FOR KIRKE OG KULTUR

UTGIT AV

THV. KLAVENESS OG EIVIND BERGGRAV-JENSEN

NITTENDE BIND

KRISTIANIA

STEEN'SKE BOGTRYKKERI OG FORLAG

1912

v.19
1912

EFTERTRYK FORBYDES

INDHOLD.

Side

Andersen, Kristen: Kirken den er et gammelt hus, staar om end taarnene falde ... 143
— Jesu døds betydning for det religiøse liv ... 224
— Jeg tror kjødets opstandelse og det evige liv ... 413
— De unges forhold til Nadverden ... 453
Bekker, Helga: Tre digte ... 599
Berggrav-Jensen, Eivind: Protest mot livets triumf ... 36
— Asbjørnsen ... 50
— En episode fra gjennembruddet 1880 ... 89, 293
— Gaar sønderjyderne træt? ... 114
— Høffdings religiøse syn ... 193
— Spiritismen er materialisme ... 388
— Vidsynte kritikere ... 480
— Folkehøiskolen paa skilleveien ... 513
— Vi møtes til andagt ... 553
— Julemerker ... 621
Breda, C. O.: Spiritisme og tro ... 474
Brun, Lyder: Vort løsen: Jesus er herre. Vort samlingspunkt: Herrens nadverd ... 83
— Sogneprest Klaveness's opgjør med den liberale teologi ... 160
Collin, Chr.: Litt om lovene for livets fremgang ... 323
Dahl, Jonas: To nye salmer ... 211
Fleischer, Andr.: Et blik paa hedenskapet ... 593
Gleditsch, J.: Hvorfor trænger vi en historisk aabenbaring? ... 420
— Av Andagtsboken ... 556
— Den nye vin ... 577
Gran, H. H.: Utviklingslæren og den nyere arvelighetsforskning 129
Harbitz, Alf: Æstetiske hverdagssandheter ... 463
Hjaltason, G.: Islands nutidsdigtere ... 301
Holter, Marta, fru: Bodins gamle kirke ... 541
Heuch, I. C., biskop: Et embedsbrev om prestens stilling til adiafora ... 449

328724

Side
Hvem er de prest for? 438
Isaachsen, Hanna: Kultur og kulturpessimisme I—II ... 491, 606
Jersin, Ferdinand: J. P. Jacobsen 17
Johnson, Johannes: To kristelige livsanskuelser 30
— Ung norsk lyrik 213
— Evangelisterne og vi 347
— Av aarets lyrik 588
Klaveness, Thv.: Et opgjør med teologerne.. I—V 1, 65, 268, 351
— Michael Johan Færden 321
— Jens Jonas Jansen 385
— Tidens tegn 535
— Færdens sidste bok 582
Koht, Karen Grude: Landsmaalsforfatterne 46
Konow, Karl: Litt redegjørelse i anledning av hr. Klaveness's ord om de liberale teologer 260
Kruse, Alfred: Socialistpresten Campbell 373
Kvinde: En Opløsningsproces 282
Lehmann, Edv.: Pehr Eklund 152
Morgenstierne, Bredo: Professor Monrad 257
M. J. ..... Vor kraft 548
Nesse, Sigurd: Heile menneskje. Eit pædagogisk spursmaal 272, 364
Olden, F. O.: Gode og daarlige tider 239
Paasche, Fredrik: «Det svenska folklynnet» 77
Religion og moral. Fra studentersamfundets debat. Indlæg av Fr. Wildhagen og Fr. Paasche 99
— Indlæg av adjunkt Sverre Klausen og E. B.-J. 627
Ræder, Aagot: Sigrid Undset 107
Seip, Didrik Arup: Nyere folkeminne-literatur 429
Seip, Henrik: Hvad bygger vi vor kristentro paa? 468
Skjeseth, Kristen: Social literatur 601
Smith, Magna Kloumann: Nordmænderne kuer ikke lapperne 43
Thrap, D.: Lun lærdom 187
— Brødresocietetets forstander paa reise 1826 405
Vogt, R.: Personlig frihet 179, 250

Litteraturanmeldelser: 52, 119, 191, 311, 378, 445, 499, 565, 632

ET OPGJØR MED TEOLOGERNE.

(Av *Thv. Klaveness*).

Naar resultatet av et langt livs utvikling er blit det at man staar saa temmelig alene, nødes man til at spørre sig selv: hvorfor staar du saa alene? hvorfor er du kommet paa avstand fra dem du før stod sammen med?

Et slikt opgjør har ganske vist en væsentlig individuel interesse. En burde kanske helst holde det for sig selv og ikke koste pen og blæk, end mindre tryksværte paa det. Gammel vane — eller om man heller vil: uvane — har imidlertid gjort det til en nødvendighet for mig at nedskrive mine tanker, hvis jeg vil klare dem for mig selv. Den samme vane — eller uvane — driver saa videre til at sende det skrevne ned i trykkeriet.

Fra først av var jeg saa ortodoks som nogen norsk teolog fra sekstiaarene kunde være, og det vil ikke si litet. Aa, hvor vi var ivrige for den rene lære, det vil si: for Johnsons system. Jeg burde derfor kanske først forklare, hvorfor jeg brøt med ortodoksien. Men det har jeg været inde paa før. Det ligger ogsaa saa langt tilbake i tiden, at det som dengang var oppe nu er traadt i bakgrunden. Denne sak har derfor ikke længer den interesse at jeg her vil standse ved den. Jeg vil heller svare paa følgende to spørsmaal: 1) Naar du har brutt med ortodoksien, hvorfor tilfredsstiller da ikke den liberale teologi dig? 2) Naar den liberale teologi ikke længer tilfredsstiller dig, hvorfor vender du ikke tilbake til ortodoksien?

Under alle omskiftelser som min religiøse og teologiske utvikling har ført med sig, er der ett punkt som altid har staat fast, og det er dette: i Kristus har jeg Gud. Dette falder ikke sammen med de gamle formler om de tre personer og de to naturer. Jeg ser i disse formler kun gamle ærvær-

dige, men tillike høist ufuldkomne forsøk paa at klargjøre for forstanden dette «i Kristus har jeg Gud». Ingen kritik som kan rettes mot disse formler, kan derfor berøre mig. Jeg kan indrømme kritiken dens fulde ret, men blir dog staaende ved dette: *Hvorledes* Gud er i Jesus Kristus, vet jeg ikke, men jeg vet at han er der, og det paa en saadan maate at jeg i Jesus ser ind i Guds eget hjerte og forvisses om hans kjærlighet.

Skulde jeg maatte opgi dette, eller skulde det bli saa tvilsomt for mig at det tapte sin kraft til at bære mit liv, da vilde kristendommen være avskaffet for mit vedkommende, og med den religionen overhodet. Mit religiøse liv — og dermed livet i det hele — staar og falder med dette. Jeg vil heller ikke kunne tillægge nogen aandsretning navn av kristendom, naar den ikke ser Gud i Kristus. Kristendom er jo *dog* et historisk fænomen, og dette fænomens særkjende har altid været at man har set Gud i Kristus. Hvor dette særkjende ikke forefindes, der er der ikke kristendom. Og hvor det vistnok findes, men træder svakt og utydelig frem, der er der en skadet og svindende kristendom.

Paa den anden side: hvor man ser Gud i Kristus, der er der kristendom, hvordan opfatningen forøvrig kan være. Det kan være en saare mangelfuld kristendom; men kristendom er der, sand, virkelig kristendom, som det er min pligt at stille mig i et broderlig forhold til.

Naar jeg nu sier, at jeg ut fra dette standpunkt er kommet paa avstand fra de liberale uten at kunne vende tilbake til de ortodokse, da maa dette ikke forstaaes saaledes, at jeg bestrider de to retningers kristendom. Begge retninger ser Gud i Kristus; derfor staar de begge paa kristelig grund, og der gives inden dem begge megen sand og egte kristendom, om den end hos dem begge lider av den svakhet og aandsarmod som al kristendom i vor tid lider av. Jeg vil derfor gjerne omgaaes begge retninger som brødre, og ønsker meget at begge retninger omgikkes hverandre som brødre. De liberales spydighet mot de ortodokse og de ortodokses kjætterjagt paa de liberale forekommer mig i like høi grad ukristelig. Gid de begge to kunde lære at omgaaes kristelig med hverandre! Kirke og kristendom vilde vinde derved i det

almindelige omdømme. Nu kan det med adskillig ret siges til begge parter: for eders skyld spottes Guds navn blandt hedningene.

Naar jeg allikevel sier, at jeg ut fra det standpunkt jeg ovenfor har nævnt, er kommet paa avstand fra begge retninger, da er min mening denne: jeg finder begge retningers teologi saa litet stemmende med dette standpunkt, at jeg ikke kan slutte mig til nogen av dem som retning betragtet, men maa gaa min gang alene. Det er væsentlig en feil i teologien og ikke i troen jeg finder hos dem. Men teologien har betydning for troen, om de to ikke falder sammen. En mangelfuld teologi vil altid skade forkyndelsen, og derigjennem troen. Jeg er derfor nødt til at ta avstand.

Hvorfor kan jeg nu ikke gaa sammen med de liberale? Kort og godt: fordi de avklær Jesus hans guddommelige høihet. Deres *tro* ser nok Gud i ham, men deres teologi er saa ivrig beskjæftiget med at kritisere det guddommelige væk, at det baade for dem og for deres tilhørere vil bli stadig vanskeligere at se Gud i ham. Tilsidst umulig.

Man begynder med at kritisere bort de saakaldte naturundere: jomfrufødselen, de mirakuløse underfortællinger, den legemlige opstandelse. Til gjengjæld søker man desto bestemtere at fastholde det jeg vil kalde aandsundere: Jesu enestaaende utrustning fra mors liv av; hans enestaaende evne til gjennem aandslivet at øve velgjørende virkninger ogsaa paa menneskenes fysiske liv; og endelig: de enestaaende aandsvirkninger som utgik fra ham efter hans død, og avgir bevis for at han fremdeles lever hos Gud.

Denne omsætning av naturundere i aandsundere søker man at gi historisk grund at hvile paa. Man søker at paavise, at selve det nye Testamente gjør naturundere som jomfrufødselen og Jesu legemlige opstandelse tvilsomme. Der findes — paastaar man — spor av en overlevering, efter hvilken Jesus var søn av Josef og Maria, og Paulus har, sier man, i 1 Kor. 15 opfattet opstandelsen som en begivenhet i aandsverdenen alene.

Der er faa ting ved den liberale teologi som berører mig saa usympatisk som dette sidste.

Jeg skal indrømme, at der i evangeliernes beretninger om

Jesu aabenbarelser efter opstandelsen er uoverensstemmelser i enkeltheter som ikke lar sig utjevne. Men hvad selve opstandelsens faktum angaar, da er der i hele Det nye Testamente den fuldeste overensstemmelse; ogsaa mellem evangelisterne og Paulus.

Man læse dog engang 1 Kor. 15 opmerksomt igjennem. Kan den mand som har skrevet dette, ha ment at Jesu legeme var blit liggende i graven?

Han skriver:

«Jeg overgav eder blandt de første ting hvad jeg selv mottok, at Kristus døde for vore synder efter skrifterne, og at han blev begravet, og at han opstod paa den tredje dag efter skrifterne, og at han blev set av Kefas, derefter av de tolv o. s. v.»

Jeg spør: Kan en forfatter fortælle om en mand: han døde — han blev begravet — han opstod, uten at mene: han stod op av den grav hvori han var blit begravet? Kan han mene: hans legeme ligger i graven den dag idag; men hans aand er staat op av dødsriket?

Jeg paastaar: man er prokurator for sin egen dogmatik, naar man læser noget saadant ut av disse ord.

For at faa en slik mening ut av 1 Kor. 15 hænger man sig i det som fra v. 35 av sies om de troendes opstandelse ved Kristi gjenkomst. Man ser derav, sier man, at Paulus ikke har ment, at det er det legeme som blev begravet, som opstaar, men et helt andet legeme. Mener han nu dette om de troendes opstandelse, da maa han, sier man, mene noget lignende om Kristi opstandelse. Kristus kan heller ikke være opstaat i det legeme han blev begravet med, men i et andet. Hvad der er blit av det første legeme sier han intet om; det kan godt være blit liggende i graven.

Dette er saa falskt som noget i verden kan være. For det første: Paulus har som vi har set i v. 3—5 i overensstemmelse med den almindelige kristelige forkyndelse lært, at Jesus opstod paa den tredje dag *av den grav hvori han blev gravlagt,* altsaa legemlig. Heri gjør han ingen forandring. Han drar ikke nogen slutning fra de troendes opstandelse til Kristi opstandelse, hvorved det som derom er sagt i mindste maate blir ændret. Kristi opstandelse er for ham et fuld-

byrdet faktum, som staar fast hvordan det saa end maatte forholde sig med de troendes opstandelse.

For det andet: hvad de troendes opstandelse angaar, da fremhæver han ganske vist, at det legeme som begraves og det legeme som opstaar er av forskjellig art. Men samtidig lar han os forstaa, at det allikevel er det samme legeme. Naar han sier: «der saaes i forgjængelighet, opstaar i uforgjængelighet; saaes i vanære, opstaar i herlighet; — — — saaes et psykisk legeme, opstaar et aandelig legeme,» da er det jo klart, at han tænker sig en forbindelse mellem det legeme som «saaes» og det som opstaar — en lignende forbindelse som mellem det korn som saaes og det som høstes, altsaa en utvikling. Det legeme som opstaar, er det samme som det der blev begravet, dog saa at dette gjennem død, opløsning og levendegjørelse er blit et legeme av en helt anden art. At Paulus tænker sig det saaledes, har man et sikkert bevis for i det han i v. 51—52 sier om dem som vil opleve Herrens gjenkomst: samtidig med at de døde «opstaar uforgjængelige» skal «disse forvandles»; det vil si: — deres legemer vil «i et nu, i et øieblik» undergaa en forvandling, hvorved de fra at ha været forgjængelige og «psykiske» blir uforgjængelige og aandelige. At dette er hans mening viser Fil. 3, 21 aldeles uimotsigelig. Herav fremgaar det klart at være Paulus's mening, at det er det legeme som lever her paa jorden, der faar del i opstandelseslivet, men saaledes at det derved undergaar en forvandling, som gjør det til et legeme av en helt anden art. Den slutning som herfra maa drages med hensyn til Kristi opstandelse, stemmer fuldstændig med evangelisternes beretninger. Paa samme tid som disse bestemt hævder, at det var det legeme der blev lagt i Josefs grav som opstod, saa gir de ogsaa klart tilkjende, at dette legeme, idet det opstaar, har undergaat en forvandling. Det er ikke længer det samme som før; det er av en helt anden art. Se især Luk. 24, 31. 36 f. Johs. 20, 19. Paulus og evangelisterne stemmer her fuldstændig overens.

Overhodet: ordet «opstandelse» har paa alle verdens sprog *legemlig* betydning. Det kan ikke i noget sprog brukes om en blot og bart aandelig proces, med mindre sammenhængen tydelig viser at det brukes i figurlig og overført

betydning. En legemlig død mand kan ikke paa noget sprog siges at opstaa uten at det maa forstaaes legemlig. Man lytte dog opmerksomt til Det nye Testamentes forkyndelse av Kristi opstandelse, dette store grundfaktum hvorpaa den kristne tro og det kristne haab overalt grundes fast og sikkert, — kan de, som har talt og skrevet dette ha tænkt sig muligheten av at Jesu legeme er blit liggende i graven? Vilde ikke en slik mulighet ha styrtet hele deres troesbygning i grus?

Noget anderledes staar saken med hensyn til jomfrufødselen. Mens Herrens opstandelse spiller en hovedrolle i Det nye Testamentes kristendomsforkyndelse, træder jomfrufødelsen meget tilbake. Utenfor det første kapitel i Mattæus's og Lukas's evangelier blir den slet ikke nævnt. Naar man imidlertid har ment i Det nye Testamente at finde likefremme vidnesbyrd *mot* jomfrufødselen, da kan jeg ikke forstaa andet end at man atter er ute for det samme: man lægger ind i Det nye Testamente det man ifølge sin dogmatik gjerne vil finde der. Var ikke det tilfælde, vilde man neppe tillægge slike omstændigheter som den at slegtregistrene opfører Jesus som søn av Josef eller Paulus kalder ham Davids søn nogen betydning. Naar man tar den jødiske opfatning av slegtsforholdet i betragtning, saa er jo dog det at en staar indført i et jødisk slegtregister som søn av en mand, slet ikke noget sikkert bevis for at denne mand virkelig har avlet ham. Man maa ogsaa lægge merke til at de samme evangelister som har sat slegtregistrene ind i sine skrifter, tillike har sat beretningerne om jomfrufødselen ind der. De har altsaa ikke følt at her er nogen uoverensstemmelse tilstede. Hadde de følt det, vilde de paa en eller anden maate søkt at undgaa den. Men har *de* ikke følt nogen uoverensstemmelse her, kan der da være nogen? Er ikke deres følelse som levet omtrent samtidig med begivenheterne, mere at stole paa end videnskabelige funderinger nitten hundrede aar bakefter?

At to kristne forfattere som maa ha skrevet før Jerusalems ødelæggelse (cfr. Matt. 24, 15), ja før Paulus's død (cfr. Ap. gj. 28, 36 f.) meddeler hver sin beretning om jomfrufødselen, beretninger som tydeligvis er aldeles uavhængige av hverandre og hvor ialfald Lukas's bærer sterke spor av at

være ældre end det evangelium den nu findes i, — alt dette vilde utvilsomt gjøre enhver forsker betænkelig ved at frakjende dem historisk troværdighet, saafremt han ikke *av andre grunde* fandt sig tilskyndet til at betvile eller benegte indholdet.

De liberale teologer burde opgi disse forsøk paa at faa Det nye testamente over til sig, og likefrem erklære: Ifølge Det nye Testamente er Jesus født av en jomfru og legemlig opstanden, men da dette ikke stemmer med det vi ellers iagttar — eller, for at benytte et yndet uttryk: med det moderne verdensbillede — anser vi dets beretninger her for feilagtige eller ialfald tvilsomme.

Derved vilde man ogsaa opnaa at faa forhandlingerne begrænset til det som er det virkelige hovedspørsmaal her: spørsmaalet om *underne*.

Dr. Ording har offentlig avvist enhver tro paa undere. Samtidig har han imidlertid bekjendt tro paa en Guds medvirkning ved Jesu tilblivelse, en aandelig magtutfoldelse i Jesu liv og en seier over døden ved Jesu død, som altsammen har gjørt Jesus til en *enestaaende*, en «uoverbydelig» aabenbarelse av Gud til menneskenes frelse. I en artikel «Motsætningen» i Morgenbladet for 22de oktober f. a. nævner han som det i sandhet *fundamentale* i kristendommen følgende: «Guds ufortjente naade i Kristus, syndernes forladelse alene for Kristi fortjenestes skyld, den personlige tro eller hjertets tillidsfulde hengivelse som eneste vei til at tilegne sig naaden samt den kristnes opgave at tjene næsten i kjærlighet i det jordiske kald.

Jeg sætter overordentlig stor pris paa denne og andre lignende bekjendelser av dr. Ording og hans meningsfæller. Det er mig en glæde derav at se, at de trods alt staar paa den kristne tros grund og ser med os andre Gud i Kristus. Men naar de samtidig hermed avviser enhver tro paa undere, da sier jeg: vore moderne brødre har to strenge paa sin harpe; naturligvis finder de selv at disse strenge klinger smukt sammen; i mit og andres ører skurrer de imidlertid med en slik mislyd, at jeg ikke betænker mig paa at anvende det bekjendte ord: brave leute, aber schlechte musikanten.

Hvad er dog dette for noget: man avviser troen paa

undere, men samtidig tror man at der har levet en mand, hvis «*fortjeneste*» — d. e. hvis livsgjerning — har hat den betydning, at «for dens skyld» tilgir Gud i naade alle de myldrende millioner som nogensinde har levet og nogensinde kommer til at leve paa denne syndefulde jord, deres synder. Kan der nævnes noget mere *mirakuløst* end et slikt menneskes eksistens og livsgjerning? Hele verden ellers, baade aandens og haandens, ser vi ligge under aarsaksloven's tvingende vælde. Denne lov finder den moderne videnskap overalt i tilværelsen, i aandslivet likesaavel som i naturlivet. Den behersker «det moderne verdensbillede.» Hvordan i al verden er en saadan person og en saadan livsgjerning som den man her tror paa, kommet ind i den kjæde av aarsaker og virkninger som utgjør tilværelsen? Kan det være skedd uten brudd paa aarsaksloven?

De liberale teologers grundfeil her er denne: de tror at kunne kjøpe forlik med den moderne videnskap ved halve indrømmelser. Disse halve indrømmelser vil med konsekvensens magt dra flere efter sig, og det vil ikke standse før kristendommen helt er ofret.

Man avviser troen paa jomfrufødselen. Istedet derfor tror man paa en Guds indvirkning paa fosteret i Josefs hustrus moderliv, hvorved det skal være blit prædisponert for den livsopgave at være Guds aabenbaring til millionernes frelse. Man avviser troen paa Herrens legemlige opstandelse. I stedet derfor tror man at hans aand har seiret over døden, og lever i guddommelig herlighet og virker med guddommelig kraft til millionernes frelse. Med andre ord: Man avviser Guds mirakuløse indgripen i naturlivet, men fastholder en indgripen av ham i aandslivet, som i virkeligheten er likesaa mirakuløs. Faktisk gaar man ut fra den forutsætning at paa naturlivets omraade er aarsaksloven ubrytelig; men paa aandslivets omraade er det ikke saa noie med den; der lar den sig bryte.

Er ikke dette en halvhet og holdningsløshet som umulig kan fastholdes i længden?

Jeg miskjender slet ikke den dypere grund til denne halvhet. Grunden er den, at vore moderne teologer er altfor dypt rotfæstet i kristendommen til at de kan komme los fra den. Det moderne verdensbillede som behersker nutidens

videnskap, har stor magt over dem. De ofrer derfor til den alt det de synes de kan ofre. Og Bibelens naturundere synes de de kan ofre; ogsaa jomfrufødselen og Herrens legemlige opstandelse. I disse naturundere i og for sig finder de ikke noget for troen umistelig. De aandsundere derimot som ifølge Bibelen var forenet med disse naturundere: Jesu overnaturlige utrustning og hans aands seier over døden, kan de ikke gi slip paa, for det vilde være at gi slip paa Jesus som frelser; det hverken kan eller vil de. Her holder de derfor igjen, og *tror paa det mirakuløse.*

Jeg rynker ikke paa næsen ad denne tro. Jeg vurderer den høit og jeg glæder mig over den. Den er sand og ærlig kristentro, og jeg vet at den har kraft i sig til at sætte herlig frugt baade i forkyndelse og i liv. Men derfor kan jeg ikke lukke øinene for at den er en inkonsekvense, hvorider ligger en stor fare. En bevægelse blir aldrig staaende paa et ukonsekvent standpunkt; utviklingen er altid konsekvent. I videnskapens og det moderne verdensbilledes navn at avvise ethvert naturunder, men samtidig i troens navn fastholde aandsundere, det gaar til en tid, men det gaar ikke i længden. En utvikling til en av siderne maa tilsidst indfinde sig. Er det religiøse liv sterkt og sundt og i stadig vekst, da faar troen overhaand, saa man freidig og glad tror paa underet, ikke bare paa en enkelt klasse undere som man stjæler sig til at tro paa med en mindre god videnskabelig samvittighet, men paa underet overhodet, paa naturunderet likesaa fuldt som paa aandsunderet. Ikke saa at man tror paa hvilketsomhelst under som fortælles. Man øver fremdeles kritik. Men det kritiske princip ligger paa et andet felt. Man henter det ikke fra videnskapen, men fra troen. Man tror det under som stemmer med troen.

Er det religiøse liv derimot svakt og synkende, da gaar utviklingen til den anden kant. Og det vil desværre oftest bli tilfældet. Ti en saadan inkonsekvens som den vi her staar likeoverfor, er ikke godt tænkelig uten som utslag av et synkende religiøst liv. Den er jo et holdningsløst kompromis med videnskapen, som kun kan forklares derav, at man vistnok er for sterkt grepet av Kristus til at kunne kaste *ethvert* under overbord, men samtidig for svakt grepet av ham til at

kunne løftes av troen op over underets forargelse Den utvikling man der er inde paa, vil som regel skride videre; om ikke hos den slegt som først gled ind i den, saa hos efterslegten. Hos den har traditionen fra en tid med mere levende tro, mindre magt. Hos den gjør standpunktet derfor sin ret gjældende. Det moderne verdensbillede paa hvis alter naturunderne blev ofret, nøier sig ikke længer med dette offer; ut fra det syn paa forholdet mellem aand og natur som er eiendommelig for det, kræver det at ogsaa aandsunderne skal ofres. Og de blir ofret. Man har sagt A. Naar det religiøse liv ikke længer er sterkt nok til at staa imot, sier man ogsaa B. Man opgir Jesu *enestaaende* personlighet, livsgjerning og seier. Det *enestaaende* er jo altid mirakuløst, og lar sig ikke føre ind i aarsakssammenhængen. Man opgir det derfor, og gjør Jesus til en religiøs personlighet, som kanske til en viss grad har været ualmindelig; men kun til en viss grad; i hovedsaken har han været et menneske som alle andre: begrændset, famlende, feilende, ikke i nogen henseende «enestaaende» eller «uoverbydelig»; ikke ubetinget at stole paa; ikke ubetinget at følge.

Denne fare er ikke bare tænkt. Der er tegn nok, som viser at faren er traadt os nær og holder paa at bli virkelighet.

Allerede mellem Lyder Brun og Ording er der en merkbar forskjel, som viser i hvilken retning utviklingen gaar. Jeg tænker ikke paa nogen forskjel i meninger. Jeg vilde ha vanskelig for at paavise nogen saadan. Forskjellen er denne: Brun lægger hovedvegten paa de positive religiøse værdier, den negative kritik av det overleverte kommer leilighetsvis og med forsigtig varetagelse av de religiøse interesser. Hos Ording kommer — ialfald hvor han optræder offentlig — det positive frem leilighetsvis og som en overraskelse; hovedvegten ligger paa det negative, som fremføres med en forkjærlighet, som ikke saa sjelden utarter til uvorrenhet. Eller er dette for sterkt sagt om hans optræden i Studentersamfundet for nogen uker siden, da han — professoren i dogmatik — gav alt som heter dogme paa baaten, og erklærte: «Det kan gjerne være at kirken ikke kan eksistere uten dogmer, men hvem har sagt at der skal være nogen kirke?

Allikevel tror jeg at den tid ikke er fjern, da ogsaa Ording vil være distanseret.

Jeg hørte for nogen tid tilbake en prædiken, som jeg ikke har kunnet glemme siden. Prædikanten var ikke nogen tankeløs snakker; heller ikke nogen letsindig fusentast. Han var en begavet og sympatisk personlighet. Tekst og tema var den trange vei, og indholdet var følgende: den trange vei er den vei Jesus har vist os i de ord: du skal elske Gud av hele dit hjerte og din næste som dig selv; denne vei kaldes trang, for den har sine vanskeligheter; men den er ikke umulig; vi kan gaa den. Man har vistnok opfattet Jesus saaledes, at han kom for at skaffe dem naade som ikke orket denne vei, men segnet paa den. Taleren hadde for liten erfaring til at si noget bestemt om denne opfatning. Men den syntes ham litet at stemme med den freidige tillid til menneskenaturen som Jesus ellers viste.

Ifølge den opfatning av det fundamentale i kristendommen» jeg ovenfor har citeret av dr. Ording, maa en forkyndelse som denne sættes utenfor kristendommen. Nærmest maa den vel kaldes jødisk. Jeg gad vite om der ikke lyder adskillig saadan jødisk forkyndelse fra norske prækestole. Jeg tror heller ikke man vil bli staaende der. Jeg tror man vil utvikle sig videre. En saadan jødisk forkyndelse kjender endnu ansvaret for en levende Gud. Jo mere avvisningen av ethvert *under* faar utvikle sine konsekvenser, desto umuligere vil det bli at holde fast ved troen paa en levende Gud. I virkeligheten er troen paa en levende Gud en kilde hvorfra tro paa undere uavladelig vælter ut. Man dæmme for saa meget man vil, i en eller anden form vil den altid strømme frem. Den levende Gud og underet hører uadskillelig sammen. For vor tanke er i virkeligheten Gud selv det største under. Derfor vil en teologi som avviser ethvert under, la Gud dø ut av forkyndelsen. «Broderskapets glade budskap» blir da evangeliet. Gjennemførelsen av den sociale tanke træder istedetfor sjælens frelse.

En utvikling som fører i denne retning, hverken kan eller vil jeg være med at fremme. Jeg har den største sympati baade for »broderskapets glade budskap» og for socialismen; men kun i forbindelse med evangeliet om Guds frelsende

naade i Kristus. Skal broderskapet og socialismen erstatte det gamle evangelium, da kommer man til at gi sjælene stener for brød.

Der er et par omstændigheter tilstede ,som jeg er bange for vil paaskynde en utvikling i den retning jeg her har pekt paa.

For det første: *den moderne teologis forhold til Bibelen.* Jeg tænker ikke paa den videnskabelige bibelforskning i og for sig. Den maa i sandhetens interesse faa arbeide uhindret, hvormeget den end kan komme til at rokke ved gamle og indgroede forestillinger og forfærde fromme sjæle. At gjøre Mosebøkernes affattelsestid eller salmeoverskrifternes egthet til troesspørsmaal er uforstand. Hvor vanskelig det end kan falde, maa menigheten ut av den gamle bokstavdyrkelse og ind i en bibelopfatning som stemmer med virkeligheten.

Det jeg tænker paa er dette, at den moderne teologi har gjort den dogmatiske forutsætning at underet er umulig og følgelig aldrig har fundet sted, til et grundprincip for sin bibelforsking. Dermed blir Bibelen faktisk berøvet enhver autoritet. Ti den historie Bibelen fortæller, er fra først til sidst — fra skabelsen og til den nye jord — en uavbrutt række av undere. Principielt at negte underets mulighet og virkelighet er det samme som at reducere Bibelen til en samling av sagn og eventyr.

For straks at fæste opmerksomheten ved den bibelske histories kjerne og stjerne: hvad blir der tilbake av evangeliernes beretninger om Jesu liv, naar ethvert under slettes ut derav? Hans forkyndelse? Slettes ethvert under ut av Jesu liv, da maa en stor del av hans forkyndelse ogsaa slettes, dels som uegte, dels som overspændt. I virkeligheten er det jo heller ikke meget av det evangelisterne lægger i Jesu mund, som de moderne kritikere lar gjælde.

Det værste er at den begivenhet i virkeligheten blir slettet, som ifølge Det nye Testamentes enstemmige fremstilling baade objektivt og subjektivt begrunder troen paa Jesus som verdens frelser, nemlig hans opstandelse; sammelign Rom. 1, 4. Kor. 15, 14—18. Man sætter vistnok en aandelig opstandelse istedet for den legemlige. Men Det nye Testamente kjender kun en legemlig opstandelse, viser sig altsaa hildet

i falske forestillinger, hvis vore moderne har ret. Paa disse falske forestillinger er troen paa Kristus, og med den den kristne kirke fra først av grundet. Eller er der noget menneske som vil paastaa: evangeliet hadde lydt like kraftig og slaat like sterkt an, den kristne kirke var like godt blit grundlagt og hadde like godt erobret verden, selv om apostlene hadde forkyndt: vistnok ligger Jesu lik og smuldrer til støv i graven i Josefs have, men hans aand har vist at den lever?

Bibelens troværdighet er her fornegtet, ikke i en eller anden periferisk enkelthet, men i det punkt som ifølge dens egen fremstilling bærer den hele frelsesforkyndelse. Hvad er der saa tilbake av Bibelen?

For det andet: *den moderne teologis forhold til kirkens bekjendelse.* Jeg tænker hermed ikke paa at den underkaster den traditionelle formulering av dogmerne kritik og forsøker at gjennemtænke disse fra nyt av. Dette er ogsaa et arbeide som maa gjøres, hvor meget end gamle og indgroede forestillinger blir rokket derved og fromme sjæle foruroliget. Det jeg tænker paa er dette, at prester i kirkens tjeneste angriper led i kirkens grundbekjendelse, og herunder støttes og opretholdes av de liberale teologer i almindelighet. Det er blandt disse blit en kurrant mening, at den apostoliske bekjendelse i ett og alt staar i klasse med kirkens andre «bekjendelsesskrifter», saa presten ikke behøver at ta mere hensyn til den end til disse. Dette er bokstavrytteri, og jeg er ræd for at dette bokstavrytteri ikke er uten tendens. Man vil undav for denne bekjendelse, fordi den friskt og freidig bekjender tro baade paa jomfrufødselen og Herrens legemlige opstandelse. Derfor slaar man den i hartkorn med de andre bekjendelsesskrifter, som — naar Luthers katekisme undtages — har liten virkelig betydning for menigheterne. Man klamrer sig da til den lovbogstav som nævner Apostolicum sammen med Nicænum, Athanasianum o. s. v. som den norske kirkes «symbolske bøker», og man sier: her han I se; det er eins bier altsammen. Men dermed viser man kun at man lukker øinene for den levende virkelighets soleklare kjendsgjerninger. For det er en soleklar kjendsgjerning, som ingen teologisk sofistik er istand til at faa væk, at i den levende virkelighet indtar Apostolicum en helt anden stilling end alle de andre

bekjendelsesskrifter». Det lyder nemlig ved daaben som den tro «*paa*» hvilken barnet blir døpt. Og dette er ingen særegenhet for vor kirke eller for vor tid. Den overveiende del av kristenheten gjør ligedan, og har gjort det saa langt tilbake som vi har sikker melding om. Om et enkelt led i det nuværende Apostolicum i den første tid har manglet eller lydt anderledes, har her ikke stort at si. I alle væsentlige stykker har Apostolicum altid været lik sig selv. Altsaa: Kirken betragter og har fra ældgammel tid med stor samstemmighet betragtet den apostoliske bekjendelse som et saa prægnant uttryk for den tro der forener dens lemmer, at den har gjort tilslutning til den til betingelse for optagelse. Vor nye høimesseliturgi staar i samklang hermed, naar den lar presten si til menigheten: «la os bekjende *vor hellige tro*,» og saa fremsi den apostoliske bekjendelse.

Faktisk og praktisk er altsaa denne bekjendelse menighetens bekjendelse i en helt anden betydning end Nicænum, Athanasianum og Augustana. Den er den bekjendelse menigheten uavladelig avlægger som sin tro. En saadan stilling indtar den ikke ved noget vilkaarlig valg, men med fuld indre ret. Ingen anden troesbekjendelse vil kunne avløse den. Ganske vist har den sine menneskelige skrøpeligheter: Den oprindelige betydning av leddene «nedfor til dødsriket» og «de helliges samfund» er usikker. Uttrykket «*kjødets* opstandelse» er ubibelsk. Disse skrøpeligheter rider da ogsaa de moderne teologer paa til upligt, for at vise hvilket ufuldkomment uttryk for kristendom denne bekjendelse er. Jeg svarer: forsøk at skape en bekjendelse som er bedre — bedre ikke bare efter eders eget hode, men bedre ogsaa i den forstand at den formaar at slaa sterkere igjennem i den norske kirkes menigheter, saa de med glæde gaar ind paa at la den avløse Apostolicum baade ved døpefont og ved alter. Indtil dette er skedd — og det vil vist ta tid før det sker — pligter de som vil være prester i vor kirke at vise den respekt for Apostolicum, at de ikke optræder mot den med likefremme angrep. Uten at jeg dermed vil anbefale eller forsvare noget hemmelig forbehold, vil jeg si: det er en sak mellem Gud og presten, hvorledes han *i sin samvittighet* forliker den formel kirken lægger i hans mund som uttryk for menighetens hellige

tro, med sin egen personlige overbevisning. Ingen anden har nogen ret til at blande sig op deri, og spørre: tror du det? eller tror du det? Men det faar staa fast: offentlig motsi, benegte eller bekjæmpe denne formel eller noget led av den, har presten ikke lov til. Det er et utilbørlig brudd baade paa disciplin og paa sandfærdighet. Er ikke det brudd paa disciplin, og er det ikke brudd paa sandfærdighet, at presten den ene dag staar for døpefont og alter og bekjender som menighetens «hellige tro»: «født av jomfru Maria . . . opstod tredje dag fra de døde,» men næste dag staar han paa et kateder eller optræder han i aviser og gir baade menigheten og sig selv et slag paa munden ved at erklære: «nei, han blev ikke født av nogen jomfru . . . han er ikke opstanden tredje dag.» Almindelige mennesker vil kalde slikt vilkaarlighet og uærlighet, og de teologiske deduktioner som man søker at dække over med, vil de kalde jesuitisme. Vore menigheter kommer aldrig til at forlike sig med dette væsen. Ortodokse og fritænkere staar sammen om i moralens navn at avvise det. Der er i virkeligheten intet som i den grad har vakt mistillid og uvilje mot den moderne teologi i vide kredse som dette. De liberale teologer hadde gavnet det fremskridt de kjæmper for, om de hadde møtt mænd som Konow og Arboe Rasmussen paa en anden maate end de har. Jeg er fuldstændig enig med dem i at protestere mot saksanlæg. Men de skulde tat saken i sin egen haand. De skulde klart og bestemt sagt til vedkommende: stop, venner, dette gaar ikke; at motsi om mandagen det I bekjender om søndagen, det maa I la være; kan I for eders samvittighet ikke la være at motsi den tro I som kirkens tjenere har at bekjende, da maa I nedlægge eders embede og virke for eders overbevisning utenfor embedet. Hadde de liberale teologer optraadt saaledes, vilde meget ha set anderledes ut. Stillingen vilde været anderledes grei og klar end den nu er. Men fremskridtet? spør man; hvad blir der av fremskridtet, hvis de som repræsenterer det, maa forlate kirken eller ialfald nedlægge sit embede? Som om noget virkelig fremskridt nogensinde er blit hindret eller skadet ved det, at de som repræsenterer det maatte ofre for det! Nei — det som hindrer og skader fremskridtet mere end noget andet er det, at dets repræsen-

tanter vil nøde det ind paa folk, og derunder krænker hellige rettigheter. Det gaar ikke, allermindst hos os. Virkningen av Heuch's bøker er intet at regne mot den virkning Konows optræden og Ordings forsvar for ham har øvet. Det har lykkedes disse mænd at vække i vore menigheter en religiøs konservatisme saa steil som vi kanske aldrig har hat den før.

Jeg talte nylig med skoledirektør Eftestøl, en mand ingen vil mistænke for ortodokst snæversyn, og som har sit virke i den del av landet, som skulde antages mest aapent for religiøst fremskridt. Han sa, at der for tiden gaar en sterk konservativ bølge over menigheterne deroppe, og han fortalte vidnesbyrd derom som var merkværdige.

Og det i en tid, da paa alle andre felter det gamle maa vike for det nye!

Man kan ikke fortænke vore menigheter i, at de stiller sig steilt avvisende likeoverfor en retning som dels praktiserer dels forsvarer dette, at prester offentlig optræder mot den bekjendelse de selv avlægger ved døpefont og alter.

Man spør sig uvilkaarlig selv: hvor bærer dette hen? Naar vore prester ikke længer vil respektere denne bekjendelse, hvad vil de da respektere? Hvad grændse vil de optrække for sin lærefrihet? Hvad resikerer vi at faa høre fra vore prækestole?

Man skal huske paa at for alle alvorlige menighetslemmer gjælder det her ikke om mere eller mindre disputable teologiske satser. Det gjælder *sandhet til salighet,* det de og deres barn skal leve det vanskelige liv og dø den svære død paa. En faar holde dem til gode, om de i en saa alvorlig sak rygger tilbake for den gyngende grund, man her stiller dem paa, og steilt holder paa det tilvante.

Man vil av dette formentlig forstaa, hvorfor jeg ikke længer kan gaa sammen med vor liberale fylking. Men hvorfor da ikke vende tilbake til den ortodokse?

Der forekommer allerede i det jeg har skrevet antydninger nok, som viser at der hører jeg likesaalitet hjemme. Jeg vil dog ikke indskrænke mig hertil. Da jeg nu engang har tat mig for at gjøre op med vore teologer, vil jeg i en følgende artikel nærmere utvikle min stilling til ortodoksien.

J. P. JACOBSEN.

En septemberdag i 1870 kom en nulevende dansk forfatter, Karl Larsen, som dengang var dreng, drivende nedad Vesterbrogade. Han kom fra skole, bøgerne dinglede i en rem under armen, og øinene fór søgende henover den brede gade for muligvis at opdage noget sjov i farvandet.

Over paa den nuværende «Industriforenings plads» var der stimlet en del folk sammen. Drengen stak i rend over gaden og borede sig ind i mængden.

Paa et plankeværk var der slaaet en plakat op, — det var den, der havde trukket folk til sig. Tavse, næsten vantro stod de og stirrede paa den korte linje sorte bogstaver, der stod saa enlige paa den store hvide flade.

Drengen stak hovedet ind under sin formands arm, og med en underlig sammensynkende følelse læste han de skæbnesvangre ord: «Kejseren og den franske armé har overgivet sig ved Sedan.» —

Den dag endte krigen i 64.

Romantiken havde skabt en patos i folket, som var slaaet ind, og som utfaldet av oprørskrigen i 48 syntes at have bekræftet eller i hvert fald ikke modsagt. Saa kom den næste krig, men selv prøjsernes bagladegeværer kunde kun bringe sejrshaabet og den naive tro paa rettens overmagt til tavshed, dø kunde de ikke straks — dertil var de i for høj grad bleven pulsslaget i folkets nationale bevidsthed. Man *vilde* ikke tro, at landet var bleven en krøbling. Uroligt spejdende gled blikket ud mod Europa for at søge hævneren, og det standsede ved det store kejserdømme, der jo snart *maatte* sætte en grænse for Prøjsens magt.

Den 15. juli 1840 havde Studenterforeningen holdt fødselsdagsfest paa Bellevue og midt under det lystige sold havde et af medlemmerne modtaget et telegram, som han straks havde givet til Ploug. Under aandløs stilhed havde denne læst det:

«Frankrig har erklæret Prøjsen krig!» Sjældent, selv i Studenterforeningens historie, har en saadan jubel mødt en taler, som den, der mødte Ploug, da han talte for Frankrigs sejr. Til langt ud paa natten lød der fra festsalen paa Bellevue glødende taler og patriotiske sange.

Men nu var ogsaa denne sidste blinkende boble bristet, nu var det kun en graa illussionsløs virkelighed,der sad og saa paa folket med sine kolde øjne. —

I efteraaret 1871 vendte Georg Brandes tilbage fra sin lange udenlandsrejse, og den 3die november holdt han sin første forelæsning under en tilstrømning, der er sjælden i universitetets historie. Selv det største auditorium, der kunde skaffes til veje, viste sig at være for lille. Ude paa gangen, ned ad trapperne stod folk for at høre den nye profets ord. Det var en noget anden forsamling end der plejede at færdes i disse hellige haller, ikke nogen blot akademisk forsamling, men en ungdom, der var hentet fra de forskjelligste kredse, løjtenanter og kontorister, butiksfolk og journalister, og der var mange kvinder mellem dem. Det var folk for hvem romantikens straalende glastag var bristet, og som nu søgte fodfæste paa den trofaste jord.

Strømningerne i den europæiske litteratur gled vel hen over de fleste hoveder, men udfaldene mod det lille indknebne samfund med dets snævre ortodoksi i religion og kunst, dem greb de med begeistring og en blind tro, der savnede enhver forudsætning for prøvende kritik, men blot forstod, at her var et storsyn, der var runden av den store verdensstrøm, som hidtil kun i usle useilbare aaløb var naaet indenfor vore grænser. Mens vi herhjemme havde drømt glade barnedrømme paa den ortodokse katekismus' ruiner, var derude den frie tankes sejerstog faret hen over landene, mens vi havde hygget os i den danske romantiks provinsidyl, var der derude fremspiret en kunst, mangfoldig og omfattende som livet selv, en kunst, hvori der elskes og myrdes, hvor der leves i livets tunge reelle virkelighed, men ogsaa i dets lidenskabers vældende kraft, en kunst, overfor hvilken vor fattige efterromantik maatte tage sig ud som guvernantebøger og konfirmationsgaver for unge piger alle tilhobe. —

«Tror du paa ingen Gud, tror du paa Georg Brandes?» saaledes formuleredes spøgende den trosbekendelse, under hvilken det unge radikale Danmark optog kampen mod den gamle hjemmebagte ortodoksi i religion og kunst. Men bag spøgen laa der bitter alvor. Jeronimus var bister og gnaven, Leander spottende og hadsk. Under saa voldsomt et pres skød de ny vande sig ind i vort flodleje, at vi har mærket de stærke efterdønninger helt op i vor tid.

Det var et par aar senere. Forelæsningen var slut. Georg Brandes gik ut av universitetsporten sammen med en anden. Han gik et par skridt foran sin ledsager, ivrigt talende og gestikulerende som han plejede. Den mand, han fulgtes med var høj og noget ranglet med en lidt usikker gang paa de store fødder og med hovedet nærsynet ludende fremover, men med klare øjne bag lorgnetglassene. Det var J. P. Jacobsen. De søgte op paa en kafé paa Amager-torv, hvor de sammen med et par ligesindede, Drachmann og Karl Michelsen, droftede foredraget og dets virkning paa tilhørerne. Jacobsen var fuld av stilfærdig beundring over dets solide kundskabsmasse og fuld af lystig spot over tilhørernes sørgelige mangel paa forudsætninger til at fordøje denne rene kjærne, som der her bødes dem, vante som de var til den usselige langhalm. Da selskabet brød op, gik Jacobsen ned i Studenterforeningen for at spise sin tarvelige middagsmad og derfra hjem i Studiestræde for at arbejde nogle timer. Det værelse, han der beboede i et daarligt studenterpensionat var tarveligt og uhyggeligt: Et bord og en sofa til den ene side og en seng paa den anden væg. Ved vinduet et skrivebord, bøger og flasker uordentlig spredte mellem hinanden. Flaskernes indhold var nogle mikroskopiske væsner, som Jacobsen skrev en guldmedaljeafhandling om. I denne beskedne ikke synderlig rene tofags stue arbejdede han med sine «Desmidiaceer», i den drømte han sine drømme. J. var ivrig Darwinist, en av de første herhjemme. Han havde oversat «Arternes oprindelse», og hans stilfærdige, redelige natur var bleven grebet af dyb begeistring over dette syn paa naturen, der formede udviklingens gang ud af erfaringens store, rolige masse uden revolutionære spring. Den trofaste, stilfærdige virkeligheds-

sans, der prægede Darwins arbeide, fandt en taknemlig sangbund i hans eget væsen. Den sanddru og vedholdende fordybelse i det specielle emne gav ham den faste grund under fødderne, som en disillussioneret tids ungdom maa længes mod. Hans kærlighed til planter og blomster var inderlig og stor. De myldrer frem overalt i hans digtning, farverige og duftende, aabnende deres kroner og drejende deres stænger mod sol og regn. De omdigtes ikke, de bliver ikke til symboler, de er altid kun virkelige,» men i deres farveglans og dufte stemmes og beruses menneskenes sind.

I denne stue drømte han sine tungtaandende, duftmættede drømme. Thi denne virkelighedskære forsker var tillige en stor drømmer. I sin ungdom kejtet og genert, havde han ondt ved at faa rigtig praktisk greb i menneskemylret og livet selv. Hans omgangskreds var mest vennerne, i selskaber krøb han hen i en krog, betragtende de smukke damer med næsten sky blikke. Hans liv var studenterlivets uregelmæssige nattilværelse i ivrig samtale med vennerne om litteratur og kunst, ofte fortsatte efter kafeernes lukketid paa hyblen i Studiestræde. Til gengæld sov han saa til kl. 12 om formiddagen. Han drømte mod den virkelighed, han ikke syntes han forstod at leve. Han drømte mod en vild lidenskab, han ikke kendte, mod en produktiv indignation, han ikke følte. Der er noget hvilesygt i hans vemodige tungsind, der lejrer sig i hans digtning som tunge skyer, paa hvilke han lægger sit hoved til ro. Det er denne «tropiske» tungtaandende side av hans karakter, der giver hans stil sin sløvede, æggende ynde, men tillige ofte bibringer den noget ufriskt og virkelighedsfjærnt, der trodser alle specialforskerens redelige anstrængelser.

Han vidste helt vel, «at livet ikke regner med drømme,» og «at selv de fagreste drømme, selv de dybeste længsler ikke lægger en tomme til menneskeaandens vækst,» og dog kunde det staa for ham, som om «ædru liv, uden drømmens lyse last, var ikke værd at leve.» Det var livets varme vældende udfoldelse han attraaede, om den var det han drømte, men den var det ogsaa han fra sin krog af tilværelsen fint og forstaaende iagttog med sine kloge forskerøjne.

Det var allerede langt ud paa natten. Paa sofaen laa Edvard Brandes, lidt søvnig efter den lange debat om litteratur, lidt træt af at drikke ungarsk vin og spise tørre kager, men dog uden rigtig lyst til at gaa hjem. Jacobsen sad overskrævs paa en stol, hovedet ludede betænksomt forover, han tog lange grundende drag av sin pibe. Han havde just betroet vennen, at han ogsaa kunde skrive vers, og nu stod det paa, om han til en afveksling skulde læse et af sine vers for vennen eller ej. Endelig fik han dog papiret frem og begyndte at læse med sin dybe klangfulde stemme, først lidt ængstelig, derpaa sikker og stemningsbaaren:

Har du faret vild i dunkle skove?
Kender du Pan?
Jeg har følt ham.
Ikke i de dunkle skove,
Medens alt tiende talte,
Nej! den Pan har jeg aldrig kendt,
Men kærlighedens Pan har jeg følt.
Da tav alt talende.

Den store Pan var ikke død, — i det moderne hedenskab havde han igen rejst sit hoved, naturbetagelsens skælvende rædsel og hede længsel dirrer i dette digt. Fjærnt fra virkeligheden, i drømmenes duftsvangre lunde aabner kærlighedens sælsomme blomst sin krone et flygtigt øjeblik, fornufttrodsende, bedøvende, kold, midt i sin hede attraa, troløs i sit løfte om troskab, som naar tropenattens blomsterflor udaander deres sødtduftende gifte. Kort er den glødende rædselstunge drom. Snart er det forbi, — tilbage staar kun den enlige tjørn, der drysser sine glødende bær i den kolde sne. — Helt sundt er dette digt ikke. Der er noget ufriskt over det, der smager af sofadrømme, luften er stillestaaende og tung, opdyngning af modsætninger undertiden ikke uden rafinement — dets virkning beror paa stemningens hvilende, næsten afslappede ro, under hvilken man dog aner hede pulses banken. Hvor lidt levet dette er, mærkes stærkest af den fuldstændige mangel paa personlig reagens — man bliver i drømmens bløde hynder til den sidste linje. Men det kan nok krible lidt i et frisk levende menneske af lyst til at reise sig og gaa hen for at lukke et vindu op. —

Nei. hellere end disse giftige østerlandske farver den nordiske dæmring, hvor farver og toner bliver usikre og vigende, hellere efter solfaldstid ride med Valdemar fra Øresund til Gurre.

Gurresangene er danske digte. Tusmørkets stemningssvangre skyggelys, dets karske inderlighed, dets fredfyldte længsel kender enhver dansker. Men Valdemars længsel synker ikke ned mellem bløde drømme, den er tilhest i vildt utaalmodigt løb ind mod Gurre, hvor kærlighedens højtid venter ham med sin gyldne vin. Jublende stolt, himmeltrodsende som en af halvfjerdsernes unge titaner indtager han sin plads ved sin elskedes side. Baaren af hendes fine inderlige elskovstale løfter hans sind sig opad i livets straalende festglans — da, just paa besiddelsens højder, vender han blikket nedad mod dødsmørket og forgængelighedens skygger. Men hendes friske kærlighed kender ingen deltheds pine. Uopløselig hel kaster den sig ind i øieblikkets evighed, troende og varm stemmer den ogsaa hans sind til livets fineste harmoni.

Dog, hvad mægter al kærlighedens styrke mod forgængelighedens kolde haand, — Tove dør, mørket sænker sig, kongens skyggeridt begynder. Vildere og vildere slynger han sin harme mod himlens stængede porte, hans forpinte sind kæmper fortvivlet for at samle Toves billede, men tankerne bølge uroligt for hans øje som taagerne over Gurre sø. Som baggrundsspil klinger hans jægeres uhyggelige spøgelsekor, medens den usselige bonde i sin trælletrygt dukker sig under dynen og fortroster sig til sin enfoldige overtro, og den farisæiske nar fortroster sig til at snyde sig ind i himmerig med samme held som han har snydt sig gennem livet.

Paa denne lurvede baggrund staar Valdemar i ukuet trods, som en sidste skærende disharmoni kaster han sin vanvittige udfordring mod himlen, medens spillet langsomt avdæmpes og glider ud i hans mænds angstfulde raab efter drømmelos hvile.

Natten er tilende, mellem stængler og blade, blomster og dyr leger gryets skælmske vinde deres forjættende lege, til solen med jublende vælde hæver sit ansigt op i dagen. —

Havde nogen kunnet være i tvivl om, hvad dagen skulde bringe, da maatte enhver usikkerhed falde, da «Mogens» kom. Med denne novelle gaar den nye sol op i dansk litteratur. Mogens er noget af et program, og han lider under en del av programlitteraturens svagheder: han er næsten for meget efter recepten. Det fortælles os, at Mogens er søn af en amtmand, men vi indser ikke, hvorfor han f. eks. ikke ligesaa godt kunde være søn af en rokkedrejer — vi føler os paa ingen maade overbevist. Mogens er dansker - fortællingen synes at foregaa paa Sjælland, men vi overbevises ikke. Kun et forstaar vi straks, at Mogens skal være et stort naivt og redeligt stykke natur, ikke spor af litterær københavner, ikke spor af justitsraadsanskuelser overfor naturen, overhovedet ganske uden anskuelser og «interesser». Han er ikke stillet overfor, men midt i naturen, som blomsterne og urterne omkring ham løfter han sit hoved længselsfuld mod regn og sol. Dette gælder dog mest novellens første del. Anden del hænger ikke paa nogen maade uopløselig sammen med den tidligere. Med faa løse streger er forbindelsen søgt tilvejebragt. Hans sviren med gøglerbander og halvverdensdamer, hans livslede og kvindeforagt fremgaar ikke med nogen psykologisk nødvendighed af ildebrandskatastrofens rystelser. Men man forstaar jo nok, at forfatteren har brug for Mogens's udsvævende liv til det, han har at sige os i novellens sidste del, som er en lille fin fortælling for sig. Ikke uden en vis ømhed, med fin, mærkelig forstaaelse følger han et kærlighedsforhold til fuldendelsens højhed. Med livets egen sejrige selvfølgelighed ser vi dem forsvinde i naturens store kornmark, medens alle theorier og skrupler flyver bort som avner for vinden. —

I sommeren 1873 rejste Jacobsen sydpaa. Italiens gamle kunst, dets stærke farver og dufte gjorde ham ung og ivrig, saa han ikke mærkede, at den magre ryttersmand paa den gule hest red ham i hælene, men i Firenze saa han med skræk første gang hesten lade sit tunge hoved ind af hans vindu. Træt og syg kom han hjem til Thisted for at begynde sin 11 aars kamp for livet. I disse sygdomsaar blev hans

to større arbejder til. — Først «Marie Grubbe,» bogen om kvindekærlighed.

Langsomt er dette værk bleven skrevet, langsomt og tungt arbejder læserens tanker sig frem gennem det. Ingen hvilepunkter, hvor man kan standse og hvile ud, altid videre frem ad livets pølede veje, hvor foden synker dybt og veiret drages besværligt. Der er nok, der tynger i denne bog, tunge møbler, tunge farver, tunge kroppe, tung tale, men der er kun saa lidt, der løfter og letter. Scenen er opfyldt af museumsgenstande, men livets ukunstlede selvfølgelighed færdes ikke mellem dem.

Det er ikke saa vanskeligt at se, hvad Jacobsen har har villet. Paa baggrund av en tid, hvis pulse bankede hedere, hvis blod flød rødere og tykkere end vor, har han villet skildre en kvinde, hvis liv er elskov, hvis elskov er ligesaa vild og stærk som den er sand. Hun føres i forhold til forskjellige mænd, hver paa sin vis brudte og spredte karakterer, uden evne til at fastholde den kvindekærlighed de har vundet. Kun den raa bondekarl har bevaret menneskelig oprindelighed nok til at kunne blive denne stærke elskovsmagts behersker. Hvor vidt har Jacobsen nu naaet dette maal? Først maa da svaret lyde, at den historiske baggrund glider bort mellem hans hænder. Hvis det var gjort med gamle møbler og snirklet sprog, vilde der ikke være grund til klage, men der mangler historiske ledemotiv, der skulde gennemtone bogens skikkelser saaledes, at de virkelig traadte frem for os i tidens sind og skind. Oplysende i denne henseende er skildringen av Københavns beleiring. Jacobsen giver os den stemningsskala, som han tænker sig en befolkning maa gennemleve, naar fjenden er for porten, spændingen, rædslen, fanatismen, til der lidt efter lidt igen falder ro i sindene som der kommer orden og mening i forsvaret. Men dermed er vi ogsaa færdige. Ikke med en linje antydes det, at det er et folk, der kjæmper sin sidste kamp for tilværelsen. Bogens personer lever og elsker indenfor den belejrede bys volde, ikke som om fjendens bomber sprang over tagene og hungersdøden stod for døren, men som om krigen aldrig havde været til. Den fællesskabsfølelsens styrke, som afgørelsens nærhed giver, sætter ikke i mindste maade sit præg paa de

optrædende personers følelsesliv. Ulrik Christian Gyldenløve kunde for saa vidt likesaa godt komme ridende fra en Revy paa Fælleden som fra det sejrige forsvar af Københavns volde.

Og hvordan falder saa disse menneskers tale? Rent bortset fra Jacobsens forsøg paa at leve sig ind i en svunden tids sprogtone kan man vel uden overdrivelse sige, at saadan som hans personer i reglen taler, taler det daglige livs mennesker ikke.

Dette kræsne ordvalg, denne kunstnerisk afvejede sætningsbygning, denne altfor vel overvejede form giver ganske vist et sjæleligt speilbillede af ualmindelig renhed, men i al denne gennemarbejdede kunstneriske klarhed synker hverdagens mere grumsede virkelighed tilbunds, og resultatet bliver, at vi forstaar hans personer langt bedre end vi lever dem, indser langt mere end vi ser.

Alle disse mangler er lette at gaa til, det er heller ikke vanskeligt at paavise kompositionsfejl ved hans arbeide, men det vejer kun altsammen lidt mod den fine sjælelige forstaaelse, hvormed denne stærke og oprindelige kvindenatur en gengivet. Thi det er hverken interiøret eller replikken, der er Jacobsens styrke, men den beskrivende sjæleskildring. Heri kommer hans malende og afklarende sprogevne, hans sindrige ordvalg til sin fulde ret. Først her naar han virkeligheden ind paa livet, her maa alle tvivlere blive troende. For heldigvis er »Marie Grubbe» selv langt mindre snirklet end hendes sprog. I hendes liv findes kun en længsel, et krav, længsel efter elskov, krav til elskovslykke. Overfor dette ene er alt andet hende ligegyldigt. Magt, ære og gods glider af hendes hænder uden hun agter derpaa. Det er ikke en letfærdig kvinde, der gaar ad vildsomme veje, men en kvinde med utænnet elskovsmagt, der ikke kan nøjes med kjærlighedens fattige bidder men kræver den store festret paa sit bord. Naar hun griber og slipper, griber og slipper, er det, fordi ingen af de mænd, hvem hun byder sin kjærlighed, er i stand til at bære dens krone, hverken Ulrik Frederik, denne løse stemningsegoist, eller Stig Høg, paa hvis hjærterod selvreflektionen gnaver og berøver hans liv dets primitive kraft baade i gærning og tro. Denne sidste ganske moderne skikkelse er jo langt bogens interessanteste mandsfigur. Han ægger og drømmer

sig selv til en lidenskabs vælde, hvis primitive kraft han ikke ejer, han gogler sig til en kærlighed, han ikke har mod til at besidde, da han holder den i sine arme. Det er sin egen drømmetunge livstørst, men ogsaa sin egen selvopløsende livsfrygt Jacobsen har digtet ind i Stig Høg, denne mand, der forstaar Marie bedre end nogen av de andre og derfor ogsaa ser med sikkerhed, at «den vil komme en gang, som intet vil tvivle, intet trygle, eller skælve, men bøje hende som lødigt guld i sin haand og sætte sin fod paa hendes vilje.»

Trods al historisk staffage er det ikke lykkedes Jacobsen at overbevise os om, at den primitive kvindelighed, som M. G. repræsenterer, i særlig grad er det 17de aarhundredes barn. Den hypererotiske vildskab, hun leilighedsvis lægger for dagen overfor Ulrik Frederik, da hun prøver paa at støde ham kniven i brystet, smager stærkt af naturalistisk knaldeffekt uden at give noget væsentligt nyt bidrag til hendes karakteristik. Men maaske er det kun godt, at Marie Grubbe's skikkelse ikke er altfor nopløseligt forbundet med Jacobsens interiører fra det 17de aarhundrede. Thi det, der til syvende og sidst giver bogen sit værd er just dens hovedpersons ganske tidsløse elskovsfølelse med al sin kvindelige oprindelighed og retlinjethed, der ikke kender beregning eller afkortning, men bliver staaende i sin stolte ubrydelighed, til den mand kommer, der ejer magt til at blive dens viljes herre. Derfor bliver ogsaa det Jacobsen tilsidst har at berette om den fattige grove Marie Færgekone ikke som de tilsvarende skikkelser hos Andersen og Blicher blot til en traurig historie om livets forfængelighed, men til historien om en kvindekærlighed, der bøjer sit stolte hoved i ydmyghed under livets tunge haand efter at have naaet sit maals fylde.

«Endnu et langt, langt aar maatte Marie drages med livet. Saa blev hun pludselig syg og døde.» Med mindre effekt, med mere stilfærdig selvfølgelighed er det vel ikke muligt at skildre et menneskes død. Den samme beskedne, simple form, naar der handles om døden, møder vi ogsaa i «Niels Lyhne» Om ham heder det: «Og endelig døde han da døden, den vanskelige død.» Man har en følelse af, at naar det gjælder døden, kan Jacobsen vanskelig finde udtryk, der er enkle og tyste nok. Maaske vilde der ingen særlig

grund være til at opholde sig ved dette, hvis man ikke vidste, at disse bøger var skrevet av en mand, som allerede bar døden i sit hjærte, og for hvem skildringen af livets ophør maatte blive noget andet og mere end blot afslutningen paa en bog. Dette gælder i hvert tilfælde afgjort Niels Lyhne. I en vis forstand er dødsscenen denne bogs højdepunkt, thi fra denne mandige død glider der forsonende skær tilbage over et løst levet, drømmesygt liv, hvis greb om virkeligheden stadig brister. Bogen skulde jo oprindelig have været en bog om daarlige fritænkere, men denne død er ikke en en daarlig fritænkers, men et ærligt trofast menneskes død, saadan som Jacobsen selv ønskede sig den. Og heller ikke ellers i bogen kan man beskylde Niels Lyhne for at svigte sin overbevisning. Det eneste sted, hvor man med sandhed kan sige at N. «indgiver ansøgning om højere assistance,» er hvor en fortvilet fader ved sit barns dødsleje udstøder angstraab mod den himmel, han selv tror tom. Men selv dette optrin er givet med saa stor menneskelig medynk, at man daarlig kan tænke sig J. staaende her som den strænge dommer med fritænkeriets katekismus i sin haand. Som bogen virkelig blev, er den først og fremmest et angreb paa den drømmesyge viljes vege dansker, en mand af det folk, der maatte bløde i 64. Der er kulde og vinteraande i den virkelighed J. stiller op mod disse duftmættede drømmes skyggeleg, mod dette viljesliv, der er for svagt til at gribe, kun stærkt nok til langsomt at slippe.

En senere tid har i Selma Lagerløffs «Gösta Berling» set en kunst, der har mestret at sænke ungdommens drømmeliv i en agerjord, af hvilken en arbejdsglad virkelighed kan spire frem. Hun har haft kraft til at leve sig gennem drømmen ind til livet, til at lade arbejdet besejre festen, husmanden helten.

Hos Jacobsen falder drømmen paa en jordbund, der er haard som flint og uden grøde. Fantasteriet bliver her et djævlespejl, der forvrænger og bedrager, i hvilket lyset brydes med en løjet farvepragt, men som ogsaa, naar det slaar mod livets trøstesløse virkelighed, springer, som det glas, det er. — En for en som billeder i laterna magica drages bogens skikkelser forbi heltens blik. Konstruktionen en den samme som i Marie Grubbe, men passer for saa vidt bedre her, som

det ligger i bogens idé at dualismen mellem drøm og virkelighed i al sin skarphed skal opretholdes og livets baand gang paa gang briste, til Niels Lyhne har tømt ensomhedens bæger til bunden og erkendt den bittre sandhed: «at en sjæl altid er ene. Det var en løgn, hver tro paa sammensmeltning mellem sjæl og sjæl. Ikke den moder, der tog en paa sit skød, ikke en ven, ikke den hustru, der hvilede ved ens hjærte. — —»

Det er summen af den bittre visdom, der prækes paa hvert blad. Dybere end selve dødens skille stænger drømmene ude fra livet. Lyhnes moder dør af tærende længsel efter de vidunderblomster, som et overspændt fantasiliv har fostret, men som ikke gror i virkelighedens jord. Ensomme er de næsten alle fra Fenimore, der skænder sin kærlighed til døde, til Edele, der sanser i farver og dufte som J. selv, men ogsaa ser paa livet med hans redelige trøstesløse eneboerblik. Ensom er Niels Lyhnes barnehustru, forbi hun lever paa en løjet enhed og i døden flygter fra ham ind i barndomsdrømmens Eden, hvor kirkens højtidsklokker ringer. De fleste svigter og viger, bøjer knæ for den Gud paa hvem de ikke tror eller som fru Boye for det borgerskab, de paa skrømt har forladt. Tilbagegang og fald næsten over hele linjen og saa døden uden haab og trøst, den vanskelige død. —

Det er sandt, det er frossen jord, men det er faste skridt, der træder paa den. Drømmenes troldspeil splintres uden barmhjærtighed. Med strænge øjne ser han ud i det tomme rum, der svøber sig om jorden og ud over en menneskehed, der falder i stumper og filler for hans blik. Hvad der holder bogen sammen er ikke alle disse drømmere, overløbere og flygtninge, det er hans egen mandige indignation, der sprænger de løjede sammenføjninger og sætter ind med et usvigeligt krav om uden haab og frygt at tjene den idé, der for ham var livets højeste sandhed: Den gudløse himmel, den drømmeløse jord. Nu ved vi alle, at om den idé dannes ingen menighed. Nu tvivler flere end dengang om muligheden af at bøje de himmelstigende kræfter henad jorden. Men det skal ikke overses, at i en tid, hvor saa fagre drømme var bristet og saa stolte fraser sunket sammen havde han mod til at vrage den drømmesvangre ro, der var ham i kødet skaaret og mane

til troskab mod livet, til at lade det forme sig om dets egne love uden løjet haab om løn eller trøst og saa dø en mands død paa det, man havde levet.

Niels Lyhne døde staaende, men hans liv var sunket sammen over ham. Han døde uden noget forsonende haandtryk til den tilværelse, han forlod. I denne sidste henseende ønskede J. ikke at dele Niels Lyhnes lod. Derfor blev denne bog heller ikke hans sidste ord. Han, der havde et saa skarpt og ubarmhjærtigt blik for brud og fald og svegne løfter, ejede dog tillige en trofast ømhedsfølelse mod livet, som han ikke i nogen av sine store fortællinger ret fandt udtryk for. Det blev den lille fortælling om fru Fons, der kom til at udfolde de fineste og inderligste sider af hans væsen. Rent formelt yder den ham den fordel at stille den mindst mulige fordring til replikker, der aldrig blev Jacobsens styrke, men giver ham lejlighed til at finde saa yndefulde udtryk for sin beskrivende kunst, ikke mindst i den personlige form, brevstilen, hvori han var en mester. Derfor har han ogsaa her givet det mest afklarede billede af den sjælelige noblesse, der var hans eget adelsmærke, og som ikke finder sit udtryk i klingende fraser, men som forstaar uden sprogets hjælp, og som er uselvisk nok til ikke at ville udmønte sin forstaaelse i trøstefulde ord. Fortællingen handler jo om en kvinde, der hævder sin personligheds ret til kærlighedslykke uden noget øieblik at ophøre med at være mor. Det er intet tilfælde at Jacobsen fik talt sine dybeste afskedsord gennem hendes mund. Der er i denne svingning mellem selvhævdelse og selvhengivelse, der er denne fortællings kærne, noget af menneskelivets evige rytme. Jacobsen, der i sin egen ungdom havde kæmpet selvhævdelsens kamp for at vikle sig ud af drømmens bløde svøb og faa tag i den haarde virkelighed, han blev vel senere, efter som digter at have fundet sit faste leje, en ivrig mand til at sprede og sprænge, hvor han fandt, at illusionerne hæmmede livets egen frodige vækst, men maatte dog ende med at finde udtryk for en samlende og omsluttende livsførelse, der kunde glemme bitterhed og brud, men ikke kunde glemme at række livet en trofast haand til afsked og forsoning inden døden, den vanskelige død. —

Jordløse Prestegaard, Danmark.

Ferdinand Jersin.

TO KRISTELIGE LIVSANSKUELSER.

(Av *Johannes Johnson.*)

Den ene er den *optimistiske og aggressive,* den anden *den pessimistiske og defensive.* Begge kan bæres av det samme personlige liv i Gud; begge kan ogsaa holde til utelukkende i hjernen. Begge beror meget paa livsforelse og temperament, men aldrig bare derpaa. De beror ogsaa paa en forskjellig opfatning og tilegnelse av den religion som foreligger i det nye testamente.

Vi finder i det nye testamente to rækker uttalelser om Guds rikes utsigter, en optimistisk og en pessimistisk; den første er, efter min opfatning, selve grundtonen i evangeliet, den anden er uttrykket for det forholdsvis ringe resultat som — til enhver tid — hittil er opnaaet, og hænger sammen med den fra tid til anden gjenopvaagnende forventning om at verdens ende er nær forestaaende.

De ord hvori jeg finder støtten for den optimistiske livsanskuelse er for det første Fader vor's tre første bønner. Jeg tror ikke Jesus vilde ha lært os dem, om det ikke var meningen at de skulde bli opfyldt. Jeg tror derfor at Guds navn skal bli helliget, d. v. s. forkyndt, trodd og efterlevet hele jorden over; riket skal komme og Gud faa magt over menneskehjerterne; hans vilje skal virkelig bli utført paa jorden «som i himlene», d. v. s. i personlig fri tilslutning og glæde. — Dernæst finder jeg i Jesu lignelser om Guds rike, særlig de to om saltet og surdeigen, et stort, lysende haab for verden. Hvis det bare var den lille hob av personlige kristne Gud hadde haab for, saa vilde ikke Jesus sammenligne dem med salt og surdeig; disse ting er jo til for massens skyld, for maten som skal spises og deigen som skal bli til brød. Gud vil at alle mennesker skal bli frelst og naa frem til at erkjende sandheten, og Kristi sidste ord var: gjør alle folkeslag til mine disciple; har vi lov til at indskrænke dette maje-

stætiske ord til det lille som hittil er opnaadd? Og fremforalt: Selve frelsens hovedsak, at Gud har git verden sin enbaarne søn, han som var hos Gud og var Gud, og overlatt ham til kamp og fristelse og dødens mørke, — hvordan kan den forenes med at frelsen tilslut skulde ende med nederlag?

For det lar sig jo paa den anden side ikke negte, at skal det, til menneskehistoriens ende, bli seende ut som nu, saa er nederlaget paa Frelserens side og seirren paa denne verdens Guds» side, og det uagtet vi har faat den besked at Guds søn er aabenbaret for at *tilintetgjøre* djævelens gjerninger. Er det *det* som er Jesu opgave, at frelse *menneskeslegten* fra det onde, saa er hans arbeide endda bare i sin begyndelse: *hittil* er det faa som finder den trange port til livet; *hittil* er mange indbudt men faa utvalgt, nemlig de faa som følger indbydelsen; *hittil* er det bare den lille hjord som tar riket i eie; majoriteten, «verden» som det nye testamente sier, den stiller sig hittil likegyldig eller fiendtlig.

Nedskriveren av disse linjer tror at dette bare er midlertidig. En gjennemgang til seier. Vi tror, som før nævnt, at disse det nye testamentes uttalelser om det ringe resultat av redningsarbeidet er at opfatte som uttryk for hvad vi *hittil* har opnaaet, og at det hænger sammen med et andet træk i denne — den pessimistiske — livsanskuelse, nemlig forventningen om verdens nær forestaaende ende.

De to kristelige livsanskuelser som denne artikel søker at peke paa, skiller sig i sit syn baade paa fortid og nutid.

Om *fortiden* mener den kristne pessimist at den var en tid av større seier og herredømme for Kristus end nutiden. I hele den hvite race hadde Kristus magten. Kirken var sterk, alle trodde paa kristendommens sandhet, den religiøse autoritet var næsten ubestridt; jordens sterkeste aander stillet sig til religionens tjeneste, paven var den største av alle magthavere, den rene lære den største av alle aandsmagter.

Hertil svarer den kristne optimist: den kristendom som fra midten av det tredie aarhundrede av vor tidsregning, under navn av katolicisme, gav sig ikast med at erobre Europa, den var meget forskjellig fra den religion som det nye testamente forkynder, saa forskjellig, at den maatte komme til at arbeide med helt andre midler og idealer end de Kristus selv opstillet.

Hvad vi i vore dage kalder personlig kristendom var en underlig og fjern ting for denne kirke i sin helhet. Det var høielse under autoriteten, tilslutning til læren og villighet til at la sig opdrage, som det fremforalt gjaldt om. De bedste og dypeste blandt arbeidslederne følte nok at det ikke var som det skulde være, men sa vel til sig selv som de kristelige massevirkningers organisatorer, paver, biskoper, kirkeministre, sier den dag idag: Vi maa først faa dem ind i faarefolden, saa skal vi ta fat paa det finere arbeide, de enkeltes omvendelse og personlige kristenliv. Men opgaven var saa vældig, og de kirkelige arbeideres store gros saa maatelig, at det, fra aarhundrede til aarhundrede, blev gaaende med det grovere arbeide: Indsamlingen og den ydre tilslutning — det indre liv hadde naturligvis hele tiden sine stille dyrkere —, indtil det hele gik istykker i renæssance, reformation, opror, aandsfrihet, Voltaire og hele resten.

Optimisten sier videre: Det er sandt at der kom nyt liv ved reformationen, men det døde igjen, eller omsatte sig i statskirkelig tvang. Det er sandt at katolicismen blev gjenoplivet ved reformationens choc, men ogsaa dens feil blev gjenoplivet. Og loven holdt vistnok tilsyneladende atter sit indtog over den hvite race efter kirkesplittelsens og renæssancens storme. Men det var en tro som gjemtes nede i en tillaaset kiste; den fik ikke magt over livet. Livet var skrækkelig raat og vildt, med drik og usedelighet og vold og uret. Midt i den gjenoplivede katolicisme og den renlærige protestantisme vokset et nyt rædselsfuldt fænomen op, negerslaveriet; konger og potentater levet som svin og ivret for den rene lære; Kristus og kristendommen var den store selvfølgelighet, men saa vel gjemt i den rene læres skrin, at de slet ikke kom ordentlig ikast med tidernes fyrste og hans væsen. Imens arbeidet filosofi og naturvidenskap og folkeoplysning, en ny kold vind blæste over verdensakeren, og en vakker dag vaagnet kirken i det kolde morgenlys og sa: Folket avkristnes. Og dermed er vi kommet til *nutiden*.

Om den sier pessimisten: Den er det store frafalds tid. Den gamle gudsfrygt svinder. Den tvil som før i tiden vakte den høieste forfærdelse, om den iblandt vovet at stikke hodet frem, den doceres nu av fjortenaars gutter paa hvert gate-

hjørne. Alle de betydeligste aander har sagt kristendommen farvel.

«Nedstøt de sterke aanders trop
som høit i luften svæver op,
ti ellers gammel kristentro
for lærdom ny faar aldrig ro.»

Optimisten svarer: Det store frafalds tid? Forat der skal bli tale om frafald maa der jo ha været tro. Men tro, — det er vi jo nu alle enige om — er kun tilstede hvor den ytrer sig i liv. Var da livet mere kristelig i trediveaarskrigens dage end nu? Var der mere sedelighet, nøgternhet, indbyrdes hjælp og kjærlighet, høiere idealer og bedre efterfølgelse av dem, for 200, 100, 50 aar siden end nu? Nei, tvertimot! Men frafald fra en tro som man aldrig har eiet som personlig, livsændrende overbevisning, det er ikke frafald men *klargjørelse av situationen*. Og det er det som foreligger i vore dage. Taaken letter over slagmarken. Det viser sig, efter de mange hundredaars forvirring, at en liten flok overbeviste materialister og en liten flok overbeviste kristne staar mot hinanden til uforsonlig kamp; og det de kjæmper om er den hvite races store masse, som endnu aldrig har været gjennemtrængt av den eneste virkelige kristendom, det personlige tros- og lydighetsforhold til Gud ved Kristus. I denne kamp har materialisterne paa sin side alle kirkens feilgrep og synder i forgangen tid, og fremforalt den fællesmenneskelige «syndige natur», dette at vi alle bærer paa en dyp, hemmelig uvilje mot Gud og hans vei. Men de kristne har paa sin side den endda dypere uro efter Gud og efter løsning paa de evige spørsmaal, denne uro som er det dypest *menneskelige* i os; «alt som er av aand vil up og fram, alt som er av troll vil trygt sitja» (Garborg). Dernæst har vi paa vor side et herlig evangelium, hvis grundtanker hvert nyt aarhundrede gir ny glans og klarhet til; paa vor side er han som fik al magt i himmel og paa jord, for at alle folk skulde komme i lære hos ham; med os er den Gud hvis navn er kjærlighet og hvis arbeidsmaate videnskapen avslører for os som uimotstaaelig evolution.

Kampens utfald kan derfor ikke være tvilsomt, siger op-

timisten. Den virkelige kristendom maa ha fremtiden for sig og tilslut seire, fordi den alene er *sand*, d. v. s. stemmer med tilværelsens egne love. Tilværelsen, d. v. s. verdens, historiens, naturens, virkelighetens Gud gir virkelighetens svar paa de kristnes Fadervor; det godes seier over det onde er svaret.

Altsaa er ikke vor tid «ond» men «bedre», nemlig bedre end de forgangne tider; ti først nu kan vi rigtig komme til at slaas. Den er ikke det store frafalds tid, men den store kamps tid, og det vil, for Kristi armé si: den store erobrings tid. Hele tidens vældige aandskultur og materielle fremskridt skal gjennemtrænges av evangeliet. Mammonismen og nytesyken viser hver dag med voksende klarhet, at hele vor kultur kjører i grøften, dersom ikke kjærlighet til Gud og mennesker tar tømmerne. Samtidig har en ny, — og dog ældgammel! — opgave brukt hundrede aar til at stige op over vor synskreds, og er nu saa stor at alle øine maa se den: *Verdens evangelisation.*

Staaende overfor disse overvældende opgaver, — hvis gjennemførelse dog ser betydelig mindre umulig ut end i sin tid hele verdens erobring ved tolv galilæiske bønder og fiskere, — spør optimisten: Hvor tar vi kraften fra? Ti det hele er et spørsmaal om *kraft*. Og der er én som svarer: Mig er git *al magt* i himmel og paa jord, og som lærte os at bede: Ske din vilje her paa jorden som i himlene!

Men det er klart, at de gamle metoder duer ikke længere. Ingen religionstvang, intet formynderi, intet faarefoldssystem længere! Ingen passiv, overvaaket saueflok med ene ansvarlige gjætere og pastorer, som paven i Rom fremdeles drømmer om, men en sammenslutning av personlige kristne, som bærer ansvaret sammen og organiserer sig til erobringskorps og arbeidslag, ser sine opgaver i øinene, tar al nutidens aandskraft i sin tjeneste, og planlægger sit arbeide med størst mulig indsigt og hensigtsmæssighet. Hvem tviler paa at dersom hvereneste Kristi tilbeder tok op under fuldt personlig ansvar det hverv at lægge verden under Kristus, saa skulde vi faa se en vældig ekspansion av denne verdens eneste fornuftige gudsdyrkelse? Hittil har det jo væsentlig været de lønnede specialister i religion som har ført ordet for Kristus:

ja vi har været saa uøvet i at tale hans sak, at vi har maattet op paa et kateder eller en prækestol, eller slaa op en andagtsbok, eller se døden stikke hodet ind av døren, før vi kunde faa sunget ut det haab som bor i vort hjerte.

Men det er jo ikke bare evangelieforkyndelsen det kommer an paa. Like saa vigtige er *barmhjertighetens gjerninger*. Nutidens vældige kulturfremskridt betyr aapen bane for egoismens kapløp, og det er mere end vi kan taale, og i tordnende jag suser vi avsted mot den sociale revolution. Hvad er redningen? *Korset*. Jeg haaber den mand som viste sig for Konstantin og sa: Ved dette tegn skal du seire, var for fornuftig til at tro at man kan seire ved et *tegn*. Ikke ved tegn og symboler, men ved kraft og realiteter er det man seirer. Korset er ikke en dekoration; det et *liv i frivillig avkald paa nydelsen*. Ikke netop i form av en flok høitidelige asketer, som skal virke som de andres onde samvittighet eller endog utbrede den falske forestilling at der er to slags kristenliv, et høiere for hyrderne og et lavere for hjorden, men i form av et nøisomt og tarvelig, men muntert og seirende kristenliv i indbyrdes hjælp og resolut protest mot alle former av nydelsestrældom. Tarvelighetens og nøisomhetens evangelium præker Kristus for denne kulturmætte tid, og de som er rike i Gud skal flokke sig om det og forstaa tidernes tegn.

Men hvis vi, som har Kristus til herre, *ikke* forstaar tidernes tegn? Hvis vi fremdeles blir sittende i vor defensive stilling og lar verden gaa sin skjæve gang, og tror vi har guldalderen bak os og sukker: «Ak giv os samme lys og kraft, vore formænd før har havt, da kristendommen stod som træ med sterkest rot og krone fuld av frugters sne», — eller vi gir os til at kjegle om læren istedetfor at staa op og erobre verden, — hvad saa? Ja saa ramler formodentlig huset ned over hodet paa os en dag, folkekirkerne opløses, der kommer haarde revolutionstider med ny vekst paa den gamle grund, og en sterkere og mere troende slegt faar æren av at gjøre folkeslagene til Jesu disciper.

Men det maa ikke ske! Saa ilde maa det ikke gaa! En stor tid ringes ind over verden, og

> «kvart folk i kvar ei heimsens bygd
> her under soltjeld blaat,
> gjev han aaleine herrehøgd
> og kryn han, allheims drott!»

Vil ikke alle som ber Fadervor være med og gjøre sin del av arbeidet før natten kommer?

PROTEST MOT «LIVETS TRIUMF».

Det vilde interessere mig at vite, om noget normalt, sundt menneske kan læse Jac. B. Bulls roman uten at maatte snappe efter frisk luft. Bull har villet refse den umoralske litteratur, men medicinen er i sandhet betydelig værre end sygdommen.

Og ikke er det for at faa fremstillingen av den fæle digter sanddru, at forfatteren hele tiden maa la os kjæmpe med en ganske almindelig væmmelse. Det er Jac. B. Bulls egen maate at male ut paa, som er saa grovt sanselig, at den i saa henseende slaar alle de rekorder den var ment at skulle «refse».

Dermed vil jeg ikke ha paastaat, at ikke Jac. B. Bull muligens har havt en reel hensigt med boken. Bulls intervju med Chr. Gulmann i dansk «Nationaltidende» tyder avgjort paa dette. Men saa har forfatteren i aller høieste grad været sin opgave underlegen. Der kræves en eleveret aand og en selvbehersket overlegenhet for at kunne blotte til straf uten samtidig at blotte til nydelse og beskuelse.

Vi kjender alle til sedelighetsforedrag og do. brochurer, som virker totalt mot sin hensigt. Utmalingen virker kvalmende paa de forhen uvidende, pirrende paa de halv-vakte og dulgt nydelsesgivende paa de indviede — frastøtende og oprørende paa alle normale mennesker.

Saaledes er det ogsaa med Jac. B. Bulls bok. Den vilde derfor ikke været værd nogen anmeldelse, end sige en særskilt artikel, hvis ikke omstændigheterne hadde føiet sig saa, at «Livets Triumf» nu er spredt i flere tusinder end nogen anden av de «skjøn»-litterære bøker fra denne høst og er blit læst av mange mennesker, som ellers aldrig dyrker den sort lekture. Den har staat paa bedstemødres ønskeliste og er blit foræret familiens unge som vidnesbyrd om livets triumf over raaddenskapen. Og alt dette — kan man vel si — som resultat av en eneste anmeldelse i en hovedstadsavis.

Disse to omstændigheter: bokens utbredelse og hr. *Theodor Casparis* omtale av den, gir derfor Bulls bok krav paa en nærmere analyse.

Nogen hver som har lavet bøker — eller endnu mer: alle de som har tænkt paa at lave bøker! — har hat lyst til at ha med en morsom figur som oplivende element. En sprudlende vittig, slagfærdig mand. I sine tanker har de set ham for sig, følt hvor han slaar an, hørt lattersalverne, som runget, fantasert sig til det store indtryk av aand og lune i forening. Bare ett har manglet: Vittigheterne selv, de aandrikheter, som skulde fremkalde begeistringen. Man maa nemlig selv være noget av en stor aand for at kunne levendegjøre en aandens inkarnation. Det er letvint nok - som Bull gjør — at fortælle, at manden var vittig, at det gnistret aandrikhet av ham, at der bodde en «bondebunden genialitet» i ham — men det er saa flaut aldrig at faa høre noget av alt dette deilige. Saa tror vi ikke paa det! Endnu værre blir det naar han — hver eneste gang vi er saa heldige at træffe til at sidde ved geniets fødder — nærmest virker flau. Gamle damer var ham en selvmodsigelse. «Og gamle var alle damer, som hadde passert de tredive.» «Det tabte haabs forbjerg», som vennerne kaldte det. «Kap Horn», som han selv uddybed billedet» (s. 13). Tænk «uddybed»! . . . . «Det er med kvinder som med aal: man behøver bare at skaa elskovens spiger gjennem hodet paa dem, saa har man dem levende. Kan gjerne flaa dem.» Et fiskekjærringgeni vilde maaske uttrykke sig saaledes. En stor digter ikke. Hans Willum, Norges store digter og kvindebedaarer er i det hele altfor burlesk naar han bruker billeder. De virker stadig usoignert. En vovet bok er «tilværelsens hesteknægg», den synkende sols rand er en «gylden negl», — hvorved forfatteren ikke er opmerksom paa at vilde hesteknægg og gyldne negle snarere lokker fantasien til stalden og til neglerenselse end til kultur og poesi.

Det er ogsaa saa ærgerlig at høre de andre le og ikke forstaa, hvad de ler av. I Florentz siger han om Cypresserne, at «det er Vorherres elskovspile. Skudt ind i jorden lige til skjæftet fra hans blaa himmelbue deroppe». «Der brød jubel ud», siger Bull. «Man ropte bravo og klappet i

hænder.» — Men vi læsere kan ikke være med, for vi forstaar ikke vitsen. Vort haab staar til fortsættelsen: ««Og alligevel», sa digteren. «er de saa unge og myke som en malerpensel; livsydmygheden er i dem!» Han røgte videre; og der taltes videre om dette hans billede rundt omkring».

Dette staar der, ikke fordi de virkelig talte om dette «billede» — der var jo intet at tale om! — men fordi Bull partout skal ha den forestilling ind i os, at digteren Willum er centrum i kredsen, og dette skal vi bankes til at tro, ikke derved at manden er original, men derved at de andre opfører sig som om han var det.

Dette er en rent kunstnerisk feil ved boken, hvorved den litterært seet faar sin første svækkelse. Og dette gaar gjennem det hele: Bull magter ikke opgaven. Ikke har han kunnet gjøre manden original eller aandfuld, ikke kan han heller gjøre ham til noget menneske, hvori der er dypere toner. Og det forstaar jo enhver, at en mand som er en stor digter og en aandfuld mand, i ham er der ogsaa et dypere livsindhold, selv om hans vandel og meninger gaar paa tvers av det aandelige menneskelivs fremgangslinje. Hadde Bull dradd denne menneskeside frem, latt os føle den dype klang av livsalvoret ogsaa hos levemanden, hadde han vist hvorledes sanselivet, naar det faar unaturlig magt, mer og mer kvæler de dypere og enklere toner, tørlægger aandskilderne, da vilde han faat et skjær av livets tragedie over sin skildring. Hadde han saa latt det underkuede aandskrav bryte igjennem, naar legemets sanser var utbrændt, hadde han vist at ved jernteppets fald blir selv pjolter- og løspigemanden menneske, da kunde boken med rette baaret indskriften «Livets Triumf». — en fanfare som nu er os komplet uforstaaelig og som titel i høieste grad misvisende.

Heller ikke bokens anden hovedperson, frøken Inga Borg, er nogen hel skikkelse. Bull har i hende villet legemliggjøre den sterke kvinde, som magter at staa sig mot bedaareren. Saadan som hun bærer sig ad er det imidlertid bare rent ydre set at man kan si hun beseirer ham. Hendes adfærd ellers viser at motstanden i hendes indre er ødelagt. Hun kan skrive sterke ord om Hans Willums brutale syn paa kvinden. -- Caspari citerer dem som uttryk for Bulls høie

vurdering og rene syn paa det andet kjøn –, men hun lar sig føre rundt av ham i galleriet i Florentz og taaler hans tvetydigheter, hun spadserer derefter med ham i Rom av barmhjertighet, og — hun er helt besat av ham i sin fantasi. «Hun havde ønsket det i sit hjerte, men avvist det med sin fornuft.» — Hendes optræden til slut, da Hans Willum ligger paa sykeleiet, er et vidnesbyrd om hvor magteslos forfatteren har staat overfor denne kvindeskikkelse saa snart det ikke gjaldt bare nogen høitstemte ord om ædelt syn paa kvinden, men den virkelige legemliggjørelse i handling av en menneskelig myndig kvinde. Slutningen er i det hele ingen triumf for forfatteren. Paa en maate falder her hele hans offentlig bedyrede moralske tendens i fisk, og vi lates i vildrede om enten skylden til Hans Willums forlis er hans egen eller Inga Borgs.

Disse indvendinger mot boken er av helt faglig art. Den holder ikke maal i litterær henseende. Jeg er ikke blind for, at der er gode tilløp, at der findes replikker som er lykkedes, og at der er gjort *forsøk* paa at skildre *mennesket* i Hans Willum det aaret han var gift. Om Inga Borg kan der siges meget godt. Hun staar paa nippet til at bli en staut aandsbaaren kvindetype. Men disse tilløp er det netop som dømmer forfatteren. De viser hvad der som en plan har foresvævet ham og de viser hvad han ikke har magtet. De forespeiler læseren mere end læseren faar.

Gaar vi over fra kompositionen til den gode hensigt blir det endnu værre. Vi maa jo være forberedt paa at møte en del vovethet i skildringen av Hans Willum. Men vi er sikre paa, at der hele tiden er en nøgtern mands haand ved roret. Det er dette haab som skuffes. Like fra ordvalget til billeder og situationer saa præges de av en smaskende sensualisme, saa at vi tilsidst føler os neddynget av sansekvalme.

Om det saa er bokstaveringen, saa lider den under Bulls lyst til at være kraftig, grovnævet. Han fordobler haarde konsonanter blindt væk, skriver: opp, fikk, stillhed, tryggt, oppgjort — men glemmer sig ved «tilsidst» og ved «naaed», hvor han hadde hat en naturligere anledning end hvor hans svulmende kraft faar avløp i bruken av dobbelt vokal a istedetfor o i «naaget» (s. 145)!

Bogstaverne følges av adjektiverne. Ogsaa de maa

stadig fordobles eller spændes sammen to og to: kraftigrød, fugtigtung, fugtigkold, dunkeltæt, loddenbløte blade, galgenvildt, pigeforjættende, magertsmilende, visningsflammende bladkroner, med frodighvite haandled (127) sad hun der hundebeleiret (133).

Den psykologiske forklaring paa denne krampagtige paastylter-maner er selvfølgelig den, at Jac. B. Bull har villet lægge en alen til sin vekst. Han har skullet gaa over fra den grovere bondeskildring med letvint sentiments-skissering til realistisk fremstilling av det «vidtforgrenede» moderne kulturliv. Saa har han grepet efter kraftjargonen uten at eie kraften.

For ordvalgets vedkommende er dette aller uheldigst, hvor han skal skildre sanselivet. Hvis Hans Willum hadde været en *virkelig* moderne digter vilde han eiet hundrede diskrete ord for hver av Bulls plumpheter. Bare bruken av ordet «sanselig» er i saa henseende nok. Stadig væk brutaliserer han os med dette — i en fortælling — yderst platte og grove ord. Selvfølgelig allerhelst i dobbeltspand med andre ord: sanseheftig, sansetung, sansesterk, sansetændt forekommer paa andenhver side. Dermed velter slike ord sin «sanselige» atmosfære ut ogsaa over alle billeder, som ellers nok er paa randen, men som i friskere luft ialfald ikke vilde virket saa belastet som de nu gjør. Ta til belysning av dette et ord som «frodighet», som Bull rent har forelsket sig i. Selv haar skildres som «frodig brunt», han er hendes frodig hengivne», foruten at selvfølgelig kvinderne som helhet strutter av frodighet. Med begrepet «jomfru» driver han rene orgier, det serveres i et utal forskjellige tvetydigheter, som det vilde være smagløst at gjengi her. Jeg er overbevist om at disse platheter vil støte hver eneste «moderne» digter. Ti det maa man lade d'herrer, at et visst Feinschmeckerei har de endnu tilbake av den ellers forkastede kultivering av menneskedyret. Hos Bull raser det hele frem med den karakteristiske andenhaands avklædte gjenfortælling, og det hele tar derfor ogsaa præg av det selskap vi ved forfatteren saaledes er hensat i. «Et heftig, deilig stykke menneske» (s. 95), «struttende av ungt kjød» (s. 126), saadan slagteborgerjargon overtræffes kun av studeprangerens ut-

trykssæt «hun hadde ubegrænset kraft til drægtighet« (s. 145). Like til klokkens tikken, saa rummer den «frugtsommelige spørsmaal» (s. 171). Det hele dreier sig om dyrefornemmelser» som «skjælver i kroppene» (s. 246). «Inde i hovedstaden gik der mellem faste venner og løse piger beundrende frasagn om hans overdaadige flothet og enorme kraftproduktioner . fortæller Bull om Willum efter en 8 dages rangel.

Enten nu saadanne vendinger — der er mange fler av dem som er værre, men de lader sig ikke gjengi her — er lagt Hans Willum i munden og forsaavidt av Bull kan undskyldes med, at han maatte bruke dem for at faa digteren fremført i sand avklædning, eller — forekommer i Bulls egne karakteristikker, saa er de like smagløse baade for moralsk og æstetisk sans. At hensætte os til den grad hundedagene med deres motbydeligheter maa efter mit skjøn være et brudd paa alle skjønhetslover. Skal det trods dette agere som fremstilling av lasten, da falder dommen ikke mildere fra den moralske side, fordi forfatteren ikke selv har kunnet holde sig klar av den sot han har villet kurere.

Og dertil kommer endnu det moment, at en mand der som Hans Willum er besat av sexuel monomani ikke længer er et kunstnerisk eller litterært objekt. Hans hele point of view er ødelagt, han er anormal og defekt som menneske, et fænomen for specialister i abnormt sanseliv, ikke for litterær fremstilling.

Og kvinderne er sandelig ikke stort bedre hvad abnormitet angaar. De moderne digtere klarer sig nok undav denne haltende fremstilling av dem. Men hvad siger kvinderne? Mon nogen ung mand kan læse boken uten at inficeres i sit syn paa de unge damer? Jeg regner ikke her med skildringen av selskapet i Grands separatværelse med de to løse piker Anna og Olga. Her er den grove genre vel paa sin plads, skjønt tvetydigheterne virker yderst anløpne. Men der skildres jo ganske normale, i enhver henseende almindelige unge piker, som kommer og byr sig frem og ber ham om «det — som Bulls delikate sprog former det —. de er saa «sansetændte», saa let kapitulerende, at man faar indtryk av at den kvindelige blufærdighet av Bull regnes for den tyndeste fernis, mens den i virkeligheten er et av livets

solideste balancelodder At en mand gaar saa raskt og bus paa som Willum er ikke sandsynligere end at en kvinde som Dora Lothe saa fort tilgir ham hans udelikathet

Den tone som raader i «Livets triumf» («Lidenskabens triumf» har Wiers-Jensen døpt den til i Confetti) er muligens karakteristisk for hestehandlere, som sitter sammen over femte pjolter. Saadan ser de paa kvinder, saadan benytter de avvekslende drøie likefremheter og dulgte tvetydigheter, saaledes nidstirrer de paa det seksuelle og mener at det stikker under allevegne.

Og med denne tone har det lykkedes Jac. B. Bull at trænge ind i tusener av menneskeboliger, hvor man ellers vilde holde sig for gode til at byde hestehandlere til konversationsledere. Hvad er det som har fremmet bokens utbredelse i en saadan grad? Det er rygtet om at den tok vore utskeiende digtere ved vingebenet. *Det* glædet man sig over. *Det* vilde man støtte. *Det* vilde man læse og det vilde man gi sønner og døtre at styrkes ved. Det er en eneste stor blodig ironi: for saa luret Jac. B Bull ind paa dem en bok som er vamlere end nogen av den sensualistiske litteraturs frembringelser.

Men det er jo ikke rart den blev solgt, naar den foruten de to sensationelle attraktioner: angrepet paa digterne og benyttelsen av levende model fik attest av en anmelder, som ellers er kombineret specialist i høifjeldsluft og gammeldags teologi, for at være «*ubetinget* av det gode». Hr. Willums uttryksmaate karakteriseres som de mest aandfulde ord og talemaater». Boken er i det hele et «brakende tordenveir», som vil bidra sit til at *rense luften*» (fremhævet av mig).

Det maa lyde som den festligste ironi-komik for pjoltrerne paa Grand, men har maaske for visse hjem utover landet en anden tone, at mange mennesker paa hr. Theodor Casparis anbefaling har gaat hen og foræret boken — ofte som eneste litterære julepresent! — til unge og gamle, som mener at en ren fantasi er en styrke for mennesket.

Hvad der nu er at gjøre er bare, at de som har pligt til at ha nogen mening, sørger for at denne bok, som er seilet op under en tvilling-naivitets tegn, ikke kommer i vore folkebiblioteker eller overhodet ved ny naivitet og uvidenhet laanes bort til hvem som helst. Det er *nu* vi trænger til at «rense luften», for den er blit inficeret noget hvert sted.

Eivind Berggrav-Jensen.

NORDMÆNDENE KUER IKKE LAPPERNE.

En protest mot Laura Kieler: *André fra Kautokeino.* (Utkommen 1ste gang 1879 paany utgit 1911 forkortet og gjennemset).

Laura Kieler hadde gjort bedst i at la sin André hvile i fred. Hun siger i forordet, at hun nu haaber at finde bedre øre for lapperne og deres nød end for 32 aar siden. «Mangt og meget kan vistnok være forandret, men i det væsentlige har lapperne endnu god grund til at klage.» Efter hele bokens mening er det klart, at det er fjeldlapperne, de nomadiserende lapper, hun tænker paa, og hvis sak hun slaar til lyd for. Det er altsaa ikke for det værd boken har som digtning, hun ønsker at minde publikum om den, men hun sender den ut som et slags anklageskrift mot nordmændene, lappernes undertrykkere. Det vilde ikke være saa meget at indvende mot selve fortællingen som en sterkt idealiseret skildring av forholdene i Finmarken og de religiøse utskeielser i Kautokeino omkring 1850. Men sammen med forordet og de indskutte «saglige» kapitaler om lappernes karakter og livsvilkaar, blir den et meget litet paalidelig skrift, og selv om det virkelig var tilfældet, at lappernes nød var saa stor eller deres undertrykkere saa grumme, tror jeg, de vilde staa sig meget daarlig paa den hjælp, forfatterinden mener at yde dem, fordi saa meget av hvad hun skriver om dem, ikke er i overensstemmelse med sandheten.

Det er tydelig, at hendes kilde først og fremst er Stockfleths dagbøker, og skjønt ingen vil negte, at han hadde godt kjendskap til lapperne, er det dog et stridt stykke paa grundlag av skildringer og indtryk fra første halvdel av forrige aarhundrede *nu* at henkalde opmerksomheten paa lappernes «nød».

Fru Kieler fortæller os, at lapperne er ærlige, oprigtige, taknemmelige og har en utpræget æresfølelse, og naar der tales saa meget om deres sluhet og knep, saa maa man huske, at de nærer en medfødt national trods mot undertrykkerne

og en paa egen bitter erfaring grundet mistillid til deres loves billighet og retfærdighet. Enhver maa av dette faa det indtryk, at de bringer sine knep og sin sluhet i anvendelse overfor nordmændene, og at naar de kommer i kollision med lovene er det for sit forhold til disse sine undertrykkere. Allermindst kunde man vel ane, at lapperne selv søker beskyttelse hos og bistand av disse uretfærdige og ubillige love. Statsadvokaten i Tromsø vilde nok kunnet gi besked om, at det ikke gaar saa sjelden paa, at lapperne «melder» sine landsmænd. Saken er, at det netop er lappernes ærlighet og oprigtighet det staar noksaa slet til med. Rentyverier har været og er uhyggelig almindelige, og det er vist ikke synderlige tegn til bedring. Men jeg er enig med Laura Kieler i, at det er vanskelig for 2 saa forskjellige folk at forstaa hinanden, og jeg tror, vi maa vogte os for at lægge *vor* maalestok paa disse «forgaaelser». Jeg har et bestemt indtryk av, at lapperne hemmelig beundrer den som er flink til at stjæle ren paa samme tid som de ærgrer sig, naar det gaar ut over dem selv. Men derfra er det et langt sprang til at kalde dem ærlige og oprigtige o. s. v., likesom det vistnok heller ikke er forfatterindens mening at det skulde være en uheldig og uretfærdig lov at forby tyveri.

Drik og rentyveri har været og er lappernes hovedsynder, hvormed de ofte ser ut til at ødelægge *sig selv*. Hvori nordmændenes undertrykkelse skulde bestaa, faar jeg et meget dunkelt begrep om ved at læse boken, og efter at ha bodd i Kautokeino og færdes mellem lapperne, er jeg i fuldstændig vildrede derom. Jeg kan med min bedste vilje end ikke finde det mindste spor derav. Der lægges for tiden meget og intenst arbeide paa lappernes undervisning, og det et sandelig ikke smaa summer, den norske stat ofrer paa de landsdele, hvor fjeldlapperne holder til.

Naar man læser paa titelbladet, at boken er utkommet i Sverige, Finland, Tyskland og England, maa man oprigtig beklage, at en norskfødt forfatterinde spreder saa feilagtige oplysninger om en norsk landsdel og norske forhold. Der er ogsaa droie geografiske feil. Tromsø, Monselven? (skal vel være Maalselven) og Bardo hører ikke nu til Finmarken; det er forlængst forbi. Tanaelven maa derimot antages at

ha flytt samme vei før som nu, saa man maa stake *oporer* elven fra Tana til Polmak, ikke ro nedover. Hadde forfatteren selv studert forholdene i Finmarken og Kautokeino *nu*, føler jeg mig overbevist om, at hun aldrig hadde utgit André paanyt. Hun vilde nemlig da faat erfare, at fjeldlapperne i Kautokeino er nogen utpræget fornøide mennesker. De lever et herlig friskt og frit friluftsliv, kjender litet til sygdom og endnu mindre til nød. Med hensyn til selve levemaaten tror jeg ikke det er mange norske bønder som har rummeligere kaar. De fleste er velhavende, og de er sig dette bevidst. De er *aristokraterne* blandt lapperne.

Mens jeg skriver dette, stiger mange mørke billeder frem for mit øie fra smaa elendige stuer i de avstængte, graa svarte fjordhul, fra overfyldte, skumle bakgaarde i byerne, med smaabarn i indestængte gaardsrum, fra de arbeidsløses og husvildes elendighet, og uvilkaarlig maa jeg smile, naar jeg tænker paa fjeldlappen, der han stryker avsted over vidden, godt hyret og med nistesækken fuld. Det var ingen sak om alle hadde det saa godt i Norge som han!

Hvad skildringen av de religiøse utskeielser angaar, hvis forbindelse med den øvrige fortælling er løs og meget usandsynlig, er den god og vistnok nogenlunde rigtig; men forfatteren er kommet alt for litet ind paa det interessante ved den læstadianske bevægelse. Det er den eneste form av religiøsitet, som merkelig har reformert lapperne og faat bugt med drikken og rentyveriet, og denne religiøsitet var dem for en stor del over evne. Man maa gripes av beundring for en bevægelse, som med ét slag kunde banlyse brændevinsflasken og frede renen, men det tragiske er at netop som de ideelle tilstande skulde synes at indtræde, kom de forfærdelige forvildelser, som kostet flere menneskeliv. Kanske hænger det sammen med, at lederne i Kautokeino var særlig fanatiske, uten aandelig balance. Hvad man end ser som aarsak og hvad som virkning, er det værd at lægge merke til, at sindssygdom er almindelig i samtlige slegter, som nedstammer fra bevægelsens ledere.

Kautokeino prestegaard december 1911.

Magna Klouman Smith.

LANDSMAALSFORFATTERNE

kommer iaar med mange bøker, kjendte navn og nye navn, prosa og vers, originale verker og oversættelser. Blandt de landsmaalsboker jeg hittil har læst er *Kristoffer Uppdal:* «**Dansen jenom skuggeheimen**» (Aschehoug & Co.s forlag, 3,70) absolut den interessanteste. Vi er like ind i arbeiderspørsmaalet med en eneste gang. Forfatteren har selv været anlægsarbeider; han har svunget feiselen og trillet baaren, han kjender arbeidet ut og ind og han kjender anlægsarbeideren — «slusken». Boken fører os ind blandt en flok anlægsarbeidere, som bygger jernbane oppe i bygden. Der er skildringer av det ensformige, trættende slit, dag ut, dag ind — vi verker rent i ryggen sommetider bare vi læser det. Der er stræv og moro — turing og drik — svært meget og temmelig drøit jentefloks, agitationsmøter og streikediskussion. — Men først og fremst er det motsætningen mellem arbeider og bonde, som er det springende punkt.

Vi møter den hovne Spel-Ol, den trufaste slæperen Bændik, Baaljørn med sin triste kjærlighetshistorie og først og sist Rambern, en kunstnernatur, en uvorren sterk stygvakker kar, som alle jenter hænger efter. Han fæster sig ved Inbranna, storbondens stolte datter — og i samtalerne mellem storbonden og Rambern og mellem de to unge kommer motsætningen, ulikheten frem. Det er byrge folk disse arbeidere, de lar sig ikke neise av bønderne. Men om Inbrannas drøm gaar i opfyldelse at Sjugur Rambern skal sitte paa hendes farsgaard Røysing og «bli ein hovding her i bygdene, - bli ei bru millom gamalt og nytt, millom bonde og arbeider» — ja det kommer an paa om hun har den magt over ham, at han kan bli en av de «elddaapens søner» han selv maler i sit store symbolske billede.

Uppdal skriver et billedrikt, fængslende sprog -- han er *digter*. Billeder strømmer ind paa ham, han har ikke hjerte

at skyve nogen væk, og saa strør han sit overflødighetshorn ut over arbeidernes saga. Han lærer nok at bli mere økonomisk og koncentrere sig litt mere. Da vil sprog og skildring virke endnu sterkere.

Artiklerne «Slusk» som i sin tid stod her i bladet, vakte stor interesse. «Dansen gjenom skuggeheimen» tar os med til de samme forhold, mens de vakre naturskildringer lægger en farvemættet ramme om det hele.

Olav Duun har allerede et godt navn som folkelivsskildrer I sine korte historier fra Namdalen som han har utgit under titelen «**Gamal Jord**» (Norli, 3,00), kommer alle hans bedste egenskaper frem. Disse knappe, vel avgrænsede «smaasogor» er fortalt med en sans for den kunstneriske virkning som minder om Aanrud. Det er ofte litt originale personer han fortæller om, men de er grodd saa sammen med det milieu de lever i, de hænger saa sammen med landslaget, at det hele virker som et stort billede. Blandt det bedste i boken vil jeg nævne «Utpaa berget», «Ved kverna» og fremforalt Tonæter».

Maalet er usedvanlig lett og ledigt, slutter sig naturlig og levende om indholdet.

Hans Seland som mange tror bare er en «skrøneper», kan skrive meget alvorlige bøker. Iaar har han tilogmed faat tak i en emissær som han farer litt efter i sømmene. «**Tvo Herrar**» (Norli, 2,00) er en fortsættelse av en av hans tidlikere bøker, «Synkvervd», og en av hans bedste. Tore Herdal er atter i Amerika, tjener penger som «saloon-keeper» og reiser hjem. Her blir han «bønemann» d. v. s. han tror paa en maate selv at han er vakt, har nogle religiøse følelser, og saa optrær han paa bedehuset. «Han fekk det *godt* til, tykte han sjølv, baade med talen og tonelaget, og ikkje trivla han etter ordi heller kunde du segja . . . Han var fegen. Han vilde ikje segja kor fegen han var! *Han kunde!* — han kunde han med! No fekk dei høyra!»

Og der blir møter og ettermøter og Tore Herdal blir aandelig fører og leder paa bedehuset — hele det ytre apparat er i orden. Men den helliggjørelsens kraft som skulde hjælpe ham til at omforme hele livet, den merker man ikke. I Tore Herdals historie er der et stykke «bedehushistorie» — slik

som man desværre hører om nu og da. Hvad jeg savner i boken er en repræsentant for de egte, alvorlige lægmænd, «de stille i landet», som kunde dannet motsætningen til Tore Herdal. For nogen hver av os har nok møtt Tore Herdal i en eller anden bygd, men vi har ogsaa møtt dem som virket ved sin stille fromhet.

Men Tore Herdal selv er tegnet med psykologisk forstaaelse, og forholdet mellem ham og faren, gamle Gabriel Herdal, den trugne arbeidsmannen, er sandt og tilforladelig. Vi venter imidlertid at høre mere om Tore. Seland er endnu ikke færdig med ham.

Oskar Braaten: **Ungen**. (Norli, 2,25). Et merkelig drama. Hovedpersonen en fabrikjente, scenen et arbeiderstrøk i utkanten av Kristiania. Alle personer saa lyslevende, alle replikker saa sikkert naturlige, alle situationer grepet ut av livet. Hele dramaet saa velbygget, intet utenomssnak, intet overflødig.

Forfatteren har ved dette skuespil indløst de forventninger hans bok ifjor «Kring fabrikken» skapte. Han henter sine emner fra fabrikstrøkene i Kristiania. Han kjender sine folk — levevis, tænkesæt og sprog. Det landsmaal bøkerne er skrevet i har tat sterk farve av Kristianiamaalet, det som tales av det brede lag. Derfor klinger det saa ægte.

Der kan være delte meninger om den prægtige Hønse-Lovisas syn paa fabrikjenterne og «ungerne». Men et er sikkert: boken er et veltalende indlæg for den bevægelse som er oppe — at hjælpe de ugifte mødre til at beholde og opdra sine barn selv. Der er en reddende, en reisende magt i *barnet* og i *morspligterne*.

Vetle Vislie: **Lukkespel**. (Norli, 3,25). At komme fra Uppdals og Braatens bøker til Vislies nye bok er at komme ind i et andet kulturlag, en anden luft. Der er hos den flok bondeungdom boken skildrer ogsaa meget som kan trække ned; men man merker at i disse slegter er der tradisjon, opsparede kulturværdier som har sin egen magt over disse mennesker. En ser hvordan de alle føler sig som ét, da anlægsarbeiderne trænger ind i danselaget -- de staar sammen som en mur, ikke engang spillemanden vil ta imot de penger arbeiderne byr ham. Det er bondearistokratiet mot arbeiderproletarerne.

Og dog er det ikke skildringen av denne motsætning som er bokens hovedopgave. Den er bare et enkelt moment. Vislie har en egen evne til at gaa dypt, at finde skjæbnetraadene og lægge dem frem. Han viser os i «Lukkespel» i en overordentlig fin og fængslende form, hvordan den enes skjæbne hænger sammen med de andres. Hvordan en enkelts handling kan sætte andre sind i bevægelse, saa nye handlinger fødes av de nye stemninger. Akkurat som en utkastet sten sætter bølgeringer i vandet.

Med al sin stille, fine fortællemaate sender Vislie her et advarselsord, et alvorlig ord om ansvar — et ord om *troskap* og *trofasthet*. Disse ord har her faat igjen det værdipræg vi tillagde dem «i gamle dage», men som næsten har været glemt og borte. «Lukkespel» er en fin og dyp og sund bok. De ungdomsskikkelser som er tegnet, følger vi med interesse og deltagelse — enten saa veien for dem fører op eller ned. Vislie lærer os at forstaa, *hvorfor* det gaar som det gaar.

Der er en klassisk ro over sproget og fremstillingen. Et præg av gammel fin kultur. Det er en ublandet glæde at læse den. Jeg vil varmt anbefale al ungdom - og alle ungdommens venner — at kjøpe og læse «Lukkespel».

Tilslut fik jeg fat paa en rigtig naiv gammeldags bok, en bondefortælling efter den gamle opskrift: begavet bondegut — vakker husmandsjente — stolt, streng mor — forvikling — ulykke — forsoning. Det er en mand som heder *Eindride Treito* som har fundet det paakrævet at minde os om bonderomantikken i sin bok **Bygdespelaren** (Norli, 1,75), ei soga fraa 1850-aari. Den er aldeles uskadelig forresten.

Karen Grude Koht.

ASBJØRNSEN.

P. C. Asbjørnsen er av de enkle storheter. Han er av dem som vi omfatter med begeistring alt i guttedagene. Han er 10—15 aaringernes mand. Jeg husker hvor jeg stundet efter at faa se Krogskoven. «En sommernat paa Krogskoven». «En tiurleik i Holleia» tar magt over os, alt fra læseboken.

Som voksne blir vi derfor ikke litet overrasket ved at erfare, at Asbjørnsen var noget meget mere end den morsomme skogsmand, fisker og eventyrfortæller. At det er at regne for storverk det han gjorde sammen med Jørgen Moe, da de skrev ned eventyrene, og gjorde det: ikke i datidens soignerte dansk-dannede sprog, men i en friskere norsk stil, som har brøitet vei for vort eget uttrykssæt i skriftsproget. Dette gjennembrudd har vi ikke saa let for at vurdere nu. For det er blit os en selvfølgelighet. Saa raskt er det siden da gaat fremover, at mange av eventyrene nu forekommer os gammeldagse, stive, «danske» i sit sprog. Asbjørnsen forutsaa at det vilde gaa slik. Han bad derfor Moltke Moe at føre eventyrene hans frem i linjen igjen, naar det blev nødvendig. I saa høi grad følte han sig som gjenfortæller, ikke som eier av digtverket i eventyrene, at han ikke vilde holde paa sin egen form. Den var tidsbunden, men eventyrene skulde være evig nye.

Som eventyrfortælleren, naturskildreren og sprogbrøiteren vil han bli staaende. Hans forfatterskap omfatter ellers de forunderligste ting, like fra dyphavsfauna til torvdrift og «fornuftig matstel», den sidstnævnte bok blev sogar oversat baade til dansk og svensk, hvor den kom i flere oplag. Men alt dette vil bli glemt engang, om det da ikke alt er det.

Men paa folkedigtningens omraade er hans nybrott ikke endnu nyttet ut. Naar jeg tænker paa, at en del kristne nylig klaget paa, at der blev fortalt eventyr i en kristelig

ungdomsforening, da blir jeg glad ved tanken paa de unyttede rigdomme vor kristelige folkeopdragelse har i eventyrene.

«De findes maa i morgengry
og frem paa ny».

For eventyrene kræver et menneskeliv i tugt og magt over sig selv. Hjertevarme, hjælpsomhet, karakterfasthet, sindsrenhet vil de se hos dem, som skal vinde eventyrenes symbol paa lykken — «prinsessen og det halve kongerike». Og tverhet, hovenhet, naragtighet og dovenskap faar i eventyrerne den bedste overhaling som livet kan gi — latterens.

For eventyrene kommer vi engang til at bli endnu mer taknemlige mot Asbjørnsen end vi er idag. For saa vidt kan han glæ sig til de nye 100 aar.

E. B.-J.

LITTERATUR.

Anmeldt av fru *Aagot Ræder*.

Sigrid Undset: **Jenny.** Aschehougs forlag. Kr. 5,80.

Om denne bok har samlet sig saa store gloser i pressen, at en forgjæves vilde lete efter et superlativ, som ikke alt er slidt. De mister pusten, anmelderne, ja en kjendt forfatter er, saa siger han om sig selv: fjollet av henrykkelse [1]); de uttryk, som han bruker om boken tør bekræfte denne sjeldne selverkjendelse.

Saa blir da ikke andet tilovers for en anmelder av idag end dette, som nærværende forsøk sigter paa: et nøkternt ord om Sigrid Undsets «Jenny».

Sigrid Undset er blandt vore yngre forfattere en man venter noget av, og hendes sidste bok er skrevet med en energi, som vel gjør vor forventning fyldest; den nye bok viser ogsaa, hvor langt forfatterinden er inde paa det sunde syn paa tingene, som heller end at *dømme* sætter al sin evne ind paa at *forstaa*.

«Hun grodde som en blomst, en skjør og saftfuld stengel, der higer iveiret for at faa sol og faa slaa ut i blomst med alle sine længselsfulde knopper; . . . . hun kunde ikke rette sig igjen, naar hun engang var knækket.»

Slik er det forfatterinden i bokens slut vil tyde for os Jennys væsen og hendes triste skjæbne.

Den Jenny som vi lærer at kjende i bokens første del, hun svarer ogsaa vakkert til denne tydning, som vistnok har været forfatterindens oprindelige plan. Vi skjønner ogsaa, at et enkelt glid utover den rette linje for en natur saa enkel som Jenny's kan føre over i et sligt skraaplan som hendes forhold til en mand som Helge Gram.

Men fra dette træk av hendes liv og til det dype fald i Jenny's forhold til Helge Grams *far* kræves sikkert andre

[1]) Se Hans Kinck. T. T. 12te december 1911.

psychiske forutsætninger i Jenny's natur end den enkle, rene underbygning, forfatterinden gir os til en begyndelse og siden til slutning summerer op for os.

Og da jo dette svære nedgangstrin betinger Jennys videre skjæbne, saa tør det vistnok være et spørsmaal, om ikke skildringen av bokens hovedperson dermed har faat sligt knæk, at man istedetfor det helhetsindtryk som var planlagt faar en række gode tiltak.

Ganske anderledes sikkert og helt er hun tegnet, den lille Cesca; i hende kjender vi igjen en karakteristisk type, som vor tids frihet for de unge kvinder stundom sørgelig blotstiller; vi kjender denne kvindelige livstrang, som uten at forstaa sit eget væsen tumler mellem ekstremer, til den finder sine egne røtter, sit eget saare morsinstinkt.

Om sin skildrings mennesker lægger Sigrid Undset gjerne en ramme av storslaat naturindtryk som meget øker bokens tiltrækning.

— — Tilfælles med mange andre høist moderne arbeider har Sigrid Undset's bok et skjæmmende træk:

Det er nu engang saa, at naar to elskende har naadd hinanden, da siger en naturlig takt de helst bør være for sig selv. Ja vel, i livet, i virkeligheten har ogsaa moderne mennesker slik takt; men anderledes i litteraturen: da sætter man just briller paa, eller kanske lupen, og gir os side op og side ned av graadige detaljer, til den normale læser sitter der og kvalmer.

I livet, virkeligheten vil sund sands og takt forhindre sligt; men ikke den kunstneriske takt bør kræve av sig selv det samme? Og finder vi ikke just hos litteraturens største denne takt?

Motivet er neppe kunstnerisk brukbart, det viser de banale gjentagelser uten hensyn til den enkelte forfatterevne; en interesse ved disse rent elementære træk kan derfor alene tænkes forsaavidt som skildringen kan virke paa en læsers egne sanser.

Og *den* virkning vil en nødig tro, at en alvorlig forfatterinde som Sigrid Undset søker.

Anmeldt av universitetsstipendiat *Fredrik Paasche.*

Hans E. Kinck: **Bryllupet i Genua.** H. Aschehoug & Co.

Kincks nye drama er rikt paa kraft og eier adskillig stemning. En stotes hele veien av ordvalgets krasse tilfældighet, av rytmernes holdningsløshet, av falske rim. Men endda faar boken magt over en. Der er poesi og farver i den, og der er liv over dens mennesker. Og den tvinger sin handling ind i vore tanker ved ordenes vilde vælde, ved dialogens yre fart, ved billedernes friskhet. Den gamle historie om kjærlighet, som brænder sig ut i grumhet, naar den ikke møtes av kjærlighet, er her formet til en sterk og eiendommelig fortælling.

Men et stort *kunstverk* er Kincks nye bok langt fra at være. Dens rytmer og rim og steile ord kan man holde utenfor, — endda blir meget tilbake, som forringer dens kunstneriske værd. Dramaet er ofte tynget av grunde dypsindigheter, og de mange digteriske skjønheter hæver sig stundom frem mot en bakgrund av karakterløs hæslighet i stil og uttryksmaate. Mange gange er digteren langt paa den anden side av poesiens grænse, — poesien *har* en grænse, den dækker sig ikke helt med det flate og uskjønne. I anden akt, som avgjort er stykkets svakeste, er der mange steder, som skal være poesi, men som virker som tom prosa, stundom næsten parodisk. Lætizia, genueserinden, dronning paa Kytheres o, fortæller om sin skjæbne:

> Jeg saa aldrig elskov i mit liv.
> Saa brynde kun. Som alle frille-viv!
> Ghirellos frue var jeg først en tid:
> saa sælger han mig her for mynt og grid
> til øens kjøbmand, denne raa piraten,
> Som lot sig slaa til prins av kong dukaten — —.

Hun søker trøst i at æte hjertet av en paafugl, «Maharajah»s gave til Kytheres drot, og mens hun æter det bloddryppende fuglehjerte», filosoferer hun:

> Der voks to blommer i livets urtebed:
> de het visst grumhed og saa kjærlighed;
> de heter ogsaa mand, de heter mø.
> (til kokken:) Tak! Det første bævrende hjerte jeg eiet! (graater).

Kokken (korser sig i gru):
Gud bedre os alle paa Kytheres ø! (og gaar under graat).

Siden vil Lætizia ogsaa ha steken:

Bring steken ut! Med hammen paa!
Jeg spiser her.

Ansaldo (studser):
Din røst er brest? (?) Dit blik er bek?

Lætizia (slaar med hodet):
Jeg liker blodig pafugl-stek.

Da saa Ghirello kommer hjem og finder, at «her dufter stekt paa borgen» og Lætizia taler om et knippe trost, svarer den mistænksomme:

Det var en sælsom nykke av en kvinde
at æte troste-stek ved midnats-tid.

Stort nærmere «Gildet paa Mærrahaug» kan man ikke komme.

— — Men med alle detalj-indvendinger, vi faar endda være glad, at vi har Kinck. Som det nu ser ut hos os, var vi *meget* fattigere uten ham. Men vil han ikke i sin digtning snart vende hjem fra Italien og Kytheres ø til det land, som gav ham emnet til hans bedste arbeider?

Gerhard Gran: **Jean Jacques Rousseau** (II). H Aschehoug & Co.

Gerhard Gran naadde i sin Rousseau-biografi av 1910 frem til det tidspunkt, da Rousseau fandt sig selv og traadte frem som forfatter. Anden del handler om «gjennembrud og kampe». Kjernen i verket er fortællingen om Rousseaus to prisavhandlinger — den om Videnskapen og den om Ulikheten —; deres tilblivelse, indhold og virkning skildres for os, forholdet mellem deres teori og forfatterens livsførelse undersøkes, deres sandhetsværdi, før og nu, sættes under debat.

I dette arbeide har Gran paa en glimrende maate lagt en av sine største evner for dagen; evnen til at leve sig ind

i stoffet og hente dets guld ut til os. Hvad her er meddelt av Rousseaus verker fængsler — det lar sig ikke negte — mere *umiddelbart* end verkerne selv. Saa ypperlig er utvalget, saa sikkert er det stillet sammen, saa glimrende er det gjenfortalt.

Og hvad der gjaldt om verkets første del (jfr. F. K. o. K., mars 1911), at klarhet og styrke præget dets syn, at det gav den samlende oversigt, viste lysningen over et tidsrum, retningen av en bevægelse — det gjælder ogsaa i fuldt maal om det nye arbeide. Det fører os til centrum av det 18de aarhundredes historie. Vi ser grunden lægges til en ny tid og venter i spænding paa skildringens fortsættelse, paa «La nouvelle Heloïse», «Contrat social» og «Émile».

Grans sprog og stil er tiltalende, her som ellers. Et par gjentagelser i begyndelsen av det kapitel, som handler om polemiken efter Rousseaus første avhandling, tjener bare til at fremhæve den gjennemgaaende raskhet, lethet og sikkerhet.

— — —

Om bokens første kapitel maa der sies et par ord, adskilt fra det andet. Dette kapitel er paa en viss maate det merkeligste i hele verket. Her lægger Gran en studie av *underbevisstheten* til grund for sin Rousseauforskning. Han er glad overrasket over dette nye omraade for psychologisk tænkning, og ser aabenbart her en utvei bort fra den golde psycho-fysik til en virkelig *sjæle*lære. For os yngre, som ikke har oplevet naturalismen, staar «underbevisstheten» — om ikke dens navn, saa dens væsen — mere som en selvfølgelighet. Men det er en glæde at se videnskapen ta den op — eller vende tilbake til den — og det er en glæde at se, at Gran er med om at bane de nye veie. Det er en *ung* mand, som skriver boken om Rousseau.

Haakon Løken: **Landsens Liv.** H. Aschehoug & Co.

Løkens nye bok er en fortsættelse av «Anne Kathrines Ungdom», som kom ifjor og gjorde fortjent lykke. Kanske endnu mere end om «Anne Kathrine» gjælder det om «Landsens Liv», at boken ikke maa betragtes som digtning, bedømmes som fantasi-skildring. Det er *tids*-skildring, Løken *vil* gi og gir. Derfor kan «traaden» være løs og samtalerne

lange, uten at det skader verkets værdi. Det er netop gjennem de mange og lange samtaler, boken *faar* sin værdi. Hvad her er meddelt av gammel tradition, hvad her er reddet av gammelt kulturgods i vers og prosa, hvad her er git av norsk *historie* — for det fortjener Løken en varm tak fra os alle, og mest naturligvis fra dem av os, som er knyttet til Trøndelagen.

En anmelder tok haardt paa Løken, fordi han la «politik» — døgnpolitik — i Asbjørnsens mund. Men ak! ordene er i det væsentlige Asbjørnsens egne: de staar at læse i Folkevennen for 1854. Av slik paalidelighet er Løkens arbeide gjennemgaaende præget.

Sproget er kraftig norsk uten at virke affektert. Løken er forsaavidt lykkeligere end Eitrem og bedre end Koht.

Tilslut: Løkens menneskeskildring forraader ofte digterevnen bak historikerens studium. Hvor langt den kan naa, hvis den vil skape selvstændig, er det endnu vanskelig at dømme om.

Goethes Faust, umsett til norsk og upplyst ved *A. M St. Arctander*. Olaf Norlis forlag.

Desværre tillater ikke pladsen en saa indgaaende omtale av Arctanders oversættelse, som verket fortjener. Goethes «Faust» *maa* tape sig i oversættelse, det er klart; men paa den oversættelse, som her foreligger, er der langt mindre at utsætte end paa de tilsvarende arbeider av P. Hansen og Fredrik Gjertsen. I det store og hele har Arctander løst sin opgave særdeles godt, og hans arbeide maa hilses med glæde og møtes med tak.

Kanske har oversætteren holdt sig for nær til teksten. Ikke alt, som er poesi i det tyske sprog, vedblir at være poesi i ordlydende norsk oversættelse. Litt større frihet kunde ofte reddet mere av *stemningen* i den egentlige «Faust», og *den* vil vi jo gjerne ha bevaret. Men her var selvfølgelig mange hensyn at ta, og oversætterens strenge, samvittighetsfulde gjengivelse gir os ialfald den uomgjængelig nødvendige *tillid* til hans arbeide.

Landsmaalet klær Faust godt; men kunde ikke de uforstaaelige eller dunkle gloser været litt færre?

De «Utgreidingar og merknader», som avslutter verket, og som særlig bygger paa arbeider av Kuno Fischer og J. Minor, er værdifulde ved sin sikkerhet og grundighet, — de har over alt faat *det væsentlige* med, ja vel saa det.

Norlis forlag har al ære av bokens utstyr, — her maa det rike billedstof nævnes i første række.

Johannes Ewalds Levnet og Meninger. Utgivne av *Louis Bobé*. I. L. Lybeckers forslag.

Alle venner av Ewald og hans digtning anbefales denne smukke utgave av «Levnet og Meninger»! Og de, som ikke kjender Ewalds memoirer, bør benytte denne nye leilighet til at komme under fortryllelsen av hans endnu friske og levende verk, av dets lune og stemning. Ingensteds er han vel digter som her.

Bobés utgave omfatter ogsaa andre selvbiografiske brudstykker av Ewald, deriblandt en række breve. Tilslut gir Bobé i nogen faa kapitler værdifulde bidrag til Ewalds livshistorie.

Verket tar sig ualmindelig godt ut, — en stor del av æren derfor tilkommer Gerhard Heilmanns dekorative tegninger.

Wladimir Moe: **Norske Storgaarde.** H. Aschehoug & Co.

Sterkt fremtrædende i dette arbeide er billedstoffet, og paa *det* beror først og fremst verkets værdi. Men teksten er ingenlunde at foragte, tvertimot. De historiske oplysninger later til at være rigtige nok, og forfatterens skildring er gjennemgaaende fængslende. I de hefter, som hittil er utkommet, har han ialfald faat adskillig ut av det forholdsvis magre stof. En viss uberegnelighet i stilen — snart er den tør og knap, snart stiger den til patetiske høider — tjener nærmest til at øke interessen for forfatteren og hans arbeide.

Prinsesse Murats Erindringer. Oversat av *Kathrine Faye-Hansen*. H. Aschehoug & Co.

Ikke alle memoirer er like interessante, og disse smaa «billeder frs Napoleon den 3djes hof og samtid» hører ingenlunde til de merkeligste i den ftanske memoire-litteratur. De har litet nyt eller betydningsfuldt at berette; men de er ganske underholdende skrevet og fortjener forsaavidt den oversættelse, som de her har faat, og som i sig selv er god nok.

Anmeldt av *Erling Grønland:*

Andreas Aubert: **Runge og romantikken**. Gyldendalske bokhandel, Nordisk forlag. 10 kr.

Naar jeg nu lukker igjen denne bok efter anden gangs gjennemlæsning, og jeg skal skrive litt om den, føler jeg mig ganske fyldt av tak og av glæde over dette verk, like enestaaende med hensyn til indhold og fremstilling.

Slik blir det, naar samstemte aander møtes i forstaaende kjærlighet til livet og i kjærlighetens glæde ved forsøk paa at famle sig frem til dets mystiske urgrund og himmelhøie mening: da skapes et nyt kunstverk, og det nye kunstverk er i dette tilfælde Auberts bok.

«Det er deilig at leve,» sa en robust ven av mig engang med hele umiddelbarhetens smittende kraft — sa det, saa vi andre virkelig fik et tilskudd av livsglæde ved det.

Boken om Runge har git mig dette tilskudd i underlig sterkt mon.

Sandt at si har jeg staat overfor Runge og den tyske romantik som overfor no halvt uforstaaelig, siden jeg læste Auberts bok første gang paa tysk. Kunde ikke finde frem til virkelig forstaaelse av dette mystisk-filosofiske, poetisk-fantastiske livssyn, og syntes næsten at Aubert gjorde altfor stort væsen av dette menneskelig talt ufuldendte kunstnerliv, som heter Runge.

Nu er jeg med, er helt med, grepet til sjælens inderste. Nu forstaar jeg ikke bare — hvad jeg ogsaa før forstod — den tyske romantiks betydning for nordisk aandsliv over mænd som Steffens, Grundtvig, Oehlenschläger og fremover, ikke heller bare Runges indsats til fordel for senere tiders malerkunst like til og med impressionismen. Auberts bok om digter-filosofen og kunstneren Runge har aapnet døren for mig ind til selve denne romantikers indre rike liv og git mig forstaaelse av hans og samtidiges maate at tænke og føle paa.

Og saa staar jeg ganske undrende — med noget av Runges egen forundring over livsunderet, dette evig selvfornyende noget, som gjærer med frugtbar grokraft i sig og stræver gjennem uklarheten mot sammenhæng, samklang, klarhet, lys — mot Gud.

Og livet blir saa rikt, saa lykkelig, saa ganske ander-

ledes vidspændt dypt og evig stort, end man aner ved bare at stirre indenfor sin egen begrænsede tids snevre horizont.

Det er isandhet vidt til væggene og svimlende høit til loftet!

Gud er uutgrundelig stor!

Saa har Runge mindet mig om en ting til: det har mindre at si, om et menneske kvantitativt gav meget eller litet; det har meget, meget mer at si, at det man lever og gir har en evig livsspire i sig til selvutfoldelse.

Auberts bok er en ny tilførsel av aandelig rigdom; vor tid trænger den, og samstemte sjæle vil takke ham for fordypelse og berikelse.

Anmeldt av dr. *Otto Jensen*.

Halvveis! Træk fra missionsarbeidet i Madagascars indland. Av *Johs. Johnson*. Johs. Bjørnstads forlag.

Halvveis? Hvad er det for en underlig titel?

Naar vi har læst boken, forstaar vi, hvorledes netop denne titel rammer spikeren paa hodet.

De fleste av os har i vor enfoldighet tænkt, at naar Guds ord var forkyndt for hedningerne, saa de brøt med hedenskapet og tok daab, og kristendommens aand grep dem til at begynde et nyt liv, i sindelag, i hjem, i samfundssyn, da var vi omtrent færdige.

Bare halvveis, sier Johnson. Og den sidste halvparten, som staar igjen, er kanske den seigeste.

Hvor har Johnson det fra? Fra sine erfaringer paa selve arbeidsfeltet. Det er derfor vi maa høre paa ham og læse hans bok.

Den anden halvdel, som staar igjen, er at skaffe tilstrækkelig benbygning og karakter i disse folk, som har hedenskapets aartusener i blodet. At faa disse folk f. eks. til at styre paa egen haand og indta de ledende stillinger over sine landsmænd uten at selvviskhet, vilkaarlighet og opblæsthet fordærver det hele! Dertil kræves en karakterdannelse, som det kanske trænges slegter til at fuldbringe.

Der har vi f. eks. kunsten at stelle med andres penge. Kasserere og forvaltere! - Selv hos os er kassesvig og

underslæp og kunsten at mele sin egen kake ikke ukjendte fænomener. Men i gammelt hedningeland, hvor alt i aarhundreder har været gjennemsyret av dette, staar saken meget vanskeligere. Hvor har vi der den usvigelige samvittighetsfuldhet og de rene hænders behandling av pengene?

Og saa den store mistro i folket mot dem, som forvalter pengene. Selv blandt vore missionsvenner har der været dem, som har spurt: Skal tro de kommer frem til missionsmarken alle disse missionspenge? Eller skal tro, de stopper op i nogen lommer paa veien? Mistroen stikker dypt i menneskenes sind, hvor det gjælder pengenes forvaltning.

Men endnu værre i gammelt hedenskap! At bygge ind i folket den solide karakterdannelse og utvikle denne aandelige adel ihvertfald saa meget, at der blir dem, i hvis hænder ledelsen og styrelsen trygt kan lægges, – det er halvparten som staar igjen.

Gud la den lykkes! For da kan vi trække os tilbake uten at vi resikerer efter nogen aars forløp at se vort arbeide i forvirring og ruin.

Da er et hedningefolks frigjørelse og selvstændighet fuldbyrdet.

Missionsarbeidet er *kristendommens* kolonialpolitik. Derfor skulde kristne hele verden over protestere mot det «kristne» Italiens overfald paa det muhammedanske Tyrki og ikke overlate bare til fredsvenner og socialister at være den kristne verdensmorals voktere.

Hans Hermann Kritzinger: «**Der Stern der Weisen**». Det vil si: *Betlehemsstjernen*. Kritzinger er astronom og meddeler os, hvad astronomerne for tiden kan oplyse om denne stjerne. – I Østerland var man meget flittige og flinke til at studere stjernehimlen. Og i stjernernes sammenstilling og eiendommelige kombination trodde man at kunne finde ut hvorledes det skulde gaa her paa jorden. De tause himmellegemer styrte i virkeligheten jordens brogede liv. Derfor var der skjæbne og tilskikkelse i al ting. Derav ogsaa uttrykket: «at være født under en lykkelig stjerne».

Hvad nu Betlehemsstjernen angaar, saa mente astronomerne først, at det hadde været en komet! Men det er galt;

for kometen med sin hale var et straffens og skrækkens tegn, der ikke bar «riset» forgjæves.

Saa har man tænkt paa en av disse stjerner, som undertiden opstaar og lyser mer og mer, for om nogen tid ganske at slukne. Vi kan tænke os det som en stjerne, der er kommet i brand og brænder op. Men til den slags mere tilfældige begivenheter har de gamle stjernekyndige neppe knyttet troen paa, at de varslet begivenheter av lykkelig og *varig* velsignelse her paa jorden.

Det var planeterne, der spilte den største rolle. Vandrestjernerne med sit sterke skin og sine mange kombinationer og overraskelser. Særlig naar nogen av de største paa sin vei slog sig sammen, — et himmelsk keisermøte, en entente cordial mellem 2 stormagter — mente man, at nu avgjordes store ting for jordens fremtid. — Vi kjender et saadant eksempel, ikke lang tid efter Kristi tid. Aar 66 indtraf en sammenstilling av planeterne Jupiter og Mars, saa de dannet en kjæmpestjerne. Dette tydet magerne saa, at nu var en stor keiser paa tronen som maatte hyldes. Kong Tiridates begav sig da med vise fra Østerland paa vei til Rom for at hylde keiser Nero, hvem han tilbad som Gud, fordi han hadde seet hans stjerne. De blev av keiser Nero mottat med stor ære.

Spørsmaalet er nu, om der ved Jesu fødsel indtraadte en lignende eiendommelig sammenstilling av planeter. Det er tilfælde ved aar 6 eller 7 før Kristi fødsel. Da opviste himlen et av sine merkeligste stjernebilleder.

Nu er det sikkert, at det aar vi kalder aar 1 efter Kristi fødsel er feilagtig bestemt. Den som først bestemte det var munken Dionysius den lille i det 6te aarhundrede. Han var ogsaa i den henseende for liten, at han ikke hadde kundskaper nok til at bestemme dette vigtige tal. De romerske historieskrivere regnet aarene efter Roms anlæg, og Dionysius mente, at aar 753 efter Roms anlæg var Kristi fødselsaar, hvorefter han betegnet det som aar 1. Men Herodes den store døde i april 749 og ved hans død maatte Jesus været kanske 1 à 2 aar. Saa Jesus maa være født i 747 eller 748; andre mener endnu før. Under disse omstændigheter har det sin store interesse at høre om stjernekonstellationen omkring aar 6 før Kristi fødsel. —

Det er selve *Kepler*, som først har pekt paa en mulig forbindelse mellem planetkonstellationer og Betlehemsstjernen Man har siden hans tid utregnet tabeller over himmellegemernes gang og stillinger og kjender disse i længst forsvundne tider

Aar 6 eller 7 for Kristi fødsel træder ingen ringere end de to største planeter: Jupiter og Saturn i forbindelse og danner kjæmpestjerne. Og av den for vort øie uregelmæssige gang, deres bane har, hændte det, at disse to planeter flere gange i aarets løp hadde entente cordial: 28 mai—3 oktober —4 december. Allerede første gang var en stor og opsigtsvækkende merkværdighet, men da det gjentok sig, var det uhørt. — Samtidig stod Mars i opposition og var straalende Ogsaa det varslet en stor konges komme. Mars var planet for vestlandet, altsaa Palæstina, og i mars maaned dækket den en liten stjerne i «Jomfruen», som regnedes for en frugtbarhetsstjerne Ved fuldmaane antok man en søns undfangelse Fuldmaane var det den 15 mars. Efter dette skulde den store kongesøn fødes i Vestlandet, Palæstina, i december det aar.

I oktober, ved anden konjunktion av planeterne, er da magerne draget avsted. Og da de kom til Betlehem omkring 1 december, saa de 3die konstellation av de to mægtige planeter, og stjernen fyldte dem med «uhyre glæde» som Mathæus beretter. — Nøiere besked maa man søke i boken selv.

Anmeldt av *Karen Grude Koht*:

Kristian Elster: «**I lære**» (Aschehoug, 3,50).

Det er storbyens hjemløse ungdom Kristian Elster iaar fører frem for os. I denne bok en ung juridisk student, som er «i lære» paa forskjellige sakførerkontorer, og ellers ogsaa paa forskjellig vis lærer byen og byens mennesker at kjende. Men den unge Ketil Kaass interesserer mig ikke videre. Dertil er han for lyseblaa naiv, naar han kommer til byen, og lite klok blir en paa hvad der egentlig bor i ham.

Oprigtig talt tror jeg ikke forfatteren selv bryr sig saa meget om student Kaass. Han bruker ham mer som anledning til at føre os ind i forskjellige sociale forhold og kredse. Han har set og hørt noget som har tændt hans harme, og det er

denne forfriskende indignation, denne egte harme som bærer boken.

Et kapitel som det om Ruddis hus nede i et av vore skumleste strøg, med dets anløpne vertinde og alle dets fordærvede leieboere, er et samfundsbillede som ryster. Hvem eier huset? Den ansete, vel agtede advokat, som gjælder for en av byens mest retskafne mænd, som tigges om at gaa ind i regjeringen, som er kompagnon i et av byens bedste advokatfirmaer. Og han sender sin yngste student derned for at kræve ind husleien. Det er en vanskelig «lære», men advokaten har ingen samvittighet — hverken for at indkassere leien fra denne bordel eller for at sende en pur ung gut ned i disse omgivelser.

Vi kjender dette emne om de rentebærende sjofle huse, som eies av «hæderlige» folk, fra Bernh. Shaw. Der er det Londons usleste strøk, som forsyner den unge mand med de nødvendige aarsindtægter. Her har vi det samme forhold overført paa norsk grund. Og hvem roter op i det? Hvem gjør kvalm ved denne geschäft? «Bare en vis moderne, opstyltet art teologer, som «lever» blandt arbeiderne, en affektert race mennesker, synes der bør øves slik skarp kontrol med de stakkars folk, som søker logi i dette hus», siger advokat Bendix.

Den bringer alvorlige tanker i vort sind, og de kunstneriske feil skal være tilgit for den ungdommelige harme som roper fra dens blade.

ET OPGJØR MED TEOLOGERNE.

Av *Thv. Klaveness.*

II.

Jeg vet ikke noget som er mere betegnende for vor ortodoksi end ordinationssaken. Jeg kan derfor ikke undlate at dra den sak frem igjen, hvor ønskelig det end av flere grunde kunde være at den snart maatte bli baade gjemt og glemt.

Det betegnende ved saken er ikke biskop Erichsens handlemaate i og for sig. Vi feiler allesammen. Selv har jeg under min lange prestegjerning begaat mange feil, som jeg slet ikke vil at hverken min stand eller mit parti — om jeg hører til noget — skal ha skyld for. Jeg vil derfor ikke dømme ortodoksien efter en enkelt mands gjerning. Heller ikke vil jeg dømme denne mand.

Nei — men at det norske presteskap og det norske kristenfolk kan bifalde, ja, love og prise biskopens handlemaate, det mener jeg er betegnende. Det kan jeg ikke la være at dvæle ved. Det viser som intet andet hvordan ortodoksien er.

Hvad er det nu egentlig man her lover og priser? Biskopen har handlet som en mand, sier man. Det har han virkelig ikke hat anledning til engang. Anledning til at vise mandighet vilde først da ha været der, hvis nogen ordinand hadde svart nei paa biskopens spørsmaal. Hadde denne da sagt: da maa enten du eller jeg gaa av, for jeg ordinerer dig ikke; det sætter jeg mit embede ind paa, — da kunde man talt om mandighet. At tale derom før bør man la være. At øve pres paa en stakkars ordinand faar man ingen til at anse for biskoppelig mandighet.

Biskopen har verget menighetens tro, sier man. Ogsaa her sælger man huden, før bjørnen er skutt. Hvad er der opnaadd ved biskopens handlemaate? Til dato er intet op-

naadd. Menigheterne har faat de prester som styrelsen hadde utnævnt. Endnu er det tilfælde ikke indtruffet, at en menighet er gaat fri av en kjættersk prest ved biskopens ordinationsnegtelse.

Vil det tilfælde nogensinde indtræde?

Tiden vil vise det. Før dette tilfælde virkelig er indtraadt, er det for tidlig at tale om at biskopen har verget menighetens tro.

For har man nemlig ikke nogen sikkerhet for at menighetens tro virkelig lar sig verge ved en handlemaate som biskop Erichsens.

Det kunde hænde, at hvis det skulde komme til alvor, vilde det vise sig at denne handlemaate slet ikke førte til maalet. Kanske den vilde vise sig at føre til værre ydmygelse for kirken end nogen anden.

I ethvert fald — noget praktisk resultat har man til dato ikke set av den. Hvad i al verden er det da man takker og priser for?

Skulde det kanske være saa, at vistnok har biskopens handlemaate ikke ført til at nogen ordinand er blit avvist, men den har øvet en indflydelse paa ordinanderne som har gjort dem til bedre prester end de ellers vilde blit?

Var dette virkelig tilfældet, da vilde det været det heldigste resultat som kunde opnaaes, og den begeistrede ovprisning vilde været fuldt berettiget. Men dette er jo slet ikke tilfælde. Tvertimot, det motsatte er tilfælde. Det kan ikke paavises, at nogen ordinand er blit bedre, men vel kan det paavises, at der er ordinander som har tat skade av biskopens handlemaate. Hvor dyp skaden kan ha været, skal vi ikke indlate os paa at bedømme. Vi skal ikke tale om «sjælemord». Vi skal tro og haabe det bedste for de unge mænd som der her er tale om. Men at skade maa være skedd, det kan og skal der ikke ties stille om, for det er aabenbart, og det er av den største betydning for bedømmelsen av den hele sak at det blir forstaat.

Hvorledes er den hele ordinationssak kommet frem for offentligheten? Biskopens forhandlinger med sine ordinander har selvfølgelig været strengt private. At de er blit bekjendt viser, at nogen av ordinanderne har beklaget sig for andre.

De som saaledes har beklaget sig, har følt biskopens spørsmaal som et pres, som tvang dem til at svare ja.

De svarte ja, men de tok sin mon igjen bakefter; da beklaget de sig, og lot sin klage gaa videre, *lot den komme frem for offentligheten. I realiteten vil dette si det samme som at de tok sit ja tilbake igjen.* Det gjør ingen uten at ta skade av det. De er kommet til sine menigheter, ikke som bedre, men som ringere prester end de vilde været, om biskopen ikke hadde handlet som han gjorde.

Dette er det eneste praktiske resultat som bispens handlemaate til dato har ført til.

Og dette kan prester og lægfolk i flok og følge love og prise som noget hvorved menighetens tro er blit verget!

Dette er ortodoksi. Slik er den.

Jeg sier ikke: slik er de ortodokse. Hvis deres religiose liv gaar op i deres ortodoksi, da er de slik. Men de fleste ortodokse er i sig selv fromme og gode kristne, som dømmer sundt og mildt, saalænge der ikke foreligger noget som vækker deres ortodokse iver. Men slik er ortodoksien, at naar dens iver vækkes, da synkverver den selv sundt og mildt dømmende kristne i den grad, at de bifalder og lovpriser en handlemaate som fører til et saa slet resultat som det vi her staar likeoverfor.

Hvordan kan dog dette gaa til?

Jo; man holder sig til *formen* og overser *realiteten. Formelt* er menighetens ret blit hævdet.

Menigdeten har nemlig ret til at kræve, at den forkyndelse som lyder ved dens gudstjeneste, skal stemme med dens tro. I *realiteten* er denne ret ikke i mindste maate blit hævdet. Biskopen har slet ikke skaffet menigheterne mere renlærige prester end de ellers vilde faat; snarere det motsatte.

Men *formelt* er retten blit hævdet. Før vedkommende prester blev ordinert, svarte de ja. De avgav en erklæring om at de delte menighetens tro i de spørsmaal som blev forelagt dem. I *realiteten* hadde denne erklæring ikke mere at bety, end at def var dem som bakefter tok dette ja tilbake igjen; men *formelt* var alt i orden da ordinationen foregik.

Dette er det man lover og priser.

Jeg sier igjen: slik er ortodoksien; den synkverver fromme

og gode mennesker, saa de overser *realiteten* naar bare *formen* er i orden. Tydeligere kan dette ikke komme frem, end det gjør i denne sak. Vi kan forøvrig iagtta det samme ogsaa ellers. Jeg skal bare henvise til de mange og lange forhandlinger om betingelserne for kirkelig stemmeret. Der har vi det samme igjen, bare paa en anden maate.

Jeg forutser, at der er dem som vil indvende: at resultatet av biskopens handlemaate var slet, var ordinandernes skyld; biskopen gjorde sin pligt; han gjorde det han kunde for at værge menigheternes tro; at der var ordinander av den kaliber, at de avgav en erklæring den ene dag som de tok tilbake den anden, kunde han ikke gjøre for.

Ja — gjorde nu virkelig biskopen sin pligt?

Vi kommer her ind paa en anden side av saken: den *maate* hvorpaa ortodoksien værger menigheterne tro mot vranglære. Ingen kan mene, at maaten hvorpaa dette sker er likegyldig. Tvertimot — resultatet avhænger netop av maaten. Og en biskops pligt er ikke bare at forfølge det rette maal. Hans pligt er ogsaa at finde den rette maate.

Hvad skulde nu vel være den rette maate at værge menigheternes tro paa?

Mon det ikke skulde være den at søke at overbevise og vinde dem som motsier? Det kan dog ingen bestride, at lot det sig gjøre, da var menigheternes tro *fuldkommen* værget. Da — og *kun* da — kunde menigheterne være fuldkommen trygge, naar motstanderne av deres tro blev vundne for den. Det en biskop altsaa her maatte sætte sig som det maal han først og fremst skulde tilstræve, maatte være at vinde for menighetens tro den prest som avviker.

Til at vinde motstandere kræves to ting: 1. at man forstaaelsesfuld [illegible]er sig ind i motstandernes tankegang og vurderer deres standpunkt retfærdig; 2. at man holder de religiøse værdier i sit eget standpunkt nær ind til motstandernes forstaaelse.

Hvad dette angaar, kan der utvilsomt være meget at si paa de liberale. De har ganske vist som oftest optraadt altfor ensidig kritisk og negativ til at kunne finde forstaaelse hos de ortodokse. Men man maa da ogsaa, hvis man vil være retfærdig, erkjende, at deres stilling let fører dette med

sig. De ortodokse derimot skulde netop av sin stilling drives til her at gjøre fyldest. De staar jo der som de der hævder den gamle kristendomsopfatning. Hvad laa da nærmere for dem end at fremhæve de religiøse værdier i denne opfatning og lægge disse værdier nær ind til alle deres forstaaelse, hvem tidens tænkning har bragt i et kritisk forhold til dem. At de ortodokse gjør forsøk derpaa i præken og sjælesorg betviler jeg ikke; skjønt jeg synes de ialfald i prækenen altfor gjerne glider over i et andet spor. I polemiken mot de liberale kan der næsten ikke paavises forsøk engang. Der har de stadig forfulgt et andet maal. Istedetfor at overbevise og vinde har de søkt at *skræmme*.

Jeg henviser til biskop Heuchs bekjendte stridsskrifter, som jo inden den ortodokse leir gjælder som mønstergyldige. Er der gjort forsøk paa at sætte sig ind i motstandernes tankegang for at forstaa dem og vurdere dem retfærdig? Er der det religiøst værdifulde i de gamle dogmer holdt frem og lagt nær ind til de menneskers forstaaelse som tidens tænkning har bragt i et kritisk forhold til dem? Beherskes ikke den hele fremstilling av en eneste interesse: den at faa malt motstandernes anskuelser saa sorte, at ialfald andre kan skræmmes bort fra dem, og de muligens ogsaa selv kan bli rad for dem.

Jeg henviser til professorstriden: Hvad blev der under denne strid leveret fra ortodoks side, som skulde kunne vise de liberale den ortodokse sakramentlæres religiøse værdi og vinde dem for den? Der blev ikke gjort forsøk engang. Man slog fast: det og det *er* luthersk, og derfor *skal* det troes og læres Punktum.

Jeg henviser til Konowsaken. Hvad blev der leveret fra ortodoks side for at vise den religiøse værdi i jomfrufødselen og den legemlige opstandelse og lægge den nær ind til moderne tænkende menneskers forstaaelse?

Fra *ortodoks* side er der næsten ikke gjort forsøk derpaa. Ialfald har de ortodokse bannerførere ikke anset det nødvendig at gjøre noget.

De har nøiet sig med at kræve Konows fjernelse.

At faa Konow fjernet har de tydeligvis betragtet som den eneste virkningsfulde maate at bevare menighetens tro paa. Og partiet som helhet har heri været hjertelig enig.

Og nu ordinationssaken.

Der har vi det samme igjen. Og vi har det her saa at si i forstørret maalestok.

Unge og derfor naturligvis endnu ufærdige mennesker fremstiller sig for sin biskop for at ordineres. At han her finder det nødvendig at «værge menigheternes tro», skal han saavist ikke lastes for. Men merkværdig nok synes det ikke at ha faldt ham ind engang, at den bedste maate at værge menighetens tro paa, maatte være at vinde den unge prest for denne tro, ifald han skulde være avveket fra den. Hadde det staat for biskopen som det maal han sigtet paa, da vilde han ha møtt ordinanderne med en sjælesørgers omsorg, samtalt i fortrolighet med dem om de punkter i menigheternes tro han hadde grund til at frygte for at de kunde staa vaklende i, samtalt derom paa en slik maate at de fik mot og lyst til at betro ham sine mulige tvil og anfektelser, og saa vilde han forsøkt at avlægge et slikt vidnesbyrd om denne troes herlighet, at den motsigelse og tvil som muligens kunde rore sig hos en og anden forsvandt og avløstes av en fast og glad troens forvisning.

Det er klart at hadde dette lykkedes for ham, da vilde menighetens tro være værget saa det hadde monnet noget, og paa en maate som anstod en evangelisk biskop.

Man vil vist spørre: Men hvis det nu ikke var lykkedes? — hvis ordinanden ikke hadde latt sig overbevise? Jeg svarer: Kjærligheten tror alt og haaber alt, og den glæder sig ved sandhet. Hvis biskopen hos ordinanden hadde møtt ærlig sandhetssøken og alvorlig vilje til at tjene Herren og hans menighet, da vilde han som en ret *evangelisk* biskop ordineret ham, om det end ikke var lykkedes ham at adsprede hans uklarhet og tvil. Møtte han derimot en fripostig friskfyragtighet, som viste ringeagt for Bibel og bekjendelse og kirke og menighet og pukket paa sin egen formentlig høiere videnskabelighet og sine egne «oplevelser» — la ham da si: Nei, dig ordinerer jeg ikke, og la ham sætte sit embede ind paa at fri menigheten fra at faa en slik grønskolling paa sin prækestol; det vil alle takke ham for.

Skal ikke en biskop være sine presters sjælesørger? Skal han ikke særlig være det for den unge og derfor endnu

ufærdige og famlende prest? Skal han ikke som en god sjælesorger ta sig forstaaelsesfuldt og kjærlig av ham for at vinde ham for sandheten?

Var det saaledes biskopen her optraadte? Optraadte han ikke tvertimot som den aandelige politimester, som paa embeds vegne optok forhør, for at komme efter om ordinanderne hadde den rette tro, og som da en bekjendte sin uklarhet i et punkt ikke hadde andet at by ham end dette: det kan jeg ikke nøie mig med.

Det være langt fra mig at domme biskopen strengt for dette. Jeg har selv i min prestegjerning syndet saa ofte i samme retning. Jeg kunde godt gjort likedan. Ortodoksien ligger os allesammen i blodet. Men at, — da saken droges frem og man har hat tid til at se paa den, — det hele kleresi applauderer og lægfolket applauderer med, og biskopens handlemaate løftes op som følgeværdig eksempel for de andre bisper, og disse knæsætter den, det fylder min sjæl med sorg og harme. Den kirke staar lavt som ikke har høiere idealer.

Dette maa være nok for at vise, at om et menneske inden vor kirke — særlig en prest — kommer i tvil om et eller andet punkt i menighetens tro, og — endnu værre — om han i et eller andet punkt kommer bort fra denne tro og forvildes ut paa avveier, da vil ikke ortodoksien kunne bringe ham paa ret vei igjen. Det eneste den møter ham med, er en knyttet næve. Det eneste den da interesserer sig for er at faa denne mand væk og sikre sig mot at faa flere slike. At vinde ham for sandheten tænker den ikke paa.

Jeg gjentar: det er ortodoksien jeg anklager, ikke de ortodokse. Jeg er sikker paa at kan man komme til forhandling med en ortodoks kristen uten at den ortodokse iver blir vakt, kan man faa ham til at føle at her gjælder det en stakkars menneskesjæls famlende kamp for at finde frem til lys og fred, da vil han handle og tale evangelisk lemfældig og mildt, og stille sig saa forstaaelsesfuldt til vedkommende som han er istand til. Det er naar lærespørsmaalet holdes op, at ortodoksien farer ind i ham og gjør ham til en *lovens* mand, som bare har krav og skræmsler at møte op med. Men det er ilde nok det. Ti det volder, at de mangfoldige som i vor urolig gjærende tid er kommet i gjæring og tvil med

hensyn til kristendommen, som oftest føler sig uforstaat og frastøtt av kirken, og søker alle andre steder hen end til den. Det er jo ikke bare den kirkelige polemik der er slik som jeg her har skildret. Prækenen holdes ofte i samme tone. Aa, de polemiske prækener, hvor de kan være skrækkelige at høre paa, saa utenfor al forstaaelse og derfor saa uretfærdige og saa eggende. Og det er ikke faa som synder at spille paa de strenge. De synes de viser Gud en dyrkelse, naar de rigtig kraftig slaar løs paa vantro og rationalisme. De høster ogsaa ros for det av nogen. Men de aner ikke hvor mange de lukker kirkedøren i laas for. Og med kirkedøren lukkes for mangen en ogsaa døren til Guds rike. Man skulde fare varlig naar det gjælder menneskesjælenes intimeste anliggender. Men ortodoksien sløver finfølelsen og gjør brutal. Den samme mand som ellers kan være til det yderste opofrende og selvforglemmende i sin omsorg for menneskesjælene, kan traakke noksaa hensynslost paa dem, naar han gripes av iver for den rene lære.

Det er gammel skade dette. Derfor ogsaa saa vanskelig at læge. Det at bekjæmpe vranglære, ikke ved forstaaelsesfuldt og taalmodig atter og atter at lægge sandheten ind til de spørgende, søkende, forskende og famlende menneskehjerter, og saa la den anbefale sig selv til deres samvittighet, men ved at knytte næven og true, det er nedarvet fra ældgamle tider. «Den forfængelige omgjængelse fædrene her har overantvordet os» er ikke let at komme ut av. Hvem har ikke kjendt det paa sig selv? Jeg har kjendt det sterkt. Nogen av de prestesynder min samvittighet mest anklager mig for, har ortodoks iver forledet mig til, ikke bare dengang jeg var ortodoks; nei længe efter. *Naturam furca* o. s. v.

Det har sin dype grund at ortodoksien føler sig mere tilskyndet til at true og skræmme end til at lægge frem de religiøse værdier for at overbevise og vinde samvittighederne.

Grunden er den: ortodoksien gjør evangeliet til lov. Ortodoksien har evangeliet, og det skal siges til dens ros at det er den alvorlig om at gjøre at værne om evangeliet at det ikke skal gaa tapt. Men for det første har den for at sikre evangeliet mot forurensning omformet det til et system av formler og satser, som den vistnok selv betragter som

Guds aabenbaring, men som i virkeligheten er menneskers skrøpelige tanker om aabenbaringen.

For det andet gjør den alt det som den betragter som Guds aabenbaring, gjældende som lov, idet den kræver: dette *skal* troes, for det er Guds ord.

Og det er meget som saaledes skal troes. Forpligtelsen dertil gjøres mindst gjældende likeoverfor evangeliets kjerne Guds naade i Kristus. Den skal nemlig først troes da, naar man har naadd det trin i saliggjørelsens orden som gir ret dertil. Den maa man derfor ikke være for snar til at tro. De formler og satser derimot som kirken har utformet som værn om evangeliet: de kirkelige bekjendelser om Guds væsen og Kristi person, de middelalderlige og lutherske cho astikeres lære om forsoningen, Luthers lære om sakramenterne, og først og sidst: alt som staar i Bibelen, alle bibelske skrifters saakaldte «egthet» d. e. at de er forfattet av dem som enten de selv eller de gamle overleveringer nævner som forfattere, alle beretninger som disse skrifter indeholder o. s. v. — alt dette kræves at man *skal* tro paa.

Med særlig styrke kræves dette av prestene. Av dem kræves det som embedspligt. Men dernæst kræves det ogsaa av andre. Vil man være kristen, er man pligtig til at tro det som den hele kristne kirke lærer, de saakaldte økumeniske bekjendelser; vil man være luthersk kristen, er man pligtig til at tro det som den lutherske kirke lærer: de lutherske bekjendelsesskrifter.

Man vil si at jeg her overdriver; *nutidens* ortodoksi, vil man si, er ikke saa exclusiv og forbenet; den kræver ikke at man skal tro alle enkeltheter i Bibelen og de gamle formler; den nøier sig med tro paa det væsentlige, grundtypen. Ja — den er i begrep med at lage nye formler. «Luth. Kirket.» forsikrer i sin nytaarshilsen, «at vi paa den bibelske sandhets grund er i bevægelse med den teologiske læreutformning.»

Ganske vist, nutidens ortodoksi er i opløsning. Den gamle kompakte samstemmighet er borte. Den ene vakler paa ett punkt, den anden paa et andet. Man har imidlertid ikke noget at sætte istedet for det gamle. Den «bevægelse med den teologiske læreutvikling» «Luth. Kirket.» skriver

om, har til dato ikke frembragt noget som har kunnet slaa igjennem. Man falder derfor altid tilbake paa det gamle. Det nye er løst og vagt. Det gamle kompakt og fast. Og noget kompakt og fast vil og maa man ha. Det gamle system og de gamle formler vedblir derfor at herske. Ikke mindst den gamle inspirationsteori. Teologerne — ogsaa de ortodokse — har forlængst opgit den som teori; men i praksis hersker den likefuldt. Der prækes, undervises og polemiseres ut fra den. Ut fra den forvandler man fremdeles evangeliet til lov og kræver: saa og saa *skal* du tro!

Selvfølgelig er der i dette krav paa tro en viss sandhet. Naar Gud aabenbarer sin naade for os, da kræver han at vi skal tro ham, og vantro bringer dom, ja er til syvende og sidst synden til døden. Det er saa for alle, og det rammer med særlig styrke prestene. Selvfølgelig kræves der av den som skal forkynde evangeliet, at han tror evangeliet, og evangeliet er ikke hvadsomhelst man tænker eller føler, evangeliet har et bestemt indhold, som skal troes og forkyndes.

Men ortodoksien glemmer — og det er *dens* synd til døden — at evangeliet først og fremst er *evangelium*. Altsaa ikke først og fremst en lov, som foreskriver hvad man *skal* tro; men først og fremst et glædelig budskap om det som til alle tider og blandt alle folkeslag og hos alle mennesker svarer til menneskehjertets inderste behov og utløser dets dypeste trang. Ingen læreformel har derfor ret til at bli gjort gjældende som Guds ord, med mindre den eier det ved sig som virker forløsende paa den som vil forløses. Alt det som skal kunne kaldes Guds ord, maa bevise sin ret til dette navn ved at bevidne sig som frelsende sandhet for deres hjerter og samvittigheter som søker frelse. Og kun den tro har værdi som er grundet paa hjertets lykkelige erfaring av at det er frelst ved det som det tror paa. Bestaar troen i at man øver vold paa sin egen tænkning for blindt at anta det som dikteres ovenfra — selv om det er Gud selv som dikterer, saa er dog en saadan tro værdiløs og død.

Derfor har kun den retning livets ret til at eksistere, som formaar at lægge evangeliets sandheter ind til menneskenes hjertetrang saa de føler og forstaar: her er fre se for os. Alle mennesker, ogsaa prester, trænger til at faa den

religiøse sandhet saaledes forklaret for sig. Hvor store krav man end vil stille til presten, faar man ikke glemme at heller ikke han er andet end et stakkars famlende menneskebarn og et barn av sin tid.

Ingen kan ønske at han skal lukke sig ute fra tidens kulturliv. Vi maa ønske at han er midt oppe i det; ti det er nutidsmennesker han skal virke paa. Men da er faren der at kulturen kan skade og kvæle hans tro. Kan da nogen være taapelig nok til at mene, at denne fare skal man forebygge ved at knytte næve mot ham og si: du *skal* tro? Maa ikke det være den eneste maate at motarbeide faren paa, at man gjør hvad man kan for at evangeliets sandhets indhold atter og atter blir lagt saaledes ind til hans hjerte og samvittighet at han kan gripe det og gripes av det? Maa ikke det bli en hovedopgave for vore biskoper? Eller tror virkelig nogen at de vil utrette mere ved at optræde som inkvisitorer og aandelige politimestere. Jeg er fuldt paa det rene med at der maa skaffes adgang til at fjerne prester, hvis forkyndelse menigheterne ikke er istand til at forlike sig med. Men skal denne adgang bli til velsignelse og ikke til fordærvelse, da maa vi ha biskoper som forstaar baade at tale og at handle *evangelisk*.

Den retning som har tapt evnen og driften til at la samtiden føle og forstaa de religiøse værdier i evangeliets sandhets indhold for derved at overbevise og vinde samvittighetene, den retning som helst indskrænker sig til at kræve tro og true dem som ikke tror, den har dermed git sig selv dødsattest; lampen holder paa at slukne; oljen er fortært.

Vort folk er i en vanskelig stilling. Paa den ene side har det en teologi som ikke vet besked om noget; alt holdes under debat, intet tør man slaa fast; man kan jo aldrig være sikker paa at ikke en professor kommer og river overende det man trodde stod fast. — Hvad skal saa et stakkars menneske tro paa?

Paa den anden side har det en teologi som vet besked om alt. Guds væsen, Kristi person, hvert spørsmaal i Bibe-

len vet den besked om og forsikrer høit og hellig: saa og saa forholder det sig; saa og saa *skal* du tro! — Den som bare orket!

Det er haarde kaar for det menige folk at staa mellem to saa motsatte leire i de spørsmaal som angaar dets evige frelse. Hvem kan undre sig over at det mere og mere fatter mistillid til begge to, og drar sig undav? Hvem kan undre sig over at vore kirker mere og mere tømmes, saa stolene skriker efter nogen til at fylde dem. «Kirkesøkningen er god», hører vi ofte forsikret. Faktum er at kirkesøkningen næsten hele landet over er i sterk avtagende, og mange steder, særlig i Kristiania og Hamar stifter, er forfærdelig slet.

Naar kommer den tredje retning?

Jeg mener den som «med utildækket aasyn» ser Guds herlighet i Jesu Kristi aasyn og har baade aand og tunge til at forkynde den slik, at den av sig selv lyser ind i nutidsmenneskenes hjerter og samvittigheter, og vinder alle som ikke øver vold mot sig selv?

Jeg tror neppe den kommer, før begge de retninger vi har, har kapituleret. Men det er der liten utsikt til; ti de er begge to saa vel fornøide med sig selv. Misforstaa mig ikke: heller ikke her sigter jeg personerne. Inden begge leire er der ydmyge kristne som vel kjender sin egen skrøpelighet. Men retningerne som saadanne kjender ikke sin skrøpelighet; de er vel fornøide med sig selv. Den liberale retning er salig forvisset om, at dens «tænkning, følelse og oplevelse» ufeilbarlig skal magte situationen, bare man gir den fuld frihet. Den ortodokse retning er likesaa salig forvisset om, at dens «hele Bibel» og dens «hele Kristus» ufeilbarlig skal magte situationen, bare man holder alle vranglærende prester ute. Vi har ikke noget at vente, før den time kommer, da de liberale tar sin «tænkning, følelse og oplevelse» og de ortodokse sin «hele Bibel» og sin «hele Kristus» og gaar ind i hver sin skammekrok og erkjender hver for sig: vi magter ikke situationen; vi gir vort folk stener for brød, og tidens famlende forvirring øker vi. Da tør kanske Gud i naade skape noget nyt i vor kirke.

DET SVENSKA FOLKLYNNET".

Av universitetsstipendiat *Fredrik Paasche.*

1.

Professor dr. Sundbärgs bok om «Det svenska folklynnet» kom ut for et halvt aars tid siden, men har allerede oplevet rækker av oplag og er blit livlig diskuteret i de nordiske landes presse. I sig selv fortjener ikke boken hverken sin store utbredelse eller den megen omtale. Den bestaar av aforismer, — sammenhængsløse, temmelig overfladiske, gjennemgaaende ganske letkjøpte aforismer. Hist og her blinker et guldkorn, en glimrende uttrykt sandhet — eller usandhet. Men først og fremst virker boken letfærdig grund.

Det er vel særlig to ting, som har bragt den i skuddet: først den varme fædrelandskjærlighet, som den gir uttryk for, og som heldigvis deles av langt flere svensker, end forfatteren selv synes at tro, — dernæst, hvad Harald Nielsen allerede har pekt paa, netop verkets aforistiske form, som gjør stoffet let og avvekslende og gir forfatteren leilighet til at «si gode ting». Hadde professor Sundbärg søkt at indordne sine theses i en logisk, jevnt fremadskridende og vel underbygget fremstilling, var der neppe blit mange igjen av de freidige paastande, som nu gir boken en viss charme. Og var der blit en del igjen, saa hadde kritiken maattet ta tyngre paa dem, end den nu kan gjøre. Kritik avvæbnes jo til en viss grad av aforismer.

De fleste av dr. Sundbärgs theses angaar Sverige, og Sverige alene. Han sier meget *smukt* om det svenske folk, og, som jeg tror, med rette. Men meget *nyt* sier han ikke. Hvor han kritiserer, virker han langtfra overbevisende. Han fremhæver som et særmerke ved de svenske, at deres fædrelandsfølelse er svak, at nationen river sig op i misundelse og indre strid.

Men er ikke dette den samme tale, som til stadighet føres herhjemme, anvendt paa norske forhold? Forkynder ikke det nationalliberale Tyskland sine landsmænd den samme sandhet hver eneste dag i aaret? Hvor er det land, som ikke bærer dette «særmerke»?

Og gaar det an at si, som dr. Sundbärg, at Sverige har «sovet over» nationalismens aarhundrede? Sverige behøvet ikke at føre en national selvstændighetskamp, slik som det blev Norges — lykkelige — lod. Men levet der ikke til gjengjæld i Sverige en nedarvet statsfølelse, en enhetsfølelse, som var sterkere end baade nordmændenes og danskernes? Og hadde ikke svensk aandsliv en national renaissance, like fuldt som norsk og dansk? Afzelius og Arwidsson, Geijer og Tegnér?

Men alt dette faar ligge. Det, som først og fremst interesserer os, er den omtale, som Norge og norske tilstande — og forholdet mellem Norge og Sverige — har faat i dr. Sundbärgs bok. Et enkelt kapitel har overskriften «Sverige och Norge»; men dette tema berøres ogsaa paa en række andre steder i teksten.

2.

Dr. Sundbärg skriver: «Att få en svensk att tro, att Bohuslän och Jämtland ännu leka norrmännen i hagen, — det är naturligtvis alldeles omöjligt. Og likväl är det sa. En hvar, som haft tilfälle till närmare bekantskap med våra grannfolk, vet det.»

Disse linjer faar selvfølgelig ingen imøtegaaelse. De staar her bare for at vise, hvor uintelligent dr. Sundbärg kan skrive, hvor freidig han omgaaes med sandheten. Aa, nei, vi er ikke saa barnslige, som professoren later til at tro. Vi har ikke saa rørende drømme, vi som aldrig har sørget over tapet av Island engang. —

Dr. Sundbärg skriver:

«Det är underligt att se norrmännen så helt förgäta, *att det var med svenskt blod och med svenska uppoffringar som deras lösryckning från Danmark köptes*[1]). — — Om norrmännen ville gifva sanningen rätt, så skulle de erkänna, att Sverige år

[1]) Uthævet av dr. Sundbärg.

1814 visade sig bade upoffrande och storsint, när det handlade *i Norges ställe.*»

Disse sætninger faar selvfølgelig heller ingen imotegaaelse. De staar her bare for at vise, *hvad* dr. Sundbärg kan skrive.

Ellers har jo professorens meninger om 1814 ingen særlig interesse for os. Anderledes forholder det sig med hans dom om 1905. Der dømmer han sammen med størstedelen av det svenske folk, — hundrede tuseners ærlige mening staar bak hans ord.

Vi skal ikke tvistes med dr. Sundbärg om, hvem der har ret, — nordmænd eller svensker. Som ved enhver stor tragisk konflikt er der vel «ret» paa begge si ler; begge parter *maa* dømme, som de gjør. Men man kommer ingen vei med ensidige domsavsigelser. Her gjælder det at *forstaa.*

Det skal villig indrømmes, at vi nordmænd litet har forstaat svenskerne. Vi, som selv skulde staset os langt mere til med de «ärorika minnen», om de hadde været *vore,* — vi har ofte haanet svenskernes kjærlighet til dem, vi har ikke set, at denne kjærlighet har en levende fornyelsens magt over det svenske folk. Det er minder fra den tid, da den moderne svenske kultur skaptes, og til denne kultur er de uløselig knyttet, — det er minder fra den tid, da den svenske folkesjæl blev til, dristig og sterk og med offerviljens glæde. At «Lützens seiersflamme» endnu ikke er sluknet i svenske sind, det vil bare si, at det svenske folk stadig styrkes og forynges av Gustav Adolfs daad, lærer av hans kraft, av hans mod, av hans æresfølelse, av hans trofaste vagthold.

Det burde *vi* forstaa, vi, som roser os av Haakon Haakonssøn.

Men *Sverige* maa forstaa, hvad 1905 var for os. Her er i virkeligheten ikke spørsmaal om ret eller uret, om godt eller ondt, men om *skjæbne.* 1905 var en historisk nødvendighet. avslutningen paa en lang utvikling. Det *maatte* komme, likesaa sikkert som virkning følger paa aarsak, Da vi slog vore øine op efter den dype søvn i senmiddelalderen og danskетidens første aarhundreder, da var det fortiden, vi først saa av vort eget. Vi saa den i visionær glans, den store fortid, da en seilskinnende flaate duvet under land, da høvdinger red til tinge og bygget landet med lov, da domkirkeklokkers klang

hilste norske konger velkommen i by. Og vi maatte ut av skyggen, ind i solskinnet og reise det sunkne Norge. Paa den vei kunde vi ikke vende om, den tvang os fremad; vi kunde bare naa *helt* frem, — eller ophøre at være en nation.

Vi vandt langt frem i 1814. Halvt ubevisst kjæmpet vi os videre gjennem hele det 19de aarhundrede, — til maalet pludselig var der, og vi alle med en gang saa det og samlet os om det.

At vi før hadde taalt værre ting, end det som denne gang førte til brudd, — la saa være! Men nu *vilde* vi ha vor selvstændighet, saa langt var vi endelig kommet. At unionen var en garanti for vor fred, at vi handlet «ufornuftig» ved at gaa ut av den, — det er mulig. Men et folk, som blir *nationalt grepet*, spør først og fremst efter sin selvstændighet. I virkeligheten hadde vi intet valg. Vor selvstændighet var vor skjæbne.

At vi kom til at ramme Sverige i 1905, var ikke bare vor skyld. Vaaren 1905 var til en viss grad historiens nemesis for høsten 1814, tvangsunionens nemesis. Sverige hadde selv tvunget sin skjæbne ind paa vor, hadde forsaavidt sat sig i Danmarks sted og maatte ta den «uret», som Danmark ellers før eller siden vilde lidt av os, — og som *det* meget mere hadde fortjent.

3.

Dr. Sundbärg skriver:

«Det är icke sagt, at Sverige så snart glömmer hvarken själfva rättsbrottet år 1905, ej heller det ovanligt fula tillvägagångssättet — —.»

Det er vanskelig for os norske at dømme om de midler, som blev brukt i 1905. Jeg indrømmer villig, at der kan diskuteres om deres skjønhet. Det er trolig, at den megen juridiske tale, vi førte i 1905, var ærlig nok ment, og at den hjalp os i øieblikket, like overfor Europa, like overfor de svake sjæle i vort eget land. Men var en regjering uten konge i grunden saa meget mere grundlovsmæssig end en konge uten regjering? Hadde det ikke været greiere, aapnere — og derfor mere hensynsfuldt og ridderlig — om vi i faa

og likefremme ord hadde meldt os ut av unionen, om vi hadde vedkjendt os revolutionen, klart og tydelig og ikke søkt at gjøre den om til juridisk procedure? Der hadde staat mere festivitas av en slik handling; *den* skulde i Sverige fundet større forstaaelse og mere agtelse.

Men det er vanskelig for os norske at domme, fordi det sterke minde om den stemning, som besjælet os vaaren 1905, og om taknemligheten mot «mændene», maa gjøre vore indvendinger usikre og betingede.

Men *nu,* ialfald — la os mest mulig holde lovkjævlet til side. Kræves vi til regnskap for, hvad vi har gjort, saa la os vedkjende os revolutionen, en følge av 4de november 1814, av at Sverige stod vor *bestemmelse* imot: vor gjenopreisning som fri nation blandt nationerne.

En revolution er en ærlig sak. Det vet svenskerne, det har deres historie lært dem.

4.

Dr. Sundbärg har ogsaa nogen ord om fremtiden:

«De flesta norrmänn torde hafva föreställt sig, att *året 1905* mycket snart skulle vara glömdt i Sverige. Och sedan skulle man när som helst kunna börja paa det gamla sättet, föreslå försvarsförbund och andra öfverenskommelser med alla fördelarna på Norges sida, o. s. v. Emellertid torde norrmännen härutinnan nog komme att finna, att de misstagit sig.»

Man kan forstaa, at svenskerne ikke er saa brændende ivrige efter at slutte et forsvarsforbund med en stat, som for seks aar siden betingelsesløst brøt med dem, en stat, hvor der har hævet sig røster for at «melde sig ut av Norden», — en stat, som til og med er belemret med integritetstraktater og Nobels fredspris. Og saa længe Sverige vedblir at være forelsket i sin «splendid isolation», saa længe skal ikke vi forsøke at forstyrre idyllen.

Men, — ja, det er sagt og gjentat, indtil det er blit banalt, — *kan* vi undvære hverandre? *Kan* Norge bestaa uten Sverige, og kan Sverige bestaa uten Norge? Maa ikke en krig ved vore grænser komme til at tvinge os sammen? Jeg vet ikke sikkert, hvad svenskerne mener her. Men ial-

fald er det saa, at en stor del av det Norge, som holder paa forsvaret, og som tror, at vi *kan* forsvare os, støtter sin tro og sit arbeide blandt andet paa den forutsætning, at det er sammen med Sverige vi skal forsvare os. Og naar vi motarbeider forsvarsnihilisterne, saa fremhæver vi blandt andet, at det er smaat og uridderlig at overlate hele halvøens forsvar til Sverige alene. For vi kan vanskelig se det anderledes, end at en krig med en stormagt gjælder baade Norges og Sveriges eksistens.

Professor Sundbärg sier om de norske, at de ikke kan vurdere ridderlighet, og at de ikke har respekt for sandhet. Og deres *mod* er *had,* sier han. Han tror i det hele, at vi herinde gaar omkring med blodunderløpne øine og *hader*. — sagtens Sverige først og fremst

Vort forhold til ridderligheten og sandheten skal jeg la ligge. Vi er vel hverken bedre eller værre end de andre germanske nationer, — noget bevis kan ikke leveres, hverken i den ene eller i den anden retning. Man kunde altsaa like godt hævde det motsatte av, hvad dr. Sundbärg sier.

Men vort had? Ja, det maa jeg tilstaa, jeg ikke kjender til. Jeg tror ikke, nogen nordmand hader Sverige. Nogen var der kanske, som gjorde det — før 1905, fordi unionen med Sverige stængte for vor frihet, og vi ikke altid hadde evne til at skille mellem «det svenska folklynnet» og svensk politik. Men nu er der ingen uvilje mot Sverige længer. Snarere voksende sympati.

Men gjennem hundreder av aar har først krige, siden unionskjævlet, stængt mellem sind, som har de samme evner og de samme længsler.

En bok som dr. Sundbärgs kan vanskelig hjælpe os videre — det skulde da være at den varme undergrund av fædrelandskjærlighet, som hans aforismer er sprunget op av, tar os med noget av gjenkjendelsens glæde — vi har jo selv en god del av den — og forsaavidt drager os nærmere hen mot Sverige. Men vi skulde ikke skrive saa mange haarde og saarende ord om hverandre, vi barn av de nordiske nationer, som bedre trængte at ha en stor bods- og bededag for alt, hvad vi har forbrutt mot Nordens magt og ære helt siden Kalmarunionens dage.

Dypt i folkenes sind, lever der endnu en samfølelse, som nok i sin tid vil komme op i dagen:

> Det var brødraland, det blev främlingsland,
> Det var hand i hand, det blev slitna band — —
> Men djupt i folkens själ, i det förtegna
> Där brusar ändå evigt brödrasången — —

VORT LØSEN: JESUS ER HERRE. VORT SAMLINGSPUNKT: HERRENS NADVER.

Doktor *Kristen Andersen* (Kristianssand S.) har i For Kirke og Kultur's novemberhefte (1911) skrevet en artikel om «frisindet kristendom» og møterne for frisindet kristendom som synes mig at fortjene megen opmerksomhet.

Forfatteren som allerede før har gjort sig bemerket ved sine interessante religiøse indlæg, anerkjender at der er et sterkt, av selve livsforholdene utgaat behov for et aandelig fællesskap paa en anden basis end ortodoksiens. Men samtidig gjør han gjældende at hverken slagordet «frisindet kristendom» eller møterne under denne titel hittil har kunnet tilfredsstille dette behov, fordi de begge altfor meget har været karakterisert ved motsætningen til ortodoksien, mens det positivt samlende ikke tilstrækkelig klart er traadt frem.

At der hermed er pekt paa en svakhet ved den bevægelse som er skapt under slagordet «for frisindet kristendom», kan ikke negtes. Denne svakhet har først og fremst sin naturlige grund deri at bevægelsen er opstaat som en oppositionsbevægelse, en kamp for aandelig frihet i kirken, et nodværge overfor ortodoksiens tvang. Men for møternes vedkommende hænger den ogsaa sammen med det som fra første færd av har været deres styrke: deres karakter av frie diskussionsmøter med en meget vid ramme.

Netop den frie broderlige forhandling var det som mere end noget andet gjorde det første møte for frisindet kristendom til noget av en oplevelse og en begivenhet i norsk kirkeliv. Og paa den saaledes lagte grund har de følgende møter bygget videre, idet de med sin indbydelse har vendt sig til «alle lemmer av vor kirke som vil forhandle frit paa kristelig grund om tidens religiøse spørsmaal.»

Ved denne ad livets vei skapte eiendommelighet har møterne for frisindet kristendom, som det med rette har været sagt, vundet betydning av en «kristelig idébørs». De har samlet enkelte deltagere endog fra utpræget konservativt hold, og de har med forkjærlighet lagt vinn paa at fremme tankeutvekslingen mellem de forskjellige avskygninger inden den frisindede leir.

Allikevel kan det ikke være tvilsomt at møternes grundpræg og hovedretning har været bestemt ved et mellemstandpunkt som godt har kunnet fornemmes, selv om det ikke har faat klart og samlet uttryk. Og paa samme tid som møternes velgjørende vidde, deres karakter av frie diskussionsmøter, sikkert bør bevares, vil det kun være naturlig at denne grundretning efterhaanden træder tydeligere i dagen. Hittil har retningen klarest været markert i motsætning til ortodoksien. Men det kan med rette ventes og maa for sakens skyld ønskes, at ogsaa dens positive indhold blir bestemtere utformet.

Doktor Andersens motion maa derfor efter min mening hilses med glæde. Og det ogsaa av den grund at vi rent bortset fra møterne for frisindet kristendom trænger *en positiv samling av frisindede kristne:* en sammenslutning av dem som avgjort vil hævde den historiske kristendom, men samtidig vaake over den aandelige frihet i kirken, eller som doktor Andersen uttrykker det: «et aandelig fællesskap som er skikket til at føre Kristi kirke videre frem i dens livsløp og har momenterne for fremtidens kirke indesluttet i sit trosindhold.» Ser man paa de forskyvninger i forholdet til Jesu Kristi person som i nyeste tid foregaar baade indenfor den radikale moderne teologi og blandt mange av de evangeliske kirkers læge medlemmer, da er der god grund for dem som vil opretholde kristendommen i dens historiske egenart og i dens folkeerobrende og verdenserobrende kraft, til tydelig at markere den kristelige grundstilling til Jesus Kristus og hans verk.

De samlingspunkter som doktor Andersen peker paa, kan jeg for min del med glæde godkjende. Naar han vil samle sindene om *den levende herre* (uten at lægge vegten paa spørsmaalet om opstandelsens form) og om *Herrens nadver* (som

uttryk for Jesu døds betydning for de Kristus-troende), da har han med den dannede læge kristnes fine og sikre instinkt fundet ind til det centrale, til det virkelig bærende og erobringsdygtige i den historiske kristendom.

Med den senere tids kirkelige stridigheter i minde lægger vi uvilkaarlig merke til at doktor Andersen i denne forbindelse ser ganske bort fra «jomfrufødselen». Deri gjør han ret. Den kredsen om Jesu undfangelse i moders liv som baade kritiske og konservative teologer i det sidste har hengit sig til, ovenikjøpet i dagspressen, har i sandhet gjort et pinlig indtryk. Mon det ikke begynder at gaa op for de religiøst følsomme at al denne procedure for eller mot Marias jomfruelighet ikke er skikket til at fremme og styrke det religiøse liv, men vel kan komme til likefrem at skade det? Og skulde det ikke snart være mulig ogsaa hos os at faa ørenslyd for den kjendsgjerning at man paa grundlag av det nye testamente under ingen omstændighet kan tilkjende dette punkt nogen central stilling indenfor den kristelige tro?

Det nye testamente er jo ikke en bok, men en litteratur. Og indenfor denne litteratur er der kun to skrifter som indeholder overleveringen om jomfrufødselen, ovenikjøpet i meget forskjellig form og uten forøvrig at gjøre bruk av den. At der mot denne overlevering reiser sig vegtige betænkeligheter av rent historisk art, staar ikke til at negte. Ogsaa paa konservativt hold begynder man mer og mer at indrømme at disse betænkeligheter ikke kan sættes ut av verden ved magtsprog, og at jomfrufødselen i hvert fald ikke er noget centralt punkt. «Bevidnelsen ved Mt. 1 og Lk. 1 er svak og ikke engang ensartet,» siger en modern-positiv teolog som professor *Feine* (Halle). Og en saa konservativ mand som professor *Torm* (Kjøbenhavn) soker vel at godtgjøre at bevidnelsen er «relativt god», om end noget svakere end ved de fleste andre evangeliske fortællinger; men samtidig erkjender han uten forbehold: «den kristne vil ikke betragte jomfrufødselen som et centralt punkt i den kristelige sandhetstotalitet». Herom burde der ogsaa hos os kunne opnaas enighet, ialfald blandt dem for hvem de nytestamentlige skrifters kristendomsvidnesbyrd har en grundlæggende betydning.

Mens doktor Andersen med rette forbigaar jomfrufødselen, gaar han med føie ind paa det vigtige punkt: Jesu opstandelse. Han godtgjør overbevisende at ved troen paa Jesu opstandelse ligger vegten ikke paa forestillingen om opstandelsens form, altsaa heller ikke paa antagelsen av det gravlagte legemes forvandling; men vegten ligger paa Jesu Kristi

fortsatte liv og paa den levende herres virkelige aabenbarelse for disciplene. Det vilde være meget glædelig om disse sindige overveielser av en dypt grundfæstet og selvstændig tænkende læg kristen kunde gjøre det indtryk som de fortjener. Den teologiske strid om «den legemlige opstandelse» er desværre ofte litet opbyggelig, snarere skikket til at føre hjerterne bort fra opstandelsestroens kjerne end til at føre dem hen til den. Og den maate hvorpaa det nye testamente anvendes i diskussionen, er tildels ogsaa mere vildledende end virkelig orienterende.

At Jesu opstandelse i det nye testamente gjennemgaaende er tænkt som en opstandelse av graven, er sikkert nok. Ogsaa Paulus har efter al sandsynlighet forutsat en forvandling av det gravlagte legeme. Men samtidig er det av det nye testamente klart at opstandelsestroen under ingen omstændighet er skapt ved fundet av den tomme grav. De første disciples opstandelsestro er skapt ved den levende herres aabenbarelser. Selv i evangelierne er det disse aabenbarelser som har den avgjørende betydning. Og hvad Paulus angaar, er det uimotsigelig at han ikke lægger vegten paa den tomme grav som han overhodet ikke nævner, men paa den opstandne herres aabenbarelser som han med største eftertryk fremfører i rad og række: «set av Simon, derefter av de tolv; derefter av mer end 500 brødre paa én gang . . ; derefter av Jakob, derefter av alle apostlerne; men sidst av alle blev han ogsaa set av mig.»

Under disse omstændigheter er det ikke i dypere mening stemmende med det nye testamente at betone spørsmaalet om den tomme grav og «opstandelseslegemets» forhold til det gravlagte legeme som det avgjørende ved opstandelsestroen. Det er det heller ikke av den grund, at et under som det der her er tale om, for vor tids bevissthet nødvendig staar i en noget anden stilling end for den nytestamentlige og idethele for den antike tid. Ti vel visste ogsaa den antike tid at en døds levendegjørelse ikke hørte til livets vanlige orden. Men at denne tid ikke hadde nutidens kjendskap til naturens lovmæssighet, at den hadde langt rummeligere grænser for det mulige og sandsynlige, og derfor saa med væsentlig andre øine paa underet, ikke bare paa underet i forbindelse med Kristi person, men paa underet overhodet, er aabenbart for enhver som kjender noget til antik overlevering og tænkemaate. Hvis man derfor i vor tid betoner tanken om det gravlagte legemes forvandling som det avgjørende ved opstandelsestroen, kan der ikke være tvil om at man gir dette moment en anden stilling og en anden vegt end det hadde i nytestamentlig tid.

Om punkter som jomfrufødselen og Jesu opstandelses form kan ogsaa frisindede kristne tænke forskjellig. Som grundlag for kirkelige sammenslutninger egner de sig ikke; de kommer derved nødvendigvis i en falsk stilling, og det enten sammenslutningen sker med eller mot. Hvad doktor Andersen fremhæver, har derimot virkelig en central karakter; det er samlingspunkter som hævder sig baade for en historisk og en religiøs betragtning.

«*Jesus er herre*», det er den ældste av alle kristelige bekjendelser (Ap. Gj. 2, 36. 1 Kor. 12, 3. Rom. 10, 9. Fil. 2, 11). Med navnet «Jesus» minder den om det liv og den død som evangelierne fortæller om og som er den dypeste grund for vor tro, — ogsaa for troen paa opstandelsen. Og med navnet «herre» uttrykker den troen paa Jesu levendegjørelse fra de døde, — uten at lægge vegten paa denne levendegjørelses form, men vel saaledes at det blir klart uttalt at Jesus ikke bare lever i salig hvile i paradiset, men lever med delagtighet i Guds magt, lever og virker ved sin aand, med sine troende og blandt sine troende, alle dage indtil verdens ende. Med navnet «herre» uttrykker den ogsaa de Kristus-troendes ubetingede tillid til og underkastelse under Kristus, den som gjør at de opløfter sine hjerter til ham og helt ut bøier sig for ham og gaar ut for at lægge folkene og verden under hans kongemagt. Ikke for intet kaldte de kristne sig tidlig «de som paakalder Herrens navn» (Ap. Gj. 9, 14. 21. 1. Kor. 1, 2). Ikke for intet var den menighet som samlet sig under feltropet «Jesus er herre», først og sidst en missionsmenighet.

Med dette løsen er Jesu persons absolute betydning og kristendommens værdighet som den universelle religion tydelig hævdet. Og er ikke netop spørsmaalet om Jesu Kristi centralstilling i kristendommen og kristendommens centralstilling blandt religionerne det store hovedspørsmaal i nutidens aandelige krise, det som kirken og missionen gjennem sit arbeide skal gi det praktiske svar paa?

Med dette løsen forbinder sig i dyp indre samklang *Herrens nadver*, kirkens ældste kultushandling, grundlagt av Jesus selv. I denne handling kommer kristendommens karakter av personlighetsliv og samfundsliv paa den dypeste og mest harmoniske maate til uttryk. Den er bærer av den

levende herres fortsatte nærvær hos sine venner. Og den er samtidig en gripende præken om hans død, et mægtig uttryk for korsets evangelium. Sammen med troen paa den levende herre hører ogsaa denne dype tone — korsets præken om syndernes forlatelse for Jesu skyld og om villigheten til at lide i hans efterfølgelse — uopløselig med til den historiske kristendom, og til al folkeerobrende og verdenserobrende kristendom. At holde denne tone ren og klar, er at tjene tiden og samtidig være i pakt med fortiden og fremtiden. Og jeg kan ikke se at der i det nye testamente findes noget enklere og sterkere uttryk for den, end netop Jesu egne nadverord og selve Herrens nadver.

«Jesus er herre», og «saa ofte som vi æder dette brød og drikker kalken, forkynder vi Herrens død, indtil han kommer»: hvem vil negte at vi heri har et positivt løsen og et centralt samlingspunkt, uendelig enkelt og samtidig uendelig indholdsrikt, en indbydelse til alle som drages av evangeliets dype toner?

Hver for sig og begge tilsammen utgjør de skarpt markerte grundtræk i den historiske kristendoms fysiognomi. Hver for sig og begge tilsammen rummer de mysteriet. Med fuld indre ret kan man om dem anvende Schleiermachers berømte ord om de positive religioner:

«Den saakaldte naturlige religion er i almindelighet saa avslepet og har saa metafysiske og moralske manerer at den litet lar skimte frem av religionens eiendommelige karakter; den vét at leve saa tilbakeholdende, at indskrænke og føie sig saa at den overalt er vel likt. Derimot har enhver positiv religion visse sterke træk og en meget kjendelig tegnet fysiognomi, saa at den ved enhver bevægelse som den gjør, blot man kaster et flygtig blik paa den, ufeilbarlig erindrer enhver om hvad den virkelig er.» *Lyder Brun.*

EN EPISODE FRA GJENNEMBRUDDET 1880.

Til belysning av motstanden mot Brandesianismen.

I.

Aaret 1880 betegner for manges bevissthet bohemtidens begyndelse. Det var ialfald væsentlig fra dette aar av, at man møtte den nye bevægelse med direkte motstand. Hos os har vi fra det aar Fredrik Petersens foredrag: «Hvorledes skal kirken møte nutidens vantro», som visselig har bidrat sterkt til, at 1880 for eftertiden kom til at staa som krigserklæringens aar.

Den nye «hovedstrømnings» fødselsaar er imidlertid rettere 1871. Til os kom jo det europæiske via Danmark, og her begyndte Georg Brandes sine forelæsninger ved universitetet vaaren 1871. Men i de følgende aar laa stoffet og gjæret, saa man kan si, at bevægelsen først blev modnet henimot 1880, da den brøt helt igjennem.

Den litterære feide, som skal omtales her, fandt netop sted i aarene 1879 og 1880. Der kom i den til utbrudd en del opsamlet elektricitet paa begge sider. Og der fulgte efterpaa en klarning av kampstillingen. Træfningen er derfor et led i Brandes-bevægelsens gjennembrudd[1]).

Da Georg Brandes i 1871 elegant og raskt skar vei i dødvandet hadde den danske litteratur alt siden 1850 staat i epigonernes tegn. Efterat den nationale politik hadde lidt nederlag, var det ogsaa tilende med begeistringen for den hjemlige indelukkede digtning. Likesom forlængst de bildende kunster, saaledes skulde nu litteraturen søke ut til de storelande.

[1]) Episoden har ikke tidligere været gjenstand for nogen samlet fremstilling og bedømmelse. Utførligst er den behandlet av A. Ipsen i hans trebindsverk om G. Brandes og i P. Hansens litteraturhistorie

Reiseføreren paa denne færd blev Georg Brandes. Det blev en reise, hvorunder man kastet mere overbord, end man fik igjen — det har historien allerede dømt om. Men naar de unge saaledes brøt broen av med al tradition, da var grunden ikke mindst den, at der ikke var skutt frem livsdygtige spirer fra den bund, hvor de gamle trær holdt paa at falde omkuld. De hadde staat der for længe og optat pladsen. Det gamle var ikke længer levende, det var knusktørt og kunde ikke stanse en fremfarende brand — tvertom. Naar man skal dømme om de unges fremfærd maa man ogsaa se noiere paa de gamles motstand. Der var nok enkelte friske skudd mellem danske mænd paa konservativ side. Og det er karakteristisk for de unge, at disse mænd hadde de respekt for. Men de var for faa. Og desuten: i en saadan situation egges de unge mere av én eneste uvettig motstander end de holdes igjen av adskillige forstandige mænd. Dette er en historisk lov, som ikke bare var gjældende i 1880.

Forspillet: Kaalundfeiden 1879.

Den yngste av de ældre var digteren H. V. *Kaalund*. Saa eiendommelig og tiltalende denne personlighet virker, naar man stifter nærmere bekjendtskap med ham, saa er han likevel litet kjendt av vor slegt. Det kommer vel av, at han som menneske var større end som digter. Han hadde ikke hat nogen let livsvei at gaa, han brukte om sig selv ordet resignert, han skrev «Paa det jevne, paa det jevne, ikke i det himmelblaa», men han var av de lødige idealister, som *trods alt* levet i lysere tankers verden og aldrig gav tapt, hverken for motgang eller for tvil. Kaalund blev aldrig gammel, fordi han aldrig blev «færdig».

Naar man i denne strid ser Kaalund ved siden av firtiaarenes ildnende studenterhøvding, *Carl Ploug*, den nu aandelig stivnede, men derfor ikke mindre fordringsfulde kjæmpe, da forstaar man, hvorledes livet har bruk netop for de aldrig færdige, altid kjæmpende sind. Kun gjennem dem kan fortid og fremtid bygges over i hinanden. Findes de ikke, da sker der brudd, og ethvert unødig brudd er i naturens og

livets husholdning, selv om det kan læges, aldrig til fremme, men til skade for fremgangen.

Efter Brandes's forelæsninger i 1871 kom der som sagt nogen forholdsvis rolige aar, hvor de gamle magthavere følte sin magt og brukte den, og de unge mest holdt sig stille.

De som satte fart i bevægelsen i disse aar var *Drachmann* og *Schandorph*. Holger Drachmann skrev mest populært. Hans første verker hadde folk staat reservert overfor, men med «Sange ved havet» og «Derover fra grændsen» rev han alle med sig. Den bevægelse som saaledes finder sin folkedigter kommer i en haandvending ut til de brede lag.

Nu gik viraken Drachmann til hodet — dette var første gang — og i et dengang meget omtalt «Rimbrev til Esrom sø» (skrevet i Paris 1878) drev han det til at forsvare sin selvbehagelighet med den lignelse, at jo endog verdens skaber da han saa paa hvad han hadde gjort, tillot sig at finde det saare godt!

For digterens venner var dette digt yderst pinlig. Kaalund som var glad i Drachmann, gav ham en mindelse paa vers, baade for hans eget og retningens pral:

> Fra mastetoppen de raabte: «*land*,
> *Den nye verden!*» — ja vist: der laa den
> som fordums Guanahani's strand.
> Alle fantaster og brushoder saa den,
> det syntes en spas at naa den,
> det gjalt om at blive første mand
> og plante sin fane paa den!

Denne begyndelse vakte allarm i noksaa vide kredse og fandt ogsaa veien til Georg *Brandes*, som i sin berliner-landflygtighet ikke holdt en eneste dansk avis. Brandes skrev til Kaalund, at han følte digtet rettet mot sig og «de faa unge mænd» i Kjøbenhavn, som hadde sluttet sig om ham.

Dette Brandes's uttryk, «de faa unge mænd», er karakteristisk for situationen. Endnu i 1878 maa han tale saa beskedent om sin flok. To aar senere kunde de faa kalde sig de regjerende. Vi er altsaa nu netop i krise-tiden, hvor alle hændelser faar særskilt interesse.

Vor norske B. B. var i Kjøbenhavn paa denne tid —

november 1878 —, og han vilde gjerne faa samlet en del av den yngre skare, saa han kunde faa greie paa hvad der rørte sig i sindene. Slik kom den bekjendte ridehusfest istand, den som blev indledningen til en forening av det litterære og det politiske venstre i Danmark. Kaalund var ogsaa med, han sat til og med paa B. B.'s høire side. Efterpaa fik han høre fantord, fordi han hadde været med paa «fritænkerlaget». Men Kaalund angret det ikke. «Aldrig har jeg oplevet en saa interessant og aandfuld fest», skrev han i et brev like efter banketten, «ikke blot fordi der var en sjelden samling udmerkede og begavede mænd tilstede, men fordi de forskjellige anskuelser kom til orde paa en saa dygtig, aapen, ridderlig og hensynsfuld maate, at ikke et eneste ord stødte eller forargede mig».

Disse Kaalunds ord skal man merke sig. Han var en fintfølende mand, og han sat der ved bordet med planer inde i sig til et aapent angrep paa hele det litterære venstre. Han sa til sin bordfælle B. B., at han ikke skulde si ham saa mange komplimenter. «De skal snart faa høre fra mig paa en maate, som gjør ende paa Deres lovord». Han tænkte paa «Brændende spørgsmaal», den handske han snart efter kastet til de nye førere. Men selv med en slik parathet til at finde de svake punkter, gir Kaalund disse «forfærdelige» mennesker et skudsmaal, som forsvarerne av det gamle kunde være stolte av at anvende paa sig selv — om sandheten hadde tillatt dem det. Det viser sig her som ellers: en opposition blir anarkistisk ikke ut av sin egen natur, men egget av en vetlos motstand.

Da «*Brændende spørsmaal*» blev trykt i ukeskriftet «Nær og fjern» den 9de mars 1879 var rygtet gaat foran. Drachmann hadde tænkt at tilegne Kaalund sin næste verssamling med et digt til ham, men han fik av Kaalund selv nys om, hvad der var i vente og bad trykkeriet holde inde med trykningen. Da Kaalunds anklage var slynget ut, stak Drachmann digtet tilside og lot det først offentliggjøre dagen efter Kaalunds død, 6 aar senere. Han hadde taalt de drøie personlige gloser fra Kaalund forrige gang, vinket om at en digter maa være stor og hel, stræbe «efter mer end at flyte med svømmeblære paa overflaten av verdens ære». Men

nu blev motsætningen for sterk. Nu var de i hver sine leire.

«Lakker det mot nedgang?» spør Kaalund.

De snakker som om verden var bleven til igaar,
som om ingen før dem hadde kjendt den
og prøvet dens kampe og undersøkt dens saar,
— det er *dem*, som har veiet og vendt den!

Vi staar foran en avgrund og mængden trænger paa:
lykken har man lovet den og lykken *vil* den naa.
— Denne stilling er i længden generende:
Vi gjør kjæmpeskridt — paa stedet marscherende!

Kaalund gir dem attest for at være flinke nok. til anstaltmakeri og til at skrike avvei for sig. Der er en iver uten maal, en fortæring av kraft uten ledelse av nogen idé. Det er ikke «de bedste» han vil ramme. Men ildtilbederne av realiteten. «Deres nye renaissance, deres svulmende kraft, deres sans for det utilslørt nøkne, disse *vintermodne druer*, som sprænges av saft, og alle disse livskaade øine!» – Lægerne har sagt, at nutidsmenneskene er fattige paa blod — men

«Jeg frygter, vor sygdom har en dypere rod
— skal jeg sige, hvad jeg tror der os fattes?
Har du siddet hos en kjær, der med dødsangsten stred?
Har du prøvet at trøste, hvor man hænderne vred?
Set et ansigt av lidelsen forklaret?
— Da forstaar du mig og gjætter vel svaret.
Det er troen, der savnes i kunst som i liv!»

Kaalund har her gjort forsøk paa at argumentere med livets egne argumenter overfor de «realistiske» livs-tilbedere. Men det er blit med forsøket. Det er værdt at merke sig, at naar Brandesianismen nu er en slagen magt i aandsverdenen paa det religiøse omraade, da er det livet selv som har bragt de vrakede værdier i kurs igjen. Kristendommens repræsentanter forstod ikke at ta livsargumenterne i sin tjeneste. De var ikke ydmyge nok til det, eller kloke nok, jeg vet ikke hvad grunden bedst skal kaldes. Dogmebanbuller er nu engang et forældet skyts.

Den som slaar en anden med et dogme, han har ofte selvsikkerhetens ufrugtbare sindelag. Kaalund var myk og kjærlig trods sin sterke dom. «Hvor det vilde fryde mig, gamle karl», siger han i et brev fra disse dage, «om jeg i dette dystløb kunde — selv om jeg gaar ud deraf med en del skrammer — *slaa Eder alle endnu høiere tilveirs!*» Han vilde ikke jevne de nye med jorden, slog ikke for at utslette dem av tilværelsen. Men for at løfte dem høiere op! Denne ædelhet i aandskamp vakte ridderligheten ogsaa hos motstanderne.

Schandorph svarte først. («Han er et udmerket hode, som menneske grundhonnet, men yderliggaaende», skriver K. om ham like efter episoden).

Det «nye» er intet nyt, siger Schandorph. Det er naivitet at mane alle gamle magter i gevær, fordi om historien fornyer sig selv. Og hvad særskilt troen angaar, saa trumfer Schandorph med, at Kaalund nok blev funden hæretisk, hvis bisperne prøvet ham rigtig kateketisk. Et eiendommelig argument — som om ikke Kaalunds tro var dobbelt at ta hensyn til, naar den var personlig og ikke av den autoriserte slags. Her var realisten Schandorph blændet av fornuft-dogmets skraasikkerhet. Han river derfor uten videre Kaalund. trods troen, over paa sin side:

> Du selv med din ædle frisindede sjæl,
> med Hermesvinger baade paa hat og paa hæl,
> med din foraarssangs velsignede gave,
> du har slet ikke hjemme, hvor paddehatte gro.
> Hvi vil du synge psalmer for «bjergets rene tro»
> og som pilgrim vandre om mellem grave?

Den officielle religion er det eneste man ikke behøver vise nogen ærbødighet mot! Hvor har det hævnet sig dette med at gjøre kristendommen officiel og mure Jesus ind i kirkebygningerne. Naar en mand som Kaalund vilde kræve plads for religiøst liv utenfor kirkens former og formler, da blev han hverken forstaat av religionens fiender eller av dens venner. Nuomstunder vilde en slik mand ialfald bli forstaat av fienderne. Schandorph fik ret i, at det kirkelige automatiske bremsekorps — «hint marodørkorps som altid bakut

sjokker» —, tok Kaalund til indtægt for sig. Om det saa er i en meget bakstræversk korrespondance til vort «Morgenblad», saa skyter man Kaalund foran sig i sin foragt for disse «alt andet end glædelige fænomener i vor litteratur, disse bestræbelser for at underminere samfundet og fortrænge det høie og hellige av livsanskuelsen.»

Fra norsk hold kom der forresten ogsaa et vakkert litet digt fra Andreas *Munch* til Kaalund med tak for den friske luftning han hadde bragt:

> Og du er den, hvis ord har rette vegt,
> dig kan man ei for drømmeri beskylde,
> du hører selv jo til den yngre slegt
> og du er endnu ikke lagt paa hylde.
> Din tro paa livet kan de ikke negte,
> fordi den stammer fra det evig ægte.

Vi kan vel se nu, at det som gjennembruddet skylder sit sammenbrudd, det er præcis det samme som bragte den gamle retning inklusive kirkekonservatismen, til fald, nemlig det falske virkelighetsbegrep. Kirken hadde overset realiteterne i tilværelsen, den var i sin papirtilværelse skaaret længer og længer ut fra det naturlige livs linje. Men realisterne skar med sin graastensvirkelighet like saa langt til den anden kant: de var naturtilbedere bare for en del av naturen, de oversaa alt i menneskelivet som ikke hænder kunde ta og føle paa. Og dette blir ikke «virkeligheten».

Paa dette punkt er det Kaalund sætter ind i sin replik til Schandorph: «Idealitet og realitet». Litt klodset affektert — det var jo unatur at drive denne forhandling paa vers; — men med rigtig instinkt gaar han i dette apologetiske rimbrev løs paa selve grundfeilene i realismen. Den vil bare kalde det for virkelighet, som den selv kan iagtta. Den gjør menneskene saa altfor nærsynte:

> — hold dette mit digt mot tippen av din næse
> saa skjeler dine øine, — du kan slet intet læse.
> Saa gaar det jo i livet min kjære poet,
> saadan har tusinder paa verden jo set.
> — — —

Alt hvad du sanser, er led kun og dele:
brøker, som skal stemme i din sjæl med et hele!
Samler dit aandsspeil? Eller viser det spredt?
Faar det os andre maaske til at skjele?
Eller giver det kun almindelig fladt
en sjelløs refleks som speilet i din stue
av alt hvad der kommer tilfældig tilskue?

Vor tid vilde her brukt ordet «personlighet» for at uttrykke spændingen i et menneske mellem sanselig begrænsethet og aandelig evighetstrang, mellem det øinene ser og det sjælen aner, mellem personlig frihet og personlig disciplin.

Kaalund var digter nok til at kjende dristighetens værd. Det er forunderlig, hvor stærblinde vi ellers ofte er, naar vi tror at noget stort nyt som fødes skal passe akkurat ind i de borgerlige tankers eller moralens former, slik som vi nu anser dem for saa uforanderlige. Det er like saa naivt av os dette som av frihetskravets skare at søke friheten i loshet! «Kraften skal ei stækkes!» siger Kaalund. «For at vinde maa man vove! Men kunstens verden, ven, har og sin disciplin — man synder ei med forsæt mot dens love —» . . . «Det som adler poeten, er hans kraft til at løfte realiteten i høide med de evige ideer».

Jeg tror det var den aandelige *selvtugt* som var det centrale i Kaalunds krav til digterne. Han var ikke her nogen fuldkommen mand selv, siger han, men han forstaar, at alene i selvtugt blir friheten forløsende for kræfterne i sjælen. Først med den blir der mening i fremskridtet:

Jeg tilstaar det ærlig:
Jeg har gledet og snublet, mig var kampen besværlig;
færdig blev jeg aldrig, jeg higer endnu
fremad mod lyset med brændende hu.

Digtets slutning angaar den omstridte tro. Kaalund vil ikke nøies med at tro paa «naturens uendelige kraft» — «Jeg gaar til *kilden!*»

»Jeg har drømt, jeg har anet en høiere orden,
— men fattet den? Nei! Hver orm, som paa jorden
krympet sig i smerte, mig minded om dens brudd!
. — —
— — —

Kun han, som har givet vort øie en iris,
der trækker sig sammen for *altformeget lys*,
kan løse os gaaden og frelse fra det gys,
der gaar gjennem livet.

Du spørger, hvad jeg tror paa? Nu vel, det maa ud;
paa frihedens seier, men gjennem personen, —
paa den *største*, som vandtes gjennem tornekronen,
paa de ti Mose bud, —
og paa ham, som kun kan læge denne verdens dybe brud;
den almægtige Gud,
som hverken Prometheus, Dr. Faust eller Fanden
endsige nogen anden
ved hjælp av den praas, man kalder menneskeforstanden
har stødt eller støder fra tronen!

Dette blev de sidste ord, Kaalund sendte ut i striden med Schandorph. Paa dennes næste indlæg «Livets ret» kom han nemlig paa grund av sygdom ikke til at svare. Schandorph har ikke stort at si i dette sit gjennmæle. Hans vers er meget lette — det er en fornøielse at læse dem bare for rimenes og rytmernes skyld, men naar man venter at faa fat i en kjerne blir man narret. Spørsmaalet om hvad der er realitet lar Schandorph ligge som henhørende til det «ontologiske». Realiteten i et billede beror kun paa, at der er et par sunde øine som ser. «Jeg har kun bekjæmpet dette skolevrøvl, som vil befale digterne at se og male efter en dogmatisk regel, enten den som etikette bærer «Heiberg» eller «Hegel»».

Det skjæmmer Schandorph at han til den trosbekjendelse, som kjæmpet sig frem i Kaalunds digt, bare har en spydighet: «Tilgiv, at jeg ikke vidste, da jeg skikkede mit sidste rimbrev til min gamle ven, at hans fartøis baugspryd rettet var mot kirkehavnen hen!» Dermed var Kaalund for disse realister utenfor virkeligheten! Hvor det har hævnet sig! Professor Gerhard Gran, en i ottiaarene præget mand, gir med fin tæft karakteristikken av vor tids reaktion mot realisternes sneverhet paa dette felt, naar han kalder det typisk for vor tid, at den bevæges av «*religiøs uro*». De saadde bravader om at religionen snart var færdig. De saadde fritænkersk ro. Der vokste op religiøs uro!

Naar Kaalundfeiden skal bedømmes maa man hverken vurdere dens betydning for høit, eller reducere den til en bagatel av personlig karakter. Opgjøret her betegner ikke uten videre to tiders sammenstøt, men det er heller ikke bare to enkeltpersoners forholdsvis dæmpede utbrudd. Man kan vel si, at tidernes problemer aldrig i «gjennembruddets» stund blir klart fikseret fra nogen av siderne. At klarlægge motsætningen i ord falder i eftertidens lod. Men til gjengjæld er i krisetider, naar noget nyt blir til, selv mer personlige opgjør typiske, og allermest naar personerne er fremskutte mænd i tidens kulturliv.

Kaalundfeiden blev ført i litterære former og indenfor tidsskrifternes snevrere valplads. Men gjæringen bredte sig fort. Nogen maaneder senere luer striden op i alle dagsaviser. Det er da vi faar «nytaarsslaget» 1880, som begyndte julekvelden 1879 og strakte sig utover vaaren det følgende aar. Denne mere knaldrike træfning fortjener en særskilt behandling.

RELIGION OG MORAL.

Fra sidste religionsdebat i Studentersamfundet.

Forord.

Efter mit skjøn staar ikke tidens — eller rettere fremtidens — store skille længere paa spørsmaalet: materialisme — idealisme. Materialismen er døende. Den har endnu mange tilbedere. Vil selvfølgelig ogsaa altid ha en stor skare om sig. Alle guldkalvens barn. Men det falske skjær av videnskabelighet, av en præsentabel livsanskuelse, som den mekaniske overmodige videnskap har laant den, det blir stadig mer og mer revet av den. Ingen, som er av aand, vil længere finde nogen hvile i den. Den er ufarlig som religionsfiende. Fremtiden tilhører idealismen, som er religionens ven.

Men her spørs det da, om ikke vennen kan bli farligere end fienden. Idealismen vil anta to former: den ene i forbund med religionen, den anden i selvstændig skikkelse som noget blot menneskelig, der religiøst seet blir fuldstændig «dennesidig».

Det staar for mig som en idealisme av den sidste slags, saa velsignet den er som reaktion overfor det aandskværkende «medicinske pavedømme» i vor tid, vil føre slegten ut i livskampen med begeistring, men uten vaaben. Jeg tror ikke at menneskene kan holde «ideens fane høit» uten i religionens kraft. Den religiøse *inderlighet* er hjerteslaget i det ydre ideale liv.

Men spørsmaalet kræver en ordentlig overveielse. Det er ikke svakhet som præger den blot-etiske livsanskuelse i dens bedste repræsentanter. Og er vi dens motstandere, saa har vi da dobbelt grund til at orientere os i forhold til dens opfatning.

— — Diskussionen i Studentersamfundet efter et foredrag jeg holdt der i høst om kristendommen som redning i nutidens kulturkrise, kom ikke til bare at dreie sig om dette

hovedpunkt i min argumentation. Men der fremkom to indlæg, som saa selvstændig og klart — og begge ut fra et saa sterkt positivt grundsyn — hævdet de to anskuelser, at jeg har anmodet de to debattanter om at de vilde skrive ned sine ord, saa de kunde offentliggjøres og vække videre diskussion. Først talte stud. filol. *Fr. Wildhagen* (samfundets nuværende viceformand), og umiddelbart derefter blev hans indlæg besvaret av universitetsstipendiat *Fr. Paasche* (samfundets nuværende formand). *Eiv. Berggrav-Jensen.*

* * *

Stud. filol. *Fredrik Wildhagen*: Kristendommen og nutidens kulturkrise er netop et grundproblem som for mange blir prøvestenen for deres tanker om religionen. Et problem som burde ha realitet og betydning for alle tænkende mennesker, kristne og ikke kristne.

Der er vistnok endnu folk som lider av den tro, at det asketiske moment de finder i kristendommen, paabyr isolation og avhold fra «livskampen» o: det almindelige fremskridtsarbeide. Men i almindelighet skulde det vel nu høre til vor barnelærdom, at kristendommen bærer det særmerke blandt religionerne, at den ikke forkynder en askese som betyr avsked med verden og ophævelse av livsviljen.

Men selv om der gjennemgaaende er smuk enighet i denne rent menneskelige og etiske vurdering av kristendommen, at den staar høiest blandt religionerne i skikkethet til at tjene livet, saa møter man straks motstand, naar man vil fortsætte den rent etiske tankegang og la det mystiske, det mere end menneskelige ligge. De kristne som gaar med paa at *se Kristi storhet i hans etik*, vil dog ikke gjerne gaa med paa at gjøre det etiske element til hovedindholdet av den hele religion. Men det kan være et spørsmaal om disse kristne, som jo heter saa i vor gjængse sprogbruk, i virkeligheten er de som har første ret til navnet. Det kan være et spørsmaal om det er det virkelig religiøse i religionen de favner om.

De fleste mennesker, som ikke lever i aandelig avhold fra alvorsinteresser og kulturinteresser, har vel gjort sig en principiel forestilling om religionen som det høieste som kan fylde et menneskes personlighet. Man kan tilføie: som et indhold

som føder ikke en lyksalighetsfølelse som er passiv, men en etisk vilje som er aktiv. Det som er det eiendommelige ved *religiøs tro*, er jo netop *dens aktive etiske side;* troen paa at en personlig Gud er til, er ikke religiøs; først naar den har en aktiv etisk side, blir den *religiøs tro paa Gud*. I dette er vel ogsaa de kristne enige, men ikke i det som skulde synes at være en nær konsekvens: det væsentlig særegne o: *det religiøse ved religionen er dens karakter av etisk kraftkilde*. Deri ligger ikke alene det særegne ved religionen, men *det eneste nødvendige i religiøs forstand*.

Dette syn paa religionen kan jo ikke falde sammen med den primitivt-populære tanke, at den handler om en eller flere personlige guder. Og det er vist, jo flere prædikater man utstyrer guddommen med, jo flere dogmer der reiser sig om ham, og jo mere historie der lægges om ham, des sværere blir det for den enkelte at holde den *religiøse* tro fast. For alt det sekundære stof, alt utstyr kan for den naive faa rang av trosindhold — slik forkyndes det jo endog i vore dage —; og en slik tro har intet med religionen at gjøre.

Vistnok har de fleste mennesker en naturlig trang til at personificere, at arbeide med mest mulig konkrete størrelser ogsaa i sine dypeste tanker. En slik rent primitiv trang ytrer sig endnu mere typisk i hedenske end i kristne forestillinger. Men den indebærer den store fare, at man taper hovedsaken. Er man i sandhet religiøs, er man personlig fyldt av den *sedelig*-religiøse tro, *som er hovedsaken*, vil naturlig alt utstyret træde i bakgrunden eller helt skalle av.

Jeg vil her gjerne benytte anledningen til at nævne den mand som er dette samfunds stolteste minde, ham som vel er det største menneske, den mest imponerende personlighet vi støter paa i vort hjemlige aandsliv. Jeg mener *Bjørnstjerne Bjørnson*.

Enhver som rigtig kjender ham, vil vite, at det mest centrale og drivende hos ham var hans religiøsitet, hans tro. Hovedsaken var altid hovedsak hos ham, den sedelig-religiøse tro var altid kjernen i hans religion. Men oprindelig var den hos ham, «prestesønnen, den trangsynte skolediscipel fra en smaaby» forsynet med alt det utstyr som i almindelighet kommer frem i forkyndelsen. Alle, som virkelig kjender Bjørnsons

ungdomsdigtning, forstaar hvor levende denne religion var hos ham. Men under hans utvikling og hans kampe, mens hans religiøse personlighet stadig fæstner sig, og hans sedelig-religiøse tro stadig bestemmer retningslinjen, skaller utstyret mere og mere av. Særlig under kamptiden i 70- og 80-aarene. *Gud* blir han «med de tusene navn fra de tusene tider og sprog», han, hvis «billed vi vekslende danne».

«Og enhver kalder sit for det sande,
til det brister i kvalfuld erfaring.»

Utstyret skaller av, personificeringen taper sig; det bestandige er den etisk-religiøse tro.

«Aa, men vær, hvem du vil,
ti jeg vet, du er til
som det evige rop i min sjæl — det er dig!
efter retfærd og lys,
efter seir for det ny's
aabenbarende magt, det er dig! det er dig!»

Blandt de mange andre uttryk for denne Bjørnsons avklarede religiøse tro vil jeg bare nævne det velkjendte og ofte bespottede slutningsord i «Paa Guds Veie»: «Der bra folk gaar, der er Guds veie».

Ingen vil med rette kunne si, at Bjørnsons religion hadde tapt sig; aldrig har hans tro faat klarere uttryk end netop i hans senere aar. Hans liv og digtning er præget av den. Den bør ogsaa nævnes den hilsen Bjørnson engang i disse aar fik fra Tolstoi (efter Collins Tolstoibok, side 49): «Jeg tror slet ikke paa den Gud, som skal have skabt himmel og jord, men jeg tror paa den Gud, som lever i Deres, Bjørnsons hjerte — paa ingen anden Gud.»

Der er hovmod i en slik tro, vil de kristne kunne si, det er hovmodig at ville klare sig uten det personificerte, uten alt det fastslaaede utstyr.

Jeg kan ikke tro der er nogen som har en sterkere følelse

av ufuldkommenheten, end den som er etisk-religiøst grepet, som er fyldt av etisk vilje. Og heller ikke kan jeg finde hovmod hos den mand, hvis tro er saa sikker, at han kan si:

«Hvi bestemmer jeg orm
da min evighets form?»

Jeg kan ikke se noget idealbillede i den Tomas, som maatte ha et konkret, haandgripelig trosobjekt, som maatte stikke haanden i naglesaaret.

Der kan vel ogsaa tænkes noget som kan erstatte barnefølelsen overfor en personlig Gud fader. Der klinger en likesaa varm og ydmyg tro i ord som

«Alt, som lever, er underlagt
kjærlighedens gjenskabermagt»,

som i nogen salme til de kristnes Gud.

Men hovedsaken er, at den tro er virkelig religiøs, at den hænger sammen med det religiøse i religionen, det sedelig-aktive.

Veien til religion er i tiden forskjøvet. Frygten er ikke længer som i svundne hedenske dage en hovedfaktor i den religiøse trang. Frygten kan vel kanske gjøre sig gjældende ved omvendelser paa dødsleiet, men slike omvendelser er vel ogsaa religiøst set mindreværdige. Det er ikke længer «de forfærdelige naturkræfter» vi personificerer og dyrker.

Et hovedmotiv i vor tids religiøse trang er netop trangen til under høiere synspunkt at finde rede i «nutidens kulturkrise».

Og det er ikke en Gud eller guder som kan gi os en passiv tryghetsfølelse, vi trænger, det er en *tro* som gir etiske retningslinjer for vor deltagelse i krisen, vi har behov for. Her kan virkelig sedelig-religiøs tro paa Kristus gi det største indhold.

Hvis man helt uten opbyggelig kaffemøtestemning og helt

fri for slik aandelig taake, som regjerer en række prestelige og kirkelige forsamlinger, finder frem Kristi etiske personlighet i bibelens forkyndelse, da har man en sand gjenstand for religiøs tro. Det er ikke Kristus som Gud, som jomfrufødt eller som midtfigur indenfor «dogmernes faste ring», det er Kristus som personlighet som har religiøs værdi. Og som hans personlighet i sin tid stod i en kulturkrise, vil den kunne staa der den dag i dag. Hvis man ikke paany korsfæster ham som en samfundsfarlig fredsforstyrrer, vil man nok merke hans betydning.

Derfor er det en stor og ædel gjerning den teologi gjør som avfører hans personlighet alt uvedkommende utstyr. Selv om man gjerne vil beholde utstyret som opbyggelsesstof, vil man ialfald lære at finde frem til det virkelig religiøse indhold. Og det trænges i tiden.

At gjøre Kristus til Gud og fastslaa hans natur gjennem dogmer, det er uttryk for en primitiv, menneskelig og hedensk trang; at se ham som etisk personlighet, det er alene religiøst og kristelig.

* * *

Universitetsstipendiat *Fr. Paasche:* Jeg kan ikke tro, med Wildhagen, at etik kan dække sig med religion, eller at moral kan gjøre religion overflødig.

Mangt og meget tyder paa, at vi nu — efter realismens og naturalismens herredømme — staar foran et religiøst tilbakeslag i likhet med det, som for hundrede aar siden gjorde det av med oplysningstidens rationalisme. Der lever i den nye generation en famlende aandstro, ialfald en trang til aandstro. Der er voksende glæde ved den «store» indholdsmættede litteratur og kunst og ved de historiske videnskaper, der er voksende sikkerhet i forkyndelsen av personlighetens evne og ansvar, i hævdelsen av de etiske værdier. Men det er et spørsmaal, om ikke denne aandstro, eller denne tale om «aand», ofte betegner et overgangsstandpunkt, om man ikke gjennem konsekvent tænkning eller umiddelbar stemning vil bli ført til gudstro, til forvisningen om Gud som «aandens kilde og ophav». Men oftest vil det naturligvis være oplevelser, som fører en dit.

Det er gudstroen, som skaper religion, den religion, som i de forskjelligste former har vundet menneskenes hjerter jorden over. *Etiken* er ikke religion, — med *kristendommen* maa den fremfor alt ikke forveksles.

Det, som engang gav kristendommen seiren, var ikke dens etik; men det var de kristnes religiøse hengivelse i Kristus, Guds søn, frelseren. Stoicismen og andre filosofiske retninger i romerriket hævdet en likesaa streng moral som kristendommen. Men ingen av de hedenske sekter hadde havt en lærer som Kristus. De hadde kanske forbilleder, men en forløser hadde de ikke, — ingen evig levende frelser, som lot alle etiske krav gaa op i sin store religiøse fordring: Elsk *mig*, som jeg elsker eder!

Aldrig kunde Epiktet eller Marcus Aurelius slik staat inde med sin egen levende personlighet for den etik, de forkyndte. Ingen av dem kunde sagt: Alt hvad I gjør mot den mindste av eders brødre, det gjør I ogsaa mot mig! Aldrig kunde de sagt: Jeg var syk, og I besøkte mig! Jeg var i fængsel, og I saa til mig! — Men netop troen paa denne levende frelser, som allevegne møtte de kristne, ogsaa i deres kjærlighetsarbeide, — netop troen paa *ham* var det, som gav kristendommen seiren i den romerske keisertids store aandelige kampe. Han, som hadde lovet at være «med eder alle dage indtil verdens ende», han, som igaar og idag var den samme, om saa alle andre svigtet og faldt fra, — han var det, som seiret over grækernes etik. *Kjærligheten til ham seiret.*

Det etiske ideal, som til syvende og sidst er det centrale i vore moderne rationalisters forkyndelse (jfr. «Gud, *dyd* og udødelighet»), er ikke religion og ikke kristendom. Religion forutsætter troen paa underet, og kristendom forutsætter — ikke Kristus som forbillede, men hengivelsen i Kristus som frelser fra synd og død. Og det vil aldrig lykkes nogen rationalisme at dræpe denne personlige religiøse hengivelse, likesaalidt som ortodoxien har kunnet dræpe den med sin kirke-organisation og sine detalj-dogmer. Kristendommen *kan* ikke engang, som det er foreslaat her i kveld, «opgi sit bo», selv om kirkens tillidsmænd gjerne lot det ske. Evangeliet, ikke

kirken, er kristendommens kilde, og det vil ustanselig forny kristendommen i hjerterne. Dit vil det sterkt skyldbetyngede og det barnlig uberørte vedbli at søke, side om side. Men etiken kan i høiden betyde en station paa veien.

Vore dages rationalister repeterer Voltaire og encyklopædisterne. Men efter dem kom romantiken med sin religiøse reaktion. *Nu*, under reaktionen efter naturalismen, vil baade den rationalistiske etik og kristendommen ha store chancer for landvinding. Men det største *haab* tør vi sikkert knytte til den religiøse fornyelse, et haab for vor kunst og litteratur og videnskap, og ogsaa for vort forhold til de andre, for hele følelsessiden i vort liv. For *den* vil der sikkert bli god bruk i det 20de aarhundrede.

SIGRID UNDSET.

Sigrid Undsets første bok fortæller om Marta Oulie's ægteskap; motivet hun der arbeider over er ikke nyt, men forf. fortæller som det var nyt for hende og derigjennem blir det ogsaa nyt for os:

To unge, sterke mennesker træffer hinanden, elsker, gifter sig, sætter bo og lever saa det gjennemsnitlige normale samlivs første glade, nøisomme og arbeidsfyldte aar; han lægger grund til økonomisk tryghet for sit hjem, hun steller hus og barn, som indfinder sig i behørig rad og række.

Saa indtrær i dette samliv en krise av dem, litteraturen gjerne bruker til motiv, — og som heller ikke er ukjendt i det virkelige liv: Det første friske, sunde samarbeide har naadd et resultat, hjemmet er nu økonomisk betrygget; man staar der, hvor man hadde sin oprindelige synskreds: Nu gjælder, om der kan stille sig en ny, høiere og videre; naturen vægrer sig med rette for at gjenta sig selv; hvor ikke høiere syn nu gir maal fremover, opover, for fælleslivet, og hvor samtidig arbeidets strenge og rensende nødvendighet er lettet undav, der har mangt et samliv staat i fare.

For da kan lede snige sig ind imellem parterne, og hver begynde at kredse om sig selv, om særskilt krav til livet, smak og lyst, og følge med et kritisk blik den andens.

Og i en tid som vor, som dyrker individet, vil man overflødig faa utenfra bekræftet, at optathet med eget væsen, egne personlige behov, er noget meget finere og høiere end dagligstræv for livsophold og hus og hjem og barn.

For Marta Oulie blev denne krise skjæbnetung; misnøie og lede skapte tomhet: og se, da var gjæsten nær, som veiret, at her var ledig plads.

Marta Oulie svigtet sit hjem, sin mand under sligt sanse-

rusens kredsløp som litteraturen av idag saa gjerne fordyper sig i, — med — ak — saa liten mulighet for variationer.

Hun vaagner til selverkjendelse der hun er havnet ved en graa, optraakket livsens landevei, i anger — i opløsning, selvforagt, livstræthet.

Saa reiser hun sig, hun vil prøve at leve videre, fremover, alene; boken forlater hende, hvor hun ser som ind i noget nyt: «Jeg synes sommetider, at alt det, som er skeet og som jeg kan se, er bare de utvendige virkninger, og at de er stivnet netop i de former er uvæsentligt og halvveis tilfældigt; men under skimter jeg en skygge, noget jeg ikke kan gripe, ikke engang vet, hvad jeg skal kalde: en kraft.

Og den er ikke stivnet og ikke død. Og hvordan saa livet blir for mig, hvor stille det vil gaa, hvor lite der vil ske, saa vil det, som jeg ikke vet hvad er, følge med mig. Det rører sig bak mig, det puster paa mig.

Jeg er træt av mine egne unyttige ord, som jeg prøver at stille min blødende smerte ved.»

Sigrid Undsets næste arbeide indleder hendes studier over unge kvinder av de mer kultiverte middelklasser, som med en ny tids friere vilkaar lever om os et selvstændigt arbeidsliv.

Lys er ikke denne skildring (se «Den lykkelige alder», «En Fremmed»).

Det efterlængtede arbeide, kontoret, forretningen, skolen, som følger paa eksamensstrævet, synes ikke at svare til forventningen.

Der er overhodet lite tale om dette «arbeide» uten som levebrødet, indtægten, som gjør det mulig at klæ sig pent, være uavhængig av sit hjem, og naa de faa og billige fornøielser, som gagen rækker, konditoriet — lidt teater — tur til skihytten etc., til avveksling fra et isolert hybelliv eller pensjonatet. «Vi gaar og har et arbeide, som vi skal leve av . . . — vi kan ikke bare leve *for* det, — vi sætter ingenting paa spil, der er ingen tap og ingen vinding, som holder vore tanker i spænding ved det, naar vi er gaat fra kontoret eller butikken eller skolen.

Et værelse i det pensjonatet, en mand de var sammen med der, som møtte dem, gik ut med dem, saa kom den man-

den bort, — saa et nyt rede en anden steds under takstenene, et nyt værelse, — en ny mand at tænke paa, pynte sig for, digte sin lille drøm om . . . .

Leve et eneste øieblik, med alt vort væsen vendt indefter, — saan at vi ikke ser med øinene ut i taaken og gaslykterne, — men ind paa vort eget brændende hjerte . . . .!»

Slik bryter hun ut i boken Charlotte Hedels, den unge pike, som sier «Uf nei, man skulde være buddhist skjønner du».

Selv gaar hun hen og tar sit eget liv, mens Uni, bokens egentlige midtpunkt, følger det, der stiller sig som næste alternativ:

«Unge — ensomme — fattige — la os da være glad for det ialfald, — at vi er unge og fattige — og ensomme, — — — — — — saa er det bare dig og mig, — ingen vi har ansvar for — —».

«Unge og ensomme», uten noget utover sig selv og det ensformige levebrødsarbeidet, som intet bud har til det menneskelige i dem eller til deres hungrende kvindeinstinkt, — saa griper de efter det, som byr sig under navn av kjærlighet.

«Vi begynder med en, vi elsker, og siden længes vi altid efter at elske igjen.»

Forhold begynder, gaar sin faste rundgang: konditoriet, bodéga, vin og cigarretter, ture sammen, frie ophold i «hytten», følge hjem om aftenen; vil De gaa med op en stund? — saa hybelsammenkomster, oftere, stadig nærmere hinanden, — og synes det, med uundgaaeligt tilbehør av vinbret og uendelig tænding av cigarretter, - indtil avslutningen er der, — fulgt av skam og anger og svækkelse av selvagtelsen, som fører til nye fald, for hver gang lettere, — til den kommer den dype lede ved sig selv og livet, som Sigrid Undset i sin skildring kan føre ut i selvmord,

eller ogsaa er det *barnet*, frygtet som den dødeligste skam, født i kval, i social fornedrelse, — dog stundom livets middel til fremgang og opreisning.

I næste bok forfrisker Sigrid Undset sig selv og os med flugt tilbake til den fjerne fortid i «Viga-Ljot og Vigdis».

Fjernheten synes at gi større vingefang; istedetfor i trange Kristianiainteriørers trykkende luft puster vi under aapen himmel, hvor mennesker lever, lider, savner, stræver i en streng natur og oprindelige forhold, derfor sundere og enklere; istedetfor i den beklemmende analysering av enkelttræk av livet følger vi med i sterke tilværelser, som runder sig igjennem daadfyldt liv til en forsonet død.

Iaar har Sigrid Undset gjenoptat sin skildring av tidens unge kvinder.

Sidst saa vi, at arbeide og økonomisk frihet uten livsansvar var ikke egnet til at gjøre dem lykkelige.

Men kunsten, spør man, alle disse unge som dyrker den, de har da vel maal nok utenfor sig selv ut mot endeløse muligheter?

Sigrid Undset svarer med sin bok om «Jenny». Vi er i Rom; forf. har evnet at la os føle, at vi er der, paa stedet, under en vældig sydens himmel, omgit av talløse slægters fotspor, mellem store former, dype farver.

Og se: midt i dette forunderlige, store, trækker sig en liten menneskeflok, to kvinder, en 3—4 mænd, alle kunstnere, alle utstyrt synes det, med evnen just til at forstaa, vurdere, tilegne sig og atter straale ut i kunst den rikdom, som strømmer dem imøte.

Vi ser dem ogsaa først glade ved dette, ivrige i arbeidet, og hvordan de i samvær søker hvile og opmuntring.

Men snart, som i Sigrid Undsets skildring før av slike frie samvær, utvikles paany av disse det betændte jag; atter trær frem, hvordan den kvindelige part faar lide mest ved det, hvordan mænd beholder fæste i *arbeidet*, at dette gir væsentlig av deres kræfter avløp, mens deres kvindelige kamerater drives just av det centrale i sit væsen, — som ligger utenfor det arbeide, de øver, til at ville lokke det frie kameratsliv ind i spor, som leder hen mot det, *de* føler instinktivt som utløsning av *deres* livsbehov, — behov, som efter tusen feilgrep, omsider mer og mer forenkler sig til et forhungret morsinstinkt. Troværdig, enkel glider Jenny ned et skraaplan, som hun naar ind paa gjennem et enkelt avkald paa det, som for hendes natur var ret.

Engang paa glid, glider hun videre. Den første kjærlighet blev illusjon; efter den et stup saa dypt, at hun mister evnen til selvagtelse for bestandig.

Og saa, saa er da barnet der, tilblit gjennem lumre stunders selvopgivelse.

Igjen forsøker Jennys kraftige natur at reise sig gjennem morskapet; men barnet dør, — og Jenny glir ut paany.

Men kunsten: — ja, vennen, kameraten kommer, vil redde, styrke, — han vifter med den gamle fane: forgjæves! «Man kan da ikke gaa omkring og leve for at gjøre noget slikt — kline oljefarver paa lærred».

Viljeløs tumler Jenny i den første favn som aapner sig hensynsløs og ublu, — men da er ogsaa maalet fuldt, nu er tilbake alene hadet til sig selv, til denne krop som skulde baaret, næret liv, — men gav sig hen i misbruk og tilintetgjørelse — — — —.

Sigrid Undset skrev engang en «Drøm» hun hadde hat; den var om «Han, jeg ventet». Ufyslig var denne drøm: «Jeg ser hans ansikt — at jeg ikke vaagnet i rædsel . . . . det lignet ansigtet paa spillemanden med trækspil, vi barn kaldte «den spedalske», vor rædsel; et ansigt ut av hvis huds døde hvithet alle træk syntes fortæret, kun rundt øinene var der levende røde saarrande og munden var som en smal blodig stripe . . .»

«Det ansigt», føier Sigrid Undset til, «jeg har kaldt det dødens ansigt og livets ansigt og kjærlighetens ansigt».

Dette frygtelige vrængebillede av liv og død og kjærlighet gjenkalder Sigrid Undset i aarets bok paany.

Lægen maa jo blotte det betændte saar før han kan hele det; vi laster ikke Sigrid Undset, naar hun i alvor og hengivelse lægger frem det hun har set og tænkt. Boken om Jenny tør vel som helhet være et varsel om fare, som slægten av idag behøver.

Men det lar sig neppe nægte at skildringen i denne bok paa flere steder er blit unødig lummer med uttværing av vovede situationer, som ikke ellers er vanlig i Sigrid Undsets kunst.

Beklagelig vilde det være, om en evne som hendes skulde gaa vild og fortape sig i bakevje, hvor løsslupne drifter gaar sit evindelige kredsløp som kunsten ikke avvinder nye træk.

— Forunderlig, at her skal kunne tænkes fare: *utenfor* al livets uendelige mangfoldighet og rikdom, — *inde* i disse avkroker et kort og velkjendt løp og siden: i ring, i ring —.

Sigrid Undset har dog vist, at hun kan gjengi andre sider av kjærligheten, hun har git os indblik i enkle og fattige tilværelser, som den lyser op i, adler og forskjønner.

Vi trænger flere slike fra hendes haand, vi haaber paa dem, og at nu har hun holdt opgjør og lagt tilbake i sin bok om Jenny hint frygtelige vrængebillede, drømmen om «livets ansigt og dødens ansigt og kjærlighetens ansigt».

Ældgammel tradition har krævet av en kvinde at hun skulde ha religion; det vil jo si, at slægterne har hat erfaring for til hvilken grad en kvinde trænger et hold, en tilflugt, støtte utenfor sit eget væsen, sit eget kvindelige instinkt, som just gjennem sin største egenskap, trangen til at hengi sig, en form for selve morsinstinktet, er stedt i fare.

Den ældre tids opdragelse gik ut paa at verne hende mot sig selv, til tiden var inde, da hendes væsen frit kunde utfolde sig i ægteskapet.

Vor tids frihet for de unge kvinder har atter borttat dette vern, mens paa samme tid den støtte som den gamle visdom ønsket hende, religionen, kun altfor ofte i en tid som vor er udelukket, hvor det gjælder de helt unge.

Vor tids absolute frihet for de unge kvinder synes, — om en skildring som Sigrids Undsets eier spor av sandhet, — at føre til konsekvenser, som formerne i den ældre slægt har søkt at forebygge; vildledet av sine egne uklare instinkter, uten tak i noget høiere utenfor sig selv, — driver disse kvinder rastløse, — mulig ind i ægteskapet, mulig for der at fæste rot og vokse og bære frugt, mulig gjennem det, der tilbyr sig som kjærlighet, fra fald til fald, til lede ved sig selv og livet.

Det, som slutningen av boken om Marta Oulie antyder, det har Sigrid Undset endda ikke indfriet i sin kunst;

endda har hun ikke klargjort for sig selv, for os, hin

instinktive fornemmelse av en skjult kraft i tilværelsen, for hvilken «vore handlinger blir mere uvæsentlige, halvveis tilfældige former . . . en kraft, som ikke er stivnet, ikke død, og hvordan saa livet blir for mig, hvor stille det vil gaa, hvor lite der vil ske, saa vil det, som jeg ikke vet, hvad er, følge med mig . . .»

Kanske tar en feil, men i ord som disse synes en det dæmrer som av et haab, at livet er dog ingen rod- og tilflugtsløs tilfældighet; det bærer i sig «en kraft», en *lov;* i forhold til den kan en enkelt av vore stakkars handlinger synes uvæsentlig «halvveis tilfældig». — for det væsentlige er *retningen*, med eller mot den lov, som raader for vort liv.

Agot Ræder.

GAAR SØNDERJYDERNE TRÆT?

Valgene svarer.

En kveld i 1907 sat jeg paa en dansk bondegaard etsteds i Nordslesvig og hørte paa nogen vælgere diskutere det sidste riksdagsvalg. Tyskerne hadde dengang med rette gjort sig haab om nedgang i danske stemmer, men resultatet blev en paafaldende vekst. Blandt dem som talte med begeistring om dette og indviet os i kampens detaljer fra de forskjellige valgkredse var ogsaa en lærer, lad os si han hette Arntsen. Hans iver og glæde var smittende. Jeg tænkte: har de mange slike, saa kan de nok faa folk til urnerne.

Da gjesterne var gaat, sier saa verten til mig: Ja er det ikke skrækkelig, vet De at Arntsen stemte med tyskerne? . . .

Forklaringen paa dette fænomen er følgende. Alle lærere er i tysk tjeneste. Kun privat kan de ha danske meninger. Paa skolen maa de undervise de danske barn paa tysk, ha flagstang bemalt med svarte og hvite baand — Prøisens farver —, heise tyske flag og rope hurra for tyskerne med de danskpatriotiske barn. Og ved valget? Min mening var den, at de kunde stemme som de vilde. Ingen kunde jo vite hvad seddel de brukte. Eller de kunde ialfald la være at stemme. Men nei, der blev fra myndigheterne ført opsyn med, at alle embedsmænd stemte. Til den prøisiske landdag sker valget ved offentlig, mundtlig avstemning, og naade den statstjener som stemmer anderledes end myndigheterne vil ha det. Endog til riksdagen, hvor valget er hemmelig, kan der føres saa nøie mandtalsopsyn, at der ikke er nogen vei utenom for en lærer: han maa enten forraade sin overbevisning — eller han blir avsat. Saa hadde Arntsen maattet stemme mot sine landsmænd.

Man forstaar av dette, at der drives intens kamp ved

valget. Tyskerne har særlig interesse av at faa mange statstjenere i de danske distrikter, for alle disse kan kommanderes til valg, andre kan i høiden lokkes. Der er derfor f. eks. anlagt smaabaner baade hvor de trængs og hvor de er overflødige. Jord opkjøpes og leies ut i smaaportioner, o. s. v. — Og paa den anden side: enhver dansksindet mand maa staa den risiko, at han ikke faar noget arbeide av myndigheterne, hvis han stemmer dansk. De danske stemmer er derfor alle baaret av fuldvoksne og i egentlig forstand uavhængige personligheter. Der findes ikke rask blandt dem, stemmekvæg gaar ikke i ilden, hvor de risikerer at brænde sig saa alvorlig!

I denne belysning maa valgets tal sees.

Ved det første ordinære valg efter erobringen (1867) blev der i hele hertugdømmet Slesvig avgit:

24 664 tyske *25 598 danske*

stemmer. Til den grundlovgivende forsamling, som valgtes nogen maaneder tidligere, hadde danskerne faat to repræsentanter og tyskerne likeledes to. Men for at faa de danske stemmer neutralisert mest mulig foretok tyskerne nu en omregulering av valgkredsene, saa der blev én sikker dansk kreds, mens de øvrige danske distrikter blev dirigeret sammen med overmægtige, sydligere tyske omraader (den berygtede valggeometri). Derfor fik danskerne med sine 25 tusen stemmer bare én repræsentant, mens tyskerne med 1 tusen færre stemmer fik tre.

I de distrikter, hvor der saaledes ikke er ringeste haab om seier, blir det selvfølgelig ogsaa vanskeligere at holde de danske valginteresser oppe. Og dog ser man iaar — efter 45 lange aars forløp —, at stemmetallet netop i disse distrikter er gaat op overalt! I Aabenraa med 364, i Tønder med 201. Ja der er til og med flekker utover landet, hvor der ikke paa mange aar har været avgit en dansk stemme, hvor der iaar dukker op nogen snes! Dette er i virkeligheten vel saa merkelig som at der er fremgang paa den egentlige slagmark.

Siden 1867 er de samlede danske stemmer sunket voldsomt. Da Bismarck sveg sit løfte om at la de danske faa en folkeavstemning om gjenforening med Danmark, og de

danske gutter stod foran tysk soldatertjeneste og krig i tysk trøie mot en gammel dansk forbundsfælle, Napoleon, da tok utvandringen paa nogen faa aar en slik fart, at det saa ut som om Slesvig skulde avfolkes. Efter 1871 stoppet dette. Men saa kom den «haarde haands politik» med forfølgelser av dansksindede, saa antallet av dem som vaaget sig frem til urnerne sank endnu en stund. Det samlede folketal var ogsaa synkende eller stod stille. Men som man ser av statistikken nedenfor har der til gjengjæld siden 1887 været sikker stigning:

Valgaar.	Danske stemmer.	Valgaar.	Danske stemmer.
1871	18 221	1890	13 672
1874	19 856	1893	14 363
1877	17 277	1898	15 439
1878	16 145	1903	14 843
1881	14 398	1907	15 472
1884	14 447	1912	17 289
1887	12 360		

Tar man særskilt den sikre danske kreds (Haderslev og Sønderborg), saa er *danskernes fremgang her 31 gange saa stor som tyskernes*, 1 338 mot 43. Og disse 43 tyske stemmer har ikke engang været nogen gevinst for den tyske kandidat, dr. Hahn, idet stemmerne nemlig spredte sig, saa Hahn fik 129 stemmer *færre* end i 1907 tiltrods for at anlægget av den tyske flaatestation i Sønderborg har tilført ham 120 sikre tjenestemandsstemmer.

Det er tydelig, at tyskeren Tiedje har ret: aldrig før har Nordslesvig været saa dansk som idag! Valgtallene ovenfor fører en interessant argumentation overfor dem, som mener at kampen dernede er til ingen nytte og snart vil dø væk. Nu er der gaat over halvanden menneskealder siden erobringen — 48 aar —, men nogen tegn til utmattelse er ikke at spore. Der er mange som mener, at det er et spild av kræfter at kjæmpe en saa haabløs kamp. De taler om Sønderjylland som Nordens tuberkuløse punkt, hjemfaldent ved skjæbnen til at dø som nordisk land, og derfor et uhyggelig og upraktisk kraftsluk for det øvrige Norden saa længe man prøver at redde det.

Sandheten er den, at Norden ikke eier en saa sterk kultur noget sted som i Sønderjylland. Mens vi andre blir overfladiske blir de dype, mens vi angripes av kultursot, strutter de av kultursundhet, mens vi skryter av grænsevagt i to maaneter, har de under stadig offer av velfærd holdt grænsevagt i 48 aar.

De danskes kamp i Sønderjylland er det ædleste blad av Nordens historie i de sidste menneskealdre. Den er midt i en praktisk-materialistisk tid et virkelighetsbevis for, at ideelle værdier maa være al kulturs indre marv. Usentimentalt, freidig gaar dernede en nordisk slegt til kamp for ting, som for et kjøbmandssyn er ubegripelig indholdsløse — og gaar samtidig frem i rank kultur og økonomisk selvhjulpethet!

Den klartseende danske digter Valdemar *Rørdam*, overkulturens uforfærdede pisker, siger i et netop offentliggjort digt «Vinter i Danmark»:

«Trods glødelamper og varmtvandsrør,
her er koldt — som av noget der ligger og dør.
Vi tør ikke møte hverandres blikke.
Lad som intet: Saa er det der ikke . . . .
Vi merker det alle, døgn efter døgn.
Her trækker med svig. Her lugter av løgn.»

Der er ingen tvil om, at Sønderjylland har været nærsagt det eneste sted, hvor dansk aand ikke er bløtnet op i de sidste aartier, Sønderjylland og saa de kredse i kongeriket, som har levet med i kampen dernede. Hvor karakteristisk er det ikke, at «Politiken» altid har haanet dem, som gad stræve med denslags!

Jeg citerer Valdemar Rørdam videre:

«Vi lytter over grænsen efter broder og søster:
Døn lød av daad, brus av fribaarne røster.
Er ikke de dernede lagt i jernhaands tvang?
Dog var det dem der stred, dem der seired og sang.
De lænkedes frihet! De undertvungnes seier!
Hvad er det for en gaadefuld styrke de eier?
Hvad har de, som vi mangler? En anelse brænder:
Liv maa være mer end man griper med sine hænder.

Dér er liv, dér er kamp; vilje varmer, aand lyser.
Vort blod er det samme. Hvorfor gaar vi og fryser?
Mer end det store havs varslende brus
og de stormkast, som ryster vort gamle hus,
isner og mørkner hos os noget andet,
sortere end stormnatten, koldere end vandet.
Enten det derude fryser eller tøer,
her er koldt — som av noget, der ligger og dør!»

Den ideelle kamps værdi — kampen mot overmagt, kampen for at bevare personligheten tvers igjennem nederlaget — har han ristet i disse strofer:

Seire skal de slagne — som blev slagne *trods alt.*
Hvo der falder av sløvhet, skal raadne hvor han faldt.

Eivind Berggrav-Jensen.

LITTERATUR.

Anmeldt av *Berggrav Jensen:*

Ivar Sæter: **Ignatius Loyola.** Gyldendal. 238 sider. Kr. 3,75.

Store religiøse personligheter er det værdt at stifte bekjendtskap med enten de saa er den herskende religions mænd eller staar i andre leire. Hvis forfatteren har frygtet, at selve emnet for hans roman: Lutherdommens argeste fiende. Ignatius, jesuitergeneralen, skulde avskrække norske læsere fra at gripe den, da er denne frygt ugrundet. Og hr. Ivar Sæter har ved sin skildrings hele aand tat bort enhver anledning til anstøt, som vel ellers kunde ligge i generalens optræden og uttalelser.

Ivar Sæter har bare behandlet den personlig-religiose utvikling: adelsmanden og krigeren, som kastes paa sykeleiet og vies til en større gjerning end slagenes, videnskabsmanden som ikke faar ro med bøkerne og tankerne, kirkemanden som vil frelse mennesker. Den sjælelige utvikling er indrammet i utførlige naturskildringer, bygget paa hvad hr. Sæter har set paa reiser til de respektive steder.

Paa mig virket boken blodløs. Der er for meget av Loyolas egne reflektioner — opfantasert av forfatteren — og for litet av sjælelig virkelighet. Selv omvendelsen forekommer os blek. — Loyolas samtidige — han træffer i studietiden baade Calvin, Frantz Xavier, Peter Faber og Michael Servet og i Rom bl. a. Michel Angelo — virker for koldt staffagemæssig, de virker ved sine navnes berømmelses vegt, lik den Shakespearske scenedekoration, plakaten med «Dette skal være Venedig». Kjender man Venedig og har man sterkere fantasi end teatermaleren kan det jo gjøre nogen effekt. Men for det almindelige menneske er det spildt krudt. Saaledes ogsaa med de berømte navne her. Der skulde istedetfor

navne været skikkelser. Paa enkelte steder er der tillop til dette.

Hvad der blir igjen efter læsningen er glæden over at ha lært denne forkjætrede mand at kjende *som menneske, som kristen*. Vor traditionelle historie om en slik mand er jo ikke stort mer at lite paa end katolikernes om Luther. Derfor er det en styrkelse av ens frisindede protestant-samvittighet at ha faat mandens portræt saa vakkert tegnet som her.

Rolf Hiorth-Schøyen: **Had.** Gyldendal.

Denne bok hadde det sin interesse at læse, fordi *C. J. Hambro* i «Morgenbladet» gav den en utførlig tre-spalters omtale («Den rynkede ungdom»), hvori han stemplet den som typisk for vor «høiere» ungdoms trælhet og «rynkethet». Denne anmeldelse var langt interessantere end boken selv viste sig at være. Boken er for vek til at kaldes typisk tidsfænomen, for fragmentarisk og for litet dyptstikkende. Heller ikke sproget er jevnt nok til som helhet at imponere ved glansfuldhet.

De fire venner som drar til fjeldhytten sammen i den tørre sommer og blir saa inderlig lei av hverandre, at det ved hjælp av hete og jalousi (der er bare èn sæterjente) gaar over til regulært revolverhad kan være et psykologisk emne. Men det er ikke ordentlig gjennemarbeidet. Forfatteren har aabenbart følt sin styrke mere i at male natur og veir (og dette er brilliant gjort) end i at forfølge menneskesindet i dets underlige formning av omgivelser og naturanlæg.

Sigmun Rein: **En ung Kvinde.** Gyldendal.

Dette er hvad man med moderne misforstaaelse av ords værd kalder «sterk kunst». Der er noget rent krampeagtig i Sigmund Reins manér. Han har monomanens skarpsyn for de detaljer, som ligger i hans plan, og derved faar han en skjærende realisme over sin psykologi. Men den lyver like saa sikkert som titelen bedrar: «En ung Kvinde» er en formelig konfirmationstitel, men indholdet er erotisk psykopatisk i en grad saa den virker dødsens uhyggelig.

Bendix J. Ebbel: **Gutter som blev mænd.** Gyldendal. 131 sider. Kr. 2,00.

Gutterne som blev mænd er præsident Lincoln, David Livingstone og general Gordon Pascha. Ebbel har et for-

underlig guttehjerte paa rette sted. Hans glimrende behandling av Nordpolens dramaer ifjor viste noksom dette. Paa Liv og Død mot nord» maa ikke bli glemt! Hvorfor har den opnaadd bare ett oplag, mens denne iaar har faat to?

«Gutter som blev mænd» er jevnt sterk, har ikke Nordpoleventyret ved sig. Til gjengjæld har eventyret om gutter som blev verdensberomte mænd en evig ung attraktion for guttenaturen. Livingstones liv er godt skildret, Gordon Paschas bedst. Det er en ros for forfatteren, at man ønsket dem utforligere. Litt mindre av ophobning av begivenheter litt mer utmaling av det centrale. De tre kristne store mænd vilde da blit klarere som personlige idealer.

Th. Kittelsen: **Folk og Trold.** Minder og drømme. Med skisser og tegninger. Gyldendal. 147 sider. Kr. 6,50.

Den som kjender Th. Kittelsens sterkt sympatiske personlighet og er glad i hans lyse fantasi og hans dype menneskelighet kan ha stor hygge av dette prægtverk. Tegningernes reproduktion er ikke netop saadan som vi kunde ønsket den, der er tat for mange med, og formatet er derfor blit for litet og omhuen for de værdifulde ikke større end for vignetterne. Men stemningen er bevaret i mange av dem likevel Naturens renhet er saa sterk hos ham, den stryker som svalende pust over hete pander, og den kjæmper sammen med os mennesker for at det sterke, lyse, rene som bor i al skapningen skal faa seir. Kittelsen er i kunst og liv den som praktiserer *riljen til livets skjønhet* og godhet. Det merker man ogsaa i den fordringsløse tekst og i de særdeles fine smaa digte, som uten nogen bram gjengir hans søkende, dype temperament.

Hjalmar Christensen: **Fogedgaarden.** Av en bygds historie. Aschehougs forlag. 360 sider. Kr. 5.50.

En hel december-maaned og en hel juleferie viet skjønlitteraturen — det skaper længsel efter realiteter. Vor «realistiske» digtning er jo nemlig blit yderst irreal. Den dreier sig om psykologiske eksperimenter og analyser, hvor vi hele tiden føler grunden vakle. Tilslut blir vi lei av at gaa fra det ene tvilsomme eksperiment over til det andet. Noget

mindre frugtbart end at læse «aarets bøker» skal man lete efter.

Sandsynligvis har *Hjalmar Christensen* følt denne utglidning av «realismen». Han gjør derfor et borgerlig forsøk paa at komme tilbake til jorden igjen. Istedenfor at gjøre et menneskes mest flygtende nervespil til det centrale i en bok indsætter han resolut en høist bastant *fogedgaard* til helt i romanen. Det er udmerket godt gjort. Og det tilfredsstiller vor hunger efter realiteter. «Av en bygds historie» heter den mer utvidede ramme for fortællingen. Men ogsaa den er da noget fast at holde sig i. Menneskene er reducert til de vekslende, opdukkende og igjen forsvindende skabninger, som fogedgaarden og bygden ser trække forbi paa en langsomt rullende film, mens hver generation sætter et litet merke efter sig i virkeligheten, hvorved bygden ændres og utvikles. Men det er hele tiden *bygdens historie*, dens skjæbne vi følger. Der er *hvile* i et saadant synspunkt. Især for alle som kan bli grepet av bygdekjærligheten, fordi de har oplevd noget av den selv. Mon typiske bymennesker kan det?

Selvfølgelig brister kompositionens helhet, naar det skal være halvveis kulturtildrag og halvveis roman, især naar romanen gjør saa sterkt krav paa vor interesse som her. Forfatteren lar os ofte glemme, at menneskeskjæbnerne ikke netop skulde være det centrale. Og paa den anden side er kulturskildringen undertiden litt for spinkel. Mere «stof» hadde ikke skadet. Nogen ganske faa steder synes jeg forfatterens takt har svigtet ham f. eks. i skildringen av hestekaren Roalds forhold til fogedfrøkenen.

«Fogedgaarden» er jeg glad jeg har læst. Jeg kunde tænke mig at ta den frem siden en gang ogsaa, saa den har den sjeldne egenskap at der er mening i at opbevare den i en hylde.

Ella Anker: **Personlighetens liv efter døden.** I. Sjæleforskning. II. Julias bureau. Olaf Norlis forlag. 77 sider. Kr. 1,20.

For almindelig nøgterne mennesker staar der meget i veien for, at man kan gi sig av med at studere spiritistiske materier. Der er noget obskurt ved det hele, synes vi. Hvad

hjælper alle disse navne, som man disker op med, og som man fortæller os er saare berømte? Saa længe det hele er dækket av fremmede navnes taake kan vor motvilje ikke gaa av den «moderne aandetro».

Fru Ella Anker, Herman Ankers datter, og fru Ragna Nielsen har imidlertid bragt os sakerne like ind paa livet. I en bok og en tale, som begge er like litet overspændte, har de lagt egne erfaringer og tanker frem. Der er ikke længer noget «okkult» ved dette. Fru Ankers seance hos William Stead i bureauet skedde ved fuldt dagslys. Hun sat i en lys dagligstue, hun saa buevinduerne med blomster, og utenfor gik folk og spaserte paa gaten. «Jeg saa alt sammen, og ved siden av mig talte en stemme til mig, saaledes som ingen anden i verden kunde tale uten én, som jeg vidste var død».

Ved siden av sine egne erfaringer gir fru Ankers lille, behagelig letlæste og tiltalende skrift en grei oversigt over de forskjellige slags fænomener, det dreier sig om: telepati, de forskjellige mediumsfænomener, automatisk skrift o. s. v. Der kommer paa den maate en orden i vore taakede forestillinger om det spiritistiske, som gjør vor nøgterne interesser mer aktiv. Desuten faar vi et helt uforbeholdent referat av videnskapens forsøk paa at klare fænomenerne. Naar to kristne mennesker saaledes staar op i vor umiddelbare nærhet og fortæller, at dette har de erfaret, og siger at denne erfaring har hat stor betydning for deres tro — ja for mange andres med, — da har vi simpel pligt til at lære dette bedst mulig at kjende.

Jeg kan ikke gaa nærmere ind paa selve saken her. Dens betydning for kristendommen vil en norsk prest, som staar disse ting nær, om kort tid gi en utredning av her i tidsskriftet.

La mig bare peke til advarsel paa professor Anaton Aalls spot over denne slags sjæleforskning (i Samtiden). Saaledes som han her optræder var det tidligere kirkens vis at avfeie alt «nyt». Mer kategorisk end Aall har ingen pave optraadt. Dogmatikerens hovmod er nu blit filosofens. Maatte filosofens beskedenhet og sandhetsmot være arvet av dogmatikerne!

Anmeldt av professor i biologi *H. H. Gran:*

Fr. Weis: **Livet og dets love.** En fremstilling av den almindelige biologi. C. E. Gads forlag. Kjøbenhavn 1911. 663 sider med 183 avbildninger. 12 kr.

Det er et godt tegn, at en saa stor og indholdsrik bok har kunnet utkomme paa dansk uten netop at være beregnet som lærebok. Det er en samlet oversigt over, hvad vi vet om lovmæssigheten i alle livsfænomener, hos planter, dyr og mennesker. Fremstillingen er almenfattelig, fri for overflødige tekniske ord, men samtidig mættet med indhold, saa at den vil falde temmelig tung til sammenhængende læsning. Den indeholder en mængde oplysninger i oversigtlig sammenstilling: Almindelige livsbetingelser, indbyrdes forhold mellem organismerne (kamp og gjensidig hjælp), organismernes geografiske utbredelse og tilpassethet efter omgivelserne, stofskifte, sansning og sjælelig virksomhet, arvelighet og utvikling, det er overskrifterne paa nogen av de mest aktuelle kapitler. Det er et av bokens største fortrin, at man her finder sammenstillet et stort kundskapsstof, som vi ellers maa søke sammen fra mange kilder. Fremstillingen er nøgtern, og forfatteren skifter sol og vind like mellem de forskjellige retninger. Selv de forskjellige hypoteser om livets oprindelse paa jorden faar tilslut sin behandling, og professor Weis avslutter oversigten med følgende forsigtige betragtninger:

»Dette utvalg av eksisterende hypoteser om livets første oprindelse paa vor klode turde maaske ha git et indtryk av, hvor vanskelig problemet i sig selv er, men at det paa den anden side ikke er helt omsonst at haabe paa en gang at finde en forklaring, der lar sig bevise. Man tør saaledes ikke avvise den mulighet, at der stadig sker en nydannelse av levende væsener av livløst materiale, og at vi maaske en gang kan opdage de betingelser, under hvilke dette kan ske. Ti at livløst stof kan bli levende, naar det blot inddrages i en levende organisme, det vet vi jo forlængst.

Her er maaske ogsaa veien, ad hvilken vi skal søke problemets endelige løsning, idet vi følger de forskjellige organismers næringsstoffer paa deres vandringer ind i den levende celle, til de der blir assimileret og danner levende stofgrupper.

Men mulig er det jo ogsaa, at en begyndelse til liv, hvor

det ikke før har eksistert, aldrig vil findes, fordi livet som materien i det hele tat altid har eksistert og altid vil bli ved at eksistere i dets simpleste former, i hvilke det ikke er avhængig av en enkelt klodes øieblikkelige tilstand

Jeg har valgt dette citat som et eksempel paa forfatterens fremstilling, naar han med videnskapsmandens forsigtighet holder hver mulighet aapen, som ikke avgjørende beviser har stængt. Men meget værdifuldere er det store stof av iagttagelser og slutninger, som det i en kort anmeldelse er umulig at referere.

Anmeldt av *dr. Otto Jensen:*

Professor S. Michelet: **Gamle helligdomme i nyt lys.** Anden omarbeidede utgave. H. Aschehoug (W. Nygaard) 1911 Kr. 3,40.

Professor Michelets bok har stillet sig en særopgave for nutiden, og der maa være mange som har følt trang til at faa denne opgave løst, siden boken nu er kommet i nyt oplag.

Denne særopgave har formet sig av den situation, der er indtraadt ved de sidste aartiers gammeltestamentlige forskning. Der er ved den skapt to leire. Den ene er den gamle, som avviser alt, hvad den nye forskning bringer, som falsk lys over gamle helligdomme. For denne leir er, siger professor Michelet, hans bok ikke skrevet. For den foreligger jo ikke vanskeligheter eller nye problemer, skapt ved den nye forskning. Og det er ikke forfatterens ønske med denne bok at kaste uro ind, hvor der hersker fred.

Men mange og for hver dag flere kommer i den vanskelighet likeoverfor det gamle testamente, at dets historiske karakter brister for dem. Jøden kjendte ikke vor moderne opfattelse av historie og historisk; og selv om han hadde kjendt den, vilde han ingen interesse hat av den. At se Gud og Guds styrende og frelsende haand i hvad der skedde, at opfatte slegtens begyndelse, stamfædrene og hele folkets historie religiøst — det alene hadde værdi for Jøden. Derfor er det gamle testamentes forfattere «profeter», ogsaa de historiske skrifter er profetiske skrifter, skrevet av mænd, som først og fremst saa paa alt med religiøst syn og religiøs for-

staaelse. Ingen av dem var hvad vi nutildags forstaar ved historikere.

Men vor tid er helt behersket av den stringente historieopfatning. Naturlovene, folkelovene, den lovbundne sammenhæng og utvikling blir derfor ogsaa lagt som maalestok paa disse profetiske skrifter. Derved opstaar en svare differens. Mellem de to synspunkter hersker den rene gjensidige forstaaelsesløshet. Og for mange svinder da disse skrifters værdi baade som historiske og som religiøse.

Her føler professor Michelet sin opgave. Han vil vise, at selv med en ændret historisk opfatning beholder disse skrifter sin dype religiøse værdi. Ogsaa i disse skrifter er og blir jøden vor religiøse læremester. Og jo mere vi fornemmer den religiøse streng, der dirrer i disse skrifter, desto mere faar disse skrifter et uerstattelig værd for os og for vore barn, og vi finder tilbake til vor gamle trosglæde likeoverfor dem, selv under tidens skiftende historieopfatninger. Det blir nu heller ikke altid den positivistiske historieskrivning som kommer til at sitte i høisætet. Den har allerede tilstrækkelig vist, hvor litet den forstaar av de virkelige aandsværdier i historien og i menneskelivet. Den er ensynet.

Professor Michelet har mange betingelser for at løse sin opgave. Han kjender den nye forskning og omgaaes den med forsigtighet, noget de gamle helligdomme har krav paa. Og han har det fromme sind, som kan sænke sig forstaaelsesfuldt ned i disse skrifters aand. Læseren faar derfor i hans bok baade et indblik i den nyere historiske opfatning av disse skrifter og han berøres av dens blivende religiøse værdier.

Opgaven er ikke av de lette. Der skal endnu aartiers samvittighetsfuldt arbeide til for at skaffe os det nye lys over det gamle testamente, saaledes at det blir avklarnet og tilfredsstillende baade i videnskabelig henseende og for menighetens troende bevissthet. Endnu føler man sig altfor meget paa utryg grund. En foregangsmands arbeide er altid paaskjønnelsesværdig, men samtidig vanskelig; og de prøver, professor Michelet gir os, er ikke alle av samme værd. Bedst synes mig skabelsesberetningen at være. Den har ogsaa i den senere tid været gjenstand for de fleste forhandlinger og er mest gjennemtænkt. Ogsaa i behandlingen av «synden

i paradisets have» er der mange fine iagttagelser og bemerkninger. Noget mindre tilfredsstillende forekommer mig Abrahams store lydighetsprøve» og «Løfterne til stamfædrene». Bokens «almindelige bemerkninger» tilslut er høist interessante og læseværdige.

Enhver der har følt litt av vor tids store vanskeligheter likeoverfor det gamle testamente, vil ønske professor Michelet tankens rolige klarhet og hjertets følsomme troshengivelse — med ét ord: Guds aand over hans ikke lette arbeide. Hvor meget lettere og makeligere det dog er enten bare at holde paa det overleverede, eller overlegent at avfeie det gamle og være moderne. Men for hver dag, som gaar, har vi mindre og mindre bruk for disse yderligheter. Ogsaa paa det religiøse omraade kræver Gud av os fremskridtets anstrengelser, men med usvækket bibehold av de frelsestanker, som vi har fra ham, «der igaar og idag og til evig tid er den samme».

Brandes-hyldest.

Georg Brandes. Fra Norge paa 70-aars dagen. 28 bidrag. 71 sider. Kr. 2,50. Gyldendal.

Der var én ting, som slog mig da jeg læste dette ellers om adskillig anstaltmakeri mindende vidnehefte: Han har virket som en frigjørende storm, den mand Georg Brandes. Skulde vi ønske os hans optræden foruten? Var det ikke en nødvendig svøpe over forsnevringens systemer, da han brøt vei for tidens hovedstrømninger ind over Norden? At dæmningen blev brutt ikke bare for en frugtbargjørende frihet men for en utbrændende løshet var ikke bare hans skyld. Naar forsnevringen gaar over grænsen vil det historiske tilbakeslag bli tilsvarende voldsomt. Det var vel om vi engang kunde lære at møte aand med aand og mot, ikke med vold og rædhet.

Som sagt, det slog mig da jeg læste de mer nøgterne bidrag til dette hyldningsoptog — f. eks. redaktør *Thommesens*, Dr. *Johan Scharffenbergs* og *Haakon Løkens* —, at Georg Brandes's optræden vil bli anderledes vurdert av fremtiden. end den blir nu med den sterke avsky for utskeielserne som fulgte i hans spor.

Det der dernæst slog mig var naragtigheten i at hylde hans person nu ved et norsk hyldningsskrift. Man faar huske, at hans personlighet ikke taaler meget lys. Og man faar huske at baade i Danmark og hos os er det bl. a. *hans* nedbrytende arbeide, som gjør at vi intet faar bygget op endnu.

Jeg tror da heller ikke at den allerede paa forhaand selvrosstruttende Brandes vil være fornøid med festskriftet. Der findes altfor ærlige ord i blandt. Nogen siger mere ved hvad de ikke nævner end ved hvad de «takker» for (som J. Løvland og Andreas Aubert), andre (som *J. Scharffenberg*), er dristige nok til at anlægge en nøgtern tone: «En brysk fremgangsmaate kan volde snue og blænding. Kanhænde frøs der bort fine spirer, som hadde fortjent at værnes, baade hos andre og hos ham selv.» Dette vil volde Brandes mørke timer. Han vil like dr. Schencke bedre, som soler sig i 70-aaringens «storhet» og føler sig glad ved at være med blandt de som stedes for hans aasyn: «Naar tanken i disse dage søker hen til *Georg Brandes*, da følges den av glæden over at møte en stor mand». Den vordende professor i *religionens* historie ved vort universitet erindrer dengang da han fik leilighet til at tale i svulmende ord for en av de faa skikkelser i livet, som dr Schencke ikke staar negativt overfor: «Levende staar for mit minde *Brandes's* skikkelse, da han for to aar siden i det norske Studentersamfund formanet ungdommen til at «gi fornuften husly og pleie. Hold den vaaken! La den ikke sove i kirkens seng. Den seng er altfor bløt! Den svækker».

Endnu mere fornuft og styrke end Schencke repræsenterer finder Brandes i Christian og Oda Kroghs origi-banaliteter. Manden: «Han er et av de faa fakta jeg har hat at holde mig til i mit liv». Fruen: «Georg Brandes er en skarpvinklet Z og sterkt cadmiumgul».

Naar panegyrikerne er saa tandløse og de andre saa besindige vidner hele samlingen om sin overflødighet samt om det stræv de to utgivere Anders Krogvig og E. Skavlan maa ha hat for at faa den istand. *E. B.-J.*

UTVIKLINGSLÆREN OG DEN NYERE ARVELIGHETSFORSKNING.

Foredrag i Videnskapsselskapet av professor *H. H. Gran.*

Evolutionsteorien har siden Darwins tid været den ledende tanke under de biologiske videnskapers utvikling. Og under denne vekst er der samlet et vældig stof av kjendsgjerninger, som saa igjen har modificert vor opfatning av selve evolutionen og av de ytre og indre aarsaker som har drevet den fremover. Evolutionsteorien har vist sin levedygtighet ved sin evne til at kunne stimulere til ny forskning og selv omformes efter forskningens resultater, og den vekst vil sikkert fortsætte, saalænge menneskeaanden er i virksomhet paa jorden.

Denne fremgang har gaat i to hovedretninger; paa den ene side har zoologer, botanikere og palæontologer forsøkt at danne sig stadig klarere forestillinger om organismernes avstamning, baade i de store hovedlinjer og i enkeltheterne; paa den anden side har man ved iagttagelser og eksperimenter forsøkt at finde de love, som bestemmer utviklingens *retning*.

Det er Darwins store fortjeneste, at han har bragt til gjennembrud ikke alene selve utviklingstanken, men ogsaa den overbevisning, at de drivende faktorer i utviklingen er de samme, som virker rundt om os den dag idag.

Men det store stof, som han samlet fra erfaringer i husdyravl og planteavl var ikke saa omhyggelig sigtet, at det kunde danne et paalidelig grundlag for hans teoretiske behandling.

Det, som det gjælder at forklare, er organismernes tilpassethet efter livsbetingelserne og efter hverandre, og paa den anden side ogsaa specialiseringen, utviklingen mot høiere organisation, som er umiskjendelig i alle rækker, selv om vi ogsaa har mange eksempler paa, at en specialisering til parasitisk levevis eller stillesittende tilværelse har ført til tilbakegang i organisationen.

Kanske er denne stigning mot en høiere organisation bare en anden side av utviklingen til harmoni med livskaarene, da der med høi specialisering blir plads for mange flere organismer, end hvis alle utnytter livsbetingelserne paa samme maate.

De to hovedfaktorer i utviklingen var efter Darwins opfatning paa den ene side organismernes *variationserne*, paa den anden side naturens utvalg, kampen for tilværelsen, som bare tillater de mest skikkede at forplante slegten. Og vi kan heller ikke nu se andet, end at det er disse to faktorer, som tilsammen maa bestemme resultatet. Spørsmaalet blir da videre, hvilken av dem har størst betydning. Er det utvalget, som bestemmer retningen, saa at variationerne væsentlig har betydning ved at skaffe utvalgsmateriale, eller er det variationen, som selv gaar i lovmæssig retning, saa at kampen for tilværelsen ikke blir andet end regulerende?

Vi maa lære variationslovene nærmere at kjende. To individer er aldrig aldeles like, selv om de er aldrig saa nær beslegtet; men i en større samling individer vil vi kunne se en gjennemsnitstype, som de fleste individer vil nærme sig til. Yderliggaaende avvikelser er sjeldne, gjennemsnits-individerne er altid de talrikste; men overgangene er umerkelige. Vi kan sammenligne et saadant samfund av nærbeslegtede, ordnet efter de indbyrdes overensstemmelser, med en sandhaug, som den former sig, naar kornene falder fra et bestemt punkt ned paa en flate: toppen ligger i centrum, og jo længere vi kommer fra centrum, desto tyndere lag, desto færre sandkorn finder vi.

Variationerne er til en viss grad avhængig av ytre forhold. Hos énaarige planter kan for eksempel gjennemsnitstypen forskyves fra den ene generation til den anden, frem eller tilbake eftersom livsbetingelserne veksler gjennem de forskjellige aar. Men hvert aar vil der være en gjennemsnitstype, som variationerne svinger omkring

Hvis nu disse smaa variationer var arvelige, helt eller delvis, maatte avvikelserne litt efter litt kunne summere sig, naar utvalget virket i en bestemt retning, og der kunde paa den maate opstaa nye former, hvis natur i første række var bestemt av utvalget. Dette var jo Darwins opfatning; for ham og endnu mere for hans nærmeste efterfølgere stod derfor det naturlige utvalg som den egentlige skapende faktor i

utviklingen. Opfatningen fik ogsaa støtte av Galtons statistiske undersøkelser. De syntes at bekræfte, at yderliggaaende varianter fik et avkom, som vistnok gjennemsnitlig fjernet sig mindre fra hovedtypen end de utvalgte varianter selv, men ialfald viste en tydelig avvikelse i samme retning.

Men grundlaget for denne opfatning har vist sig at svigte. De smaa variationer er ikke arvelige paa den maate som Darwin tænkte sig, og Galtons resultater kan vi ikke bygge paa, fordi hans statistiske materiale var en blanding av uensartede bestanddele. De egenskaper, som er arvelige, er langt mere konstante, fastholdes ved arv langt seigere, end man nogensinde hadde tænkt sig; selv ganske smaa avvikelser, som ikke engang kan beskrives med ord, fastholdes haardnakket gjennem generationer. I en aker, hvor alle straa synes at ligne hverandre, eller at skille sig fra hverandre bare ved egenskaper, som bestemmes av livskaarene, findes blandet mellem hverandre et stort antal stammer med arvelige forskjelligheter. Det viser sig tydelig, naar kornene fra de forskjellige planter saaes i ruter hver for sig, dyrkes i renkultur.

I saadanne renkulturer, som stammer fra en eneste plante, kan vi vælge ut til utsæd frø av typiske individer eller av yderliggaaende varianter, næste generation viser allikevel ingen forskjel; dens præg bestemmes av livsbetingelserne i det aar, den utvikler sig, og det er ganske uavhængig av, hvilke individer fra foregaaende generation har været dens ophav. Indenfor en saadan renkultur vil derfor et hvilketsomhelst utvalg være ganske uvirksomt.

I en naturlig blanding derimot, som en aker eller for den saks skyld et menneskelig samfund, kan nok et utvalg komme til at begunstige enkelte stammer paa de andres bekostning, og hele samfundstypen kan paa den maate forskyves, men aldrig utover en viss grænse. Det kan tænkes, at utvalget kan komme til at isolere enkelte stammer, som i en bestemt retning avviker sterkest fra den oprindelige samfundstype; men som regel vil isoleringen være ufuldstændig, og derfor vil ogsaa i regelen hele samfundet i løpet av faa generationer glide tilbake til sit oprindelige gjennemsnitspræg, naar utvalget ophører. Dette er paavist med fuld sikkerhet av Johannsen og senere av flere andre, og det er bekræftet ved de praktiske

resultater paa kornforædlingsgaarden i Svaløf i Skaane av Hjalmar Nilsson og hans medarbeidere.

De nye former opstaar ikke ved summering av de smaa fluktuerende variationer, eller modifikationer, som vi heller vil kalde dem; de opstaar pludselig, ved smaa *sprang* i variationsrækken, og deres egenskaper er med en gang *arvelige*. Den hollandske botaniker Hugo de Vries, som først har iagttat disse nydannelser under omhyggelig kontrollerte forsøk, har kaldt dem *mutationer*; Darwin kjendte dem forøvrig ogsaa og kaldte dem «single variations», men han gjennemførte ikke nogen skarp adskillelse.

Disse nye former eller *mutanter* er med en gang fuldt færdige; et utvalg, kunstig eller naturlig, kan nok komme til at bestemme, hvilke av dem skal leve videre, men nydannelsen er egentlig ganske uavhængig av utvalget, og mange nye racer kan opstaa og fortsætte sin tilværelse, selv om deres nye kjendemerker ikke har nogen direkte betydning i konkurransekampen. Og i regelen er disse mutanter sjeldne, ett individ blandt tusener, saa at et naturlig utvalg ikke faar materiale nok at arbeide med. Planteforædlere, som mellem tusener av individer søker ut et enkelt til videre forplantning, kan bruke mutanterne og har brukt dem i stor utstrækning, men det naturlige utvalg synes efter forskjellige undersøkelser at begunstige gjennemsnitstyperne paa de sjeldne ekstreme formers bekostning. Det naturlige utvalg virker ikke skapende, men regulerende, og i regelen vil denne regulering være *utpræget konservativ*.

En anden retning i den eksperimentelle arvelighetsforskning, som efter *Mendel's* eksempel krydsbefrugter nærstaaende former med hverandre for at studere, hvorledes de forskjellige egenskaper fordeler sig paa avkommet gjennem generationerne, gaar vi ved denne anledning forbi. Denne retning har end yderligere bekræftet, hvor seigt anlæggene til de forskjellige egenskaper fastholdes gjennem generationer; de forskjellige anlæg har vist sig at være mere eller mindre uavhængig av hverandre, saa at de ved krydsninger kan kombineres med hverandre paa forskjellige maater. Da saadanne krydsninger mellem nærstaaende former kan forekomme i ethvert naturlig samfund, vil de mulige nye kombinationer av egenskaper ogsaa

faa nogen betydning for det spørsmaal, som vi har stillet os. For det kunstige utvalg blandt husdyr og kulturplanter er netop disse nye kombinationer det bedste utvalgsmateriale, og det naturlige utvalg faar ogsaa derved utvilsomt utvidet grænserne for sit virkefelt indenfor samfundene.

Men *grundlaget for utviklingen* er allikevel sikkerlig de virkelige nydannelser, mutationerne; det gjælder altsaa for os at søke de love, som gjælder for deres dannelse. Desværre forekommer de i naturen saa sjelden, at denne forekomst ikke kan forklare os hvorledes de opstaar og hvad der bestemmer deres avvikelser fra modertyperne. Saalænge man bare har spredte tilfælde til sammenligning, synes avvikelserne at være tilfældige uten regel. Hugo de Vries kunde heller ikke ved sine forsøk se nogen lovmæssighet i nydannelserne.

Ved senere undersøkelser har det allikevel tydelig vist sig en mulighet for at naa videre. Mutationerne tiltar i hyppighet, naar organismerne blir utsat for paavirkninger av ekstraordinær art eller styrke. *Blaringhem* har fremkaldt dem hos mais-varieteter ved dype indgrep i planternes vekst, ved at vri stenglerne, operere bort væsentlige organer eller ved at tvinge frem til utvikling hvilende reserveknopper, som i normale tilfælde ikke vilde ha skutt frem. *Mac Dougal* har sprøitet forskjellige saltoplosninger, zinksalte, som virker som en svak gift, eller andre salte, som væsentlig kan tænkes at virke osmotisk, ind i frugtemnerne paa to arter av natlysfamilien, *Oenothera biennis* og *Raimannia odorata* og faat frem av deres frø former, som er arvelig forskjellig fra moderarterne. *Tower* har paavirket coloradobiller med abnorme temperatur- og fugtighetsforhold under eggenes modningsperiode og har faat mere end 50 pct. mutanter blandt ungerne i disse kuld. Vi kan ialfald si, at mutationerne maa hænge sammen med likevegtsforstyrrelser i arveorganerne, fremkaldt ved de ytre paavirkninger, og det synes at være likesaa sikkert, at der findes perioder i organismens liv, helst under kjønscellernes modning, da saadanne forstyrrelser forholdsvis let lar sig fremkalde. Mutationer kan ogsaa fremkomme i andre celler end de egentlige kjønsceller, det vet vi fra forskjellige mutanter, som opstaar fra vegetative knopper hos

planter; et saadant tilfælde er f. eks. nylig beskrevet hos en ren linje av bønner av Johannsen.

Men endnu vigtigere er det at faa vite, om der er nogen sammenhæng mellem paavirkningens art og utslagets retning. For de ikke arvelige modifikationer er det sikkert tilfældet, og i en stor del tilfælde kan vi tydelig paavise, at modifikationen under en bestemt paavirkning gjør individet mere skikket for de nye livskaar, end det var før. Er det samme tilfældet med mutationerne? De faa tilfælde vi har, da det er lykkedes at bryte arvelighetens seige baand ved kunstige indgrep, gir os ikke mange holdepunkter.

Blaringhems forsøk siger os ikke noget, da indgrepene er av en saadan art, at vi ikke kan tænke os nogen bestemt retning for utslaget, hvis det skulde være retningsbestemt; de fleste av mutanterne hadde forskjellige abnormiteter, og utslagene kunde ikke paavises at gaa i nogen bestemt retning. For Mac Dougals forsøk gjælder det samme; hos Oenothera fik han bare frem en eneste mutant, hos Raimannia flere, som allesammen lignet hverandre, skjønt han brukte forskjellige vædsker til indsprøitningen. Alle de eggceller, som var forstyrret ved indgrepet, gav altsaa utslag i samme retning, skjønt forstyrrelsen var fremkaldt av forskjellige stoffer. Alle mutanterne var glatte og enaarige, mens hovedformen er haaret og toaarig.

Bedre holdepunkter finder vi i Towers forsøk; de mutanter, som er fremkommet efter paavirkning med tør luft, er gjennemgaaende lysere end coloradobillen selv; de, som er opstaat, efter at forældrene er holdt i fugtig luft under kjønscellernes modning, er gjennemgaaende mørkere end hovedformen. Nu forstaar vi vistnok ikke, hvilken sammenhæng der kan være mellem farvens intensitet og luftfugtigheten; men vi ser paa den anden side ogsaa, at de ikke arvelige modifikationer gaar i samme retning; i tørt klima er billerne lyse, i fugtigere forholdsvis mørke. Vi kan virkelig ha ret til at paastaa, at mutationerne har git utslag i samme retning, som individerne vilde ha fulgt efter de almindelige modifikationslove under klimatets paavirkning.

Her er vi efter min mening inde paa en retning, som kan føre os fremover, naar vi bare faar et større forsøks-

materiale at bygge paa. Jeg er overbevisst om, at vi vil kunne bygge broen over til den anden retning, Lamarckismen, eller som den noget ensidig har været kaldt, teorien om de erhvervede egenskapers arvelighet.

Lamarck fremsatte den tanke, som altid hat flere eller færre tilhængere, at der kan opstaa arvelige forandringer av de omformninger, som individerne er underkastet under livskaarenes paavirkning. Individernes tilpasningsevne er saa almindelig anerkjendt, at jeg ikke behøver at gaa nærmere ind paa den. Den ytrer sig i organismernes indre liv i den lov, som alle fysiologiske undersøkelser fører frem til, loven om cellernes, stofskiftets, organernes, individernes selvregulering. De vælger av opløsninger netop de næringsstoffer, som de behøver, de bevæger sig henimot de steder, hvor de finder passende livsbetingelser, de reagerer i naturen paa enhver ytre paavirkning paa en saadan maate, at det er til størst mulig fordel for individet eller for slegten. I vore laboratorier, hvor vi utsætter dem for abnorme indvirkninger, kan de vistnok gi utslag, som er unyttige eller skadelige. Bringer vi ind i en bakteriekultur et kapillarrør med kjøttekstrakt eller et vigtig næringssalt som fosforsur ammoniak, samler bakterierne sig i masser i røret; men paa samme maate kan vi ogsaa fange dem ind med sublimat, som virker dragende, skjønt det øieblikkelig dræper dem. Alger og mange soparter er saa omfindtlige for de allermindste mængder av kobbersalte, at de dør i et glas vand, hvor en kobberskilling har ligget; deres omfindtlighet ligger i, at de ikke kan la være at samle i sine celler hvert spor av de smaa kobbermængder. Det er en meget uhensigtsmæssig tilbøielighet; men kobber er ogsaa et stof, som de under sin normale tilværelse aldrig støter paa. Av mugsop, som lever paa vore næringsmidler, og hvis sporer fyker om mellem kobberkarrene i vore kjøkkener, er der enkelte, underarter av den almindelige blaagrønne mugg, som kan leve frodig paa næringsvædsker med tilsætning av saa meget kobber, at vædsken er tydelig blaafarvet. Men deres motstandsevne synes at bero paa, at de slet ikke optar kobbersaltene i sine celler. Det er et meget interessant spørsmaal, som en av mine elever netop arbeider med, hvorledes denne motstandsevne opstaar.

Der er i aarenes løp samlet et stort antal iagttagelser, som er anvendt som støtte for læren om de «erhvervede egenskapers arvelighet». Netop fordi selve tanken er saa tiltalende, at vi har let for at slutte os til den, er vi nødt til at sigte dette materiale med den skarpeste kritik og foreløbig forkaste alle de beviser, som ogsaa kan tydes paa anden maate.

Blandt de resultater, som oftest har været citert, hører *Schübelers* bekjendte akklimatiseringsforsøk. Han dyrket f. eks. i Kristiania sommerhvete fra Tyskland og paaviste, at den gjennem faa generationer fik evnen til at forkorte sin vegetationsperiode ganske væsentlig i forhold til samme slags hvete, som hele tiden blev dyrket i Tyskland. Det er ogsaa en vel kjendt sak, som ofte er blit bekræftet, at *saakorn fra nordlige kultursteder modnes tidlig. Christie,* som nylig har prøvet paa Hedemarken norske havrestammer fra forskjellige landsdele, fandt f. eks., at de nordlandske stammer gjennemsnitlig var modne 2 uker før de ellers meget nærstaaende vestlandske stammer. Der er bare en alvorlig indvending, som kan gjøres mot Schübelers forsøk, men den er foreløbig avgjørende. Vi vet nu, hvad Schübeler ikke vidste, at en kultursort bestaar av en blanding av enkelte stammer, som hver nedarver sine egenskaper med stor seighet. Naar kultursorten forandres gjennem generationerne, *kan* det komme av, at enkelte stammer faar overhaand over de andre; paa nordlige voksesteder kan det meget vel tænkes, at de tidligstmodnende bestanddele av blandingen kommer til at danne hovedmassen av de følgende generationer. Vi har altsaa ikke nogen garanti for, at evnen til at modnes tidlig er *opstaat* under de livsbetingelser, hvor denne evne vilde være hensigtsmæssig. Det maatte først prøves, og jeg er glad over at kunne meddele, at spørsmaalet vil bli optat igjen med nøiagtig kontrollerte rene stammer, som forsøksleder Christie og jeg skal prøve paa deres evne til at modificeres eller til at danne mutanter ved kulturforsøk under forskjellige livsbetingelser gjennem generationer.

Samme indvending kan reises mot forskjellige forsøk med naaletræer av *Cieslar, Wettstein* og *Arnold Engler*. Grantræer av frø fra høifjeldet, som saaes i lavlandet ved siden av lavlandsfrø, vokser langsommere, avslutter veksten tidligere om høsten, men danner tættere bark og kraftigere naaler end

jevngamle planter av lavlandsfrø. Alle disse egenskaper kunde tydes som tilpasningskarakterer, som er blit arvelige: disse planter passer ogsaa bedre til plantning i høifjeldet end lavlandsplanterne; lignende forskjelligheter finder vi mellem planter av frø fra forskjellige breddegrader. I en planteskole som paa Søfteland ved Bergen kan aarets furuplanter av finsk frø om høsten kjendes paa lang avstand fra vestnorske, fordi de finske allerede tidlig faar en rød høstfarve paa sine blade. Men vi vet ikke noget om, hvorledes disse forskjelligheter er opstaat, og derfor kan vi ikke anvende dem som argument for teorien om, at tilpasninger kan arvefæstes.

Vi maa gaa til de nøiagtig kontrollerte eksperimenter, hvis vi vil finde nogen støttepunkter. Der mangler for det første ikke paa resultater, som viser, at organismer kan tilpasse sig efter omgivelserne i utrolig grad, uten at der behøver at komme nogen arvelig forandring istand. Bonnier har flyttet lavlandsplanter som løvetand og forskjellige andre almindelige arter til høifjeldet og faat dem til at anta tueform og dvergagtig vekst med forholdsvis store blomster likesom høifjeldets egne planter; naar de flyttes tilbake, faar de sit gamle utseende igjen, og deres avkom vil ogsaa paa høifjeldet faa høifjeldspræg, i lavlandet derimot den sedvanlige grovlemmede vekst. Aller merkeligst er kanske enkelte vandplanter, som f. eks. av vor egen flora den almindelige vandskedeknæ *(Polygonum amphibium)*. Den forekommer under to former, en typisk landplante, som ligner de andre arter av slegten, med oprette stengler, sittende, noget haarede blade, og en vandplante med lange, slanke stengelled, med glatte, langstilkede blade, som flyter paa vandoverflaten som bladene av vandaks eller nøkkerose. Og det er ikke bare i den ytre form, de er forskjellige; i hele den indre bygning er der indgripende modifikationer efter de forskjelligartede livsbetingelser. Vandformen har som andre vandplanter store luftrum i stenglerne, men svakt styrkevæv; bladene har som andre flyteblade spalteaapninger paa oversiden, men ikke paa undersiden.

Allikevel, trods disse store forskjelligheter, kan hver knop av vandplanten, som i det hele er utviklingsdygtig, ved forandrede livsbetingelser vokse ut til en plante av landtypen og omvendt; fra en og samme rotstok kan gaa ut to

grene med ganske forskjellig organisation, og de kan bevare sin organiske sammenhæng. Nogen arvelig modifikation i den ene eller anden retning kan der her ikke være tale om; det maatte da være, hvis det skulde lykkes at faa frem en race, som mistet evnen til at slaa om til den anden type. I soleieslegten har vi ogsaa saadanne amfibiske arter med en lignende variationsvidde; andre er typiske landformer, som ikke kan bli vandplanter, atter andre, som vor hvite vandsolei, er normalt vandplanter, som bare under abnorme forhold kan redde sin tilværelse som en forkrøblet landform.

En saadan merkelig plasticitet finder vi ogsaa hos nogen padder og salamandere, som *Kammerer* kar gjort til gjenstand for en række meget interessante forsøk. To salamanderarter, som staar hverandre meget nær, alpesalamanderen og ildsalamanderen, adskiller sig især ved sin levevis. Den første lever i Alperne fra 800 meters høide opover; den er sort og føder hvert aar bare 2 unger, som er meget store ved fødselen, og allerede har fuldt utviklede lunger, saa de altsaa er utrustet til at leve paa land. Ildsalamanderen findes i lavlandet til 1 200 meters høide; den bringer om vaaren til verden mellem 14 og 72 unger, som er ganske smaa, med ytre gjeller og svømmehale, skikket til at leve i vand, hvor de opholder sig flere maaneder under sin forvandling til voksne salamandere. I grænseomraaderne, mellem 800 og 1 200 m. forekommer begge arter sammen, og der er fundet endel overgangsformer mellem dem. Kammerer holdt ildsalamanderen ved lav temperatur og negtet den adgang til vand, og følgen var, at den efterhaanden vænnet sig til at beholde ungerne længere; til gjengjæld blev antallet reducert. Dens unger igjen viste sig i sin tur at foretrække at lægge sine unger paa land. En modifikation i omvendt retning fik han fremkaldt hos alpesalamanderen.

Lignende forsøk har Kammerer utført med den eiendommelige fødselshjælper-padde, *Alytes obstetricans*. Den lægger ikke som de fleste andre padder sine egg i vand, hvor egghinden sværler ut til en gelé; eggene er usedvanlig store, og forholdsvis faa (18—83); de hænger sammen i en snor, og egghinden er fast. Hannerne anbringer hele eggmassen paa ryggen, til ungerne blir klækket ut. Naar de kommer frem,

har de endnu ikke faat ben, men de har ikke utvendige gjeller som de fleste andre amfibielarver, som er henvist til at leve i vand sin første tid; de aander ved indvendige gjeller.

Hele utviklingsprocessen kan forskyves utrolig ved forandringer i de ytre livsbetingelser; hvis padderne tvinges til at leve i vand, kan de lægge eggene der; da svæller egghindene ut til gelé, og hannen kan ikke fæste eggene paa sig. En del av eggene utvikler sig allikevel allerede første gang, og ungerne kommer frem i et yngre stadium, med utvendige gjeller. Ved fortsat paavirkning blir denne forplantningsmaate til en fast vane, som ogsaa viser sig at kunne overføres paa avkommet. Av de larver, som hadde utviklet sig i vand, kom padder, som la sine egg i vand. Kammerer har ogsaa krydset med hverandre saadanne landpadder og vandpadder og fundet, at avkommet følger Mendels love.

Naar vi skal bedømme resultaterne av disse forsøk, maa vi først erindre, at der ikke er opstaat nogen kvalitativt ny egenskap; hvert enkelt av forsøksdyrene kan modificeres ved paavirkning utenfra; de forandringer, som Kammerer har faat frem, er resultater av individets tilpasning efter de ytre livskaar, og de nye generationers variationsvidde er den samme som den oprindelige form. Men en forandring har allikevel utvilsomt fundet sted; den oprindelige form maatte ha en meget radikal paavirkning for at drives til den nye forplantningsmaate; avkommet gjør det uten videre, under samme forhold, hvor hovedformen følger sine gamle vaner. Der er en forskyvning i dyrets instinkter, i dets stemning likeoverfor indtryk utenfra.

Paa en lignende maate maa vi ogsaa bedømme forskjellige interessante forsøk paa at paavirke insekternes instinkter; jeg nævner et av dem. *Schrøder* gjorde forsøk med et møll *(Gracilaria stigmatella),* hvis larver lever paa pileblade og ruller bladspidsen ind omkring sig. Naar larverne utviklet sig paa blade med avskaaren spids, lærte de sig til det adskillig vanskeligere arbeide at folde bladene sammen fra siden. I næste generation gaar det allerede lettere og i 3dje generation foretrækker endel av larverne den nye metode fremfor den gamle, selv om de lever paa blade med urørt spids.

Som sidste eksempel vil jeg omtale et tilfælde fra plante-

verdenen, hvor det ogsaa viser sig at være fysiologiske egenskaper, som kan forandres under nye livsbetingelser. Det har længe været kjendt, at flere av vore løvfældende trær litt efter litt kommer til at beholde bladene hele aaret igjennem, naar de plantes i tropiske klimater uten markert forskjel mellem aarstiderne. Det er allerede i 1849 omtalt av *Gardner* for kirsebærtræets vedkommende fra Ceylon; ferskentræet har en endnu sterkere tilpasningsevne; i en undersøkelse av *Bordage* fra øen Réunion har vi et udmerket hjælpemiddel til at lære forholdet at kjende. Réunion ligger under 21° s. br. ved Afrikas østkyst og har et meget ensformig klima; ferskentrær blev indført paa øen i 1743, men der indføres ogsaa stadig nye, podede trær fra Frankrig. De nye trær, som indføres fra Frankrig, kaster det første aar sine blade i den tørre og kjøligere aarstid, i juni—juli, og staar bladløse i $1^1/_2$—$2^1/_2$ maaned Eftersom aarene gaar beholder de sine blade længere og længere, den bladløse periode blir stadig kortere og efter omkring 20 aars forløp beholder de altid endel av sine ældre blade, indtil de nye i oktober er kommet i god vekst. Samtidig er bladene blit tykkere og stivere, bedre beskyttet mot sterk transpiration, og med mere styrkevæv i bladstilker og nerver. Blomstringen, som hos de nylig indførte trær er forbi i løpet av faa dage om vaaren, fordi alle blomster springer ut omtrent samtidig, strækker sig tilslut over 2—3 maaneder; først bryter de nederste knopper, hvor bladene allerede er faldt av; de, som sitter overst paa grenene, hvor de vedvarende blade findes, venter atid med at skyte, til ogsaa deres støtteblade er faldt. Det kan ogsaa forekomme, at to nabogrene paa samme træ begynder sin blomstring til forskjellig tid.

Det er altsaa træets naturlige periodicitet, som er blit forrykket; det minder om *Schimpers* beretning fra den botaniske have ved Tjibodas paa Javas høifjeld, hvor mange av Europas løvfældende trær er blit forstyrret paa en lignende maate; ek og bøk fælder fremdeles sine blade, men ikke alle til samme aarstid, og ikke engang alle grene paa samme træ samtidig. En *Magnolia* hadde enkelte grene med hvilende vinterknopper, andre med nyutsprungne blomster paa bar kvist, atter andre med lyse unge blade eller med fuldt færdig

mørkegrønt bladdække. Periodiciteten findes endnu, men dens indstilling efter aarstiderne er forstyrret under de ensformige forhold.

Bordage saadde paa Réunion et stort antal stene fra ferskentræer med vedvarende blade, dels nede ved kysten, dels ogsaa i fjeldene, hvor vintertemperaturen var saa lav, at de indførte ferskentræer der aldrig lærte at beholde sine blade. Alle frøplanterne viste sig at være altidgrønne, mens frøplanter av franske kjerner fældte sine blade under de samme livsbetingelser. Naar kjerner fra Réunion blev saad i Paris, beholdt ogsaa der en del av frøplanterne sine blade om vinteren.

Resultatet viser altsaa, at næste generation forholder sig paa anden maate likeoverfor utenverdenen end morplanterne; hvad disse ved tilpasning ikke naar frem til før om 10—20 aar, er hos de unge planter blit det normale.

De eksempler, jeg har valgt, er nogen av de klareste resultater, vi hittil har faat; i antal er der endnu mange flere, som i hovedsaken viser det samme. Det er ikke meget, vi har at støtte os til endnu, det er væsentlig fysiologiske forandringer og forandringer i instinkterne; men naar vi erindrer, hvor vanskelig det overhodet er at paavise arvelige forandringer i de tidsrum som vi kan overse, maa vi heller ikke stille altfor store krav. Det kan vel hænde, at skridtet mellem instinktforandringer og forandringer i organernes bygning ikke er saa langt.

Personlig har jeg den tro at vi her er inde paa den rigtige vei, og at individets selvregulering efter sine livsbetingelser, organets efter sine funktioner virker som pirringer, som tilslut utløser en arvelig forandring, naar pirringen har naad en viss terskel eller rammet i et specielt ømfindtlig stadium. At pirringsterskelen er forholdsvis høi, det ser vi av alle de individuelle modifikationer, som *ikke* fører til nogen arvelig ændring; men naar den overskrides, skulde der altsaa fremkomme retningsbundne mutationer. Paa den maate kan vi efter min mening bedst forene de foreliggende kjendsgjerninger under et samlende synspunkt. Men vi trænger et meget større materiale av eksperimenter; det er ogsaa nu almindelig erkjendt, og der ofres derfor hvert aar mere og

mere arbeide og flere og flere pengemidler paa fortsatte forsøk, især kanske i Amerika.

Hvis det nu er, som jeg mener, at de lamarckistiske idéer i hovedsaken er rigtige, melder sig tilslut det spørsmaal, om vi dermed har virksomme faktorer nok til at forklare livsutviklingens historie. Der kan være spørsmaal, om tilpasningen kan forklare den stadige vekst til høiere organisation, som maa ha fundet sted i mange rækker; det er vistnok saa, at specialiseringen ogsaa kan betragtes som en tilpasning, som har gjort det mulig for organismerne at utnytte livsbetingelserne mere intenst i stadig vekselvirkning med hverandre. Men det er allikevel vanskelig at fatte, hvorledes for eksempel principielt nye organer først har kunnet opstaa. Enkelte forskere som *Eimer* benytter et eget uttryk *orthogenesis* for at betegne en tendens hos organismerne til at variere i bestemte retninger. De tænker sig denne tendens som den egentlig drivende aarsak i utviklingen mot den høiere organisation.

Efter min opfatning hører denne teori til de ufrugtbare hypoteser, som ikke kan kontrolleres ved nye iagttagelser eller forsøk; den er egentlig ogsaa saa uklar, at den i virkeligheten ikke har noget andet indhold end det, at der i de levende organismer kan findes en utviklingsfaktor, som vi endnu ikke forstaar. Men dermed ligger den ogsaa ialfald foreløbig utenfor den videnskabelige diskussion.

Der er saa meget mindre grund til nu at indføre nye ukjendte faktorer, som den aktive tilpasning vi regner med og forsøker at prøve, i sig selv er os saa helt uforstaaelig, at der er liten grund til at spekulere over grænserne for dens rækkevidde. Den vidunderlige egenskap ved alt liv, at det til den mindste detalj regulerer sin virksomhet og sin utformning efter hensigtsmæssighetens lov, saa at vi ikke kan gjøre sammenhængen anskuelig for os uten at bruke billeder fra sjælelivet, ligger i sig selv utenfor enhver fysisk-kemisk forklaring. Jeg har forsøkt at overbevise Dem om, at det er den samme naturlov av høiere orden, som har gjort sig gjældende under livsutviklingen gjennem de lange tidsrum.

«KIRKEN DEN ER ET GAMMELT HUS, STAAR OM END TAARNENE FALDE».

Ved doktor *Kristen Andersen*, Kristiansand S.

Taarnene falder. Hvad den teologiske tænkning har bygget av himmelstræbende systemer, synes at skulle bli til fordærvelse for huset som derved skulde karakteriseres. Ned styrter teologiens taarne, og gruset rasler ned over kirkens tak, og støvet tilhyller vinduerne, og de som elsker dette hus, for hvad det har git dem, og hvad det skulde git deres barn, de skjælver. Med rette! Naar taarnene falder er der ogsaa grund til at undersøke huset.

En paa religionsvidenskapens omraade lærd mand uttalte efter avisreferaterne nylig ganske let, som en henkastet bemerkning det spørsmaal: «Men hvem har nu egentlig sagt, vi skal ha en kirke?» Jeg kan forstaa det spørsmaal. Jeg tror, det er nyttig, at det fremsættes. Men jeg kan ikke forstaa, at man kan fremsætte det koldt som et ganske objektivt thema, som man nu kan gaa over til at diskutere. Jeg ved selvfølgelig heller ikke om vedkommende har sagt det paa den maate; det blev i ethvert fald referert saaledes.

Det er ikke min mening med disse linjer at henvende mig til dem, der bevidst og bestemt er kommet til det resultat, at kirken bør falde. Om den slags ting nytter det ikke at disputere. Det er ikke de ydre intellektuelle argumenter, der her er de ene avgjørende, men hele den aandelige habitus. Aandsmotsætning, aandsfællesskap.

Derimot var det mit haab kanske at naa frem til nogen av dem, der elsker kirken og ikke kan undvære den, men dog kan ha vanskelighet ved at finde den fulde harmoni mellem *følelsen for kirken* og *tankerne om kirken*. At opnaa denne harmoni er av væsentlig betydning; ti kan følelsen ikke begrundes ogsaa i det vi *maa* tænke, da blir den mindre værdifuld og mindre rotfæstet. Den umiddelbare følelses

intensitet avsvækkes ved refleksionens analyse. Saaledes har jeg ialfald erfaret det hos mig selv.

Jeg mener derfor at vi bør søke at klargjøre os følgende spørsmaal: For det første: hvad føler vi egentlig for kirken? Dernæst: hvad er kirken? Og endelig hvad gir den os?

Naar jeg skal besvare det første av disse spørsmaal, det, om hvad jeg føler for kirken, saa er jeg for min del ikke i tvil om svaret: *Kirken er mit aandelige hjem.* Søndag efter søndag oplever jeg det altid paany, naar jeg kan blande mig med menigheten og føle mig som en enhet med den: Gud ske lov, at Du har et aandelig hjem! Vi har jo alle mange interesser, og nødvendige interesser; vort intellektuelle liv fordrer en utstrakt korrespondance med andet intellektuelt liv. Rent bortset fra vort kaldsmæssige arbeide, færdes vi i mange aandelige boliger. I literaturens, teatrets, i politikkens, i filosofiens ja kanske ogsaa i teologiens haller. Og man kan glæde sig ved det altsammen, mere eller mindre. Kun den ene ting føler man ikke: hjemmets fred.

Men netop fordi kirken er ens aandelige hjem og indebærer i sig alt det uendelige indhold av aandsenhet, kjærlighetssammenhæng og fred, derfor kan man ikke uten smerte høre, at der spørres koldt og skarpt og med et aandelig skuldertræk: Ja, hvad skal man nu egentlig med denne tilstelling? Hvem har nu sagt, at man skal ha noget slikt? — Det virker paa den der har *følelse* for kirken nøiagtig paa samme maate, som man i en lykkelig familiekreds fremsatte et tilsvarende spørsmaal om det jordiske hjems berettigelse. Og det virker tifold naar det fremsættes av en av hjemmets egne, der fra barndommen har indaandet hjemmets varme og beskyttelse. Men *berettiget* er spørsmaalet allikevel i og for sig. Og naar det er fremsat, maa det besvares; netop for deres skyld, som elsker hjemmet.

For at faa nogen klarhet over spørsmaalet om kirkens berettigelse, maa man selvfølgelig først komme paa det rene med sin forstaaelse av kirkens væsen. Det er mulig, at mangen en misforstaaelse og mangt et saarende ord i den strid, som nu føres har sin rot deri, at man ikke paa forhaand har gjort sig gjensidig klar over det indhold man forbinder med begreperne. Det første spørsmaal vi maa klare for os er

derfor dette: Hvad er kirken? Hvad er den efter sit væsen og sin oprindelse?

Jeg vil straks fremsætte det svar, som har fremstillet sig for mig som det mest uttømmende: *Kirken er utvidelsen av den discipel- og vennekreds, som omgav Herren under hans jordiske tilværelse.* Ved en fordypelse i det, der dannet livsindholdet og gav formen for denne kreds, vil man, tror jeg, ogsaa nu kunne finde tilbake til et reelt kirkebegrep, en kirke, «der staar om end taarnene falde».

En saadan tilbakevenden til en mere umiddelbar opfatning er imidlertid altid fornøden. Hver generation faar de religiøse værdier i en form, som de tidligere generationer har dannet. Kun hvis den kan motta det reelle indhold og forme det paany i overensstemmelse med de ændringer, der navnlig indtræder paa det intellektuelle omraade, kun da kan indholdet bli en livsværdi for den. I motsat fald lever saavel form som indhold som en utenfor individerne staaende rest fra en foregaaende tid. Man føler kun pietet for det nedarvede, men har samtidig fornemmelsen av at staa overfor en anakronisme. — Dette er en meget stor fare. Pieteten overfor de hellige anakronismer avsvækker mere end noget andet den religiøse virkelighetsbevissthet.

Ser man nu kirken ut fra den opfatning av dens væsen som jeg har uttrykt i ovenstaaende definition, falder dens liv væsentlig i 2 faser. Den ene er vennekredsens samling omkring Mesteren under hans jordiske vandring, den anden er den samme kreds i stadig utvidet skikkelse samlet om ham efter hans overgang i en hinsidig tilværelsesform. Men begge disse faser er karakterisert ved det samme indhold: Det personlige forhold til Jesus Kristus i gjensidig meddelelse og hengivelse.

Den første av disse faser utviklet sig og tok sin form ut fra de særlige omstændigheter, hvorunder den faldt. Indenfor flokken av Jesu tilhængere dannet der sig mere og mindre intime kredser. Det inderligste og mest fuldendte samliv i forstaaelse og kjærlighet levedes i apostelkredsen og en gruppe av fromme familier, hvor navnlig en del kvindeskikkelser er repræsentert. Denne intimeste kreds er netop efter min opfatning kirkens prototyp. Utad optraadte Herren med

denne kredses medlemmer som tjenere og forkyndte under en peripatetisk virksomhets form «riket» og realiserte det i hele sin personlige livsforsel. Indad levet han sammen med denne kreds et inderlig venskapsliv, hvori han og de andre følte sig som en enhet overfor de utenforstaaende («verden»). Kun paa de store, springende punkter, da han som den enestaaende «traadte persekaret alene», utviskes grænserne mellem disse to grupper av mennesker for ham, og han ser kun det ene, *slegten*. Og dog skinner ogsaa her — selv midt under hans høieste lidelse — det særlige forhold til vennerne gjennem som en uendelig akcentuation av den lidelse, den hele slegt uten undtagelse voldte ham.

Denne første fase av venskapets liv avsluttedes i *nadveren*. Det sidste maaltid av de mange, hvor kjærlighetens strøm hadde gaat fra ham til dem og i skrøpelighet fra dem til ham. Og i vemod og inderlig glæde tegner han det enkleste og skjønneste billede av sig selv — til sin ihukommelse. Saa reiser han sig og gaar. Hans plads ved bordet skal nu være tom, det ved han. Men netop denne tomme plads skal staa til han kommer igjen. Naar de samles til det hellige venskabs samvær i maaltidets stund, da skal den tomme plads og billedet, han over pladsen har tegnet av sig selv minde dem om ham, som nu er gaat bort med sin legemlige form, men er hos dem allikevel levende, virkende og elskende i aandens realitet.

«Staa op, la os gaa herfra!»

Den ene fase er utrunden; naar de næste gang samles under ordinære forhold er *nadverens kirketid* begyndt.

Vi finder denne vennekreds med den tomme plads ved bordet og opstandelsestroens sterke forvisning om at pladsen atter skal fyldes og at han — den fraværende — trods alt er midt iblandt dem, vi finder dem samlet, «de var en flok paa omkring 120» (Ap. Gj. 1, 15) paa salen i Jerusalem. Og den kommer den underlige dag, da forbindelsen mellem det dennesidige og det hinsidige blir dem saa umiddelbart klar: «Det rørte dem alle saa underlig, det var ikke for oplevet. Der taltes om dem i himmerig, der blev deres navne skrevet».

Og saa begynder denne flok sit liv, dette liv der har antat saa mange underlige former, men altid har bestaat i

dette: At hjælpe Mesteren at realisere «riget» og naar de var trætte at søke ind til maaltidet ved bordet med den tomme plads til Mesterens ihukommelse.

Til denne venneflok omkring den Herre Jesus Kristus hører vi nu. Fra bordet lyder det hver søndag til os: «Kjæreste Kristi venner!» Denne flok med sin aand og sit livsindhold, den er «kirken, som staar om end taarnene falde». Og vor kirkelige organisation av hvad art den nu end er, ogsaa vor gamle, gode lutherske statskirke, den er, hvor skrøblig den end kan være, dog en ætling av «Markus moders hus» (Ap. Gj. 12, 12) hvor nadveren holdtes. Vel er huset ikke det væsentlige, men et hus med saa dyre minder holder man dog i ære.

Jeg har forsøkt at tegne kirken, saaledes som jeg ser den. Det vil derav fremgaa, at kirken efter min opfatning ikke er nogen guddommelig «institution». Den er ingen institution, men en av livsforholdene fremgaat realitet der har livets nødvendighet og livets frihet i sig og bæres av det organiske samspil mellem denne nødvendighet og frihet.

Inden jeg gaar over til det tredje spørsmaal, om hvad kirken gir os, maa jeg indskyte en bemerkning om *kirkens forhold til frelsen*. Her er nemlig et punkt som er av overvættes stor betydning, naar det gjælder at hævde Jesu stilling som slegtens universelle frelser.

Den romerske kirke hævder sig selv som guddommelig frelsesinstitution (extra ecclesiam nulla salus). Den lutherske og den reformerte kirke tar ganske vist i formen avstand herfra, men den hævder allikevel, at menneskene frelses gjennem en eller anden nærmere betegnet «saliggjørelsens orden». Forskjellen paa disse to ting er ikke meget stor. Med litt romersk tøielighet og litt luthersk bornerthet blir det omtrent det samme resultat som kommer ut med hensyn paa frelsens *universalitet*. Men dette med Jesu stilling som *slegtens centrale personlighet med den universelle frelse* det er det, hvormed kristendommen staar og falder. Det nytter litet at opstille denne opfatning av Herrens stilling som dogma og saa forresten i hele sin tænkning være partikularistisk. — Det er derfor efter min opfatning i høieste grad fornødent at man klart og tydelig præciserer, at kirken ikke repræsenterer slegtens frelsesapparat. Den tjener ganske

vist i frelsens økonomi som et middel saavel for dem, som til enhver tid danner den, som for dem, der ved dens selvutvidelse drages ind i den. Men frelsen gjennem kirken *maa* dog kun være én — og den mest fuldkomne — frelsesmodus. Slegtens totale frelse maa foregaa ad andre os ukjendte veier, der kun har dette tilfælles, at de alle fører ind til Jesus Kristus. Her eller hisset skal ethvert frelst individ se, at kun Jesus Kristus kan føre os ind til Gud, og at det, som paa uklar og ubevisst maate drog dem mot maalet var Jesu Kristi aand.

En hel række av Jesu ord synes mig at tale i denne retning. Jeg skal nævne et par av dem: Efter Math. 12, 32 har Jesus sagt: «Om nogen taler et ord mod Menneskesønnen skal det blive ham forladt; men bespottelse mod Aanden skal ikke blive forladt». Denne ytring maa jeg netop forstaa saaledes, at der er tilgivelse og frelsesmulighet for dem, der av en eller anden grund ikke er kommen i tilslutning til Jesus Kristus som person, naar de kun ikke har motstaat Aandens dragning i dypet av sit væsen. — Naar Jesus i Math. 25, 31 flg. skuer den yderste dom, taler han om dem, som har gjort ham vel ved at ta sig av de syke og trængende o. s. v. Men de retfærdige vet ikke, at de har tjent *Jesus*. Jeg tror ikke, at Herren kjender *os* saa daarlig, at han forutsætter hos os denne uvidenhet. For mig blir forklaringen den, at i avgjørelsens store stund spørres der ikke efter om man har kjendt Jesu Kristi navn, men om man har hat noget av Jesu Kristi sind. Endelig siger Jesus i Johs. 12, 32: «Naar jeg bliver ophøiet fra jorden, skal jeg drage alle til mig».

Hvis dette, som jo er hans generelle frelsesgjerning uttrykt i én sum, hvis dette kun skulde fuldbyrdes gjennem frelsen i kirken, da maatte jo ethvert menneske indrømme, at Kristi frelsesgjerning og Guds frelsende vilje var komplet mislykket. Ti det kan man ikke lukke sine øine for, at kirken er kun et minimum av menneskene kommen i berørelse med.

Jeg føler mig forvisset om, at der fra Jesus Kristus maa utgaa en aandsvirkning, som umiddelbart paavirker menneskene ogsaa der, hvor hans navn ikke nævnes. Og det vilde interessere mig høilig at vite om ikke nøkterne og tænkende

missionærer nogen gang har observert noget i den retning under sit arbeide.

Hvorledes denne frelse utenfor det bevisste forhold til Jesus Kristus sker kan man kun ane. Det har selvfølgelig ingen praktisk kristelig betydning. Kun den ting har praktisk betydning, at man maa anta denne frelsesmodus' realitet. Og skulde nogen si, at vi ikke behøver at spekulere over det, som Kristus ikke har fundet at ville eller kunne aapenbare os, saa vil jeg dertil svare, at det er en frugt av, at Kristi kjærlighet i 1900 aar har virket paa os, naar vi har denne vanskelighet saa klar og tvingende over os, at vi maa ha den løst for at kunne finde hvile i kristendommen.

Hvad jeg ovenfor har sagt om frelsen for dem, der ikke har kjendt Kristi navn, *kan* ogsaa gjælde dem, som vel har kjendt det, men av *egte* grunde ikke har kunnet annamme det som frelsesgrundlag. Dog mener jeg, at man her maa være meget forsigtig, netop med hensyn paa grundenes egthet. Det er let at bedra sig selv og henføre under intellektuelle vanskeligheter hvad der er *aandsmotsætning*.

Hvad gir saa kirken os? Den gir os vennekredsens opgave og vennekredsens møte med Mesteren ved bordet.

Opgaven det er den at fuldføre Herrens gjerning, i størst mulig utstrækning at realisere gudsrikets idé i denne tilværelse ved at bringe alle forhold ind under kjærlighetens lov og ved at drage andre mennesker til at slutte sig til Jesus Kristus i fortrøstning og hengivelse. Denne opgave løses delvis ved det man kalder *forkyndelse*. Herom vil jeg gjerne sige, at jeg tror man i vore kirkesamfund overvurderer denne forkyndelses betydning. Der hersker i vore religiøse kredser en aandelig nydelsessyke efter at la sig overrisle med gudelig snak. Dette er ikke sundt. Det personlige kristenliv bestaar ikke i og fuldbyrdes ikke ved mere eller mindre opløftende eller nedknugende stemninger utløst ved religiøs rhetorik. Det bestaar i og fuldbyrdes ved det godes langsomme vekst og det ondes skridtvise utryddelse, ved stræben efter Jesu Kristi efterfølgelse i det daglige liv. Under denne stræben trænger vi altid den kjærlighet, der strømmer ut fra Jesu Kristi kors, men der behøves ikke at tales meget derom, naar der kun leves meget deri.

Den professionelle forkyndelse er i det hele en farlig ting, hvad enten den nu drives av læg eller lærd. Den er kanske nødvendig, men den fordrer saa gudbeaandede mennesker, som sjelden findes. Med den dypeste ærefrygt mindes jeg i denne stund dem jeg har møtt av disse, der hadde en saadan evne til at forene det pligtmæssige med det umiddelbart beaandede.

Iøvrig mener jeg, at vi bør lægge vind paa den stille, leilighetsvise tale til menneskene. Over «forkyndelsen» bør der komme mere av det peripathetiske moment fra Galilæas bjerge og Genesarethsjøens fiskerbaater.

Og naar vi saa er træt av denne vandring med Herren samles kredsen om bordet med det stille samvær, der hvor Herrens plads er tom, netop for at fremhæve for os, at han er tilstede. Her ligger styrken, her ligger enheten. Styrken ved at møte Herren og faa tælles med: «Kjæreste Kristi venner!» Enheten ved at føle, at han er dog den samme mot og for os alle.

Og dette, som er kirken i sit intimeste væsen, det maa løftes op igjen til at bli det centrale punkt i *menighetens* liv. Da vil kirkebevisstheten atter skapes og først da. Ti da gaar man til kirken, ikke for at høre menneskenes tale, men for at møte den Herre Jesus Kristus selv paa en ganske særlig maate. Man blir *samtidig* med ham og faar virkelighetsbevistheten av ham og av at høre til hans kreds. Og den lykke er uendelig stor! Ikke mindre, fordi man kanske kan bli frelst paa anden maate og uten at staa i *dette* forhold til ham. Ti forholdet *er* lykken.

Jeg vilde inderlig ønske, at nadveren atter maatte bli alle kristne menneskers eie, ikke bare «de troendes». Og at det snart atter maatte bli saa, at kirkens gudstjeneste *var altergang*. Men jeg forstaar ogsaa den følelse, at mange mennesker, der drages mot et hyppig møte ved Herrens nadver kommer sjelden av hensyn til sæd og skik. Det virker disharmonisk paa en selv at forholde sig i denne henseende anderledes end andre. Men en ting kan man i stilhet og ubemerket gjøre: Man kan *overvære* nadveren og paa aandelig vis blande sig med dem, der gaar til alters. Saa deltar man ogsaa virkelig deri og faar velsignelse derav.

Der falder over livet en egen glans fra disse regelmæssige møter med Herren paa det sted, hvor han selv har sat os stævne, og hvor han taler alene. Jeg synes ofte, det virker saa velgjørende, naar gudstjenesten er skredet frem til nadveren, at vite: Nu taler Herren selv og alle andre tier.

Jeg har fremsat en del tanker, som har bragt mig selv ro i dette spørsmaal om kirken. Fremsat dem særlig til dem, der i sin kirkegang finder noget, der er væsensforskjellig fra alt andet, der kaldes «opbyggelig». Vi «kirkegjængere» er meget ofte ikke av dem, der regnes med blandt de egentlige kristne. Vi er vel kanske ogsaa selv mere i tvil om vort eget forhold til Gud end de saakaldte «troende». Vi føler os derfor ofte alene. Jeg vilde saa gjerne, at der mellem os, som netop føler os dragen av kirkens nøkterne kristendomsform, skulde være en skjult samfølelse. Derfor har jeg skrevet dette.

Naar kirkeklokkerne om søndagen sender sine dirrende toner ut i det uendelige rum, ind til den evige Gud, la os da sende vor stille bøn med, mens vi gaar vor kirkegang:

Give da Gud, at hvor vi bo
Altid naar klokkerne ringe
Folket maa samles i Jesu tro
Der hvor det pleied at klinge.
Verden vel ei, men I mig ser,
Alt hvad jeg siger, se det sker.
Fred være med Eder alle!

Saa skal vor Fader, som ser i løndom, gi os det aabenbart.

Kristiansand, december 1911.

PEHR EKLUND,

professor og domprovst i Lund.

Kun de, der kendte ham personligt, kendte ham, og de, der forstod ham, elskte ham og priste ham. Der var en fælles forstaaelse imellem dem, som var der en lønlære, der forbandt dem.

Thi han virkede kun ved sit ord, og kun paa dem, der som venner eller elever kom ham paa umiddelbar rækkevidde. Han var først og fremmest en samtalens mand. Han samtalede paa Lundagaard, samtalede under forelæsningen; samtalede i jærnbanekupéen, i selskabssalen, i studentens stue; — overalt hvor han kunde faa et menneske paa tomandshaand og et øre, der oplod sig for ham.

I samtalen kom han selv frem med alt hvad han havde i sig: hans frodige intelligens med dens hurtige huskud, hans kortfattede principer og improviserede vuer; hans kærnefaste overbevisning, hans uforbeholdne kritik; hans hjærtelighed, hans skælmeri. Og alt dette med en lethed og charme, der bares, dels af svenskerens formsikkerhed, dels af hans egen naturlige finfølelse og takt.

Han blev fødende, skabende under samtalens varme, fødte for sig selv og skabte for andre. Det var ikke blot gnister, der sprudede af ham, men spirer, der faldt fra hans ord.

Thi han var en mand, der havde budskab at bringe. Budskab ovenfra og budskab indenfra; alt hvad han sagde, var oplevet: gennemtænkt og gennemlevet, var blevet hans kød og blod; og han gav bestandig af sit eget, selv hvor han havde faaet dette ved at ernære sig af andre.

Og altid handlede det om det centrale; han var en midtpunktsøgende aand. Jo mere han levede sammen om kærnen, des friere stillede han sig til det uvæsentlige og uhenhørende. Theorier og læresætninger, traditioner, meninger og manérer

— det kunde han feje bort, saasnart han saa, det ikke havde ægthedens mærke, at det ikke udsprang af kristeligheden selv. Og dog var han varsom og øm mod alt hvad der havde kristelig hævd. Den ringeste ting i kirkeskik eller folkeliv kunde faa sin betydning for ham, naar han kunde se det som et levende led i den store organisme.

Hans udvikling som theolog var først og fremmest begrundet i den svenske kristendom med dens kirkelige gudsfrygt og bekendelsesfaste Lutherskhed. For svenskeren er totalitet og tradition betydningsfulde magter; han bøjer sig for de givne forhold og under den vedtagne form. Det ved enhver, og man ser det let i det svenske kirkeliv; men hvad man mindre bemærker, er, at der under denne formelle bundethed rører sig en fromhed, der er præget af stærk personlig oplevelse, ikke blot i de sekter, der finder ly under den svenske kirke, men ogsaa i kirkefolket selv.

Og hvad man endnu mindre ser, er den frihed, der vindes under det faste ydre. Man passer paa med kirkegang og søndagsfred og bibelstrenghed og adfærd og tale; men det kristelige idéliv, der rører sig hos de tænkende, faar derved, at opmærksomheden er henledt paa disse andre ting, desto mere raaderum. Man stoler paa den ærefrygt for det hellige, som man forudsætter hos enhver, der vil kalde sig kristen og gælde for et dannet menneske; og ærbødigheden for den aandelige overklasse styrker tilliden til, at det, der i akademiske former tænkes nærmere om tingene, vel maa have sin kristelige berettigelse. I dette, som i meget andet, ligner det svenske kirkeliv det engelske og adskiller sig tydeligt fra nabolandenes af lægmandstro og lægmandsmistro beherskede kirker.

Under saadanne forhold kan der fostres frihed og overlegenhed for en mand, der har lyst og kraft til at komme op ovenover; man behøver blot at drage sig de store skikkelser blandt Sveriges biskopper til minde for at mærke det. Ikke blot det, at Tegnér har været med i rækken, men Reuterdahl og Thomander og adskillige andre bærer vidnesbyrd om den høje grad af intellektuel og personlig kultur, som her har været forbundet med det kirkelige embede.

Og ejendommeligt nok: i dette land, hvor hele konkordie-

bogen maatte til for at afgive en kirkelig bekendelse, og hvor man holder paa dette konfessionelle og den lutherske skolastik, har man, under dette stive dække, i virkeligheden ikke blot ernæret sig mere umiddelbart af Luther end i Danmarks og Norges konfessionelt langt mere frigjorte kirker, men ogsaa taget de kristelige spørgsmaal op til drøftelse og filosofisk belysning med en gennemsnitlig langt større interesse.

Først og fremmest gælder dette studiet af *Schleiermacher*, den protestantiske theologis principielle fornyer, det studium, der ingen plads fik i Danmark og knap nok i Norge, men som hørte til selvfølgelighederne i den svenske theologi og som maatte drives virkeligt af dem, der tog den større theologiske examen. Ogsaa filosofien selv fik et alvorligt ord med i laget: Hegel eller Boström, — én af disse! men det gik heller ikke uden en af disse; den svenske idealisme maatte have tankemættelse, og den svenske formalisme maatte have filosofiens bestemmelser med. Pontus Wikner, som ogsaa Norge har haft godt af en stund, var en exponent af denne filosofiens forbindelse med kristenliv og theologisk tænkning.

Karakteristisk er det da ogsaa for Sverige, at *Martensens* theologi slog rod derover ganske anderledes end i Danmark og holdt sig der, længe efter at den officielt og privat var blevet afskaffet i Danmark. Endnu i 80-erne saa man ovre i Sverrig den danske biskops billede i fuldt ornat med kors og stjærner paa præsters og kandidaters vægge. Man havde læst ham, man havde tænkt ham, man havde sværmet for ham og maatte have ham for øje.

I denne bevægelse stod Pehr Eklund som ung, og hans første opgave som theolog blev at give den betydning ogsaa for det kommende slægtled. Endnu i hans senere professortid laa Martensens dogmatik fremme paa hans bord, gammel og slidt; «men den er læst, den!» sagde han. Han havde i aartier undervist studenterne i den og efter den, og han havde ordnet sit eget theologiske indhold efter dens grundlinier. Det universelle og principielle i Martensen, den filosofiske afklaring af det kristelige og først og fremmest den kristelige belysning af menneskelivets sandheder, — det var et grundlag, Eklund kunde bruge, og skemaet blev i Eklunds hænder og under hans daglige brug, bestandig simplere. Han havde

sine grundspørgsmaal parat, som instrumenter i en lommetaske: Hvad er det menneskelige, hvad er det kristelige i sagen? Hvor er det hedenske, antikt eller modernt, og det evangeliske i forhold til dette? Hvad er det katolske og hvad sagde reformationen? Hvor er det moralske, hvor er det mystiske, og hvad er det religiøse igen i forhold til disse?

Han havde sine kategorier paa fingerspidserne; han stillede dem op og gestikulerede dem frem. Stod midt iblandt studenterne, examinerede det ud af dem: de spørgsmaal der skulde stilles, de punkter, som det kom an paa; tog saa ordet selv og gav dem Augustin contra Plato, eller Gustav Adolph contra Augustus, blev varmere og varmere derved; «men det var kristendom, det!» sluttede han saa af, saa rørstolene han havde støttet sig til, røg langs hen ad gulvet.

I disse spørsmaal og i deres svar laa der dog mere end Martensen. Først og fremmest Eklunds egne forudsætninger: den personlige oplevelse af kristendommen, der engang maa have haft sin stærke gæring i den unge, indadvendte, tyste mand, om hvem hans ungdoms venner kunde berette. Maaske har den Chartau'ske forkyndelse virket med til den kristelige inderlighed hos Eklund, der til det sidste fandt sit udtryk i de Wallin'ske psalmers alvorsfulde kristendom.

Og i et forunderligt harmonisk sammenspil med dette: Pehr Eklunds bredt anlagte og veloplærte humanisme.

Eklund var begyndt som filolog; og dette vilde i Sverige den gang sige: ikke blot med latin og græsk, men ogsaa med en god del historie og filosofi. Det var den modne mands personlige valg, at han tog theologien op. Efter sin filosofiske doktordisputats (et latinsk syntaktisk arbejde) tog han den daværende «lille theologiske examen» og blev kort efter docent i theologien over et endnu halvt filologisk æmne, (om betydningen af ordet *sarx* («kødet») hos Paulus).

Dette er utvivlsomt en god maade at komme til (og gennem) theologien paa. Eklund vandt i hvert fald gennem den et fodfæste og et overblik, som viste sig baade i hans maade at stille de theologiske spørgsmaal paa og i valget af hans theologiske mestre.

Af aarhundredets theologer greb han først og fremmest

Schleiermacher med hans grundbestemmelse af religionen som fromhed og dennes gennemførelse gennem theologien. Han forenede her med Martensen hvad Martensen — Hegelianeren med metafysiken — ikke kunde forene med sig selv. Han tog det, der duede hos dem begge og justerede den ene med den anden. Men hans bestandig stærkere sans for de historiske realiteter i kirkeliv og kristenliv maatte med aarene føre ham ud over dem begge; og just, som han følte trangen blev den mættet af den theologi, der i 70erne og 80erne blev den toneangivende i Tyskland: *Albrecht Ritschls*.

Det historiske opgør mellem hedenskab og kristendom, katolicisme og protestantisme fik en ny og betydningsfuld vending for ham ved Ritschls paavisning af hedenskabets eftervirkninger i kristendommens lære og kultus og af det katolsk-hedenske i protestantismens skolastik og mystik. Ritschls kamp for Luther selv, mod Lutherdommen var dobbelt velkommen for Eklund, der elskede Luther og som ivrede for det evangeliske i dets renhed. Han fik fornyet spændkraft gennem denne det theologiske studiums fornyelse. Han besøgte Ritschl selv og opsøgte Harnack, da denne endnu var ung professor i Marburg og knap var traadt frem for verden endnu. Og atter fik de theologiske studenter i Lund en kontakt med den store theologi, som blev deres københavnske kammerater forment: Ritschl, og hvad bedre var: Ritschl i Eklunds forstaaelse, ikke i skoleform gennem tykt og tyndt med Ritschls ensidighed og bornerthed, men givet efter sin pointe og efter sin blivende værdi.

Harnacks dogmehistorie bød den naturlige hjælp til synspunktets videreførelse; Martensen traadte noget i baggrunden under Ritschls protest mod metafysiken, men Schleiermacher smæltede sammen med sin barske modstander i den organiske vext, som Eklund gav sine theologiske tanker. Som et element, han bestandig brugte ved siden af, nævnede han theologen *Vilmar* som kirkebegrebets hævder; ogsaa *Grundtvig* kunde han i denne sammenhæng anføre, men han skattede ham høiere som psalmedigter og som højskolens grundlægger og kunde vel ogsaa daarlig finde plads for hans theologi i sin protestantiske udviklingslinie. Til stor forfærdelse for grundtvigianeren, pastor Hoff forsøgte han engang i Vedby-

gaards have at udvikle for ham, hvor højt Luthers katekismus staar over apostolicum som udtryk for det kristelige.

Thi *Luther selv*, — det var jo dog ham, der havde forstaaet det, og ham, man skulde forstaa. Jo ældre Eklund blev, jo mere han arbejdede paa at simplificere kristendomsindholdet for sig og fremstille det evangeliske i dets reneste kærne, des mere samlede han sig om Luther, ikke ved lærde studier af Luthers vidtløftige produktion — den megen læsning var aldrig Eklunds sag — men ved indtrængende fordybelse i de korte udtryk, hvori Luther havde koncentreret sin reformationskraft, i ungdomsskrifterne, i psalmerne, i de schmalkaldiske artikler og i katekismerne; — «den store» ikke at forglemme! «den bog der», som han sagde, «ifølge moderne textkritiks metode ikke existerer, da man aldrig ser den citeret,» men som i sandhed existerede for Eklund; thi det meste af hvad han søgte, fandt han udtrykt i denne prægtige sammenfatning af det evangeliske lærebegreb; men ogsaa i de enkelte led af den lille katekismus fandt han de evangeliske pointer som han trængte til at faa frem; denne bog, hvori alt er princip, og hvor det hele er sagt paa væsentlig maade, — det var en bog, som Eklund kunde bruge.

Af den idelige brug, han gjorde af katekismerne, dels som præst og dels som professor, fremgik de bøger, hvori han har nedlagt sin dogmatik, «Den apostoliska tron i Martin Luthers Katekesutläggning» (1897—99) og «Evangelisk Fadervårsdyrkan» (1904—5), tidligere havde han i «Den theologiska vetenskapen» (1885) givet problemerne i encyklopædiens form.

Eklund var ingen skribent; skrivebordsarbejde var ham overhovedet ubehageligt, og den, der ikke kendte ham iforvejen, vilde ikke kunne finde ham i hans bøger. Det skematiske, der støttede og klarede hans levende replik, træder i hans skrifter i forgrunden; han har aabenbart som forfatter følt sig akademisk forpligtet i strengere forstand end som lærer og menneske.

I sine sidste, svage aar syslede han med den i og for sig gode tanke om at illustrere den evangeliske lære ved sammenstilling af psalmevers; men denne hans yndlingstanke bragte han selv dog kun antydningsvis til udførelse. Eklunds skrifter vilde dog kunne faa større betydning, hvis en forstaaende elev,

der havde fremstillingens gave, tog dem op til videre udvikling udfra erindringen om hvad han mundtlig havde givet. Om hans venner idethele vilde fæste til papiret, hvad de mindes fra hans mund, vilde der sikkert komme meget mere frem end fra hans egen pen.

Hans venner — hvormange de var og hvor dybt de følte sig ham skyldige, faar man det stærkeste indtryk af ved det festskrift, de rakte ham ved hans afgang fra universitetet — et tungt vejende kvartbind paa 760 sider [1]), — i sin fremtræden et af de mest imponerende festskrifter, der nogensinde er rakt en nordisk mand. Her fik vi, «Pehrs poiker», dog engang lov til samdrægtig at nævne ham for verden — et par danske var ogsaa med; — og naar man ser den lange række af forskellige mænd med forskelligartede æmner: filologer, filosofer, historikere, religionshistorikere og arkæologer ved siden af theologiske videnskabsmænd og præster, saa faar man begreb om hans aandelige rækkevidde, og om mangfoldigheden af hans interesser og indflydelse.

Der findes ogsaa mangen genklang af hans egne tanker. En enkelt lille afhandling, kun paa et par sider, «vidga muren» er betegnende. Det er et fremtidsudsyn mod en «vidhjärtet svensk folkkyrka», så att hon omfattar alla kristna inom vårt folk, af hvad namn och riktning det vara må, så vidt de vilja låta sig af henne omfatta.» Det er, som man hørte ham selv: «Mure, — men vide!» «Fasthed i kirken, men plads, plads! kirkens omkreds saa langt, som evangelisk fadervordyrkelse rækker.»

Han vilde have hele folket med ind i kirken, og hele menneskelivet. Det var den id, der laa bag al hans virken, som theolog, som præst og som opdrager. Af disse tre ting var han maaske mest det sidste, det som han ikke var officielt. Folkeopdragelse, folkevel, menneskelivet levet i sandhed og i lykke, i tro og i arbejde. Sveriges folk, samlet i et kristeligt, sundt nationalliv. Og ikke blot Sverige: Nordens folk. Han var skandinav, ikke som efterklang fra

[1]) Skrifter, tilägnade Pehr Gustav Eklund, Lund, 1911. (Her findes ogsaa en fuldstændig fortegnelse over Eklunds skrifter og afhandlinger).

skandinavismens tider, men han elskede Nordens tre folk og var fuld af fremtidstro paa Nordens kultur og nordisk kristendom — om de dog blot kunde lære at enes, om de dog vidste, endnu paa denne dag, hvad der tjener til deres vel!

Han mente, at Lund ved sin beliggenhed og sin historiske fortid havde det som sit naturlige kald at bygge bro mellem landene; og helst saa han den nordiske kristendom med alle dens mange skønne kræfter samlet om Absalons gamle kirke og fejret med den ærværdige *Missa Lundensis*.

Ak, Absalons gamle sæde, som man ikke havde villet betro ham! Det var den sorg, der tyngede ham paa det sidste, — mere maaske end tanken om, at det alligevel kun var de faa, der forstod ham.

Edv. Lehmann.

SOGNEPREST KLAVENESS' OPGJØR MED DEN LIBERALE TEOLOGI.

I de to sidste hefter av For kirke og kultur har sogneprest Klaveness holdt opgjør med teologerne, — de liberale og de ortodokse. Resultatet er at han hverken kan slutte sig til den ene eller den anden av disse grupper, men speider efter «den tredje retning».

At Klaveness ikke hører hjemme i vor ortodokse leir, er efter dette opgjør tydelig. Er det likesaa tydelig at han ikke hører hjemme i den liberale?

Mig forekommer det at den ensomhetsfølelse som Klaveness begynder med at gi uttryk for, ikke er fuldt begrundet i de virkelige forhold hos os. At der mellem den ældre og den yngre generation av frisindede er en viss forskjel i synsmaater, er jo ikke til at undres over Det kan ikke anderledes være. Men denne forskjel bør ikke overskygge det fælles.

I hvert fald er Klaveness' opgjør med de liberale idetheletat holdt i en saa rolig tone og i en saa broderlig aand, at det indbyr til svar. Og da mit navn er et av de faa som er nævnt i artikelen, vil jeg faa lov til at fremkomme med nogen bemerkninger.

1. *Underet.*

De aller fleste av de anker Klaveness reiser mot den liberale teologi, har hensyn til dens stilling til underet. Den liberale teologi negter underet eller ialfald naturunderet; den søker paa tendensiøs maate at paaberope sig selve det nye testamente til fordel for sin undernegtelse; den gjør ved sin holdning til underet bibelen til en samling av sagn og eventyr og fornegter dens troværdighet paa det avgjørende punkt: Jesu opstandelse.

Jo mere Klaveness saaledes har koncentrert sin dissens om underspørsmaalet, des mer beklagelig er det at han ikke

klart har uttalt *hvad han forstaar ved undere*. Forskjellige uttalelser tyder paa at han gaar ut fra det populære underbegrep: en begivenhet som «strider mot naturlovene». Saaledes naar han hævder at professor Ording offentlig har avvist «enhver tro paa undere». Eller naar han søker at godtgjøre at de moderne bare avviser undere i naturlivet, men samtidig — inkonsekvent nok — anerkjender dem i aandslivet, som om det dér ikke var saa nøie med aarsakslovens ubrytelighet. Men naar det et andet sted heter: «den historie bibelen fortæller er fra først til sidst — fra skapelsen til den nye jord — en uavbrutt række av undere», saa er dette enten en meget stor overdrivelse, eller ogsaa foreligger der her et videre — og mere bibelsk — underbegrep. Og i sidstnævnte retning peker ogsaa en ytring som denne: den levende Gud og underet hører uadskillelig sammen.

For den som søker klarhet over de bibelske undere, og idetheletat for den som har sine aandelige røtter i bibelen, bør det være selvsagt at ta sit standpunkt i det bibelske underbegrep. Men hvis ikke professor Petersen har levet og skrevet forgjæves, maa det ogsaa i vor kirke være blit klart at det bibelske under først og fremst er et religiøst begrep. Underet er en guddommelig gjerning som for den troende vinder religiøs betydning. Dog ikke saa at underet simpelthen er det religiøse navn paa en begivenhet og enhver bønhørelse et under. Hvad bibelen kalder under, er gjennemgaaende en usedvanlig guddommelig gjerning, en usedvanlig oplevelse av Guds magt og godhet.

Derimot er det ikke rigtig at bestemme bibelens undere som begivenheter der «strider mot naturlovene». Det er ikke rigtig, fordi de bibelske forfattere nok hadde en viss forestilling om naturens almindelige gang, men ikke vor tids strenge begrep om naturens lovmæssighet og heller ikke vor tids utvidede kjendskap til naturens kræfter. Og det er ikke rigtig, fordi det underfulde overhodet ikke behøver at ligge i begivenheten som saadan, men deri at den indtraf just paa det og det tidspunkt, under de og de omstændigheter.

La os f. eks. tænke paa det mest betydningsfulde av alle gammeltestamentlige undere: overgangen over det røde hav. Efter den ældste beretning om denne begivenhet er der

al grund til at tænke sig den naturlig formidlet: «og Jahve drev havet bort med en kraftig østenstorm som blæste hele natten og gjorde havet tørt». Først i en senere beretning heter det: «og vandet delte sig saa at israeliterne vandret gjennem havet paa tør bund, mens vandet stod som en mur paa begge sider av dem». I den bibelske tekst er disse to motstridende fortællinger uorganisk sammenføiet med hinanden. Og som de staar der side om side, er de et interessant eksempel paa underets tilbøielighet til at ændre karakter og «vokse» indenfor den senere overlevering. Denne tilbøielighet er vel kjendt i al underoverlevering og maa nødvendig tas i betragtning ogsaa ved undersøkelsen av de bibelske undere.

Gaar man nu ut fra begrepet om underet som en usedvanlig, religiøs betydningsfuld oplevelse av Guds magt og godhet, saa er jeg ganske enig med Klaveness i at den levende Gud og underet hører uadskillelig sammen, og at troen paa en levende Gud er en kilde hvorav tro paa undere uavladelig vælder ut. Den religiøse tro ser ikke blot Gud som den hemmelige grund for alt som sker. Den oplever ogsaa i enkelte, distinkte akter Guds særlige indgripen. Og disse alvorsfulde høidepunkter i oplevelsen av Guds magt og godhet har for det religiøse liv gjennem alle tider hat en særegen betydning. Hvordan en saadan begivenhet naturvidenskabelig set er at forklare, er for den troende likegyldig. Om den viser sig at være «naturlig formidlet», ophører den ikke derfor for ham at være et under. Om det ikke-religiøse menneske erklærer den for et besynderlig tilfælde, for ham er den en aabenbarelse av Gud. Og selvfølgelig er de undere som han saaledes oplever, ikke indskrænket til aandslivet alene. De hører ogsaa hjemme i naturlivet. At oprette en skarp dualisme mellem aand og natur vilde overhodet stride mot den religiøse tro.

Underet i denne betydning av ordet har, saavidt jeg vét, heller ikke professor Ording bestridt. I 1906 skrev han saaledes følgende: «Naar vi allikevel hævder underets plads i kristendommen, er det ikke som bevis for troen, men paa grundlag av troen, og saaledes at vi opfatter det som mysterium, som det uforklarlige og for menneskene umulige, og

ikke som absolut mirakel. Vor tro paa underet er vor tro paa Guds fuldkomne herredømme over naturkræfterne, paa formaalstankens fulde overordning over naturmekanismen. For os selv blir da særlig saadanne oplevelser undere hvori vi i særlig grad merker Guds haand, overordentlige, uventede hændelser med direkte og indgripende betydning for vort livsformaal» (Norsk teologisk tidsskrift for 1906, side 116). Men som det allerede her kommer frem: Ording sondrer mellem under og mirakel. Ved mirakler forstaar han undere som strider mot «naturlovene» eller «den kjendte virkelighet». Og saadanne undere avviser han principielt; derfor forkaster han ogsaa, forut for al historisk undersøkelse, visse bibelske undere, som jomfrufødselen og den legemlige opstandelse (i dette uttryks traditionelle mening).

Nu er det sikkert nok at denne dogmatiske negtelse av en viss gruppe undere er karakteristisk for en betydelig del av den saakaldte «liberale» eller «moderne» teologi. Men at denne teologi dermed berøver bibelen enhver autoritet og reducerer den til en samling av sagn og eventyr, kan ikke med sandhet siges. Denne bemerkning av Klaveness er et stemningsutbrud som man psykologisk kan forstaa, men som ikke svarer til virkeligheten.

Desuten kan det ikke være berettiget at se bort fra at det nævnte standpunkt ingenlunde er eneherskende eller ubestridt inden den teologi der ellers betegnes som liberal eller moderne. Som repræsentanter for en avvikende holdning kan man i Tyskland nævne mænd som J. Kaftan og J. Wendland, Loofs og v. Dobschütz; i Danmark en saa fremskutt skikkelse som dr. Krarup. Hos os maa jeg ha lov til at minde om J. Gleditsch og mig selv. Og hvis man hertil vil si: virkelig liberale eller moderne er kun de teologer som principielt forkaster undere som jomfrufødselen og den legemlige opstandelse, saa maa man naturligvis ha frihet til at opstille en slik definition av liberalt eller moderne. Men man maa da være opmerksom paa at man bruker en anden uttryksmaate end den som ellers er bestemmende for den teologiske partigruppering og for den kirkelige polemik. Man stifter dermed ikke klarhet, men yderligere forvirring. Og hvilken interesse kan det ha at sætte de moderate strømninger

inden den liberale eller moderne teologi mest mulig ut av betragtning? Denne fremgangsmaate passer alene for de ortodokse agitatorer som lever av radikalismen og uten den maatte stikke sine sværd i balgen og smede sine spyd om til vingaardsknive.

Naar Klaveness hverken gjengir Ordings standpunkt rigtig eller tar hensyn til den avvikende holdning som andre inden den frisindede leir hos os har indtat, kan jeg kun forklare mig det som uttryk for hans smertelige følelse av at de yngre liberale i ethvert fald ikke deler hans eget syn paa underet. Deri har han visstnok ogsaa ret La mig forsøke at vise hvor jeg for min del ikke kan være enig med ham i synsmaate eller polemik.

Først og fremst kan jeg ikke gi Klaveness ret i at underet er *troens grundlag*, og at særlig Kristi opstandelse subjektivt begrunder troen paa Jesus som verdens frelser.

At underet er troens grundlag, er ikke engang for den nytestamentlige tids eget vedkommende overensstemmende med virkeligheten. I høiden kan man si at underet som sekundært moment hørte med til troens grundlag.

Naar Jesus vandt sine disciples tro, var det ikke i første række ved sine undere. Mange av hans samtidige saa disse undere uten at komme til tro. Og Jesus selv ønsket ikke tro for undernes skyld. Han vilde at troens grund skulde ligge i hans evangelium og i indtrykket av hans religiøssædelige personlighet. Underne hadde for disciplene væsentlig trosstyrkende og trosmodnende betydning. Ja, dette gjælder i grunden ogsaa om Jesu opstandelse. Ti ganske visst blev troen paa opstandelsen skapt ved den opstandnes aabenbarelser. Men selv om man — med rette — lægger vegt paa at disse aabenbarelser har hat en objektiv bakgrund, er det dog utvilsomt at de ikke har grundlagt Kristustroen fra nyt av, men kun vakt den til live igjen og videre utfoldet dens indhold. Sit dypeste grundlag hadde opstandelsestroen i det indtryk som disciplene allerede under jordlivet hadde faat av sin herre. Selv Paulus' oplevelse utenfor Damaskus har været pskykologisk forberedt gjennem indtryk av evangeliet og av de kristne.

Og gjælder dette allerede om den tid som selv oplevet

underne, saa gjælder det end mere om senere tiders kristne, til hvem underne kun kommer gjennem historisk overlevering, og som i sin egen tid for det meste savner tydelige analogier til disse oplevelser.

Saa længe de bibelske beretningers ubetingede troværdighet var dækket av inspirationsdogmet, og saa længe bevisstheten om naturens strenge lovmæssighet ikke var skarpt utpræget, kunde det vel synes som om de bibelske underberetninger kunde tjene som grundlag og bevis for troen. Skjønt allerede dengang maatte for en dyperegaaende selvbesindelse det spørsmaal reise sig: hvorpaa hviler saa igjen min tro paa skriftens inspiration? Men efterat det er almindelig erkjendt at bibelens historiske beretninger ikke kan unddrages historisk og religiøs kritik, og efterat det er blit klart at en underfuld begivenhet overhodet ikke paa bindende maate kan godtgjøres ad rent historisk vei, er de bibelske undere i ethvert fald kommet i en anden stilling. Fra at være bevismidler er de selv blit gjenstand for bevis, fra at være et middel for apologetiken er de selv blit gjenstand for apologetik. Historiske undere antar kun den som allerede har en religiøs tro at bygge paa. Jesu undere er kun virkelige for den som av andre grunde allerede tror paa Jesus. Fortællingerne om Jesu opstandelse tror vi kun, fordi de fortælles om *ham*.

Hermed skal dog ikke være negtet at underne og specielt opstandelsen har sin betydning for troens utfoldelse. Men troens grundlag blir underet dermed ikke. Det hører ialfald ikke med til det primære trosgrundlag, man kan i høiden si at det sekundært hører med til grundlaget, forsaavidt som det for den allerede troende tjener til bestyrkelse og videre utfoldelse av hans tro.

Men dernæst er jeg ikke i tvil om at *den historiske kritik av de bibelske underberetninger* har videre konsekvenser end Klaveness ialfald i denne artikel synes at ville indrømme.

Jeg er enig med Klaveness i at den liberale teologis historiske kritik av underberetningerne tildels er præget av et forutfattet dogmatisk standpunkt og derfor ikke altid gjør et tiltalende indtryk. Det forholder sig saa at den dogmatiske negtelse av visse underes mulighet hindrer den fuldt

uhildede prøvelse av den historiske bevidnelses stilling. Kritiken fristes derved til at lete efter historiske argumenter mot beretningerne og ved allehaande, kanske noksaa kunstige midler at søke at svække dem ogsaa historisk set.

Men for ikke at bli ubillig i dommen over slike utglidninger fra kritisk side, maa man holde sig for øie hvad der fra konservativt hold præsteres av apologetisk procedure til fordel for disse beretninger. Er kritiken tendensiøs, saa er apologien som regel endnu mere hildet i et forutfattet standpunkt. Det har vi ogsaa hos os hat anledning til at iagtta. Kravet om upartiskhet i den historiske prøvelse maa derfor rettes likelig til høire og venstre. Man maa se at faa stanset baade den apologetiske og den kritiske karussel. Men det vil da vise sig at den historiske bibelkritik fører videre end Klaveness synes at være sig bevisst, naar han i denne sammenhæng kan ville nævne saa harmløse ting som Mosebøkernes avfattelsestid og salmeoverskrifternes egthet.

At de bibelske underberetninger maa kritiseres, indrømmer forøvrig ogsaa Klaveness. Vi tror ikke paa et hvilketsomhelst under som fortælles. Men det kritiske princip maa ikke hentes fra videnskapen, men fra troen, mener han. «Man tror det under som stemmer med troen».

Heri er der den sandhet at vi øver og maa øve ogsaa en religiøs kritik av underberetningerne. Det fantastiske, eventyrlige under hvis religiøse betydning ikke kan erkjendes, tror vi allerede av religiøse grunde ikke paa. Og omvendt tjener forstaaelsen av et unders religiøse værd til at styrke os i tilliden til dets virkelighet.

Men den religiøse kritik er ikke den eneste som maa øves. Vi maa likesaa sikkert og først og fremst øve en historisk. Som Petersen uttrykte det ved Bangs doktordisputas: «er først den forutsætning git at det oversanselige *kan* være virkelig, da er det en historisk undersøkelse som overbeviser om *hvilke* oversanselige begivenheter der har fundet sted». Eller som jeg heller vil si: ogsaa underberetningerne maa naturligvis underkastes historisk kritik med hensyn paa sin bevidnelse, beretningens kildegrundlag, dens forhold til andre beslegtede beretninger, dens overensstemmelse med virkeligheten o. s. v. De maa det saa meget mere fordi

netop det underfulde vitterlig har en tilbøielighet til at vokse, og fordi den religiøse overlevering faktisk er tilbøielig til at utvikle sig i legendarisk retning.

Ogsaa Klaveness vil visstnok medgi dette. Han vil ikke overta garantien for at alle nytestamentlige underberetninger — end si de gammeltestamentlige — er umiddelbart historiske. I mange tilfælder vil han være tilbøielig til at anta at der vel ligger virkelige oplevelser til grund, men billedet er i overleveringen blit forskjøvet. I andre tilfælder vil han kanske endog indrømme muligheten av rene legender. I sin præken om Bjørnsons gravfærd siger han selv om himmelfartsberetningen: «Hvad den fysiske begivenhet Lukas fortæller vil si, tør jeg ikke avgjøre. Jeg er mest tilbøielig til at mene at den ældste kristenmenighet ved den har gjort anskuelig for sin betragtning sin levende tro paa at Jesus var gaat som konge ind i himmelen».

Men med hensyn til jomfrufødselen og den legemlige opstandelse er han absolut tillidsfuld. Her skal den historiske bevidnelse være utvilsomt tilstrækkelig for alle som ikke paa forhaand negter disse underes mulighet.

Denne dom er for jomfrufødselens vedkommende sikkert uholdbar. Det vilde føre for vidt her at fremstille de vegtige grunde av rent historisk art som taler mot at godkjende overleveringen om jomfrufødselen, og som for enhver uhildet bedømmelse idetmindste maa gjøre spørsmaalet vanskelig og tvilsomt. Jeg skal indskrænke mig til at nævne at Klaveness ikke citerer Paulus rigtig, naar han siger at Paulus kalder Jesus for Davids søn. Paulus uttrykker sig noget anderledes: «kommen av Davids æt *efter kjødet*, men efter helligheтsaand indsat til Guds søn i magtherlighet ved opstandelse fra de døde», Rom. 1, 3. Dog, ogsaa uten en nærmere utredning av hele denne indviklede sak har jeg ret til at si at man burde holde op med disse stadig gjentagne paastande om at kritiken av overleveringen om jomfrufødselen er dogmatisk motivert. Disse paastande slaar virkeligheten vel sterkt i ansigtet. Ti som enhver der har kjendskap til den nytestamentlige teologis historie maa vite, har der længe været nok av forskere som ikke har nogen i sin verdensanskuelse liggende grund til at forkaste jomfrufødselen, som meget mere

anerkjender et under som Jesu legemlige opstandelse, men som likefuldt av rent historiske grunde negter eller betviler jomfrufødselens historiske karakter. Ogsaa inden den modernpositive teologi begynder dette standpunkt mer og mer at vinde indgang. Og det kan neppe være forsvarlig i polemisk interesse at fortie eller tilsløre disse forhold.

Adskillig anderledes staar saken med hensyn til Jesu opstandelse, hvor der imidlertid maa skjelnes mellem den opstandnes aabenbarelser og fundet av den tomme grav.

At beretningerne om aabenbarelserne, særlig Paulus's beretning 1 Kor. 15, er uttryk for virkelige oplevelser fra disciplenes side, er almindelig anerkjendt ogsaa inden den liberale teologi. Omstridt er, hvorledes disse oplevelser er at opfatte. Var det subjektive visioner? Eller objektive visioner d. v. s. visionære oplevelser som var uttryk for en virkelig Guds- og Kristus-aabenbaring? Eller oplevelser av en særegen art som ikke helt dækkes av nogen analogi? For min del er jeg tilbøielig til at anta det sidste. Ti Paulus holder sin grundlæggende Kristusaabenbarelse bestemt ut fra sine senere syner og aabenbarelser. Han taler om en aabenbarelse for mer end 500 brødre paa én gang, hvad der ikke begunstiger antagelsen av en almindelig vision. Og paa en egenartet oplevelse tyder ogsaa de evangeliske fortællinger, selv om det er sandsynlig at enkelte træk i disse er uttryk for en senere materialisering av overleveringen.

Men hvorledes skulde vi paa den nu foreliggende tidsavstand og med de givne kilder kunne vente med sikkerhet at kunne bestemme disse oplevelsers art? At man som analogi har henvist til de ellers kjendte visionære tilstande, er kun naturlig, da den historiske forskning altid saavidt mulig søker at belyse det ukjendte ved det kjendte. Og vigtigere end spørsmaalet om disciplenes oplevelser var av visionær natur, er aabenbart det spørsmaal om de i saa fald er at betragte som rent subjektive visioner eller som uttryk for en virkelig Guds- og Kristusaabenbaring. Dette spørsmaal ligger naturligvis utenfor den historiske forsknings rækkevidde: det vil bli avgjort og maa avgjøres ut fra religiøse synspunkter. Men hvor det avgjøres i den «objektive visionshypotese»

aand, maa man erkjende at den for troen væsentlige interesse er tilgodeset.

Hvad fortællingen om gravfundet angaar, er der inden den liberale teologi delte meninger om, enten den er historisk eller legendarisk. For min del anser jeg det for sandsynlig at der ogsaa her ligger en virkelig oplevelse til grund. Det synes mig at være et interessant vidnesbyrd om den historiske bevidnelses styrke at gravfundet anerkjendes som historisk ogsaa av en række utpræget radikale forskere, som ingenlunde samtidig antar Jesu legemlige opstandelse, men forklarer gravens tomhet paa naturlig maate. Og jeg er tilbøielig til at tro at den legendariske forklaring vilde være mindre utbredt, hvis ikke anerkjendelsen av gravfundet stillet undersøkelsen overfor det ubehagelige dilemma: enten at anta Kristi legemlige opstandelse eller ogsaa at forklare gravens tomhet ad naturlig vei.

Men at den historiske bevidnelse her skulde være saa tvingende at den for alle uhildede utelukker muligheten av en legendedannelse, vilde være for meget sagt. Og naar Klaveness mener at vor tillid til det nye testamente overhodet maatte rokkes, hvis fortællingen om gravfundet og forestillingen om det gravlagte legemes forvandling var en legende, skapt av opstandelsestroen, kan jeg ikke anse dette for vel overveiet.

Jeg har grund til at tro at Klaveness selv ikke føler sig bundet til alle enkeltheter i fortællingerne om den opstandnes aabenbarelser, likesom han ikke føler sig bundet til himmelfartsberetningen. Men hvorfor skulde da den som paa fortællingen om gravfundet anvender en lignende betragtning som Klaveness anvender paa andre momenter i opstandelsesoverleveringen, derfor være nødt til at slaa en strek over hele det nye testamente?

At fortællingen om gravfundet og vissheten om at «Guds hellige ikke har set forraadnelse», har spillet en rolle ved opstandelsesbudskapets seiersgang i den gamle verden, vil ogsaa den liberale teologi indrømme. Og jeg er for min del ingenlunde sikker paa at det vilde bli uten følger for nutidens og fremtidens tro paa Herrens opstandelse, om det isteden — efter visse teologers ønske — skulde gjøres til

kirkelig lære at hans legeme var smuldret i graven. Men at fortællingen om gravfundet og forestillingen om den nære sammenhæng mellem opstandelseslegemet og det gravlagte legeme har været det dypest bærende grundlag for opstandelsestroen i dens gang gjennem de skiftende tider, kan umulig hævdes; en rolig og indtrængende religiøs selvbesindelse vil sikkert maatte lægge tyngdepunktet andetsteds. Og naar vi paa andre punkter i det nye testamente utvilsomt maa skjelne mellem tidshistorisk form og blivende kjerne, er det ikke besindig at paastaa at der intet vilde bli tilbake av opstandelsen, ja av hele bibelen, hvis det for en senere tid skulde vise sig at selve troen paa Herrens opstandelse i det nye testamente var uttrykt i en tidbundet form og ledsaget av objektivt urigtige, forsaavidt «falske» forestillinger.

Jeg kommer hermed til min sidste indvending overfor Klaveness. Klaveness synes at ha overset at man meget vel kan medgi et bibelsk unders *mulighet*, og dog — ut fra indtrykket av Guds regelmæssige virken i naturen og historien — betvile dets *virkelighet*.

For min del er jeg med Klaveness enig i at bibelforskningen ikke har ret til paa forhaand at forkaste en bestemt gruppe av bibelske undere, deriblandt et under som i den bibelske overlevering indtar en saa betydningsfuld plads som Jesu legemlige opstandelse. Jeg kan ikke her utvikle de grunde som fører mig til dette standpunkt, men la mig i det mindste kort antyde dem.

Den historiske undersøkelse hører efter min mening selv med til undersøkelsen av den hele virkelighet. Den maa derfor ikke bindes ved en dogmatisk forhaandsdom som vilde hindre den i en uhildet prøvelse av den historiske overlevering. Og hvad der er vigtigere: den kristelige gudstro har, saasandt den har bevaret sin sammenhæng med Jesus, en ubetingethet som ikke gjør det naturlig for den at opdra bestemte, snevre grænser for hvad Gud kan gjøre, og som den ikke blot i livet, men ogsaa for tanken vil vite at hævde. Hvad betyr ikke allerede den levende Guds fulde herredomme over de i verden nedlagte kræfter! Og hvis den verdensbetragtning er rigtig — som av mange grunde anbefaler sig — at verdensutviklingen ikke er et kredsløp, men en stadig fortsat

guddommelig skapen, en stadig fremadskridende guddommelig nyvirken, hvor blir da ikke pladsen for slike momenter i verdensutviklingen som for os er hemmelighetsfulde og ugjentrængelige, yderligere utvidet!

Hvad vi kalder naturlove er overhodet ikke herskende væsener, men kun formler eller regler som vi har abstrahert fra virkeligheten og hvorunder vi sammenfatter visse likeartede foreteelser. At disse love uttømmer virkeligheten, er en altfor dristig antagelse. Og er den overhodet ikke rigtig, den opfatning av historien som vil utslette av den det særprægede og gjøre de store mænd til blotte produkter av utviklingen, saa strander den fremfor alt paa Jesus Kristus. Jesus selv som han er skildret i det nye testamente, og som han staar for den kristelige tro fra begyndelsen av, er i sin person et under, høit hævet over alle historiske analogier, og energisk hævdende sig selv overfor alle forsøk paa at reducere ham til vanlig menneskemaal.

En mekanisk sondring mellem aandsunder og naturunder — som man ganske visst ikke saa sjelden forsøker at komme gjennem med — kan der heller ikke være tale om. «At Gud alene kan virke noget nyt ind i menneskenes aandelige liv, er meningsløst». Antar vi aandsunderet, maa vi ogsaa regne med muligheten av naturunderet. Ellers kommer vi ind i en dualisme mellem aand og natur som hverken kristelig eller videnskabelig er berettiget.

Men selv om man noksaa meget anerkjender underets mulighet og negter at binde bibelforskningen til en bestemt forhaandsmening om hvad der kan være skedd, kan man dog ikke undgaa at erkjende vegten av det argument mot visse bibelske undere som ligger i vort nuværende kjendskap til naturens regelmæssige gang, eller religiøst uttrykt: i vort nuværende kjendskap til Guds almindelige virkemaate.

At vi i vor tid ser anderledes paa underet end i nytestamentlig og idetheletat i antik tid, kan ikke bestrides. Den antike tid var som bekjendt fuld av undere eller ialfald av underberetninger, ogsaa utenfor kristendommens omraade. Menneskene hadde nok forestillingen om en viss naturens orden, men inden denne orden hadde det usedvanlige, det underfulde en bred plads. I vor tid lever vi alle under

indtrykket av naturens og tingenes faste og regelmæssige gang.

Men under disse omstændigheter maa dette spørsmaal nødvendig reise sig: har den nytestamentlige tids oplevelse av Guds magt og godhet været væsentlig anderledes end vor tids? Eller er det opfattelsen av oplevelserne som har skiftet, og gir overleveringen ikke mere noget fuldt tilsvarende billede av oplevelserne? Er forestillingen om de undere som ligger utenfor den for os fortrolige naturens orden, kun en bestemt kulturperiodes eiendom?

Jeg anser for mit vedkommende ikke argumentet for tvingende, særlig ikke overfor Jesu person. Ti Jesus er selv enestaaende, en ganske særegen aandskraft er med ham traadt ind i verden, og det er kun naturlig at hans gjerning og skjæbne bærer præg derav. Heller ikke er det unaturlig at den grundlæggende kristendomstid har oplevet et plus av guddommelig selvbevidnelse sammenlignet med senere tider; denne tid har ogsaa ellers hat særegne gaver og opgaver. Men at slutningen ut fra Guds nuværende handlen for den religiøse betragtning har sin vegt, kan ikke negtes. Derfor finder vi ogsaa at teloger som helt ut anerkjender underets, ogsaa «miraklets» mulighet, dog av hensyn til Guds almindelige virken ikke anser de undere for virkelige som savner analogi i vor egen tid.

Jeg tillater mig her at henvise til den interessante og fine bok av professor J. Wendland i Basel: Der Wunderglaube im Christenthum. Denne bok er helt gjennemaandet av troen paa en levende Gud. At komme til denne mand og fortælle ham at han staar i begrep med at tape troen paa Gud, vil neppe nogen forstaaelsesfuld læser kunne bekvemme sig til. Han anerkjender fuldt at den almægtige Gud i og for sig kunde gjøre ogsaa saadanne ting som visse av de bibelske underberetninger fortæller om, men som vi nu ikke mere oplever. Men efter analogien av Guds handlen i nutiden anser han det ikke for sandsynlig at disse beretninger er et rigtig uttryk for virkeligheten. Om Jesu opstandelse mener han at den mere «massive» og den mere «aandige» forestilling om dens form rimeligvis vil komme til at bestaa side om side i kristenheten. Men selv foretrækker han den

sidste, «aandigere» betragtningsmaate, fordi vi ikke mere tænker os de troendes fremtidige opstandelse som en levendegjørelse av deres jordiske, gravlagte legemer, og fordi vi først naar al erfaringsanalogi svigter, kan føle os tvungne til at anta et rent singulært faktum som kun en eneste gang i verdenshistorien er traadt for dagen i denne form.

— Selvfølgelig er jeg fuldt paa det rene med at den forsigtige stilling til underspørsmaalet som jeg i det foregaaende har git uttryk for, maa møte motstand og misbilligelse baade fra liberalt og konservativt hold. Jeg kan imidlertid ikke se rettere end at den svarer ganske godt til spørsmaalets vanskelighet og betydning.

Den utbredte forveksling av det lette og det rette øver ingen særlig tiltrækning paa mig. Jeg imponeres ikke altfor meget av den tankekraft som utkræves til en resolut negtelse av alt hvad der strider mot den gjældende naturvidenskabelige ortodoksi; for at præstere denne tankekraft behøver man virkelig hverken at være tænker eller videnskapsmand. Men heller ikke kan jeg bøie mig for den troskraft som bestaar i blindt at anta alle bibelske underfortællinger; det vil synes mig at denne troskraft lettest opnaas eller bevares ved at holde sig utenfor de overveielser av historisk og religiøs natur som fører til en kritisk betragtning av den bibelske overlevering.

Ved det standpunkt som jeg indtar finder jeg mig ogsaa beskyttet mot en dobbelt feil: den at gjøre troen paa det utvortes under til den store hovedsak i kristendommen, og den at regne det for religiøst bygningsarbeide at ivre mot dogme- og mirakeltro. Og jeg kan ut fra dette standpunkt arbeide for en gjensidig fordragelighet inden kirken som efter min mening kun kan være til gavn for det kirkelige arbeide og den fortsatte teologiske sandhetssøken.

2. *Den apostoliske trosbekjendelse.*

Klaveness' anden hovedanke mot den liberale teologi har hensyn til dens stilling til apostolikum: den protesterer ikke mot at prester i kirkens tjeneste angriper denne kirkens grundbekjendelse. Men idet jeg vender mig til dette punkt,

maa jeg spørge mig selv om det her overhodet er mulig at komme til forstaaelse. Klaveness synes her at stille sig paa den gamle konservative bekjendelseskristendoms standpunkt, og han viker ikke tilbake for de ortodokse agitatorers sterkeste slagord: «utilbørlig brudd paa disciplin og sandfærdighet» . . . vilkaarlighet og uærlighet» . . . «jesuitisme» . . . «ortodokse og fritænkere staar sammen om i moralens navn at avvise det» . . .

Ja, vi kjender denne alliance mellem ortodokse og fritænkere, men den imponerer os ikke. Mon ikke ogsaa Klaveness kjender den fra andre punkter uten at den har nogen avgjørende betydning for ham?

Vi forstaar ogsaa at den ældre generation av kristne er vanskelig stillet, naar den historiske betragtning med ubønhørlig konsekvens utstrækker sig ogsaa til den saakaldte apostoliske bekjendelse. Ikke mindst netop en mand som Klaveness, som med utgangspunkt i en stram ortodoksi har kjæmpet en mandig frigjørelseskamp for sig selv og andre, og herunder visstnok har set hen til den gamle oldkirkelige daabsbekjendelse som et urokkelig punkt under de andre bekjendelsers vaklen.

Men saa maa vi ogsaa paa vor side ha lov til at forlange en smule rimelighet, naar vi — fra først av fortrolige med den historiske betragtning av bekjendelsesskrifterne som den ældre generation med møie har maattet tilkjæmpe sig — anvender denne betragtning ogsaa paa den oldkirkelige daabsbekjendelse som faktisk ikke med nogensomhelst indre ret kan unddrages fra den. Ærbødigheten overfor denne bekjendelse — saavelsom for de øvrige kirkelige bekjendelser — vil vi gjerne bevare. Men voldsomme beskyldninger som ikke saklig kan begrundes, anfegter os ikke, selv om de i øieblikket kanske skulde gjøre en viss virkning i den kirkelige partistrid.

Offentlig motsi, benegte eller bekjæmpe denne formel *eller noget led av den*[1]), har presten ikke lov til, siger Klaveness. Samtidig erklærer han for sin egen del at uttrykket «kjødets opstandelse» er ubibelsk, og forbeholder sig der-

[1]) Uthævet av mig.

med ret til at motsi baade uttrykket og den sak som det betegner: den massivt tænkte opstandelse fra de døde. Om leddet «nedfor til dødsriket» indskrænker han sig til at bemerke at dets oprindelige betydning er usikker. Men saa meget er dog vel sikkert at der ved dødsriket er tænkt paa et bestemt sted under jordens overflate hvor Kristus steg ned. Og mon Klaveness vil forpligte sig og sine embedsbrødre til ikke offentlig at motsi denne forestilling? Likeledes er det vel ikke tvilsomt at der ved «opfaren til himmels» sigtes til en bevægelse i rummet hvorved den opstandne Jesus løftedes op over det utstrakte hvælv. Men Klaveness' kritiske holdning til denne forestilling kjender vi allerede fra hans himmelfartspræken: Bjørnsons gravfærd. Utvilsomt er det ogsaa at naar den første artikel uttaler troen paa Gud som himmelens og jordens skaper, da er det bekjendelsens mening at jorden blev skapt som det i 1ste Mosebok fortælles, i seks dage og paa Guds blotte ord. For 30 aar siden var dette endnu en utbredt forestilling hos os — skjønt man nu synes at ha glemt det —, og det vakte megen bitterhet, da ikke blot fritænkere, men ogsaa prester og teologer begyndte offentlig at motsi den.

Men kjære venner, vil Klavenes si, her dreier det sig jo om verdensanskuelse, ikke om religion. Ganske visst, men akkurat det samme siger mænd som Konow og Ording om et led som «undfanget av den hellige aand, født av jomfru Maria» og om «opstanden fra de døde (d. e. fra dødsriket) paa den tredje dag». Vi akcepterer, siger de, den religiøse realitet som ligger til grund for disse led i bekjendelsen, — likesom du akcepterer ordet om Guds verdensskapelse, om himmelfarten og kanske ogsaa om nedfarten, om legemets — om end ikke kjødets — opstandelse. Vi tror at Jesus paa en særegen maate er fra Gud, og at han nu lever i Guds samfund. Men forestillingerne om fødselen av en jomfru og om levendegjørelsen av det gravlagte legeme anser vi for tidshistoriske, med det antike verdensbillede sammenhængende former, hvori den kristelige tro tidlig har fundet uttryk. Hvorvidt denne opfatning er rigtig er et andet spørsmaal, derom kan man forhandle og stride. Men at det principielt skulde være uholdbart for en prest i kirkens

tjeneste at gjøre den offentlig gjældende, kan ikke hævdes, hvis man ikke med hensyn paa daabsbekjendelsen overhodet vil avskjære sondringen mellem tidbunden form og religiøs kjerne.

Og aller mindst kan man anklage en prest som tar denne stilling, for usandfærdighet. Klaveness' uttalelser er her saa merkelige at jeg maa bekjende mig ute av stand til at forstaa dem. Hvis en prest i sin samvittighet kan forlike fremsigelsen av trosbekjendelsen med sin egen, mere eller mindre avvikende opfatning, og hvis han ikke offentlig motsiger den formel som menigheten lægger i hans mund, da kan det gaa. Men hvis han offentlig gjør rede for sine avvikelser fra bekjendelsen og samtidig forklarer hvorledes han kan forene den rituelle fremsigelse med sin personlige overbevisning, saa er han usandfærdig og jesuitisk.

Jeg skal ikke bruke sterke ord, men kun tillate mig at si: man skulde holde op med en saa urimelig beskyldning, ta den tilbake og helst gjøre undskyldning for den. Pastor Konow har gjort baade almenheten og kirkestyrelsen bekjendt med hvori han samstemmer og hvori han avviker fra bekjendelsen, og han har samtidig fremhævet at han under benyttelsen av kirkens faste liturgiske former, særlig ogsaa av den apostoliske trosbekjendelse, betragter sig som kirkesamfundets repræsentant, uten dermed at ville uttale personlig tilslutning til alt hvad disse former indeslutter. Nuvel, dette standpunkt kan man misbillige og beklage, — hvis man virkelig mener at kirken er bedst tjent med prester som fortier de mangler som de mener at ha erkjendt ved dens liturgiske former. Men at anklage det for usandfærdighet gaar virkelig ikke an, det er i mine øine ikke langt fra at stille saken paa hodet.

Men den apostoliske trosbekjendelse staar ikke paa linje med kirkens andre bekjendelsesskrifter, mener Klaveness; end si med kirkens øvrige liturgiske former som ganske visst aldrig vil kunne dække alle enkelte presters eller menighetslemmers personlige tro og overbevisning.

I denne betragtning er efter min mening sandt og falskt blandet sammen. Det er sandt at den apostoliske trosbekjendelse staar i en særstilling: ved sin høie ælde, ved sin

forholdsvis uteologiske karakter, ved sin aarhundredlange anvendelse ved daaben, ved sin monumentale knaphet. Derfor har den ogsaa et særlig værd, fremfor alt som uttryk for kristendommens historiske karakter overfor al gnosticisme, og derfor har den krav paa megen ærbødighet. Men i ett avgjørende punkt staar den dog paa linje med de øvrige bekjendelsesskrifter: deri at den er en kirkelig bekjendelse, utsprunget av bestemte tidsforhold og præget av disse. Derfor kan det heller ikke undgaaes, at eftersom tiderne skrider, ændres forholdet til den. Allerede reformationen betegner en betydelig ændring i forholdet til apostolikum. Det moderne verdensbilledes gjennembrud betegner en anden, religiøst set mindre betydningsfuld ændring. Og naar denne oldkatolske bekjendelse stadig væk utgives for det mest klassiske og naturlige uttryk for evangeliske nutidskristnes tro, beror dette paa en selvskuffelse. Man tænke blot paa at det trosgrundlag som for os kommer i første række: Jesu liv og forkyndelse, ikke med et ord nævnes i denne bekjendelse.

Nuvel, siger Klaveness, skap en bedre bekjendelse, bedre ogsaa i den forstand at den slaar bedre gjennem i menigheterne.

Denne opfordring kan jeg besvare med Klaveness' egne ord (i For frisindet kristendom I): «Det at gi kirken en bekjendelse er ikke noget kirken kan gjøre naarsomhelst; det forutsætter en kirkelig løftelse og samstemmighet som der kun kan være tale om i de store skapende tider; der behøves ingen nærmere paavisning for at godtgjøre at under de nuværende kirkelige forhold vilde det være likesaa umulig at faa et nyt bekjendelsesskrift som at faa forandret de gamle». Bekjendelser lages overhodet ikke; de fødes ut av store historiske situationer. Indtil saa er skedd — og forresten ogsaa efterat saa er skedd — holder kirken fast ved de store historiske uttryk som dens trosliv og tænkning før har skapt sig.

Men hertil vil jeg desuten føie den bemerkning: det er et stort spørsmaal om fremtidens kirke overhodet vil skape nogen ny bekjendelse.

Mere og mere bryter den erkjendelse sig vei inden den evangeliske kirke at kristendom idetheletat ikke tilfredsstillende

kan uttrykkes i en bekjendelsesformel. Den er et liv som kan beskrives fra forskjellige sider, under forskjellige synspunkter. I dette liv har ikke blot troen, men ogsaa troserkjendelsen sin plads, sammen med kjærligheten og haabet, ærefrygten og lydigheten. Men naar vi tænker paa i hvor høi grad de teoretiske elementer trær tilbake i Jesu forkyndelse, og hvor ofte læreformelkristendommen er kommet paa kant og i konflikt med det kristelige liv, saa blir vi varsomme. Vi forstaar at ogsaa bekjendelsesformlerne har sin betydning, men en begrænset. Og vi spør os selv om ikke fremtidens kirke heller end at frembringe nogen ny bekjendelse vil samle sig om de store historiske arvestykker fra fortiden: Herrens bøn, Herrens nadver, det urkristelige løsen: Jesus er herre, de tre store navne, det nye testamente, — paa *sin* plads ogsaa de senere kirkelige bekjendelser.

— I betragtningen av den apostoliske trosbekjendelse synes det som om den ældre og yngre generation av frisindede har vanskeligst for at møtes. Men ogsaa om denne forskjel vil jeg anvende hvad jeg begyndte med at si: forskjellen bør ikke overskygge det fælles.

Lyder Brun.

PERSONLIG FRIHET.

Av dr. med. *R. Vogt.*

I.

Der rettes ofte den anke mot avholdsmænd, at de med sine forbud antaster den personlige frihet. En svær anklage, som ikke undlater at gjøre virkning; for der kan jo ikke være tvil om, at den personlige frihet hører til de høieste værdier i tilværelsen, at den er værdien over alle andre værdier, i dypere forstand det største av livets goder. Et ankepunkt som dette kan derfor ikke lades uænset.

Personlig frihet vil si frihet for personligheten. Disse to begreper: *frihet* og *personlighet* maa følgelig bestemmes ved utvetydige definitioner. Jeg maa straks fremhæve, at det ikke er i «frihetens», men i «personlighetens» begrep, at der stikker vanskeligheter.

Hvad er *frihet?* Overalt hvor man støter paa dette ord, frihet, tænkes der paa et forhold mellem kræfter og motsatte kræfter — eller mellem et væsen og andre væsener. Frihet betyr, at der ikke staar noget i veien, at den iboende kraft kan utlade sig uhindret, at et væsen kan utfolde sin egen natur uforstyrret. Bækken løper frit, saalænge bækkeløpet ikke spærres; fuglen er fri, naar den ikke stænges i bur; tigeren har frihet, naar den napper kvæg og barn fra den fredelige landsby. Ved det beslegtede ord *befrielse* mener man, at hvilende, bundne kræfter slippes løs, idet motstandskræfter overvindes og ryddes tilside. Den kraft, som bor i krudtet, blir fri, frigjøres, naar lunten antændes; spirekraften i frøet utløses eller befries ved fugtighet og solvarme; individer, stænder, nationer befries, naar overmagten knækkes o. s. v.

Frihet eller befrielse for det ene væsen kan naturligvis godt betyde ufrihet for det andet. Man kan slippe baade gode og onde kræfter fri, og overhodet gjælder det om begrepet

frihet, at det i sin tomme almindelighet er altfor ubestemt til at ha noget moralsk indhold. Man kan ikke si mere herom, end at de gode kræfter og væsener bør ha frihet, mens alt ondt bør holdes i tømme.

Her i dette tilfælde er det *personlighetens frihet*, som vi skal søke at komme til klarhet over. Denne opgave deler sig i flere:

For det første: hvad er personlighet?

Dernæst: hvilke kræfter staar i motsætningsforhold til personligheten?

Og endelig: hvorledes skal disse motstandskræfter overvindes, saa at personligheten med alle dens muligheter kan komme til fri utfoldelse.

Vi skal foreløbig dvæle ved det første spørsmaal: Kjernepunktet i det foreliggende problem er nemlig personlighetens væsen.

Ved *personlighet* tænker man paa den menneskelige individualitet, forsaavidt som denne har utviklet sig til modenhet og selvstændighet. Man anerkjender ikke nogen personlighet hos dyrene, og hvad barn og vilde folkeslag angaar, saa kan man nok hos dem finde tilløp til personlighet, muligheter for en personlig utvikling; men om nogen hel, virkelig personlighet er der endnu ikke tale paa disse utviklingstrin. Det hører ialfald med til personlighetens begrep, at sjælelivet skal ha tat fast form, at der har dannet sig en lovmæssig indre orden, at mennesket i sin handlemaate følger visse ledetanker eller principper. Ofte bruker man ogsaa uttrykket personlighet for at betegne det *ideal av indre samstemthet*, som man mener at den sjælelige utvikling bør ta sigte paa. Saaledes vil det da være indlysende, at personlighet er noget, som først tilkommer mennesket som utviklet, utformet aandsvæsen.

Til en noget skarpere opfatning vil vi komme gjennem følgende psykologiske betragtninger:

Det menneskelige sjæleliv bestaar av *elementer* eller *dele, som atter paa forskjellig vis er forenet* til *helheter* eller *totaliteter*. Fornemmelserne av rødt, gult, grønt og andre farver utgjør eksempelvis saadanne sjælelige elementer, mens det herav sammensatte syn av et maleri maa betegnes som en helhet.

Motsætningen er forøvrig kun relativ, idet en helhet kan indgaa som element eller bestanddel i en helhet av høiere orden. Det enkelte maleri utgjør saaledes kun et element i min forestilling om en hel maleri-samling. Denne sondring mellem *dele* og *helheter* og videre mellem *helheter av forskjellig orden* har den største betydning for opfatningen av personlighetens væsen. Jo større nemlig den sjælelige energi er, des større vil ogsaa evnen være til at ordne, forene, sammenarbeide det indre livs bestanddele til omfattende helheter. Og hvis det lykkes at holde hele det sjælelige livs mangfoldighet knyttet sammen til harmonisk enhet, da — men ogsaa først da — kan det siges, at det virkelig er kommet til utvikling av en fast personlighet. Vi skal ved nogen eksempler belyse dette psykologiske *princip om den trinvise opbygning av de høiere aandsverk fra lavere bestanddele av*[1]).

Paa musikopfatningens omraade bestaar elementerne av *toner*. Disse forenes videre til *akkorder* eller *samklange*. En saadan samklang maa i forhold til de toner, hvorav den er sammensat, betegnes som en helhet. Ved en kombination av toner og akkorder fremkommer atter den høiere enhet *melodien*, og ved samordning av melodier m. v. opstaar endelig det *hele musikalske verk, den musikalske komposition*. At opfatte og forstaa en musikalsk komposition er ikke det samme som at opfatte de melodiøse brudstykker hver for sig, eftersom de kommer; dette sidste hører ogsaa med, men det er ikke nok. Skal man opfatte kompositionen som saadan — og hertil kræves der betydelig sjælelig energi — maa man ogsaa kunne gripe den *lov eller regel, som binder melodierne m. v. sammen til et harmonisk hele*.

Det samme billede av en stedse mere omfattende sammenslutning møter os i forholdet mellem *replik, scene, akt* og *drama*. Repliken er det dramatiske element, dramaet den øverste helhet. Dette gjælder baade for den kunstner, som har bygget op det dramatiske kunstverk og for tilhørerne ved opførelsen.

Vi vil her betragte forholdet fra den skapende kunstners standpunkt. Til et betydelig drama hører ikke blot en fylde

[1]) Det flg. avsnit delvis efter en artikel av forf. i «Lægef.s tidsskrift».

eller rigdom av træffende replikker; disse skal tillike være *organiseret* eller *harmoniseret* til scener og akter. Hvert led skal sigte paa det dramatiske maal, og der maa ikke paa noget punkt raade nogen indre motsigelse eller meningsløshet; alt uvedkommende overflødig blir at skjære væk. Altsaa paa en gang *fylde* og *sammenhæng*, *indre samstemthet*.

Paa lignende vis finder der med stigende utvikling sted en berikelse og harmonisering av tanke-, vilje- og følelseslivet. Vi skal dvæle nærmere herved av hensyn til den betydning, som dette forhold har for personlighetens vekst.

I tænkning bestaar elementerne av de enkelte *sansninger* og *forestillinger*, d. v. s. de *raa*, *ubearbeidede erfaringer*.

Herav bygger mennesket efterhaanden op et *helhetsbillede*, *et begrep om tingenes sammenhæng* eller med andre ord sin *livsanskuelse*. Vi maa gaa ut fra, at selv det mest primitive menneske danner sig et saadant *overblik*, om end dette nødvendigvis maa bli spredt og litet omfattende. Til en virkelig fyldig, sammenhængende og dypere livsanskuelse kan ingen komme ved egen kraft. Hvad den enkelte her kan gjøre, er væsentlig at tilegne sig den viden, som aartuseners videnskap har lagt tilrette for ham.

Hver enkelt videnskapsgren er en stor *tanke-sammenhæng*, bygget op gjennem tiderne ved planmæssig indsamling og bearbeidelse av erfaringer. Ut av de specielle videnskabelige tankesystemer former der sig atter som øverste *intellektuelle helhet* det, vi kan kalde den videnskabelige anskuelse eller opfatning av tilværelsen. Denne videnskabelig avklarede sammenhæng av de menneskelige erfaringer kan ogsaa betegnes som *virkeligheten*. I denne forstand er virkeligheten ikke noget fast, stillestaaende, haandgripelig, men et aandsverk i stadig vorden. Den sande virkelighet er et ideal av uendelig fjernhet, et endemaal for den søkende menneskeaand.

Personlig utviklede individer stræber ialfald efter bedste evne at gripe *virkelighetens grundlove*, om de end naturligvis kun formaar at tilegne sig en ringe del av virkelighetens fyldige indhold. Det, som kjendetegner al fri personlig tænkning, er *respekt for virkeligheten og oprigtig hengivelse til denne*. Virkelighetens store, saglige orden er en lov for det

frittænkende menneskes samvittighet. Længer kan ingen komme i sin tankeutvikling end til denne forankring i virkeligheten.

Naar vi dernæst flytter opmerksomheten fra tankernes til handlingernes omraade, vil vi nytte den gunstige leilighet, som her byder sig, til at paavise i det enkelte, hvorledes sjælelivet bygges op trinvis, fra elementer til stedse mere omfattende og sammenhængende helheter. —

Paa handlingernes eller viljelivets side blir trinrækken følgende: *refleks, instinkt, vilkaarlig handling, valghandling* og *moralsk handling.*

Med *refleks* forstaaes i denne sammenhæng en ganske *uvilkaarlig muskelsammentrækning* som følge av et sanseindtryk; det er t. eks. en refleks, naar pupillerne trækker sig sammen for lys, naar man drar haanden tilbake for naalestik, naar det spæde barn griper om ting, som berører dets haandflate o. s. v.

Ved *instinkt* forstaaes en *ordnet rækkefølge av reflekser, uten at der endnu er nogen hensigt eller vilkaarlighet med i spillet.* Det nyfødte barn, som tar morens bryst og dernæst svælger melken, tilfredsstiller sin hunger paa instinktiv vis. Om instinkter dreier det sig ogsaa fortrinsvis, naar spædbarn fører likt og ulikt til munden, naar de griper efter alt, hvad de ser, naar de sætter sig op, gaar eller springer omkring, naar de samler ihop, river istykker, slaas med søskend, efterligner de voksne o. s. v. Til en begyndelse har alt dette karakter av rent uvilkaarlige livsytringer; men der gaar rigtignok ikke lang tid hen, før instinkterne blir bearbeidet og ordnet sammen til vilkaarlige handlinger.

Likesom nu melodien ikke bare var en sum av toner og akkorder, men indeholdt noget nyt — det melodiøse moment — saa er ogsaa den vilkaarlige handling mere end en sum av reflekser og instinkter. Barnet, som skriker og kravler efter sin mor, opsøker hendes bryst og tilsidst gir sig ifærd med at ta die, utfører ganske vist paa denne vis en sum av instinktive bevægelser; hermed er imidlertid ikke forholdet uttømt — der er kommet noget til, som ikke var præformert i instinkterne, nemlig en *hensigt — instinkternes indordning og sammenfatning under en ledetanke*, forestillingen om maalet, i dette tilfælde forestillingen om at faa hungeren stillet.

Hvad en valghandling angaar, bestaar den i enkleste fald

deri, at *to impulser* til vilkaarlig handling *kjæmper om herredømmet,* indtil den indre tvist efter *overveielse* løses ved et *valg.* Herunder kommer det enten til *utsættelse* eller *forkastelse* — med et ord til *beherskelse* av den ene av de to impulser.

Ved mere sammensatte valghandlinger, hvor en flerhet av impulser møtes og brytes mot hverandre, kræves der overveielse og beherskelse i forøket grad; paa den anden side hører det med til en valghandling av høiere betydning, at impulserne skal gjøre sig gjældende med fuld styrke. Valget maa ikke længere utsættes, naar de fornødne overveielser er tilende.

Valg, overveielse og *beherskelse* utgjør saaledes *riljemomenter av forholdsvis høi kvalitet.*

Ved *moralitet* forstaaes den *helt ut saklige, gyldige form av handling.* Her forutsættes det, at alle hensyn av betydning skal være avveiet, før valget træffes. Dertil fordres ikke alene omfattende indsigt, men ogsaa evne til at la hver særskilt omstændighet veie med sin rette vegt.

Moralitet betegner, kan man si, en *sterk harmonisering og koncentrering av drivkræfterne.* Vore viljeimpulser stiler for en væsentlig del mot ganske *nærliggende maal* som at faa drifter tilfredsstillet, behov dækket o. s. v. Men der gives ogsaa *videre sigtepunkter* eller *formaal.* Det er saaledes ethvert utviklet menneskes ønske at sørge for sin utvikling, skape sig levevei, grunde familie, vinde indflydelse m. v. Mange stiller sig ogsaa mere omfattende ideale opgaver.

Mellem de *kortsigtige og langsigtige impulser* kommer det som bekjendt yderst let til konflikt. Drift støter an mot pligt, mindre hensyn mot større. Til begrepet om en virkelig moralsk samordning eller organisation av impulserne hører det imidlertid, at de indre drivkræfter gjensidig skal støtte hverandre, saaledes at enhver opnaaelse av kortere maal blir et hjælpemiddel henimot løsningen av videre opgaver. Umoral bestaar til gjengjæld deri, at viljekræfterne fortærer hverandre i kaotisk strid, at de smaa maal blir til hindringer for de større.

Fører vi denne synsmaate tilende, fremgaar herav den moralske fordring, at alle vore impulser skal staa under ledelse av vor *livsopgave.* Hver impuls, som ikke for øieblikket pas-

ser ind i vor livsplan, bør beherskes. Dette gjælder uanset al meningstvist om, hvori vor livsopgave bestaar. Det moralske problem blir forsaavidt kun et spørsmaal om *kraft, indre sammenhæng, fasthet, rederhefthighet, principtroskap, fremtanke* og *selvbeherskelse.*

Man sa tidligere, at mennesket hadde fornuft og dyrene instinkt. Som det vil sees av det anførte, passer ikke denne karakteristik. Mennesket har fuldt saa mange instinkter som noget dyr. Men i motsætning til de dyriske instinkter er de menneskelige ordnet sammen i høiere forband. Det er instinkterne, som utgjør den impulsive, drivende *kraft* i mennesket; men det er ved at holde fast paa livsopgaven, at instinkterne løper sammen til en *værdifuld* kraftutfoldelse.

Skal vi søke at komme til en videre bestemmelse av moralens begrep, blir det næste spørsmaal, hvori livsopgaven er at søke — eller personlig stillet: *hvad bør være endemaalet for min tilværelse?* Religionen sætter dette maal *hinsides*, mens den humane etik kun kjender *dennesidige* opgaver. Mange hævder, at det er menneskets høieste pligt at *utfolde og hævde sin personlighet* efter de bedste muligheter i sindet. Andre lægger hovedvegten paa det *sociale, den almene velfærd.* Enkelte stiller de *nationale*, atter andre de *internationale hensyn* i forgrunden. Nogen folkeslag betoner fremforalt *familiens vel*, mens de moderne racebiologer lægger mest vegt paa *racens forædling* ved racehygiene. Der er saaledes megen uenighet om, hvor den grundlæggende moralske opgave er at søke; men samtlige disse arter av moral peker dog utvilsomt paa høie og betydningsfulde maal; uenigheten bestaar for en væsentlig del i avgjørelsen av, hvilket maal blir at stille foran alle de øvrige.

Nøiere seet møter os her, ved bestemmelsen av livsopgaverne, det samme problem som før om en *koncentrering og harmonisering av viljeimpulserne.* Disse impulser skal — efter de forskjellige løsninger av spørsmaalet — arbeides sammen til *harmonisk personlighet,* til *solidarisk familieliv,* til *national statsvirksomhet,* til *internationalt, broderlig samvirke*, til *høispændt kultivert menneskeliv* gjennem alle kommende generationer. Heller ikke findes der i disse forskjellige moralopfatninger nogen dypere motsætning. Hver av dem kan omsluttes av den næste, likesom den større cirkel omfatter den mindre.

og tilsammen danner de, for at bli ved det samme billede, som et sæt av koncentriske ringer.

Hvad der — ved en gjennemført moralisering av viljeimpulserne — overhodet vil kunne opnaaes inden menneskeheten til at styrke og berike livet, turde overgaa alt, hvad nogen fantasi kan utmale. —

Paa følelseslivets omraade finder der ogsaa sted en ordning eller samling av elementerne. Med stigende aandskultur løper de enkelte følelser og sindsbevægelser mer og mer sammen i en fælles *grundstemning* eller *livsfølelse*. Man sigter med dette uttryk fortrinsvis til den følelse av tro, tvil, vemod etc., hvormed mennesket omfatter tilværelsen som helhet. Livsanskuelsen og livsopgaven gir gjenklang i gemyttet i form av livsfølelse. Er der klarhet i livsanskuelsen og levende kraft i livsopgaven, vil livsfølelsen ytre sig som tro paa livet, hengivelse til livet.

Ved *personlighet* forstaaes *indre harmoni av alle sjælelivets dele, enhet av livsanskuelse, livsopgave og livsfølelse*. Personlighet vil si baade *aandsfylde* og *aandelig sammenhæng*.

Hertil kommer et forhold av allerstørste betydning. Hver enkelt personlighet er ulik alle andre. Man kan ikke tilegne sig personlighet, man maa selv forme den ut av de elementer, som ens eget sind indeholder. Hver personlighet har sin egen livsanskuelse, sin egen livsopgave, sin egen livsfølelse, sin egen samvittighet, og han kan i tvilsmaal ikke finde nogen maalestok utenfor sig selv. Han kan berikes i samvær med store personligheter, men han kan ikke lægge sit ansvar over paa disse. *Hver personlighet er, som Kant siger, et selvstændig formaal og maa respekteres som saadan.* Ting kan erstattes, hver personlighet er derimot uerstattelig, fuldstændig egenartet. Personligheten har ikke alene ret, men ogsaa pligt til at hævde sig i sin eiendommelighet baade i tænke- og handlesæt, og det er heri, at dens ypperste frihet bestaar. Deri bestaar ogsaa al sand toleranse, at man anerkjender fremmed personlighet og indser, at denne ikke til punkt og prikke kan samstemme med vor egen, selv hvor de bedste betingelser for en forstaaelse skulde synes git.

[Artikel II vil drøfte problemet: personlighetens frihet — avholdssaken].

LUN LÆRDOM.

En anmeldelse av *D. Thrap.*

Trondhjems Katedralskoles historie av A. E. Erichsen, rektor ved Stavangers offentlige skole. T.hjem. F. Brun. Kom. 1911. 333 s. st. 8.

Efter anden gangs læsning av denne fortræffelige bok maatte vi finde, at den egnet sig til en anmeldelse i aforismer. Dens videnskabelig-kulturhistoriske værd behøver man ikke at uttale sig vidtløftigere om. Det staar klart nok for enhver, der læser boken og har sans for vor kulturelle utvikling. Altsaa: boken er god og interessant og byr os paa sine steder adskillig stof, der kan være fornøielig, om man end ler derav med taarer i øinene.

O *si præteritos referat mi Jupiter annos!* Saa har vel vi, der er kommet over støvets aar, ofte nok sukket i det stille, naar vi tænkte paa ungdomstiden, feriedagene paa prestegaarden i den gamle patriarkalske tid o. s. v., men neppe naar vi tænkte paa skolen. Skole*tvangen* er jo aldrig noget glædelig minde, men det er ikke denne, vi her tænker paa, naar vi tror at turde sige, at vist faa alderstegne academici hos os tænker paa sin skole med glæde, om vi end mindes vore lærere — for den største del — som hædersmænd, fortjente til al agtelse og tildels ærbødighet. Skolen var i 1830—40-aarene mere end en efterklang av 17de og 18de aarhundredes skole med sine lektier og hørere og prygl i mangfoldighet. Vi maa da nærmest tænke paa de ikke altid ubegavede, men meget uheldige lærere med sine fortvilede metoder. De kjendte — og anerkjendte vel heller ikke anden maate at undervise paa end den, de selv hadde lidt under sine hørere, og hvor meget de end kunde av de klassiske sprog, gik de gjennem livet og skolen uten sans for oldtidsvidenskapens herlighet og drev sine disciple ind i lathet og slovhet ved

det mest aandsfortærende pindehuggeri. De hadde læst baade Donat og Aurora disse karle!

Hvad vore fædre og bedstefædre maa ha lidt! Intet under at skolerne ikke hadde mange disciple, og at de «ustuderte» jurister og medicinere blev mange. Men — der var dog dem, som gik den forskrækkelige skjærsild igjennem, om de end ofte maatte bli der saa længe, at de som i Per Degns dage «ragede sig 2 gange om ugen». Der hænger nu altid noget ved under skolegangen, og hvor meget der har været at klage paa mange hørere, saa har vort land i de svundne aarhundreder været lykkelig ved mange fremragende rektorer. Disse hadde blot i sin egenskap av docenter en langt større betydning end i det 19de aarhundrede, da man hadde større krav paa det administrative. Ogsaa i dette har visselig flere av de dygtige mænd fra det 18de aarhundrede gjort sin pligt — med undtagelser. Til disse hører den navnkundige Søren Monrad («Søren latiner»), under hvis rektorat skolen ikke eiede en protokol!

Det er interessant at dvæle ved alle disse ærværdige pædagogiske personligheter med den store lærdom. Vi maatte under læsningen tænke paa forfatterens lignende arbeide over Bergens skole for et par aar siden og spørre, hvad der tiltrækker os mest: Bergen med Absalon Pedersen, Boalth, Arentz, eller Trondhjem med Anders Borch, Melchior Ramus, Benjamin Dass, Gerhard Schøning, Søren Monrad. Der kan neppe bli spørsmaal om valget. Trondhjem blir nr. 1. Og saa maa vi med smerte tilføie, at de 2 fremragende rektorer Dass og Schøning maatte begge lide under voldsomme trakasserier med sin biskop. Den, som i sit rektorat hadde vist sig mest forsømmelig (Søren Monrad) levet i den skjønneste fred med sin biskop, der beundret ham og lot ham bli uten al kontrol. Han maa ha gjennemgaat pinefulde dage, da Monrad var død, og hans — til det komiske grænsede — forsømmelse kom for dagen.

Mens den ene av de 2 biskoper, som Norge fik fra pietismen, Ole Tidemand, i Kristiansand brødes med de verdslige autoriteter, kastede hans kollega i Trondhjem, Eiler Hagerup, sig over sin rektor. Fremstillingen av disse stridigheter og de ved dem fremkaldte scener har vi tildels kjendt

fra L. Daaes bok om Trondhjems biskoper, men de fremtræder her i alle sine enkeltheter, og ved læsningen ved vi ikke, om vi skal le eller graate. Ubetinget fornøielig er det, naar biskop Hagerup under en eksamination fortæller, at Cyrus er stifter av det babyloniske rike og den samme som Nimrod. Vi maatte tænke paa vor gamle klokker i Bergen, som i sin skole lærte barnene, at «jorden er rund som et egg og strækker sig endnu længer end til Tyskland». Av al skolegut-uvidenhet forekommer gjerne de komiske stykker i historietimerne, men gutterne har vist ikke ofte naaet saa langt i fornøielighet som Trondhjems biskop 1736.

Disciplenes «sognegang» og deres megen kirketjeneste er ting, som alle kjender. Denne underlige maate at skaffe skolen indtægter paa, maa ha faldt naturlig, og — der har vel ikke været nogen anden. Naar disciplenes vandring med sin matposer ud i landsognene ikke blev ilde optagen av bønderne, sees dette at ha sin grund i en betragtning, vi kan glæde os over. Bønderne glædet sig i skolegutterne som menighetens vordende prester og følte sin forpligtelse til at hjælpe dem frem paa deres vei med de ringe gaver, de hadde at yde. Saa har ogsaa gutternes sang været dem en fornøielig avveksling i deres ensformige liv, og de tænkte paa den skjønne messe, der fra dem skulde høres i Guds hus. Enkelte curiosa fra skolegutterne i de gamle dage er opbevarte. Ved seminarium lapponicum kunde en av alumnerne holde en festtale med det indhold, at det lappiske sprog var moder til det norske. At rektor Schøning tok sin slegtning ut av dette seminarium for at fri ham fra Anders Porsangers selskap — tør være rimelig nok. Denne mand er den eneste fin, der er blit prest i Norge. Han blev hospitalsprest i Trondhjem og tilsidst sogneprest paa Vadsø, men han naadde aldrig frem til grænsen av civilisationen. Som prest i Trondhjem lot han sig jevnlig finde i de simpleste kipper.

Man kan forundres over, at skoleforordningen av 1739 holdt paa den strenge tvungne kirkegang hver søndag og hver fredag, men det var jo i Christian den sjettes tid. Derimot kan man ikke forundres over, at mændene fra 18de aarhundredes sidste halvdel hadde faat lede til kirken, saa der var god jordbund for rationalismen. Den tvungne kirkegang har været seiglivet. Den holdt sig i Kristiania latinskole til 1848.

Om skolens lokaler og hvad dertil hører gir boken mange og interessante oplysninger. At kirkegaarden var gutternes lekeplads maa ikke ha forarget vore tipoldefædre Det har vist været, som om det skulde saa være. I Bergen var domkirkegaarden latinskolens lekeplads helt op i 1830-aarene. Slikt tænker man paa med gru, men naar det heter at i rektor Dass' tid blev «gaardsrummet renset for en utgift av 1 ort og 16 skilling», saa smiler man og ser sig om efter en snusdaase Vi har for resten ikke saa meget at la vore fædre høre. Endnu 1830 -40-aarene kan man jo sige at hygiene ikke var «opfunden».

Hvilket arbeide rektor Erichsen har hat med at efterspøre de mangfoldige hørere og conrektorer og skildre deres — fordetmeste — helt fattige livsforhold. Hvor meget ondt trondhjemske lærere har maattet lide, kan mange andre fortælle os end den i flere henseender høit fortjente rektor Hans Skanke. Til hans fortjenester hører ogsaa at han reddet den største litterære merkværdighet, Norge eier (Aslak Bolts bibel). Han fandt den i en krok i Domkirken; tilegnet sig den som herreløst gods, efterlod den til sin søn, og saa blev den reddet i det Deichmannske bibliotek. Hvilken lykke at den kostelige bok blev funden av Mag. Skanke og ikke av en eller anden rengjøringskone! Ellers har jo sansen for at opbevare gamle saker, der har værd for historien, været temmelig ringe her, hvor landets første videnskabsselskap blev stiftet. Domkirke-presten Mag Mentz Kristofersens portræt avertertes til salg i Addresseavisen 8de januar 1836. Det var en lykke at det blev reddet for latinskolen. Redningsløst fortabte er de av Gerhard Schønings papirer, som han efterlod i sin enkes hænder. Hun har mange søstre, der med hende anser sig som privilegerte ødelæggere av sine mænds og andres skriftlige efterladenskaper.

De 2 gange vi har gjennemlæst rektor Erichsens bog, har vi gjort os megen umake for i den at finde feil, men det har været et frugteslost arbeide. Vi tror, at Fanefjord ligger paa Møen og ikke paa Sjælland, men der er muligens et sogn av samme navn paa hver av disse øer. En ganske liten forglemmelse finder vi side 228, hvor der omtales 3 disciple Landstad, Frost og Rasmus Lyng. Fra de to første siger forf. at der nedstammer embedsmand-slegter, men han nævner ikke den tredje. Rasmus Lyng var far til kammerraad og foged Marcus Lyng, hvis 2 sønner blev prester. Den ene var far til professor G. V. Lyng.

Vi faar stanse med disse bemerkninger, takke den ærede forfatter for hans arbeide og anbefale boken som en fornøielig læsning for vort dannede publikum og et skatkammer, der gjemmer meget, som kunde være gaat tapt

LITTERATUR.

Anmeldt av *Johannes Johnson:*

Kristofer Randers: **Sol og Skygge**. Digte. 137 sider. Gyldendal N. F. 1911.

Av disse 34 digte er ni—ti erotiske; tre er fædrelandssange omkring 1905; der er en pragtfuld høifjeldsskildring («Slogen»), en skiløpersang, en turnersang, en cirkussang, og en rigtig vakker om Trondhjems domkirke. Skjøn og gammeldags er «Okeanos», den første av tre digte betitlet: «Græske guder», og i den tredje, til «Dionysios», staar følgende vers, som kunde været skrevet av selve Horats:

> Thi vi ved, thi vi ved, vi skal sænkes
> i den søvn, hvorfra ei vaagne vi kan,
> og at engang vi alle skal bænkes
> iblandt skygger i det ukjendte land.
> Mellem livet og døden den dunkle
> har mysteriernes skille du sat,
> og den dag vi i farver ser funkle
> skal slukne i nat.

Der er en deilig sang, «Violinspillersken», som Paludan Müller vilde tilskrevet Venus urania, og flere som er inspirert av en temmelig jordisk Venus, samt én, «Tamerlan og Bajaset», som er helt motbydelig.

Man blir litt vemodig paa den bundne stils vegne ved sprogfænomener som «forliggne digtespirer», eller at «Sjørokken hylende pisker havet til skum»[1]), men lukker boken med takk for mange klare uttryk for sterk stemning og med haabet om at vi endda maa faa mange rene toner fra Kristofer Randers før han synger sin svanesang.

Jonas Dahl: **Digte.** 127 sider. Gyldendal N. F. 1911.

Jonas Dahls digtekunst er for vel kjendt av dette tidsskrifts læsere til at behøve nogen anmeldelse. Denne samling

[1]) Sjørok er intetkjøn, og pisker ikke havet til skum, men opstaar, sammen med skummet, naar stormen pisker havet.

lyriske digte har hans salmers fortrin og feil. Saa gode sange som «Stavangersangen»:

«Med rødder i Ryfylkes bratlændte jord
og Jæderens lynghei din egestub gror» —

eller verset til Bjørnson eller «Tak i Norge» efterlater hos læseren det indtryk at forfatteren, om han gav sig tid til noget mere selvkritik, maatte kunne undgaa de fleste av sine feil; feilene er før paapekt i dette tidsskrift; de er dels formelle: indførelse av litet kjendte ord («sjabbende sjømand») og en periodebygning som tar det for likegyldig med at følge verslinjedelingen, — dels reelle: et prosauttryk bryter forstyrrende ind i stemningen. Efter 17 udmerkede linjer om Christian Richardt lyder den 18de og sidste:

«Danmark, jeg misunder dig ganske».

Følgende sidste vers av en sang ved nordisk landbruksmøte karakteriserer begge sorter feil:

Fremmes skal fæ
og føring — fra Skaane
hen over heden,
op under aas.
Efter os slægter
sidde skal sammen,
signe i solskin
bøndernes bragd.

Men der er nok av vidnesbyrd om at forfatteren kan gi vakkert og ukunstlet uttryk for egte stemning. Følgende vers f. eks. er vist en træffende og formelt uangripelig gjengivelse av stemningen i Norge i 1905:

Din arm vi vil for vore smaa
i hellig undren pege paa,
saa trygt og enigt, slægt for slægt,
vi vandrer i din varetægt.
Saa frem i sagas brede spor!
thi under ligger hellig jord,
og over flyver Norges flag:
Gud signe Norges nye dag.

HØFFDINGS RELIGIØSE SYN.

Et referat og en kritik.

«Høffding er hedning,» sa en kraftig prest for nogen aar siden. Og «Aftenposten«s referent ved hans foredrag nu i Kristiania siger om hans tredje foredrag, om «Religionens plads i aandslivet,» at det «fra teologisk hold maa betegnes som *til det yderste fritænkersk*».

Begge disse domme er efter min opfatning ikke bare sterkt misvisende og ukyndige, men hvad værre er, de skyver i sneversyn undav en likefrem støtte for det positive livssyn; de skjænker i naiv forsagthet vore motstandere en mand, som vi isteden burde være de første til at ta lærdom av og hvis blanke vaaben vi selv kan laane i kampen mot forflatelsens fritænkeri.

Da det for det meste var yderst knappe, tildels vildledende referater, som folk fik i aviserne av Høffdings foredrag, vil jeg i denne omtale flette ind en gjengivelse av de springende punkter[1]).

1.

Den aandelige kultur har for Høffding tre former. De tre er videnskap, kunst og religion. Religionen er altsaa slet ikke nogen del av kunsten eller av videnskapen. Den indordnes ikke i nogen av deres rubriker, er f. eks. ikke en kunstform. Den staar helt selvstændig. Allerede i dispositionen finder vi altsaa et principielt brudd med det «yderste fritænkeri». Og da Høffding siden greide ut det som særpræget de tre kulturformer, da blev der en rest igjen fra videnskapen, og en rest fra kunsten — igrunden den samme rest, det inderste personlige, — som først kunde faa sit uttryk

[1]) Hvor foredragene citeres er det for det meste det referat, som stod i «Morgenbladet». Imellem har jeg supplert efter notater, jeg gjorde paa stedet. Alle uthævelser er av mig.

i religionen. Dermed er principielt set religionen løftet op til en omfattende suveræn indflydelse i menneskelivet, som alle «fritænkere» vil føle sig meget ilde berørt ved.

Det som danner vor tids aandelige krise er, efter Høffding, de tre kulturformers splid med hinanden. Med Erik Gustaf *Gejers* ord: «vor tid er eñ tid, som er syk av sine egne tanker» gav han uttryk for tidens længsel efter heling. *Videnskapen* er gaat sine egne veie, den er fæstnet i ytre former, som man ingen vei kommer med. *Kunsten* er blit en handelsvare, og *religionen* er blit kultus og formler. Det lille skjælvende liv i hvert menneskes inderste føler sig hjemløst i al denne utvorteshet.

Hvordan skal vi her finde heling? Hvor skal sjælelivet faa sig et hjem?

Professor Høffding forsøgte ikke paa at faa en ytre overensstemmelse istand. Dette er dogmatikeres vis. Man akkorderer litt med hver parts sandheter og faar saa en fællesnævner, som imidlertid ikke er en virkelig fællesnævner; der er en rest og denne rest vil skape evindelig uro og stadig paany foraarsake at striden blusser op. Høffding foretok en undersøkelse av alle tre kulturformers *kilder*, for kanske i deres fælles ophav at finde den ening, som var umulig naar det gjaldt de tre fikserte utformninger.

Hvor er videnskapens kilder? Hvor utspringer forskningen fra?

Man venter kanske hos Høffding at finde den betragtning, at videnskapen er det eksakte, det objektive, det upersonlige og derfor det «virkelige» i en særegen forstand. Men man møter det motsatte. Videnskapens arbeide springer ut, siger Høffding, fra en trang i den menneskelige natur. «Der myldrer med enkeltvise sanseindtryk, lysstraaler og lydbølger, som av en ubevidst vævekunst sammenvæves til et hele; indtrykkene blir til begreper og tanker, tankerne til syner og ideer. Denne vævekunst bor i os alle, den skaper vort liv, og det er ogsaa den, som frembringer videnskapen.»

Ogsaa paa en anden maate hævder Høffding personlighetens *selvstændighet* overfor videnskapen. Det «fritænkeri», vi har i vor tid, særlig den mekanisk-materialistiske tankegang, indordner den menneskelige personlighet under viden-

skapen, under materien. Høffding hævder mot dette, at videnskapen bare er *beskrivelse, ordning* av liv. Forandrer livet sig, f. eks. for hver gang en ny personlighet opstaar, saa kan det nye ikke tvinges ind i skemaet, men den nye personlighet tvinger frem et nyt skema. Man kunde i Høffdings aand si, at videnskapen er som skyggen i forhold til personen, eller som projektionen i forhold til figuren. «Videnskapens opgave er blot biografisk,» siger han, «videnskapen er den store taalmodighet, den stadige revision.»

Jeg citerer her nogen stykker av hans første foredrag:

«Det er jo en illusion, naar Kant og mange med ham den dag idag, tror at forstanden nu har magtet livets kartlægning. Vi maa nemlig merke os én ting: saa langt videnskapen kan tænkes at avsløre livet, — der blir allikevel bestandig noget tilbake, det er de enkelte levende personligheter, med deres eiendommelige natur, deres oplevelser, deres haab og vilje. Der vil altid indenfor denne snevre kreds være fænomener, som ikke kan kræves lagt ind under de gjældende videnskapens love og former. Hvert menneske staar paa et punkt, hvor ingen anden staar eller har staat, akkurat, og hvert menneske erfarer paa sit sted.»

«Det er en eiendommelighet ved verden, at der saaledes paany opstaar altid nye, ulike individer, hvert menneske er en ny utvidelse av naturen. Derfor kan ikke livssyntesen avsluttes. Det sidste ord kan ikke siges, før det sidste menneske har gjort sin sidste erfaring! Indtil da maa vi være forberedt paa at bli overrasket av ny virkelighet. Tanken har at bearbeide erfaringerne, livet skaper øieblikkelig nye. «Vi forstaar baklængs,» sa Kierkegaard, «men vi lever forlængs!»

«Av denne grund faar videnskapens regnestykke ingen avslutning. Det gaar ikke op, der blir en rest. Intet menneske kan derfor finde regelen for sin livsvandel ved at vente paa videnskapens svar. Der maa være plads for en *førstehaands* erfaring: Den, som vil være menneske paa første haand, kan ikke unddra sig for at gjøre personlige erfaringer og bygge sit liv paa dem.»

— Den sluttede mur, som har omgit videnskapens borg er saaledes brutt. Det var dette, at videnskapen omsluttet

alt, at der ikke var den ting som ikke fik plads i dens system, — dette nye verdensomspændende regimente var det, som bragte menneskesindene til at fænge i begeistring for «den nye tid». Ethvert helt system bedaarer menneskene. Som teologiens før, saa nu videnskapens. Nu var det videnskapens «vi alene vide» som stillet helhetslængselen tilfreds [1]). Derfor blev denne helhet som en borg, hvor alt fritænkeri kunde søke ly. Muren omkring hadde intet hul. Av det uhyre stof var bare menneskets hjernevindinger med deres vibrationer en forsvindende del. Men nu er det slut med denne borgens sikkerhet. «Hele den menneskelige videnskap, den mest eksakte som den rent empiriske, hviler paa forutsætninger, hvis absolute nødvendighet ikke kan begrundes. *Her er og blir et aapent sted*,» siger Høffding («Den menneskelige tanke» side 308).

Men en mur er ikke sterkere end dens svakeste punkt, og er der først et hul — til og med paa et fundamentalt punkt — saa er det slut med videnskapen som *helhetsideal*. Muren falder ikke som Jerikos mure engang faldt, i folkets paasyn. Herrens basun har lydt mere stille denne gang. Men skal derfor Herrens folk være de sidste, som gnir dorskhetens slør av øinene og ser, at ved denne murs fald staar vi foran en ny tid? Det er dette nye syn, det nu skulde være vor opgave at sprede kundskap om.

2.

Med den rest som var igjen fra videnskapen gik professor Høffding i sit andet foredrag til *kunsten*. «Resten» indeholdt det værdifuldeste av alt i livet: personlighetens inderste væsen. Kan kunsten gi uttryk for denne rest?

Ved sine billeder, sin stemning, sine alt andet end «eksakte» former har kunsten langt større chanser end videnskapen. Og likevel blir der ogsaa her en «rest». Det er hver kunstners pine, at han aldrig i sin kunst — den naa saa høit den vil — kan faa uttrykt netop det inderste og helligste slik som hans anelse saa det. Vi leter derfor ogsaa hos kunsten forgjæves efter hvile for personlighetens trang.

[1]) Høffding: Man erklærte *paa dogmatisk vis*, at alt kunde forklares av naturlige aarsaker.

Høffding skilte imidlertid her mellem kunstens uttryksformer og kunstens kilde. Der er efter Høffding mere i livets kunst end der kan faa uttryk i kunstformerne. Der er et opkomme av kunstliv inde i hvert menneske, stemninger, følelser, som danner sig under livets gang, og denne *livspoesi,* som han kaldte den, ligger under eller indenfor alt, som kan gjøres anskuelig. Høffding la megen vegt paa denne livspoesi. Han citerte Shakespeares ord: Den mand, som ikke har musik i sjælen — tro ikke ham. Musik — eller *poesi,* det blir det samme, mente Høffding. Et menneske, i hvis indre de fineste sjælestrenger ikke vibrerer eftersom livets haand griper om instrumentet, det menneske er forhærdet og har kvalt det egentlig menneskelige i sig. Det er ut fra denne musik i sjælen, at al kunst fødes. Vi har derfor alle kunstens kilde i os. De fleste benytter den ikke til at forme kunst, men til at bli bevæget i sit sind ved synet av livspoesiens uttryk, slik de er formet av de utøvende kunstnere. Livspoesien ligger bak livets former, den er det inderligst personlige. Men av kunstens uttryksmidler kan den bare til en viss grad benytte sig.

3.

Nu staar det da til *religionen,* om den kan skape et rum for den inderlighets-rest, som ikke fandt sig til rette i videnskap og kunst.

Høffdings sidste og interessanteste foredrag fulgte den kjendte tredeling av filosofens synspunkter overfor religion, det forstandsmæssige, det personlig-sjælelige og endelig det etiske synspunkt. For forstandens vedkommende er resultatet negativt: religion kan aldrig skaffe os en utvidelse av den eksakte erkjendelse. Høffding mente, at dette er mere anerkjendt som en frase end det er anvendt og gjennemført med konsekvens i vore dages kristelige tænkning. Uklarheten her, ogsaa fra de ledendes side, er meget skyld i, at det religiøse opgjør lider under saa megen forkludring.

Størst interesse knyttet der sig til de to sidste punkter, det *psykologiske* og det *etiske.*

Der var i omtalen av *det personlige livs værdi* en merk-

bar forskyvning i Høffdings tankegang fra for nogen aar siden. Den intense hævdelse av personlighetens liv var merkbar alt i omtalen av videnskapen. Høffding mente, at det var en ulykke for vor tid, at man nu kunde erhverve forskningens resultater uten at der krævdes nogen *personlig* indsats, ikke engang en personlig tilegnelse. Derved var videnskapen blit løsrevet fra sin rot i det personlige liv, og den kunde paa den maate bli like saa farlig for personligheternes utfoldelse som den ellers kunde været gavnlig. Og det samme var tilfældet med kunsten. Dens bestemmelse er at gi uttryk for personlig liv og at opfattes og tilegnes ved personlig indarbeidelse. Men nu er den en vare, som av en doven og nydelsessyk tid benyttes til tidsfordriv og «hvile». Den beskues uten at nogen føler kravet paa personlig arbeide under tilegnelsen. — Man ser her, at værdimaaleren udelukkende er personlighetens trivsel. Alt det objektive og eksakte svinder hen for det personlig-sjælelige moment.

Virker dette synspunkt klaring baade for kritik og vurdering, naar det gjælder kunst og videnskap, saa faar det dog først sin rette betydning overfor det religiøse liv. Høffding talte med fin haan om de retninger, som vil forklare og bedømme religionen som et produkt av visse sociale forhold eller som mener at kunne bestemme dens værd ved at granske religionens oprindelse hos lave folkeslag. Religionshistorikerne maatte døie, at al deres paavisning av lagene i religionsdannelsen for intet blev at regne mot det dokument vi har i en enkeltmands religiøse liv saadan som det leves i pagt med tidens kultur og i ubændig ærlighet og intensitet. «Saadanne erfaringer er de store religiøse dokumenter». Det gjælder nu at finde en vurdering fra alment hold av disse oplevelser.

Høffding siger et sted i sit sidste større arbeide, «Den menneskelige tanke», at alt menneskeliv maa bedømmes ut fra *den psykiske energi, som utfoldes deri.* Her har vi maalestokken for livsrørelsers værd. Det er klart, at et flatt fritænkerliv da blir for intet at regne mot sterkt *personlig* religiøst liv. Dette erkjendte Høffding i en av de mest paafaldende uttalelser i det tredje foredrag. «*Der er neppe nogen livsform, hvor det sjælelige liv har ytret sig med slik kraft*

som i de store oprindelige, religiøse personligheter — som hos en Augustin, en Pascal, en Kierkegaard.»

Som man ser ligger der stor vegt paa det *personlige*, det oprindelige ved det religiøse sjæleliv. Efterplapring har ikke mer værd her end ellers, selv om det er «religiøst». Denne sterke appel til det personlige er heldigvis netop noget, som i den sidste tid har dannet en ny iling i vort religiøse vanegjængeri. Høffding finder her den eneste betingelse for et religiøst nybrudd.

Selvfølgelig kan dette sterkest personlige bare leve, hvor der skapes virkelig, sand *frihet*. Det maa ikke være frihet indenfor visse grænser. Det har i historien altid vist sig, at nybruddet da brøt utenfor de avstukne grænser.

«Derfor skulde man», sa Høffding, «i religionen mere respektere de enkeltes oplevelser. Man skulde ikke prøve at drive oplevelserne i en bestemt retning, tøie dem til forut avsatte maal. Derved blir det levende forhold til livskilden avbrutt. Dette er noget avgjørende for det religiøse liv, hvis det skal finde fornyelse. Hittil har det været synd at opdage noget i sine oplevelser, som ikke kunde bøies ind under de bestaaende former. Dette maa bli anderledes. Det er de individuelle oplevelser, som skaper fornyelsen.»

Om disse betingelser for religiøst liv vil være tilstede i fremtiden vilde Høffding ikke uttale sig. «Et er at forsøke at være filosof, et andet er at være profet, og det sidste er jeg i hvert fald ikke! Hvad jeg tør si er dette, at *vi maa stille større fordringer til os selv* Alle former av aandelig liv fører os ind til personligheten. Ut fra dens inderste og kun derfra kan fornyelsen ske. Blir vi derfor mere ærlige i vor søken og mere energiske i vort indre liv, da kanske vi kunde finde nye veie for aandens liv.»

4.

Gjennem denne skarpe akcentuering av det personlige blev Høffding saa ført over til det tredje synspunkt for behandlingen av religionen, det *etiske*, hvor han imidlertid ikke ledet os frem til noget avgjort standpunkt. Han uttalte her først som sin overbevisning, at det var *mulig at danne en*

blot menneskelig etik. «Der gives en ædel menneskelig livsform uavhængig av religiøse motiver». Dette kunne lyde som en kategorisk løssigelse fra religionen. Men dertil er uttalelsen for spinkelt underbygget og — som vi skal se — for litet gjennemført efter Høffdings egne definitioner.

Her maa jo skilles mellem det at opsætte en menneskelig etisk lov, og det i livet at forpligte sig til og leve efter denne lov. At det første, selve erkjendelsen av den etiske lov, kan kaldes noget rent alment, uavhængig av religion eller speciel aabenbaring, er en anerkjendt teologisk opfatning. En av de intenseste kristelige tænkere i vor tid, Wilhelm *Herrmann* i Marburg, begyndte sine forelæsninger i etik med at si: «Disse forelæsninger kalder jeg bare: Etik. Jeg vilde skamme mig ved at tale om en speciel etik for kristne.» — Vi har alle «loven skrevet i vore hjerter». Det er først naar vi skal leve efter den, at kampstillingen indtrær, hvor de kristne siger: her mødes menneskelivet med de religiøse kræfter.

Nu var det aabenbart Høffdings mening, at det gik an baade at opstille en etisk regel og at leve efter den «et ædelt liv», uten at noget religiøst moment spillet ind. Hvad det første angaar, kan vi altsaa skjænke ham denne frigjørelse fra kristendommen, den deler han med Paulus. Og hvad det andet og alvorligste punkt angaar, livsvandelen, da er Høffding her i motsigelse med sig selv.

Og det paa to forskjellige maater. For det første anerkjender han, at religionen virkelig spiller en stor rolle for et etisk liv. «Selv om etik er *mulig* uten religion», siger han, «saa følger ikke derav, at religionen skulde være et uvigtig element for en etisk livsførsel. Der er i intenst religiøst liv en handlingens koncentration, en retningsenergi saa stor, at den maa bli av største betydning for livsførselen.»

Og videre: «Det er her de avgjørende spørsmaal: kan denne indvendige livsform gaa ut av verden uten at der kommer en ækvivalent — ikke bare et surrogat for nødsfald, slik som godtfolk griper til, men en virkelig erstatning? Og for det andet: er det mulig, at religionen kan bestaa fremdeles i de gamle *former*, «slæpende med sig det umulige for at redde det uundværlige», som Eucken uttrykker det?»

«Man kan ikke som mange fritænkere — og la mig si at

ogsaa jeg regner mig for fritænker — avgjøre disse spørsmaal med at si: Religionen er en byld, en utvekst, den maa skjæres bort. Man maa ta hensyn til det blodtap, en slik operation vilde volde. Der skal stor aandelig blindhet til ikke at se problemets skarphet netop i dette, at der i religionen er noget, som ikke kan tages bort uten at livet som helhet tar stor skade, ja kanske skades i sit inderste.»

Der er nu aabenbart om ikke en bokstavelig, saa like fuldt en virkelig motsætning mellem dette, at religion (i en eller anden form) saaledes er *uundværlig* (det siger han jo faktisk) for livsførselen — og saa den uttalelse før, at en ædel livsførsel fuldt er mulig uten noget religiøst moment. En overensstemmelse mellem disse to standpunkter kan der bare bli, hvis Høffding vil hævde, at der er visse overmennesker, som det er forundt at klare sig uten den støtte, som fiskere og bønder og arbeidere maa ha. Men dette aristokratiske syn har Høffding med hele sin fremstilling slaat benene under. Han har anbragt os alle paa like linje og han prøver os bare efter det personlige livs intensitet, efter musikken i sjælen, som er vakt av vor umiddelbare deltagelse i livets hændelser og stemninger. Er det derfor *mulig* for nogen at leve etisk uten religion, saa maa det være maalet at delagtiggjøre alle i denne livsførsel. Religion blir da en krykke for de svake. Men dette er uforlikelig med Høffdings hele tankeføring.

Det var derfor — og vi kommer da til en indre motsigelse i Høffdings ord — vel principielt rigtigere at hævde, som Sigurd Ibsen med intuitiv klarhet har opfattet det, at en virkelig forpligtelse til en etisk livslov *i sig selv er noget religiøst.* Vi skal følge stemmen inde i os, siger Ibsen, stemmen inde i os, *som er stemmen over os.* Den danske religionsfilosof, Dr. F. C. *Krarup* i Sorø siger det samme paa den maate, at moral er ærefrygt for budene, religion er ærefrygt for virkeligheten. Men begge dele tilhører principielt set og i praksis samme kategori: den mystiske ærefrygt. Vi faar ved denne tankegang en klarere erkjendelse av disse enkeltvise, som efter Høffding kunde leve ædelt uten noget religiøst element. De blir ikke efter dette istand til at dominere som dem, der angir *regelen for det høieste,* mens andre

paa grund av svakhet danner undtagelser. Der blir ingen hovedkategori: *etik uten religion.* Disse enkelte «ædle» kommer selv til at danne en underavdeling under kategorien: religiøse livsformer, og deres vil hete: *etik som religion*, *etisk dyrkelse.* Saa meget mere blir dette nødvendig for Høffding som hans bestemmelse av religion, saavidt jeg forstaar, netop omfatter ogsaa en saadan vak form. «Jeg bruker ordet religion», sa han, «i videste forstand *om enhver personlig livsanskuelse,* som vindes ikke bare ved videnskap og logik, men hvor den personlige iagttagelse og erfaring gjør utslaget for en individuel livsopfatning.» Naar et menneske føres av sine erfaringer til at forpligte sig absolut til et etisk ideal, da er det efter dette religion, og Høffding er derfor i principiel motsigelse med sig selv, naar han paastaar, at etisk livsførsel er mulig uten nogen religion. Man maa tvertimot hos ham finde bekræftelse paa, at en sand idealitet er ubevisst religion.

5.

Men det vi sat i den egentlige spænding for i det sidste foredrag var vel hverken spørsmaalet om religionens forstandsværdi eller dens sjælelige og etiske betydning. Det brændende spørsmaal var dette, som sammenfattet det hele: kan religionen gi os den tilfredsstillelse, som hverken kunst eller videnskap rummer?

Vi burde husket, da det saaledes led mot slutten og vi var i gjæring mot klarhet, at Høffding, straks han begyndte sin forelæsningsrække sa, at han ingen løsning hadde fundet.

For nu ialfald at bli klar over, i hvilken retning hans utvikling pekte, maa vi skille mellem to slags religion, nemlig *de bestaaende religioner* og *religionernes avløser*, slik som Høffding — idet han trods alt forsøker sig som profet! — aner dens komme . . . .

For de religionsformer, som findes utformet til denne dag, maa Høffding mene at svaret er greit: de kan ikke gi sjælen den dype hvile. Grunden hertil er den, at de alle sammen likesom vore dages videnskap og kunst er blit utvortesheter, dogmer og kultusformer, som er stivnet, fordi de er løsrevet fra livets rot i personligheten. Men for *den kommende religion* maa der jo ialfald være *haab* om, at den kan skape det

efterlængtede hjem for inderligheten? Der hvor Høffding talte om fremtiden sa han: «Det nye vil sikkert ikke ligge i andre dogmer og systemer, men snarere i retning av det, jeg har kaldt livspoesi — i store billeder og symboler, som de former sig under livets og værdiernes skjæbne i den personlige tilværelseskamp.»

For at vi kan vinde klarhet over, hvorfor det gamle maa forkastes, og hvad der blir eget for det ny, maa vi altsaa aabenbart trevle op det stadig brukte ord om «kultus og dogmer». Disse ting er efter Høffdings mening det gale ved det gamle og de skal være borte i det ny.

At alle slags former og formler kan kaldes en verdsliggjørelse av religionen vil netop de sterkest religiøse mennesker føle bedst. At disse ydre ting er skyld i den megen strid om bokstaver, hvor der skulde hersket enhet i aand, det har ogsaa Høffding ret i. Men dermed er vi ikke færdig med de religiøse uttryksformer. Som Høffding selv siger, kommer det an paa deres oprindelse. Professoren sa under omtalen av det personlige moment i religionen, at al anden forklaring av dens oprindelse end den personlige var ubrukelig. «Like saa litt som et helt folk laver et digt, like saa litt laver et helt folk religion.» Paa første haand sker alt slikt ved en personlig indsats. Og det maa da være tillatt at spørre: hvad er «dogmer og systemer» andet end «store billeder og symboler slik som de har formet sig under livets og værdiernes skjæbne i den personlige tilværelseskamp?» La gaa, at der særlig i systemerne er blandet ind meget dødt forstandsstof — ingen kan like vel negte, at alle vore former og formler rummer en kjerne av personlig liv, som er søkt balsamert i disse former. Dogmerne kunde godt lignes med religiøse mumier, og det er derfor umulig at foragte dem, hvis man vil holde netop det personlige moment høit. Noget andet er, at naar man vil sætte mumierne op som livsideal i vore dage, og søke at snøre vore levende legemer ind i de samme trange klædebaand, da maa vi protestere. La os leve livet frit og se om der blir saa pas livskraft i os, at vi blir værd at balsameres vi ogsaa.

At der i fremtiden vil ske noget slikt maa kaldes høist sandsynlig. Der er jo ingen dypere forskjel paa de gamle

«dogmer og systemer» og Høffdings «store billeder og symboler». Der vil kanske, hvis det overhodet kommer til nogen virkelighetsprøve, kunne bli det skjel mellem dem, at Høffdings billeder holder sig i mere umiddelbar rapport med den personlige tilværelseskamp, men dette er ingen principiel forskjel, for begge dele, baade dogmer og store billeder, er *uttryksformer skapt av det religiøse personlighetsliv.*

Og slike uttryksformer vil jo — ogsaa efter Høffdings mening — ethvert sterkt personlig liv komme til at skape sig ogsaa i fremtiden. Det vilde være umulig for en fremtidig Augustin, Pascal eller Kierkegaard at bli staaende ved den blotte livspoesi, grundfølelsen bak alle uttryksformer. Naar det sjælelige liv hos de nævnte livsenergiens stormænd fik ytre sig med saa meget større kraft end vi finder i nogen anden livsform, da maa det netop komme av, at i det religiøse liv blir sjælens energi ikke liggende som en vibration av livspoesi bak alt uttrykssæt, men den faar frit løp, der blir omsætning av energien i en række forskjellige former, og *sjælelivet faar derved selv øket kraft.*

At det religiøse uttrykssæt altid vil faa en *poetisk karakter* er ikke til hinder for, at disse former — symboler som de kaldes — kan tjene kraften som uttryksform. Og man behøver ikke at forveksle utspring med uttryksform — noget som har vist sig skjæbnesvangert — fordi om man «ikke tør leke med billedsproget» (Grundtvig med tilslutning av Martensen). Her møtes da kunst og religion. Men kunsten er middel, ikke herre. Den tilhører endeligheten, mens religionen øser av det uendelige. De poetiske uttryk er for kunsten dens hele maal Kunsten er færdig, naar der er skapt et fyldig og karakteristisk billede. For religionen er disse billeder bare stationer paa en vei, som stedse kan fortsættes. «Det kan netop kaldes en guddomsgnist i den menneskelige tanke, at intet saadant færdig begrep kan tilfredsstille den.« [1])

Selv den mest dogmatiske eller mest kultusivrige religion vil i sin personlige utformning sterkt føle det «usigelige». Ingen religiøs personlighet vil føle sig tilfredsstillet av hver-

[1]) «Den menneskelige tanke» side 314 og 322.

ken kultus eller dogmer. Men han vil verne om dem og holde av dem, fordi han der finder ly for det sarteste i sjælen. «Saa fik jeg fred, saa fandt jeg sted for duens trætte fode-fjed, endog det vared længe» (Landstad 298, 7).

6.

Blir der paa denne maate noget reelt indhold i talen om religionens avløser? Saavidt jeg skjønner blir kjernen i Høffdings syn bare dette, at religionen maa fornyes gjennem *personlige kampe,* ikke gjennem *bokstavstrid. Religion* blir der like fuldt, religiøse former ogsaa!

Dette er ikke bare en konsekvens som trækkes her. Om formenes utspring siger Høffding selv i «Religion og Videnskab»: «De «naturlige steder» for de religiøse begivenheder er at finde i *sjælenes indre*, og kun der. Alle legender og myter er kun vidnesbyrd om, hvad der har grebet sindene i en vis tidsalder og sat fantasien i bevægelse.» — Enhver «bevægelse» vil altsaa avsætte visse merker, som de kan kjendes paa. Og for den bevægelse, som fører til den sidste store sammenfatning av livsmomenterne bruker Høffding selv ordet *metafysik.* «Selv hos dem», siger han[1]), «for hvem ordet metafysik[2]) er uttryk for alt ondt i tankens verden, vil man finde en saadan uvilkaarlig systemdannelse. Her virker, hvad *Kant* har kaldt «den skjulte kunst i menneskets indre». I folkereligioner *saavelsom i individuelle livsanskuelser* avsætter livets sammenspil sine resultater. Metafysik er saaledes et faktum.»

Selv metafysiken blir man ikke kvit! Bare at noget saadant kan siges høit av en mand, som vil gjælde for noget blandt de toneangivende, er bevis nok for at vi staar foran portalen til en ny tid.

Men noget saa splinternyt er der nok ikke indenfor porten, at vi der skulde være blit helt fri alt det, som nu gir ordet religion indhold. Det er ikke let at fatte, hvorfor Høffding er saa forsigtig i sine slutsatser, naar han er saa uforsigtig i sin anerkjendelse av indholdsværdien i religiøst liv. Hans

[1]) «Den menneskelige tanke» side 307.

[2]) Ordet betyr egentlig det som kommer «efter fysiken», men anvendes nu om det som er *over* det fysiske, altsaa om det som populært kaldes det oversanselige.

vendinger er næsten søkte, hvor han nærmer sig en avsluttende sentens. Han nævner et sted[1]) *avhængigheten* som den følelse, der driver menneskene til at søke samfund med livsmagterne gjennem kultusformer. Men *en analog stemning* griper ogsaa, siger han, den som midt i livets skjæbner trods alt maa fastholde troen paa, at det høiest værdifulde bestaar. (Dette er Høffdings definition av religion). En «analog stemning» — hvad er forskjellen paa *stemninger*, naar de er *analoge?* Et *billede* kan nok være mer eller mindre analogt (ɔ: svarende til) sin *gjenstand*. Der kan aldrig sættes likhetstegn mellem billede og virkelighet. Men mellem stemning og stemning kan der ikke være stor reel forskjel, naar de er «analoge».

Der kan derfor ikke være noget dypere skille mellem Høffdings standpunkt og det principielle i en religiøs opfatning. Han nævner sit eget som «det sidste humane standpunkt før det religiøse». Men denne trin-forskjel blir bare en forskjel i graden av *hengivelse*. Der var da ogsaa noget paafaldende i, at Høffding i en parentes nævnte sig selv som en der (fremdeles?) var fritænker. Er man begyndt at tvile paa det? I saa fald med grund. Og et slikt ord kan ikke ændre den virkelighet, at hans hele system ikke fører til det, som populært kaldes «*fritænkeri*», men netop til det, som populært kaldes «*tro*».

7.

Vi har nogen gange rørt ved Høffdings personlige stilling og det gjennembrudd av nye tanker, som vi finder hos ham i senere tid.

Dette gjennembrudd viser sig, som vi har set, ikke i det formelle resultat, men mest i behandlingen av stoffet. Vi har lagt merke til, at formen hos Høffding nu i grunden sprænges av indholdet. Der findes tilsprang i præmisserne, som ikke utføres i konklusionen. Dette viser tilbake til Høffdings egen personlighet og utvikling. Det sterke spænd i hans tænkning har været fremkaldt av motsætningen i hans indre mellem Kierkegaards inderlighet og positivisternes for-

[1]) Anf. arb. side 374.

standskulde. Han tok teologisk embedseksamen og følte sig dengang — som noget ganske selvfølgelig — helt personlig hjemme i det gjængse teologiske system. Men han blev vakt op fra denne hvile gjennem Kierkegaards himmelstræbende idealitet og inderlige selvgranskning. Han brøt da med systemet, men kom siden til at opleve et endnu haardere indre brudd, overgangen — i tidens medfør — fra inderligheten hos Kierkegaard til yderligheten hos positivisterne, indtil nu ved *personlighetens begrep* inderligheten paany holder indtog i hans tænkning.

Det er et fænomen av aandslivlighet, naar den 69-aarige tænker kan leve sit liv ind i ny form, kan gi frugtbar muld til de nye sædekorn, som nye personligheter (vel mest *James*) har saadd ut. Det er det høieste bevis for den psykiske energi, som han selv utfolder. Og vel tillike et bevis for den historiske betragtnings evne til at forhindre stivning i det menneskelige aandsliv.

Likesom i Høffdings foredrag i Kristiania kommer dette tankespænd sterkt frem i «Den menneskelige tanke», hvor han efter hans egne forord har git baade forutsætninger og resultater for al sin tænkning.

Vi har her først den retiré tilskuer, som saa meget har præget hans behandling av livsproblemerne. Han vil være tilskuer til livskampen, siger han. Hvorfor kan det ikke være det høieste altid at forholde sig søkende? «Problemernes uløselighet betyder, at hvor langt vi end naar i vor forsken og tænken, saa danner der sig stedse nye horisonter for os, nye maal og nye opgaver.» Dette er alle store tænkeres forsigtighet. «Enhver løsning av et problem er et nyt problem», sa Goethe. Det er dette som kalder paa resignationen. «En absolut avslutning kan ikke naaes,» siger Høffding. «Vi ender med et spørsmaal, i et problem, og forsaavidt kan *forundring* ikke blot være begyndelsen til visdom, men ogsaa den stemning, der svarer til vor visdoms sidste ord.»

Men denne resignation kan ikke forlike sig med Høffdings anden natur, inderligheten. Det gaar nok an for *tænkningen* at bli staaende ved det uavsluttede, men ikke for *tænkeren*, ikke for personligheten. Personligheten er nemlig selv noget avsluttet, en koncentration av mange faktorer, og dens trang

er enhet og samling. Al tænkningens resignation og forsigtighet bæres derfor igrunden av tænkerens personlige sikkerhet og fasthet. Som det ogsaa heter som motto for Høffdings religionsfilosofi: alte dubitat, qui altius credit: dyp tvil paa grundlag av endnu dypere tro. Eller som han uttrykte det i en personlig samtale: «Det religiøse spørsmaal . . . , kan aldrig løses . . . De mener, dette er et negativt standpunkt. Jeg vil da si: livet var ikke værd at leve, hvis det spørsmaal ikke var . . Like saa litt som hvis det kunde løses.»

Her har man paa en vakker maate uttrykket for en ihærdig søkende, «tvilende» aand, som dog i sit indre føler sig fast bundet til en inderste livstro. I en tid som vor er slike mænd ofte livets hjælpere. Høffding har været skriftefar for mangen søkende student. Kanske har hans dypeste virke været der. Og tidens andre skriftefædre burde lære av ham. Han har forstaat at retlede uten at binde, han har ikke villet præge andre, men sætte deres sjæl igang. Saa endte han ogsaa sine forelæsninger med Spinozas ord: Ingen kan bedre vise sin aands magt over andre end ved at bringe dem til at leve intenst efter *deres* egen personlige overbevisning.

8.

Tar vi utgangspunkt i disse slutord og ser dem i forbindelse med uttalelsen om det personlig religiøse liv som den inderligste livsform, da blir for os summen av Høffdings foredrag en appel til at leve vort kristenliv langt mere intenst! Naar vor tid ikke oplever nogen Pascal eller Kierkegaard, da er grunden den, at vi er for kolde og tilbakeholdne. Dette er efter Høffding den største synd vi kan begaa mot vore livsanlæg. At leve helt ut det som driver os i vort inderste maa bli vor første pligt. Først ved en slig vaarlivning over de kristne lande kan der bli tale om at religionen fornyer sig selv, og dermed verden.

«En betydningsfuld livsanskuelse formes kun», siger Høffding[1]), «naar der til grund ligger en stor begeistring eller dog betagethet». Og han føier til — hvad der ikke

[1]) Den menneskelige tanke side 313.

bare er forklarlig ut fra hans naturel men ogsaa nødvendig for at betagetheten skal faa fasthet —: Her er det da opgaven at forene betagethet *med kritik.*

Det er netop det fatale ved saa meget av religiøs betagethet, at den savner den orientering, som kritisk sans gir. Eller vi behøver ikke kalde det kritisk sans, for dette lyder nogle grader for kjølig til at det kan bo under tak med den store begeistring. Men la os si, at der trænges klarhet over sig selv og sin tid for den som vil bli andet og mere end religiøst betat paa stedet marsch. Det er denne orientering som saa ofte har manglet hos de religiøst begeistrede. Derfor har kraften ikke kunnet bli nyttet til tidens framsteg.

Men savner de begeistrede kristne ofte kritik, saa savner til gjengjæld de kritiske i vor tid saa godt som altid begeistring. Og dette gjælder uanset om de er «fritænkere» eller «religiøst interesserte». Derav dødvandet som præger det kristelige tankeliv.

Efter Høffdings egne ord maa vi her søke at naa videre i *aktivitet* end han. Skulde vi alle være «tilskuere» blev der ikke meget for ham at beskue. I høiden blev det hele selvbeskuelse, hvad der er al opløsnings begyndelse.

Og naar vi leter efter det som skal «avløse» religionsformerne av idag, da maa vi aabenbart ikke profetere ut fra de dimensioner som en «tilskuers» religiøse liv har. Naar det gamle staar for os som noget ubrukelig eller umulig, da er det ikke *bare* fordi det er antikveret i sin form, men ogsaa fordi dets snit er skaaret i en tid med større livsformer, med mer fylde av inderlighet, end der findes hos en slægt, hvor der er dyrtid paa begeistring. Vi tænker saa let at med disse gamle former kan der aldrig ske fornyelse. Men vi kan jo ikke fornye former, som vi ikke fylder. Høffdings profeti om religionens flortynde fremtidsdragt er derfor alt for meget bygget paa et døgnblik fra idag. Følger vi hans eget krav om intens hengivelse i vor religiøse livsform, da er jeg ræd vi med det samme sprænger den dragt han har skaaret færdig.

Dette betyr, at den forsigtige filosofiske religiøsitet ikke har noget fremfor den mer bastant kirkelige. De maa begge

dømmes efter den personlige intensitet, de eier, og jo større denne er, *des mer vil de i virkeligheten møtes.*

Det er intet fuldkomment standpunkt vi har i den *tilbaketrukne begeistring.* Begeistring tar i længden skade av altid at skulle slaa indover. Til intensitet hører en viss grad av aktivitet. Vi trænger nu en løsgjørelse av den bundne begeistring i menneskene.

At der er en slik bunden begeistring, en stilfærdig men inderlig betathet midt under tidens larmende ytterliv er der mange tegn paa.

I en samtale ytret Høffding, at der var saa mange dype naturer i vor tid, som ikke fandt sig til rette i vore officielle templer. «Men jeg har stødt paa mange privatkapeller», sa han. Denne erfaring er professoren ikke alene om, men Harald Høffding har kanske faat træ ind i disse kapeller, hvortil kappen og kraven hverken vidste veien eller vilde faat indgang. Der ligger i disse forhold baade en forjættelse og forpligtelse for alle, som holder av menneskene. Baade det indestængte og det isolerte maa bringes frem til sollivets utfoldelse.

Men overtroen om videnskapens overtak knuger saa alt for mange. Derfor maa vi bre ut budskapet om videnskapens underlegenhet i forhold til personlighetslivet. Vi maa forkynde for os selv og for andre, at det personlige liv er livets kilde og at dets høieste blomstring bare kan naas naar vi forpligter os til idealer, som er høiere end os selv, forpligter os saa ubrødelig, at vi blir fri først idet vi binder os til en konge, som er større end os selv, vinder vort liv idet vi hengir os helt til den Herre vi tjener.

Under Hans regime skal endnu en gang og altid paa ny inderlighet seire over ytterlighet.

Eivind Berggrav-Jensen.

TO NYE SALMER

ved daab og konfirmation.

I. Daab[1]).

Vi bærer vort barn til dig, vor Gud,
paa Frelserens eget bud;
og efter vor dybeste hjertetrang.
Vor tid er jo ikke lang.

Vort øie er svagt; vor arm for kort,
at værne om barnet vort.
Men din evne ikke av grænser ved,
endsige din kjærlighed.

* * *

Saa Gud være tak! Han være med
vor lille hver stund og sted;
om faa eller mange blir barnets aar,
da ved vi, det godt det faar.

Gud hjælpe os selv til barnesind,
saa sammen vi ganger ind
i Himmerigs rige hver dag med fred,
og siden i evighed.

II. Konfirmation.

Jeg var barn i hjemmet før,
nu slaar verden op sin dør.
Og jeg ved, at syndens magt
mangen ung har ødelagt.
Og jeg ved, jeg selv saa let
kan gaa vild og kan gaa træt,
og ta feil av vrangt og ret.

[1]) Brugt for første gang i Rom av Gustav Jensen ved en barnedaab den 1ste januar 1912.

Derfor takker jeg min Gud
for hans faste, gode bud
og for daabens naadepagt,
hvori han mig trygt har sagt,
at han med mig være vil,
Fader sterk og Frelser mild
— dette trøster jeg mig til.

Naar jeg nu blir fri og stor,
hold mig Herre til dit ord;
det at lyde, det at tro,
hvor jeg skal i verden bo.
Du er sterk, om jeg er svag;
her er haanden, tag den, tag!
Før mig til min sidste dag.

Jonas Dahl.

UNG NORSK LYRIK.

Olav Bull: Digte. Andet oplag. 1911.
Rolf Hiorth-Schøyen: For din skyld. Digte. 1911.
Arnulf Øverland: Den ensomme fest. Digte. 1911.
Herman Wildenvey: Nyinger. Tredje oplag. 1910.
Digte. Andet oplag. 1911.
Prismer. 1911.

Vi er alle lyrikere. Selv den mest haardkogte spidsborger har sin del og lod i stemningernes farveglade rike:

«— — i alle sjæle flyder
dybet som af Gud kun høres, —
stille dyb hvor toner blunde
som skal vaagne lydt engang.»

(Welhaven)

Alle bevæges vi av sorg, glæde, minder og haab, av elskov, av skjønhetsindtryk eller harme over det som er stygt og vrangt, og av de «usigelige tanker ved den store livets gaade»; men faa har faat sangermælet. Og eftersom verden er anlagt og beregnet paa indbyrdes hjælp, saa er ogsaa stemningens verden slik indrettet, at de som har faat sangermælet skal komme de stemmeløse tilhjælp og utløse deres bundne stemninger. Derfor lever der folkeviser og folkemusik blandt alle verdens nationer; derfor har den store provins i stemningernes rike som heter de religiøse følelser, sit al verden over tonende sprog i salmesangen; derfor kjender de bedste digtere det slik, at

«det være skal vor største fryd,
som skalde barneglade,
naar springe maa ved sangens lyd
selv bare ben paa gade.»

(Grundtvig)

Og derfor elsker vi lyrisk poesi, vi stumme spidsborgere. Det er «digtets aand» som kommer fra digtersjælen og bruker rim og rytme til «en stakket gjennemgang»,

«en gjennemgang til livet i læserens bryst,
der vil den atter vaagne i sorg eller lyst,
og næres og bevæges og blive til den ild
som laa i digtersjælen før strofens liv blev til.»

(Welhaven)

Intet ord er saa skikket til at utløse stemningen som den lyriske poesis; vi ser derfor fortællere som Bjørnson og Jonas Lie skyte ind lyriske digte der hvor stemningen løfter fortællingen fra prosaens jevne jord, saa at «sprogets malm blir glødende ved dens ild». Sangen gir «forklarelsens skin» over det besungne; ti

«mon Skamanders bugt
er skjønhedslinjet som dens digters flugt?»

(Wergeland)

Derved blir den en opdrager av skjønhetssans og skjønhetsglæde, altsaa en vigtig kulturfaktor, og i haarde tider et løfte om mildere dage.

Men dermed er ogsaa sagt at den lyriske digter, sammen med den tidt besungne gave, har en opgave og et ansvar. Han skal tjene livet og samfundet, han skal elske sin næste som sig selv, han som alle andre dødelige. Men her ligger det altid nær for lyrikeren at svare: Jeg er som fuglen i skogen; jeg synger ikke for publikum, men for mig selv. Men ogsaa fuglen maa finde sig i at indta sin plads i skogens store husholdning, og digteren i den store menneskefamilie; det er sikkert backfischmerke ikke at ville høre familien til, og digterne selv vilde være de første til at beklage det, om familien tok deres aristokratiske slængord for alvor ved f. eks. ikke at læse deres digte. Ved forfatteren de Régniers optagelse i det franske akademi for nylig holdt politikeren og skribenten Albert de Mun en kraftig tale mot den falske lære om l'art pour l'art; Régnier hadde skrevet: «Naar min bok er trykt, interesserer den mig ikke mer, jeg glemmer den»; de Mun svarer: «Kan en forfatter, beruset av den drik han har brygget, glemme at ogsaa andre skal drikke av den? De skriver kun for at fornøie Dem selv, siger De; det er let sagt; men uheldigvis holder denne fornøielse sig ikke inden døre hos Dem; kanske De hellerikke selv isaafald vilde sætte saa

stor pris paa den; De sender den ut, og fra dette øieblik, da denne bok ikke længere interesserer Dem, begynder den at interessere læserne, og De beklager Dem ingenlunde over det. De sender den ut, den sætter hjerter i uro og lidenskaper i bevægelse, den vækker begjæringer og brer ut for alles øine under mangeslags draperier evig og altid den samme lokkende sensualisme.»

Derfor maa den som elsker versenes skjønne kunst, og som paa forhaand staar færdig med takk og ære til enhver som virkelig har faat sangermælet og bruker det, — han maa bitterlig bedrøves naar han ser det brukt uten ansvarsfølelse, næstekjærlighet, almenaand, med ett ord: uten moral. Han ønsker ikke at digteren skal lave moralske formaninger, det kan vi klare selv, men at de dype, ukrænkelige love for et vellykket menneske- og samfundsliv maa være grundlaget i hans kunst. Men som en guldring i et svinetryne er digterevnen i en uren, lidenskapsbehersket og oprørsk aands tjeneste.

De bind av vor nyeste norske lyrik som er nævnt over denne artikel gir mange enkeltheter at glæde sig over og takke for; og mere end enkeltheter: Wildenvey er uten tvil en lyrisk begavelse av rang, og ogsaa de andre har git os egte perler, og gir løfter om flere. Men det lar sig ikke negte, at her ogsaa er meget at være bedrøvet over for den som tror paa den lyriske digtnings opgave i folkets liv.

Jeg nævner først den *mangel paa selvkritik* som tillater digteren at sætte paa prent omtrent hvadsomhelst, de ubetydeligste, flygtigste stemninger, eller ting som ingen bra mand i ædru tilstand vil kjendes ved i sit indre, endsi uttale offentlig. Om de fleste av alle tiders lyrikere gjælder det uten tvil, at de har begaat masser av vers som de aldrig vilde se offentliggjort, og som kanske de selv, eller deres venner efter deres død, for deres æres skyld har skyndt sig at tilintetgjøre, fordi de enten var for ubetydelige eller for lavtliggende. Som al kunst kræver naturligvis ogsaa den lyriske digtning flittig arbeide og skaanselsløs selvkritik; *Heines* eller *Bérangers* perler av ukunstlet lyrik opnaadde kun ved mestrenes energiske og taalmodige arbeide den udødelighet som saa faa lyriske digte deler med dem. Jeg skal ikke trætte læserne med at gi eksempler paa hvad jeg vil kalde poetisk slurveri i de her

foreliggende digtsamlinger, men det mangler ikke i nogen av dem, Wildenvey's «Tungetaleridyl» f. eks. Og desværre mangler heller ikke det som, foruten at være ubetydelig, er lavtliggende; jeg kan ikke indrømme at det rent fysisk-sensualistiske begjær kan gives form i trykke- og læseværdig lyrik. Endel hæslige vers fra denne grumsede kilde skjæmmer baade Wildenveys, Hiorth-Schøyens og Øverlands bøker.

Dette fører mig over til min anden anke mot dem: *Det erotiske elements tarvelige karakter.* Den erotiske kjærlighet har altid været den lyriske poesis vigtigste tema. En sterk forelskelse faar endog kopist Styver til at begaa vers paa sin pult. Men paa dette punkt har vi spidsborgere den anke mot vore fleste nyere forfattere — og ovennævnte lyrikere danner ingen undtagelse —, at de gjør sit til en sænkning av vore idealer og en forraaelse av vor moral. Et gammelt, haardt prækestolord har gjennem mange slegter været opstillet som vagt ved den erotiske kjærlighets veie: *utugt.* Dermed menes præcis hvad ordet uttrykker, at den erotiske kjærlighet for at være menneskeværdig, livstjenende og skjøn trænger selvtugt og selvbeherskelse; har den ikke det, saa er den «utugtig» og livsødelæggende. Selvbeherskelse, «tugtighet», i det erotiske forhold er en fordring som stilles til os ikke bare av religionen, men likesaa meget av kulturen. For den som har levet i mange aar i daglig samvær med et naturfolk staar det klart, at vi i vor spidsborgerlig-kristelige egteskapsmoral har en umaadelig kulturvinding, som vi møisommelig har tilkjæmpet os gjennem halvandet aartusen og ikke for nogen pris maa opgi; men de fleste av vore yngre skjønaander behandler denne vinding slik, at det minder om en vild bande av rotløse bygutter som bryter ind i bondens gyldne aker og tramper den ned, uten anelse hverken om den fortid av møiefuldt arbeide eller den fremtid av grøde og haab som ligger i den; de vil da ogsaa, disse barbarer, bli kastet tilside som nytteløst vrakgods av det store, glade fremskridt, medmindre de lærer at lystre livets love

Vor vei til den nu i vesterlandene almindelig anerkjendte, og derfor som spidsborgerlig karakteriserte egteskapsmoral gaar gjennem den katholske middelalders strenge opdragelse. Munkeidealet paa den ene side, kirkens egteskapsdisciplin paa den anden

virket i lange aarhundredrer kultiverende paa de unge, kraftige folk; ridderværsenet kom til, og da det faldt, stod ridderligheten igjen som et blivende ideal; Luthers indsats i de tyske og skandinaviske folks liv har spillet og spiller netop paa dette omraade en betydelig rolle (se Troels Lund); saa kom romantikens hævdelse av elskovens suverænitet som berettiget reaktion mot fornuftegteskapet; fra den fører ellers en (av vore forfattere hyppig betraadt) benvei tilbake til naturtilstanden, «den fri kjærlighet» kalder man den; endelig den sidst reiste merkepæl under vor stigning: Den moderne kvindebevægelse.

Naar vi derfor, med denne lange utvikling bak os, glæder os over at se elskovens evige vaar feiret i lyrisk digtning, saa er det hele tiden med baktanken: livsvarig egteskap. Det tænkte vi, naar vi i vor ungdom læste Chr. Winthers og Aarestrups «kraftige sanselighet»: de skal gifte sig og faa mange barn og bære livets bør sammen til sin død. Wergelands og Bjørnsons kjærlighetssange er baaret av den samme grundtanke, det er livets grøderike sommer de priser; men med Georg Brandes til religionslærer og Drachmann til sangmester paa vort parnass gaar det mot vinter baade i liv og digtning, skjønt Bjørnson var ukritisk nok til at hilse den sidste som et vaarbud fra skogen. I vore yngre forfatteres erotiske digtning styrter man fra den ene «pige» til den anden, leende av alle bekymrede forældrespørsmaal om man har «alvorlige hensigter», og skriver ovenikjøpet vers om uhumskheten. Disse bøker fylder læsernes sind med utugtige forestillinger, og øker uten nødvendighet den allerede paa forhaand haarde strid som alle maa føre, om der skal bli folk av dem; livets sterke sol skinner jo rundt alle strande paa vrak av utallige menneskeliv som ikke har villet ta op denne kamp mot vildtvoksende sanselighet; selvtugt er livsbetingelse, utugt er sikker dødsaarsak

Ut fra denne av kristendom og kultur dikterte grundbetragtning maa dommen falde haard over dem som fortæller os midt i vort gode hjem, at

> «— — i lune kvindearme
> randt min sang i fryd og harme
> gang paa gang til ingen nytte»
> *(Schøyen)*

eller at

«nu slentrer jeg med sorg i sind
i hat og stok og nye klær
den gamle, kjendte, korte vei
i nye kvindehjerter ind.»
(Schøyen)

Efterat vi omsider er naadd saa langt tilveirs fra dyrelivet at det herskende og blivende i det erotiske forhold er blit sjælesamfundet og fællesskapet om de store opgaver hjem og barn, saa falder det os tungt for brystet med denne rendyrkelse av den fysiske side:

«Jeg kyssed dit knæ
og tilbad dit hellige legem,
bedøvet av fryd og forundret ve; — —
men nu er du nær en anden
og nu er min længsel død.»
(Øverland)

Eller Olaf Bulls «Bas-Relief».

«Og Lillen sagde: Ja, jeg er dig kjær,
men mine former, — — de er smaa og svage,
og jeg har har hørt, at mandfolk alle dage
har trang til — yppighed og alt det der — — —»

Hvilken raaskap kan man ikke faa sig til at skrive, og vore forlæggere til at trykke, takket være slap kritik og et søvnig publikum!

Eller Wildenveys forsorne kyniskhet:

«Voila, saa er jeg da blank igjen
efter en nat uden lige!
Selv manuskripter, papir og pen
har jeg glemt hos min sidste pige.»

Eller — nei, nu kan jeg ikke mer! Bikjemoral og barbari er det altsammen; og endda er dette forholdsvis tamme citater!

Jeg tænker saa ofte, naar jeg læser disse vore vildfarne skjønaander: De kan neppe i sin ungdom ha hat det privilegium at omgaaes som likemænd med aandsdannede unge piker av almeneuropæisk kultur; kanske det passer paa mere end én dette Wildenveys vers:

«Og ingen kender
hvor smerten stinger
den arme dævel foruden venner,
som længslen brænder
naar klokker ringer.

Men ring, I klokker,
bær bud om freden,
mens mørk og modløs jeg fremad sjokker
saa høitidssagte
mod evigheden.»

Det er kanske det som er paafærde med vore stakkars lyrikere: de kjender ikke til vore gode, varme, trygge *hjem*. Ti de har et saa splittergalt kvindebillede. Kongen i Garborgs Helheim kalder kvinden sit bedste verktøi, og Wildenvey river sig løs fra dem og siger:

«Men jeg skal glemme alle lumre minder,
min vei gaar frem! Mod stigen eller fald,
forbi alverdens vaar og vin og kvinder.»

Hvad er dog dette for kvinder, som hører sammen med alkohol og tømmermænd? Er det dem de træffer i nutidens paa kristelig moral byggede og av tusen aars kultur gjennemtrængte hjem? Kulturresultatet er dog virkelig det, at kvinde som mand bedømmes hovedsagelig efter sine aandsegenskaper, ikke efter sit legemes linjer og former; det er blandt naturfolkene og i den muhammedanske verden, hvor kvindens fornedrelse er en del av religionen, at disse ydre fortrin er det avgjørende i den korte leketid før de visner; det er der at ordene «kjærlighet» og «elske» har udelukkende fysisk indhold; vi er forlængst naadd frem til at erkjende at baade det første og sidste og blivende i den erotiske kjærlighet er de jevnbyrdige sjæles ærbødighet for hinanden og samling om menneskelivets vekstpunkt: barn og hjem.

Saa jeg kan bare ønske vore unge lyrikere en vekst (eller skal jeg kalde det en omvendelse) som den deres kollega i faget, Dalarnes digter Karlfeldt, har beskrevet:

«Min sång flög drucken kring det bästa
af doft och färg i ängars ljus,
och det var ljufligt nog at gästa
de många hjärtans honungshus;

nu vill jag, mätt på sötman, fästa
min boning långt från lust och rus
och hvila under fasta bjälkar,
ei under lösa blomsterstjälkar.

Väl mig, då lekens minnen tvina,
att *du* var allvar och står kvar,
att ingen sol behöfs att skina
vår kärlek varm i svala dar!
Hör himlens hårda väder hvina
sin högtidshymn för trogna par.
Vi le, när jorden räds och darrar;
vår lyckas hus har goda sparrar.»

Men endda har jeg en anke at fremføre mot vor nyeste lyriske digtning, som den foreligger i ovennævnte samlinger. Det er dens *foragt for Gud og for det liv han har git.* Jeg fordrer ikke at vore lyrikere skal dele min tro paa Guds godhet og paa hans verdens store, haabefulde muligheter, men at de skal være saapas samfundsmennesker, at de føler at religionen er en dyp og alvorlig ting som bæver i sjælenes bund; det er digterisk forsvarlig at gi uttryk for tvil og sønderrevethet, men gutteagtig spot à la tredje gymnasialklasse maa vi be vore hjem forskaanet for. Det er motbydelig at se Gud indblandet i utugtige elskovsforhold, som i dette vers:

Men jeg vilde vel fortvile, hvis hun pludselig sa sandt
om hvor og naar og saa hos hvem hun sidst har sovet.
Hun maa bare lyve videre, min falske diamant,
som Herren gav og Herren tog — og Herrens navn være lovet. —
(Prismer s. 56)

eller i Schøyens hjertesuk:

Aa Gud, der er høst i mit sind!
Jeg er træt av kvinder og vin og pjat!

Bull fortæller i følgende smagfulde linjer hvordan det gaar med hans spirende vers naar man spiller «Chopin i sideværelset»:

For fan, nu kan jeg skrive ned i flæng;
nu blir det bleke tøv med et til klange; — — —
— — — — — — — — — — — —

et sælsomt yndigt rosenflor gror ud
paa tonestængler i papirets have;
men stanser han et øieblik — o Gud,
min store uransagelige Gud —
da visner alle over hvide grave!

Her er det ikke andet end rimtrang som faar ham til at misbruke Guds navn. — Øverland taler om at Gud «har drevet sin spøk forvidt», naar han (digteren) kjender sig ulykkelig, og synger om Beate, som døde for et aar siden:

Du vilde gjerne leve.
Nu favner natten om din sjæl.
Gud vandret over jorden,
og helt tilfældig traadte
han paa dig med sin hæl.

Man læser dette gudsbespottelige vaas og mindes Welhavens digt til sin bortvandrede brud:

O vær hilset atter og velsignet,
blide aand fra salighedens hjem!
— — — — — — —
Og da kom du fra de stille lande
og den lange sørgenat blev klar,
klar ved lyset fra din rene pande
og ved straalen som dit øie bar;
og paany din salighed er over
mine drømme som et lysets bad,
og jeg hører atter hvad du lover,
at vi aldrig mer skal skilles ad.

Ja — hvor har vi tumlet os hen under den Brandes'ske ægide!

Men nu maa jeg tilslut si at ogsaa de her foreliggende bøker har vers som det er en høi glæde at læse. Efter min ringe spidsborgerforstand kan *Wildenvey* bli en stjerne paa vor nordiske lyriks himmel; han har to hovedbetingelser, rik fantasi og betydelig versekunst, forhaabentlig vil han vokse op til mere selvkritik og større ærbødighet for livet og dets love; «der er dage efter disse, og saa mange ting med dem»; det kunde en dag bli mere end en flygtig stemning hvad han skriver i et av sine sidste digte (Prismer s. 90):

En tak til den himlen, som rykker mig nær
med barndommens ord og bud:
Bevar dit hjærte, som livet bær . . .
. . . dit navn staar skrevet i stjærners hær . . .
Og alting tjener saa vel enhver,
som frygter og elsker Gud.

En tak for den høstslagne, røde kvæld,
i stille, fortabte ord . . .
Men indunder stjærnernes evige væld
gaar jorden og grunder med hav og fjæld . . .
O, himmel og Gud, jeg er evig i gæld
med mit liv til vor sommers jord!

Schøyens bok er den som skjæmmes mest av de feil jeg i denne artikel har søkt at paavise; den er i det hele ulæselig; men det sidste digt i samlingens første del, «Hjemme», er deilig, et barns hjertegraat over sin vildskap; hvad kunde ikke en slik digter bli til! Og bokens sidste fem linjer (av et requiem) er disse:

Se, *vi* er barn som for tronen staar!
Gi ogsaa os, naar vor time slaar,
at redde vor sjæl
urørt og hel
ind i de evige aar!

Bull gir mig indtryk av at være høist ufærdig, særlig i første avdeling, hvor der er adskillig spinkel gymnasiastfantasi; han tolker fremforalt naturstemninger, men lider heltigjennem av en taalmodighetsprøvende uklarhet; allikevel synes jeg der er store løfter i et digt som «Strofe» (s. 67), det beskriver vaarens liv i træet; knoppene «summer i et mylder»:

Men dybt ved drømmenes fjerne aa derinde
myldrer der slægt av os, smaa badende kimer,
som nyder den evige sommers korte timer; —
ved livets egen, kjære, hellige kilde,
bagenom mørket, sidder de hen i sivet
i ædel, uskyldig advent, saa bly og stille — — —

Øverlands digtsamling endelig indeholder en mængde smaa skjære stemninger, fornemmelig av selvbeskuende art, som dog i længden virker trættende og isolerte; boken er mere en

studiemappe end et færdig kunstverk. Men der er baade versekunst og fantasi i denne lille høststemning:

Jeg kjender, det er høst.
Der staar et sus fra skog og krat,
jeg hørte det den hele nat
som en bestandig røst:
Giv os den stille, hvide tid
med stjernelys og søvn og nat,
da drømmen kommer dyb og blid
og underfuld og mat!

Giv os vort hemmelige gry,
mens vinternatten raar!
Den lykke kjendes altid ny
og altid ung og saar,
at kjende safter strømme
og stige med en ufødt vaar,
at blomstre først i drømme,
til alt i blomster staar!

Er forfatteren, som jeg haaber, en begynder, saa tør vi sikkerlig vente os adskillig av ham, bl. a. at han kommer sig ut av den høst- og hungerstemning som idethele ligger over denne bok.

Johannes Johnson.

JESU DØDS BETYDNING FOR DET RELIGIØSE LIV.

Ved doktor *Kristen Andersen,* Kristianssand S.

Foredrag ved 4de møte for frisindet kristendom i Kristiania 18de april 1912.

Naar presten i den katolske langfredagsgudstjeneste læser lidelseshistorien, og han da kommer til det punkt, hvor det siges: «Og han bøiede sit hoved og opgav sin aand», da synker presten og menigheten paa knæ, og det blir dødsstille i kirken. Det er vist ikke særlig *tanker* som bevæger de katolske kristne i denne stund. Det er noget meget mere personlig, som de selv vil kalde *betragtning, meditation.* Nu har vi her forsamlet os, en del protestantiske kristne for at tale med hverandre om Jesu død. Saa vil jeg uttale det ønske, at vi alle maa gaa til dette spørsmaal ikke først og fremst med hjernernes kløgt, men med hjerternes fromhet. Ikke først og fremst for at faa klarhet i systemerne, men for at finde hvile for *vore* sjæle under det kors, som har bragt saa mange hvile før os. Dertil hjælpe os Jesus Kristus selv ved sin hellige aand! —

I den hellige skrift og i kirkens overlevering er de guddommelige frelsesværdier nedlagt *som faktiske forhold.* Samtidig er disse faktiske forhold sat i en teoretisk belysning og i en indbyrdes sammenhæng, der i ikke ringe grad er præget av de enkelte kirketiders intellektuelle habitus og totale verdensanskuelse. Det er nu hver enkelt kirketids opgave altid paany i umiddelbarhet at møte disse blivende faktiske forhold, altid paany at lytte til Guds tale gjennem livet selv, og ut fra denne sin umiddelbare berøring med det faktiske altid paany at danne et teoretisk uttryk for den indre sammenhæng. Dette gjælder alle de religiøse spørsmaal, ogsaa

spørsmaalet om Jesu død og dens betydning i det religiøse liv.

Veien til en dypere, mere personlig indtrængen i Jesu døds betydning for os maa derfor, synes jeg, være den at gaa *utenom* al kirkelig tænkning om den og vende tilbake til Jesus Kristus selv. Vi maa forsøke at gjøre os samtidige med ham og følge ham frem gjennem hans korte livsvandring fra bjergene i Galilæa til dødsdagen paa Golgata.

Dette kan vi kun gjøre ved paa den ene side at nærme os ham i en bestemt disposition — som de syke, der har lægen behov, som de, der har det disciplenes sind, at vi haaber, «det er ham, som skal forløse Israel»[1]). Men paa den anden side maa vi — efter min opfatning — anerkjende det billede, evangelierne har tegnet av ham, som bestemmende for os. Denne sidste forutsætning ligger til grund for den følgende fremstilling. Om de fire evangeliers troværdighet kan *jeg* selvfølgelig ikke opta nogen diskussion. De repræsenterer — efter min opfatning — en tro gjengivelse av en række personlige observationer, dels gjort av nedskriveren, dels av andre samtidige. Deres mulige feilkilde ligger — efter min opfatning — i den altid tilstedeværende mulighet for feiltydning av de observerte og ubevisste fortegninger i gjengivelsen. Om graden av disse feilkilders effektive utstrækning kan der disputeres i al uendelighet. Jeg tror ikke de i det foreliggende tilfælde er store. Jeg lever med andre ord mit liv i fortrøstning til den Jesus Kristus som er tegnet av de fire evangelister, ogsaa den fjerde, og jeg bygger min betragtning av hans død paa hvad disse evangelister har fortalt om ham.

Vender vi os saa til det foreliggende tema ut fra de ovenfor antydede forutsætninger, synes det første bemerkelsesværdige mig at være dette, at Jesus selv ikke har git noget uttryk for, at han saa sin død som led i et noget, der kunde uttrykkes ved en teoretisk fremstilling. Jesus Kristus har ikke efterlatt os nogen frelses*teori*, hvori hans død er et velbegrundet led. Hvis han har hat en saadan teoretisk

[1]) Lukas 24, 21.

formet anskuelse, har han altsaa i ethvert fald ikke fundet det væsentlig at meddele os den. Ganske særlig kan jeg ikke tro, at Jesus har levet sit liv under en fuld forhaandsoversigt over alt, hvad der skulde ske. Litt efter litt tror jeg dødstankens betydning i frelsens fuldendelse er opgaat for ham, og dette er skeet under indflydelse av to aarsaksrækker: en ytre og en indre.

Den ydre laa i tilspidsningen av konflikten mellem ham og den herskende religiøsitet. Denne konflikt maatte, saasnart det var klart at ingen av parterne kunde vike, ende i en katastrofe: *martyrens død for sandhetens sak.*

Jeg tror der har været en arbeidets dag for Jesus Kristus, en dag, da han saa sig sendt til de fortapte faar av Israels hus og vilde samle kyllingerne under sine vinger og haabet at skulle kunne gjøre det. Indtil det en dag stod klart for ham, at *det* var ikke veien, som Faderen hadde tegnet for ham. Ad den vei kunde maalet ikke naaes. Og saa begyndte hans syner at gaa gjennem dødens dype skygger ind mot større utstrækninger i frelsens vanskelighet og frelsens omfang. Og ut fra disse syner har han talt spredte ord som enkelte uttryk for hvad han til de vekslende tider saa og anet. Indtil han tilsidst gik ind i det altsammen, gjennem det altsammen og ut paa den anden side over det altsammen og ved sin dødshandling skapte livets haab for dødens børn. Men la os utvælge os nogen av disse ord fra hans dødstankers dage, la os ane, hvad han saa ind i og la os saa med den forstaaelse disse ord gir os, nærme os hans død i tilbedelse.

Forsøker vi paa forhaand at sammenfatte under større, mere omfattende synspunkter indholdet av Jesu uttalelser om sin død, da synes mig disse tankers indhold at falde i to grupper.

Paa den ene side nødvendigheten og værdien av hans jordiske livs avslutning ved døden overhodet.

Paa den anden side nødvendigheten og værdien av at denne hans jordelivs avslutning ut fra hans egen personlighets bestemmelse faar karakteren av *en selvhengivelse i døden.* En saadan sondren av to værdimomenter i Jesu

død er vel til en viss grad en abstraktion, men kun paa den maate kan vi forstandsmæssig reproducere bevægelserne i Jesu sjæleliv.

Om nødvendigheten og værdien av sit jordelivs avslutning ved døden overhodet har Jesus uttalt en del ord, der er opbevart væsentlig av Johannes og henlagt dels til det sidste ophold i Jerusalem, dels til den sidste aftens samvær med disciplene. Disse ord gir ved den sammenhæng, hvori de er talt, ogsaa et indblik i, ad hvilke veie dødstanken har utviklet sig hos ham.

Det er selvfølgelig, at Jesus som ethvert andet menneske har forutset sin døds nødvendighet som den naturlige utgang paa et naturlig menneskeliv. Hans første læreaar blev imidlertid ikke behersket av denne tanke De er præget av et intenst arbeide paa ved ord og gjerning at oprette Guds rike blandt Israel. Men snart blev det ham klart, at Israel som folk betragtet avviste det Guds rike, han vilde bringe dem Utadtil utviklet der sig en stadig mere tilspidset konflikt mellem ham og tidens skriftklokskap og presteskap, en konflikt hvis nødvendige utgang han forutsaa. Og indadtil utviklet der sig i ham en stadig stigende skuen av sin enestaaende stilling som den centrale personlighet i slegten, en skuen der naar sit høidepunkt i de mægtige taler om verdensdommen i Matth. 25. Men jo mere denne universelle betydning blev fremherskende for ham, des mere maatte det ogsaa bli ham klart, at denne betydning kunde han først fuldt realisere, naar han gjennem døden var gaat helt frem til Faderen og var blit fuldt delagtig i hans universelle væsen. Ut fra denne tankegang er de ord talt, som blev sagt i anledning av de grækere, der gjerne vilde se ham: «Timen er kommen, da Menneskesønnen skal herliggjøres. Sandelig, sandelig sier jeg eder: hvis ikke hvetekornet falder i jorden og dør, blir det bare det ene korn; men hvis det dør, bærer det megen frugt»[1]). Endvidere: «Naar jeg blir ophøiet fra jorden, vil jeg dra alle til mig». — Sin døds betydning i denne henseende forklarer han for sine disciple

[1]) Johs. 12, 20 flg.

under samværet den sidste aften. Døden er for ham indgangen til Faderen, der er større end ham. Og av denne indgang til Faderen er sendelsen av talsmanden avhængig, parakleten, der skulde ta av hans og forkynde os Jesu død har altsaa set under denne synsvinkel den betydning, *at den skaper vilkaaret for en universel, av tid og rum uavhængig frelsende paavirkning paa alle slegtens individer fra Jesu side.*

Men Jesus har ogsaa seet sin død fra en anden synsvinkel. Døden vilde, det vidste han, ikke være en naturlig utgang paa hans menneskeliv. Den vilde være forvoldt ved menneskenes ondskap og had mot det hellige personificeret i ham. Mot denne eruption av det onde i slægten sætter nu Herren en kjærlighetens reaktion: *Han hengir sig selv i døden* og ser netop i denne hengivelse midlet til at naa sin opgave: «Ingen *tager* mit liv fra mig, *jeg sætter det til av mig selv*» [1]). Det er ingen ydre forandring som her er foregaat. Uhindret av al overnaturlig indgripen faar det onde utfolde sig i alle sine konsekvenser; men den grænseløse kjærlighet slaar det hele om ved det lille ord: Jeg sætter det til av mig selv.

Denne selvhengivelse av livet for menneskeslægtens skyld er *det*, som umiddelbart av alle fornemmes som Jesu døds værdi. Herren gir selv forskjellige uttryk derfor. Naar han sidder i disciplenes kreds og ser de kjære øine hvile paa sig, da sier han de vidunderlige ord: «Ingen har større kjærlighet end denne, at han sætter livet til for sine venner. I er mine venner» [2]). Og naar han ser ut over slegtens vrimmel av de ukjendte, som han elsker skjønt han ikke ser dem, da taler han om menneskesønnen der ikke er kommen for at la sig tjene men for at tjene og gi sit liv til løsepenge for mange [3]) og om det blod, der utgydes til syndernes forladelse for mange.

Jeg tror det vil være godt for os alle, om vi lar vor tanke stanse et øieblik ved dette, der ligger *foran* og *over* al teori, og som kan fattes av det enkleste menneskehjerte. Det er av og til, slet ikke altid, at vi i henfarende øieblikke

[1]) Johs. 10, 17.
[2]) Johs. 15, 13.
[3]) Math. 20, 28.

faar virkelighetsbevidsthet av at *vi* skal møte Gud paa en uomgjængelig nødvendig og inderlig maate. Vi med al vor synd, al vor ukjærlighet, alt vort mot Gud stridende væsen. Vi uendelig smaa skal møte den uendelig ophøiede, over al vor tanke mægtige, der holder verdensløpene i sin haand. Er det ikke da en værdi over alle værdier at vite, at den vi møter først i overgangens port, han som skal føre os ind for Gud, det er denne milde skikkelse, som har sittet tilbords med os i den hellige nadverd og sagt os de stille ord: «Ingen har større kjærlighet end denne, at han sætter sit liv til for sine venner. I er mine venner». Og saa satte han livet til og tog det igjen. Ti det bud hadde han fra sin Fader. Den grænseløse kjærlighet er det som straaler os imøte fra Jesu kors. Og for os arme mennesker, der hver for os tørster efter kjærlighet, for os faar den sin værdi deri, at han som elsket saaledes, han var ikke som en av de store mennesker, der har rystet verdenshistorien ved sine indsatser og vendt sig mot og søkt de store aanders forstaaelse og saa er gaaet bort. *Han* elskede saa langt han rak hvert enkelt litet skjælvende menneskehjerte som søkte ham. Og da han kom igjen med seiren for menneskeslegten i sin haand, da var en Maria Magdalena den første han mødte. Og han har sagt til de mindste av os: «Hvor to eller tre er forsamlet i mit navn, der vil jeg være midt iblandt dem[1])». Midt iblandt os med den kjærlighet, der hengir sig i døden for os!

Der er en underlig motsætning mellem den rolige forvisning om seier, der præger samlingen om nadverdbordet, og den forfærdelige sjæleangst i Gethsemane nogle timer senere. En motsætning der er egnet til at drive os dypere ind i spørsmaalet om det «*hvorfor*», der hefter sig til tanken om Jesu død. Denne sjæleangst er nok til at vise os, at her staar vi ikke kun overfor en martyr for sandhetens sak. Som en saadan vil han bli distancert av mange av dem, der med løftet pande har gaat døden imøte for sin idé. Hvad er det dog, som bringer denne mand, der har staat overmægtig overfor alt, til at skjælve og svede angstens blodige sved?

[1]) Math. 18, 20.

Hebræerbrevets forfatter siger om Jesus ut fra sin allegoriske tænkemaate, at han gik ind i helligdommen og fandt en evig forløsning[1]). Helligdommen, det er det allerhelligste, hvor Gud bor. Og som ypperstepresten var alene i helligdommen sammen med Gud, saaledes var ogsaa Jesus Kristus det i disse timer fra han gik over Kedrons bæk til han utaandede paa Golgatha. Hvad der har gaaet for sig i denne helligdommens ensomhet, det vil vi altid kun kunne ane, fornemme gjennem de vaandefulde suk fra ham, der her var den alenehandlende paa vore vegne.

Det har altid været den kristne tænknings kjæreste opgave at forsøke at trænge dypere ind paa dette punkt, at forsøke at besvare, *hvorfor* Jesu lidelse og død var nødvendig.

Svaret paa dette hvorfor vil arte sig noget forskjellig efter den form gudsforestillingen har. Teorierne vil derfor skifte med de vekslende tider og de maa skifte Den umiddelbare følelse av syndens nød og syndens ansvar overfor Gud griper altid menneskene like umiddelbart, og den døende Herre Jesus Kristus har altid den samme evne til at lægge tilgivelsens og forbarmelsens ord nær til hjertet. Men ingen av disse umiddelbare oplevelser er konstante og permanente. Der er mellemrum mellem dem av en relativ indifferentisme, og netop for disse perioder mellem oplevelserne er det av vegt at finde et til en viss grad almengyldig uttryk, der kan opbevares av en selv og av kirken som helhet for stadig at prøves paany med hensyn paa ægthet i livets umiddelbarhet. Til en viss grad kan man overfor denne nødvendighet for begrepsmæssig utforming anvende de bekjendte ord:

> Und was in schwankender Erscheinung schwebt
> Befestiget mit dauerndem Gedanken.

Kun at det umiddelbare, die Erscheinung, er det som er det eneste virkelig værdifulde, hvoraf teorien kun er et billede, en avglans.

Der er væsentlig to tankerækker som har faat betydning for utformningen av saadanne teorier.

Den ene er ialfald literært inaugureret av Hebræerbrevets

[1]) Hebr. 9, 12.

forfatter og gaar ut fra den opfatning, at de gammeltestamentlige offere og den levitiske kultus var instituert av Gud som forbillede for det store verdensoffer, Jesu frembærer av sit eget legem og blod som et fuldgodt offer for vore synder. En saadan anskuelse av Jesu død var vel skikket til at lægge denne betydning nær op til hin tids hebræiske virkelighetsbevidsthet. Jeg formaar derimot ikke at indse at den har nogen betydning for os. Ialfald ikke som en forklaring paa, hvad der skedde i disse forløsningens timer. At tale om Jesu død i forbindelse med den liturgiske offertanke, der er os ganske fremmed, er efter min mening netop skikket til at fjerne Jesus Kristus og hans gjerning fra den reale, nøgterne virkelighet, hvori de maa ind for at kunne være realiteter for os.

Den anden tankerække er vel inaugureret av Paulus og fandt megen anklang i den romerske tænkning. Den tok sit utgangspunkt i retfærdighetsbegrepet og tanken om syndens nødvendige kompensation ved straf og endte i Anselms satisfaktoriske teori: Jesu døds og lidelses betydning blir efter denne tankegang nærmest den at skape for Gud muligheten for en frifindelsesdom uten at gaa hans retfærdighet for nær.

Det er ikke min mening at benegte, at begge disse teorier kan indeholde momenter av sandhet. Derimot tror jeg ikke, at almindelige, ikke religiøst indeksercérte nutidsmennesker i den vil finde noget særdeles adækvat uttryk for det erkjendelsesmæssige indhold av Jesu lidelse og død. Forestillingen om Gud, som den der mottar og fordrer offer i den retning og med det indhold som det liturgiske offer har, er os fremmed. Og den satisfaktoriske teori har en opfatning av Guds retfærdighet der er abstrakt og støter os bort.

Nu er det ingenlunde min mening, at jeg kan lave nogen forsoningsteori av almengyldig art. Jeg vil kun forsøke at antyde i hvilken retning mine tanker gaar, naar de sysler med disse spørsmaal. og De, mine tilhørere, vil ganske vist opta dette velvillig som en utveksling av meddelelser om i hvilken retning et almindelig nøgternt menneske naturlig drives hen, naar man med sin tanke staar overfor dette, som man kun kan tilegne sig i tro og barnlig tillid.

Naar jeg skal forsøke at klargjøre mig indholdet av hvad

der foregik ved Jesu lidelse og død, fortoner det sig for mig under indtrykket av Jesu ord, Johs. 12, 21: «Nu holdes dom over denne verden. Nu skal denne verdens fyrste kastes ut». I det øieblik da Jesus stod fuldt færdig med den utviklede bevissthet om sin stilling som Guds søn og med tilbudet om Guds rike paa Guds rikes vilkaar for menneskene, i det øieblik indtræder valget og dommen. Og de begivenheter som saa følger i Jesu sidste dage er bevisernes fremlæggelse, beviserne for slegtens dypeste disposition for eller mot Gud. Beviserne fremlagt med livets indre nødvendighet bak sig. Nu skulde, maatte det bli evident, nu skulde og maatte slegtens skjæbne avgjøres.

Paa den ene side stod menneskeslegten repræsentert i det folk, som under Guds underfulde styrelse var naadd saa langt at det hadde kunnet motta indsatsen fra Gud ved Jesu tilblivelse og derefter frit kunde vælge overfor det rike og de vilkaar denne Jesus Kristus realiserte i sig selv. Slegten i sin allerheldigste manifestation.

Paa den anden side stod Jesus Kristus som slegtens maal, mennesket som Gud hadde tænkt det. Hvad slegten i skrøpelig stræben fremad gjennem aartusener hadde vundet, det hadde Gud brukt, hvad den hadde erhvervet av syndig forvendthet hadde han utrenset og sat sit eget væsen ind, saaledes at det menneske der stod der vel var et fuldt, helt naturlig menneske i realsammenhæng med slegten, men tillike i den realsammenhæng med Gud som var menneskets maal. *Ad utviklingens vei skulde* slegten naadd dette maal og frembragt dette individ, der hadde naaet frem og nu kunde føre de andre ind. Nu stod han der allikevel *av Guds naade.*

Saa hadde de da valget. Og med valget dommen. Den indre nødvendighets dom. Døden eller livet.

Og dommeren var ikke Herren den almægtige, men mennesket selv, menneskesønnen. Menneskesønnen skulde dømme menneskene, saa var da dommen ikke uttalt fra de ulike vilkaars hold.

Menneskesønnen med den uendelige kjærlighet til menneskene, saaledes som den tegner sig allerklarest i hans umiddelbare ømhet for de smaa endnu bestemmelsesløse barn, der lever for ham i haapets verden. Guds søn med den dype

enhet med Faderen han skulde dømme. Dømme med faren for at vælge mellem de to: slegten og Faderen.

Nu skulde denne slegt repræsentert i sit ypperste folk lægge frem sit sindelag, uigjenkaldelig, avgjørende. Og han skulde saa gaa ind til Gud. Av det ene avhang nu alt. Kunde han gaa ind til Gud i kjærlighetens sammenhæng med denne slegt og derved gjøre sin vinding til deres? Eller maatte han bryte staven over dem?

Alt vilde han gjøre for dem, sætte livet til for dem. Men sin naturlige enhet med Gud i syn, i vurdering, i kjærlighet, den kunde ikke opgives, den var en nødvendighet, der behersket ham og hans dom.

Men denne dom, som Faderen hadde lagt i Sønnens haand og som han ut fra sin aandsenhet med Jesus Kristus vilde besegle, *den var ikke en dom om slegtens fortjeneste, men en vurdering av dens livsmuligheter.* Hadde dommen hat som sin gjenstand spørsmaalet om fortjeneste, om ansvaret for utnyttelse saavel av den oprindelige som av de senere indsatser, da hadde den lydt: Hugg det om Og ingen fortjenstlig ydelse fra Jesu side kunde avbøiet den abstrakte retfærdighets tap. *Stedfortræderforestillingen og kompensation av krænket retfærdighetsfølelse har intet med hinanden at gjøre. — Men nu var det kjærlighetens Gud, som gjennem sin Søn med brændende higen søkte efter livsmuligheter i slegten. Og i denne vurdering av livsmuligheternes tilstedeværelse kan Kristi personlige, frivillige indsats av levende, virkende kjærlighet komme slegten tilgode, fordi den er en levende, virkende kraft i slegten.*

Om slegten hadde livsmuligheter var altsaa det, som skulde avgjøres. Men denne avgjørelse er ingen *kjendelse.* Den sker gjennem livets egen utfoldelse av sit indhold av ondt og godt, av nødvendighetens bundethet og av personlighetens fri valg.

Denne livets dom over livets mulighet vilde vi vel helst kalde en *krise.* Det var menneskeslegtens krisis, som gjennemkjæmpedes i disse dage, der endte med korset paa Golgata. Og av denne krises forløp avhang *med livslovenes nødvendighet* den hele slegts skjæbne. Dens henvisnen som et ufrugtbart træ eller dens fortsatte vekst mot fuldendelsens maal.

Hvorvidt det ene eller andet skulde ske avhang, saavidt

jeg formaar at se, alene derav, *hvorvidt Jesus Kristus, der nu skulde og maatte gaa til Faderen, kunde gaa ind i denne tilværelsesform i kjærlighetens samfølelse med slegten* eller *maatte løse sig ut fra sin slegtssammenhæng i isolert individualitet.*

Derfor utspilles denne menneskeslegtens krise i *Jesu Kristi personlighets indre.* Denne krise med sin uendelige konsekvens, *den er netop hans lidelses og døds indhold.* Al den ytre pine, som menneskene et døgn igjennem forvoldte ham, gled ham i forhold hertil sporløst forbi, høit hævet som han følte sig over denne ytre pinsels magt. «Eller tror du ikke, at jeg i denne stund kan bede min Fader og han skal sende mig mere end tolv legioner engle?»

Kunde han elske denne slegt? Kunde han træde frem for Gud med kjærligheten til den i sit hjerte og allikevel ha kjærligheten til Gud i behold? Kunde han elske den med fuld hævdelse av de absolute grænseskjel mellem ondt og godt? Dobbel er konflikten: Først mellem hans væsens nødvendige behov for renhet og hellighet og hans brændende higen efter dog at kunne faa gi menneskene sin kjærlighet. Men dernæst underlig tilspidset derved, at hans væsens nødvendighet ikke er et halvt bevisst kategorisk imperativ, men er betinget i en altbeherskende kjærlighet til Faderens personlighet.

Og i sandhet: slegten lettet ham ikke konflikten Dens ypperste folk er repræsentert i en hylende, haanende hob under korset. Det næst ypperste i en uretfærdig dommer og en flok raa soldater. Et brustent moderhjerte, en skjælvende discipel og en angrende forbryder det er alt hvad den lægger frem i sin favør. Og denne aldrig svigtende kjærlighet griper efter disse berøringspunkter med anspændelsen av livets yderste kræfter. Kvinde, det er din søn. Søn, det er din mor. Sandelig siger jeg dig: Idag skal du være med mig i Paradis.

Men hans indre fortæres av kampen mellem kjærligheten og hellighetskravets nødvendighet. Han maa likesom rive dette krav ut av sin personlighet og helt over i Faderens for selv utelukkende at være kjærlighet og kunne utfolde den eneste kjærlighetshandling, der her er mulig: forbønnen. Fader, forlat dem, de vet ikke hvad de gjør. — Vi vet

ikke, hvad Gud svarte ham paa denne bøn. Vet ikke, om han ogsaa maatte se ind i den forfærdelige ting, at de visste, hvad de gjorde. Vi vet bare, at det kom saa langt, at Menneskesønnen for den eneste gang i sit liv følte sig forlatt av Gud og dog ikke ophørte at være Menneskesønnen. Han skrek bare ut i mørket de ord, hvis forfærdelige gru vi fornemmer, netop fordi de kom fra ham: Min Gud, min Gud, hvorfor har du forlatt mig. I disse to timers uendelige gru ligger krisen. Ondskapen i kampen mot kjærligheten har kun formaadd at utløse en maksimal utfoldelse av kjærlighet. Livet har selv tilrettelagt, at der ikke er nogen ondskap saa stor, at den ikke overstraales av Kristi kjærlighet.

Fordi denne Jesus Kristus med sin kjærlighet er i slegten, derfor har den livsmulighet i sig. Derfor kan Faderen besegle dommen, som ligger i Jesu ord: Det er fuldbragt, besegle den ved at la Jesus Kristus vende tilbake til slegten i fuld identitet gjennem opstandelsen fra de døde. Herigjennem har Gud indgaat den nye pagt med menneskene: at la dem faa leve og vokse mot fuldendelsen under syndernes forladelses vilkaar. Denne pagt er forhvervet ved Jesu blod. Det er dens bæger vi drikker i den hellige nadverd.

Jeg har ved indledningen av denne teoretiske fremstilling sagt, at der er for megen abstraktion ved den gamle tænkning om forsoningen. Nu vil man spørre om den abstraktion og de inkonsekvenser, hvori jeg har gjort mig skyldig. Der er følgende punkter, som jeg kunde tænke mig vil gi anledning hertil.

1. Jeg har talt om «slegten» som en handlende totalitet, talt om slegtens krise og om at dømme slegten. Men slegten vil man si er en abstraktion. Slegtens realitet er summen av de individer, der hver for sig faar gjøre op med Gud. Dertil vil jeg svare, at slegten er en levende realitet og en levende helhet og ikke blot en sum av individer. Se paa Deres fars fromhet og dens frugter hos Dem! Se paa Deres barns synd og dens rot hos Dem! Tænk Dem en salighet uten Deres egtefælle i salighets stand! Og døm saa om slegten ikke er en realitet, sammenhængende i ondt og godt, i salighet og fortapelse, i tap og vinding. Tænk Dem det

især under evighetens vilkaar, ikke under de 70 aars! Det var de vilkaar, Jesus Kristus saa det under.

2. Jeg har talt om Jesu Kristi kjærlighets utfoldelse i døden som slegtens eneste livsmulighet. Man vil spørge mig hvorfor? Hvorfor skal det være saa væsentlig at Jesus Kristus med sin kjærlighet er slegtens eie? Hvorfor er det ikke nok at vite, at Gud er den forlorne søns Fader? Hvorfor kan ikke Faderens tilgivende kjærlighet være det som hviler over slegten? Jeg vil svare paa det spørsmaal med et nyt spørsmaal:

Er der ikke noget galt ved dette, at man i vor tid har saa let for at finde direkte frem til Faderen? Hvis den ting var saa enkel, er det dog paafaldende at netop den Jesus Kristus, som man paaberoper sig som Faderlærens ophav, skulde ha sagt og gjort alt dette underlige med lidelse og død og nadverd og alt dette, som man umulig kan komme forbi og som dog taler et ganske andet sprog om adgangen til Faderen? Jesus, som har talt om den forlorne søns far, har ogsaa talt et ord: «Frygter, ja frygter for ham». Jeg er saare bange for, at vi alle i det avgjørende møtes stund kommer til at frygte for ham og trænge at gripe Menneskesønnens haand. Og jeg tror, det var gavnlig for os at gjøre det itide, saa vi ikke skulde komme ut for den ulykke hverken at kjende Menneskesønnen eller Faderen.

Men dernæst: Guds tilgivende kjærlighet overfor slegten har netop naadd sin maksimale utfoldelse deri, at Kristus er kommen og staar levende i den. Dette at logos blev kjøt repræsenterte toppunktet av hvad der kan gjøres for slegten, selv fra Guds side, saalænge Gud vedblir at være Gud og slegten slegt hver med sin nødvendighet og sin frihet Derfor er det avgjørende møte mellem slegten og logos ogsaa det kritiske møte. Der er tre selvstændige personlige væsener som her staar overfor hinanden: *Gud*, *Jesus Kristus* og *slegten*. I Jesus Kristus har Gud skjænket slegten den yderste kjærlighetsaabenbarelse der er mulig. Men Jesu forhold overfor slegten er præget av personlighetens frie valg, likesaavel som av personlighetens indre nødvendighet. Hvorledes Jesus i det avgjørende øieblik maatte stille sig det kunde hverken slegten eller han selv eller Gud i Himmelen vite.

Det kunde alene bli evident ved at fuldbyrdes i livets utfoldelse. Men saa meget kan man se paa forhaand: hvis Jesus Kristus levende, virkende, elskende vil bli i denne slegt, da er dens vilkaar andre end hvis han forlater den.

Endelig og for det 3dje vil man si, at vel er det sandt at de gamle teorier om stedfortrædende straf og offer o. l. er kunstige og derfor uvirkelige; men dette er likesaa kunstig og uvirkelig, at Gud skulde gjøre en indsats i slegten av sit væsen for derigjennem at frembringe en kjærlighet, der er en livsmulighet for den. Han kunde jo likesaa godt elske den umiddelbart og frelse den paa den maate. Dertil vil jeg svare, at hvorfor Gud opnaar sit maal ved at la slegten evolutionere sig under stadig vekselvirkning med sig, det ved jeg ikke. Men al erfaring viser, at han gjør det, og da maa det vel være begrundet i noget i hans og livets væsen, noget vi kun kan erkjende som et faktum. Den tankerække jeg har fremstillet, lader sig forene med en evolutionistisk verdensanskuelse som anerkjender Gud som personlig handlende.

Saa er da Jesu døds betydning for *vort* religiøse liv denne, at la livsmuligheten bli til liv for os. Det naaes derigjennem, at Jesus fra det allerhelligstes ensomhet med Gud i kamp for slegtens vrimmel vender tilbake til hver enkelt av os og bringer os det gode ord om syndernes forladelse for os hver især og om kjærligheten som sætter livet til for sine venner. Naar det sker, da vokser der meget frem i et menneskehjerte.

Først og fremst syndserkjendelsen. «Mea culpa, mea culpa, mea maxima culpa. Min skyld, min skyld, min overvættes store skyld». Det er kirkens aarhundrede gamle suk overfor den korsfæstede Herre, naar han møtes i nadverden. Og det fødes altid paany i hvert menneskehjerte som i oplatthet stiller sig overfor hans død. — Og ut fra dette suk skapes en følelse av at alt dette, som Jesus har lidt, det er forvoldt ogsaa ved vor personlige andel i slegtens totale ondskap. Derfor kan vi si av vort hele hjerte: «Sandelig vore sygdomme har han tat paa sig og vore piner har han baaret. Vi fore alle vild som faar, vi vendte os hver til sin vei; men Herren lot vor alles misgjerning ramme ham.» Og der skapes

saaledes i os en stedfortrædertanke, et «for Jesu Kristi skyld», der er begrundet ikke i juridiske eller liturgiske spekulationer, men i kjærlighetslivets inderste vilkaar, saaledes som ogsaa vi alle stykkevis har oplevet dem i vort skrøpelige kjærlighetsliv med hverandre.

Men ut over syndserkjendelsen lyser Jesu Kristi kjærlighet tegnet allerklarest i den døende skikkelse paa korset, der til det sidste aandedræt kun utaander tilgivelse og hengivelse. Og saa faar man derav kraften til at leve sit liv i lyset av det høieste av alle venskaper, og man tør se hen til sin død med den gamle bøn paa sine læber:

Naar jeg herfra skal vige,
da vig Du ej fra mig!
Og naar jeg ned skal stige
i graven, vis mig Dig!
Træd frem, saa snart mit hjerte
er klemt i dødsens nød,
forkort min angst og smerte
for Din den haarde død!

Vær Du min skjold og bue,
naar jeg min avsked ta'r,
lad mig Dit aasyn skue,
som det paa korset var!
Jeg derved seier vinder,
i troen, som sig bør,
Dig til mit hjerte binder:
Vel den, saaledes dør!

GODE OG DAARLIGE TIDER.

Lægmandsbetragtninger.

Av cand. real., adj. *O. F. Olden.*

Jeg er ikke socialøkonom av fag, og hvad jeg her meddeler gir jeg ikke ut for andet end amatørarbeide, kanske det ogsaa rettest karakteriseres som dilettantarbeide; men det er et forsøk paa at gjøre statistikens tørre tal levende, paa at gi et «billede» — næsten bokstavelig — av de forandringer i samfundets økonomiske forhold som betegnes med denne artikels overskrift, og ogsaa et forsøk paa at læse visse lovmæssigheter ut av statistikens opgaver.

Som kilde har jeg hovedsagelig benyttet den av finans- og tolddepartementet utgivne «Økonomisk og finansiel statistik» ad st. prp. nr. 1 (1912 og 1910) og desuten «Statistisk aarbok» 1880—1910 samt enkelte bind av «Norges officielle statistik». De i «Økonomisk og finansiel statistik» 1910 gjengivne grafiske fremstillinger har jeg ikke gjengit, dels fordi de tør være kjendt av statsøkonomisk interesserte læsere — de er jo ialfald let tilgjængelige — og dels fordi jeg har fundet, at andre økonomiske faktorer end de der fremstillede kan gi et fuldt saa godt billede av «tiderne».

De «gode» tider karakteriseres vel lettest ved uttrykket, «der er penger blandt folk». Den som har noget at sælge — ogsaa arbeidskraft — blir av med det, og det mot god betaling. Omvendt i «daarlige» tider. Men vi maa ha noget at *maale* tidernes godhet — eller «pinagtighet» med. Det løse indtryk av at der er «penger blandt folk» maa erstattes av noget der kan gjengis med tal, og man finder da snart, at de gode tider ytrer sig ved stor indførsel av artikler utenfor matvarer og andre livsfornødenheter, ved faa konkurser (og akkordforhandlinger), ved faa eksekutioner og utpantninger og ved litet beskjæftigelse for den civile retspleie, særlig ved forliksklagernes ringe antal. De tilsyneladende allerbedste

tider, «jobbetiderne» utmerker sig desuten ved livlig omsætning av gjenstande med sterk uforskyldt værdistigning (tomter). Dette er naturligvis ikke uttømmende; men disse foreteelser tør være karakteristiske.

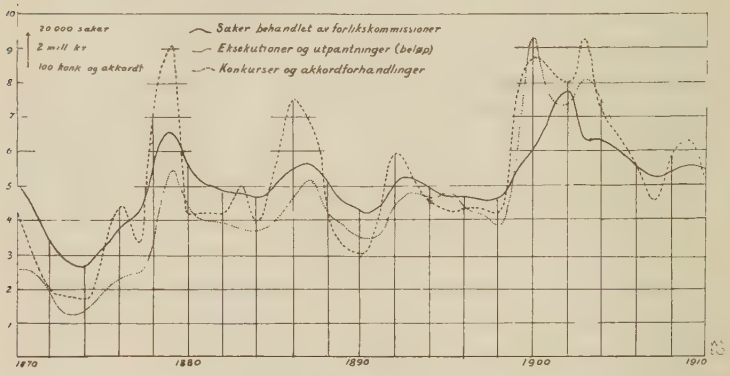

Fig. 1.

Fig. 1 gir et billede av «tiderne»; langs lodrette linier er for hvert av aarene 1870—1910 avsat stykker svarende til forliksklagernes antal, eksekutionernes og utpantningenes beløp samt konkursenes antal efter en saadan maalestok at længdeenheten (paa originalkurverne 1 cm.) svarer til 100 konkurser (og akkordforh.) 20 000 forliksklager og 2 mill. kr. utpantet beløp. Derpaa er toppunktene av disse liniestykker forbundet med buede liniestykker for at antyde at overgangen ikke har fundet sted pludselig. Nogen anden «utjevning» av kurverne har ikke fundet sted hverken ved disse eller de paa de følgende figurer. De tre kurver følges i det store og hele ad: den «stiveste» av dem er forliksklagernes, den mest «bøielige» er konkursenes, den «topper sig» paa endel steder hvor de andre gaar noksaa jevnt. Bemerkelsesværdig er forløpet omkring 1900: Da har «forliks»-kurven *en* top i 1902, mens de to andre har *to* topper og utpantningskurven er høiest i 1900, mens konkurskurven naar sit høieste i 1903. Den noget langvarigere bølgetop ved denne anledning skriver sig vel fra, at der fra det offentliges side blev gjort mest mulig for at «avviklingen» kunde foregaa rolig. Ellers vilde vel

ogsaa denne gang konkurskurven sprunget op høit over de andre.

Det «billede» av «tiderne» som disse kurver gir os, karakteriseres kort ved bedring i første halvdel av 70-aarene, nedgang til 1879; næste nedgang kulminerer i 1886—1887; en forholdsvis mindre nedgang i 1892—1893 og en sterk og varig nedgang fra 1900—1907.

La os saa se paa *følgerne* av «tidernes» forandring. Naar det bærer nedad vil flere end ellers ryste fædrelandets støv av sine føtter og utvandre. Der kan være grund til at formode,

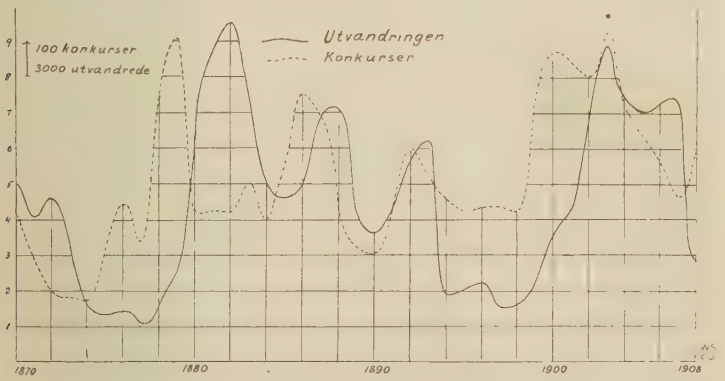

Fig. 2.

at den kurve som utvandringen tegner vil være meget «bøielig», raskt op og raskt ned. Den er derfor paa fig. 2 tegnet op sammen med konkurskurven, og likheten er ganske tydelig. Toppene paa utvandringskurven falder 1—3 aar efter toppene paa konkurskurven. Det skulde jo forresten her være at vente en avhængighet av «tiderne» i Amerika. Noget billede av dem har jeg for øieblikket ikke; men det synes som om utvandringen for den allerværsentligste del bestemmes av «tiderne» hjemme: det ser ut som om ungdommen ikke *lokkes* av det fremmede, men *tvinges* av det hjemlige. Vi lægger merke til at utvandringen kommer hurtigere efter konkursene i 1886 og 1892 end ellers. Det hænger *kanske* sammen med at der netop da er en vel markert nedgang i skibsfarten (se fig. 5), saa heller ikke den utvei at gaa tilsjøs da var saa aapen.

Som hovedregel kan det sies, at for hver konkurs (eller akkordforh.) utvandrer der om et par aar 30 mennesker.

Men «tiderne» har ogsaa indflydelse paa andre forhold end utvandringen. Egteskapsstiftelserne varierer jo noksaa sterkt fra aar til andet. Almindelig omregner man antallet i forhold til folkemængden; men der skulde jo egentlig regnes ut hvor mange der gifter sig sammenlignet med antallet av folk i «giftefærdig» alder. Det er ikke saa let, da der kræves mange statistiske oplysninger om fødsler og dødsfald og utvandring gjennem en lang række av aar. Hvis de økonomiske forhold ingen rolle spillet og der ingen utvandring var, skulde

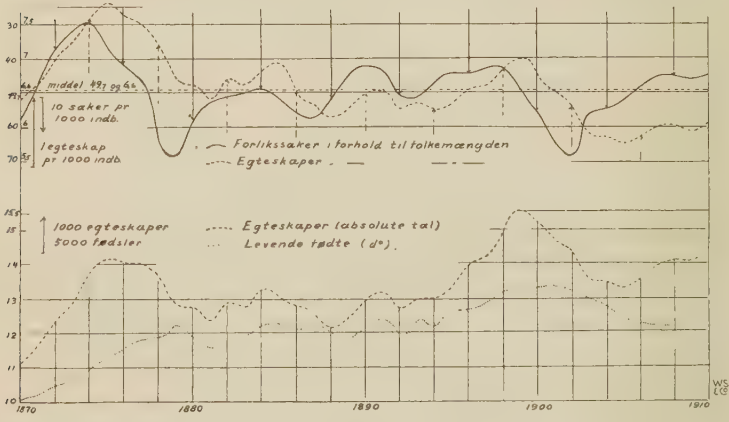

Fig. 3.

man vente at «egteskapskurven» vilde bli en repetition av «fødselskurven» for 20—25 aar siden. Nederst paa fig. 3 findes «egteskaper» og «fødsler» optegnet; den fælles grundlinie er lagt nedenfor (10 længdeenheter) av pladshensyn. Man vil finde at «egteskapskurven» fra 1890—1910 i sine hovedtræk ligner fødselskurven fra 1870—1890; men der er dog adskillig forskjel; saaledes har «fødselskurven» nedgang fra 1879—1881 (2 aar), mens egteskaperne viser nedgang fra 1899—1905 (6 aar). Forskjellen kan forklares ved den sterke utvandring 1903—1907, men denne skyldes igjen økonomiske forhold, og der kan da være grund til at foreta en direkte sammenligning med en av de kurver som ga billedet av

«tiderne», helst med den «stiveste» av dem: forliksklagerne. De øverste kurver i fig. 3 viser denne sammenligning. Her er kurverne ikke tegnet med fælles grundlinie, men slik at «gjennemsnitsværdien» omtrent falder sammen. Pr. 1 000 indbyggere fandt der 6,6 egteskapsstiftelser sted og indgaves der 49,7 forliksklager. Kurverne er av praktiske grunde tegnet med 6,5 og 50 som sammenfaldende værdier. Endvidere er forliksklagerne nu avsat *nedover*, saaledes at en «top» paa kurven betegner gode tider. Det viser sig da, at de karakteristiske topper og sænkninger paa egteskapskurven falder ca 1 aar efter de tilsvarende paa forlikskurven, og der synes at være større likhet mellem disse kurver end den forannævnte likhet mellem egteskapskurven og den 20 aar forskjøvede fødselskurve. Praktisk kan man derfor si: Naar der er ca. 100 forliksklager pr. 2 000 indbyggere om aaret, gifter der sig det følgende aar 13 par av de samme 2 000. For hver 20 saker flere blir der et egteskap mindre.

Men en forandring i egteskapsstiftelsernes antal er ikke bare en *følge av* fødsler for 20 aar siden og økonomiske forhold i øieblikket, den vil ogsaa ha *til følge* en forandring i fødslernes antal i den nærmeste fremtid. Denne sammenligning kan man ogsaa se av de nederste kurver i fig. 3. Her er ikke egteskaper og fødsler beregnet pr. 1 000 indbyggere, da det ikke vilde være retfærdig — helst skulde ogsaa de uegte fødsler være fraregnet. Der viser sig en viss overensstemmelse med en liten forskyvning, men hvad der kanske springer likesaa meget i øinene er den «depression» som fødselskurven viser under de store topper paa egteskapskurven. Ser man paa forlikskurven ovenfor, kan man derav slutte at tidernes «pinagtighet» har nedsat egteskapernes frugtbarhet. Med hensyn til denne er det ogsaa værd at lægge merke til, at maalestokken for de to kurver er slik, at *1* egteskap og *5* fødsler (uegte iberegnet) er avsat med samme længde og avstanden mellem de to kurver synes at holde sig (bortset altsaa fra den økonomiske indflydelse).

Før jeg omtaler den næste store faktor i folkemængdens bevægelse: dødeligheten, skal jeg prøve at se litt paa *aarsakene* til forandringene i de økonomiske forhold, særlig om de «varsles» i forveien. Der er paa forhaand grund til at tro

at aarsakene er at søke i forandringer i de hjemlige næringsveies avkastning og av «verdenskonjunkturerne». Her er imidlertid den store ulempe, at vi ikke kjender hvert aars utbytte av jordbruket, og det var jo ialfald tidligere av større vigtighet end de andre næringsveier tilsammen. Den indflytelse som landets eget næringsliv har paa tiderne er det derfor ikke mulig at eftervise nøiagtig med tal. Vi skal imidlertid være opmerksom paa den «omlægning» som i den sidste menneskealder har fundet sted I fig. 4 er optegnet resultatene

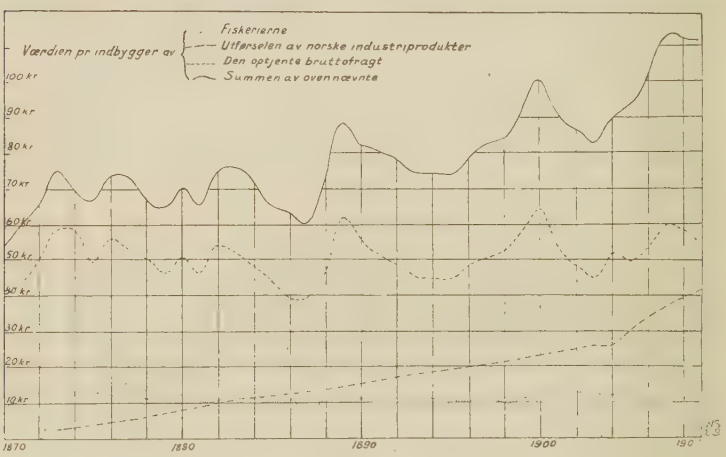

Fig. 4.

av en beregning av utbyttet pr. indbygger av fiskerier, sjøfart og industri (for den sidstes vedkommende beregnet av utførselens værdi). Industriens stadig stigende betydning kommer tydelig frem (at den er saa «regelmæssig» kommer tildels av at den kun er beregnet 5-aarsvis; men selv hvor beregningen er foretat hvert aar (1904—1909) er forandringene smaa). *Summen* av disse indtægter er nu over 100 kr. pr. indbygger, mens jordbruket alene gir 65—89 kr. For den senere tid skulde da de her nævnte næringsveier spille den største rolle. «Summekurvens» hovedtræk bestemmes da av det optjente fragtbeløp, men om den sammenlignes med billederne av «tiderne» er likheten noksaa fjern. Da «fragtbeløpet» jo hænger noie sammen med «verdenskonjunkturerne» kan man

kanske derav slutte, at det ikke først og fremst er disse som bestemmer «tiderne» hos os. Man kunde ogsaa tænke sig at de væsentlig bestemmes av de helt hjemlige næringsveier. Der er imidlertid endnu et forhold som man maa være opmerksom paa: nemlig at «tiderne» i nogen grad kan fremkaldes «kunstig» ved *laanemidler*. I «Økonomisk og finansiel statistik» er opført statsgjeld og kommunegjeld, men ikke hypotekbankens og boligbankens utenlandske gjeld. Naar man imidlertid

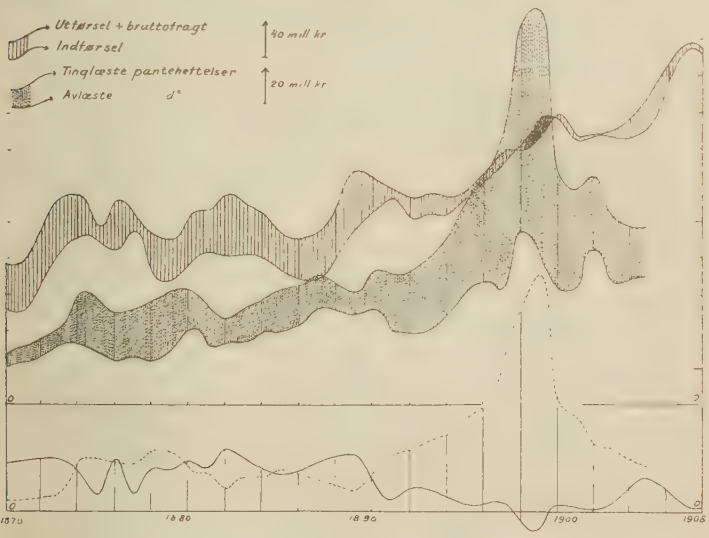

Fig. 5.

erindrer, at de utenlandske laan ikke kommer i klingende mynt, men før eller senere i form av varer, kan man faa et godt begrep om nationens betalingsforhold ved at betragte «indførselen» og «utførselen». Forskjellen kaldes som bekjendt «handelsbalancen», og naar denne er «ugunstig» (importen større end eksporten) antar man almindelig, at denne forskjel maa dækkes ved optjent fragt, renter av kapitaler i utlandet o. s. v. Jeg har derfor paa fig 5 avsat «indførsel» og «utførsel + bruttofragt» og forskjellen mellem *disse* vil jeg for korthets skyld kalde «handelsbalancen». Denne viser sig da som et stigende og synkende «belte» som snart er bredere og snart smalere, omkring 1899 endog

«negativt» (sort paa fig.), og denne *bredde* paa «handelsbalance-beltet» er igjen særskilt tegnet op nederst paa figuren. Paa samme figur er ogsaa tegnet op et andet «belte». Panteheftelser maa jo «tinglæses», og naar de ordnes skulde de igjen «avlæses». Selv om dette sidste ikke sker i fuld utstrækning gir dog «tinglæsningen» og «avlæsningen» et billede av eiendommenes panteheftelser. Der er nu avsat de tinglæste og avlæste beløp og forskjellen gir atter et «belte»[1]). Naar det er bredt betyr det altsaa at pantsættelsen har været meget sterk. Bredden av «pantsættelsesbeltet» er ogsaa her avsat nedentil paa figuren (den «prikkede» linie). Paa dette billede viser «*jobbetiden*» i 90-aarene sig i al sin vælde; maatte kurven række en advarende finger mot gjentagelser. En sammenligning mellem de to «belter» viser at det enes bredde avtar naar det andets stiger og omvendt (paa mindre undtagelser nær), og det vil kort uttrykt si, at vi importerer varer mot pant i fast eiendom. Samtidig bør det ogsaa merkes at forandring i disse belters bredde kommer et par aar før forandring i tiderne; særlig skulde den sterke stigning i panteheftelserne fra 1896 av ha «varslet» det kommende «krak».

Jeg vil derefter se litt ogsaa paa *dødeligheten:* men forholdene er her saa indviklede, at der ikke kan være stort haap om at finde en sammenhæng med de økonomiske faktorer. Hvis menneskets levealder var bestemt og ens for alle vilde dødelighetskurven bli en likefrem repetition av fødselskurven for f. eks. 50 aar siden. Om den «gjennemsnitlige» levealder var konstant vilde noget lignende finde sted. Omvendt: hvis *liv* eller *død* bare avhang av tilførselen av mat, slik at absolut mangel paa mat medførte alles død uten hensyn til alder, og ubegrænset tilgang paa mat medførte at ingen døde, burde man vente at dødelighetskurven vilde følge — efter en eller anden lovmæssighet — matpriserne, vel at merke naar *kjøpeevnen* var uforandret. Endelig maa man vente at klimatiske forhold vil gjøre sig gjældende, og der maa vel ogsaa være et almindelig hygienisk fremskridt. Prisene paa livsfornødenheter er ikke saa let at angi variationen av, da de ikke

[1]) Da dette «belte» ikke oprindelig var tegnet for at sammenlignes med det andet er maalestokken forskjellig.

varierer ens. Man kunde gjøre som Finansdepartementet i «Økonomisk og finansiel statistik»: lægge sammen prisene paa 1 kg. oksekjøt, 1 kg. faarekjøt, 1 kg. flesk, 1 kg. smør, 100 kg. poteter, 100 kg. havre, 100 kg. byg og 1 favn birkeved og dividere med 8 og saaledes faa en pris «gjennemsnitlig for disse varer»; men der er den mangel at en forandring i prisen paa oksekjøt med 10 øre pr. kg. (ca. 16 pct.) bare vil bevirke en forandring i gjennemsnitsprisen paa $1^1/_4$ øre (ca. $^1/_5$ pct.), mens den samme virkning paa gjennemsnitsprisen opnaaes ved en forandring i birkevedprisen av bare $^4/_5$ pct. av denne. De forskjellige varesorter maa tillægges forskjellig vegt:

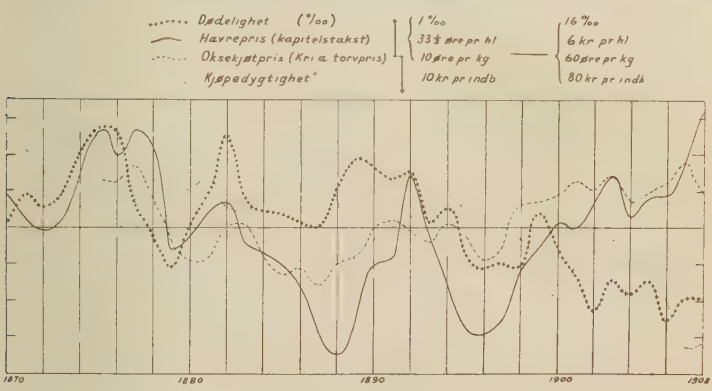

Fig. 6.

det kan gjøres naar man kjender den rolle de enkelte varer spiller i hvert menneskes budget[1]). Jeg har derfor heller valgt *en* typisk *kornpris* (kapitelstaksten paa havre) og *en* typisk *kjøtpris* (Kristiania torvpris paa oksekjøt) og tegnet op disse samt dødeligheten slik at gjennemsnitsværdien falder omtrent sammen (fig. 6). Om der end kan sies at være nogen overensstemmelse er der dog ogsaa bemerkelsesværdige avvikelser, særlig er dødeligheten i den senere tid meget lavere end før trods stigning i matprisene. Men det er jo ikke bare matprisene som kan tænkes at veie; har man bare nok at kjøpe for, gjør det jo litet, at maten er

[1]) Efterat denne artikel var skrevet ser jeg at hr. Rogstad i «Meddelelser fra norsk arbeidsgiverforening» har benyttet de av hr. prof. Rygg samlede 6 arbeiderbudgetter til beregning av disse «vigtighetsfaktorer».

dyr. Som en motvegt skulde da anføres «kjøpeevnen». Denne er det vanskelig at faa et paalidelig maal for, men jeg har forsøksvis tat den kurve som viser utbyttet av de vigtigere næringsveie; men da jordbruket ikke er med kan den ikke være noget paalitelig maal. (Kurven er vendt *modsat* av de andre da kjøpeevnen skulde antages at virke motsat matprisene). Man kan kanske si at dødeligheten i midten av 80-aarene er «trukket op» over den av matprisene betingede høide, likesaa i 90-erne, mens den er trykket ned i det nye aarhundrede ved den økede kjøpeevne. Men disse faktorer er ikke tilstrækkelige til at forklare alle forhold ved dødeligheten; det synes dog som om de har *nogen* indflydelse.

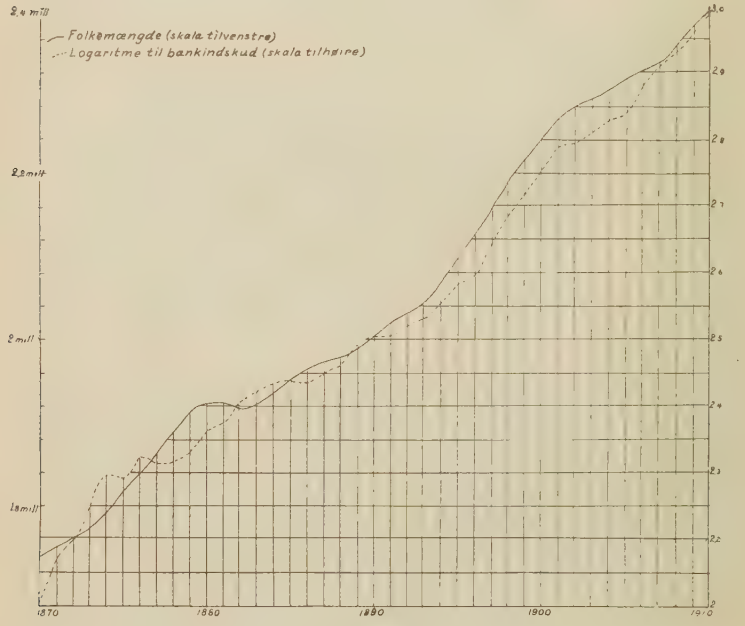

Fig. 7.

Endelig skal jeg se paa «nettoutbyttet» av alle disse paavirkninger som hemmer og fremmer befolkningstilveksten. Landets folkemængde gaar jo ikke op og ned efter tiderne, og

forandringerne i tilveksten er jo heller ikke saa store; i det hele gaar det fremover i en bestemt retning. Det gjælder da at sammenligne den med en «økonomikurve» som ogsaa altid gaar i en bestemt retning men med foranderlig «stigning». Naturligst er det da at vælge sparebankindskudene som et slags maal for nationens økonomiske rygrad. Om man tegner den kurve op, vil man straks se at den gaar efter en ganske anden lovmæssighet, stiger meget sterkere (det samme er forresten tilfældet med andre kurver som forestiller produktions- og omsætningsmidler), og *matematisk* ligger det da nær at ta *logaritmen* til den sterkest stigende kurve og sammenligne med den anden. Det er resultatet herav som foreligger i fig. 7 i meget stor maalestok. Kurvernes fælles grundlinie ligger hele 42 længdeenheter nedenfor figurens underste kant, oglængde enheten svarer til 40 000 mennesker eller til 0.05 i logaritmen). Mest bemerkelsesværdig er det at de større forandringer i folkemængden er «varslet» av bankindskuddene 1—4 aar i forveien. Denne sammenhæng mellem folkemængde og bankindskud kan da kort uttrykkes slik: for at øke befolkningen med et bestemt *antal individer* maa altid bankindskuddene *multipliceres* med samme faktor d. v. s.: økes med en bestemt *procent*. Uttrykt i formel er

folkemængden (i millioner) = 0,8 × logaritmen til bankindskuddene (i millioner kr.).

Det er værd at lægge merke til, at folkemængdekurven i 90-aarene ligger over «pengekurven»; det hænger vistnok sammen med den ved laanemidler forcerte økonomiske fremgang.

* * *

Jeg er fuldt opmerksom paa at de slutninger jeg har søkt at trække ikke er aldeles paalitelige. Men fænomenerne er saa indviklede at man ikke kan vente at komme til sikre resultater ved bare at ta *nogen* faktorer. Perioden er jo ogsaa noget kort; men paa den anden side bør den ikke være for lang, da de forskjellige faktorers relative betydning forandres (se f. eks. industriens stigende vigtighet). Jeg har dog forfulgt enkelte av disse foreteelser tilbake til 1831 og finder ogsaa i tiden 1831—1870 lignende overensstemmelser; variationerne er dog da meget større, hvad der viser at de økonomiske forhold er blit mer og mer stabile. Jeg har ogsaa hat endel andre faktorer med i undersøkelsen men er blit staaende ved disse for det første.

Saa meget maa dog være berettiget at slutte, at de økonomiske forhold griper ind paa de forskjelligste omraader i vort liv, selv der hvor vi nødigst vilde det: de er med at bestemme over liv og død.

PERSONLIG FRIHET.

Av dr. med. *R. Vogt.*

II.

Hvilke kræfter og indflydelser staar i motsætning til personligheten? *Individualisme* og *socialisme* danner for manges bevissthet uforlikelige motsætninger, mens andre snarere vil se en betingelse for personlighetens trivsel i den samfundsmæssige utvikling. Jeg føler mig overtydet om, at det er den sidste opfatning, som holder stik. Dvæler man ved livet i nutid og fortid, vil man naturligvis bli opmerksom paa meget tyranni fra den offentlige myndighets side. Det er videre en selvfølge, at det enkelte individ ofte maa bøie sig for almene hensyn. Spørsmaalet er imidlertid, om motsætningen mellem individ og samfund ogsaa nødvendigvis maa vare ved paa høiere utviklingstrin.

Hensynet til det almene vel kræver ganske visst, at de priviligerte individer maa gi slip paa sine særrettigheter; men kommer det end herved paa den ene kant til nogen berøvelse av værdier, blir dette mangedobbelt opveiet ved den samtidige befrielse fra undertrykkelse. *Det utviklede samfund vækker, ansporer personligheten paa de mangfoldigste vis* — det kalder paa følelserne gjennem kunsten, det fremmer den personlige indsigt ved opdragelse og videnskap, det øker den personlige magt ved de mangfoldige tekniske og andre hjælpemidler. Uten samfund var vi alle raa, hjælpeløse barbarer. Det er ved aandelig samarbeide, at den sande virkelighet kommer til aabenbarelse, og det er kun gjennem denne, personligheten kan naa frem til en værdig og holdbar livsanskuelse. Den sociale organisation muliggjør overordentlige løft, og der er intet, som kan trylle frem alle de slumrende muligheter for personlig vekst som netop store opgaver. Man taler i visse kredser med et stænk av spot om vor tids demokratisering, idet man heri vil se nivellering, avkutning av de toppe, som

raker høiest op over mængden. Men dette beror paa skjævsyn. Vor tid er en blomstrende opgangstid med en kraftutfoldelse uten sidestykke i historien. Folkeoplysningen gir efterhvert alle kræfter leilighet til at komme med. Den kvindelige halvdel av menneskeheten løfter vingerne for første gang. Industrialisme, kooperation, socialisme, kapitalisme, trustdannelse m. v. kan naturligvis ha sine vrangsider; men hovedsaken er dog den *enorme kraftkoncentration* og *forøkede produktivitet i alle retninger*. Kommende tider vil bringe stedse større opgaver, større ansvar, større kraftanspændelse. Behovet for *personligheter* maa derfor stadig stige, og der vil sikkert komme vanskeligheter nok iveien til opøvelse av manddomskraften, selv om de mere primitive former for kappestrid, krig o. l. skulde bli avskaffet. *Efter sin rigtige idé virker det utviklede samfundsliv til at fremme den personlige frihet.*

*

Av hindringer for den personlige utvikling kan fremhæves følgende: *forsømmelse av opdragelse og oplysning, vanskjøtsel av kunst, videnskap og teknik, aandelig isolation i enhver form, dogmatisme, autoritetsdyrkelse, umaatehold i nydelse og særskilt ogsaa alkoholismen.*

Vi skal dvæle nærmere ved dette sidste punkt. Det er nemlig *alkoholens specifike virkning, at den nedbryter personligheten.* Naar man nyter alkohol i tydelig virksomme mængder, vil følgen herav være, at den aandelige sammenhæng eller helhet opløses, mens elementerne til gjengjæld slippes fri. Alkohol demoraliserer, den sønderriver menneskets livsplan, forringer selvbeherskelsen og avskjærer de overveielser, som skulde føre til besindig valg; de primære drifter og instinkter blir uten overledelse og utlader sig derfor paa utøilet vis. Likedan sprænges livsfølelsen til et kaos av uordnede, motsigende stemninger. Alkohol forflater tankelivet, gjør livsanskuelsen grund, usand og usammenhængende. Den desorganiserer idetheletat det indre liv, skaper disharmoni, spreder kræfterne og bringer disse til at fortære hverandre gjensidig. Likedan i samfundslivet — overalt *desorganisation, demoralisation, opløsning, kraftspilde.* I bedste fald kan alkohol bringe en bande eller horde til at gi sig mægtigere viljer ivold; noget frugtbart samarbeide mellem utviklede personligheter vil den derimot

aldrig kunne frembringe. Naturligvis kommer ikke de her beskrevne virkninger istand ved minimale alkoholmængder. Saken er imidlertid, at mangfoldige som nyder alkohol, ogsaa gjerne vil opnaa en tydelig virkning derav, og det er denne tydelige virkning, som ovenfor er beskrevet. Men naar alkohol paa denne vis forringer personligheten, maa det i den personlige frihets navn være om at gjøre at faa dette stof avskaffet som nydelsesmiddel. Om man her vil ta skridtet helt ut eller ikke, vil avhænge av, hvorvidt man anerkjender nogen form eller grad av alkoholnydelse som berettiget eller ikke. Skulde man komme til enighet om, at alkohol uten nævneværdig ulempe helt kan undværes, blir opgaven uten tvil at faa alkoholbruken fuldstændig utryddet.

Vi kommer senere tilbake til dette spørsmaal om avskaffelse av alkoholbruken. Midlertidig vil vi anstille nogen overveielser av mere praktisk pædagogisk natur. Hvorledes — ved hvilke midler — skal man overvinde de motstandskræfter, som staar i veien for personlighetens utvikling.

Personlighetens frihet er en aandelig opgave, som først og fremst maa søkes løst ved aandelige midler: oplysning, aandsfrihet, kraftig, vel organiseret aandsvirksomhet i enhver form.

Hertil kommer dog som et ikke uvigtig problem, hvorledes man skal forholde sig til de personlighetsfiendtlige kræfter og indflydelser, om de skal søkes utryddet ved magtbud, eller om det kanske skulde stemme bedre med principperne for sund folkeopdragelse at gi dem mere frit spillerum. Mangesteds vil forbud være selvsagt. Det maa i et oplyst samfund forbydes forældre at holde barnene borte fra skolegang, det maa forbydes at anvende smaabarn i fabrikker, det maa forbydes overordnede og driftsherrer at utnytte medmenneskers arbeidskraft utover rimelige grænser. Al samfundsbeskyttelse av denne art er frihetsverk, selv om det for en overfladisk betragtning kan ta sig ut som indgrep i den individuelle selvbestemmelsesret. Hvor uklare begreperne kan være i spørsmaal av denne art, viser bl. a. det ofte omtalte besynderlige forhold, at den obligatoriske skoleundervisning paa mange hold til en begyndelse blev opfattet som et indgrep i forældrenes personlige frihet.

Noget anderledes kunde forholdet muligens stille sig likeoverfor det, man med ett ord kalder *fristelser*. Mennesket er jo ikke nødt til at gi efter for fristelsen; det skal ta kampen op derimot, og personligheten befæstes ved at fristelserne overvindes. Det lot sig f. eks. tænke, at en kassebetjent, som kontrollertes hver dag, ikke fik sin ærlighet sat paa behørig prøve, og at han av den grund blev mindre opøvet i ærlighet, end han ellers kunde blit ved mere fristelse gjennem slappere kontrol. Paa lignende vis kan der ræsonneres over hele linjen. Hvis man tar fristelserne bort, blir ikke menneskene træneret i selvbeherskelse. Er nu dette ræsonnement — som man ofte ser anvendt i journalistikken — berettiget eller ikke?

I princippet blir det et spørsmaal om, hvorvidt man efter bedste evne skal søke det moralske milieu forbedret eller ikke. Om ett synes der at være fuld enighet blandt opdragere, at man bør rense de omgivelser, hvori barn og unge mennesker skal vokse op. Indtryk av raaskap og usædelighet virker erfaringsmæssig ikke til at befordre kultur og moral. Det er i saa henseende ikke de onde, men de gode eksempler, som har mest pædagogisk værd for ungdommens opdragelse.

Jeg nævnte leiligheten til kassesvik. Hvordan gaar det i samfund, hvor der øves ringe kontrol med offentlige pengemidler, t. eks. i Rusland? Opøver man en stab av særskilt ærlige embedsmænd paa den vis? Øiensynlig ikke! Fristelsen demoraliserer embedsverket. I lande med skarp kontrol foregaar der en ganske anden opøvelse i nøiagtighet. De tusen eksempler paa ærlig vandel over sin overordentlige indflydelse og stiller ærlighet op som alle anstændige menneskers ideal. Ærlighet blir til *vane*.

Formodentlig stiller forholdet sig likedan paa andre felter. Usædelig gatetrafik, uanstændige billeder, raa tale, slibrig læsning har visst aldrig virket som nogen stimulation til sædelig utvikling; det er sikkert ret, naar straffelov og god tone nedlægger indsigelse mot enhver offentlig form av seksuel fristelse.

En anden sak er det selvfølgelig, at kunst og videnskap maa ha frihet til at sysle med emner ogsaa av seksuel-erotisk natur. Intet felt av virkeligheten ligger utenfor kunst og

videnskap. Her kan der opstaa mange tvistemaal. Kanhænde vil det, som for den utviklede har præg av ædel kunst, virke paa det primitive menneske som seksuel fristelse; isaafald bør naturligvis ikke de primitive opfatninger faa raade grunden alene.

Det var nu ikke min agt at diskutere dette specielle emne; hovedsaken var at peke paa, hvorledes sædelighet bedst fremmes ved eksempler paa sædelig livsførsel, ikke ved usædelige eksempler, fristelse til usædelighet. At det samme gjælder for alkohols vedkommende, anser jeg for selvsagt. Hvis fristelse her skulde virke til det gode, hvorfor vokser der da i drikfældige hjem op saa megen drikfældig ungdom og hvorfor blir omvendt det gjennemsnitlige menneske nøkternt ved at færdes i nøkterne omgivelser. Det gode milieu betyr en opøvelse i god vane. Fristelsen er opøvelse i slet vane; derfor er det sund folkeopdragelse ikke at lede folk i fristelse.

To grunde kan anføres mot dette ræsonnement, men kun med tilsyneladende berettigelse. Erfaring viser, at de store livsforhold i verdensstæderne med al deres fristelse virker utviklende paa mange personligheter, mens omvendt mennesker forkommer i ravnekrogene, tiltrods for at enhver fristelse er ryddet avveien. Forklaringen er formentlig saare liketil. Jo større forhold, jo videre opgaver, desto kraftigere spore for den personlige utvikling. At fristelserne i storbyerne bryter ned, ser man derimot av de mange menneskevrak sammesteds.

Forøvrig behøver man neppe at nære nogen ængstelse for, at ikke livet skulde by paa fristelser nok, selv om de allerplumpeste former blir ryddet væk. Valget mellem godt og ondt vil ingen slippe fri for; men det har jo sin fordel, at de moralske konflikter kan finde sin avgjørelse i et noget høiere plan.

Det andet argument gaar ut paa, at mennesket itide maa vænne sig til fristelserne, da livet allikevel ikke vil skaane nogen derfor. Hvad hjælper det t. eks., siger man, at holde barn og ungdom i internatskoler; naar de slippes fri, stormer allikevel den seksuelle fristelse indover dem paa desto farligere vis, fordi vedkommende er uforberedt. Meget heller derfor en gradvis tilvænning til omgang med det andet kjøn! For alkohol kunde man paa samme vis hævde, at barnene selv om

de ikke faar en draape derav, før de slipper fra forældrehjemmet, saa meget mere graadig og motstandsløst vil kaste sig derover senerehen; bedre da i hjemmet vænne dem til at drikke med maate!

Der er, saavidt jeg kan skjønne, et korn av sandhet heri. Overgangen fra de enklere til de mere sammensatte, vanskelige livsforhold bør ske gradvis, og det vil altid kræve skjønsomhet hos en opdrager at forberede unge mennesker til det mere brogede liv som voksen. Man skal derfor ikke gjæte barn, men tidlig vænne dem til at stole paa sig selv; man skal heller ikke stirre sig blind paa dette ene punkt at bevare dem for fristelse; fuldt likesaa vigtig, ja vistnok av ulike større betydning er det at fremelske arbeidsomhet, gode vaner og ædlere behov. Dernæst maa man, hvad forholdet til alkohol angaar, ikke lægge for meget bret paa den ovennævnte sammenligning. Det sunde menneske kan utmerket godt greie sig dette stof foruten; her er ingen naturlig værdi at verne om og lede ind paa rigtig spor. I vor tid med dens fremskredne avholdsbevægelse er der ogsaa mindre grund end nogensinde før til at opøve barn i maateholden drik.

Til slut nogen ord om forbudssaken:

Hvis det med rette kan siges om alkoholnydelsen, at den er en hindring for personlighetens frihet, saa forekommer det mig indlysende fra enhver side set, at handelen med dette stof bør forbydes undtagen f. eks. fra apotek i sygdomstilfælde. Anderledes vilde saken naturligvis stille sig, hvis man i nogen form eller i nogen grad maatte anse alkoholnydelse for berettiget. De maateholdsmænd, som har en saadan opfatning, kan imidlertid ikke for sit vedkommende med rette paastaa, at de skulde nære større respekt for den personlige frihet. Forskjellen bestaar alene deri, at de har en anden mening om alkoholens virkninger. Spørsmaalet forbud eller ikke vil derfor bero paa, hvem der tilsidst faar ret i sin bedømmelse av alkoholens virkninger, avholdsfolket eller maateholdsmændene.

En sidste vanskelighet melder sig paa dette sted. Hvordan bør der forholdes, naar to partier ikke kan komme til enighet om et saadant anliggende som dette alkoholspørsmaal. Har t. eks. en majoritet av forbudsvenlige ret til at tvinge

sin opfatning gjennem mot protest fra en minoritet, og vil en saadan fremgangsmaate svare til sin hensigt. Det forekommer mig, at tvisten nok hører til dem, som i sin tid maa finde sin avgjørelse ved majoritetsbeslutning; noget uavhændelig retsgode kan alkohol øiensynlig ikke være. I princippet har man allerede mange forbud av lignende slags, mot salg av nafta, morfin o. l., og ingen har set nogen krænkelse av ideelle menneskerettigheter i dette forhold. Noget andet er det, at saken selv vilde være daarlig tjent med den altid noget utrygge, voldelige løsning, som vilde ligge i en knepen majoritetsbeslutning, allermest, hvis minoriteten skulde tælle mange av vort lands mere oplyste elementer. Efter mit personlige skjøn er den videnskabelige bedømmelse av alkoholens virkninger endnu ikke helt avklaret, og jeg kan derfor endnu ikke anse spørsmaalet om totalforbud for modent til nogen endelig avgjørelse.

En ting er dog alle meningsberettigede fuldt klar over, at megen alkohol ubetinget er av det onde, og at det ialfald maatte være ganske smaa mængder, som kunde tænkes at ha nogen værdi som nydelsesmiddel. Disse smaa mængder kan maateholdsmændene skaffe sig gjennem de svakere alkoholdrikke. *Om man derfor skrider til totalforbud likeoverfor brænderin, kunstvine og hete vine, gaar man ingen berettiget interesse for nær.* Skrider man til et saadant forbud, maa det selvsagt paasees, at merværdien ved salg av svake alkoholdrikke kommer det hele samfund tilgode.

Vi skal samle de resultater, hvortil vi er kommet, i nogen slutninger:

1. Den personlige frihet blir ikke hindret, men styrket ved den samfundsmæssige utvikling til større solidaritet.
2. Nydt i tydelig virksomme mængder har alkohol tilfølge, at den personlige frihet forringes.
3. Av den grund bør handelen med de sterkere alkoholdrikke forbydes.
4. Et forbud av denne art, bygget paa folkeavstemning, vil stemme med reglerne for demokratisk politik og med principperne for en sund folkeopdragelse.

PROFESSOR MONRAD.

Tale ved avsløring av hans billede i Studentersamfundet 13de april 1912.

Av *Bredo Morgenstierne.*

Derover i kollegieværelset smiler Monrads gemytlige, karakterfulde ansigt mot os; og her i Studentersamfundet har I længe havt hans plastiske og faar nu ogsaa hans malede billede. Det er ikke saa mange det times saaledes i like grad at foreviges paa begge sider av Universitetsgaten. Men jeg vet heller ikke mange, som det passer sig bedre for end Monrad. Han, den høilærde, vismanden, og tillike den altid unge student. Han som hadde undervist ved Universitetet i over 100 semestre og som tillike i nogle og seksti aar var et virksomt medlem av Studentersamfundet. Han som var vel forfaren i teologi, filosofi, matematik, æstetik og klassisk filologi o. s. v., og som tillike holdt flere samfundstaler, deltog i flere samfundsdebatter og skrev mere om studenteranliggender end kanske nogen anden.

Som saa mange kraftige og særprægede personligheter hører Monrad til de sagndannende. De trækker anekdoterne magnetisk til sig, disse aandelige kraftcentrer. Saa er da ogsaa gamle Monrad her i samfundet blit et slags sagnfigur. I har alle hørt om hans trofaste deltagelse i alle samfundsfester, om hans mange og lange taler om idealerne og det rette studentersind, om kalamiteterne, naar han blev hædret ved at bæres paa guldstol, om den fryd, hvormed han dækkede sine graa lokker med studenterluen, om den ungdommelige ild, hvormed han svinget taktstokken foran samfundets orkester. Det meste av det, som fortælles om ham, er jo rent realistisk taget sandt og rigtig nok. Og selv hvor mytedannelsen i nogen grad har været med forstørrende eller omdannende, har ogsaa det sin indre sandhet som naturlig vokset ut fra den personlighet, myten gjælder.

Religionshistorien viser os, hvorledes enkelte guddomme, særlig gjennem vandringer og raceblandinger, i folkebevisstheten kan gaa over fra at tilhøre lysets til at tilhøre mørkets magter eller omvendt. Noget lignende er timedes professor Monrad. Han blev baaret høit paa sin samtids skuldre som en av dens heroer; man læse f. eks. L. L. Daaes hyldningstale til ham ved hans 50-aars-jubilæum, hvor han betegner ham som «ikke blot studenternes, men hele nationens lærer». Og nu? Ja, nu er hans navn i enkeltes mund næsten blit til et skjældsord. Likesaa forbenet og intolerant som Monrad, heter det, naar man rigtig vil knuse sin motstander. Og jeg kan ikke la være at tænke paa, hvor Monrad med sit sokratiske smil selv vilde ha moret sig herover, om han hadde kunnet opleve det, han med det lune blink i øiet likeoverfor alt det forgjængelige og skiftende i menneskelivet.

Men at det er gaat Monrad saa, er egentlig ikke saa underlig. Jo kraftigere og mere omfattende og sindene beherskende en aandelig bevægelse eller tidsretning har været, desto større er dens tilbøielighed til at sætte sig tilrette i herskersætet og danne dæmning mot nye strømninger. Og man kan da ikke fortænke overgangstidens mænd, som har følt alle ubehageligheterne ved at tørne mot denne dæmning, i, at de ikke netop er saa glade i den. Og saa er det at betænke, at tidsskruen nu har bragt os netop over i den diametrale motsætning til det Hegel-Monradske standpunkt. Idealismen er avløst av realismen som herskende aandsretning.

«Lovfast er jo slegtens gang
ad en evig vindeltrappe — —
viljen er den samme higende,
punktet kun bestandig stigende» —

saa lyder jo Ibsens glimrende fremstilling av spiralen som sindbilledet paa aandsutviklingens retningslinje. Ved et par nye omdreininger paa tidsskruen kommer vi — ikke tilbake til Hegel og Monrad, det vilde jo være cirkelgang — men lodret over dem. Og da vil adskillig ta sig anderledes ut end idag. Da vil vi f. eks. se, at saa rent forbenet kan han vel ikke ha været, denne mand, hvis skute altid for frem med kampens skumsprøit om baugen, og som altid følte sig ung blandt de unge, hvis selskap han søkte som sit kjæreste.

Da vil vi ogsaa bedre forstaa, at der, alt vel overveiet, kanske dog var noget i gamle Monrads megen tale om idealerne, begeistringen og det ægte studentersind. Vi kjender jo alle saa vel parodierne derpaa, spotten derover: at høines, løftes, holde ideens fane høit o. s. v. Og hvem er i tvil om, at der har været meget begeistringsskum, megen flatbundet studentikositet, megen tom snak om idealerne, som fortjente spotten! Men det som var den egte kjærne i hine taler til studenterne, slaar dog spotten aldrig ihjel, saalænge der findes en sund studenterungdom. Ti hvad var kjernen i denne tale? Var det ikke dette: Tab aldrig troen paa værdierne i livet; ti da er det ute med dig; tænk frit og søk hensynsløst sandheten, og tjen den, selv om det skal ske med ofre; lad dit hjerte varmes av de store og ædle maal og giv dit liv for dem; og lad ikke livets kulde og bitterhet gjøre dig gammel og kold og bitter; forbli ung og varm av sind, og svigt ikke, naar det gjælder!

Jeg er sikker paa, at den gamle vismand og altid unge student vilde talt saaledes til eder idag, om han hadde kunnet. Og mon vor kloke tid egentlig har utfundet nogen bedre og dypere visdom, som vi kan bringe de unge studenter med livet foran sig? Ikke sandt, I føler alle inderst inde, at just saa skal der tales! Og derfor vil den gamle vismand vedbli at være evig ung, og derfor skal hans sokratiske smil vedbli at lyse utover de slægter, som færdes i Samfundets haller.

Lad saa dækket falde!

LITT REDEGJØRELSE

i anledning av hr. Klaveness's ord om de liberale teologer.

Av *Carl Konow.*

Hr. Klaveness begynder med at si, at ett punkt altid har staat fast for ham: i Kristus har vi Gud. I denne erkjendelse ser han kristentroens væsen. Ut herfra vil han bedømme os.

Hvor ofte jeg har hat en følelse av, at drabelige motstandere trods al kamp dog er enig i det væsentlige. Kristus selv vilde vel efter alt at dømme ha formulert det væsentlige ved kristendommen anderledes. Hvis han da i det hele vilde ha opstillet nogen formler. For ham var liv og stræben alt, formler intetsomhelst. Men som Klaveness her skildrer det, netop saaledes staar dog Jesus, jeg tror for os alle. Det lar sig, som hr. Klaveness selv siger, ikke fatte i dogmatiske sætninger. Men netop saadan staar han for os. Som den gjennem hvem Gud selv holder vort indre menneske fast, lofter og ansporer det. Dette er for os ikke formler, ikke ord, men levende virkelighet.

Men hvorledes retfærdiggjør vi da vor stilling til alle de bibelske underfortællinger? Vor stilling til dem er den ene av hr. Klaveness's 2 hovedindvendinger imot os. Hr. Klaveness mener, at vi aapent burde opgi alt, hvad vi anfører imot dem fra bibelen selv, og likefrem si: den virkelige grund, hvorfor vi ikke tror paa dem, er ene og alene, at undere ikke stemmer med naturvidenskaben.

Selvfølgelig, dette er en vanskelighet. At dette spiller ind med, hvem vilde nægte det? Og dog er den egentlige grund, hvorfor det efterhaanden er blit umulig for os at tro paa de utvortes undere, som der saa mangesteds i bibelen fortælles om, en anden.

Ialfald blandt de ældre av os saakaldte moderne teologer er der vist ikke mange, om nogen, hvis vei til det standpunkt, vi er kommet til, fra først av gik gjennem egentlig paavirkning av naturvidenskaben. Det var ikke den, som fra først av gjorde de bibelske undere vanskelige for os. Av nogen nyere naturbetragtning var vi under vor studietid som teologer saa vist ikke blit for meget influert.

Vanskeligheten for os ved at tro paa de underberetninger, som fortælles i bibelen, skriver sig fra først av netop fra, hvad hr. Klaveness mener, vi kun bruker som paaskud, fra alle de indvendinger mot dem, som reiser sig fra bibelen selv, deri medregnet den tidshistoriske farve netop fra tiden dengang, som disse fortællinger bærer.

Ialfald de ældre blandt os har vist alle sluttet sig til den moderne teologi rent av tvang. Alle har vi været opdragne i det gamle og fra først av hængt fast ved det gamle. Men vi har ikke kunnet andet end forlate det. Det tror jeg, vi alle tør si: vilkaarlig har vi ikke opgit noget. Vi har kun opgit, hvad vi ikke har kunnet andet end opgi. Rigtignok, hvor meget vi end har forlatt det gamle motstræbende, kun av tvang, saa har vi ikke følt os brøstholdne ved det. Det nye, vi blev tvunget ind i, har, eftersom alt klarnet sig for os, følt es i høieste grad baade trosstyrkende og frigjørende. Ogsaa av den grund hænger vi ved det av overbevisning. Men fra først av har vi vist alle følt jorden vakle under os, da det gamle styrtet sammen for os. Og hvad der fra først av bragte det gamle til at styrte sammen for os, det har sikkert gjældt mange av os, var netop alle de sterke indvendinger mot sandheten av de bibelske underberetninger, som reiste sig fra bibelen selv.

Hr. Klaveness siger: «naar man imidlertid har ment i det nye testamente at finde likefremme vidnesbyrd *mot* jomfrufødselen, da kan jeg ikke forstaa andet end at man atter er ute for det samme: man lægger ind i det nye testamente det man ifølge sin dogmatik gjerne vil finde der». For min del synes det motsatte like saa klart. Hang man ikke av dogmatiske grunde fast ved jomfrufødselen, da forstaar jeg ikke, hvorledes nogen allerede av denne læres helt isolerte stilling i bibelen kunde undgaa at se, at den er et senere tilkommet

led, at altsaa apostlerne selv ikke kan ha kjendt og trodd paa den. Saa forskjellig kan altsaa opfatningen være.

Hvad Jesu legemlige opstandelse angaar, saa er jo ikke bibelens egne vidnesbyrd imot den paa langt nær saa sterke som mot Matthæus's og Lukas's fortællinger om jomfrufødselen. Men ogsaa her gjør dog Klaveness stillingen altfor let. Hvad Paulus angaar, forbigaar han et av hovedstederne 2 Kor. 5, 1 ff. Fra hvad Paulus her siger om de helt nye legemer, han venter, de troende skal faa i himmelen, maa man dog vel med nødvendighet slutte tilbake til, at han endnu ikke har kjendt den tro, at det var sit gamle legeme, om end i forklaret form, Jesus selv tok med sig hjem til Gud. Og naar hr. Klaveness siger, at selve ordet opstandelse paa alle verdens sprog betyr *legemlig* opstandelse, saa er selvfølgelig det sandt, hvor det gjælder ordets oprindelige betydning. Men mange ord avstreifer i tidens løp meget av den oprindelige betydning. Og at ordet opstandelse allerede i bibelen selv maa ha kunnet brukes i avbleket betydning, uten at der behøver at være tænkt paa, at selve det døde legeme hadde reist sig av graven, fremgaar dog av, hvad der fortælles, at Herodes i Jesus saa den fra de døde opreiste Johannes den døper. (Mark, 6, 14, Luk. 9, 7). Her kan der dog vel umulig være tænkt paa, at Johannes legemlig var kommet ut av graven. Naar Paulus, som hr. Klaveness fremhæver, lægger vægt paa, at Jesus efter sin død var blit begravet, behøver dette da heller ikke at ha anden betydning end at være et sikkert vidnesbyrd om, at Jesus virkelig hadde været død.

Til alle de tvil og vanskeligheter som reiser sig fra bibelen selv mot troen paa sandheten av de utvortes undere, som fortælles i den, kommer videre de uendelig mange tildels likeartede undere, som dengang fortaltes, ikke bare blandt jøderne, men i en endnu høiere grad ute blandt hedningerne. Ogsaa en hel række fortællinger om jomfrufødsel møter man jo paa mange kanter i den gamle hedenske verden. Hvem kan da værge sig mot det indtryk, at vi i alle de mange fortællinger om utvortes undere, vi møter i bibelen, staar overfor et av de mange tilfælde, hvor bibelen bærer farve av de gamle tider, da den blev skrevet?

Det, som avgjørende hindrer os i at tro paa disse ut-

vortes undere, er dog tilsidst, at naturvidenskabens indvendinger og de vanskeligheter, som skriver sig fra bibelen selv, falder sammen med en dyp indvending mot dem, som efterhaanden reiser sig fra det inderste i vort religiøse liv selv.

Hele vor tro ligger dog tilsidst i et andet plan end der, hvor alle stridigheterne om de utvortes undere hører hjemme. Hvad har egentlig spørsmaalet om utvortes undere dypere set med kristendommen at gjøre? Ja undskyld en saa likefrem tale. Men saaledes tror jeg, det egentlig er, vi føler det. At gjøre Guds vilje er dog noget uendelig langt større. Likesaa at forstaa livet idethele som et, der er styret av Gud Underet, d. v. s. det virkelige naturunder, vilde jo under alle tilfælde være det ualmindelige. Hvad det gjælder, er dog netop at forstaa det almindelige, livet selv, ogsaa med sin nød, sin kamp, med døden og alt, hvad det gjemmer, som et, hvor Gud overalt er med. At merke og tro Guds haand og nærværelse i alt, hvad der hører til det store, for alle fælles liv selv, det er dog vel troens egentlige kamp og glæde for os alle. Hvad har dog alle spørsmaalene om de utvortes undere at gjøre hermed? Jeg vet man har sagt: uten idetmindste ett under staar vi i fare for at miste troen paa aanden og kun faa død materie at tro paa. Har noget været mig indvortes ufattelig, saa har det været, hvad herom er blit sagt. At bygge troen paa aanden paa tro paa et utvortes under det er dog at bygge paa sand og at flytte, hvad der i vort indre er os umiddelbart fast, over paa en grund utenfor os og det tilmed paa en, som kan gjøres til gjenstand for en hel række vel begrundede angrep.

Hr. Klavenes siger, at vi ved vor holdning til underne avklær Jesus hans guddommelige høihet. Det staar for os anderledes. Det er da vel heller ikke bare os saakaldte moderne, som ser det guddommelig høie ved Jesus i noget ganske andet end i det utvortes underfulde, som fortælles om ham, nemlig i den aand, som bar og gjennemtrængte hans liv, og som taler til os gjennem alle hans ord.

For min del har jeg idethele en sterk følelse av, at man ved den vægt, man lægger paa alt det utvortes underfulde i bibelens beretninger, drager kristendommen ned. Som vi har set, hæver man den derved ikke, som mange tror, op over

alle de andre former av religion og religiøsitet, verden har kjendt, men trykker den netop derved mere eller mindre ned paa deres niveau. Det guddommelig høie ved kristendommen er noget uendelig større.

Faar jeg ogsaa lov at gjøre opmerksom paa, at det ikke egentlig er os saakaldte moderne, som holder denne strid om underne, jomfrufødselen o. s. v. gaaende; men at det er vore motstandere, som stadig paany kommer tilbake til den. Den er jo i sig selv grulig negativ. At den er blit reist her hjemme, er vor skyld, det er saa. Det var ikke til at undgaa. Efter selv at være kommen til den overbevisning, at disse undere egentlig kun var en tidshistorisk tilsætning til kristendommen, en gammel folkelig dragt for den, som det under de gamle tiders forhold vist var uundgaaelig, at den meget snart maatte bli iført, følte vi det som en pligt aapent at si det. Vi gjorde det av hensyn til de mange, for hvem disse undere var mere eller mindre av en uoverstigelig hindring mellem dem og kristendommen. Deri ligger dog ikke, at vi i og for sig tillægger denne strid om underne andet end en rent forbigaaende betydning. Tiden er dog fuld av uendelig meget større opgaver, som kalder paa os.

Hvor er ikke tiden fuld av meget nyt baade i naturvidenskab, filosofi og av nye, sterke livsytringer i det religiøse liv selv. La mig bare nævne de mænd, som gjennem ortodoksiens forfølgelse netop nu, som om det var forsynet selv, som styrte det hele, er blit stillet i saa sterkt relief, Jatho og Traub. Det er ikke min mening, at vi skal overta alt hos dem. Men at her er store ting at lære, ikke mindst hos Traub, synes mig klart. Og hvor kalder ikke tiden os, vil vi virkelig være med at arbeide paa noget for slægten idethele, paa en ny utformning i vor tid av religion og gudstro, som tidligere slægters teologer gjorde det for deres tid, til at kaste blikket ogsaa utenfor teologien og bli litt mere kjendt med vor tids umaadelig interessante baade filosofi og naturforskning. Ogsaa gjennem dem stilles vi foran livets dype mysterier og mister sansen for de utvortes undere, fordi alt blir et uendelig under. Jeg vil her nævne en filosofi som franskmanden Bergsons. Det var dog uendelig skade, om vi altid skulde bli stikkende i de negative diskussioner om un-

derne. La os ikke gjøre skolastikernes feil om igjen bare at bevæge os i ring i vore gamle teologiske stridigheter til en tid, hvor aandslivet idethele i stor utstrækning holder paa at nybygges i verden.

Til slutning maa jeg dog faa lov at si nogen ord om Klavenes's anden hovedindvending mot os liberale, ogsaa fordi hans ord der tilsidst tar sigte paa mig personlig. Den gjælder vort forhold til kirkens bekjendelse, særlig den saakaldte apostoliske.

Hvad grænse vil vore prester optrække for sin lærefrihet, spør hr. Klaveness, naar de ikke engang respekterer denne apostoliske bekjendelse, d. v. s. naar de ikke engang avholder sig fra at angripe ting, som staar nævnt i den? Nei netop fordi vi gjerne vil tro helt paa Gud, føler vi det som en pligt ikke at paalægge vor forkyndelse nogen skranke, som ikke han selv sætter for os. Naar har det været ret, at der blev sat nogensomhelst vilkaarlig skranke for sandhetens, for Guds ords forkyndelse? En skranke søker vi vist alle at sætte for vor forkyndelse: at vi ikke forkynder ut over, hvad vi selv har oplevet eller mener os at ha oplevet. Men staar valget mellem at være utro mot sandheten eller at støte an mot menneskeanordninger og menneskefordomme, kan da valget ikke være tvilsomt. Det er dog vel ogsaa netop en saadan holdning, menigheten tilsidst kræver av os. Hvor mange jeg i dette har med mig, vet jeg ikke. Men at dette er den eneste sømmelige holdning for en prest, synes mig klart. Uten det kan det dog aldrig være Guds tjenere, vi er. Uten det vilde det jo aldrig bli Guds ord, vi søkte at si.

Hvad særlig den saakaldte apostoliske bekjendelse angaar, saa er det dog, kanske bortset fra grundtvigianerne, kun i høist uegentlig forstand, at man kan tale om, at denne gamle formel er nulevende menneskers «bekjendelse». Intet nulevende menneske vilde dog av sig selv forme sin troesbekjendelse i denne formels ord. Skulde en nulevende virkelig avlægge sin religiøse bekjendelse, var det vist ofte ganske andre ting, han vilde nævne. Og det kanske i desto høiere grad, jo mere han virkelig hadde noget at bekjende.

At netop denne bekjendelse indtar en særstilling i vor liturgi, har vel egentlig sin historiske grund i, at den like-

som pavedømmet blev menighederne paatvunget fra Rom av. Det var den romerske menighets daabsbekjendelse, den fra først av var, og under alt romersk fik man i mange aarhundreder noksaa vakkert bøie sig. Men derved faar dog ikke ethvert led i denne bekjendelse noget for altid uantastelig over sig. Det er vel ogsaa noget nyt, at de det skal ha. Tar jeg feil i, at Caspari i sin tid reiste land og strand rundt for at finde feil ved denne bekjendelses oprindelse? Det var dog om et led i denne bekjendelse, leddet nedfor til dødsriket, at biskop Heuch i sin tid sa, da denne riktigere oversættelse skulde indføres istedenfor den gamle, at det i en kristenbekjendelse vilde føles for ham som et haar i smør. Saa lød biskopens kraftige uttryk. For min del er jeg enig med ham. Dødsriket er ingen forestilling, som hører hjemme i kristendommen, men en gammel ond forestilling, som kristendommen har friet menneskene ut av. Det var da heller ikke i dødsriket, Jesus sa, røveren skulde være med ham. Den egentlig rigtige oversættelse vilde da ogsaa være «nedfor til underverdenen». Det er det, som egentlig staar i denne gamle bekjendelse. Men denne egentlig rigtige oversættelse tør man selvfølgelig ikke opta. Gjorde man imidlertid det, da vilde jo straks det virkelige forhold træ klart frem, at med alt høit og vakkert, som der er over denne bekjendelse, noget uantastelig kan der ikke være ved den. Heller ikke den er noget andet og mere end et gammelt menneskelig forsøk paa at væve kristendommen en dragt i en kort bekjendelses form. Men enhver klædning vævet av mennesker er forgjængelig. For enhver pris at ville skjule dette, nytter neppe i længden. Merkelig nok bereder ogsaa hr. Klaveness os den, som det synes mig, store overraskelse, at han samtidig med, at han forbyr os andre at kritisere denne gamle bekjendelse, selv kommer med adskillig kritik av den.

Men er du kommet paa kant med led i denne bekjendelse, som efter den nye høimesseliturgi er paabudt oplæst ved hver høimessegudstjeneste, da maa du som sandhetskjærlig menneske fortrække, siger hr. Klaveness, og her er det, han direkte tar sigte netop paa mig. Jeg kan kun si, det har været mig en indre umulighet at gjøre det. For mig har det staat saa, at trak jeg mig bort, var det en dom over kirken, jeg der-

med uttalte, at inden den var det haabløst at kjæmpe for sandheten. Er jeg viss paa at ha ret, da kan jeg selvfølgelig ikke samtidig føle det, som om det er mig, som ikke har livsret i kirken. Selvfølgelig: de punkter, vi saakaldte moderne har gjort opmerksom paa efter vor overbevisning er urigtige, blir ikke fjernet paa én dag. Det vilde kanske heller ikke været bra, om saa kunde skedd. Menneskene er saa forskjellige og trænger saa meget forskjellig. Heller ikke av liturgien kan vi fjerne dem paa én dag. Da fremkommer det, som selvfølgelig har sit lite tilfredsstillende ved sig, at vi maa læse op ogsaa de led, vi har gjort opmerksom paa efter vor overbevisning ikke er rigtige. Som et gammelt uttryk for kristendommen, som ikke mindst i sine ord om Jesu fornedrelse og ophøielse har noget for hver gang jeg læser den dypt opbyggende over sig, læser jeg dog trods alt gjerne denne gamle troesbekjendelse op, netop efterat jeg har klargjort for menigheten min stilling til de enkelte led i den.

Hr. Klavenes siger, professor Ordings og min optræden har mere end noget andet i den senere tid skræmt menigheterne op. Naar man taler herom, maa man dog ikke glemme al den voldsomme agitation, som har været drevet, alle de voldsomme ord, som har været brukt om os og om den nyere retning idethele. At menigheterne er blit skræmt op, deri kan mange ha skyld. Man kan ikke vente, at vi skal føle os ansvarlige ikke bare for hvad vi selv, men ogsaa for hvad alle vore motstandere gjør. Jeg synes, man snarere kan spørge, er der ikke blandt de ældre en eneste overlegen mand, han staa paa hvad standpunkt han vil, som kunde klargjøre for alle de mange, som kanske lite kan dømme selv, den tidens og aandens tvang, som har gjort, at vi saakaldte moderne ikke har kunnet og ikke kan optræ anderledes, end vi har gjort, saa forstaaelse, om ikke enighet, kunde begynde at avløse den strid, man klager over?

OPGJØR MED TEOLOGERNE.

Av *Thv. Klaveness.*

III.

Mit tilsvar til prof. Brun, pastor Konow og «Luthersk Kirketidende» vil bestaa i en række mindre opsæt til yderligere belysning av begge vore teologiske retninger.

Jeg vil begynde med et brev jeg kort efter min første artikel mottok fra en dannet mand i fremskutt stilling. Jeg meddeler det ikke fordi jeg er saa helt ut enig i det, men fordi det avlægger et meget forstaaelig vidnesbyrd om, hvorledes vore moderne teologer blir bedømt netop inden de kredse som har de bedste forutsætninger for at kunne forstaa dem. Forf. er nemlig, som man ogsaa kan se av hans brev, en modernt tænkende mand som tørster efter Gud. Slike mænd og kvinder burde jo de moderne teologer ha paa sin side. Brevet viser sterkt og klart at de ikke har det — slet ikke; tvertimot. Derom kan de naturligvis si, som Brun sier om alliancen mellem fritænkerne og de ortodokse: den imponerer os ikke. Jeg skulde dog tro, at det vilde klæde mine moderne venner bedre, likesom ogsaa være gavnligere for deres sak, om de spurte sig selv: hvad er grunden til, at de som skulde staa os nærmest, føler sig frastøtt av os og vender os ryggen? og underkastet baade sin færd og sin teologi en indgaaende kritik.

Dog — dem om det. Jeg meddeler brevet. Her er det:

«Hr. sogneprest Klaveness!

Maa jeg faa lov at sende Dem nogle linjer i anledning av Deres artikel: «Et opgjør med teologerne».

Det er ikke alene ortodokse og fritænkere, som kalder de moderne teologers optræden uærlig. Ogsaa folk, som fra først

av fulgte dem med levende sympati, gjør det. Jeg er selv et eksempel herpaa. Før sympatiserte jeg med dem. Nu er jeg forarget over dem.

Men ikke det alene. Folk, der som jeg er gjennemsyret av tidens naturalistiske syn, men samtidig vil bevare troen paa Kristus, føler os forraadt av vore moderne teologer. Vi ser det sunde, religiøse liv, vort lægfolk fører. Vi forstaar, at der er noget som gir deres liv dybde og kraft. Og av egen erfaring vet vi, at de i det væsentlige har ret, nemlig i deres tro paa en *almægtig* Gud og paa hans syndsforladende kjærlighet i Jesus Kristus. Men vi ser ogsaa deres snævre syn, deres intolerance i spørsmaal, som ikke har med det centrale i kristentroen at gjøre; en intolerance, der virker i høi grad støtende paa dannede folk og fjerner disse fra kristendommen.

Det, som det her gjælder, er at hæve dette snæversyn.

Her har de moderne kristne teologer sin store opgave: at forene den gamle kristne tro paa Guds almagt og hans kjærlighet i Kristus Jesus med den fulde respekt for og vurderen av videnskapens undersøkelser.

Men her har de ynkelig svigtet.

De byr os en Gud, ribbet for almagten. En Gud som gjør undere, sagde jo Konow ifjor, maa ut av kristendommen, om den skal vinde modernt tænkende mennesker. Aa, hvor naivt! vil jeg rigtig faa lov at si. Som om et modernt tænkende menneske mer end andre mennesker vil nøie sig med en Gud, der ikke kan hjelpe os ved at gjøre hvad vi kalder undere, naar vi beder ham om hjælp, og han finder det gavnlig for os at faa hjælp. Nei, vi vil ha en Gud der kan hjælpe os. Kan han ikke det, saa kan det være det samme med ham. Vi har ikke nogen bruk for en Gud som ikke er almægtig. Den dag jeg «forstod med hjertet», at Gud var almægtig, var underne ingen hindring mer; tvertimot. For mig er derfor uttrykket «forstaa med hjertet» blit et av Bibelens kjæreste ord.

Følgen av de moderne teologers uærlighet paa den ene side og deres svigten i det væsentlige for mit liv paa den anden, er da den, at jeg nu befinder mig i den konservative kirkelige leir; og det uagtet jeg aldrig har læst Heuchs bøker eller vor kirkes bekjendelsesskrifter, og uagtet jeg deler tidens naturalistiske syn.

Jeg har jo ingen erfaring i disse spørsmaal utover hvad jeg har lært under mine egne kampe. Men jeg vil dog allikevel faa lov til at lægge et godt ord ind for: «Forstaa med hjertet». Det har som sagt været mig til stor hjælp. Kanske det kunde bli ogsaa andre til hjælp. Men det brukes saa lidet

under den paagaaende diskussion om, hvorledes kirken skal vinde dannede, modernt tænkende mennesker.»

IV.

Efterat mine to første artikler var skrevet, har vi hat affæren Anderssen. Om jeg selv skulde bestilt en begivenhet til at illustrere det jeg skrev, kunde jeg ikke faat den bedre. Her har vi et paradigma baade paa den moderne forkyndelses mangel paa kristendom og paa den ortodokse kristendoms mangel paa kjærlighet.

Ved presteordination i Vor Frelsers kirke den 17de januar præket pastor A. E. Anderssen, utnævnt til personel kapellan hos den resid. kap. til Bragernes Bøckmann. Hans præken er senere offentliggjort i «Drammens Tidende» for 12te mars. Prækenen er et dygtig arbeide. Det er en enkelt tanke prædikanten vil fremstille for sine tilhørere, og han fremstiller den klart gjennemtænkt og skarpt formet og med en religiøs inderlighet som — ifald utførelsen har svart til indholdet — har kunnet gjøre indtryk. Der er brukt en del uttryk som med grund kan kritiseres, men som jeg vil forbigaa, for desto mer at fæste opmerksomheten ved det mest karakteristiske ved prækenen. Skjønt teksten var den apostoliske velsignelse, og denne, som bekjendt, begynder med de ord «Den Herre Jesu Kristi naade», forekommer Jesu Kristi navn næsten ikke i den hele præken. Det forekommer i nogen citater av Det nye Testamente, hvor det jo maatte tages med naar man vilde bruke citatet. Forøvrig er Jesus utenfor den hele fremstilling — ikke bare hans navn, men ogsaa hans person og gjerning. Prækenen fremstiller hvorledes en menneskesjæl blir grepet av Gud og gir sig hen til Gud, uten at Kristus har noget med det at gjøre. Dette blir særlig paafaldende i slutningen av prækenen, hvor Paulus's oplevelse utenfor Damaskus omtales. Denne fremstilles som «en selvopgivelse» fra Paulus's side. Han formaar ikke længer at undertrykke følelsen av, at det sande liv i Gud ikke kunde vindes paa den farisæiske frelsesvei. Derfor opgir han sin motstand og gir sig over til Gud. Ikke et ord om, at den opstandne viste sig for ham og derved fik ham til at opgi sin motstand.

Hvis denne præken var et enkeltstaaende fænomen, var der ikke stor opfordring til at fæste sig særlig ved den. Men det er den ikke. Vi har her den samme forkyndelse som den jeg pekte paa i min første opsats (se side 11): forkyndelse uten Kristus.

Forekommer dette fænomen bare hos os? Jeg tror det ikke. Saavidt jeg kan se, følger det overalt i hælene paa den moderne teologi.

Hvad kommer det av? Jeg anbefaler Brun at ta dette spørsmaal op til alvorlig overveielse.

Dette er langt frugtbarere end at diskutere underets begrep. For Brun som for mig er det en hjertesak at en rik og frugtbar forkyndelse maa lyde i vor kirke. Han som jeg er klar over at i sandhet rik og frugtbar er forkyndelsen kun da, naar den gjør Kristus levende for sjælene. Jeg henstiller derfor indtrængende til ham at overveie dette spørsmaal: hvorfor har den moderne teologi en avkristnet forkyndelse i følge med sig?

Svar ikke: der lyder ogsaa egte kristelig forkyndelse fra moderne teologer. Det vet jeg saa vel. Prof. Brun er selv en ypperlig Kristusforkynder. Og hvem forkynder Kristus ypperligere end min ven Nathanael Beskow? Men det synes mig klart, at de kristelige forkyndere inden den moderne leir ikke er istand til at holde forkyndelsen oppe inden retningen som helhet: Kristus glir ut av den hos den yngre slegt. Dette er det alvorsfulde i den nuværende situation. Og dette alvorsfulde maa Brun ikke lukke øinene for, men alvorlig fæste sin opmerksomhet ved. Det standpunkt og den stilling han indtar kræver det.

HEILE MENNESKJE.

Eit pædagogisk spursmaal.

Av *Sigurd Nesse.*

I.

Det vert aalment no aa føra krig mot ymse sjukdomar t. d. tuberkolose. *Me* vil og tala um aa føra krig mot ein sjukdom: viljeløysa, halvskapen, andsvarsløysa. Som andre sjukdomar hev denne og sine kjennemerke (symptomer). Patienten hatar plikt og andsvar. Han gjer godt arbeid berre naar han hev serskild lyst til det. Vantar lysti, lyt det vera ein uppsynsmann til aa gjæta honom. — Sannordig er han berre til «nødtørft». Helst er han halv i lygn og halv i sanning. Gjeld det aa ta stode i ei sak, stikk han fingen i jordi og lugtar og tek vêr: Kor er fleirtalet? kva stend eg meg best paa? Det er mindre um aa gjera um den eller den «taktikken» er rett og ærleg; han segjer helst, at «taktikken» er «klog» eller «uklog». Han likar koselege folk betre, enn folk med prinċiper. Gaar nokon beint paa utan umvegar, so kallar patienten honom upraktisk. Upraktisk er det mest nedsetjande ord han kjenner um eit menneskje. «En klog general» er det mest rosande.

Dette er symptom hjaa patientar som gjer krav paa aa vera *bra folk* Hjaa «pakket» finn me andre kjennemerke. Men deim talar me ikkje um.

Me samlar alt dette i det vesle ordet «*fusk*». Patienten er fusk; liver fusk.

Kor kjem denne sykja i fraa? Det høver paa halvskapen aa segja at han «ligg i lufti». Me andar sotti i oss, faar henne i hugen uten aa vita naar. Patienten trur tilstandet er normalt, fordi hans næste hev same sykja som han sjølv. Møter han eit heilt menneskje, trur han det er slike som er abnorme: «Stakkar, kor grøn han er!» — «stakkar, kor lite menneskjekunnskap han hev!» segjer han. Det er i eminent

tydnad ei snikjande sott. Og patientarne trur ho er naudturveleg, dersom ein skal koma fram i verdi. Sjukdomen vert halden for livsvisdom.

Det var eingong ein doktar, som saag betre enn andre, kor denne sykja herja sjælerne. Han tykte synd i sine medmenneskje, og vilde freista aa berga deim. Han fortalde deim at dei var sjuke, og *korleis* dei var sjuke, og sa at dei kunde verta friske. Sjølv var han heil og sæl; det fanst ikkje fusk i hans arbeid; det beid ikkje krokveger i hans ferd; ikkje svik i hans munn Han tok seg aldrig fri for kjærleiksplikterne; tagde aldri, naar han skulde segja sanningi; bøygde aldrig av fraa det moralske kravet, som han kjende i seg.

Han sa: Liv som eg: Ver kjærleg og umsynslaus; utan aa gjera skilnad paa personar; ver heil, og atter: ver heil. Det er vegen til frelsa; *for det er vegen til den sanne fridomen.*

«Til dauden er det vegen,» svara dei sjuke.

«So langt kan det gaa,» svara han atter. «Men den som vil berga liv, han maa setja livet til.»

«Ein hard kur er dette,» ropa dei. «Lat oss daa heller vera sjuke og eiga verdi.» Men daa svara han:

«Kva gagnar det menneskja, um ho vinner all verdi, men tek skade paa si sjæl?»

Hans beste vener sa: «Ver ikkje upraktisk! Du faar storfolket imot deg, og daa kan det spøkja um livet».

Dersom kveitekornet ikkje døyr, so kan det ikkje bera frugt; men døyr det, veks mange korn upp av det».

Og han gav seg heilt, lydig mot det ideelle kravet som fylte hans sjæl. Og sjaa — aldri hev nokon skapt heilare menneskje. Dei som vart tekne av hans person, eldhuga av hans tru paa menneskja og gjenomvarma av hans kjærleik, dei fekk og hans heile vilje innbrend i sjæli og vart urædde og umsynslause, i god meining, som han.

Hjaa denne lækjaren og læraren faar me grunnlovi i den pædagogik, som hev til maal aa uppseda paalitande menneskje med tru, andsvar og heil vilje. Som han lyt me sjaa at halvskap *er*, eller i allfall *leider til* fortjoning[1]), og at den meir enn

[1]) Fortabelse.

noko anna herjar menneskjesamfundet. Og me lyt som han kjenna, stort og aalvorlegt, kva ei menneskjesjæl er verd, og som han tru paa det gode i menneskja, trass i alt.

Men me lyt og som han sjaa lækjeraaderne (helseboti) og vera viljuge til aa bruka deim.

Og helseraaderne var: Han synte patientarne eit heilt menneskje — *seg sjølv*. Han synte at han trudde paa deim, og fekk deim soleis til aa tru at dei kunde frelsast. (Me veit kor vigtig denne evna er for ein doktar). Han stelte høge maal og mana til aa naa deim. Han sette rettvise krav og var streng paa at dei skulde fylgjast. Dei som stræva med heil hug etter aa naa maalet og lyda kravi, lova han høg, ideel lukka: «*Sanningi skal frigjera dykk.*»

Sjaa dette er løyndomen med alle som hev havt stor personleg innverknad i god leid. Alle som hev sett varige merke i karakteren hjaa eit folk eller hjaa den einskilde, hev vore heile i kjærleik, i offer og i krav til seg sjølv og andre. Dette var og løyndomen hjaa alle store skuleprofetar. Dei brende *seg sjølv* inn i hugen aat ungdomen.

* * *

Naar me no slepper bilætet um sjukdom og patientar og doktar og spør: Kva kan skulen gjera, so det kan verta meir heile menneskje av ungdomen vaar, so svarar me:

Set heile menneskje til tilsynsmenn, til skulestyremenn, til skulestyreformann og til lærarar.

Alle som hev med skulen aa gjera, maa vera heile i kjærleik til skulen; heile i sine krav til borni, til foreldri og til læraren; og heile i si tening for skulen. I heile hender skal borni kjenna seg. Vert me valde til noko for skulen, so er det ikkje for det at me skal verta populære i krinsen, men for det at me skal gjera heilt det som batar skulen best. Me kan visst slaa fast som ei psykologisk og pædagogisk lov, at

heile viljer skaper heile viljer; halve viljer skaper halve viljer.

No maa vel folk i by og bygd vita at det iallfall *er noko i dette*. At fyredømet og den personlege innverknad er ei magt, er daa so ofte umtala. Ein skulde difor tru, at det

var ein sterk og høgmælt spurnad etter karakterer, naar det gjeld aa finna folk til aa styra og stella med skulen. Allvisst maatte kravet paa heilskap verta no. 1, naar ein skal ha seg lærar. Kva ein kravde eller ikkje kravde av søkjaren — *eit* krav maatte vera einrøystes og ufraavikande: *Han skal vera ein mann*, han (ho) skal vera eit heilt menneskje. Er no dette so? Aa jau; stundom. Men ofte, svært ofte, fær ein det inntrykket, at runde elastiske karakterløyser som let «fem være lige», er meir «gangbar» vara enn lærarar som hev principer og derfor interesser og. Plent som det skulde vera likare aa faa ein uppsedar som gjer ungdomen til sjællause rygradsløysor, enn aa faa ein som kveikjer liv og andsvar. Eller plent som det skulde vera tryggare at ungdomen er i slegt med «fromme faar», enn at dei skal verta for mykje menneskje

Det var for nokre aar sidan i ei av skogbygderne vaare. Dei skulde ha seg ein skogstyrar. Det var ein god høgremann som stelte med dette, lyste i bladi og greidde. Og han kravde av deim som søkte, at dei skulde segja, kor dei stod i politikken. Jau daa — dei var høgremenner, alle kandidatarne; so nær som ein. Han skreiv: «Jeg *har* en politisk overbevisning; den sælger jeg ikke.» Høgremannen, han som raadde her, trudde at søkjaren var vinstremann. Men han let honom faa posten. Han tænkte: dette er ein mann. Kandidaten var høgremann. Men det vilde han ikkje fortelja. Han heldt seg for god til aa faa post paa den visi.

Høyra noko sovore, og vita at det er sant! Det er som aa faa vindaugo upp i eit for trangt sjukerom og kjenna den friske lufti.

Paa lag soleis skulde det gaa for seg, naar det er val paa lærar og. Men hev me bruk for aa paastaa, at tilsynsutval og skulestyre i visse høve maa vraka dugande og heile søkjarar for deira meiningar og interesser, so lat oss kjenna det som vaar plikt aa tenkja etter, um ikkje slikt *kan* eller *maa* setja merke i sjæli paa den som vert vraka. Er søkjaren so robust at han ikkje vør (vyrder) det? eller so spenstig at han veks av det? Kor mange gongar fyrr hev han vore ute for aandstvang?

I fyrstningi var han vonfull: «Her er nok rettferd i

verdi, um ho ikkje var i det eller det skulestyret Her er sjølvsagt aandsfridom i vaart frie Noreg.» Og han søkjer, og han trur. Men so vert han kanskje var, at medan han gjeng der og trur paa aandsfridom og rettferd, so dreg elastiske mindre-menner avstad med dei beste levebrød Lat oss ikkje døma honom for hardt, um hans tru paa retferdi daa tek til aa minka. Eller um han smaatt umsenn sig ned til aa verta *det folk vil:* — ein skulehandverkar, som gjer eksamen med «meget godt resultat», og som tenar for maten aat seg og sine. Men daa hev saltet misst si kraft. Og vert sume av elevarne hans heile menneskje, so er det ikkje hans skuld. — Gudskjelov — so galt gjeng det ikkje støtt. Men det gjeng so med sume. Og berre Gud veit, kva verknad aandstvang og urett hev paa lærarstandet i det heile.

Men naar læraren *hev* faat ein hjelpeleg post, daa er grunnen trygg; daa er der levelege vilkor for det som Bjørnson kallar «vekst i karakterens grund»?

Det var i ei bygd upp i ein av stordalarne vaare. Læraren var god ven med nokre av dei rikaste bønderne der, hjelpte deim i politikken og ved vali elles, og vart lønt paa den visi, at han fekk vera med i gjestelagi deira, der han stundom tok eit glas for mykje. Det var ingen som tenkte paa aa setja honom av fordi han synte seg full. Men so vart han avhaldsmann, slutta aa vera i punschelagi aat storingarne, heldt upp aa hjelpa deim ved vali. I millomtidi hadde han faat andre kameratar; millom deim eit par studentar som var avhaldsmenner. Naar dei var heime, hende det at han var med deim og spela «whist». Dette kom ut i bygdi; nokre religiøse menneskje tykte det var for galt, at ein lærar var so gudlaus, og gjorde røra av dette. Haus gamle vener, som fyrr hadde hjelpt honom til aa drikka seg full, slog no olje paa varmen — i all løynd sjølvsagt. Det vart krinsmøte og namnlause brev og mykje staak Presten var skulestyreformann, og han raadde læraren til aa søkja avskil. Og so lutleid var den arme mannen vorten, og so heimlaus kjende han seg, at han fylgde raadet — og kom paa berr bakke.

Summa summarum: Den tid han tente eit visst parti, vart det tolt, at han drakk seg full. Daa han vart seg sjølv og vart herre yver brennevinet og, daa kunde ein skuldlaus kort-

leik gjeva støyten til, at han laut søkja avskil. Hadde han ikkje emancipert seg fraa sine gamle herrar og vorte ein fri mann (personlighet), so kunde han spelt kort og «siddet paa sin tue tryg og tømt sin glædskabs pokal».

Aa herregud — dersom no denne historien var den einaste av dette slaget!

Open feide etter greide lover, kvass strid mot megtige og ærlege motmenner, liding for ei sak — alt sovore kan setja meir staal i sjæli paa bra folk. Men at ein skal gaa der og ottast *garn*, *usynlege garn*, som kan setjast ut av den største usling! Slikt freistar stundom mannen til aa skapa seg um til ein orm, so han i tilfelle kan smjuga seg gjenom garnet. Men no er det just «det ene fornødne», at uppsedaren er ein karakter og ikkje ein smjugar. I mot dette er det berre smaating at han er ein helt i rekning og skrivning o. a. Um han lærer borni aldri so mykje sovore, so kan dei godt vera emne til fuskarar. Aa ja, til kjeltringar med; medan folk med andsvar og staal i viljen altid vil verta saltet og kjernen i samfundet, um dei so berre er aalmugen lik i «færdighetsfagene». Difor skal Noreg (gjenom sine institutioner, tilsynsutval og skulestyre) ropa til sitt lærarstand: «Kjæmp for alt, hvad du har kjært». Tak Gud og samvitet med deg i skulestova, og undervis etter din individuelle givnad. Og gaa ikkje paa naaler. Me veit, at *den* maa ha albogrom, som skal svinga aandens sverd.

Det er so visst ikkje «tilfældigt» (berre eit raam) naar dei lærarar som hev skrive si aand djupast inn i ungdomen, var friskulelærarar.

Naar den danske bonden staar so høgt baade aandelegt og økonomisk, so er det mykje dei aandsfyllte friskulelærarne aa takka — dei som vaaga aa leggja hovudvigti paa personleg innverknad i skulen. Ja hundrad gonger større vigt la dei paa denne usynlege tingen, enn paa det som kan leggjast fram paa ein eksamen. (Sjaa Austlids bok um Kristen Kold).

II.

Er no dette fyrste store der — er læraren eit heilt menneskje, og fær han lov til aa vera det — so vert det meining

i aa venta frukt av arbeidet og i aa krevja noko av kvart av barnet: T. d.

at det skal tala sant.

Lygni er det store stygge merke paa at me er halve og stakarsvorne. Og held me paa og hjelper oss ut av knipa med halvlygn og halvsanning, so vert me meir og meir innhole. Difor skal uppsedaren vera paa post her og hjelpa barnet til aa resikera baade det eine og det andre heller enn aa ljuga. Me maa ikkje gi barnet kjensla av at me gjeng med misstru til det. Men det maa likevel, rett som det er, verta var, at læraren er gløgg, og at det ikkje er so like til aa «juksa» honom. Og er det visst at barnet fer med lygn, so skal den syndi avklædast utan miskun, og barnehjarta maa faa kjenna at det hev gjort ei stor synd. Ja lygni maa etter kvart koma til aa staa for barnet som den største av skulesynderne. Og dette maa gjelde alle formerne for lygni: reknefusk, stilfusk, opne leksebøker under pulten, kviskring, lygn med handsuprekning o. s. fr. — Det skal personleg magt til aa vera ærleg og sann. Øving i aa vera sann er moralsk gymnastik, som styrkjer det innvertes menneskje. I *denne* meiningi *og* kan me segja: «Sanningi frigjer». Hev barnet gjort noko galt, men talar sant og staar til, syner læraren mildt aalvor. Barnet maa faa kjenna at sanningskongen er glad i den som vaagar aa tala sant, naar han er i knipa.

Eg tenkjer det er mange som hev set gode frukter av sitt arbeid mot lygni. Men lat oss ikkje narra oss sjølve. Det *kan* vera so, at barnet sistpaa lærer aa vera sannferdigt *paa skulen:* men at det elles er like kjapt til aa ljuga, naar høvet er der. Skal me ikkje «gjera rekning utan vert», so fær me hugsa, at *det er heimen og bygdi som hev den største innverknad paa barnet.* Det er *ikkje* skulen.

Ein annan ting som skulen lyt freiste med er aa faa barnet til aa gjera

framgjort arbeid

og vakkert arbeid. Vaar tid byrjar aa faa ei svær tru paa skulen. Og allvisst hev trui paa framgjort arbeid og orden i skulen vakna. Det skal styrkja pliktkjensla og andsvarskjensla og uppseda true og paalitande borgarar. Det er daa

vel heller ikkje tvil um at det legg sitt vesle lod i vigtskaali. Men me gjer nok rettast i aa hugsa, at det einaste me er *visse* paa, det er at barnet lærer kva framgjort arbeid *i skulen* er, og kva orden *i skulen* er. Eg meiner: me kan kanskje faa dei fleste til aa gjera godt arbeid aat skulen; me kan jamvel faa mange til aa gjera det med gleda og interesse. Men er dette garanti for at samvitet er vekt til plikt-truskap og andsvar, naar det gjeld andre umkverv av livet? Er me visse paa at det vert gode borgarar, fordi det var gode skuleborn? Nei. Det maa andre krefter til her; krefter som skjerer djupare inn. Det maa aand og personleg magt til. Og so lyt me her ogso ta heimen med i rekningi. Her paa landsbygdi er det so, at barnet er 12 eller 18 timar paa skulen for vika. Men heime er dei i 156 eller 150 timar. *Det er heimen og bygdi som hev størst innverknad paa barnet.* Det er *ikkje* skulen.

Naar talen er um utviklingi av andsvar og karakter, lyt me sjølvsagt inn paa kapitlet um

disciplin og tugt,

rettferdig handsaming i det heile. Rettferdskjensla er ei heilag kjensla i barnehjarta. Den maa ikkje svekkjast, men styrkjast og utviklast. Difor skal det vera faste reglar og lover i skulen. Og for dei skal alle vera like. Ein hovudregel her torde hanskje vera den gamle, som t. d. Spencer ser ut til aa hava tru paa: *Lat barnet so mykje som raadelegt er, liggja som det hev reidt.* Denne lovi hev den fyremunen framum mange andre, at ho er livsens eigi lov. Det er naturlov, kunde me mest segja. Denne lovi møter den unge straks han kjem ut og skal staa paa eigne bein. Difor er han best tent med aa faa verta kjend med denne lovi heime og paa skulen. Men i staden for aa bu barnet til aa møta livet som det er, gjeva dei fleste uppsedarar seg til aa tukla og tukla med «guttemann». Han gjer med vilje det han longe veit er skadelegt for honom sjølv, og brydsamt for andre -- dei same naturstridige synderne um atter og um atter. Men mamma jamnar og glattar det til, ofta paa ein slik maate at «guttemann» ikkje *kan* faa ansvar for det han gjer, med di at det støtt gaar honom like godt, anten han gjer det vonde eller det gode. Og for det meste gaar det

like godt med honom — «trollet» — som med den mykje snildare og samvitsfullare broren.

Men gaar det no støtt so mykje rettferdigare for seg i skulen? Hender det ikkje at me av ymse smaa-umsyn let ein «lathans» vera i ein klasse, der han kjorkje høver eller hev fortent aa vera? Lat og slusket hev han vore, skulka skulen og heft arbeidet. Men han er so gamal og so stor etter alderen. Og det er so leit aa flytta eit barn ned. Det kjem skam paa honom; og um han hefter skulen og hev liten nytte av aa vera i denne klassen, so —. Foreldri ser meir paa skam eller æra enn paa nytten; og tilsynsmennerne likar best at det er fred. Og kanskje han likar freden, læraren og. Latfanten vert der han er. Og paa «avgangsvidnesbyrdet» faar han svart paa kvitt for, at han hev «naaet skolens maal». Med si slusking hev han kome like høgt paa stigen som dei true arbeidararne. Dersom han so vert handsama paa liknande vis heime ogso, kor skulde so den guten faa *det* i seg, at ein skal *fortena* det gode ein faar, og at ein sjølv lyt smida si lukka?

Og som ved upp- og nedflytting so ogso i andre liknande høve. Um ein vill-mann øydelegg friminuttarne for dei andre borni, so tek me ikkje «frikvarteret» fraa honom — let honom sitja inne aaleine og kjenna paa, at han hev spillt sin rett til aa faa morro. Eller um han er upphav til mykje vondt paa heimatt-vegen fraa skulen, so let me ikkje honom sitja atter, so at han kan verta aaleine paa vegen. Jau-visst er mange tilsynsmenn og lærarar greide i sovorne høve. Men dei fleste av oss vil nok helst vera «snilde».

«*Lat barnet so mykje som raadelegt er, liggja som det hev reidt*». Kva er grunnen til at so mykje av det pakket, som England i si tid sende til Australia, manna seg upp og vart «folk»? Dei vart sette i det høvet, at no galdt det um aa vera eller ikkje vera — *ved eigi kraft*. Det var ikkje anna fyre, dei laut til aa retta og bøygja ryggen so mange gonger at han slutta og vera ein «usselrygg». Det dei tente med sit stræv fekk eit anna verde enn det dei fyrr hadde faat utan stræv. Smaat umsenn kjende dei lukka ved aa vera sjølvhjelpne, og daa var «forvandlingen» der. Og Amerika. Kor ofte gjer ikkje *det* karakterer av norske latfantar og

turebassar. Dei hev ikkje slik ei mamma der til aa setja livsens naturlover paa hovudet. Det er meir soleis i det framande landet, at «ein haustar som ein saar». Ein hev ikkje so mykje som ei norsk fatigkassa aa velta seg inn paa.

Her ligg det no nær aa taka med noko um den sumlingi i disciplinen, som skulelovi er skuld i. Eg tenkjer paa den upraktiske skipnaden, at ei liti sak som ofte kunde vera greidd med ein lett smell paa kjaken, skal gaa fra lærar til tilsynsutval og stundom derfraa til skulestyre. Men at ein ikkje styrkjer karakteren med slik aatferd, er so sjølvgjeve, at me treng ikkje ofra mange ord paa det. Skal viljen kveikjast upp til aa gjera det rette i rett tid, so maa læraren faa gaa resolut og raskt fram, naar barnet skal tugtast. Mesteparten av deim som treng tugt, er so laga, at den fylgja av syndi som ikkje kjem straks, den skjelv dei ikkje for. Desutan hev røynsla lært deim, at det ofte veks lauv paa det riset, som ikkje kjem fyrr i næste maanad. Sjølvsagt er det mange lærarar som vantar konduite, naar det gjeld disciplin: men ein burde daa ikkje bitta henderne paa heile lærarstandet for det.

(Sluttes.)

EN OPLØSNINGSPROCES.

Av en kvinde.

I vore dage, da prester og teologer drøfter de dypeste troeshemmeligheter som om de skulde være matematiske formler. er det ikke ganske uvigtig at opstille det spørsmaal: Hvor staar under alt dette den jevne troende sjæl, der ikke søker noget andet i sin kristendom end *troens samfund med Gud*. Jeg sigter da ikke til «kirkefolket», der nærmest betyr presten, medhjælperne og fattigpleiens damer, heller ikke til «det kirkelige lægfolk», der er repræsentert i det forsvindende faatal, som møter op i kirken for at vælge delegerte til stiftsmøter og lignende. Nei, — jeg tænker paa alle de tusinder og titusinder, der tier stille i vore dages teologiske høirostethet for om mulig endnu at kunne faa lov at bevare noget av barnetroen, hvor litet den end lar sig definere av alle de bevis og motbevis, som vor tid har det travelt med.

Jeg tror, det vilde være meget oplysende, om man klart kunde se den opløsningsproces, som i det stille gaar for sig hos alle os, der staar utenfor kredsen av de stridende partier. Mens de konservative i sin iver for at forsvare det gamle, ser paa den nye retning som kirkens fiender og behandler den derefter, og den nye tids mænd i sin tro paa videnskabens ret ofte med haard haand rydder op i gamle, kjære tankerækker, sker der litt efter litt i den almene bevidsthet en omvurdering av saa mange av kristendommens gamle grundsandheter, at jeg ofte med undren spor: Hvor mon vi staar, naar der engang igjen er blit rolige tider i kirken. Ti ikke det eller det resultat, hvortil de stridende parter nu maatte kunne naa frem, ikke denne eller hin retnings seier vil bli avgjørelsen av den strid, som nu paagaar. Mens striden raser og forhandlingerne paagaar, foregaar rundt i sindene den opløsningsproces, som senere aldrig kan tilbakekaldes

eller omgjøres. Selv om det konservative parti aldrig saa meget skulde gaa seirende ut av kampen, har dog de jevne læge kristne gjennemlevet en saadan omvurderingens tid, at de ikke mere vil være istand til at vende tilbake til de standpunkter, de før indtok.

Og dette skyldes i væsentlig grad de saakaldte *bevis*, som fra kirkelig hold leveres overfor de gamle sandheter.

Med stor og hellig andagt har vi kvinder i aarhundreder bragt vore smaa barn til daaben. Ikke i kraft av nogen videnskabelig forstaaelse av daabens væsen eller teologisk begrundet rettroenhet. Simpelthen fordi daaben var der som det synlige middel, hvorved vi kunde bringe de smaa barn i samfund med Gud. Vor egen trang til at gi barnet del i himmerikes goder i kraft av Jesu eget bud. Saa kommer den nyere teologi og siger: Daaben kan ikke virke gjenfødelse men bringer kun barnet ind under Guds forberedende naade. Dette er vistnok noget anderledes end vi har været vant til at tænke os det. Katekismen har jo talt om «gjenfødelsens bad». Men ikke destomindre anfægter det os litet. Ti kommer barnet ind under Guds naadesvirkning, saa har vi dermed naaet, hvad vi søker for det i daaben. *Hvorledes* Guds naade finder vei og midler overfor det lille væsen, er noget vi trykt lægger i Hans faderhaand. Men helt anderledes blir det, naar den konservative apologetik vil til at bevise os, hvor galt dette nye er: Daaben virker gjenfødelse, ti hvo som tror og blir døbt, blir gjenfødt. Nu først stormer de virkelige tvil ind over os. Skulde daaben være intet uten troen? Hvorledes er det da idetheletat mulig at døpe noget barn? Man kan være i uvishet om alt andet — ét *ved* man dog, et spædbarn kan ikke tro. Hvis derfor daabens naade avhænger av troen, er barnedaaben som saadan en umulighet. Jo ivrigere der kjæmpes for at faa os til at forstaa troens og gjenfødelsens store hovedprinciper i daaben, jo mindre frimodighet faar vi overfor barnedaaben. Dette sakrament, som før stod som én klippe i kristenlivet, begynder at tape noget av sin evige herlighet, fordi der av dets forsvarere, av dem som siger sig at vite sandheten om dets kraft og betydning, kræves forutsætninger og meninger som vi ikke længer kan godkjende. Kan ikke daaben virke uten troen, saa kan den

ikke være bestemt for spædbørn, — men saa har den ogsaa været misbrukt i en forfærdelig grad av kirken.

Ved alterens sakramente foregaar en lignende omvurdering. For den enfoldige, ulærde kristen ligger altergangens store betydning i et personlig sjælemøte med Herren. Frygten for at gaa uværdig tilalters ligger i ængstelsen for at bære paa, ville beholde synder, som Hans hellige nærværelse skulde maatte fordømme hos os. I dette møte bringer vi Ham al vor syndeskyld, baade de erkjendte og de ubevidste synder, og han tar dem fra os og gir os kraften til det nye liv i Gud. Dette er alterens sakramentes naade. Ved siden herav har da enhver, mere eller mindre klart, en teologisk mening om Jesu legeme og blod i brød og vin. Men den er dog som regel kun som rammen om billedet, skallen om kjernen. Naar derfor den nyere teologi yderligere avsvækker denne ramme, taler om Jesu *aandelige* nærværelse i brødet og vinen og samler hele brændpunktet om dette indre møte med Frelseren, saa føles dette for de fleste neppe nok som et savn eller en forringelse. Naar kun det indre, syndsforladende moment blir altid klarere, altid fastere, saa er spørsmaalet om mysteriets *hvorledes* dog utenfor vor fatteevne. Det føles derfor som noget av en helligbrøde, naar de konservative i dagspressen og fra talerstolen begynder at tale om Jesu legemlige nærværelse i brødet og vinen. I «sit for os i døden hengivne legeme» eller i «sit forklarede legeme» skulde han være tilstede i det brød, som vi spiser og den vin, vi drikker, og denne paastand bevises ved de krasseste uttryk av Luther, at «naar man tygger brødet, tygger man dermed ogsaa Kristi legeme». Efter disse mænds mening taper altsaa alterens sakramente sin væsentlige betydning, hvis man ikke klart tilegner sig læren om Kristi legeme og blod. Ja, de fleste av dem holder paa, at man endog bør ha en særskilt absolutionshandling ved siden av nadvernydelsen. Men jo mere de søker at levere *beris* for, at Kristi legeme er livagtig tilstede i sakramentet, jo mere beviser det sig, at dette ikke kan *bevises*. Og jo mere betydningen og værdien av sakramentet knyttes til læren om den legemlige nærværelse, jo mere tvilsom og usikker blir den enfoldige kristen. Kan man ikke tro dette, staar man her famlende og tvilende.

kommer man efter de ortodokses forklaring ind i rækken av dem, som «fornægter alterens sakramente», et ord som jo har været slagord om den nye retning. Men som fornægter vover man sig da heller ikke i længden frem til alterbordet. Desuten er det slet ikke Kristi legemlige nærværelse man søker og længter efter, men syndsforladelsens samfund med Gud. Saa viser det sig da, at utallige mennesker holder sig borte fra nadvernydelsen, og det er vel uvist, om de senere kommer tilbake did. Ti det, man bevisst har opgit, fordi der krævedes mere end troen magtede at yde, det taber litt efter hvert sin magt over sindet. Anledningen til dette troesmøte med Frelseren blev fordærvet for os av de teologiske stridigheter om de mindre væsentlige ting. Saa lot vi det hele ligge. Og store værdier er gaat tapt for os.

En endnu betydeligere omvurdering har fundet sted overfor bibelen.

Den enfoldige ulærde kristen har set paa bibelen som Guds ord. Ubevisst har de nyere opfatninger litt efter litt seget ind i os, — den historiske forstaaelse og de nyere meninger om det gamle testamente har vi faat ganske lempfældig, litt efter litt, — og ordet er ikke blit os mindre kjært, tvertimod. Vi norske læser jo ikke meget og systematisk i bibelen, men vi læser dog heller noget vi forstaar, end noget vi ikke forstaar. Mange gammeltestamentlige stykker, vi før slet ikke magtet at forstaa, kan vi nu læse med en vis grad av forstaaelse. Og det ny testamente, især da evangelierne, er jo det, vi mest lever paa. Saa bryter striden ut. Og den ulærte staar uvilkaarlig paa den gamle side, *Guds ord* vil vi beholde, det skal ingen ta fra os.

Men jo mere vi søker at følge med her, jo værre blir vi stillet. Ti det eneste, som kunde rokke vor tro paa, at vi i bibelen har Guds ord, er at de, som forsvarer den, uafladelig kommer tilkort. Jeg vil nævne nogle eksempler.

Den nyere kritik siger, at man i mosebøkerne har gamle mundtlige fortællinger uten historisk videnskabelig sandhet, men dog fortællinger av religiøs og kulturhistorisk betydning. De konservative apologeter kalder dette at fornægte bibelen, forsikrer at Moses har skrevet mosebøkerne, og at disse er

fuldt paalidelige historiske skrifter, hvori hvert ord er «Guds ord» i den forstand, at Gud ikke kan feile.

Tar vi nu for os disse skrifter og begynder at ville studere dem med denne konservative betragtning som ledesnor, blir vi jo længer jo mere tvilsom. Hvis *Gud* har skrevet dette eller ladet det skrive, — hvis dette er *historie*, ja da er det virkelig en eiendommelig historie. Jeg vil bare nævne en fortælling. Vi lærer i bibelhistorien om den fromme Loth i Sodoma, om hvorledes Abraham ved sin bøn frelser ham og om hvorledes Gud bønhører Abraham. Det er en av de herligste fortællinger i det gamle testamente, og intet barn kan høre den uten at gripes av den. Det vil sige slig som den er fortalt i bibelhistorien. Men læs nu den samme fortælling i bibelen, — da blir indtrykket et andet. Gud i himmelen kommer ned til jorden for at se efter, om det er sandt, hvad han har hørt deroppe, at Sodoma er saa ugudelig. Hverken Gud eller Abraham ved, hvormange retfærdige der er i Sodoma. Men i sin kjærlighet til Loth ber Abraham for byen, og Gud lar sig bevæge til at spare byen, hvis der er 5 retfærdige. Dette er der ikke, byen blir ødelagt, men den retfærdige Loth blir reddet. Og hvordan er nu denne retfærdige Loth. Jo, en umoralsk, forfærdelig mand. Da de perverse sodomiter ser englene, blir de grebet av sit rædsomme begjær og vil storme huset hos Loth for at faa dem ut. Men Loth tilbyr istedet at utlevere sine egne døtre til dem, hvis de bare vil la mændene ifred. Og end ikke de to engle finder, at det vilde være uret at utlevere to unge kvinder til denne rasende hob. Derimot hjælper de Loth, og hans familie ut av byen. Og da Loth, efter at være reddet, maa ligge ute i bjergene med sine to døtre, forfører han dem begge og faar barn med dem. Dette straffes ikke av Gud. Men Loths hustru, som i forskrækkelsen over byens ødelæggelse overtræder et saa vilkaarligt gudsbud, som ikke at se sig om, hun maa paa stedet bøte med livet.

Er dette et sagn, en mundtlig overlevert fortælling fra forhistorisk tid, som den nyere teologi siger, saa kan vi læse den med den største interesse. Jo ældre og primitivere den er, jo dypere virker dens indre kraft paa os. Men er den en historisk, av Gud selv godkjendt, beretning, saa omstyrter

den for os mange av vore grundlæggende begreper. Den gud, hvorom her fortælles, er ikke *alvidende*. Vi kan nok i enfoldighet tro, at Gud kunde vise sig *hvis han vilde*, men vi kan ikke tro, at han *maatte* vise sig for at faa undersøkt forholdene paa jorden. Denne fortællings gud har videre en helt anden *moral* end kristendommens gud, ja end jødernes gud. En mand, som vil utlevere sine døtre til sodomitterne, og som saa selv senere bedriver hor med dem, — en slik mand kan ikke noget moralsk menneske, endsige *Gud* regne for en retfærdig mand. At Gud skulde spare ham for hans retfærdighets skyld, men dømme hans hustru til døden i saltstøtten, dette er noget, som vor kristendom sætter sig op imot som uoverenstemmende med Guds retfærdighet og helighet. Er altsaa denne fortælling, som de gamle siger, sand historie, da har vi kun et av to at tro: At Gud var en anden paa den tid, eller at denne fortælling handler om en anden gud end vor. Men i ingen av disse tilfælder har den nogen betydning for vort kristenliv. Og dermed falder det, som skulde bevises. Naar vi saa ser paa, hvorledes denne historie i kristendommens interesse er blit næsten omdigtet til at være den skjønne fortælling i bibelhistorien, saa gripes vi av en tvil, som rækker langt dypere end vi selv magter at lodde: Er idetheletat bibelen og da især det gamle testamente av nogen virkelig betydning for os?

Jeg vil ta et eksempel fra det nye testamente, beretningen om opstandelsen.

Kristi opstandelse er hovedhjørnestenen i vor tro. Er Kristus ikke opstanden, saa er vor tro forgjæves, saa er vi endnu i vore synder. Jo ulærdere troen er, jo enfoldigere vi lever i samfund med Gud, jo mere samler vor erfaring og vort troesliv sig i vissheten om, at han som levede her, han lever nu hos Gud og vi kan i bønnen komme i samfund med ham. Ethvert forsøk paa at rokke ved Kristi opstandelse rokker ved selve troens grundvold for os, og kan kun motbevises ved den mest absolutte videnskabelige eller erfaringsmæssige sikkerhet. Al tvil her er, eller kan bli, skjæbnesvanger for troen.

Saa længe man nu faar lov at leve ureflektert og naivt, har man den faste tro. Erfaringsmæssig, fordi man i bønnen

finder det levende samfund med Kristus, og historisk, fordi fortællingen om opstandelsen staar i evangelierne.

Men saa kommer kritiken: opstandelsens historiske bevis er meget svakt, heter det. Fortællingen om den tomme grav er ikke videnskabelig bevist. Man har ikke øienvidners beretning, og ser man nøie efter, uttaler fortællingerne knapt nok selv med utvetydig klarhet, at Kristi lik var blit levende igjen.

I første øieblik ramler likesom alt sammen for os. Men netop overfor denne hensynsløse søken efter, hvorledes det *virkelig* forholder sig med dette vigtigste hovedpunkt i kristendommen, faar vi da ogsaa desto større tillid til det som helt og uavkortet levnes os som sikkert bevist og fortalt av øienvidner: At Kristus ikke blev i graven, men viste sig klart og tydelig for sine venner, at han levede, at han talte med dem og var efter døden den samme som i livet. Vi føler, at naar dette kan bevises og staar for forskningens øie, saa har vi det vi trænger. Vi har den fulde ret til at si og fasthholde: Er ikke den legemlige opstandelse bevist, saa er sandelig heller ikke det motsatte bevist, og denne tvil rokker derfor ikke ved Kristi opstandelse, kun ved *maaden* for hans opstandelse. Og den overlater vi til Gud. Men i denne fred faar vi ikke lov at bli. Ti nu *maa* der for enhver pris fra konservativ side *bevises*, at Kristi legeme, hans lig, er staaet op av graven og at det var dette samme, jordiske legeme, hvori han viser sig for disciplerne. Er ikke dette skeet, saa har vi overhodet *intet* hevis for Kristi opstandelse. Vi merker da herunder, at de konservative er ganske nøisomme med, hvad de kalder *bevis*. Dette ord, som jo har en alvorlig juridisk betydning, bruges uten større ansvar. Jesu barndomsfortællinger i det nye testamente betragtes som likesaa sikkert bevist som f. eks. Pauli fortælling om, at «Jesus viste sig for over 500 mennesker, hvorav flere endnu lever». Og jo mere denslags bevis skal bevise, jo tvilsommere blir det hele for os. Det volder for disse folk ingensomhelst vanskeligheter, at dette Kristi legeme, som altsaa nu for enhver pris skal være et almindelig jordisk legeme, er saa helt forandret, at disciplerne ikke kjender ham mere, at han kan gaa gjennem lukkede døre og komme og forsvinde som et under. Jo mere

vi hører om det, jo mere blir vi overbevist om, at Kristi opstandelse er troens store under, som aldrig vil kunne bevises, men *maa* troes. Men jo mere kirken lægger al vægt paa, at det skal og maa bevises, jo mere taper det magt over sindet. Ti ad bevisets vei vindes ingen til troen paa dette under, og er troens oplevelse tilstede, saa lar man rolig beviset ligge. Der er ved denne strid intet andet vundet, end at de, der lever paa troens erfaring, endnu mere end før trækker sig ind i den ikke ganske ufarlige subjektivisme, som mere og mere i vor tid søker at frigjøre sig fra alle disse ydre dogmer, der stadig er i kampens krydsild, mens de, der bygger sin tro paa autoritet og skriftbevis føler, at kirken staar paa svake føtter. Og naar bibelordets historiske sandhet endog paa et punkt som dette, om Kristi opstandelse, ikke skal kunne taale videnskapens fulde, klare lys, saavidt man evner at bruke det, saa løsnes lidt efter lidt troen paa bibelen som den ufeilbare kilde til kjendskapet til Gud, og der vil gaa lang tid hen, før man atter i forrige tiders enfoldighet kan høre paaskeevangeliet. Det blir jo nu ikke dette, *at han er opstanden*, som er hovedsaken mere. Nei, nu er spørsmaalet: Hvilket legeme hadde han, da han viste sig for disciplerne. Og kan det bevises, at det ikke var det gravlagte legeme, saa har dermed hans hele aapenbaring efter døden ingen større betydning for de konservative, — det kunde jo da ha været et ganske almindelig — spøkelse.

Jeg kan ikke ta med her alle de vigtige punkter i vor kristentro, som lidt efter lidt under al denne strid kommer ind under forvandlingens lov. Jeg vil tilslut bare endnu peke paa vor opfatning av kirken.

Vi bekjender i den tredje artikel, at vi tror paa «den hellige almindelige kirke». Dette har vi uttalt hele vort liv uten tvil. Hvorav kommer det da, at saa mange av os nu tier, naar denne sætning kommer i troesbekjendelsen? Ganske likefrem, fordi saa mange av os ikke mere tror paa kirken. Jeg vil ikke engang nævne den enfoldige grund, at det føles som bespottelse for os nutidsmennesker at nævne kirken ved siden av Gudfader, søn og helligaand. Det kan vi jo komme ifra, ved at forklare for os selv (i strid med

artikkelens ordlyd) at kirken er den helligaands gjerning eller virkefelt.

Hvad er da *kirken* efter nutidens begrep.

'Den er de troendes samfund, den hellige enhet, hvori vi gaar op i vort forhold til Gud. Den store hellige familie, vi blir medlemmer av, naar vi er sande Guds børn. Det Guds rike paa jorden, hvis herre er Kristus.

Men denne definition av *kirken* passer ikke paa vor kirke, slik som den ytrer sig i det daglige liv. Den passer bedre paa «de helliges samfund», men dette er igjen noget andet end *kirken*.

Med vor bedste vilje er det umulig i livet og dagligtalen at skille begrepet «kirken» fra kirkerne, presterne, gudstjenesterne og menighetslivet. Og kommer først dette ind, blir der en dyp kløft mellem kirken og de helliges samfund. Saa dyp, at vi ikke kan uttale, at vi *tror paa* kirken. Ti det blir ikke sandt. Intet skulde være naturligere, og har vistnok i naivere tider været naturligere, end at de helliges samfund mottes i kirken til bøn og gudstjeneste. Men ingen vil kunne paastaa, at saa sker nu. Ikke alle som gaar i kirken, hører med i Guds usynlige rike som er hellighet, fred og glæde i den helligaand Kirken er ute av stand til at ove kontrol med, hvem der er et Guds barn og hvem ikke.

Og mens i gamle dage mændene var kirken, og kvinderne kun var bisiddere, saa skulde man tro, at det motsatte nu var tilfældet. Ser vi paa vore kirkesondage, hvem der fylder kirkerne, flokkes om alterbordet, deltar i missions- og fattigpleiearbeide, — kort sagt viser sig som *kirken*, saa er det kvinderne. Men ingen vil vel for alvor tro, at ikke ogsaa mændene hører med i de helliges samfund.

Hvorav kommer det da, at mændene falder fra kirken, selv om de selv ønsker at staa i de helliges samfund. Jeg kan ikke forstaa andet, end at det har sin grund i vor tids samvittighetsfuldere, dypere forstaaelse av ordet *tro*. Vor tid kræver det realistiske nøgterne *bevis* for alt hvad man skal sætte sin lid til. At gaa fænomenerne ind paa klingen, undersøke dem tilbunds og saa kaste det uvederheftige bort er jo hvad man i jordelivet mere og mere arbeider henimot. Dette præger ogsaa vor tids kristendomsopfatning. Det realistiske

nutidsmenneske har ofte en inderlig længsel efter et ægte sandt gudsforhold. Og hvis kirken satte det som sit første og største formaal at føre dem ind i dette forhold til Gud, enkelt og enfoldig, saa de kunde erfare sig frem til det personlige kjendskap til Gud, saa vilde de i kirken søke det, de længes efter. Men i kirken har det personlige gudsforhold samme værd som utallige dogmer, som de dels ikke tror, dels tviler paa og dels ikke kan finde noget værdifuldt ved. I like linje med troen paa Jesus Kristus, Guds enbaarne søn staar troen paa «nedfor til helvede»; sammen med troen paa den hellige aand staar «kjødets opstandelse». Alt dette skal troes med en «levende tro», siger kirken. Men for disse mennesker kan kun *den* tro kaldes levende, som de kan *opleve*. Og efter den maalestok blir der meget faa av kirkens dogmer som de tror paa, eller som har værd for dem. Utallige av vor tids mænd lever et fromt gudfrygtig liv i sand selvfornægtelse, pligttroskap og næstekjærlighet, ja ofte ogsaa i bøn til Gud, uten andre dogmer end troen paa en evig *Gud*, for hvem de maa staa til ansvar for sit liv. Og mange av dem, som er naaet frem til troen paa Kristi frelse, klynger sig til hans person gjennem bønnens erfaring, mens hele kirkens kristologi forresten er saa uklar og usandsynlig for dem, at de simpelthen skyver den fra sig. Man kan ikke kalde denslags folk kristne efter kirkens mening. En saa avkortet, indsnevret tro, en saa uklar stilling til kirkens hovedsandheter har *kirken* ingen taalmodighet med. Men disse folk har heller ingen taalmodighet med kirken, som kræver en tro, som efter deres mening intet tænkende menneske kan yde. Hvis kirken endda delte sine dogmer i to slags, dem man *kunde* tro (opleve) og dem man kun behovede at holde for sande! Men saa er ikke tilfældet. En sak som f. eks. treenighetslæren og læren om Kristi undfangelse regnes av kirken netop med til dens hovedsandheter. Men hvem kan i vore dage si om sig selv at slikt *tror* man, hvis man med tro mener selvoplevet erfaring eller historisk bevist sandhet.

Vor tids mænd holder sig derfor i stor utstrækning borte fra kirken. Og hvis kirken vil fortsætte som nu at regne sin største ære i at være en bekjendelseskirke, saa vil det vist jo længer jo mere bli umulig at vinde dem tilbake. Og

faren ligger meget nær, at kvinderne med den stigende utvikling skal gjøre dem følge. Den dag kan komme, da heller ikke kvinderne finder i kirken det, de inderst inde søker: *Kristi svar paa vor tids spørsmaal.* Men hvem skal da kirken bestaa av? Hvor er da «det kristelige lægfolk», hvis meninger til denne dag har været de avgjørende, naar det gjaldt, hvad der var vigtig for kirken.

Troen paa kirken rokkes hver gang en kristen sjæl ser hen til kirken i en alvorsstund og blir skuffet i sin forventning om hjælp. Naar angsten for ungdommen ryster hjemmene, mens kirken anser baade konfirmation- og religionsundervisning for noksaa bra, som de er.

Naar de sociale spørsmaal trænger alle andre interesser i bakgrunden og arbeiderspørsmaalet fylder luften med truende uro, men kirken aldrig tar sig tid til at faa spørsmaalene frem til grundig utredning i lys av Kristi lære.

Naar utallige mennesker gaar og brænder av længsel efter at finde frem til en personlig Gud, hvis han bare var at finde. mens kirken holder møter og konsilier for at dømme og fordømme dem, der bare viker et haarsbred av fra kirkens bindsterke, hundredeaargamle bekjendelsesskrifter.

Naar man i politiken ser demoralisationen i partivæsen og den dermed følgende menneskefrygt og aandstyrani, mens kirken lar de samme synder florere under navn av kristendom.

*

Spørsmaalet trænger sig ofte frem hos mig: Hvor vil vi staa, naar denne tids strid er utkjæmpet. Milepælene flyttes daglig i al stilhet. Er det Guds vilie, at mange av de dogmer, vi hittil har troet paa, skal avstreifes som tidbundne menneskетanker? Da er tiden nu inde til at vi mister dem. *Ikke* fordi de angripes, ti det er vi vant til. Hvor mange gudløse angrep har der ikke til alle tider været rettet mot kristendommen! Nei, men fordi de forsvares saa *slet* og med forstandens istedenfor med *troens vaaben.*

Et ønske maa vi da samle os om i denne opløsningens tid: kast ikke barnet ut med badevandet. Hold paa barnet, alle I, som føler det som et kald fra Gud at faa slaaet bort det menneskelige, det skrøpelige, — badevandet.

Og sørg for, at ikke barnet drukner i badevandet alle I, for hvem det overleverede, det nedarvede, er saa kjært, at det endnu maa prøves og bevares.

Men barnet som maa bevares, er hverken kirken eller bekjendelsen, men sjelens personlige samfund med den Herre Jesus Kristus og med Faderen.

EN EPISODE FRA GJENNEMBRUDDET 1880.

Til belysning av motstanden mot Brandes.

II.

Nytaarsslaget 1880.

Det er ikke saa mange ganger det hænder i historien, at et avisnummer utkommer i 3 oplag. Denne begivenhet indtraf for de danske radikaleres organ «Morgenbladet» lille julaften og julaften 1879. Aarsaken laa ikke i julebetragtninger! Riften om disse aviser skrev sig fra en versificert krigserklæring til *Ploug* og hans «gammelmandsretning», forfattet den første og værste av *Drachmann*, den anden og vegtigere av *Schandorph*.

To slike vers — om de var aldrig saa krigerske — vilde likevel ikke kunnet vække en saa fænomenal opsigt uten i en tid som paa forhaand var ladet med elektricitet.

Og der hadde da ogsaa hele høsten utover (1879) været nok av begivenheter, som hadde gnidd ladningen op i høie potentialer. Det var ikke længer bare det literære publikum, abonnentene paa de mer eksklusive uke- og maanedsskrifter, som var interessert. Den forholdsvis saglige tone var derfor ogsaa forlatt. Naar den store masse skal ta parti i en strid, da maa nemlig stridens gjenstand helst legemliggjøres i personer. Folk flest kan ikke interessere sig for en ting in abstracto. Dermed er det slut med sagligheten. Fra Kaalund-feidens tid og gjennem de politiske og sociale affærer utover høsten fik nu det brede publikum i sigte, ikke *hvad* men netop *hvem* de unge vilde tillivs. Det var ingen ringere end høvdingen *Carl Ploug*. Slikt er altid pikant. Da derfor skuddene blev løsnet i juleklokkenes dage var sensationen saa stor at folket fænget, og den dag lik en flom gjorde større bresche i det gamle bolverk end alle dygtige, men saglige angrep i 9 aar hadde magtet.

Det er konservatismens tragedie at den bevarer gamle værdier paa en slik maate at de smuldrer. Den dæmmer for vaarflommen istedenfor at lede den. Dette er ikke «motbydelig», fordi en mands handlemaate ikke kan kaldes saa naar hans motiver er gode. Og som alle konservative hadde Ploug store værdier at hegne om. Han pekte i de dage paa brøst ved den ny retning som de daværende unge nu selv vil være de første til at vedkjende sig. Men han satte bom. Han var sta. Han fordømte uten forsøk paa forstaaelse. Han led som saa mange som værner værdier, av den stormandsgalskap som fremstiller alle anderledestænkende som tempelskjændere og folkeforførere. Læg merke til hvor ganske anderledes Kaalund ræsonnerte. «Gid jeg kunde slaa eder alle *endnu høiere tilveirs*», skrev han. Han saa det unge liv bryte sig en ny bane. Men han la sig ikke paatvers for dem. Han følte at *hans* inderste livstro manglet hos dem. Han følte deres løshet. Men istedenfor at kommandere: herover i mit spor! søkte han at bøie sin egen livsstrøm i retning med de unges for at føre sin dype tro ind i deres fremgang og paa den maate redde slegten for en ørkenvandring.

Konservatismens tragedie blir livets egen tragedie, fordi det altid er de sta'este som faar stillet sig i første række, saa de unge egges av dem til en motsvarende steilhet.

Naar de mer forstaaende av det gamles forkjæmpere slik træ'r i bakgrunden, da kommer det av at det er de sikre, de færdige, som kan føre «klar tale», som har «rene linjer» og hvis «basun har tydelig røst». Det er disse som stænger og dermed sprænger utviklingen. Men likevel har ikke netop de det største ansvar. Det er de mildere naturer, de som forstaar og føler livsretten i det nye, mens de selv vedblir at leve i de gamle former og lar sig dra med til de gamle resolutioner, dem er det som fra livets synspunkt maa ha det største ansvar. Des flere av dem som taler, des mer kan der reddes, des mindre rives der ned av det som allikevel siden maatte bygges op igjen, des normalere blir overgangen til en ny tid. De er organiske formidlere. Svigter de, blir der linjebrudd. Men av disse mænd var der faa som talte i Danmark i de dage. Som enslige mænd staar Hostrup og

Kaalund paa troens side. Martensen var blit biskop. Ham fulgte mange svende.

I politikken hadde Ploug nu tat parti mot folkestyret. Hostrup hadde i nogen svidende vers (alting gik paa vers i de dage) mindet ham om motsætningen til hans fortid. Det almene danske folk hadde nu ifølge Ploug en komplet mangel paa de egenskaper som berettiger til at delta i politik. Det manglet «utviklet forstand og sterk karakter, opdragelse og kundskap». Det skar Hostrup i hjertet slik at se Ploug i reaktionens sold. Han citerer frihetsveteranens lignelse av de danskes grundlov med en «tolvaarsknægt i kærredsbukser og vadmelstrøie, af simpel borger- og bondeslægt, men med en solstraale i sit øie». Nu føier Hostrup vemodig til:

«Blev dig hans vadmel grovt og grimt?
Synes dig straalen i øiet bleget?
Var det i hans, der sluktes et glimt,
var det ei før i dit eget?»

Ploug lydde ikke til dette varsel fra sine egne. Men des mer lydde hans uvenner til det! Professor Otto Borchsenius, som var deltager i disse tiders liv, sa mig engang at i Hostrups angrep laa i virkeligheten spiren til alle de senere sangerkampe.

Ikke bare Plougs nutid, ogsaa hans fortid blev haanet. Denne i virkeligheten kulturløse trafik, som kjendetegner strebere, florerte overfor hans forhold til 1864 og «Eiderdanismens» fadæse. Det blev akut i 1878, da Prøissen og Østerrik ophævet Pragerfredens § 5 (som lovte sønderjydene folkeavstemning om hvilket rike de vilde høre til). Universitetet skulde netop til at feire 400 aars jubilæum. Nu vilde de gamle sørge igjen, ikke feste De unge vilde netop feste, for at vise verden hvor Danmark laa og hvor gammel kultur landet hadde. Dette forstod alle folk sig paa, og nu kunde man da ta parti. Dermed fik de «unge» rapport med et bredere publikum.

Like efter var *Molbech*, den gamle teatercensor, dum nok til at rakke herlig ned paa B. B. og særlig paa hans da nye verk «Leonarda». Dette førte til kontratræk, en direkte troppeaktion med pipekonserter og utsolgte hus da Molbechs

eget produkt «Faraos Ring» 25de oktober 1879 hadde premiere.

Midt op i dette kom Plougs 50 aars studentjubilæum. Saadan lyst venstre hadde til at bite fra sig, de tidde denne gang, selv om de ikke taalte. Men saa var de des mer stridslystne da Ploug ovenpaa viraken ertet dem aapenlyst ved sine anmeldelser av aarets «jule-litteratur».

Jeg har paany gjennemlæst alle disse Plougs artikler. Det er et trist arbeide. For manden har jo i saa mangt og meget faat ret. Og like vel fremmet han dengang bare motstandernes sak. Det maa klemme en haardt at se hvorledes *maaten* at føre en sak paa kan være saa avgjørende. Det lægger et svært ansvar paa alle som vil forsvare «en god sak».

Jeg tror der er to maater at kjæmpe paa i slike saker. Den ene vil slaa motstanderne ned. Dette vilde Ploug. Den anden vil slaa dem op. Det vilde Kaalund. Ploug og alle tiders mænd av den type følte intet slegtskap med den unge retning. Dens mænd stod for ham som barbarer som brøt ind i kulturtemplet. De maatte drives ut, til de hadde kultivert sig, d. v. s. hadde antat Plougs idealer og begreper om kultur. Kaalund følte slegtskap, han avviste ikke det nye, han *gik ind i dets tankegang,* følte livsslaget i de nye impulser.

Plougs artikler gjaldt særlig *Schandorph, Gjellerup, Drachmann, Ibsen* og *Bjørnson.* Den journalistiske turnering er for den tid at være god. En senere tid vil føle saa meget av det som luft. Indimellem dratter der saa en bisk snert som skal late flot, men som synes skadefro.

Gjellerups bok «Det unge Danmark» er «grøn som omslaget, og foruten at være umoden er den letfærdig. Mer irriterende end egentlig spændende.» Hans «frivole fantasilek» skal neppe «sætte himlen i brand» — saadan hadde Gjellerup formet den nye tids program. Med himlen mente man alt hvad som het religion. Han sammenligner de unge med giganter. Ploug retter det spydig og med en evfemistisk underbetydning til flagermus.

Drachmann er en «kolossal ordgyder. Av natur er han i grunden idealist. Men han har mindre end til husbehov av

karakter og ikke skygge av virkelig fast, alvorlig overbevisning». Hans nye digte er tilegnet *B. Bjørnson* «og man skulde have ondt ved at nævne nogen mer passende», siger Ploug.

Dette er netop -- som han selv sa ovenfor — en irritert mands tale. Og her er vi ved pointet: naar de gamle er irritert over de unge, da utretter deres kritik aldrig noget godt. Ogsaa her gjælder det at der maa være kjærlighet i slaget, intet mindre, intet surogat som velvilje eller lignende, hvis man skal opdra og ikke opirre. Den irriterte gamle mand føler sig som hertug Alba overfor tiggerne. Hans haan er ham en fonøielse.

«Kanske de unge endnu ikke finder tiden gunstig til at kaste handsken,» siger Ploug. «De føler vel den gamle retnings magt. Og glans!» lægger han til, han tænker paa sit jubilæum i forrige maaned. Ak jubilæer er saapebobler. Denne glans og magt tiltrods — to aar efter var Ploug ikke bare slagen, men halvveis glemt. Saa fort gik det.

Og like vel hadde han pegt paa den nye retnings svakheter med ord som dens egne biografer nu kunde bruke. «*De betragter mennesket paa én gang som en Gud og som et dyr*,» skrev han. Og deri har han formet en karakteristik som literatur-historien kan laane av ham. Dette var netop realismens orm.

— Julaften var en onsdag. Søndag før jul blev «Et Dukkehjem» opført. Plougs anmeldelse av denne première er den sidste literære artikel før jul. Han siger at Ibsen her tar «et skridt videre paa avveien».

Saa kom digternes svar til ham lille og store julaften: «Tak for sidst til hr. C. Ploug». Det var disse numre som oplevde de tre oplag.

> «Hvæs spotten til landse, smed harmen til sverd,
> mod ham hvert vaaben I vende,
> det gjælder saa lystig en ledingsfærd
> mod ungdommens, fremskridtets fiende, —»

slutter Schandorph sit julevers i «Morgenbladet».

Trods julefreden kom der megen bitterhet med i det versesvar Ploug smidde i høitidsdagene, og som «Fædrelandet»s læsere fandt paa bladets første side 3dje juledag:

«For slagsmaal med negle og næver
jeg ber De mig undskylde vil;
den færdighet, haandverket kræver,
har De, ikke jeg lagt mig til.»

Schandorphs fremskridt fører i sumpen, mener han. Skulde *Georg Brandes* være opdageren av de vises sten,

«til tankens polarhav at bunde
en aandelig Nordenskjøld født?
Kun skade, man ofte har mødt
hans lige blandt hunde.»

Her brukte Ploug netop «nævene», men ganske vist uten færdighet. Han fik svar i samme mundart:

«For os Deres ord har ingen vægt,
trods al Deres sliden og hiven.
Imellem Dem og den yngre slægt
bliver der krig paa kniven.»

Nu bredte dette opgjør sig ut over hele landet. Hver eneste provinsavis var optat av det. Redaktionen av «Morgenbladet» (det danske venstres organ) oplyser at den mottar saa mange versificerede indlæg — ogsaa fra Norge —, at den kunde fylde mange numre med dem. Saa gjaldt det da at finde ut, hvor den «almindelige opinion» stillet sig. Og her var Plougs blade og venner flinke. De haanet med at de laurbærsyke digtere hadde høstet tornekroner, og Plougs frænde V. Topsøe satte toppen paa kransekaken, da han 22de januar dekreterte: «Nu er Ploug den populæreste mand i Danmarks rige!» En del studenter vilde lave fakkeltog til Ploug, men politiet var ræd for spetakler. Vennene fandt ogsaa hyldesten overflødig «Den almindelige stemning har givet Ploug fuld og tilstrækkelig fyldestgjørelse,» skriver en meddeler til vort norske «Morgenbladet» [1]).

[1]) Motparten derimot, det danske «Morgenbladet» mener, «at 9 af 10 mennesker vil sige, at dette hadde Ploug rigtig godt af, det hadde han længe fortjent». — Man merker tydelig paa dette blads artikler hvorledes det nu er den mer rapfodede journalistik som holder sit indtog i motsætning til de tungtbevæbnede øvelser i «Fædrelandet».

Naar jubelen skal iscenesættes, blir den aldrig langvarig. Halvandet aar senere var den populæreste mand traadt fuldstændig i bakgrunden. Det er farlig at stole paa folkestemning, især i konserverende retning. Er man ikke i pakt med livsrørelsene, saa nytter det ikke. De som lever i snevre kredse eller ialfald bare har personlige forbindelser med meningsfæller, de blir svake ved at bli for sikre i sine meninger. Det nytter ikke at høre om eller læse om de andre standpunkter, paa frastand at lorgnettere det nye som dukker op. Man maa ha personlige baand med dets bærere hvis man skal faa den frugtbare kamp med det.

Endnu oplevde reaktionen nogen seire. Brandes's bortvisning fra universitetet var den vigtigste [1]) Men det var Pyrrhusseire. De hevnet sig frygtelig. Det er karakteristisk at *Hostrup* ivret meget for at Brandes skulde faa adgang til professorposten. Men han stod saa alene De gamle synsmaaters mænd vilde bruke sverdet saa længe de hadde det. De slog drabelig, men de hadde som Sven Dufva misforstaat signalene, og det lille ophold deres motstand voldte fienden, gjorde bare at han for des vildere frem da han fik magten. Der stod jo ikke som hos Dufva en reserve klar bak de gamle. De hadde kvalt ungtrærne, skogbunden var ortodokst gold.

Erobrerne blev nu av samme slags. Det er deres ære vor slægt kan se tilbake paa. Nu har de raset ut Det som er efter dem er en rasert mark. Læs hvad endog Henrik *Pontoppidan* skriver i selve «Politiken» nu 4de februar til Brandes's fødselsdag (B. var som bekjendt «undflyet festlighetene» og tilbragte dagen i Paris):

«Vi har staaet med fakler, med faner, orkester
for at fejre en ven, for at hylde en mester.
Men han var forsvunden — var smilende flygtet
for vennernes tak og de velmente fester.

Man har spurgt, man har skumlet. Selv ved jeg ej grunden,
men jeg hørte en fugl tage bladet fra munden,
en natfugl, en ugle. — Jeg lyttet til skriget
et angstfuldt minut mellem vaagen og blunden.

[1]) Denne strid blev en kamp for sig om aandsfriheten ved universitetet. Nu ser man følgerne av at stænge slike revolutionære ute med magt.

Hvad blev der — saa skreg den — af riget, han skabte?
I grus er det sunket! Og tavshed og øde
nu græsser paa tomten hos fredløse døde.

Den sandhedens sol, han paa himmelen satte —
hvem bragte den glæde? Til hvem gav den styrke?
Han raabte «bliv lys!» — og der voksede mørke.

Den vaarstorm, han rejste i ungdommens sind,
de blomster, der myldred af jord, hvor han traadte,
nu driver i luften som lumrende vind.

Det kundskabens træ, han har plantet i landet,
som favned saa vidt over fjorde og bugter,
forgifter nu folket med ormstukne frugter.

Og Adam, den nye, blev dum som den gamle.
Og Eva forgreb sig paa kærlighedsgaven
og aad med hver lysten gorilla i haven.

Af herlighedsdrømmen blev intet tilbage.
Et luftsyn den var — og nu sank det i jorden.
Men ingen har sørget, og ingen vil klage.

Hvad under, han veg for det festlige møde
og vendte sig mismodig bort fra sit værk. —
Jeg tænker, han fejrer sin dag med de døde.»

Nu bryter igjen noget nyt frem. Og vi som denne gang er unge — om vi kunde lære ikke at rasere fortidens arv, men at ta den op i vort livsarbeide. Styrken er i den indre personlighet. Har vi ikke den, kan vi ha saa mange vaaben vi ellers vil. Det lærer vi av motstanden mot Brandes og av Brandes's eget fald for en ny tid. Det er det indre liv som skaper historie i form av livsfortsættelse. Det ytre avsætter bare arr. Ovenpaa to slike trænger vi nu at der blir liv og vekst igjen.

Eivind Berggrav-Jensen.

ISLANDS NUTIDSDIGTERE,

især *M. Jochumson.*

I.

Der er stor fremgang i Island i vore dage, især i jorddyrkning og alt kreaturstel, i veivæsen, bygningsmaate og husstel, skolevæsen og avholdssak.

Der er ogsaa fremgang i naturvidenskap og i kunsten. Vi har nu mange tonedigtere, én dygtig billedhugger og en maler og flere talentfulde begyndere i alle disse kunstarter. Men av virkelige kunstnere har vi endnu kun faa.

Men av *digtere* har vi en saadan mængde, at vi neppe nogensinde, selv ikke i vor stolte fristatstid, har havt saa mange ad gangen. Flere av dem er forsterangsdigtere. Mange av deres verker er oversat paa tysk, enkelte ogsaa paa dansk og flere andre sprog. Vor poetiske bokverden er saa stor, at jeg ser slet ikke utover den. Nogle av vore digtere har faste digtergager.

I det 17de aarhundrede fik vi vor allerstørste og ædleste digter, kirkeskalden *Hallgrimr Pjetursson.* Dengang var vort folk i sin dypeste fornedrelse. Men saa stor var dog kraften i folket, at det kunde frembringe en saadan aand. Han vakte og omskapte folkets kristenliv. Og kristelig talt staar vi og lever paa den grund, han har lagt og dyrket.

I det 18de aarhundrede fik vi nogle dygtige skalde. Men to meget store i det 19de aarh. første halvdel

Den første er amtmanden *Bjarne Thorarensen.* Han er en trostærk, kristelig kjæmpeaand. Han elsker Islands gamle helte og Nordens oldtidsaand Han minder saaledes om Grundtvig. Men han minder ogsaa om Wergeland i sine idéers rigdom og i sin rene, sterke erotik. Eiendommeligt for ham er hans lyse syn paa doden. Han var ogsaa en glad og modig mand, der virkede kraftig og uegennyttig.

Den anden er naturforskeren *Jonas Hallgrimsson*. Han minder om Welhaven i sin skjønhetssans, sin fagre form og sin skarpe kritik. Bjarne og Jonas var meget forskjellige. Den første var skapende kraft, men stundom noget grovkornet. Den anden var harmonisk og fin formmester i alt. De virkede dog altid sammen som venner, elskede sit fædreland og alt nationalt. Bjarne gav f. eks. mange penge til at bygge fjeldveie.

Begge har paavirket mange av vore senere digtere.

Samtidig med disse to var *Hjálmar Jónson* og *Sigurdr Breidfjörd*. De var bondemænd og gik aldrig i skole. Men dygtige skalde var de. Hjalmar var meget fattig og de fattiges første talsmand. Hjerteløshet og mammondyrkelse slog han tilblods med sin tunge og skarpe spottepisk. Han var religiøs; men ydmyg var han dog ikke. Stolt og trodsig var han i alle forhold. Sigurd sang om gamle kjæmper og om det daglige folkeliv.

Fra 1820 til 1835 fødtes *disse 8 digtere*, som jeg nu skal nævne. Og i den tid vaagner mange gode kræfter, og mange ædle frø spirer da.

Jón Thoroddsen skrev de første islandske bondelivsfortællinger. Han maler pent det vakre, men utler det stygge i folkelivet. Han skrev en mængde sange og digte. Han gik frivillig med i den slesvigske krig 1850.

Grimur Thomsen digtede ofte som Bjarne i Eddas aand. Han sang om stolte, ubøielige kjæmper baade gamle og nye. I sit store digt «Stjærnedrom» viser han sig som mystiker.

Naturforskeren *Benedikt Grøndal* er en av vore største digtere. Han skrev ophøiede digte om stjernehimlen, drama om Valhallas guder og epos om Orvarodd. Han skrev den første islandske æstetik og brød nye baner i vor naturkundskap. Han var, som alle de nævnte digtere, en alsidig aand, men dog kirkelig troende.

Gisli Brynjólfson var sorgens dybsindige sanger. Hans «Jakobs Graad over Rakel», er et av vore mest gribende digte. Hans livssyn er mørkere end de nævnte digteres. De alle og han er nu døde. De fleste følgende digtere lever endnu.

Steingrimur Thorsteinson er en av vore største digtere, maaske vor største romantiker. Hans mange filosofiske digte

og smaa vers minder om Schiller og Goethe. Han er vor største naturdigter næst efter Jónas Hallgrimson. Hans livssyn er frit og skjønt, men noget vemodigt. Hans tro er nærmest filosofisk unitarisme. Han er en mesterlig oversætter.

M. Jochumson, hans samtidige, nævnes senere.

Brynjólfur Jónson er en selvlærd bonde, men efter vore forhold stor tænker, ogsaa digter. Hans hovedverker er episke og filosofiske digte. Det største: «Speil og Gaade», er et kosmisk digt. Det omspænder jo hele universet.

Páll Olafsson holder sig mere ved jorden. Han er hjemmets digter. Hans mange digte om hans hustru er udmerkede. Han er en stor versekunstner, og hans digte er fulde av humor og slaaende billeder.

Om de fleste av de nævnte digtere maa læses noget andet og mere i «For kirke og kultur» 1904 av mig og av presten *S. Holst Jensen* 1894 i samme tidsskrift. *Der* er ogsaa meget om vore *salmedigtere*.

Man pleier at regne de fleste av disse nævnte digtere til romantikerne. Men neppe altid med rette. De forskjellige poetiske strømninger findes forenede hos mange av dem.

En merkelig og stor digter er *Kristjan Jónsson*, f. 1842, d. 1869. Han er udpræget pessimist. Han var fritænker og trøstede sig av og til med den «evige søvn», men kunde dog ikke helt løsrive sig fra barnetroen. Han skrev en mængde herlige sange og større digte. Et av de bedste er «*Haabet*», et vældigt, men mørkt verdensbillede. «Haabet er livets skytsengel; haab, som dog kun er et *digt*. — Salig er den i sandhed, som kan leve og dø i det»! Saa blir han dog aldrig skuffelsen var. Derfor kunde Kristjan skrive kristelige trøstekvad — det var intet hykleri. Vantroens «sandhet» var jo for de fleste saa styg og brutal, men troens digt atter saa deiligt og ophøiet. Hvem kan ære den «sandhet», som dræper alle aandens ædleste «blomster»? Hans fritænkeri var djærvt og ærligt, løp linjen ut, tok konsekvenserne.

Saa har vi en række digtere, fødte fra 1850 til omkring 1860. Jeg nævner nogle av dem. Realismen hos dem er vel noget rikere end hos de forrige.

Jón Olafsson er en politisk frihetssanger. Han har blandt andet skrevet meget kraftige, men bitre digte mot

Danmark. Men flere andre av vore digtere er ikke helt fri for at nappe danskerne.

Gestur Pàlsson, en av G. Brandes's islandske beundrere, er en av vore første og dygtigste novellister. I to av sine største og bedste noveller har han den fortjeneste, at han med held gjør troløshet i elskovsforhold latterlig og foragtelig, og ellers som regel taler de nedtryktes sak, haaner vor spirende standsforskjel, men ser ellers ikke meget godt i verden.

Einar Hjørleifsson er maaske vor største romandigter. Han er en rik og dyp natur, paavirket av flere modsatte strømme, f. eks. brandesianismen og spiritismen. Han er endnu i sin fulde kraft, og vi venter meget mere fra ham likesom ogsaa fra mange av vore nulevende digtere.

Indridi Einarson er vor anden største dramatiker, har skrevet flere skuespil bygget paa vore folkesagn og historie. Vor dramatiske digtning er ellers i sin barndom, noveller og romaner atter kommet meget videre. Og i al lyrik kan vi sikkert maale os med hvilkensomhelst nation.

Jónas Jónsson er ogsaa en dygtig novellist. Hans fortællinger er tildels moralske straffetaler i kunstform. Han maler især de svake sider i vort samfund: egenkjærligheten, ustadigheten og smaaligheten o. s. v.

Hannes Hafstein, som før var minister, er livsglædens og livskraftens lyse og djærve digter, men dog en dyp natur, derom vidner hans bedste digt: «Søsters død».

Torstein Erlingson er den største av vore fritænkerske digtere. Men som mange saadanne er han kristelig i sin moral. Han er de lidendes talsmand. Hans store digt: «Paa sygehuset», er aldeles rystende og gjennemskjærende. Det er stilet mot helvedstraffen. Han er mester i at digte paa vore kunstfærdige versemaal, som ikke blot har enderim, men ogsaa bokstavrim og **midtrim**[1]).

Vi har mange andre nulevende digtere, ikke blot i Island, men ogsaa blandt vore landsmænd i Nord Amerika. Der lever over 20 000 islændere eller femtedelen av vort folk.

Blandt vore bønder, folkeskolelærere, ja ogsaa vore kvinder er der ikke faa digtere, som har meget, der er værd at

[1]) *Midtrim* er en for Island særegen, smuk rimform.

skrive om. En av disse forfattere har paa en merkelig maate søkt at forherlige selvopofrelsen. Men det vilde bli altfor langt at nævne dem i dette stykke. Mange av dem er dog likesaa gode digtere som nogle av dem, jeg allerede har nævnt.

II.

For dog at gi læserne ett større digterbillede, vil jeg utførligere skildre vor nævnte gamle digter

Mattias Jochumson.

Det er dog næsten over min evne at skildre hans storhet. Jeg regner ham for vor største nulevende digter. Vel har nogle av de nævnte nulevende skrevet mange likesaa gode digte som mange av hans, *men han har digtet langt flere gode digte og digterverker end nogen enkelt blandt dem alle.* Hans aand er den rikeste, og han flyver høiest.

Ingen digter i vore dage er saa meget elsket av vort folk som *denne vor digterkonge.* Neppe nogen nulevende nordisk digter har saa stor betydning for Norge og Danmark som Mattias for Island.

Det være straks sagt, at naar jeg i dette stykke oversætter i prosa nogle ord fra hans digte, saa forholder disse oversættelser sig til hans ord som en fuskers kopier til Rafaels kunstverkers. Tankerne blir, skjønheten gaar.

Jochumson er født 1835. Hans forældre var fattige, men ædle og oplyste bondefolk. Han var først gjæter, saa kjøbmandstjener og sjømand. Saa gik han i latinskolen i Reykjavik i 4 aar, saa paa præsteskolen der i 2 aar. Saa var han præst i 7 aar. Derefter var han redaktør i 6 aar. Saa atter prest i 20 aar. I aar 1900 tok han avsked som prest og har siden levet som bare digter, har naturligvis digterløn: 1500 kr. + 500 pension.

Han har været gift 3 gange. De to første koner døde efter kort samvær. Men i det tredje egteskap har han nu levet i 33 aar, og kun i det fik han barn (11). Hele hans familieliv har været mønsterværdig smukt, trofast og kjærligt.

Som *prest* var han meget avholdt, men mest for sin digtning og menneskekjærlighet. Han var jo som Wergeland, saa godt han evnede, alle fattiges og lidendes ven og hjælper.

Han var ikke saa ortodoks prest som folk var vant til. De fandt at han talte herligt. Men han gik ikke altid paa de gamle stier. Hans aands skabertrang var saa sterk, at han altid maatte komme med noget forholdsvis nyt, maatte lægge nye veie, saa nye frø, bygge noget nyt, men stundom rive væk det raadne.

Jochumson var udmerket *redaktør*. Meget frisindet, men taalte ikke haarde ord om Danmarks regjering eller folk. Det var ellers ikke politik, der laa ham mest paa hjerte. Nei, det var kristeligt liv og oplysning, brodersind og kundskap. Han har vakt kristelig tro hos mange med sine salmer og avhandlinger. Han har altid søkt at oplyse os om de aandsstrømninger, som herskede i Europa og Amerika. Og det gik let for ham, ti han fulgte godt med tiden. Han holdt en mængde nordiske og engelske blade og tidsskrifter. Den engelske og amerikanske bokverden med sin tro, sin kraftige og djærve handlingsaand passede bedre for Jochumsons sind end nutidens tyske og franske aand. Den negative kritiksyke holdt han ikke av. Han reiste flittig. Fem gange var han i England, fire gange i Danmark, to gange i Norge og én gang i Amerika. Og i alle disse lande var han længe ad gangen, ukevis i det mindste; han saa opmerksomt paa kulturen, talte med mange stormænd og fik mange venner.

Kom saa hjem til Island med ny lærdom og foryngede kræfter, skrev mange manende ord om kulturens gode sider. Men han saa ogsaa klart dens skyggesider. Derfor sa han som saa: «la ikke pengemagt og standshovmod trykke de smaa. De svake har den samme ret til livets goder som de sterke. Alle er éns budne til livets bord. De sterke har ikke betalt adgangen dertil ett øre mer end de svake». Kristelig socialisme var vistnok hans ideal. Han var altid de fattiges og de ulykkeliges talsmand. Broderlighet mellem alle klasser, imellem alle folk, især da det danske og det islandske og det norske laa ham altid meget paa hjerte. Han siger bl. a. om dette emne:

«Tro paa din kraft og dit mod, og tro paa det godes seir; ondskapens haardeste staal kløves med kjærlighetens sværd. Tro paa sandhetens sjæl og alle nationers forening, broderkjærlighet, humanitetens kraft, vor slægts dannelse og seir».

Han mæglede altid mellem de stridende partier. Han haanede aldrig eller utskjældte sine motstandere; undgik ordstrid, men holdt fast ved sin mening. Han skrev ogsaa: «Det bedste raad til at utrydde dumhet og fordomme er ikke det, at hugge med lidenskap til begge sider, men det at indplante i menneskenes hjerter nye «storsandheter», saadanne sandheter, som ikke kan forenes med vildfarelsen, men som løfter hjertet opover den».

Men som *digter* er Jochumson størst. Han har skrevet en uhyre mængde *alle slags lyriske digte*, nogle dramaer og enkelte episke digte. Hans verker utgjør 4 – 5 store bind foruten hans oversættelser. Han er en stor mester i alle *lyriske digtarter*.

Han er vor oprindeligste og inderligste *salmedigter* i vor tid; 17 av hans salmer er optat i vor kirkesang (de fleste av dens salmer er forøvrigt digtet av indfødte salmedigtere), foruten 9 han har mesterlig oversat eller maaske rettere omarbeidet.

Hans kortfattede *historiske digte* er mesterverker. De handler mest om fædrelandshistoriske, men ogsaa om verdenshistoriske personligheter.

Der er *Snorre Sturlason* omgiven av sine mordere. Der er vor store folkehelt, biskop *Jon Arason* ved skafottet, han, «som mot øksen svang aandens skarpe kjæmpesværd».

Der er vor store reformationsbiskop *Gudbrandr Þorláksson*, han som oversatte for første gang hele bibelen paa islandsk.

Der er *Hallgrimr Pjeturson* paa sit langvarige kvalfulde dødsleie. Der er vor ædle fremgangshøvding *Eggert Ólafsson* (1726 – 1768) i sin sidste kamp med havet. Han var en stor fædrelandsven og videnskapsmand og virkede meget godt.

Men Jochumson stanser ikke ved islandshistorie. Der er *M. Luther*. Jochumson beundrer naturligvis hans tro og kraft, ser i hans kampe lysets kamp mot mørket.

Der er *Boere i kamp med Engelskmænd*, o. s. v. Jochumson elsker kjæmpekraften, men hader dens misbruk. I dette og meget andet minder han om Grundtvig og Bjørnson.

Saa har vi hans *naturdigte*, de gir os billeder, som viser os helt landskap eller naturliv i store træk, men ikke dets enkeltheter.

Men billederne henriver os. De er saa majestætiske. Jeg vover ikke at forsøke at gjengi noget av dem. Man maa selv se. Det er ellers menneskeaanden, men ikke naturen, som sysselsætter ham mest. Og det er aandens magt over materien og døden, som mest inspirerer ham.

Saa endelig hans utallige *mindedigte* over avdøde folk i alle livsstillinger. *Der er han maaske mest hjemme.* De sidste øieblikke av et menneskeliv er for ham gjerne de største. Disse digte er sande sjælemalerier. Det lønner sig for en sjælekjender og skjønhetselsker at gaa igjennem dette billedgalleri.

Det viser os personernes sjælskjærne og hovedveien i deres livsgang. Det viser os det islandske folkeliv i alle former, forklaret og dog sandt. De fleste av dem er herlig poesi og fulde av dype tanker. Her sætter jeg tre av saadanne strøtanker:

«Der findes skjulte døre til frelsens sale, som aand og kjærlighet alene kjender, derfra ser dødens store hav ut som et smeltende snefnug paa rosernes hjelm».

«Døden er et stort hav, men kjødet er straa; men sjælen er god svømmer og synke kan den ei».

«Reis fri, du som letter anker og heiser seil til solens strande. Find havn hos dem, som hos den hellige brønd husvaler sjælen naar solene dør».

Jeg nævner kun ét av hans mange *dramaer*. «*Skuggasveinn*». Det er bygget paa de mange smukke og romantiske folkesagn om fredløse kjæmper, der skulde leve, dels som enkeltmænd, dels som smaa samfund imellem snefjeldene paa Islands ubeboede høisletter. Det er fuldt av udmerkede sange, som for længe siden er blit til meget avholdte folkesange. Der er en rik avveksling og store og morsomme karakterer. Der er kvikke og træffende samtaler. Det viser os den gamle kjæmpekraft i forening med nutidens islandske sagnromantik. Hovedpersonen overgaar næsten alle sagatidens kjæmper i trodsig kraft. Dets formfeil veier ingenting imot dets store fortrin, især dets ædle aand. Jeg har læst mange skuespil og set nogle opført. Men jeg foretrækker «Skuggasveinn», fremfor de allerfleste skuespil, jeg kjender. Han har ogsaa skrevet flere større episke digte, det bedste av dem er

«*Grettirs ljód*». Det skildrer den stolte, ædle fredløse saga-kjæmpe, *Grettir den sterke.*

Saa vil jeg nævne *Jochumsons religiøse anskuelse.* Den gaar jo som en rød traad igjennem alt hvad han digter og skriver. Men hans tro lever kraftigst i hans digtning. I digtning er han sig selv. I prosa neppe altid.

Sterk og blid tro paa Guds faderlighet og paa Frelserens broderlighet og ubøielig tro paa menneskets evige liv: dette er hjertet i hans religion. Han har faa dogmer. Men tror fast paa dem han har. De andre lar han gjerne ligge i fred. Kun mot læren om den evige pine kjæmper han. Den strider jo imot hele hans tankegang. Han har en meget sterk tro paa det gode i menneskenaturen. Er skarp til at se det gode i alle, selv i kjeltringerne, har maaske endnu sterkere tro paa gudsbilledet end Grundtvig. Jochumson mener, at folk, saavel vantro som troende har en overtro paa det ondes magt, men altfor ringe tro paa Guds kjærlighets almagt: «Gud *kan ikke* frelse alle». Slig en tosset vantro mener han. Derfor tror han gjerne at alle mennesker tilslut blir salige. Vistnok synes han stundom at mene at fortabelsen er mulig, thi han siger i en salme: «Du, som avviser Guds sidste besøk, frygt for sjælemordet!» Og man har ikke glemt at minde ham om dette ord. Men som regel tror han paa, at alt tilslut faar en god ende Han tror, at «Herren staar ved roret paa menneskehetens skib og fører det tilslut i den rette havn».

«Glade sjæle skal se englevinger, der hvor skyerne skjuler solen, og hører i luften halleluja — ti hvad er menneskenes lidelser andet end forsvindende skyer paa tidens flyvende hvælving. Mennesket er paa veien til hjemmet, Gud eier alle stier — veien er lang, men tilslut naar enhver hjem — du trosvage sjæl, som frygter for din skjæbne, hvorfor er du bange? Paa almagtens skuldre sidder kjærligheten. — Ingen er saa ond, at han ikke naar frem. Den foragtede landstryker, han, ogsaa han har fremtid, vækst og fremgang. - Men ak — hvor længe skal vor landflygtighet vare? Alle endelige væsener skal naa sin fylde. — Frøkornene hviler endnu i det mørke muld. — Men tiden gaar, og tilslut kommer vaaren —». — «De som elsker skal ses igjen. — I alle, som elsker og længes! I skal forenes tilslut».

Saaledes taler vor digter; og dog har han løpet linen ut som *tilskuer* i vantroens verden.

Dr. G. Hannesson, vor ædleste og største fritænker, siger om denne Jochumsons anskuelse: «Dog — dette er maaske den eneste livsanskuelse, som er noget værd». Altsaa fritænkeren Hannesson finder saavel vantroens som ortodoksiens anskuelser like ubrukbare. Jochumsons kan han helst med.

Men hvorledes beviste Jochumson disse sine djærve paastande? Ja, jeg tror han har været meget fortrolig med universalisternes bibelske og filosofiske grunde. Hadde man sagt til ham: «Gud tvinger ikke de onde til at gaa ind i himmelen», saa tror jeg han hadde svaret: Ingen fader lar sit lille barn faa frihet til at springe ind i flammerne!» Han kaldte den gjængse helvedeslære: «den stygge lære». «Den har gjort kristendommen stor ugagn og stor skam».

Men de ortodokse der oppe, og især da de ortodokse islændere i Amerika, taalte ikke denne lære om alles frelse. De mente ogsaa, at M. Jochumssons tro paa Kristus ikke var kirkelig nok. De vilde derfor helst faa ham til at trække sig tilbake som prest. Det gjorde han ogsaa, men holdt fast ved sin mening. Han har ellers ikke skiftet anskuelser. Han er altid tro imot sine ungdomsidealer. Han er altid ung. Alle nye anskuelser hilser han med glæde, naar de bare er humane og baarne frem med ærbødighet. Han er som den sterke gamle ek. Grenene svajer lidt i de sterkeste storme. Men stammen staar fast som grundfjeldsklippen i havet. Og grenene blomstrer og bærer og spreder altid frø, som spirer i det uendelige.

Han har virket meget som oversætter. Mange av Shakespeares dramaer, nogle av Byrons, Tegnérs, Bjørnsons og Ibsens verker har han oversat. Ogsaa en utallig mængde smaastykker og digte av andre fremmede forfattere. Han oversætter mesterlig. Nogle av hans oversættelser er bedre end originalen. Han har hat og vil komme til at ha saa stor og saa god betydning for vort folk, at den endnu ikke kan maales. Vore nordiske broderfolk burde lære ham at kjende. Det koster arbeide. Men det arbeide lønner sig.

Noget lignende kan sikkert ogsaa siges om mange andre av vore digtere, baade dem jeg har nævnt, og dem jeg ikke har nævnt. Ogsaa av dem vil norske læsere høste utbytte. Og lægger norsk publikum nogen videre lyst for dagen til at kjende flere av vore digtere, saa skal vi nok sørge for at den lyst tilfredsstilles. Jeg har jo, saa at sige, blot nævnt dem. Jeg har her kun tat én av vore store aandens mænd, og git blot et lille, svagt glimt av hans rike og skjønne idéverden.

G. Hjaltason.

LITERATUR.

Anmeldt av *Thv. Klaveness:*

Lægmandsbevægelsen i Tyskland. En utsigt over de senere tiders vækkelsesbevægelser og frie kirkelige sammenslutninger indenfor de tyske landskirker, av *G. Skagestad*, prest. Kr.ia. Lutherstiftelsens boghandel. Pris kr. 2,40.

Det er et godt og nyttig arbeide pastor Skagestad her har levert. Det bidrar i væsentlig grad til at utvide og utfylde vort kjendskap til de kirkelige forhold i Tyskland, og disse forhold har det sin store betydning for os at kjende, for Tyskland indtar jo dog i mange henseender endnu en ledende stilling inden protestantismen. I regelen er det enten den videnskabelige teologi, eller de mange slags anstalter og foreninger som i Tyskland bærer navn av indremission, eller de offentlige kirkemøter og synoder, vi læser og hører om dernede. Vi faar let det indtryk at heri gaar det religiøse og kirkelige liv der op. Pastor Skagestad lærer os noget andet. Han viser os, at ved siden av og i mere eller mindre bestemt motsætning til alt dette gaar der en religiøs bevægelse av stor styrke, med en utpræget holdning og utbredt over det hele land. Det er det religiøse liv, som her kræver sin ret likeoverfor det lærde pedanteri og det geistlige anstaltmakeri og det synodale regjereri, og tar sin ret trods det altsammen. Skagestad sier selv i forordet, at han har avholdt sig fra «ethvert forsøk paa en novellistisk skildring» og tat sin «opgave ganske nøkternt og saklig som den at gi saavidt mulig paalidelig, aktmæssig bevidnet kundskap.» Boken er derfor noksaa tør. Allikevel læses den med stor interesse, for det den meddeler er i sig selv baade saa nyt og saa interessant at det virker spændende. Resultatet man sitter tilbake med naar boken er læst, er dette: hverken nutidens teologi, den moderne likesaalitt som den forældede, eller nutidens mange slags anstalter for at avhjælpe kirkens

skader, eller nutidens forfatningsdannelser — heller ikke den frie folkekirke» — er istand til at tilfredsstille nutidens religiøse liv. Det reagerer i grunden mot det altsammen som ting der hører «denne verden» til. Boken anbefales derfor alle kirkens venner til læsning og prof. dr. Ording og prof. dr. Taranger til studium i fællesskap.

Otto Anderssen: **Henrik av Navarra** og de franske huguenotter. Fra Bartholomæusnatten til det nantiske edikt 1572—1599. Kr.ia. Aschehoug.

En umiddelbar fortsættelse av forf.s i 1907 utkomne «**De franske huguenotter**». Se derom «For K. & K.» XIV, s. 242 f. Den samme fængslende fremstilling som udmerket denne bok, udmerker ogsaa dens fortsættelse. Emnet har dog ikke fuldt samme interesse. Vi har ikke længer slike storartede religiøse skikkelser som en Coligny og Jeanne d'Albret. Politikken har trængt den religiøse begeistring til side. Henrik av Navarra er blit hovedpersonen, og han er ganske vist en interessant personlighet, som trods alle sine store feil dog vinder sympati. Men nogen troeshelt er han langt fra at være. I hovedsaken er han en forræder mot deres sak som ofret liv og blod for hans trone. Huguenotternes historie er i det hele tat dypt tragisk. Saamegen religiøs begeistring og etisk kraft, saameget heltemod og frisind, saamegen glimrende dygtighet, og dog nederlag. Det nantiske edikt hvormed boken ender, beskytter dem vistnok saa de kan eksistere, men det sker paa en saadan maate at man forutser nye farer. Politikken hadde gjort dem til en stat i staten, og som saadan lar ediktet dem bestaa. Det kunde man vite — og vi vet det jo altfor godt — at det vilde den franske stat, som mere og mere blev ensbetydende med den franske kongemagt, i længden ikke tillate. Vi forutser det som kom med Henriks sønnesøn. Vi spør uvilkaarlig: hvad kan grunden være til at en saa ædel sak og saa ædle kræfter led nederlag, og det i kamp med motstandere av saa langt ringere værd. Vi har nu engang vanskelig for at finde os i at det gode skal ligge under for det onde. Uvilkaarlig tror vi paa dets seier. Ligger det under, forutsætter vi straks at det har en skyld paa sig som det maa sone. For min del drives jeg her henimot samme opfatning som jeg an-

tydet i min anmeldelse av første del. Den franske protestantismes ulykke var klarligvis den, at den mere og mere blev et politisk parti. Men det var ikke andet end den nødvendige følge av at den grep til vaaben for at forsvare sin tro. Med vaaben følger nødvendigvis politik. Derfor hadde ogsaa baade Luther og Calvin været mot at man vilde forsvare evangeliets sak med vaabenmagt. De vilde at de evangeliske skulde vælge martyriet, saaledes som de første tre aarhundreders kristne hadde gjort. Det er nu vel ingen tvil om, at disse seiret netop fordi de valgte martyriet. Hadde de forsvart sig med vaaben i haand, hadde romermagten knust dem. Er denne betragtningsmaate rigtig, da har vi forklaringen ikke bare paa den franske protestantismes nederlag, men ogsaa paa protestantismens stansning i det hele. Det var jo ikke bare i Frankrig man grep til vaaben for evangeliet; man gjorde det samme i Tyskland, Schweiz, Nederlandene o. s. v. I England var evangeliets sak likefra først av gift politikken i vold. Luthers og Calvins krav til de evangeliske at de skulde lide for evangeliet uten at sætte sig til motværge, blev ikke fulgt. Derfor vandt de heller ikke de første kristnes seier. En Colignys heltemot var i virkeligheten til skade for den sak han kjæmpet for. I Kristi kirke gjælder Kristi ord: Gjem dit sverd paa sit sted! — Forf. har i sin første bok uttalt sig mot denne opfatning. Jeg synes at hver side, navnlig i denne hans anden bok, leverer bevis for at den er rigtig. Begge bøker være forøvrig alle venner av historisk læsning varmt anbefalet.

Kirkeleksikon for Norden. Udgivet af *J. Oskar Andersen,* Docent i Kirkehistorie. 56 Hefte. Slutningshefte af III Bd. København. Hagerup (Hovedkommissionær i Norge Aschehoug & Co.).

Dette dygtige og nyttige verk, hvis redaktion blev paabegyndt av biskop dr. Fredrik Nielsen og efter hans død fortsættes av docent Andersen, anbefales alle teologer og andre som ønsker et verk, hvor de med lethet kan finde grei og nødtørftig oplysning om alt som hører med til teologi og kirkeliv. En mængde dygtige medarbeidere i alle nordiske lande leverer bidrag til det. Bind I koster indbunden kr. 19,00, bind II kr. 20,50, bind III kr. 19,00. Dermed er man kom-

met ut bokstav R. Man haaber herefter at kunne levere 4 hefter à 3 ark om aaret.

Til Gud. Femten prædikener holdte i Hellerup kirke af *Joh. Nordentoft*. København. Vilhelm Prior.

Nordentoft indtar en fremskutt plads mellem de yngre danske prester. Ved sit nidkjære arbeide og sin dygtige forkyndelse har han samlet en forholdsvis talrig menighet om sin prækestol ute i den fine villaby Hellerup ved Kjøbenhavn. Hans prækener er, som den utgivne lille samling viser, korte og enkle. Som regel gir de en enkelt tanke, som anbefaler sig ved sin friske umiddelbarhet, og som trænger like ind i det virkelige liv, med tugt og med trøst, og særlig med kald til at gi sig helt over til Gud.

Anmeldt av *Johannes Johnson:*

Jonas Gudlaugsson: **Sange fra Nordhavet**. Islandske digte. 84 sider. Gyldendal N. F. 1911.

Efter min ringe forstand staar vi her overfor en lyrisk kraft av betydelig rang. Paa flytende norsk riksmaal, endog for det meste med norsk retskrivning, synger han sin utvé og sin hjemlængsel og sin dypt vemodige fædrelandskjærlighet med ledemotiv:

«Längtan heter min arfvedel,
slottet i saknadens dalar.»
(Karlfeldt).

Han trænger ikke de avertissementer som de har sat bak i boken, han averterer sig selv:

Jeg kommer fra de store fjeldvidder,
fra de høie bjerge mot nord
hvor de evige storme suser
om hvite, jomfruelige tinder,
hvor menneskene blir smaa
og drømmene store.

Jeg haaber det vil vise sig at han eier andre toner end vemodets; at han f. eks. kunde finde et stort, lyst mod for sit liv og sit land i «de evige kilder», hvorom han synger:

Der risler sælsomme kilder
i sindets lønligste lund,
de hvisker saa sagte i krattet
og svinder til ophavets bund.

Og maanen og stjernerne skinner
paa kildernes sagte strøm;
de speiler den glans, som mindet
den lønligste barndomsdrøm.

Guds himmel og alle dens drømme
de fanger en flygtig stund,
mens alle de længsler mot jorden
blir nynnet saa sagte i blund.

Og alle de længsler mot jorden
sovner paa kildernes bud,
mens sjælen lyttende knæler
i hvite klæder for Gud.

For der kan den hente styrke
og hele de onde saar
og speile Guds reneste himmel
og møte den evige vaar.

Men hurtig svinder de kilder
til ophavets ukjendte bund.
Gud naade de sjæle som glemmer
at søke den lønlige lund.

Der er skjær, ren erotik i digtene «Min kjæreste ven» og «Hvis jeg skal dø», og der er en mægtig sorg over Islands kranke lykke i det deilige digt «Tingvellir».

Er der nogen av denne anmeldelses læsere som elsker lyrisk poesi og vil ha den ren og sterk (om end ikke mangestrenget), saa tillater jeg mig at anbefale dem «Sange fra Nordhavet».

Anmeldt av pastor *G. Skagestad:*

Lavrids Nyegaard: **Vilhelm Birkedal. Hans liv og kamp 1870—92.** Første halvbind. Nationale forfatteres forlag Kjøbenhavn 1911. 186 s.

Lavrids Nyegaard bringer iaar fortsættelsen av sin biografi over Vilhelm Birkedal. I 1894—95 utkom de to første bind som omfatter tiden indtil 1870 og det avsluttede andet halvbind av sidste del bebudes til næste aar.

Nærværende bind gaar fra 1870 til 1885. Som personskildring er det et fragment, men det tidshistoriske billede,

som tegnes for os har selvstændig interesse. Birkedal var en forgrundsfigur, en kampens mand. Derfor blir hans historie i høi grad ogsaa hans samtids historie. Og Nyegaards dyptgaaende og utførlige fremstilling berører ikke bare de kirkelige forhold, men ogsaa de nationale og politiske og gir en klar og dygtig oversigt over de eiendommelige aandsbrytninger som i denne tid gjennemrystet det danske folk.

Idet vi følger Birkedals bevægede liv læser vi med interesse om Carl Ploug og skandinavismen, om Ramus Nielsen og kampen om «aandsvirkeligheten», om Martensen og Høgsbro, om Cornelius Appels prestevielse og om kampen om forsvarssaken og det demokratiske folkestyre. Men mest interessant for norske læsere er det dog at følge Bjørnsons deltagelse i dansk politik og kirkeliv. Vi faar ogsaa her et levende indtryk av hans fødte herskerevne, hans omfattende aand og hans glimrende dygtighet til at fange stemningen og utløse den i tændende ord, men paa den anden side tillike av hans mangel paa enhver dypere kontakt med kristenlivets centrale værdier. Han kunde i længden likesaalitt gaa sammen med de danske grundtvigianere som med de norske pietister.

For anmelderen har det tillike været lærerigt at se, hvorledes man ogsaa i denne bok, skjønt forfatteren er en av retningens mænd, dog overalt merker sporene av den eiendommelig forsnevrende ensidighet, som i tidens løp rent religiøst seet mer og mer har ført grundtvigianismen ind i en aandelig blindgate, hvor den isoleres og stagnerer. Selv hos Birkedal med hans alsidige og rike personlighet træder dette typisk frem i hans syn paa skriften. Den tanke, at «Jesus er i bibelen» og at «bibelen kan skape liv» kalder han likefrem en «monstrøs forestilling». Ved sin eiendommelige lære om «det levende ord» har grundtvigianismen bundet sig selv en klamp om foten og til en viss grad sat ut av funktion det vigtigste naademiddel den evangeliske kirke eier. Den hellige skrift blir det «døde ord». Der hvor denne grundtvigske dogmatik fastholdes i sin renhet kan det ikke undgaaes, at den i længden skaper hungersvilkaar for det kristelige liv.

H. Ostenfeld: **Arbeidslyst og Arbeidsmod i Menigheden.** J. Frimodts forlag. Kjøbenhavn 1911. 200 s.

Den række foredrag som biskop Ostenfeld her forelægger

os, gjør et sjelden tiltalende indtryk. Hvad enten forfatteren bevæger sig paa det i strengere forstand homiletiske og pastoralteologiske omraade, eller han mer i sin almindelighet behandler prestetjenestens og menighetsarbeidets mange opgaver, saa følger vi ham overalt med interesse og utbytte. Bokens anlæg og tilblivelse medfører, at fremstillingen ikke egentlig gaar i dybden. Vi kunde ofte ønsket emnet noget mer indgaaende behandlet. Men man merker dog overalt, at der bak de enkle og klare ord ligger dyp og alvorlig tænkning, og en lang prestegjernings rike erfaring.

Biskop Ostenfelds bok viser os det velgjørende billede av en mand som er aandelig frigjort til forstaaelse av det moderne livs særegne aandsvilkaar, men som samtidig har et dypt og levende syn for den kristne menighets betydning, og som staar klart og fast paa den gamle kristentros grund. Jeg anbefaler hans bok til de liberale, at de av den maa lære respekt for menigheten og agtelse for kirkens tro, men jeg anbefaler den tillike til dem fra yderste høire, at de maa faa et indtryk av hvad sandt kristelig frisind vil si. Med sin harmonisk avballancerede, gjennem studier og erfaring modnede kristenpersonlighet har biskop Ostenfeld lærdom at gi til begge sider.

Med varme taler han de unges sak. De maa behandles ut fra sine egne forutsætninger. Med forstaaelse og med frisind. «Dermed mener jeg ikke frisind overfor løgn og sandhet, som om man ikke der skulde se saa nøie efter, *men frisind overfor den sandhetsform som man møter*. Det er sandt: ærlighet er ikke nok, det er ikke likegyldigt, hvad der er sandhet, naar man blot inderlig tror det. Men overfor den unge gjælder det, samtidig med, at man pleier hans virkelighetssans — væsentlig at se efter ærlighet, om der virkelig søkes av et oprigtigt hjerte. Saa kommer det i anden linje, hvordan nu den sandhetsform er, de har fat i. Vi skal hjælpe dem til at bli Kristi diciple paa deres egen façon, ikke paa vor façon eller en bestemt prestefaçon eller bedstemorfaçon.»

Tilslut et par linjer av stykket om «Jesu Kristi forkyndelse»: «Men naar det rette sindelag findes, da har Jesus ogsaa noget at bringe dette sind: nemlig evangeliet; *tror evangeliet*. Evangeliet er det gode budskap fra Gud, at «saa har Gud

elsket verden, at han gav sin son den enbaarne, at hver den, som tror paa ham ikke skal fortabes, men have evigt liv.» Evangeliet, det er dette, at *Gud vil være vor fader*. — — — Men adgangen til dette Guds fadernavn aapnes ved Jesu død. I hans forkyndelse av evangeliet spiller det en stor rolle, at han skal dø for at hjælpe mennesker til syndernes forladelse (d. v. s. til at staa i det rette forhold til Faderen).»

Anmeldt av *Aagot Ræder:*

Vilhelm Krag: «**Det blaa Bryggerhus**». Aschehougs forlag. Kr. 3,50

En digter sitter flittig i dette bryggerhuset og arbeider paa et luftslot til sit fremtidsbo. Utenfor gaar bygdevei paa Sørlandet; den snor sig indviks, svinger utenviks, knaus op, — skrænt ned.

Hvergang luftslottet truer med at ramle, tar digteren bygdeveien fat, og se, derute i dens kroker og dens svinger, gjemt bak dens knauser og dens skrænter, der finder han just dette, som han lette efter: *livet*.

Stundom tar det ham paa slæp og aapner for ham rare perspektiver ind i menneskesind; snart igjen opsøker han paa egenhaand, med vilje, slike inderste krinkelkroker, hvor alt det tyr ind, som ikke længer evner at leve det normale menneskeliv.

Tonen i boken kan være, nu og da, en smule indolent; det synes en iblandt som om forfatteren nyder lidt vel meget sit eget jargon; men hvergang han naar ind i disse menneskelige avkroker, han søker, og naar han ser sig varm paa menneskekrypet, som rører sig derinde, saa vagt, saa kraftløst, da skifter tonen og den blir bare menneskelig og øm og god; den faar os til at føle med i disse usselige skjæbner, det maa nu være «Kaftein Homer», som ekserserer sine pragtsoldater, eller «Jomfruen i det Grøne», «Tallej paa Rag», «Kjønet» eller skal en nævne kjøteren med faarefjæset?

Mindre lykket tør vel være lægmandsmøtet og presten i første kapitel; det er som om det væsentlige mangler her: forfatteren er ikke selv personlig med i motivet; han ser det bare utenfra.

Anmeldt av *Karen Grude Koht:*

Alf Collett: **Camilla Colletts livs historie.** (Gyldendal) 224 sider. Kr. 4,50. Ib. 6,00.

Altid vil Camilla Collett fængsle og interessere. Nogen ser i hende først og fremst kvindebevægelsens pionér, den modige, som førte en hel kulturbevægelse ind i vort samfund. Andre beundrer og vurderer den aandfulde forfatterpersonlighet, som stiger frem av hendes verker. De fængsles ved tankernes dristighet, ved det blændende elegante sprog i den første realistiske roman i vor litteratur: «Amtmandens døtre». De nyder hendes fine naturskildringer og hendes satiriske utfald — altid er det den store kunstnerinde som fører pennen.

Nogle — de færreste — blir tryllebundne av hende som kvinde, yndefuld, begavet, eiendommelig. Hvor stiger hun ikke alfeagtig vakker frem i Welhavens digte, hvor deilige er ikke billederne av hende, hvor begeistret er ikke de samtidiges skildring av hende. «Hun var som hun var steget op av havet . . . . Der var noget ellepikeagtig ved hende.» Og denne skjønne kvinde tilhørte ved sin fødsel den æt, som gav det unge Norge to av dets mest fremtrædende mænd, Nicolai og Henrik Wergeland, og skjæbnen stillet hende i vor første store kulturkamp mellem de stridende hæres anførere: ved slegtsbaand bunden til Henrik Wergeland, ved hjertets traade knyttet til Welhaven. Og saa skuffet i dette sit hjertes valg. Martret, knuget. En eiendommelig mimoseagtig kjærlighetshistorie mellem to av sin tids vakreste og mest aandfulde mennesker. Blir ikke tilslut *mennesket* Camilla Collett interessantere end baade kvindesaksforkjæmperen og forfatterinden? Og kun ved at kjende *mennesket* — det skjulte bevægede indre liv — kan vi ret forstaa de to andre sider av denne store personlighet. Ti fra selvoplevelsens rike og bitre skat hentet hun sine vaaben i sin utrættelige kamp; ved egne lidelser fik hun lydhøre ører for alle de svages, de krænkedes suk.

Det er mennesket Camilla Collett vi først og fremst møter i Alf Colletts bok. Ved breve og dagboksoptegnelser føres vi ind i den unge kvindes sjæleliv, i den modne kvindes arbeidsliv. Hvad der interesserer mest er forholdet til Wel-

haven. De aktstykker, som her kommer frem, kaster lys over meget i denne periode av hendes liv, som vi ikke før har kjendt. Ogsaa til belysning av Welhavens karakter findes der hittil ukjendte ting. Egentlig smigrende for W. er de ikke.

Derimot faar vi et meget tiltalende billede av Jonas Collett, mandig, ridderlig, frisindet og forstaaelsesfuld. En *mand* i den bedste betydning av ordet.

Ogsaa Camilla Colletts forhold til den berømte bror behandles, og vi kan bedre forstaa, hvordan hun samtidig beundret ham og dog følte sig mere hjemme i den anden kreds.

Merkelig er et dagboksavsnit, hvor hun omtaler sin første samtale med Welhaven. Den dreiet sig om «det delicate Emne om Qvindens Forhold til Manden, hvorvidt man tør paastaa denne Sidstes intellectuelle Fortrin. Jeg vilde naturligvis ikke vide af dette Fortrin, men paastod, at synes Manden i Almindelighed mere begavet, da havde dette sin Grund i Opdragelsen, hans Evner blive jo fra den tidligste Stund bearbeidet og uddannet; enhver om noksaa ringe Gnist bliver omhyggelig fredet og pleiet, medens de herligste Anlæg hos de Andre slumre» Denne samtale blev ført i 1833, Camilla Collett var da 20 aar.

Hvert litet brev, hver stump av dagboken yder noget. Vi vilde gjerne hat endnu mere! Vi maa være utgiveren, Alf Collett taknemmelig for det han har kunnet offentliggjøre nu.

Som ramme om disse originalpapirer er biografiske oplysninger, sikkert de fuldstændigste og nøiagtigste vi hittil har hat om Camilla Collett; men ved siden av hendes optegnelser falder de noget tørre og stive.

Boken er forsynet med vakre billeder, og er et verk, som jeg varmt vil anbefale alle som interesserer sig for Norges kulturhistorie og en eiendommelig kvindes skjæbne.

†

MICHAEL JOHAN FÆRDEN.

Med ham er en av den norske kirkes lyseste og mest fribaarne presteskikkelser gaat i graven.

Hans liv var en velgjørende protest mot naturlovens brutale vælde. Mens vi andre blev gamle, blev Færden forynget. Aldrig hadde hans skikkelse været rankere, hans sind ungdommeligere, hans tanke klarere, og hans aand mottageligere for det nye end i syttiaarsalderen. At træffe ham under kirkelig graaveir, naar surheten og grættenheten rundt om en gjorde en selv sur og grætten, var en ren befrielse. Han kom altid med pust av vaar. For han levet i vaaren.

Han begyndte som konservativ, ganske skikkelig stivbenet konservativ hele linjen over. Endnu i 1881 gik han sammen med Heuch i redaktionen av Luth. Ugeskrift og redigerte det i en række av aar, riktignok under stadig minkende reaktionær iver. Først da han var kommet op i de aar da en skikkelig prest forlængst har lagt al utvikling bak sig og er stivnet i sin form, brøt Færden ut av sin. Den kan umulig nogensinde ha passet for ham. Den maa ha været en tvangstrøie, som hans aandsliv aldrig er blit hjemme i. Det kan man bedst se derav, at da han fra at ha været konservativ i teologien blev liberal, ja næsten radikal, blev han personlig ung igjen. Hans aandsliv vandt en friskhet, kraft og glæde som formelig lyste ut av ham.

Det som særlig hjalp ham her, var at han ikke kjendte til vanskeligheter ved at forene modern teologi med sin gamle enfoldige barnetro. Det hang vistnok sammen med hans begavelses egenart. Han var ikke systematiker. Han var historiker. Ikke den kritisk forskende videnskapsmand. Hvad kritisk forskning angaar, var han snar til at sværge

paa magisterens ord. Han var mere den skuende digter. Hans særegne evne var at opfange billedet av den historiske utvikling i levende fylde. I kraft av sin barnetro saa han Guds almægtige visdom og kjærlighet speile sig i dette billede, særlig i Jesu Kristi aasyn. Dette fyldte hans sjæl med en begeistret glæde i Gud og hans enbaarne søn. Derfor kunde han med den gladeste samvittighet av verden gaa med paa opfatninger som bragte andre ind i tvilfulde kampe, de kanske aldrig fik utkjæmpet. Fantasiens vinger bar ham over vanskeligheterne, og lot ham føle enhver ny opdagelse der gik ind i hans totalsyn som en usigelig lykke.

Med en god samvittighets glade aasyn kunde han derfor ogsaa møte enhver forkjætrelse, og — ialfald delvis — avvæbne den. Mens vi andre kunde bli brændt for bagateller, slap han forholdsvis helskindet fra det med sine dristige hypoteser og radikale opfatninger. Hans aapne lyse ansigt kunde man ikke rigtig ta op med.

I hans forholdsvis betydelige produktion vil utvilsomt meget befindes at ha været hø og straa. Den vil dog altid bli staaende der som et værdifuldt bidrag til en virkelighetstro almenopfatning av Det gamle Testamente.

Og han selv vil for alle som har kjendt ham, altid staa som en kristen ridder uten frygt og daddel, midt i en tid da særlig paa de kirkelige enemerker ridderidealet med dets glade mod og lyse høisind synes at være død ut.

Thv. Klaveness.

LITT OM LOVENE FOR LIVETS FREMGANG.

Man har kaldt *Charles Darwin* for livsvidenskapens Newton, som den der skulde ha utfundet aarsaks-loven for de levende væseners utvikling. Nemlig den enkle lov om det naturlige utvalg av de mere levedygtige konkurrenter i kampen for tilværelsen.

Imidlertid er der blandt nutidens biologer stor uenighet om dette punkt. Alle er, saavidt vites, enige i selve utviklings-læren: at mere og mere sammensatte levende væsener har utviklet sig av mindre sammensatte, ved naturlige energiers virksomhet gjennem millioner av aar. At Charles Darwin bidrog mere end nogen anden til at kjæmpe denne eventyrlige sandhet frem til seier over baade videnskabelig og religiøs fordom, det erkjendes av alle for at være en førsterangs videnskabelig bedrift.

Derimot gjør der sig mere og mere vegtige indvendinger gjældende mot Darwins forklaring av *aarsakerne* til denne utvikling. Netop hans aarsaks-lov (som skulde stille ham i klasse med Newton) betviles av flere og flere forskere. Eller den betragtes som ufuldstændig.

Den nyeste tids eksperimentelle arvelighets-forskere, *Gregor Mendels* elever og fortsættere, som professor *W. Johannsen* i Danmark og professor *Bateson* i England, mener at hele spørsmaalet om aarsakerne til arternes opstaaen og livsformernes fremgang endnu ikke er modent til videnskabelig løsning. «Darwins tid hadde slet ikke opfattet arvelighets-problemet rigtig», siger professor Johannsen[1]). «Galton's lov (som Darwin støtter sig til) er biologisk uholdbar». Ti Galton arbeidede ikke med «rene linjer», men med en blanding av uensartet materiale. En opsummering (eller akkumulation) av bitte smaa «fluktuerende variationer» ved hjælp av det natur-

[1]) W. Johannsen, Elemente der exakten arblichkeitslehre. Jena, 1909.

lige utvalg (av de mere velskikkede) kan ikke antages at ha forandret livs-typerne, da saadanne variationer ikke nedarves. Ialfald ikke, saavidt hidtidige forsøk (de svenske Svaløf-forskeres og Johannsens egne) viser.

Det naturlige utvalg kan øve en betydelig virkning i «blandede populationer». Men selv her synes dets omdannende virksomhet at være ret sterkt begrænset. Den norske botaniker, professor *H. H. Gran,* har nylig i dette tidsskrift uttalt, at det naturlige utvalg sandsynligvis ikke har spillet nogen nyskapende, men en regulerende og konservativ rolle. Gran mener, at *Lamarcks* forklaring paa livs-forskningens nuværende standpunkt synes at være rigtigere end Darwins. Enkelte av de nyeste eksperimenter (av Tower, Kammerer, Schrøder m. fl.) tyder paa, individuelle avpasninger (Lamarcks «erhvervede egenskaper») virkelig under visse vilkaar kan nedarves. Dog trænges der flere undersøkelser, før Lamarckismen kan fastslaaes som den rette aarsaks-forklaring. Saavel professor H. H. Gran som de svenske Svaløf-forskere og andre er for tiden ivrig beskjæftiget med nye forsøk.

Under dette biologiske *interregnum*, hvori «ultra-selektionister», anført av den alderstegne, ærværdige *Alfred Russel Wallace* og av *Weismann*, kjæmper med ny-Lamarckister, mens begge parter bekjæmpes av de mest fremragende fortsættere av Mendel, — i denne mellemalder og ventetid, hvor den eksakte, absolut avgjørende eksperimentelle forskning endnu ikke har leveret utvetydige og ubestridelige resultater, kunde det kanske være umaken værdt at prøve, hvorvidt ikke det store spørsmaal om aarsakerne til livsformernes fremgang, stilstand eller tilbakegang — hele livshistoriens hoved-problem — kan belyses fra en ganske anden side. Nemlig fra den menneskelige kulturhistorie. Ogsaa denne er jo en del av livshistorien, til og med den fyldigst dokumenterte del. Vi vet jo uhyre meget med fuld sikkerhet om utviklingen av den menneskelige kultur. Ganske vist ikke om kulturmenneskets *organiske* fremgang eller tilbakegang (dette spørsmaal hører ind under biologien), men om fremgang eller tilbakegang i bevidsthets-livet og dets kulturelle organer.

Da vi vel maa anta, at der er en ubrudt sammenhæng eller kontinuitet mellem den fysiologiske og den psycho-fysiske

(eller kulturelle) utvikling, maatte en opdagelse av *aarsakslovene for kulturel fremgang og tilbakegang* kunne ha en overordentlig betydning, baade i sig selv, og ved at kaste overlys over den organiske utvikling. Nemlig en analogi-belysning, som muligens kan brukes til veiledning for hvorledes nye spørsmaal skal stilles til naturen, gjennem biologiske forsøk.

Jeg drister mig til at opstille den sætning, at problemet om grund-aarsakerne til livsformernes fremgang netop nu er modent til løsning, naar vi tar kjendsgjerningerne fra det menneskelige kulturliv tilhjælp.

Hele livs-historien fortoner sig som en utviklings-historie i to store avsnit: utviklingen av de individuelle eller fysiologiske organer og utviklingen av kultur-organerne, som er paa en gang individuelle og sociale redskaper for livsutvidelse

Om disse sistnævnte, kulturorganerne (som verktøi og vaaben, maskiner, huse, skibe, kunstverker m. m.), vet vi med sikkerhet, at de er kapitalisert overskud av energi; i regelen produktive eller rentebærende kapital-anbringelser, som under gunstige vilkaar hjælper til frembringelse av et endda større overskud, hvorav en del atter kan anbringes paa en produktiv maate. Saaledes kan overskuddet under gunstige vilkaar atter og atter fordobles. Og organdannelsen fortsættes.

Dette er kulturfremgangens enkle mekanisme. Vi har her en lignende lov om «geometrisk progression», som den, Malthus hævdet for folkevekstens vedkommende.

Men hvad der med empirisk sikkerhet gjælder kulturorganerne, maa efter al sandsynlighet ogsaa gjælde de fysiologiske organer. De to store hoved-grupper av organer for livets utvidelse har faktisk den eiendommelighet tilfælles, at de under gunstige ytre og indre vilkaar utvikles fremad i retning av stigende specialisering og arbeids-deling; følgelig i retning av energi-besparelse. Og jo mere begge grupper blir energi-besparende, desto mere kan de hjælpe organismen til at vinde nyt overskud i energi-omsætningen.

Men da opstaar det spørsmaal: Hvortil benyttes det energi-overskud, som kan opstaa ved organernes specialisering? Med empirisk sikkerhet kan vi for tiden besvare dette spørsmaal alene for kultur-organernes vedkommende. I den kulturelle utvikling benyttes en del av det voksende overskud til

fastsat progressiv variation av det kulturelle arvestof (hvis man vil tillate dette nye uttryk). Den analogi-slutning forekommer mig uimotstaaelig, at væsentlig det samme gjælder den før-kulturelle livs-utvikling: av det energi-overskud, som opnaaes ved stigende specialisering av organerne, kan en brøkdel uvilkaarlig benyttes til progressiv variation (eller «mutation») av det organiske arvestof, som Weismann kalder «kimplasmaet». Denne tanke forekommer mig at være en arbeidshypothese, som likefrem paanødes os av nutidens energilære.

Men vi kan gaa et skridt videre. I det menneskelige kulturliv skyldes stor fremgang ikke utelukkende gunstige, lette livsvilkaar, men snarere en veksel av medgang og forbigaaende motgang. Det er tænkelig, at biologiske forsøk vil kunne vise, at ogsaa morfologisk og fysiologisk fremgang kan vindes gjennem en lignende veksel. Ogsaa denne tanke er en ganske enkel anvendelse av den moderne energi-lære, som jeg senere skal søke at vise.

Vi ser i det menneskelige kulturliv en stadig rytmisk veksel, til eksempel mellem «gode og daarlige tider»[1]). Det er ikke vanskelig at se, at ogsaa strengere, mere vanskelige tider kan ha sine store fordele, naar de følger like efter rummelige tider og nogenlunde snart igjen avløses av saadanne. I lette tider er der en voksende tilbøielighet til at sprede energien, — paata sig for mange forskjellige opgaver, ofte altfor svære opgaver. Mange, ikke mindst de høit begavede, spænder gjerne buen for høit. Spekulation og entreprise vaager sig for langt ut paa glatis. Krediten utnyttes til det yderste. Uforholdsmæssige mængder av «cirkulerende kapital» omdannes til «faste kapitaler», som ikke gir hurtig nok utbytte eller som fuldstændig skuffer forventningerne om utbytte.

Men netop denne foretagsomhet «over evne» fremkalder sit eget korrektiv, sin avstraffelse og sin optugtende retledning. Bank-krediten strammes som et tjor, der tøies til sin yderste grænse. Landenes beholdning av ædelt mynt-metal

[1]) Se herom dr. Einar Einarsens fortrinlige bok, «Gode og daarlige tider», Kjøbenhavn og Kristiania, 1904.

(og av sedler) er et saadant tjor, som ikke kan strækkes i det uendelige, selv om det litt efter litt kan utvides. I en økonomisk opgangstid er gjerne foretagsomheten og spekulations-trangen ubegrænset; men bankernes mynt-beholdning, og derfor i længden ogsaa krediten, er begrænset. Usædvanlig sterk produktion av ædelt mynt-metal (i vore dage især guld) og andre forhold kan forlænge tjoret og i nogen tid holde skridt med foretagsomhetens (kapital-anbringelsens) vekst. Men i det nittende aarhundrede saa vi en merkværdig regelret, omtrent tiaarig periode, hvori gode og daarlige tider vekslede. Bank-krediten utvidet sig og trak sig sammen, som om den var et levende organ, der hadde en ganske bestemt social funktion, nemlig den at regulere forretningslivet, kanhænde temmelig grovt og altfor rykvis, men dog med forbausende stor sikkerhet og regelmæssighet.

Men hvad fordel kan der da være ved de tider, hvori krediten strammes, og næringslivet bevæger sig med vanskelighet? Altfor pludselige og voldsomme ryk i bank-kreditens tjor er utvilsomt ikke i sig selv fordelagtige. De vipper gjerne mange forretningshuse overende, og mange arbeidsfolk blir brødløse. Bank-politiken maa vel siges mere og mere (især gjennem den forholdsvis erfarne ledelse av *The Bank of England)* at være gaaet i retning av at jevne overgangene fra en ekspansiv til en kontraktiv periode. Netop erfaringerne om den periodiske rytme gjorde det mulig for bankerne i nogen grad at forutse tingenes gang og stramme kreditens tjor itide, litt efter litt, og derved forebygge altfor voldsomme ryk, som kaster mange av de tjor-bundne overende. Store handelshuse eller banker hjælpes ofte over en krise, ved at pengemægtige institutioner slaar sig sammen om at gi rummeligere tjor, eller ved at Englands bank faar lov til at forøke sin seddelmængde ut over den fastsatte og normale grænse.

Men selve stramningen av tjoret kan ingen magt forhindre, naar cirkulerende kapital bindes i uforholdsmæssig grad gjennem en foretagsomhet over evne.

Stramningen av krediten, penge-vanskeligheten, nødvendigheten av *indskrænkninger* paa mange hold har (hvis disse onder er forbigaaende) den fordel, at de tvinger til *koncentration av energien*. Man maa ialfald foreløbig opgi en del fore-

tagender for at samle al sin kraft paa et enkelt; eller paa at forbedre en enkelt side ved en enkelt bedrift. En indskrænkning av adgangen til økonomisk ekspansion er som en opdæmning. Det gjælder at finde en utvei, en aapning, kan hænde en meget smal; en liten rende, hvis utgang er fri, og hvor man kan samle al sin energi.

Det er klart, at forsaavidt som indskrænkningen tvinger eller ialfald egger til koncentration, kan den virke energiforøkende, nemlig paa et enkelt punkt. Den hele sum av økonomisk energi er mindre i en kontraktiv periode: men energiutfoldelsen i en enkelt retning kan være absolut større, fordi al disponibel kraft kanaliseres netop mot denne kant. Man «tar sig sammen», gjør smaa eller store forbedringer i redskaper eller arbeids-methode paa et enkelt punkt, indfører bedre økonomi, ombytter forholdsvis uproduktive og ødsle greier med mere energi-besparende. Kort sagt, man «gjør besparelser»; man anvender sin og andres energi bedre, mere planmæssig og paa mere sikkert løselige opgaver. Man ophæver luksus-utgifter, sætter tæring efter næring, indkalder alle energiens reservetropper, forøker den gjensidige hjælp.

Denne merkelige proces, hvorved en økonomisk krise, endog en voldsom kontraktion, kan medføre en positiv fremgang, ved overgang fra et stort over-evne-foretagende til et mindre, som svarer til ens kræfter, — denne proces er en gang for alle klassisk fremstillet, rigtignok fra den etiske side langt mere end fra den kommercielle, i det genialeste dramatiske verk om forretningsliv i den nyere litteratur, Bjørnsons «En fallit». Man ser, at forfatteren ikke var handelsmand av fag. Den rent faglige side ved gjenreisningens proces er med kunstnerisk takt skudt ut i bakgrunden, hvor den alene skimtes i generelle træk. Men den socialetiske side, karaktersiden, den som vender ind mot familjen og hjemmet, og som alle kan forstaa, den er behandlet med det fineste psykologiske klarsyn. Allerede dengang Bjørnson som ung mand oplevet den store pengekrise og de mange fallitter i Bergen i 1857—58, en økonomisk stramning, der kom ham selv som teaterchef yderst ubeleilig og i høi grad hindret hans virksomhet, — allerede da arbeidet han sig temmelig hurtig frem til et lyst og forhaabningsfuldt syn paa

krisen. I sin nytaarsartikel i 1859, skrevet i en ægte nytaarsstemning, med haab om en bedre tid, sier han, at «fallitterne har draget som en tung livserfaring henover byen», men netop derfor været en gavnlig kur for «den sælsomme spekulationssyke» . . . Han tror ikke, det i denne tid «gaar tilbake med Bergens by». Pengekrisen har været «en haard, men dygtig doktor». «En kur, om den ogsaa utmatter, er dog altid en kur.» Ogsaa i rent merkantil henseende mener han at krisen medfører fremgang. Foretagsomheten vil rettes mot nærmere opgaver. «Vi tror, at kilder vil aapne sig der, hvor man før ikke saa, da øiet laa utefter de lange veie.» (Han sigter til korn-spekulationen paa Odessa under Krimkrigen, og en hasardiøs silde-spekulation). I disse ord er utgangen av «En fallit» foregrebet av den 26-aarige digter og teaterchef. Han saa og han følte, at der kan være *fremgang gjennem motgang*, naar denne ikke knuger os ned.

Og Bjørnson selv vidste endnu i løbet av det samme aars vaar at benytte den oppositionelle stemning, som fallitterne og den økonomiske indskrænkning nødvendigvis maatte vække, især hos «smaafolk» og en stor del av de yngre av alle samfundsklasser. Den nye teaterleder, som nu benyttet tidens stemning til at optræde som leder paa det politiske teater, brukte uvilkaarlig den oppositionelle stemning som en politisk drivkraft. Bergens-valget i 1859 blev en begivenhet av ikke liten betydning, som smittende utløser av en ny stemning. Og Bjørnson selv red paa den høie stemnings-bølge frem til et gjennembrud som folketaler og lyrisk digter. I denne vaar og sommer blev fædrelandssangen til.

Jeg har i mit verk om Bjørnson nærmere søkt at vise, hvorledes netop økonomiske krise-tider viser os en merkelig lov for kultur-energiernes vedkommende. Naar høispendt ærgjerrighet og foretagsomhet, gjennem en stor krise, hæmmes og opdæmmes paa een kant, søker de med desto større kraft avløp og utgang paa en anden kant.

Bortset fra de fordele, Norge i længden høstet av dyrekjøpt erfaring paa det rent merkantile omraade (blandt andet ved styrkelse av det hjemlige norske bankvæsen og ved besindigere anlæg av spekulationer), virket den store penge-

krise utløsende for andre kultur-behov. Baade kunstneriske og politiske.

Jeg har i min Bjørnson-bok pekt paa den historiske kjendsgjerning, at store reformbevægelser, politiske og religiøse, i mangfoldige tilfælder falder sammen med tider av økonomisk tryk, og at netop dette tryk maa tænkes at virke fremdrivende paa reform-krav. Naar den menneskelige ærgjerrighet eller ekspansions-drift opdæmmes paa et væsentlig omraade, det økonomiske, søker den avløp i politisk-social, eller religiøs, eller kunstnerisk retning. Den store kulstreik i England iaar, likesom de tyske socialdemokraters storartede fremgang ved sidste valg, hænger nøie sammen med *prisernes stigning* og det derav følgende økonomiske tryk paa arbeiderklassen. Denne prisernes stigning er det som gir syndikalistiske revolutionsmænd en misnøiens drivkraft at arbeide med. I det hele avgir økonomisk motgang for en eller flere samfundsklasser en social drivkraft, som kan brukes eller misbrukes paa mange vidt forskjellige maater, og som man gjør vel i at regne med som en overmaade vigtig faktor i kultur-utviklingen.

Den store puritanske revolution i England, der allerede i slutningen av Elisabeths regjering forberedtes som et ulmende økonomisk misnøie, under prisernes stigning, og som flammet op i lys lue ved kong Karl den førstes ulovlige beskatning (en følge av kronens forarmelse, for en stor del paa grund av prisstigning), — eller den store amerikanske og den franske revolution er eksempler i mægtig stil paa hvilken stor og ofte gavnlig, men altid farlig drivkraft der kan ligge i en økonomisk stramning og hæmning av en eller anden art.

Men det kanske største eksempel i verdenshistorien paa epokegjørende virkninger av en stor økonomisk (omend ikke *blot* økonomisk) kontraktion, er vel den mægtige proces, hvorved den spiritualistiske idealisme i Grækenland og senere kristendommen fremgik av en ganske usædvanlig opdæmning av menneskelig ærgjerrighet og foretagsomhet, paa flere væsentlige omraader. Da Athens ydre storhetstid var forbi efter utgangen av Peloponeserkrigen, da var det at Platon og Antisthenes, hver paa sit vis, søkte en ny vei til høi livsutfoldelse og lykke. Og da fædrelandskjærligheten i de smaa-

græske by-stater ikke længere kunde ha haab om at «øke det fælles gavn» ved at gjøre fædrenebyen stor og rik og berømt, — da var det at kynikerne og stoikerne søkte rum for sin religiøse og etiske ekspansionsdrift i en endnu langt videre fædrelandskjærlighet, — patriotisme overfor verdensaltet, borger-fromhet i «Kekrops's stad». Og da jødernes drøm om et verdsligt Messias-rike stødte paa en jernhaard hindring, i Romerrikets kolossale overmagt, da var det at urgamle ekspansions-haab, opdæmmet av alle ydre og materielle magter, samlet sig i en sublim kraftanstrængelse og hævet sig himmelhøit i haabet om borgerret i et evig Gudsrike, styret av en uendelig kjærlighet og godhet, aapent for alle, især de fattige og lidende, rummelig som den grænseløse velviljes hjerterum, eller som verdensaltet.

Den græske idealisme og dens arvtager, kristendommen, var oldtidskulturens sidste store ekspansive bevægelse, forløst ved et enestaaende motgangens tryk, inddæmmet og indsnævret til «den trange vei», men desto steilere og mere himmelstræbende i sin ærgjerrighet. En enkelt gruppe av energier, de filosofiske og religiøse, hævet sig i denne tid til en overordentlig kraftanspændelse, som fik betydning for alle tider.

Ti hvormeget der end kan strides om mange sider ved de store himmelstræbende systemer, — utvidelsen av by-staternes fædrelandskjærlighet til verdensborgerlig patriotisme og utvidelsen av samfølelse med familje og folk til altomfattende menneskekjærlighet og universalt brorskap, — dette er en «odel og eiendom for altid», et klassisk kulturverk. Og denne den sublimeste frugt av den store antike kulturblomstring blev fremdrevet av den vinterhaarde motgang, som bragte den ene efter den anden av den helleniske og hellenistiske kulturs grene til at avløves og visne.

Naar man grunder over dette forhold, ligger det nær at tænke sig, at motgang og vanskelige kaar, like efter strykende medbør, maa ha spillet en partielt fremdrivende rolle ogsaa i den før-menneskelige og under-menneskelige livsutvikling. Nemlig ved at opdæmme og kanalisere energien i en enkelt ekspansions-retning.

Det kan tænkes, at dannelsen av nye energi-besparende organer, som vinger eller andre høit specialiserte bevægelses-

redskaper, eller sanse-redskaper som øiet, kan ha været utviklet, ikke ved ubrudt medgang eller lette livsvilkaar gjennem umaadelig lange tider, men gjennem en rytmisk veksel mellem «gode og daarlige tider». Og det saaledes, at livsenergiens overskud likesom spredte sig dristig legende og eksperimenterende i alle retninger under de lette livsvilkaar, naar der var overflod paa energi, og naar denne mødte faa hindringer; og at disse tider, hvor livet gik som en lek, av sig selv medførte en periodisk stramning av livsvilkaarene (t. eks. gjennem sterk tilvekst i antal og derav følgende trængsel ved livets gjæstebud). Og selv om energi-overskuddet i disse knappe tider i det hele blev mindre, kunde det paa et enkelt omraade ad gangen utrette mere, faa et sterkere utslag, gjennem koncentration. I den retning, hvor behovet for ny organ-dannelse var størst, maatte vel uvilkaarlig den nybyggende energi kanaliseres. Som i det gamle ordsprog: «Naar nøden er størst, der er hjælpen nærmest». Eller: «Nød bringer naken kjærring til at spinde».

Tider av lette livsvilkaar, perioder av nyt og rikt landnaam, hvor der er overflod paa næring og endnu ingen trængsel om livets bord, — saadanne tider er efter sit væsen energibesparende og tillater derfor de levende væsener at omsætte energi med stort overskud.

Men efter gode tider av rikt overskud, som spredes og ofte spildes, i overgiven livslek, kan perioder av sammenstrækning og strengere livshusholdning virke i det store og hele gavnlig paa livs-typen eller slægtens «arvestof».

Jeg har ovenfor alene nævnt sporadiske eksempler paa, hvorledes en slik veksel mellem ekspansive og kontraktive tider kan virke fremdrivende i det menneskelige kulturliv. Det gjaldt for det første at gi en generel karakteristik av forholdet, belyst fra energi-lærens synspunkt. En levende organisme er en omsætter («transformator») av energi, med en iboende drift eller evne til at vinde energi-overskud gjennem omsætningen.

Fremgangen i hele livshistorien maa, fra energi-lærens standpunkt, antages at ha dette hovedtræk tilfælles med kulturel fremgang (t. eks. i forretningslivet), at en del av overskuddet anbringes eller placeres som en driftskapital i

en eller anden form av «fast kapital», et kultur-redskap eller (i den biologiske utvikling) et legemlig organ.

Som ethvert kultur-redskap — fra knortekjæp og kølle til de sindrigste maskiner, eller fra det mest primitive sprog til de høiest sammensatte, fra den første plumpe sang eller tegning til det mest klassiske kunstverk — maa betragtes fra energi-lærens standpunkt som en kapitalisering av energi-overskud, saaledes maa vel ogsaa alle de enkelte fysiologiske organer, mere og mere specialiserte, mere og mere arbeids-delende, betragtes som *kapitaliseret overskud av livs energi*.

Der er jo den slaaende likhet mellem de menneskelige kultur-redskaper (som vi kan kalde for *kultur-organerne*) og de legemlige organer, at begge hjælper livsprocessen videre fremover, derved at de er energibesparende. Et specialisert organ, som hjerte, lunge, lever eller særskilte sanse- og bevægelses-organer utfører sit arbeide lettere (med forholdsvis mindre forbruk av føde eller brændstof) end litet specialiserte legemsdele.

Det samme gjælder kultur-organerne. Jo mere specialiserte, desto mere effektive, fordi de er mere energibesparende. En kølle, et spyd, en kniv, en syl eller sag indsparer energi og gjør derved nyttevirkningen av en muskelanstrængelse langt større, som navnlig Ostwald har fremhævet. Dampmaskinen gjør den enkelte menneskelige arbeider ofte flere hundrede gange saa sterk som han var før.

Ved hjælp av organer som vinger, mere og mere effektive, kunde insekter og fugle langt lettere finde føde, eller undfly fiender. Deres ekspansions-radius blev i overordentlig grad utvidet. Deres liv blev lettere. De fik raadighet over et langt videre omraade. Trækfuglene kan søke føde og passende klima, altefter aarstiderne, fra Afrikas varme egne til de om sommeren insektrike arktiske stepper.

Slike organer som vinger (og *alle* organer) har altsaa denne egenskap tilfælles med menneskelige kultur-organer, at de repræsenterer en *produktiv kapital-anbringelse*, en heldig *investment*. Den energiske og heldige forretningsmand eller jordbruker anbringer gode aars overskud i slike faste kapitaler, som antages at ville forrente sig godt.

Men netop det samme gjælder øiensynlig ogsaa de fysio-

logiske organer. Svømmefinner og vinger, øine og øren er rentebærende kapitalanbringelser. Artens fremgang bestaar i en opsamling (inden arvestoffet) av mere og mere organisk kapital, i form av flere og flere, stadig mere energi-besparende organer. Disse gjør livet lettere og tryggere, ialfald for en tid.

Men med den forøkede indtægt følger forøket virksomhet, blandt andet forøkelse av antal gjennem rask formering. Og allerede denne maa medføre periodisk motgang eller kontraktion. Vi kan gjerne kalde denne en «kamp for tilværelsen».

Saaledes fører ethvert fremskridt, som følge av lettere livsvilkaars rike overskud, anbragt i nye rentebærende organer, *til ny motgang*, gjennem sterk tilvekst i antal eller gjennem geografisk utbredelse til fremmede egne, som kræver ny og vanskelig tilpasning.

Enhver livs-fremgang fører frem mot nye vanskeligheter. Men nye vanskeligheter stiller nye opgaver, som under heldige vilkaar kan løses, og som derved muliggjør ny fremgang,

Saaledes bevæger livsutviklingen sig fremad, gjennem rytmisk veksel mellem ekspansion og kontraktion, — som et dyr, der avvekslende utvider sig og trækker sig sammen og derved kommer fremover.

Jeg har hidtil dvælet ved livs-fremgangens rytmiske, toleddede proces i sin almindelighet og belyst den ved eksempler hentet iflæng, uten kronologisk orden. Jeg skal nu tilslut forsøke at gi et glimt av den historiske utviklings rækkefølge av stadier, for en del av den menneskelige kulturs vedkommende. Forholdet mellem de to led i den rytmiske proces vil muligens derved bli klarere. Og kanske vil der springe frem i dagen et nyt hovedtræk ved livs-fremgangens mekanisme.

Jeg vil søke kortelig at skissere en kulturhistorisk fremgangs-lov, som jeg vilde kalde *den voksende gjen-hjælps lov*.

Al livs-fremgang maa fra energi-lærens synspunkt tænkes at foregaa ved hjælp av overskud i energi-omsætningen. Spørsmaalet er da, paa hvilke maater der kan vindes rikt overskud. Det er klart, at overskud kan vindes ved arv eller bemægtigelse av rikt forarbeide. Som naar plantefrø falder i rik muldjord eller paa vulkansk grund eller kalkgrund Arv av rikt forarbeide indsparer livs-energi og muliggjør derved

stort overskud, som kan anvendes til hurtig individuel tilpasning, sterk formering og utbredelse, eller til videre-bygning av arvestoffet.

Men benyttelse av rikt forarbeide kræver ofte megen energi-utfoldelse. Og her kommer en anden energi-besparende faktor til hjælp, en faktor, som efter sin natur er mere permanent end arv av rikt forarbeide. Nemlig *gjensidig hjælp*. At arbeidsdeling med gjensidig hjælp er energi-besparende og derved energi-forøkende, er uimotsigelig.

Hvis denne faktor, voksende gjensidig hjælp, har været en væsentlig aarsak til det menneskelige kulturfremskridt, da maa vi paa forhaand vente at finde den ved alle de epokegjørende gjennembrud i kultur-utviklingen. Det er netop hvad vi gjør.

Som to av de største bedrifter i kulturmenneskets historie ansees, utvilsomt med rette, overgangen fra jagt til nomadeliv og fra samler-kultur til akerbruk. Det er et omstridt spørsmaal, hvilken overgang der begyndte først. Det springende punkt i begge processer er øiensynlig overgang fra større eller mindre rovdrift til en viss grad av *gjen-hjælp* fra menneskets side overfor de dyr og planter, hvorfra det hentet hjælp.

Et jægerfolk øver slet ingen eller forholdsvis ringe gjenhjælp overfor det matnyttige vildt. I det høieste kan jægeren fremme dets trivsel ved at uttynde rovdyr-bestanden. Muligens ogsaa ved at samle op tørre kviste i skogen og uttynde denne, hvorved planteædende dyr kan faa mere næring. Tænkelig er det ogsaa, at jægeren uten selv at vite det kan befordre et naturligt utvalg blandt vildtet, idet de bedst utrustede dyr kan lære mere og mere at undgaa jægeren (navnlig hans snarer) og derved bli de overlevende.

Men omvendt kan det ogsaa hænde, at jægerne netop ved større og større opøvelse blir saa overlegne over vildtet, at de kan vælge ut netop de kraftigst utviklede eksemplarer til sit bytte og derved, uten at tænke paa det, besørge et omvendt utvalg. Darwin fortæller, at han har seet den anke anført mot skotske hjorte-jægere.

I hvert fald maa før eller senere et jægerfolks voksende antal og voksende dygtighet føre til altfor sterk uttynding

av det matnyttige vildt. Selv om jagtomraadet er noksaa stort, vil man før eller senere støte paa en grænse. Vi har her et anskueligt eksempel paa, hvorledes netop en stor ekspansiv bevægelse av sig selv fører frem mot stigende vanskeligheter og motgang.

Motgang kan kue og knække, men den kan ogsaa laane drivkraft. Sæt at en jægerstamme i sin høieste blomstring har brugt en del av sit overskud av foretagsomhet og ledig kraft til at leke med spæde dyrekalve, hvis forældre er fældet. En og anden jæger tar de unge dyr hjem til sine barn som lekekamerater. Mødre og unge piker fatter godhet for de hjælpeløse, nærer og beskytter dem, — ikke for nytten, men for moros skyld og som lek, — en utladelse av overflodig kraft. Kanske har ogsaa stammens kunstneriske genier lært sine kamerater at se dyrenes vidunderlige skjønhet, beundre deres yndefulde bevægelser, værdsætte dem som *levende* og ikke alene som døde skrotter. Kanske har opfindsomme hoder lært stammen at efterligne dyrenes bevægelser i mimisk dans og at prøve at faa magt over dyrene ved pantomimisk tryllekunst, eller at vinde del i dyrenes hurtighet i løp ved saadan kunst. Ogsaa religiøs-magiske forestillinger kan ha medvirket. Derpaa tyder *totem*-dyrkelsen.

Men først i motgangens tid, naar vildtmængden avtar og hungersnøden staar for døren, først da blir de vilde dyr ganske overordentlig værdsat. Da, naar de er sjeldne og vanskelige at fælde, blir de gjenstand for en levende kunstnerisk beundring. Da, i den økonomiske krisetid, blomstrer kunsten kanhænde frem ved en opdæmning og kanalisering av energi.

Men ikke alene den kunst at *efterligne* dyrene i utskaarne billeder eller i pantomimisk dans[1]). Ogsaa kunsten at opfostre og tæmme dyreunger. Og i nødens stund faldt kanhænde et genialt hode paa den tanke, at dyrene kan formeres gjennem opfostring og gi fuldt op av kjød eller melk, foruten skind og sener og ben, — endog for en voksende befolkning. Ved

[1]) Om denne, se E. Grosse; Die Anfänge der Kunst.

fostring av tamme dyr kan dyrenes antal holde skridt med stammens vekst, eller endog vokse meget hurtigere.

Malthus antog, at mens mennesket har en tendens til at formere sig i geometrisk progression, vokser tilgangen paa livsfornødenheter alene i arithmetisk. Men de tæmmede dyr, som trives i fangenskap, kan jo vokse i antal langt hurtigere end menneskene. Dyrene har en meget kortere barnealder. Generationerne veksler langt hyppigere. Saalænge der er næring nok for hjorden, vokser menneskenes næringsmidler hurtigere end deres eget tal.

Gjennem *vokslende gjenhjælp* overfor de nyttige dyr vandt kultur-mennesket et nyt ekspansions-omraade. Fra nu av kunde de store græssletter erobres, en ny landnaams-tid tog sin begyndelse. Gjennem heldig og genial benyttelse av motgang var man naaet frem til en ny periode av medgang, — ofte en meget lang periode, kruset av mindre bølger av forholdsvis gode og daarlige tider, altefter aarstidernes vekslen, eller eftersom hjorderne trivdes godt eller hjemsøktes av sygdomme.

Men før eller senere maatte ogsaa kvægopdrætterne støte paa voksende vanskeligheter av mere permanent art, ved stammernes og hjordernes tilvekst. Græslandet var ikke ubegrænset. Det kunde utplyndres og forarmes. Vistnok kan det tænkes, at kvæget i nogen grad forbedret vegetationen ved at sprede og gjøde frø av næringsrike planter. Det kan endog tænkes, at der kunde foregaa et ubevidst utvalg, idet frø fra de mere eftersøkte planter kunde fortrinsvis spredes under heldige omstændigheter. Men det motsatte kunde ogsaa hænde. De mest værdifulde foderplanter kunde utplyndres, og frø av værdiløse planter kunde spredes eller gjødes til fortrængsel for de bedre. I længden maatte ogsaa nomadelivets store ekspansive bevægelse støte paa «tendensen til avtagende utbytte», gjennem voksende utplyndring eller rovdrift. Kamp mellem sammenstøtende stammer kan vi for enkelthets skyld se bort fra.

Imidlertid hadde vel ogsaa, ialfald inden enkelte stammer, den urgamle næringsvei at samle spiselige urter ført gjennem det avtagende utbyttes motgang til en ny fremgang: ogsaa

de matnyttige planter hadde man begyndt at opfostre og pleie, — først kanske blot for morskap og som lek, i stunder av ledig kraft. Men dernæst for fuldt alvor, for at finde frelse fra hungersnød. Ogsaa her kan kunstnere, denne gang særlig digtere, ha hjulpet til ved at besynge det vidunderlige ved sædekornets død i jorden og opstandelse til nyt liv. En halvt poetisk, halvt religiøs beundring for kornets opvaagnen til liv og underbare vekst kan ha medvirket ved grundlæggelsen av akerbruk. Ogsaa *totem*-dyrkelse kan ha medvirket.

Og her viste det sig, at eftersom menneskene ydet en voksende gjen-hjælp til de næringsplanter, som gav *dem* hjælp, kunde en ny ekspansion begynde, — uten like i den foregaaende historie. Det er skade, at *Malthus* ikke hadde været tilstede ved dette store gjennembrud, fra rovdrift til omsorgsfuld opfostring av kulturplanter. Han vilde sandsynligvis ha faat et overvældende indtryk av, at navnlig kornplanterne mangfoldiggjøres overordentlig meget raskere end menneskene. Malthus fremhævet med sorg menneskets overvættes frugtbarhet. Men allerede hans landsmand, *William Greg*, bemerket (rigtignok først længe efter Malthus's død), at mens et menneskepar kan tre- eller firedoble sit antal i 30 aar, kan en potet mangfoldiggjøres indtil 20 gange paa eet aar. Og et hvetekorn endog 200 gange![1])

Hvilket ekspansions-omraade aapnet der sig ikke for mennesket gjennem opfostring av det usigelig frugtbare brødkorn! Og det viste sig her, som ved opfostring av husdyr, at jo mere mennesket gav av gjen-hjælp til sine ufrivillige hjælpere, desto mere hjælp kunde det hente. Husdyr og kulturplanter indsparet energi for menneskene, og menneskene indsparet energi for dem. Husdyrene kunde for en stor del spare sig for anspændelsen ved at værge sig mot rovdyr og mot vinterkulden. Den ledige sparekapital av livsenergi kunde husdyrene ubevidst bruke til organisk videredannelse. Først til avpasning efter det menneskelige selskap og kanske til stigende frugtbarhet. Men under gunstige vilkaar ogsaa til nye

[1]) W. R. Greg, Enigmas of Life, 18de utgave, London 1891, s. 63.

heldige variationer av arvestoffet. Dettes fremgang kan vanskelig tænkes at bero paa noget andet end overskud av livsenergi, kapitalisert i organisk nybygning.

Dertil kom at menneskene litt efter litt lærte at forbedre husdyrenes race ved kunstig utvalg og heldig krydsning. Ogsaa kulturplanterne gik i det hele fremad derved at menneskene lettet livskampen for dem, sparet dem for trængsel og hungersnød og overdreven kulde eller tørke. Ogsaa her maa vel indsparingen av energi ha resultert i nye progressive «mutationer», som kunde isoleres og bevares ved kunstig utvalg.

Men allerede den individuelle variation, som følger med god røgt og ernæring, viser fordelene for mennesket ved voksende gjen-hjælp overfor dyr og planter. I løpet av det nittende aarhundrede gik ialfald mange landes kvægopdrættere over fra hyppig sultefodring til rikelig ernæring av kvæget. (Stundom til overernæring og opfostring til melke- eller fleskemaskiner, hvad der synes at hævne sig ved kalvekastning og anden sykelighet). Og kulturplanterne har i mange lande oplevet en stor fremgang ved bedre ernæring og utvalg. I hvilken grad kulturmennesket kan forøke den hjælp, vi henter fra kornplanterne ved voksende gjen-hjælp, kan man se av en statistisk sammenligning. Jeg finder i den sidste statistiske aarbok for Australien den opgave, at i det land, hvor man for tiden steller bedst med kornet, nemlig Danmark, utvinder man i gjennemsnit $5^1/_2$ gange sa meget hvete paa et bestemt areal jord som i Rusland, hvor jordbruket endnu for det meste er gammeldags og ødselt.

Erfaringen fra det moderne landbruk synes altsaa at vise, at den gjensidige hjælps «gyldne regel», oldtidskulturens høieste visdoms-lov, ikke alene gjælder menneskenes forhold til andre mennesker, men ogsaa deres forhold til hjælpende dyr og planter. Loven kan biologisk uttrykkes saa, at hvor menneskene indtræder i «symbiose» eller livs-forbund med planter og dyr, blir livs-fremgangen for begge parter større, jo mere de er istand til at lette hinandens liv.

Loven gjælder ikke mindst menneskenes forhold til andre mennesker. Allerede fra Hume's tid i England og vel ogsaa længe før, indsaa man klart, at slavearbeide i længden er dyrt

arbeide. Slaveriet var utvilsomt en av hovedaarsakerne til oldtids-folkenes nedgang. At holde menneskelige arbeidere som slaver er at drive utplyndrende rovdrift overfor de mest værdifulde hjælpere, og derved forringe den hjælp, de kan yde.

En av den nyere tids vigtigste erfaringer er den, at ogsaa daarlig lønnet arbeide av juridisk og politisk frie arbeidere er i længden dyrere arbeide for et land end godt betalt arbeide. Jo mere arbeiderstanden hæves gjennem god løn, forøket fritid (tilstrækkelig til reparation av organismen og til videre utvikling), gode boliger og lysnende utsigter i livet, desto mere effektivt arbeide kan arbeiderne yde. I det store og hele er de lande, hvor arbeiderne har god løn og godt haab, overlegne i industriens verdens-konkurranse. Kostbar arbeidskraft, som i Nordamerika, fremtvinger bruk av de mest mulig energi-besparende maskiner, og til ansættelse av de dygtigst mulige arbeidschefer. Alene disse kan føre en kostbar arbeidsstok frem til seier. Og alene høitstaaende arbeidslag kan stelle med de aller fineste og kostbareste maskiner.

Der er efter mit skjøn utvilsomt en sammenhæng (eller «korrelation») mellem de antike folks ringe utvikling av energibesparende maskiner og oldtidens slaveri. Slaverne var saa billige og maskin-lignende, at man ikke følte nødvendigheten av kostbare utlæg til forsøk med maskiner.

Intet træk i den nyere og nyeste kultur er efter mit skjøn merkeligere end dette, at de menneskelige arbeideres hævning medfører en hævning ogsaa av deres arbeidsredskaper, og endog av deres arbeidschefer.

Paa lignende maate medfører jo hævningen av kulturplanter og husdyr en hævning av deres opdyrkere. De danske bønder er selv gaaet fremad under arbeidet med at forbedre opfostringen av sine ikke-menneskelige hjælpere.

En ny dag dæmrer frem for alle landes arbeidere fra den nye livs-videnskaps erfaringer om den voksende gjen-hjælps lov. Først naar der blir fuld gjensidighet i tjenester mellem menneskene, vil de alle kunne yde sit bedste til det fælles gavn. Den fælles velstand, den aandelige som den materielle, vil kunne hæves i uanet grad ved en hævning av de undertrykte.

Denne livslov, loven om den voksende gjensidighet i hjælp som en betingelse for fremgang, vil før eller senere maatte føre til en overordentlig omdannelse av de menneskelige forhold, — ikke alene av de hvite arbeideres, men ogsaa av de farvede folks kaar. Det vil inden ikke ret lang tid staa som en uomtvistelig sandhet, at det lønner sig i længden for de hvite folk at gjøre mest mulig godt mot de farvede. Ja, meget mere. Det er i længden en *betingelse* for de hvite folks fortsatte fremgang i tilgodegjørelsen av naturens rigdomme, at vi øver en voksende gjen-hjælp overfor de farvede folkeslag. Vi *trænger* deres hjælp til intens opdyrkning av de tropiske lande. Vi trænger *mere og mere* hjælp fra dem. Men denne voksende hjælp kan vi alene opnaa gjennem voksende gjen-hjælp. Vi maa hjælpe dem til at bli frie og velstillede, forhaabningsfulde arbeidere, som forstaar at opdyrke den tropiske paradishave med de ypperste redskaper og methoder, med det mest videnskabelige utvalg av planter.

Den ovenstaaende betragtning kaster lys over et av de kulturelle gjennembrud, som fulgte efter grundlæggelsen av kvægavl og akerbruk. I et land som det gamle Ægypten, hvor menneskene hjalp navnlig kulturplanterne paa den mest effektive maate, ved ledning av Nilens vand og frugtbargjørende slam over kornmarkerne, — i et saadant land kunde den ekspansive bevægelse fortsættes indtil man naadde grænserne for hvad Nildalen kunde bære av folkevekst. Ogsaa her maatte fremgangen før eller senere føre til voksende vanskeligheter. Ganske vist var der den utvei, at undertvinge svakere nabofolk og tvinge dem til at betale skat. Men i længden medførte selv de seierrigste erobringstog en voksende friktion. Enten utarmedes de undertvungne lande ved rovdrift, eller de reiste sig til uovervindelig motstand.

Men en anden vei aapnet sig til ekspansion. Istedenfor at undertvinge og trælbinde nabofolk kunde man utveksle gaver med dem og utvikle dette forhold til en tuskhandel, og denne igjen til penge-handel, med penge som energi-besparende redskap,

Mens et undertrykkende erobrer-folk forholdsvis hurtig støter paa en voksende friktion, kan et handels-folks ekspansion

vare længe, i samme grad som det yder gjen-hjælp mot de fremmede folk, hvorfra det henter hjælp. Ogsaa her støter vi paa den voksende gjen-hjælps lov. Ogsaa paa dette omraade vil denne lov antagelig være av en ganske overordentlig betydning.

Den indeholder nemlig den lære, at det ikke i længden kan lønne sig for et folk eller en folke-gruppe med andre folk at drive en bytte-forbindelse, som ikke er fuldt mutualistisk eller gjensidig fordelagtig. Indeholder handelsforbindelsen et element av rovdrift eller en utplyndring av den svakere part, da maa den støte paa en lignende friktion, som rovdrift overfor kvæg eller kulturplanter eller overfor menneskelige underklasser. En utplyndrende form av handel svækker i længden begge parter, hver paa sit vis.

Loven for livets fremgang siger, at der skal ikke være hverken underklasser eller undertrykte racer!

Er det ikke sælsomt, at det næstehjælpens bud, som denne jords største seere og profeter har forkyndt som livslykkens lov, ofte med ret ringe gehør, den kommer nu den nye livsvidenskap og forkynder paa en maate, som maa gjøre det mere og mere indlysende for alle folkeslag, at det er selvødelæggende for et folk at fortsætte med at drive rovdrift overfor mennesker og dyr og planter, — i det hele overfor de levende væsener, med hvem vi lever i forbund. Parasitisk forhold i «symbiose», istedenfor «mutualistisk», straffer sig selv. Den utplyndrede part blir fattigere utstyret, og parasiten gaar selv tilbake i organisation. Han opnaar nemlig en energi-besparelse, som han ikke anvender til at vinde nyt overskud, der kapitaliseres. Han trænger tvertimot færre eller mindre utviklede selvstændige organer, da han benytter sin «spiseverts» organer som sine, uten at øve gjen-hjælp. Intet fænomen er merkeligere i livets historie end den maate, hvorpaa parasitiske organismer gaar tilbake.

Og der kan ikke være tvil om, at paa en lignende maate virket inden oldtidsfolkene overklassens parasitiske forhold til sine slaver. Paa lignende maate virker den dag i dag mange overklasse-menneskers forhold til underklasserne. Det er ikke alene de sidste som lider under forholdet. Kanhænde

lider de i længden mindst. De, som er nødt til at anstrænge sig, holder sin organiske kraft saa nogenlunde oppe, selv om de hindres fra at gaa fremad. De gaar stundom tilbake ved underernæring og vanrøgt, men sjelden saa hurtig som de sociale parasiter, der ikke behøver at anstrænge sig

I den græske og romerske oldtid blev underklasserne, særlig slaverne, undertrykt i en ofte forfærdelig grad. Der var slaver, som i sin bedste ungdomdtid og manddom maatte arbeide i lænker, stundom i arbeidsrum *(ergastula)* under jorden! Og dog var det utvilsomt især disse underklasser, som i længden beholdt valpladsen. Det var især fra underklasserne at efterslægten blev rekruttert. Arbeidstrællene degenererte ialfald ikke saa let som deres parasitiske herrer.

Endnu et forhold vil jeg nævne, som belyser den voksende gjen-hjælps lov: forholdet mellem *forældre og barn*. Som kulturmennesket maa nedlægge energi-kapital i kulturplanter og husdyr, saa at si yde dem forskud, hvis det vil ha hjælp av dem, saaledes er det fuldvoksne kuld allerede av instinkt drevet til at nedlægge overskud av energi i det nye slegtled. Og jo mere der gives til børnene, desto mere gaar samfundet fremad. Det yngre slegtled bærer senere de ældre oppe, fører deres verk videre, er som utløpere og nye skud, der erobrer videre ogsaa for de gamle.

> En ungdom, som er sterk og sund
> er hele livets blomstrings-dag,
> opstandelse paa fædres grund
> av alle slegter. Atter blommer
> de gamle i de unges sommer.

Saa sang Bjørnson i kampen for familjelivets moral. Intet er skjønnere i Bjørnsons digtning end skildringen av forholdet mellem de to slegtled, deres tragiske kampe og hvorledes de gjensidig trænger hinandens hjælp. Det antydes allerede i nogle av hans første fortællinger, at det ældre slegtled ofte stiller sig hæmmende iveien for det yngre. Og i «Daglannet» er det aapent uttalt. Ser man paa den historiske utvikling, kan der neppe være tvil om, at forældre-myndigheten eller rettere den faderlige myndighet ofte, som hos romerne, har været altfor despotisk. Ikke blot hos de mest lavstaaende

stammer har ofte den opvoksende ungdom maattet trælle for de ældre. Nogle av de haarde og tørre træk i den romerske og spartanske kultur hænger vel sammen med et lignende forhold. Navnlig den individuelle eiendomsret har ofte, ikke mindst inden bondestanden, medført langvarig umyndighet ogsaa for de voksne barn. Et altfor utnyttende forhold av gamle i forhold til unge har hæmmet menneskelivets fremskridt paa lignende maate som mændenes despotiske og delvis parasitiske forhold til kvinderne. Paa begge disse omraader peker livs-fremgangens love med bestemthet i retning av gjensidighetens vekst. Det var ikke alene barbarisk, men i høi grad energi-forødende, naar forældre tok sig ret til at utsætte barn eller sælge dem! Uhyre energi-forødende har det ogsaa været at spare paa opfostring og hurtigst mulig tvinge børnene til at gjøre tungt arbeide eller sørge helt for sig selv, — altsaa forkorte deres barndom.

Efter alt hvad vi vet om menneskets opstigning mot høiere og høiere organisation, maa det ansees for i høieste grad sandsynlig, at barnealderens gradvise forlængelse, gjennem voksende forældre-omsorg, har været en av de vigtigste aarsaker til fremgang. Hvert menneskebarn begynder med at ta imot en stor sum av ydelser og tjenester som en gave fra sine forældre. Og jo mere der av forældrene nedlægges av materiel og aandelig kapital i børnene, desmere vil disse kunne yde for sig selv og samfundet, naar de blir voksne. Ingen menneskelig kapitalanbringelse kan ansees for mere rentebærende for slegten.

Det maa ansees for utvilsomt, at et av den nye livsvidenskaps mest epokegjørende resultater vil bli dette, at der vil kostes uhyre meget mere end nu paa alle samfundsklassers barn. Barne-kultur vil vise sig at være en endda langt vigtigere energi-anbringelse end forbedring av maskiner, husdyr og kulturplanter.

Hvilket sløseri foregaar der ikke i mange lande, eller rettere i alle lande, med spædbarns liv! Spædbarn gjemmer jo, ifølge nutidens videnskap, de høieste værdier paa denne jord, — en arveskat av «kimplasmaer», som repræsenterer millioner av aars organisk arbeide, og muligheter for uanet stigning mot nye livsformer. Hvor langt man i de mest

agterut-liggende lande vil kunne naa alene ved at hæve sig op paa høide med de lande, som nu er forrest, derav vil man faa et indtryk ved en statistisk sammenligning av spædbarnedødelighetens procent i forskjellige lande.

Ny-Zealand og Norge gaar i spidsen. I disse to lande dør *forholdsvis* faa spædbarn (barn under et aar), nemlig ca. 67 av hvert 1000. I England dør 120, næsten det dobbelte. I Chili 320 eller henved fem gange saa mange.

Ifølge den australske statistiske aarbok for 1911 stod i aaret 1909 Ny-Zealand øverst med blot 62 dødsfald av hvert 1000 spædbarn i det første leveaar. Derefter nævnes som nr. 2 Norge (men med et tal fra 1907: 67 pro mille). Som nr. 3 den australske forbundsrepublik (med 72). Næstlavest: europæisk Rusland med 256 pro mille (i 1903) og allerlavest ogsaa her Chili med 320 (i 1908).

I Chili røver altsaa moderengelen omtrent hvert tredje spædbarn i det første leveaar; paa Ny-Zealand og i Norge alene hvert femtende eller sekstende. Hvilket rum for fremgang for de tilbakeliggende folk! Hvilken spore til videre fremgang for de forreste!

Av diste tal dukker der frem for mig en drøm fra min ungdom. Ved synet av væddelekenes blomstring blandt den engelske ungdom, i cricket og football, roning, svømning og athletisk sport, faldt det mig ind, at hverken de gamle grækere eller nutidens idrætsfolk har naaet frem til den høieste utvikling av væddelek. Den største form av venskapelig kappelek vil bli *den statistiske sammenlignings lek,* — et kjæmpemæssig bretspil mellem alle jordens folk. Alle levende mennesker vil være brikkerne, som flytter sig fremover mot høiere livsdygtighet og lykke eller maa trække sig tilbake. Alle folk spiller side om side, og de forreste drager de efterliggende med sig ved sit eksempel. Store vandrepremier, helst kunstverker og enestaaende manuskripter, tilfalder de lande, som har mesterskapsrekorden i en eller anden form av livsdygtighet, som Ny-Zealand (eller et anden aar kanske Norge) i opfostringen av spædbarn. Smaa og store nationer kappes paa like fot, da det alene er forholdstallene, (procent-tallene) som sammenlignes.

De sorte og de hvite tals bretspil kunde man kalde denne

verdensvide kappestrid i livsdygtighet. De sorte tal er de, som det gjælder at flytte tilbake: procent-tallet av syke og vanføre, forbrydere, fattige og forkomne. De hvite tal er de fremrykkende, procent-tallene paa dem som overlever det første farlige leveaar, eller av dem, som naar frem til den fuldvoksne alder, av vaabendygtige, o. s. v. En fast præmie eller en vandrepræmie for hvert høidemaal i livsdygtighet. Den dag vil sikkert komme, da alle jordens folk vil spille med alle sine menneskebrikker om de høieste former av liv og lykke. Kanhænde vil de store musæers næsten døde skatte atter bli levende, naar de delvis utløses av sine fængsler og faar vandre vidt omkring i verden, opsøkende dem, hos hvem selve livskunsten blomstrer. Mon en fremtids grækere vil kunne gjenvinde Parthenons marmor-verker? Vil Norge kunne holde paa sine vikingeskibe, eller vil de atter komme ut at seile? Der vil av hvert folk maatte kjæmpes gjennem livskunst for at bevare symboler paa fortidens bedrifter. Ikke en gjensidig utryddelseskamp, ikke krigens slagterier vil bli det mest episk spændende, hvorom aviser og aarbøker vil berette. Men en væddelek mellem forbundsfæller, en kamp for det fælles gavn, hvor de sterkere vil lette livsanspændelsen for de svakere ved sit eksempel, og sin erfaring om aarsakerne til held og vanheld.

Den nye livsvidenskap bebuder en ny dag i menneskehetens liv. En tid, da broderskapets og gjensidighetens religion har utsigt til at vinde verdensherredømmet.

Chr. Collin.

EVANGELISTERNE OG VI.

O. Thune Jacobsen: **Jesus og evangelisterne, synsforskjelligheterne hos Mattæus, Lukas og Johannes.** (194 sider). G. I. C. Gad, Købenbenhavn 1911.

Den danske teolog O. Thune Jabobsen er forfatter av en række religiøs-filosofiske skrifter (Gjennem Modsætninger, 1905; Sandhedens Erkendelse, 1908; Folkene og Sandheden, 1910), som med rette har vakt megen opmerksomhet. For dem der maatte være likesaa dumme i filosofien som nærværende anmelder, men som maatte dele med ham den vane daglig at læse litt i det nye testamente, vil jeg her søke at vise at hans sidste bok, «Jesus og Evangelisterne», vil kunne gjøre vor bibellæsning rikere og frugtbarere og hjælpe os i selve hovedsaken, at faa et levende billede av Frelseren og hans livsverk.

I «Sandhedens Erkendelse» fortæller forfatteren os at der er tre maater at ta mot sandheten paa — jeg ber allekyndige undskylde at vi ukyndige øver os i barnelærdommen —, nemlig *barnets, den unges* og *den voksnes.*

Barnet tar mot sandheten som en utenfra kommende autoritet, paa *forstandens* vei, fra en lærer, i form av efterretning, undervisning eller bud; sandheten er, i forhold til barnet, det objektive eller utenforstaaende: naar den mottages, avsætter den sig i barnets sjæl i form av *forestillinger* og *begreper.*

Den unge tar mot sandheten som en indre oplysning og særlig paa *følelsens* vei, ved at se subjektivt paa tingene, d. v. s. slik som vore skiftende stemninger farver dem for os. «Vor sandhetssøken blir da en stræben efter at se tingene i deres rette lys; sandheten gaar op for os som en *idé* i hvis lys vi faar en forstaaelse av dypere art end vi har kunnet faa ved at motta sandheten blot som efterretning eller bud». Det er, for at holde os til det livsomraade som her beskjæf-

tiger os, dette som sker i den krise hvorigjennem barnetroen gaar over til personlig kristendom.

Men den dypeste tilegnelse av sandheten er den voksnes. Den foregaar hverken paa forstandens eller paa følelsens, men paa *viljens* vei, og hverken i form av efterretning og bud, eller i form av et indre lys, men i form av *livserfaring*. Ved at opleve sandheten som en bekræftelse paa de erfaringer jeg selv har gjort naar jeg først den grundfæstede indsigt som er mere end baade autoritetstro og begeistring, og som gjør at sandheten nu hverken appellerer til mig hovedsagelig som ydre autoritet eller som en av mit indre født idé, men som en i selve virkeligheten liggende *lov*.

Nu mener vor forfatter at kunne paavise disse tre sjælestillinger i forhold til sandheten som karakteristiske grunddrag baade i religionens historie i sin almindelighet og i forstaaelse av Jesus og hans livsverk i særdeleshet. I mosaismen er barnestandpunktet det herskende, i Israels profetreligion ungdomsstandpunktet, og i Kristi person har den voksne, fuldkomne sandhedserkjendelse legemliggjort sig. I forstaaelsen av Kristus og hans livsverk repræsenterer Matteus-evangeliets forfatter barne- og autoritetstroen, Lukas og Paulus ungdommens begeistrede grepethet av idéen, Johannes-evangeliets forfatter den dype, ved maalbevisst stræben og livserfaring vundne indsigt i sandheten som tilværelsens lov.

Ingen opmerksom bibellæser kan undlate at bli var at hvert av disse evangelier, de tildels av fælles kilder rundne, Mattæus og Lukas, og det selvstændige, Johannes, under sin fremstilling av Jesu billede tillike røber sine forfatteres karakterer. Men vi har vel ikke ofret disse træk synderlig opmerksomhet; vi er vant til at lægge hovedvegten paa det som vor forfatter helt forbigaar, nemlig de *ydre omstændigheter* som har bestemt disse skrifters tendens; at f. eks. Mattæus's læsere var jødekristne og at hans bok var bestemt til oplæsning i menigheterne; at Lukas skrev til hedningekristne og med historikerens uttrykkelig uttalte hensigt «at nedskrive i sammenhæng det han alt sammen nøie hadde gransket fra først av;» at Johannes skrev til forsvar mot gnostiske vranglærere o. s. v og forsaavidt vi lægger noget særlig merke til forfatternes psykologiske eiendommeligheter, saa er det vel som regel

spredte træk vi fæster os ved, som Lukas's forkjærlighet for det stemningsfulde og hjertelige, eller hans høie tanker om fattigdom og askese, eller Markus's dramatiske livlighet, eller Johannes's dvælen ved personlige minder o. s. v.

Hvad derimot Thune Jacobsen gjør er at nærme sig disse forfattere bakfra og forsøke at avlure dem det som, *dem selv ubevisst*, har præget deres opfatning av Jesus og den sandhet han bragte; han forsøker at opdage den ene dype sjælerot inde i hver av dem, hvorfra hver enkets forskjellige forfattereiendommeligheter er spiret op. Herved blir hans undersøkelse av almenmenneskelig værdi; disse røtter i personligheternes dyp tilhører nemlig ingen bestemt tid eller nation, men mennesket som menneske; de lever fremdeles i vor tids sandhetserkjendelse, ogsaa i vor tids kristendom.

Thune Jacobsen behandler først de tre forfatteres syn paa menneskelivets meninger, menneskets religiøse stilling i tilværelsen, derpaa deres aandelige stilling til Jesu person, og saa deres stilling til den religiøse sandhet han bragte; tilslut gjør han en «kontraprøve» paa de fundne resultater ved en kort undersøkelse av de tre evangeliers *literære form*.

Hans resultater er disse:

Mattæusevangeliet «bærer præg av en forfatterpersonlighet av barnlig naiv utviklingstype, for hvem sandheten har staat som noget der maa søkes hos en mand av ydre autoritet og mottages gjennem direkte meddelelse». Han er autoritetstroen og lærekristendommens evangelist.

Lukas gir indtryk av at være en mand som «i sin tid har oplevet Jesus som en aandelig fødselshjælp, under hvis paavirkning han, efter svære indre brytninger, er ført til et aandelig gjennembrud og paa én gang har set sandheten gaa op for sig som et nyt lys over gamle velkjendte ting», altsammen træk som Lukas deler med Paulus, og som gjør ham til vækkelseskristendommens evangelist.

Johannesevangeliets forfatter ser Jesus som «et menneske der ved at drage andre ind i sit livs begivenheter er blit deres skjæbne». Blandt livets menneskemeninger og menneskedrømme har han, i et uforglemmelig personlig samliv, møtt Jesus som *sandheten*, den urokkelige, mellem alt egte og alt uegte skillende *virkelighet*, som den mand ikke kan undvære

der i fuld forstand er kommen tilværelsen ind paa livet og er bestemt paa at gaa som seirherre ut av dette rygtak. Ved sin indsats i Johannes's tilværelse er Jesus blit et stykke av hans eget liv, ikke en utenforstaaende lærer og autoritet, heller ikke et kjært minde, men en altid nærværende virkelighet som har gjort hele hans senere utvikling med, saa naar han skriver Jesu historie, skriver han med det sin egen sjæls saga.

Har nu forfatteren ret i alt dette? Derom kan vi forsøke at danne os en mening, først ved at gjennemgaa de talrike eksempler som han støtter sin bevisførelse paa, og hvorav mange er meget slaaende, enkelte temmelig søkte, dernæst ved selv, naar vi læser i vort nye testamente, opmerksomt at gjennemføre parallelstederne med hinanden. I hvert fald gaar ingen tænksom læser fra denne bok uten at være beriket med nye tanker og med øket lyst til at trænge dypere ind i den verden av religiøs rigdom som gjemmes i menneskeslegtens mest læste bok.

Johannes Johnson.

OPGJØR MED TEOLOGERNE.

(Av *Thv. Klaveness*).

V.

Prof. Brun bebreider mig (side 163), at jeg i mit «Opgjør I» har sat «de moderate strømninger inden den liberale eller moderne teologi mest mulig ut av betragtning» og kun holdt mig til de yderligstgaaende.

Jeg tror ikke at denne bebreidelse er retfærdig. Ved nøiere eftersyn vil han finde, at jeg i den nævnte artikel tok hensyn til forskjelligheterne inden den liberale leir. Hans egen stilling kom herunder i betragtning. Naar jeg ikke har tillagt disse forskjelligheter større betydning end jeg har, da har jeg dertil hat en grund som jeg her skal utvikle. Jeg kommer derved til at vende mine vaaben mot Brun og dem som staar ham nær, mens de før væsentlig var vendt mot mænd som Ording og Konow. Jeg gjør det ikke gjerne. I mangt og meget deler jeg standpunkt med de førstnævnte. Jeg er ogsaa overbevist om at de i det hele og store utfører en velsignet gjerning i vor kirke, og jeg forstaar at deres stilling medfører vanskeligheter som jeg nødig vil øke. Men i et meget væsentlig punkt maa jeg ta avstand fra dem.

Under forhandlingene med pastor Skagestad i «Norsk Kirkeblad» ivinter betegnet prof. Brun sig selv som *grænsevagt*. Jeg tror ogsaa at hans hele stilling kalder ham netop til det. Men jeg synes ikke at han gjør dette kald fyldest. Jeg synes at han i alt andet gjør ganske anderledes fyldest for sig.

En grænsevagt har, saavidt jeg forstaar, den pligt bestemt og klart at angi hvor grænsen gaar, og gjøre dem som skrider over, opmerksomme paa at nu er de i et andet rike og maa ta følgerne derav.

Efter dette skulde prof. Bruns pligt som grænsevagt være at angi bestemt og klart grænsen for det vi kalder kristendom, og følgen av at overskride den

Jeg ber om her ikke at bli misforstaat. Jeg mener ikke, at han paa ortodoks vis skulde frakjende personer kristennavn og erklære dem utstøtt av det kristne samfund. Det er ikke personer vi her har med at gjøre. Det er forkyndelsen. Og dommen over forkyndelsen falder ikke sammen med dommen over den som forkynder. Forkyndelsen kan være kristelig, skjønt forkynderen ikke er nogen kristen. Og omvendt: forkyndelsen kan ligge utenfor kristendommen, skjønt forkynderen personlig er en kristen. Her tales derfor ikke om dom over personer. Her tales kun om dom over en forkyndelse. Grænsevagtens pligt er at paavise de grænser som en kristelig forkyndelse har at holde sig indenfor, og avvise alt som ligger utenfor, som noget der ingen ret og plads har i den kristelige forkyndelse.

En slik grænsevagtgjerning vil prof. Brun, saavidt jeg forstaar, ikke være med paa. Han vil ikke vite av nogen bestemt optrukken grænse mellem kristelig og ikke-kristelig forkyndelse. Som bekjendt har kirken meget tidlig optrukket en saadan grænse. Omstændigheterne nødte den til det. Paa den ene side hadde den katekumenerne, som trængte et fast og klart, kort og greit begrep om hvad kristendom var. Paa den anden side hadde den gnosticismen, som vilde amalgamere kristendom med hedenskap. Da skapte kirken *apostolicum*. Siden har denne bekjendelse staat der midt under al kirkelig opløsning som et samlingsmerke og et grænseskjel for kirken. Som bekjendt har de moderne teologer i lang tid været ivrig beskjæftiget med at forringe og fornegte denne dens autoritet. Jeg har altid møtt dette med det krav: vær da saa god at skape et samlingsmerke og et grænseskjel som er bedre! Saa længe I ikke er istand til det, da respekter det vi har, og bryt det ikke ned; for vi kan ikke være saadant foruten.

Hvad svarer nu prof. Brun?

Først citerer han nogen ord av mig om at vor tids kirke ikke er skikket til at skape nogen ny bekjendelse. Istedetfor nu at dra den slutning derav, at da vi ikke kan skape noget bedre end det vi har, maa vi holde paa det, sier han: «Det er et stort spørsmaal om fremtidens kirke overhodet vil skape nogen bekjendelse. Mere og mere bryter den erkjendelse sig vei inden den evangeliske kirke at kristendom i det hele tat

ikke tilfredsstillende kan uttrykkes i en bekjendelsesformel. Den er et liv som kan beskrives fra forskjellige sider, under forskjellige synspunkter . . . . . Vi spør os selv om ikke fremtidens kirke heller end at frembringe nogen ny bekjendelse vil samle sig om de store historiske arvestykker fra fortiden: Herrens bøn, Herrens nadver, det urkristelige løsen: Jesus er herre, de tre store navne, det nye testamente, — paa *sin* plads ogsaa de senere kirkelige bekjendelser».

Hvad vil dette si? Saavidt jeg forstaar, vil det si saameget som saa: Nogen bestemt grænse for det vi kalder kristendom, kan ikke optrækkes. For nogen gaar grænsen her, for andre der — i begge tilfælde med like ret. Kristendom er ikke noget bestemt i sig selv. Den er det, som enhver formaar at gjøre ut av den. Vistnok nævner Brun forskjellige ting som fremtidens kirke kan antages at ville «samle sig om». Er det nu meningen at disse ting skal danne grænseskjel? Herrens nadver f. eks.? Skal kvækerne og frelsesarmeen sættes utenfor, fordi de ingen nadver har? «Det urkristelige løsen: Jesus er herre» og «de tre store navne». Men hvis der ikke til dette løsen og disse navne knytter sig bestemte forestillinger som alle er enige om, kan man da «samle sig» om dem? kan man samle sig om ord, naar man lægger forskjellig mening ind i dem? «Det nye testamente». Men det maa jo fortolkes. Kan man samle sig om det nye testamente uten at være enig ialfald om hovedindholdet av det? — «Paa *sin* plads de senere kirkelige bekjendelser?» Paa hvilken plads? I papirkurven? Kan man samles om det blot negative: ikke at erkjende bekjendelserne som love for læren?

Jeg begriper ikke, at en praktisk mand som Brun ikke forstaar at kirken umulig kan være uten en formuleret bekjendelse som alle virkelig samler sig om og derfor respekterer. Hadde den ingen saadan, saa *maatte* den skape en. Vilde den forsøke at klare sig en saadan foruten, da vilde det meget snart føre til fuldstændig opløsning.

Nutidens kirke staar likesom oldtidens likeoverfor en gnosticisme, som vil blande kristendom og hedenskap sammen. Skal nutidens kirke holde fast ved den virkelige kristendom, da er det likesaa nødvendig for den som det var for oldtidens

kirke at fiksere sit standpunkt og slaa fast: dette er kristendom. Gjør den ikke det, vil det gaa nutidens kirke, som enhver erkjender at det vilde gaat oldtidens, om den ikke hadde handlet saa: den vil fyldes med sammenlavninger av kristendom og hedenskap, og herunder vil kristendommen forsvinde i hedenskapet. Jathoaffæren er her noksaa betegnende. Specielt vil jeg sætte fingeren paa det kand. Brekke fortæller i «Norsk kirkeblad» om prof. Baumgarten. Denne teolog har vanskelig for at finde sig i Jathos negationer «die die mir wichtigsten gewissheiten antasten». Allikevel finder han, «at overgangen mellem Jathos og de andre moderne teologers standpunkt er flytende» («N. K.» for $^{13}/_{4}$).

Nutidens kirke har endvidere, likesaavel som oldtidens, katekumener. Den har barn som skal undervises i kristendom. Og den har missionsmarker hvor voksne hedninger skal undervises til daab. Hvordan skal dette gjøres, naar man ikke kan gi dem kristendommens grundsandheter i et kort begrep, og si: dette er kristendommens hovedsum; dette er hvad den kristne kirke tror og forkynder. Vi begynder i barneundervisningen herhjemme at føle virkningerne av at der — takket være de moderne teologers angrep paa *apostolikum* — snart ikke er noget at overgi barnene som sandhet fra Gud. Vor kristendomsundervisning holder paa at løpe ut i et ræsonnement som ikke har noget fast at by paa, bare stemninger og formeninger. Vi holder paa at opdra en slegt av religiøse ræsonnører.

I nær slegt med katekumenerne er en stor skare, som ut fra de forskjelligste forutsætninger er kommet derhen, at de i sjælens nød og trang spør med fangevogteren: hvad skal jeg gjøre for at bli frelst? De er de opmerksomste tilhørere under vore prækestole. De tørster efter et svar som kan gi dem hvile. Hvad svar skal de faa? Jeg tviler ikke paa at Brun vil svare med hele sin sjæls vegt: tro paa den herre Jesus Kristus, saa blir du frelst! Paa en eller anden maate vil ogsaa de fleste andre moderne teologer svare saa. Men hvis nu stakkaren spør, som han utvilsomt vil spørre: hvad skal jeg da tro om Jesus Kristus? — hvad vil man saa svare ham? Jeg forstaar ikke rettere end at svaret maa bli: det er de lærde ikke enige om; nogen mener saa og andre mener

saa; du faar ta det som passer for dig: det er kristendom altsammen

Ingen kan være i tvil om, at et slikt svar vil vække baade mistillid og mismod hos alle dem som staar for Gud i angst for sjælens dyre salighet. Det svar alle disse tørster efter og trænger, er et bestemt og klart: jeg tror paa osv. Forkyndelsen maa gi dem at vite og føle, at der er et folk paa jorden, som vet paa hvem det tror og hvad det tror, og som lever kristelig og dør salig paa denne sin tro. Men skal forkyndelsen magte det, da maa der være en kirkelig bekjendelse som alle forkyndere samler sig om og lar gjenklinge i sin forkyndelse.

Prof. Brun priser det som en fordel ved sit standpunkt, at han ut fra det kan «arbeide for en gjensidig fordragelighet inden kirken som kun kan være til gavn for den fortsatte teologiske sandhetssøken». Konow fremhæver det samme. Men kjære! kristendom og kirke er da ikke til for teologiens skyld. Naturligvis skal teologerne i sin «fortsatte sandhetssøken» lytte til alle røster, prøve alt og beholde det gode. Men hverken de eller den hele kirke maa glemme, at kristendom og kirke er der, ikke for at skape teologi, men for at bringe de frelsesøkende menneskesjæle det de søker efter. Gjør teologien krav paa en frihet som ikke kan indrømmes uten at disse sjæles tarv og trang lider derved, da maa disse krav bestemt avvises. Dette er tilfælde, naar man for at skaffe den teologiske forskning frihet, vil negte kirken ret til at optræde med en bekjendelse som dens tjenere skal respektere. Skal den øve den sjælesorg som baade katekumener og søkende sjæle trænger, da maa den møte dem med en slik bekjendelse og kan ikke være den foruten. En slik bekjendelse har *apostolicum* været fra ældgammel tid av og er det fremdeles. De teologer som ikke kan respektere den som saadan, de maa gjøre et av to: enten skape en ny bekjendelse og faa kirken til at sætte den paa *apostolicum*'s plads, eller ogsaa holde sig borte fra kirkens tjeneste. Det er kirkens ældgamle sygdom, intellektualismen, som er ute og gaar, naar man vil at kirken for teologiens skyld skal la enhver «bekjendelsesformel» falde.

Vi lar ikke *apostolicum* falde, vil formodentlig Brun svare; vi holder fast ved dens religiøse kjerne; hvad saaledes de omstridte punkter — Jesu undfangelse og opstandelse — angaar, da holder selv Konow og Ording fast ved at «Jesus paa en særegen maate er fra Gud og nu lever i Guds samfund».

Jeg maa her gjøre et par spørsmaal. For det første: hvad mener man med at «Jesus paa en særegen maate er fra Gud, og nu lever i Guds samfund?» Det er aldrig blit nøiere forklaret hvad man mener med dette. Det maa vi dog faa vite, hvis vi skal kunne bedømme værdien av det. For det andet: er dette at «Jesus paa en særegen maate er fra Gud og nu lever i Guds samfund» at betragte som et grænseskjel, der ikke kan overskrides uten at man derved kommer utenfor kristendommen? Eller er meningen denne: vi tror nok at «Jesus paa en særegen maate er fra Gud osv.»; men om nogen tror noget andet, da kan nok ogsaa det gjælde for kristendom? Min ven Brun vil være grænsevagt; vær da saa god her at gi besked: gaar grænsen virkelig her? Dog, selv om Brun og de moderne teologer i det hele her vil sætte en grænse, og si: enhver forkyndelse som ikke forkynder dette, staar utenfor kristendommen, saa tror jeg dog ikke at kirken kan slaa sig til ro med denne grænse. Den er altfor flytbar. Jeg behøver bare at peke paa det første av de ovenfor fremsatte spørsmaal: hvad mener man med at «Jesus paa en særegen maate er fra Gud og nu lever i Guds samfund?» Ingen kan bestride, at der paa dette spørsmaal kan gives de mest forskjellige svar, uten at man derfor gaar ordenes likefremme betydning for nær. Man kan lægge hele den anden artikel ind i ordene. Men man kan ogsaa forklare dem saaledes: Jesus var et menneske som vi, feilende og mangelfuld, men han var særlig religiøst anlagt, og kom derfor til at øve en virkning paa slegtens religiøse utvikling som fremdeles eksisterer, og som alle fromme lever han nu i Guds samfund i den anden verden.

Selv om man altsaa opstiller den nævnte formel som grænseskjel, risikerer man, at den forkyndelse: Jesus Kristus var et feilende menneske som vi alle, faar lyde i menigheten

side om side med denne: jeg tror paa Jesus Kristus, Guds enbaarne søn, vor herre, som blev osv.

Dette gaar dog virkelig ikke an. At der inden kirken bør kunne gjøre sig forskjellige meninger gjældende om mange flere spørmaal end dem man hittil har villet tillate meningsforskjel i, det er jeg fuldt med paa. Men en grænse maa der dog være, som forskjelligheterne ikke maa overskride. En viss overensstemmelse maa der inden Jesu Kristi kirke være hvad det store grundspørsmaal angaar: hvad mener I om Kristus? Det kræves baade av hensyn til samfundet, som ellers nødvendigvis maa komme til at opløse sig, og av hensyn til de umyndige og søkende, som ikke vil kunne andet end forvirres naar de faar de mest forskjellige svar paa de mest grundlæggende spørsmaal.

Det duer ikke, at Brun her gjør den indvending gjældende, at ved leddene «nedfor til dødsriket», «opfor til himmels», «kjødets opstandelse», og i grunden ogsaa ved første artikel forbeholder vi os ret til at lægge en anden betydning ind i *apostolicum*'s ord end man oprindelig har lagt i dem; følgelig, mener han, maa vi ha ret til at gjøre likedan med leddene «født av jomfru Maria» og «opstod tredje dag fra de døde». Dette er virkelig en noksaa tarvelig prokuratorprocedure, hvor man rider kjæphest paa formalia og ser bort fra hovedsaken.

Da ingen nogensinde har trodd, at det er *kjødet*, men alle kristne til alle tider har været enige om, at det er det forklarede *legeme* som skal opstaa, er man, hvad uttrykket «kjødets opstandelse» angaar, stiltiende blit enig om at symbolets uttryk her ikke skal tages bokstavelig.

Hvad den første artikel angaar, kan det gjerne være at de som formet *apostolicum* mente at verden blev skapt i seks dage. De har imidlertid ikke fundet sig foranlediget til at sætte et eneste ord derom ind i symbolet. Og da maa prof. Brun tilgi mig, at jeg ikke indser, hvorfor vi skal være forpligtet til i vor forstaaelse at sætte det ind der.

Saa har vi uttrykkene «nedfor til dødsriket» og «opfor til himmels». Her anvendes ganske vist uttryk som er hentet fra legemsverdenen, men som vi uten videre overfører paa aandsverdenen. Det samme, mener Brun, maa man da ogsaa

ha ret til at gjøre med uttrykkene «født av jomfru Maria» og «opstod tredje dag fra de døde». Her overser han imidlertid at disse uttryk ligger i et andet plan. Uttrykkene «nedfor til dødsriket» og «opfor til himmels» er hentet fra det antike verdensbillede. Dette er ikke tilfælde med uttrykkene «født av jomfru Maria», «opstod tredje dag fra de døde». Det antike verdensbillede lot ganske vist de døde fare ned til underverdenen i jordens indre, og de salige fare op mot den «utstrakte befæstning» man saa hvælve sig over jorden. Men det lot ikke jomfruer føde barn eller døde staa frem av graven. Blev noget saadant fortalt, da var man fuldt klar over at man befandt sig i underets verden. Derfor lar de førstnævnte uttryk sig uten vanskelighet overføre paa aandelige forestilinger, mens dette ikke lar sig gjøre med de sidstnævnte. Vi kan med fuld sandhet bekjende at «Jesus nedfor til dødsriket» og «opfor til himmels», skjønt vi har opgit alle lokale forestillinger baade om dødsriket og om himmelen. Derimot kan vi ikke med sandhet bekjende, at Jesus blev «født av Jomfru Maria», hvis vi ikke tror at han blev født av en jomfru. Heller ikke kan vi med sandhet bekjende at han «opstod tredje dag fra de døde», hvis vi ikke tror at han virkelig opstod. Et verdensbillede kan forandres, uten at de aandelige realiteter som har hentet sine uttryk fra det forandres. Men et under maa enten troes eller forkastes. Det kan ikke overflyttes i en anden sfære uten dermed tillike at bortforklares.

Jeg opkastet i min forrige artikel det spørsmaal: hvorfor glir Kristus ut av den moderne forkyndelse?

Mit svar er dette: Jesus glir ut av forkyndelsen, naar det guddommelige ved ham glir ut av troen og teologien, saa han mere og mere blir et ordinært menneske som du og jeg. Du og jeg er ganske vist i mange henseender interessante væsener, men stof til religiøs forkyndelse avgir vi ikke i længden. Likedan med Kristus: bringes han i niveau med dig og mig, da kan han nok fremdeles gjøres til gjenstand for interessante historiske og filosofiske foredrag. Men han blir ikke noget at præke for Hans og Grete om. Men fornegtelsen av jomfrufødselen og den legemlige opstandelse har til dato altid tenderet henimot at la det guddommelige hos Jesus gli væk,

Brun slutter med de ord: «I betragtningen av den apostoliske trosbekjendelse synes det som om den ældre og yngre generation av frisindede har vanskeligst for at møtes. Men ogsaa om denne forskjel vil jeg anvende hvad jeg begyndte med at si: forskjellen bør ikke overskygge det fælles».

Jeg maa hertil svare: Naturligvis; det vi er enige om, er vi enige om, og denne enighet har vi ingen interesse av at dølge hverken for os selv eller for andre. Men det bør vi dog alle forstaa og betænke: en viss overensstemmelse i det negative kan i længden ikke opveie uoverensstemmelser i det positive. Ti det er det positive vi lever paa. Uoverensstemmelser der kløver helt ned i livsrøtterne.

VI.

«Hvad der særlig vilde ha interesseret os at se fra en mand med hr Klaveness's anseelse og autoritet, var en aapen og utilhyllet uttalelse av hvorledes han nu staar rent saglig til den positive teologi, eller hellere hvad vi anser for positiv kristendom. Men herom sies der ikke et ord osv.»

Saaledes skriver «Luth. Kirketid.s» redaktion for 16de marts.

Naar man i over firti aar uavladelig har uttalt sig og fremdeles uavladelig uttaler sig baade i skrift og tale om kristendom, da falder det litt underlig at læse dette. Man fristes til at tænke og si baade det ene og det andet. Men jeg lar det helst være. Jeg vet, at om «Luth. Kirketid.s» redaktion ikke kjender mit standpunkt, saa kjender den menighet det for hvilken jeg prædiker og skriver.

Jeg gaar heller over til en sak, hvor redaktionen og jeg har utgangspunkt fælles. Den skriver om ordinationssaken: «Han (Klaveness) mener, at en saadan sak maa behandles paa sjælesørgersk vis, og det mener vi ogsaa». Vi er altsaa enige om, at de unge prester og kandidater bør møtes med sjælesorg. Og det er nu vel ikke bare biskoperne som skal møte dem dermed. Ogsaa vi ældre kristne, særlig vi ældre prester pligter det. Tiden er vanskelig for de unge teologer; de trænger saa inderlig vel til at møtes av de ældre med en sjælesorg som bunder i forstaaelse.

Men hvad er sjælesorg? Hvordan skal den øves —

særlig naar det gjælder teologer og prester som vakler eller farer vild i læren? Affæren Anderssen viser os, hvordan den sjælesorg er beskaffen som ortodoksien her bringer i anvendelse. «Luth. Kirketid.» vil neppe kunne si at denne affære ikke vedkommer den. Den har ingen indvending reist mot den maate hvorpaa Anderssen er blit behandlet. Tvertimot; dens knappe uttalelser i saken tyder paa bifald.

Et par dage efter ordinationen indeholdt «Kristelig Ugeblad» et stykke «En karakteristisk ordinandpræken», undertegnet «Tilhører». Denne «Tillhører» fik av «K. U.s» redaktion attest for et være «en trofast kirkens tjener («K. U.» no. 23). Sin sjælesørgeriske behandling av den yngre kollega begynder altsaa denne trofaste kirkens tjener med at anmelde ham for offentligheten i en avis. Sammenlign Matt. 18,15[1])

Pastor Schreiner opfordrer derefter i «K. U.» no. 8 pastor Anderssen til at offentliggjøre sin præken «her i bladet». Meningen var naturligvis at gi «K. U.s» publikum fuld anledning til at ta prækenen under indgaaende behandling. Sammenlign Matt. 18,16 og 17.

Anderssen fulgte ikke denne opfordring. Derimot reiste han hjem til Porsgrund, holdt der en ny præken og offentliggjorde den. Denne præken skiller sig kjendelig fra ordinationsprækenen: den stiller sig bestemt paa kristendommens grund. Den hævder bestemt, at ingen anden religion stiller sjælens begjær efter frelse og fred. «Det er den kraft som utgaar fra den korsfæstede og gjenopstandne frelser, som griper menneskesjælen saa den føler sin synd tilgit, det er denne kraft som gir trøst og fred, sikkerhet i livet og ro i døden, og denne kraft er Jesus selv».

«K. U.s» redaktion sier vistnok (no. 10). «Vi finder nok nogen kristelige uttryk i denne præken, men anvendelsen av dem er saa uklar og saa løst tilknyttet det øvrige almenreligiøse indhold, at osv.» Denne dom er uretfærdig. Jeg tviler paa at hverken sogneprest Godal eller professor Taranger eller den trofaste kirkens tjener i no. 7 i regelen holder prækener, hvor anvendelsen er klarere og sammenknytningen fastere end i denne.

[1]) Ordene «mot dig» i vor oversættelse er uegte.

Hvis pastor Anderssen imidlertid har gjort regning paa ved sin nye præken at virke formildende paa sine sjælesørgere, da har han tat feil. «K. U.» gav i en artikel i no. 10 tydelig tilkjende at man var meget irritert ved at faa sig forelagt en anden præken en den man vilde ha fat i. Den slutter med de truende ord: «Før Anderssen paa en mere tilfredsstillende maate retfærdiggjør sig for den prest og menighet han skal tjene, vil han neppe bli betrodd noget arbeide i menigheten». Dette viste sig snart ikke at være nogen tom trudsel. Den staahei man hadde vakt, var saavidt sterk, at pastor Bøckmann ikke fandt at kunne la pastor Anderssen tiltræde. For at undgaa dette, tok han avsked fra sit embede. Dermed var da ogsaa Anderssen avskediget som Bøckmanns personelle kapellan. Da offentliggjorde Anderssen sin ordinationspræken. Drammens prester fandt sig derved foranlediget til at rykke i marken med den erklæring, at de fandt prækenen ikke at være «nogen kristelig præken, idet den er blottet for alt som særpræger kristendommen».

Deri hadde de ret. Der er imidlertid et andet spormaal, som hverken Drammens prester eller andre prester synes at ha tænkt paa, men som nok kan ha rørt sig her og der ute i menigheterne: var da den maate Anderssen blev behandlet paa kristelig?

Nei, den var ikke det; *pastor Anderssen blev ukristelig behandlet.*

«En saadan sak maa behandles paa sjælesørgerisk vis», skriver «Luth. Kirket» Jo, jeg skulde mene, at her er handlet «paa sjælesørgerisk vis».

Det falder ikke en eneste av disse sjælesørgere som sætter saken i scene, ind at henvende sig privat til Anderssen for at samtale med ham om hans præken. Nei, hurtigere end hurtig løper en «trofast kirkens tjener» avsted for at faa saken publicert i en avis, og hurtigere end hurtig aapner d'hrr. sogneprest Godal og professor Taranger denne «kristelige» avis's spalter for publikationen.

At Anderssen begik en feil ved ikke at offentliggjøre prækenen, men holde en ny og offentliggjøre den, er let at se. Det er ogsaa let at utdra onde slutninger derav, naar man gjerne vil mene og tale ilde om sin næste

og ta alt op i den værste mening. De som handler efter katekismen — altsaa «staar paa den lutherske bekjendelses grund» — vil imidlertid ikke ha saa vanskelig for at forstaa og undskylde Anderssens færd. Han er blit forskrækket over den staahei hans præken voldte, især da han saa at den blev forstaat derhen at han stod utenfor kristendommen. Dette har ikke været hans virkelige mening. Han vil være en kristen og præke kristendom. Ordinationsprækenen var en *lapsus*, fremkaldt ved den forvirring nutidens teologi let bringer et ungt menneske ind i. Saa skynder han sig at holde og offentliggjøre en ny præken, for at man skal se at han mener det ikke saa ilde som man har opfattet ham. Siden, da han ser at dette mislykkes, gir han det vistnok utseende av at det var aandsfriheten han hadde villet værge ved ikke at offentliggjøre sin ordinationspræken før. Dette var naturligvis noget nonsens. Men hvem av os har ikke trøstet os med en effektfuld sortie, naar vi i vor ungdom hadde lidt et nederlag.

Hvilken umodenhet! vil man si. Er det forsvarlig at la en saadan mand bli prest?

Kjære venner, la os ikke ta det altfor høitidelig. Der kunde komme en eller anden og fortælle os litt om hvordan *vi* bar os ad da vi var unge. Jeg er sikker paa at baade den trofaste kirkens tjener i no. 7 og «U. K.s» geistlige redaktør sogneprest Godal og jeg selv og hele klersiet med os, vi var allesammen omtrent likesaa umodne som Anderssen, dengang vi blev prester. Jeg skammer mig naar jeg tænker paa alle de uhyrligheter jeg begik baade i præken og sjælesorg i min første prestetid. Skulde nogen ældre prest si: jeg har ikke noget at skamme mig over, da vilde jeg henstille til ham at undersøke, om det ikke kommer av at umodenheten har sat sig fast og blit kronisk, saa han fremdeles lever i den.

Hvordan kom vi ut av vor umodenhet? Hvordan blev vi saavidt modne som vi nu er? Gud var god, og menneskene var snille; de hjalp os; især hjalp de mennesker os som møtte os med litt kjærlighet og forstod at vise os tilrette uten at brænde os.

Om de som skyndte sig saa sterkt med at faa drat Anderssen frem for offentligheten og faa ham sat i gapestokken

for levetiden, om de hadde forsøkt noget lignende, og han var kommet til at arbeide under en ældre prests veiledning og ved siden av andre ældre prester, kanske han kunde blit saa bra prest som nogen. Se bare hvilke lys der er blit av den trofaste kirkens tjener i no. 7 og av sogneprest Godal og av mig! «Troll kan tæmmes»;» især naar de kommer i prestekjolen.

Man vilde ialfald hat den bevisthet at man hadde gjort hvad man evnet for at vinde en ung mand for kirken og for Gud. Nu vil ingen sofistik fri de herrer som har sat denne sak i scene fra den ubehagelige fornemmelse, at de har gjort hvad de har evnet for at ødelægge et ungt menneskes fremtid, og dermed ham selv.

Men ett har man opnaadd: Man har faat statuere et eksempel, alle likesindede til skræk og advarsel; en modern teolog er grepet paa fersk gjerning og holdt borte fra embedet.

Rigtignok maa dette resultat føles noksaa tarvelig, naar man betænker, at det var fordi han var utnævnt til personel kapellan dette lot sig gjøre. Hvilketsomhelst offentlig embede han hadde været utnævnt til, kunde han gaat ind i uten at bry sig en døit om hele staaheien. Man hadde pent maattet la ham bli sittende der.

Men allikevel — «det smaker av fugl». Det viser, at her er folk i den norske kirke som ikke er at spøke med, for de forstaar at bruke knytnæven.

Det er det saare og smertelige ved denne sak: det er kommet skrekkelig klart frem hvor liten kjærlighet der findes inden den norske kirke; og hvor liten tillid man har til den aand hvis første frugt er kjærlighet. Man stoler mere paa knytnæven end paa kjærligheten.

HEILE MENNESKJE.

Eit pædagogisk spursmaal.

Av *Sigurd Nesse.*

(Slut).

Eg hev kalla det at uppsedaren er eit heilt menneskje «det eine naudsynlege» (det ene fornødne). Det eg hev mest tru paa næst etter dette, er

dei aandskveikjande fagi.

Eg vil tala berre um det eine av deim: religionsundervisningi. Der hev aanden ein gloande griffel aa skriva med; og hadde me aand, og kunde me skriva paa sjæletavlorne, so kunde skulen gjera noko her, so me fekk meir heile menneskje. Det er daa og *eitt* av dei erend som evangeliet hev.

Men no kjem me inn paa noko som det er svært ymse meiningar um. Det er kapitlet um inntrykk og atterfortelling — kva me skal leggja mest vigt paa av desse tvo.

Med inntrykk meinar eg fyrst og fremst at viljen fær ein støyt frametter i god leid.

Som alle veit, so hev me nordmenn svær tru paa at borni *kan* religions-lærebøkerne, og at dei hugsar vaare lutherske trudoms-setningar ordrett. Det aa naa pensum, og det aa hugsa, og det aa kunna svara eller fortelja, det vert no. 1. Verkningi paa sjælelivet og hjartelivet vert no. 2, eller no. langt ute. Me veit talarar som gjer «inntrykk» med røyst og med andlit og fakter og fraser; just det i talen som er so svivande, at ingen faar rett tak paa det, gjer ofte mest «inntrykk» paa eit visst publikum. Det er sjølvsagt ikkje sovore me tenkjer paa naar me talar um aa hava innverknad paa hjartelivet. Forkynnaren skal leggja fast grunn under det han vil gjera inntrykk med. Han skal gjeva tanken og viljen noko reelt aa halda seg til. Men det kan han gjera. um tilhøyrararne ikkje hev leksor.

Her veit eg mange vil svara at forkynnaren kunde gjera inntrykk um tilhøyrararne *hadde* leksor og. Ja, at dei kan

teksten ordrett staar visst ikkje forkynnaren i vegen; allvisst ikkje um dei hev lært honom av fri vilje. Det er sjølvsagt bra at folk *kan* noko. Men dersom me arbeider borni inn i den trui at det er *hovudsaki* aa kunna boki, at det er det *vigtugaste* aa hugsa og aa kunna svara eller fortelja, so gjer skulen ei daarleg gjerning. Og dersom skuleordningi freistar læraren til aa leggja hovudvigti paa det som borni hev i hovudet og i munnen, so er det ein daarleg skuleskipnad.

Lærararne er menneskje. Naar *det* som her spørst etter, og det religionsskulen vaar vert mælt etter, og det læraren vert verdsett etter, er um borni kan «bruka munnen», so maa han daa ein gong læra aa *dyrka munnen og minnet*.

Karakterdaning og personleg innverknad — kva verde hev det? Det er daa ikkje *det* det vert spurt etter paa eksamen? At det vert sagt nokre pene ord etter eksamen um den verknad som Guds ord *burde* ha — kva hjelper det? Her som elles er det livet, fyredømet og den daglige etterspurnad som verkar mest.

Eg var inne paa ei krambud straks fyrr jul, skulde hava kavringar. «Nei, desverre, det er ingen som spør etter kavringer her ikring,» fekk eg til svar. Paa same tid spurde ein gutunge etter julebukkmasker. «Jau daa, jau daa!» Det var «etterspørsel» etter den vare kunde eg skyna. Naar me som hev vaar veg um «kristendomsbutikken», ideleg og altid spør etter svar og attergjeving, so *faar* me nok denne vara. Det løner seg aa halda det slaget: Censor klappar barnet paa hovudet, og det faar god karakter. Og er læraren millom deim som skal ha ros, so faar han det just serleg for sin dugleik i aa setja barnekjeften paa skaftet i *dette faget*: — i dette faget som mindst av alle skulde laga masker og humbug.

Men me faar daa vona, at kristendomskunnskapen er eit godt sæd for framtidi? Ja, daa — det borni hugsar, fordi det gjorde eit livande inntrykk paa deim, *det* er det framtid i. Og det vert ikkje so lite det borni hugsar soleis. Men lat oss merkja oss ein ting: — det er ikkje det dei hugsar, eller at dei hugsar det, som er det verdefullaste. Det er det livande inntrykket som hev verde. Me hev det so altfor ansamt med aa faa barnemagen stinn av tung («ufordøielig») kost som barnet skal liva av i framtidi. Slikt er helse-

svekkjande. Det er *mat for dagen* borni skal ha. Dei skal faa matkrafti, næringstoet inn i blodet *i dag*, so dei kan veksa og styrkjast *i dag*. Daa arbeider me betre for framtidi enn naar me stappar magen med slikt som han skal melta mange aar etterpaa. Medan me kanskje let barnet svelta og skranta i dag.

Med alt dette neittar me ikkje at det vert mykje i religionsundervisningi som barnet *maa hugsa* og *hugsa godt*. Liksom kvart handverk hev sine reidskap, so hev og kvart fag *sine* — noko visst som barnet *maa* kunna, dersom læraren skal vera trygg paa at han staar i rapport med dei han talar til. Soleis maa religionsundervisningi og hava si reidskapskassa, t. d. noko av den terminologi som høyrer faget til, og dei historiske tilburdarne som faget er bygd paa. Og det er ikkje so lite der, som barnet faar aa hugsa, og som det skal vita aa finna straks, naar arbeidet krev det. Det veld mykje stræv for læraren og borni aa faa reidskapssamlingi so nokorlunde komplet. Men under dette strævet skal me hugsa at det er i grunnen ikkje *dette* som er religionsundervisning; det er berre *fyrebuing* til det eigenlege arbeidet. Denne fyrebuingi maa gjerast, og gjerast godt. Men kjem me ikkje længer, og let me barnet vera i den trui at dette er kristendom, so jamsteller me dette faget med t. d. grammatik og multiplikations-tabellen. Og daa kan me ikkje venta at det hev so stor innverknad paa hjartelivet, viljen.

Skal religionstimarne vera med aa skapa heile menneskje, maa barnet faa eit greidt inntrykk av at dette faget er noko heilt anna, tek sigte paa heilt andre ting enn hine fagi, og at det her spørs etter det som større og verdfullere er. Alt som svekkjer inntrykket av at dette faget staar for seg sjølv som noko høgt og heilagt, maa burt fraa skulen. Dei eigenlege religionstimarne maa vera uppbyggjingar. Læraren maa vera forkynnar i staden for dressør. Det maa ikkje krevjast at barnet skal gjeva atter *det uppbyggjelege* fraa fyrre timen. Og fram um alt maa all pumping vera banlyst paa eksamen.

Men her kjem eit sterkt og mangerøystigt motmæle: «Me hev for faae lærarar, som me kan tru religionstimarne til, naar dette faget skulde takast so fritt. Sume lærarar er ikkje kristne, og sume er ikkje rette i trui.» Eg vil straks

staa til at dette motmælet hev tyngd. Men det er paa ingen maate ein slik mur som ymse folk vil gjera det til.

Det er sume som trur at berre *dei* kan vera rette religionslærarar som «bekjender» paa møte eller er med i missionsarbeidet og i alle stykke hev den godkjende arbeidsmaaten. Var det sant at berre sovorne duger til kristendomslærarar, daa vilde det verta for faa av deim. Og skulde me tru at alle dei andre lærarar ingen ting gjer for Guds rike, eller at dei helst gjer skade, daa saag det ille ut. Men so galt er det ikkje. Det finst nok lærarar som ikkje burde vera religionslærarar. Baade deira liv og deira vanvyrnad for det gudelege segjer oss det. Men so er det no ikkje alle prestar og preikarar, som skulde forkynna Guds ord heller, veit me. Jamvel millom deim som er patente i trui finn me baade dugløysa og det som verre er. «Det er tròs i alle skogar», maa vita.

Soleis i lærarskogen og. Men so veit me no at mang ei rak furu vert rekna millom tròset, av deim som tek seg rett til aa «blinka skogen». Me som er kjende millom lærararne, veit um gudlynde kvende og menn, som held bibelen for den gjævaste millom bøker og religionstimen for den beste paa skulen. Dei bed til sin Gud og søkjer tilgjeving for sine synder hjaa han som er far til alle Guds born. Dei gled seg fordi gudstankarne vert fullbyrda og er med og arbeider for, at dette kan verta. Men det hender altfor ofte at dei vert misskjende, avdi dei tek meir inn under gudsriket og gudsviljen enn dei som miskjenner deim. For slike lærarar er ikkje gudsviljen berre det centrale i frelsa. Difor faar dei eit meir umfatande gudsrike. Dette skapar interesser, hugmaal ut yver det konventionelle. Og andre arbeidsmaatar. Vilde daa lærararne gøyma sine hugmaal og bruka berre dei mest vanlege arbeidsmaatarne, so kunde vel alt verta vel og bra. Men dei meir di er karakterar, di betre kjenner dei paa seg, at skulde dei dylja sin yvertydnad og lira etter innsjungne fonografar, so misste dei seg sjølve. Mange av deim hev syn for ymse som kjem reint for lite fram i den vanlege forkynning. Eg skal som døme nemna den historiske og menneskjelege sida aat bibelen, og i samhøve dermed deira evna til aa teikna karakteren aat bibelpersonarne. Og so

givnaden til aa syna fram det menneskje-ideal som Kristus hev gjeve oss. Ein lærar med naadegaavor av det slaget vil for det meste hava mykje større evna til aa uppseda heile menneskje enn desse som den religiøse konservatismen er so fulltrygge paa. Det er hendingar, menneskjeliv, karakterteikningar som gjer inntrykk paa borni. Soleis og med forkynningi um Jesus. Det det gjeld um, er aa gjeva borni eit bilæte av personen Jesus, so dei faar sjaa «*det menneskje Jesus Kristus*» i hans liv og liding. Dei maa aldri faa høve til aa tenkja som so: «Ja *det* er rimelegt at han maatte vinna i freistingi, han som var gud». Eller: «Takka honom for at *han* gjorde Guds vilje, han som var syndefri!» Eller: «Du veit han laut staa i Getsemane-prøva, han som aatte heile gudskrafti». Paa den maaten vert Jesu liv eit «liksom-liv» som ikkje manar til efterfyljing. Det pædagogiske moment, det som meir enn noko anna kan skapa karakter, det vert burte Sjølvsagt lyt borni læra eit og anna som er meir eller mindre dogmatisk og. Men det er ikkje *det* me arbeider best med Og so lyt me hugsa at me faar den frelsa som er i «frelsefactaerne», um me ikkje skynar deim. Faar me ikkje godt av soningi utan me skynar soningi, so vert me aldri forlikte med Gud.

Det er heile viljer som skaper heile viljer. Det er *karakteren* Kristus som skaper karakter i deim som faar sjaa honom. Og soleis i det heile Vil me uppseda heile menneskje, daa gjer me det best, naar me syner borni heile menneskje.

Men lærarar som tek religionstimarne etter desse principer lyt vera budde paa aa staa i laag kurs millom deim som gjev seg fyrsteretten til aa «bedømme aanderne». Gjev dei som ottast for slike lærarar vilde hugsa, at *naar skulen uppsedar ungdom som strævar etter karakter, daa upparbeidar han med det same trang til syndstilgjering og liv i Gud! Eit menneskje som vil etterfylgja karakteren Kristus, faar bruk for sonaren Kristus.*

Det er eit godt tidar-teikn at det vert fleire og fleire slike lærarar, som arbeider med godt mod og med tru, endaa dei so ofte er «forkastet av bygningsmændene».

Av ting elles som hev med karakter-utviklingi aa gjera, skal me so nemna den store vigt, som det ligg paa at 1ste

parten i katekisma fær koma til sin fulle rett. Kravi der maa verta framsette som verkelege krav, som ævelege lover, skrivne av ei æveleg magt. Borni maa faa vita at ein aldri kan slaa av paa desse kravi eller jamvel ignorera deim. Og dette skal ikkje læraren slaa fast i den 1ste part og avsvekkja eller burtforklaara, naar han kjem til soningi i Kristus og til «syndernes forlatelse».

I samhøve med dette bør strikast sterkt under, korleis Kristus og apostlarne ikkje slær av paa kravi til deim som er frigjorde fraa lovi, men at kravi heller vert auka, fordi dei frelste hev teke i mot dei himmelske krefterne og hev vorte «hans verk skapte i Kristus Jesus til gode gjerninger, forat vi skal vandre i dem». Det er vel faa ting i forkynningi som meir fuskar burt hugen til aa vera heil, enn dette at *han* som gav dei ti bodordi, han er svært «nidkjær til aa «hjemsøge» deim som bryt bodi. Men vert ein frelst i Kristus, og er ein ikkje under lovi, daa er det ikkje so faarlegt med «nidkjærheten» lenger.

Og so lyt borni faa greid kunnskap um at gode gjerningar fyrst og fremst er godt arbeid, godt kvardagsarbeid, liksom heile kristendommen fyrst og fremst er kvardagskristendom. Det er paa høg tid aa faa folk til aa sjaa, at true tenestefolk og paalitande kropsarbeidarar hev fullt so stort verde i Guds augo som religionslærarar og andre preikarar.

Og sist: — Dersom det er sant at gudsfrygt er nyttig til alle ting, og har lovnader baade for det liv som er no, og for det som kjem — og dersom det er sant at det gode me gjer mot menneskja, det gjer me mot Kristus, og dersom det er sant at paa domedagen skal kvar faa etter det han hev gjort, so lat oss forkynna denne samningi hugheilt. Dogmatikken og otten for «egenretfærdighet» maa ikkje gjera oss munnvalne her. Lat oss hugsa at i dette stykke hev ingen vore hugheilare i si forkynning enn Kristus. I det heile — vil me fremja karakter og plikt-truskap og andsvar, so maa det vera heile krav og heil verdsetjing av uppfyllingi av kravi. Det gode maa faa vera godt og fortena si løn kven som gjer det. Og *det* maa folk faa lov aa vera trygge paa.

III.

Vilje som det er kjærleik og manns kraft i; andsvar og pligtkjensla i god leid — er det ikkje dette som er vilkoret for nærsagt alt elles, *det som «liret utgaar av»*? Er det ikkje det me vil, innst inne, baade naar me forkynner Kristus, og naar me høgtidar 17de mai. Er det ikkje det som skal til, naar ein vil ta korset upp og fylgja Kristus, og naar ein skal møta paa valen til rask og modig handling; og ikkje minst naar det gjeld aa *verta* paa valen i seig trott og truskap i det smaa? Aa me skynar so godt, at upplysningsarbeidet og forkynningi vilde faa dubbelt, ja tidubbelt verd, dersom vaart stræv og vaare utlag til skularne vart ofra paa heilare viljer. Alle desse som berre let det siga, siga ned i karakterløysa og andsvarsløysa — kva skal dei i grunnen med alt dette som skulen fiffar deim upp med? Me hev visst og sant grunn til aa takka Gud for den heilskapen og truskapen me eig i vaart samfund; men orsaka: — minner ikkje det strævet, som vert lagt paa mangt eit barn, altfor mykje um gravkalking?

* * *

«Og nu skal verden skapes om?»

Og den «Brand» som skal greida umskapingi er den norske folkeskulen? Nei, no var det just det me skulde segja nokre ord um, at skulen *ikkje* kan gjera stort til aa skapa andsvar og vilje.

Ikkje aaleine.

Me lyt hugsa at skulen saar i ein *aaker som andre lagar til*. Skulen faar i grunnen svært lite med tilreidingi av aakeren aa gjera. Det er som sagt heimen og bygdi som hev mest innverknad paa barnesjæli. Det store spursmaalet vert soleis *korleis heimen og bygdi uppsedar «desse smaa»*, baade medan dei gaar paa skulen og seinare. Lat oss so liksogodt vera true mot sanningi og segja at det er reint for lite av medvitande tanke paa uppsedingi av barnesjæli umkring i heimarne. At barnet, trass i tankeløysa og planløysa, faar eit slags uppseding er ein ting for seg. At foreldrekjærleik og mannavit og røynslor umedvitande utviklar sumt godt og

nyttigt i barnet ved sida av mykje vondt, det er nok so. Og at livet tvingar til tanke og til arbeid som herder viljen, veit me. Men alt sovore er noko anna enn det me kallar barneuppseding. Ordet «barneuppseding» leider tanken fyrst og fremst burt paa den meir medvitande og planlagde handsamingi av barnesjæli; den som stemner mot det maalet aa hjelpe fram det gode i barnehugen, so det kan veksa og styrkjast: verta til karakter. Eg veit sjølvsagt at me hev mange heimar der far og mor freistar paa noko sovore, og naar maalet. Men me hev nok likso mange heimar der tanken paa dette mest aldri sviv foreldre i hugen. Dei vil nok barnet vel; allvisst naar det gjeld kroppen. Og mamma og best-far toler ikkje at «guttemann» græt. Og er papa «vond», so legg dei seg i millom. Men naar den slags kjærleiken skal freista aa «faa ungen til aa verta folk», so er det oftast paa *ein* maate i dag, og paa den heilt motsette i morgon; og i bataljerne millom mor og «guttemann» er det mest stødt den siste som «beholder valplassen». Og so er det preik upp og preik imente. Det er ingen ting folk (allvisst moderne) hev slik tru paa som det aa «tala vel ve'n». Nyttar ikkje det so «har je inga raa me'n, je».

Soleis er han rudd og reinsa og hevda og horva mykje av den aakeren som skulen saar i. Og skulen saar ikkje aaleine. Syndi og planløysa i heimarne og bygdi saar, dei med. Ja det hender jamvel at dei som eig aakeren, er dei ivrigaste til aa tyna det som skulen straar ut.

Kvi eg dreg dette fram her?

Aa eg vilde so gjerne at alle som vil fremja andsvar og vilje i vaart land, og som i arbeidet for dette ventar seg noko av skulen, skal vera med og tenkja paa, kor me daa lyt byrja. At me lyt taka til med byrjingi, med aakeren: — Rettleida deim som eig aakeren, so *dei* kan gjera sitt, baade *tyrr* saa-onni, og medan ho varer. Vekkja foreldreandsvaret, so det kjem til aa bry seg um at borni vert heile menneskje.

Upplysa foreldrekjærleiken, so han set gjerde um aakeren og let saafræet gro og veksa i fred.

Korleis?

Med eit verkeleg organisert arbeid for ei betre barneuppseding. Med munn og penn, i kyrkja og bedehus, i ungdoms-

skulen og ungdomsarbeidet, paa krinsmøte og foreldremøte, i blad og brochurer. Ikkje berre preik (t. d. ein uppbyggjeleg tale um den 12-aars-gamle Jesus i templet og um Monika og Augustin). Vert det altfor uppbyggjelegt, kan det lett verta noko berre for den stundi; noko folk skal sukka og sippa aat — og gløyma naar amen er sagt.

Nei praktisk, populært og tidhøvelegt. Foredragshaldaren maa byrja med abc, ta publikum med seg til heimar og hyttor, til kjeringar og ungar, og peika paa tilstandet som det er, syna kva frukter det ber, og lata foreldri og foreldre-emni faa upplysning um kva ein skal gjera i dei ymse høve Han bør hugsa at faakunna er mindst so stor som likesæla. At mest alle folk innbiller seg dei er so kloke *just* i dette kapitelet, skal ikkje gjera hans mission lettare.

Enno ein gong: — Er det fullgod meining i dette at stat og herad hev so store utlæg paa aa læra upp saamenn, løna saamenn og strø pengar ut til saa-arbeidet, og so mest ikkje ofra ein tanke paa kva tilstand han er i, den aakeren som det dyre sædet vert strøtt i? Kor lenge skal me gaa her og tru paa at det hender noko stort, berre skulen naar «skolens maal» og gjer eksamen med «meget godt resultat»?

Gjev mange gode og vituge kvinnor og menn maa kjenna seg drivne til aa setja i gang eit aalvorlegt arbeid kvar i si bygd, for ei barneuppseding som, saman med skulen og ungdomsarbeidet og kyrkja, stemner mot det store maalet:

Heil vilje med andsvar og plikt-truskap i alt som normann heiter.

SOCIALISTPRESTEN CAMPBELL.

1.

Det vakte endel opsigt, saavel i kristelige som i socialistiske krese, da den kjendte Londoner-præst *R. J. Campbell* for nogle aar siden paa et stort fagforeningsmøte i Liverpool aabent erklærede sig for at være *socialist*. Samme bekendelse aflagde Campbell ved et møde i sin kirke *City temple* i efteraaret 1906. Aaret efter udgav han saa en bog om kristendom og socialisme, der er et av de mest interessante værker indenfor den nyere kristelig socialistiske literatur.

Reginald John Campbell er født i London i aaret 1867; er altsaa en mand i sin bedste alder. Han studerede historie og politisk videnskab i Nottingham og Oxford og traadte i 1895 ind i præstestanden. I 1903 blev han ansat ved den store kongregationalistiske menighed i City temple. I teologisk henseende staar han paa den liberale teologis radikale fløi.

Jeg skal her i det efterfølgende give en sammentrængt fremstilling af Campbells syn paa moderne kristendom og socialisme, i særdeleshed af deres indbyrdes forhold.

Allerede i bogens forord udtaler Campbell, at den katolske kirkes tanke om det universale broderskab er mere aandsbeslægtet med den moderne socialismes principer end den individualistiske protestantisme. Et omfattende studium af kristendommens oprindelse har vist ham, at netop denne tanke om alles broderskab var det eneste, de første kristne ejede. I vore dage er denne store tanke udtryk i socialismen, som simpelthen er: *den kristelige etik og Jesu evangelium i praksis.*

Den moderne kristendom har tabt sin magt over de store masser. Større og større krese af folket gaar kirkens porte forbi. I England, oplyser han, holder ikke mindre end 75 pct. af den voksne befolkning sig udenfor kirken. Navnlig er det arbejderne, der holder sig fjernt. Kirkerne er mange

steder kun samlingssteder for alle slags klubber. Det specifik religiøse skydes mere og mere i baggrunden. Masserne er dog ikke kristendomsfjendske. Nej, den almindelige arbejder betragter mere end før Kristus udfra humane og etiske synsmaader.

Han skriver: «Nej, det er ikke kristendommen, saaledes som den er repræsenteret i Jesu karakter og lære, som arbejderne forkaster; men det er kirkernes kristendom».

Nutidens kristendom, baade i katolicisme og protestantisme, er ikke den første kristne menigheds. Kirken skygger over den levende kristendom Mange af dens forkyndere føler ogsaa, at den dogmatiske kristendom er noget, der ikke har nogen virkelig forbindelse med livet

I denne kritiske stilling, hvori kirken efterhaanden er kommet, trænger kristendommen til hjælp. Socialismen er den store frelser. Dens ide om det internationale broderskab er *kristendommens fornyelse*. Og dog staar pavekirken samt de protestantiske kirkesamfund i det hele og store fjendtlige overfor socialismen. Dog vil den officielle kristendoms socialistfjendskab *ændres*, selvom det vil ske *langsomt*

Denne socialisme, som efter Campbells opfattelse, skal rense den dogmatiske kirkekristendom, er «et drag tilbage til det evangelium om Guds rige, de første kristne havde at forkynde. Kirkernes traditionelle teologi er et frafald

2

Campbell gaar derefter over til en historisk og videnskabelig udredning af det kristelige begreb: *Guds rige*.

Overordentlig klart og dygtig behandler han de bibelske opfattelser udfra moderne teologiske synspunkter og fremlægger resultatet af sine undersøgelser i overensstemmelse med den moderne bibelkritiks fastslaaede kendsgerninger. Selvom man ikke hele tiden kan drage de samme slutninger som Campbell, følger man hans fortolkninger med levende interesse.

Campbell fastslaar da: at kristendommen begyndte med Jesu budskab om Guds rige. Dette begreb er gammeltestamentlig begrundet.

Israels styre var oprindeligt teokrati. Efter de jødiske profeters forkyndelse smeltede universalismen og nationalismen sammen. Deraf udgik to bestemte strømninger. Dels en mere aandelig: Israel som bærer af vidnesbyrdet om Gud ud til alle de andre nationer: Dels en mere egoistisk: Israel som Guds udvalgte folk.

Denne ide om gudsriget tog form efter det babyloniske fangenskab. Den udvikledes under forskjellige former; men var væsentlig bestemt af politiske og materialistiske synspunkter.

Disse oprindelige patriotiske tanker blandedes med græsk filosofi og orientalsk mytologi. Og dersom vi ikke forstaar den græsk-jødiske verdens konventionelle tanker paa Jesu tid, kan vi ikke forstaa den oprindelige kristendom.

Saa kom *Johannes døberen*, der ikke var en guddommelig udvalgt og længselsfuld ventet forløber for Messias. Hans forkyndelse af gudsriget var *socialt og etisk*, inspirert af troen paa Guds retfærdighed.

»Det er uden for al tvivl, at de ledende tanker i hans evangelium dreiede sig om social genfødelse.»

»Johannes døberen var netop af det slags mennesker, der vilde have ledet angrebet paa bastillen eller i vore dage talt ved en arbeiderdemonstration i Hyde park.» Saa kom *Jesus*. Profeten fra Nasaret. Guds rige var ogsa for ham *social retfærdighed og broderskab*. Jesus var dog ikke socialist. Han fremsatte ingen økonomiske teorier; gav ikke sine efterfølgere anvisning paa sociale forhold. Jesu syn var præget af dette ene: Gudsriget kommer snart. I sit syn paa de jordiske forhold er han i strid med nutidens. Det jordiske tillagde Jesus ringe betydning. Kunst og videnskab kendte han intet til. Nej. Jesus forkyndte en ideel social samfundsordning, naar han præket om Guds rige, og han tilskyndedes dertil ved sin klare forstaaelse af de onder, under hvilke hans landsmænd led og det paa en tid, hvor retfærdighed for de undertrykte var sjælden at finde.»

Men aarhundreders religiøse dogmer har næsten umuliggjort det for almindelige mennesker i vore dage at se Jesu gerning i dens historiske lys.

I øvrigt understreger Campbell i lighed med socialdemo-

kratiske skribenter som *Karl Kautsky* og dr. *Max Maurenbrecher* den oprindelige kristendoms stærkt proletariske præg.

Denne oprindelige kristendom, der af Paulus er tilpasset efter græsk og romersk mønster, har efterhaanden udviklet sig til vore dages *officielle kirkekristendom.*

Det er naturligvis umuligt i det enkelte at opgive Campbells kritik af de kirkelige dogmers udviklingshistorie. Men i hovedsagen mener Campbell, hvad han etsteds siger: «Ortodoks kristendom kan overhovedet næppe betragtes som kristendom.» Ligesom Jesus var i opposition til sin samtids officielle religion, er evangeliet imod nutidens kirkekristendom. Den oprindelige evangeliekristendom har udviklet sig til en dogmelære.

Kristendommens hovedsum kan sammenfattes i de fire punkter:

1) Universalt broderskab; 2) arbeide for at udvide massernes liv; 3) arbejde for det fælles bedste; og 4) brud med egoismen.

I denne betragtning af kristendommen finder Campbell *skæringspunktet* mellem den sande kristendom og den moderne økonomiske socialisme. Han skriver:

«Kristendommens oprindelige maal var at realisere *et menneskehedens broderskab paa jorden,* en social samfundsorden, i hvilken ethvert individ skulde have frihed til at gøre sit bedste for alle og deri finde den sande lykke. *Men dette er ogsaa de fundamentale principer i socialismen.*» Mere paradoxalt skriver han et andet steds:

«Socialisternes maal er selv fra et materielt synspunkt set — *kristeligt.*»

I øvrigt ser Campbell i den økonomiske socialismes krav om de naturlige produktionsmidlers og industriens socialisering, kort: Samfundets overtagelse af alle produktionsmidlerne, løsningen paa det sociale spørsmaal. Hvad han herunder, i bogens anden halvdel, udtaler, falder i hovedpunkterne sammen med det internationale socialdemokratiske program. Ja, socialister i alle lande vil endog kunne underskrive hans afsluttende bemærkninger om, *at socialismen i princippet er den kristendom, som Jesus lærte.*

Selv er Campbell ført ind i socialismen udfra sit kristendomssyn.

Alt i alt: et interessant bidrag til forstaaelse af forholdet mellem kristendommen og socialismens grundprinciper samt et vægtigt vidnesbyrd om den brydning, der i vore dage hersker indenfor de forskjellige kristne kirker. Campbells bog sætter mange tanker i bevægelse og ægger til fornyet revision af saavel de religiøse som sociale begreber. Det er frugtbart arbejde at læse hans værk.

Alfred Kruse,
journalist.

LITERATUR.

Anmeldt av sekretær *Olaf Strømme:*

Henry Drummond: **Menneskets skabelse.** Fra engelsk ved J. Grøndahl. Kr.a. Olaf Norlis forlag. 1825 s.

Det var i aaret 1893 at professor Henry Drummond holdt den række foredrag i Lovell Institute i Boston, som aaret efter blev utgit i bokform under titelen: *The ascent of man.* Over en halv menneskealder maatte altsaa gaa hen, før denne bok fik sig en plads paa det norske bokmarked. Og naar den endelig kom, blev det et stilfærdig indtog.

Menneskets skapelse», som den med en litt misvisende titel heter paa norsk, er en utfyldning av Drummonds første bok «Naturens lov i aandens verden», paaviser hvorledes de etiske lover virker paa livsomraader som man i almindelighet har ment kun var undergit fysiske. Den er blit betegnet som hans modneste bok, høidepunktet for hans produktion. Men det er ikke bare *hans* hovedverk — *maaske vil den engang indta plassen som en av den kristne kirkes hovedverker.* Forfatteren skriver i sit forord: «alt hvad den herværende bok omfatter, er menneskets, individets, opadstigen gjennem de første stadier av dets evolution. Det er et studium av rudimenter, av fostre, av anlæg; scenen er urskogen, tiden verdens morgen. Menneskets utvikling følges saa langt som til familielivet». Altsaa ikke det evindelige *des*cent, men *as*cent. Det er en henrivende opstigning fra sumpene til livets høieste tinde, og som reisehaandbok og kikkert brukes naturvidenskapens arbeidsmetoder og resultater med en mesterlig lethet. Overskrifterne over de 10 kapitler gir et indtryk av reisens længde og grundighet. Legemets evolution. Rudimenter. Legemets evolution stanser. Bevissthetslivet gryr. Sprogets evolution. Kampen for tilværelsen. Kampen for andres tilværelse. En mors evolution. En fars evolution. Involution. I korthet er gangen denne: at fortælle om naturens arbeide

fra den første celle deles i to til den kan fremstille materiens ypperste frembringelse, menneskets legeme. Med det er materiens maal naadd. «Endelig hadde evolutionen naadd sit høidepunkt i en skapning saa sammensat og ophøiet at den kunde danne grundlaget for en uendelig meget høiere overorganisk verden. I den stund *tanken* var naadd, forlangtes ikke mer av materien». Det er menneskelegemet som det fuldkomnest mulige redskap for aanden, forfatteren hittil har skildret. Fra nu av skildres *bevissthetslivets* stigen fra det begynder som en liten organisk ytring, til det staar der som livets største magt, den bevisste kjærlighet. Det første nødvendige stadium i livets fremadskriden er kampen for tilværelsen; det andet som det første skal tjene, er kampen for andres tilværelse. Og her staar vi ved det fortjenstfulde, det epokegjørende ved dette verk: paavisningen av den guddommelige retning, utfoldelse, maal i naturen, hvor det smaa maa tjene det større, det foreløbige bære paa sine skuldre det blivende. I sidste kapitel, Involution, indfoldelse, resumeres de vundne resultater i det foregaaende og forklares de. Evolutionens hemmelighet ligger i *omverdenen*. I omverdenen, omgivelserne, det hvori noget lever og bevæger sig, ligger hemmeligheten med dets tilværelse og især med dets tilblivelse. Og hvad er det som tingene er i, lever og bevæger sig i? Det er naturen, verden, Kosmos — og noget mere, *nogen* mere, en uendelig fornuft og en evig vilje». Grunden til al misforstaaelsen av evolutionstanken baade hos tilhængere og hos motstandere, mener forfatteren ligger i at man bare betragter gjenstanden som utvikler sig og ikke faar øie paa omgivelserne, *alt* det den lever *i* og *av*. — Det er værd at lægge merke til, at Drummonds videnskabelige tanke og apostelen Paulus' profetiske blik begge finder livsgaadens løsning i det *samme* gamle ord: i Ham er det vi lever og rører os og er til. Saa gaar det slik til med denne bok, at idet forfatteren staar ved maalet og har ført os op til skapningens tinde — da træ *skaperens* aasyn frem tydeliggjort. Med Henry Drummond er utviklingstanken — eller rettere: denne forstaaelse av livet — blit kristendommens tjener. — Enhver studerende, ved universitet, høiskole og lærerskole, burde sætte sig ind i denne boks tanker.

Bengt Aurelius: **Korsets väg — ljusets väg.** Stockholm. Bonniers forlag. 1910. 209 s.

Disse passionsbetragtninger, ialt 22, er av pastoratsadjunkt B. Aurelius holdt i forskjellige kirker i Stockholm i løpet av aarene 1899—1910. Forfatteren gjør opmerksom paa at den svenske passionslitteratur er yderst ringe. Dette gjælder ikke mindre vor, og det er derfor med en særegen interesse man gaar til læsningen av en saadan bok. At holde passionstaler nu for-tiden er jo en vanskelig sak, at skrive dem da endda mere. Mer end ved andre taler blir her stemningen en nødvendig del for at danne det tilsigtede helhetsindtryk — paa samme tid som tankernes lod ikke maa forflygtiges. Forfatteren maa da ha et fint øre for sprogets sjel og ha stilens herredømme. Det forekommer mig at forfatteren er naadd langt i saa henseende. Her er de store begivenheter sammen med historiske data, tidshistoriske oplysninger og geografiske billeder (efter Schneller) git i en værdig, fin fremstilling. Betragtningerne følger en i Stockholm fra gammel tid brugt prækenordning i 6 akter, hver akt med sine underavdelinger. Paa denne maate gis en overmaade fyldig fremstilling av passionsbegivenheterne og en rikdom av religiøse tanker. Forøvrig er det vanskelig at gi en kort oversigt over disse betragtninger i enkeltheterne. Det er, som det vitidligere har mottat fra forfatterens haand, præget av mandig vederheftighet og dyp religiøsitet.

Rev. G. Campbell Morgan: «**Bliv mine disciple**». Forord av sogneprest S. E. Jorgensen. Kr.a. Lutherstiftelsens forlag. 113 s.

Man bør ikke længer si at den kristendomsform som er opstaat hinsides havet, er grund og fattig. En bok som denne indgir den dypeste respekt for det kristelige liv og den teologiske rygrad som ligger til grund for den. Og den er ikke enestaaende i saa maate. Forfatteren beskriver discipelforholdet «Dens hensigt er ad praktisk vei at være en hjælp for Jesu disciple, en bestræbelse for i nogen mon at vise det overmaade store utbytte man har av at være en kristen i kraft av det liv som meddeles og opholdes i Kristus ved den Helligaand. Den har endvidere til hensigt at aabenbare den

virkelige indflydelse av discipelstanden paa det nærværende liv, idet dette blir forædlet under alle forhold — ». I første kapitel defineres discipelforholdet, nævnes discipelforholdets forrettigheter (syndsforladelse og renselse) og omtales under hvilke personlige betingelser jeg kan bli en discipel i Jesu skole. Jeg kan ikke tænke mig en fremstilling som kunde virke mere klart og overbevisende end denne. I 2det kapitel, de første timer, gis en kort, aandfuld oversigt over bjergprækenen. «Jesus behandler her det sande livs første begreper og aabenbarer for menneskene Guds hensigter med dem ogsaa i vore dager. Det er hans første time». I 3dje kapitel, fremskridtets metode, omtaler forfatteren hvordan *vi* har at forholde os i de første timer, for at undervisningen kan bli os til gavn. De følgende 9 kapitler skildres disciplen i hjemmet, i forretningen, fornøielser, i arbeide for sin herre, i sorg, i glæde, ved hjemgangen, i herligheten. Hele boken, alt det som her opstilles og eftervises, gir os følelsen av *anvendt* kristendom. Ingen dogmer nævnes, men de fleste av dem *ligger til grund* for utredningen. At forfatteren har opnaadd sin hensigt at være praktisk, blir indlysende naar det kan sies, at alle disse kapitler (læs titlerne) paa en klar, som oftest slaaende maate gir hvad overskrifterne lover. — Jeg har begyndt at lægge denne bok til grund for bibeltimer blandt voksen ungdom, og den synes at egne sig udmerket til det.

Anmeldt av *Nina Moe Leganger:*

Jørgen Hauglund: «**Galnebær og Myrther**». Fortælling. 181 s. Kjøbenhavn. Nationale forfatteres forlag

Dette er en alvorlig bok, skrevet av en alvorlig mand Paa det stemningsfulde omslag ser man den gamle, danske herregaard «Kobberdal» og i forgrunden den bøiede unge kvinde, som sørger over sin tapte ven. Herregaarden skinner hvitpudset, dens friske kalkpuds fortæller intet om alt hvad den skjuler. Dens fortælling har bud til alle hjem, som i grunden kun er kalkede grave. — Naturligvis er der egteskapsbrud. Mennesker i den aller farligste alder, som begynder at kjede sig – altsaa, den gamle historie op igjen —

intet nyt. Men det, der her særlig fortælles, er om den unge søn, som faar sit liv ødelagt ved den scene, han kommer til at være vidne til, og som han aldrig kan glemme. Det er forklarlig at sønnens oprørte sind kan drive ham til den forfærdelige gjerning ved grusgraven, hvor han slaar morens elsker ned. Det er et slag som indeholder ikke bare denne søns bom, og som burde føles av alle mødre, som i vor tid steller sig som fru Thuresen.

Fortællingen er maaske noget bred og sprogets hist og her knudret, men den har som sagt et alvorligt bud naar den kommer med livslovens dommedagsklokker. Hvo, der forarger — —.

K. G. Brandstad **Fra det fjerne.** — To fortællinger. 214 sider. Kjøbenhavn. Nationale forfatteres forlag.

Det er ganske underligt for et nutidsmenneske, naar man har læst denne bok at staa ved mumiekisten, merket E. 118 i Carlsberg-Glyptothekets ægyptiske samling. Denne kiste, som skal være forarbeidet i kong Davids dage, den har deilige farver, tiden ikke har kunnet utslette.

Disse fortællinger fra fjerne tider maa læses med eftertanke. De er absolut ikke til at snaanikke over i hviletimen efter middag. Man maa lade den underlige, betagende stemning, de indeholder, ta en helt fangen. Man vil da faa et varig indtryk, og kan man da ogsaa, som jeg gjorde, staa en stund og betragte disse vidunderlig farvede billeder og hieroglyfer, blir det en høist eiendommelig oplevelse.

Anmeldt av *Aagot Ræder:*

Leo Tolstoj: **Djævelen,** 1ste del av Tolstoys efterladte fortællinger og dramaer. G. B. N. F. Kr. 3.50.

I eiendommelig kontrast til massen av aarets litteratur staar 1ste bind av Leo Tolstoys efterladte skrifter.

Med karakteristisk skjøn paa et moderne publikums trang til sensation har utgiverne stillet Djævelen i spidsen.

Og sandt at si, det er jo ikke heller uten en vis indre tilfredsstillelse en tænker sig denne djævel kastet ind paa

et bokmarked av idag; det er som om et skred gik tvers av flommen.

Thi denne «djævel», det er den sanselige lidenskap, som løst fra kjærligheten bare søker at tilfredsstille sin egen øieblikkelige drift. Vistnok vet vi, at Leo Tolstoys navn for mange av vor tids publikum er som den røde klut for oksen: «Tolstoy» . . . . . heter det, — et skuldertræk, — og saa er emnet uttømt.

Men just disse, som endda staar med fordom overfor hans navn, dem er det en kunde ville raade til at læse aarets nye samling av hans studier over menneskelivet.

Blad gjennem moderne litteratur, se om en mere pragtfuld skildring findes av det, som Tolstoy kalder «djævelen»; se om der findes nogen mer human.

Sit personlige syn har Tolstoy lagt i titelen alene, — i skildringen taler livet som av sig selv.

Slik er det med hele denne samling; neppe har Tolstoy skrevet skjønnere end her; men titlerne paa disse studier, de kan jo skræmme:

Hvem skulde f. eks. tro at «Den forfalskede anvisning rummet en av Tolstoys dype studier over ondt og godt lik som det blir til og vokser og brer sig i menneskelivet?

Eller at «Det levende lik» er titel over den skjønne menneskelighet, som denne studie indebærer?

«Djævelen» og «Kruthe Aljascha» illustrerer hver paa sin kant ytterpunkterne av Leo Tolstoys livssyn: «Djævelen» er det ytterligste eksempel paa det, som trækker mennesket *ned*, indtil han væmmes ved selve det at være til, og kaster fra sig dette legeme, som Gud dog gav ham til et redskap for hans fremgang

I «Kruthe Aljascha» har Tolstoy git motsætningen, i enklest mulig form det, som bærer det ringeste menneskeliv fremad, opad i *lydigheten*, den absolute lydighet mot det indre krav i menneskesjælen, som Kristus kaldte: Guds rike inde i Eder.

Aage Ibsen: «**Jutta**». En kvindestudie. Kjøbenhavn. Schiønberg. Kr. 4,00.

Forfatteren har hat en let forstaaelig trang til at ut-

rede en av disse frodige, overstrømmende kvindenaturer, man ikke sjelden møter, som tiltrækker alle mænd, mens mange kvinder stiller sig kjølig avvisende.

Som hos «Jutta» synes disse kvinders hele væsen at rope om erotik, mens undergrunden dog kan være snarere varm menneskelighet med mer end vanlig vilje til at gjøre andre godt.

Det er vakkert, naar nu forfatteren viser os, hvordan hos Jutta disse indre værdier ganske naturlig, ved personlighetens villighet under livets krav, mer og mere vinder overhaand og gjennemtrænger ogsaa Juttas yttre væsen, saa motsætningerne litt efter litt kan løse sig i harmoni.

Lucie Hørlyk: «**Meta Hanche**». Roman. Schiønbergs forlag. Kr. 4,00.

Denne bok vilde jeg karakterisere som et forsøk med mange gode tiltak, uten at disse helt naar frem.

Den interesse forfatterinden virkelig naar at samle om denne unge pike i bokens første halvpart svækker hun selv mer og mer mot slutten; likedan hvor det gjælder pastor Hauch; ogsaa her taper det oprindelige vakre billede sig — forutsat da, at ikke forfatterinden i en bebudet II del av boken igjen faar skildringen op til et høiere niveau.

JENS JONAS JANSEN.

Vil man med ett ord si hvad der var Jansens indsats i vort kirkelige liv, kan man uttrykke det saaledes: *han forkyndte evangeliet evangelisk.*

Vil man rigtig forstaa hvad dette vil si, bør man helst gaa en menneskealder tilbake i tiden.

Vistnok forkyndes evangeliet endnu den dag idag ofte helt lovmæssig. Det vil si: man docerer læren om Kristus som noget der *skal* troes. Dog lyder denne forkyndelse nu meget avdæmpet, og blandet med toner som gir en anden lyd. Ved siden av befaling og trudsel gaar gjerne mere eller mindre heldige forsøk paa at bringe evangeliet ind til tilhørernes forstaaelse og hjertetrang. For en menneskealder siden var det anderledes. Kravet og trudselen behersket forkyndelsen og gav den sit præg. Kristus blev forkyndt; hans stedfortrædende fyldestgjørelse og retfærdiggjørelsen ved troen alene blev forklaret; saliggjørelsens orden blev utviklet. Men i denne orden var frygten det drivende moment som nødvendig gjennemgang til tro. Det gjaldt derfor om at vække frygten og holde den vedlike ved at presse paa med krav og trudsler.

Med en slik forkyndelse som bakgrund, fik Jansens forkyndelse en eiendommelig klang. Han forkyndte det samme evangelium man ellers fik høre. Heldigvis. Hadde han som vore moderne git sig til at læse korrektur paa det gamle evangelium, vilde hans forkyndelse faldt til jorden. Men det var han ikke fristet til. Selv levet han paa det gamle evangelium. Allikevel lød hans forkyndelse av det helt anderledes end den man var vant til. Tonen som gik gjennem den, var ikke: saa og saa *skal* du tro. Nei: du har lov til at tro, vov dig bare til.

Evangeliet blev «evangelium»; ikke et budskap som trykket og tynget med svære krav og tunge trudsler; men — «et glædelig budskap».

Naturligvis er der til alle tider arbeidet paa at faa lagt evangeliet frem slik at det virkelig kunde bli «et glædelig budskap» for dem som hørte det. Men hos os ialfald vet jeg ingen der saaledes som Jansen har gjort dette til en hovedsak i forkyndelsen. To hensyn har altid staat skyggende og hindrende iveien og gjør det delvis fremdeles:

Først lærehensynet; læren *skulde* utvikles nogenlunde fuldstændig og i den orden systemet anviste.

Dernæst frygthensynet; man kunde ikke undvære frygten; man maatte ikke gjøre veien for let.

Jansen kastet resolut begge disse hensyn overbord. Han spurte bare efter dette ene: hvordan skal jeg faa forkyndt evangeliet saaledes, at disse mennesker, med de aandelige forutsætninger de har, kan opfatte det som et glædesbudskap, der bringer deres hjertestrenge til at klinge?

Paa losningen av dette spørsmaal arbeidet han hele sit liv og med hele sin sjæls kraft.

Det var ikke for intet at han blev tidlig utslitt. Hver eneste præken han holdt, var et betydelig aandsarbeide. Det var ikke det eksegetiske og homiletiske studium som voldte ham saa meget arbeide. Nei — men studiet av de mennesker han skulde præke for; arbeidet, det paa en gang inderlig bedende og skarpt forskende arbeide for at klargjøre sig deres aands- og hjerteliv, særlig deres religiøse trang, og derefter bestemme hvad evangelisk stof disse mennesker kunde motta, og i hvilken form det maatte fremsættes for at kunne fortone sig for dem som et glædesbudskap, der kom med forløsning til *dem*.

Engang han hadde prækt paa universitetet, sa en bekjendt til ham: det koster vel en hel del mere arbeide at præke her end nede i Varteig? Jansen saa forundret paa ham og svarte: hvor kan De falde paa det? For en som selv er akademiker, falder det da meget lettere at sætte sig ind i akademikeres hjerteliv end i bønders og lændsearbeideres.

Naar vi nu læser Jansens trykte prækener, forbauses vi ofte over, hvor litet teologisk stof de i grunden indeholder.

Saa litet, at den som er vant til den ældre forkyndelse finder dem tynde. Hadde han ikke mere at gi? Utvilsomt kunde han git indgaaende utviklinger trods nogen. Men spørsmaalet for ham var dette: finder saadanne utviklinger forstaalse og bringer de hjertestrengene til at klinge hos de mennesker som fylder min kirke? Og hans svar var: nei, de falder døde til jorden. Der er nok enkelte som vore teologiske utviklinger byr en viss intellektuel, ofte ogsaa en viss farisæisk tilfredsstillelse. Men de fleste kjeder sig ved dem, for hverken deres hode eller deres hjerte er indstillet paa at opfatte dem. Men disse fleste vilde Jansen netop ha fat i, for at faa git dem noget som kunde sætte mod og lyst i dem til at søke Gud. Dette, skjønte han, kunde ikke være en complicert teologisk utvikling, men det maatte være noget meget enkelt. Det er ikke bare bønder og arbeidere som trænger det enkle; de høiest dannede trænger det kanske allermest.

Men naturligvis — dette enkle maatte komme ut av prædikantens inderste indre. Det maatte ikke være et produkt av hans flokete teologiske tænkning, men det maatte være selve hans inderste hjerteslag, det han levet paa og bares av. Dette er altid enkelt, naar en bare kan faa fat i det og finde uttryk for det. Men det er vanskeligheten. Intet koster mere arbeide end at bli rigtig klok paa sig selv og enfoldig gjengi det som man virkelig lever paa.

Saa blev altsaa det opgaven for Jansen: at avføre sig den tunge teologiske vaabenrustning for bare at gi det enkle han selv levet paa, og gi det saaledes at det umiddelbart anbefalte sig for ethvert menneskes samvittighet som et frelsesbud fra Gud, der bragte hjertestrengene til at klinge i haab og tro. For denne opgave søkte han ogsaa at vinde sine embedsbrødre Om det lykkedes ham, vil tiden vise. Som allerede paapekt, tør det nok siges at hans gjerning har øvet sin virkning. Men det mangler vist meget paa at virkningen er saa almindelig og saa grundig som den burde være. Dertil mangler i altfor høi grad forstaalse av den hele sak. Vi har langt igjen, før evangeliet har faat rigtig evangelisk klang i vor forkyndelse.

Men derfor skal han ha like megen tak, som paa dette hjertepunkt i vort kirkeliv nedla saa stort et arbeide.

Thv. Klaveness.

SPIRITISMEN ER MATERIALISME.

Det er et underlig mistak, at de som gjør det aandelige materielt skal kaldes spiritister. «Spiritus» — aanden — faar jo netop ved dem en helt anden karakter. Den mister sin aandelige natur og blir delvis materiel. Jeg kan derfor ikke forstaa andet end at spiritismen repræsenterer *materialismen* indenfor religionen.

Grunden til, at jeg vil peke paa dette, er ikke først og fremst affæren i Kristiania. Den er i og for sig betydningsløs. Men der har begyndt at danne sig den mening hos forstandige folk, som vil religionen vel, at Gudstroens fremtid ligger i det materielle bevis for dens sandhet, og dette bevis skal spiritismen skaffe os. Vi hadde for iaar fru Ella Ankers lille bok, som jeg trods dens uklarhet vil anbefale til studium, og fru Ragna *Nielsens* foredrag (Tidens Tegn 7de oktbr. 1911). Nu har vi ogsaa faat *O. C. Bredas* større arbeide: Livstro.

Til opgjør med denne retning kræves der svar paa to spørsmaal:

1) er der nogen virkelighet i de fænomener man beroper sig paa? og
2) kan dette isaafald faa nogen betydning for os?

1.

Det første spørsmaal: om det dreier sig om taskenspillerkunster eller om der virkelig er istandbragt en forbindelse med aander kan jeg ikke gaa forbi uten at nævne, hvad der hændte i Kristiania. De fleste kjender kanske ikke andre eksperimenter end disse. Men mrs. Wriedts seancer kan efter mit skjøn ikke brukes som bevis hverken i den ene eller anden retning. Jeg mener avgjort, at man har bygget alt for meget paa videnskapsmændenes «erklæringer». Og der er ikke noget saa farlig som at bygge mere op end grundlaget taaler. Da ramler en gang hele huset — ogsaa det

lille, som grunden virkelig kunde ha baaret — og man faar kaos paa ny. Vi maa formentlig være forberedt paa et tilbakeslag ovenpaa denne flotte skraasikkerhet, som vilde feie *alt* væk —, fordi *noget* var humbug. Derfor tror jeg, at affæren i Kristiania langt fra har bragt den sunde sans nogen varig seir.

Aarsaken til at det gik slik er ikke bare mrs. Wriedts trompet. Videnskapsmændene har sin store andel i ansvaret. Det ser ut som om de har været aldeles uvidende om de kritiske erfaringer og resultater, som deres kolleger i utlandet har paa dette felt. Det er det ene. Og dermed hænger det vel sammen, at de later til at ha behandlet disse ting omtrent som teologerne i begyndelsen behandlet darwinismen: med en forutfattet mening og en lyst til at komme til et bestemt resultat, som passet dem. Men dermed er videnskapens garanti strøket av regnestykket og tilbake blir bare en portion ilde anbragt skraasikkerhet. Paa den maate skaffer man ikke videnskabelige beviser. Her har videnskapsmanden snarere saget den gren av, som han og vi sat paa — og saa staar vi der.

Jeg tror ikke, at vore «kontrollorer» kunde tat denne sak slik, hvis de hadde kjendt til, hvad andre videnskapsmænd har bragt for dagen i disse spørsmaal. Der er jo utarbeidet en hel teknik til kontrol av de psykiske fænomener. Og der er skaffet til veie visse faste holdepunkter, som kan ansees beviste. Endelig er der ogsaa — av videnskapsmænd, ikke bare av aandemanere — fremsat teorier til at forklare sammenhængen mellem disse fænomener og vor øvrige erkjendelse. Jeg skal ikke her holde mig til de engelske undersøkelser. Men jeg vil likevel gjøre opmerksom paa, at selskapet til sjæleforskning ikke har noget med mrs. Wriedts byraa at gjøre og altsaa ikke paa nogen maate blir berørt av den norske «skandale». Society for psychical research staar i forhold til Julias byraa som Birkeland i forhold til mrs. Wriedt. Selskapets opgave er at samle landets bedste videnskapsmænd til kontrolundersøkelse. Derfor undersøker de *ogsaa* det stof, som blir skaffet av byraaet med det for norske øren saa komisk klingende navn.

Det engelske selskap har derfor sin humor i fuld be-

hold, og vi vil bare narre os selv, hvis vi nu blaaser ad alt det engelske arbeide i denne sak. Siden imidlertid publikum maa ha faat indtryk av at det *bare* er i England at man har dyrket disse ting, vil jeg liksaa godt her holde mig til andre landes forsøk. Jeg gjør uttrykkelig opmerksom paa, at jeg ikke er fagmand, men bare ordner hvad jeg har fundet av paalidelig stof.

2.

Altsaa: hvor meget er virkelighet?

Det bragte mig en god del klarhet i disse taakede ting, da jeg fik fat i en *teori*, som søkte at omspænde det hele med en forklaring. La gaa, at det bare er en hypotese, — slike er nødvendige som arbeidsordnere, hvis vi ikke skal gaa tull i kaos. Faar vi bare orden i stoffet, kan vi gjerne siden forkaste hypotesen.

Det er kemikeren professor *W. Ostwald* i Leipzig, som har fremsat den forklaring, jeg her holder mig til. Ostwald er formodentlig ikke — som saa mange av de andre størrelser, vi faar høre om — bare et tomt navn for læserne, hvis de kan huske, at han fik Nobelprisen forleden aar.

Ostwald anmeldte for en tid siden et verk av Flammarion (jeg kommer siden tilbake til det) og fremsatte da denne teori om de mediumistiske fænomener: Der er visse mennesker, som kan omforme sin fysiologiske energi i andre energiformer, saa at energien kan sendes ut i rummet og der paa givet tid og sted igjen kan omformes i almindelig energi og da utføre et synlig arbeide.

Denne teori — den er fremsat i et kapitel om *vordende videnskaper* — vil jeg her prøve at gjennemføre for alle de mystiske fænomener. Men da den kanske for nogen av læserne, som er uvant med de brukte begreper, kan være litt uklar, skal jeg først gjøre opmerksom paa, hvad der menes med omsætning av energi. Energien er altid bundet til visse former, men kan overføres i andre, og dette sker stadig. Naar jeg løfter et kilo-lod en meter op i veiret faar det en portion mekanisk energi. Slipper jeg det, kan det nemlig utføre et mekanisk arbeide. Men energien kan ogsaa — idet den utløses i faldet — gaa over i anden energi*form*.

F. eks. idet den træffer en jernplate, og baade platen og loddet ved sammenstøtet blir *varme*. Varme-energien kunde saa igjen brukes til noget andet, forutsat at vi kunde samle den op. Den kunde f. eks. være med paa at frembringe *elektricitet*, hvorved vi faar nok en energiform. Men nu min arm, som løftet loddet, hvor fik saa den sin energi fra? Muskelenergien er kemisk energi, den skapes naar for eks. sukkerstof i organismen falder fra hverandre i enklere forbindelser (f. eks. kulsyre, som vi puster ut). Paa den maate blir kemisk bindingsenergi ledig og kan omsættes til andre energiformer. Nu mener altsaa Ostwald, at der *kanske* (en virkelig videnskapsmand er forsigtig i sine uttryk) kan være en ukjendt form for energi, som kan gaa i luften og omsættes andetsteds til en almindelig form for energi. Jeg skulde paa den maate kunne sitte i den ene ende av et værelse og sende ut energi, som løftet en stol i den anden ende av værelset. Det blev en slags «kraftoverføring» akkurat som naar Kykkelsrudfossen driver maskinhjul i Kristiania.

Der er fremsat adskillige andre teorier ogsaa. Men Ostwalds er efter mit skjøn den letteste at arbeide med og den greieste. Desuten er de andre i grunden bygget over samme tanke.[1]) Som man ser er meningen den, at fænomenerne tilhører vor almindelige verden og ikke er overnaturlige, men bare av en ukjendt natur. Det er en videnskabelig pligt at arbeide med en saadan «dennesidig» hypotese saa langt man rækker, ja *videnskapen* som saadan kan igrunden aldrig komme ut over dette plan. Likesom den engelske kommission av 1870 taler derfor ogsaa Flammarion om disse ting som utslag av *hittil ukjendte naturkræfter*. Omraadet tilhører de «vordende videnskaper».

Her er ikke stedet og jeg er heller ikke manden til at gi en indgaaende undersøkelse av de fænomener, som det kan bli tale om at ordne ind under teorien. Jeg skal bare gi en kort oversigt som jeg tror kan gjøre tingene ialfald litt mindre kaotiske i nogen læseres sind.

[1]) *Crookes* (den engelske kemiker, likesom Ostwald Nobel-tager, kalder den ukjendte energiform for *psykisk energi* og taler om fænomenet som en utstraaling. Dr. Naum *Kotik* antar, at den energi vi har i *nerverne* kanske kan straale ut paa denne maate.

De enkleste eksperimenter er de rent *fysiske*, de som jeg nævnte ovenfor: at borde løfter sig, vandet i et glas løper op i luften o. s. v. Her har Ostwalds teori vel sit utspring.

Paa den psykologiske kongres i Genf 1909 blev der fremlagt adskillige eksempler paa dette. Nogen av forsøkene blev kort efter provet av en videnskabelig kommission i Warschau november 1909.[1]) Der blev sat frem en liten ringeklokke av metal, og mediet fik den til at løfte sig i høide med hende selv uten at røre ved den. Fænomenet blev registrert med to stereoskoper og et almindelig fotografiapparat (billedet staar gjengit i nævnte Upsalainstituts «Meddelande» og er yderst forbløffende). Docent Sidney Alrutz i Upsala hadde alt en tid før faat en vegtstang til at løfte sig mot tyngdekraften ved hjælp av «psykisk energi». Forsøket er siden kontrollert og utført paany av andre.

Disse forsøk forklares greit nok av hypotesen.

Mediet maatte være i hypnose. Saa længe hun er bevisst slipper nemlig ikke energien løs! Vi maa tænke os, at legemet ikke under normale forhold er bestemt til at gi energi fra sig paa denne maate. Al energien bindes da til de bevisste opgaver. Først naar kontakten til legemsapparatet er slaat av, kan man knytte energikilden til en ny ledning og overføre den.

Energien frembringes altsaa «paa helt naturlig maate». Den kommer oprindelig fra kulhydraterne i maten! Altsaa maa man ogsaa bli træt og sulten av at gi energi fra sig. Dette bevidner da ogsaa alle iagttagere. Kommissionen i Warschau er meget nøiagtig paa dette punkt. Den la bl. a. merke til, at mediets hænder, som før forsøket var varme, blev kolde og klamme. Hendes aandedræt og hjerte arbeidet som under et anstrengende arbeide. Og hun var træt og nervøs efterpaa

Den engelske 27 mands komite av 1870 fandt akkurat det samme. Den «føler sig overbevist om, at der gives en kraft, som er istand til at bevæge tunge gjenstande uten

[1]) Resultaterne offentliggjort i Annales des sciences psychiques 1910, her citert efter Meddelanden från institutet för psyk. forskning i Upsala nr. 2, 1911.

legemlig berøring eller forbindelse, og at denne kraft paa endnu ukjendt maate *avhænger av tilstedeværelsen av menneskelige væsener*». — Av den italienske kommissions medlemmer (1892) forsøker *Lombroso* den samme forklaring.

De videnskapsmænd som har eksperimentert med dette mener alle, at kraften maa findes hos enhver, men at den utløses lettere hos enkelte end hos andre, og lettest naar bevisstheten er sat ut av funktion. Det er i regelen nervøse, ofte noget uharmoniske naturer, som er «medier». Det er vel ogsaa derfor de ofte er saa upaalidelige. Flammarion sier at han har grepet dem næsten alle sammen i fusk, — noget som selvfølgelig ikke forleder ham til den vildfarelse, at de saa ogsaa fusker bestandig eller at alt er «humbug».

Til disse fysiske fænomener hører f. eks. *borddans*. Den er videnskabelig undersøkt i Paris og der findes en række fotografier av den (tat ved magnesiumslys) i Flammarions bok[1]). Trykket man paa det løftede bord, følte man et elastisk motstryk. Dette blev ogsaa maalt med vegt.

Disse fænomener er jo forholdsvis greie. De har rigtignok staat for mig som den rene overtro og snak, indtil jeg fik fat i teorien og de ordentlige eksperimenter. Men nu falder det mig naturlig at ordne dem ind i mit naturbegrep. Vi er jo pent nødt til det!

Mer indviklet blir det med de telepatiske fænomener, «*fjernfølingen*». Her er der to grupper. Den ene angaar *meddelelser*, som man enten faar eller sender. Den anden angaar *sansing* av ting langt borte (synskhet, clairvoyance).

Slike *meddelelser* findes der en mængde eksempler paa. Jeg kunde ta nogen ganske merkelige fra mit eget kjendskapsomraade, men da de ikke er videnskabelig kontrollert, vil jeg heller ta et typisk eksempel fra Upsalainstitutets samling. Nogen hver av læserne kjender nok noget lignende. Sykepleierske frk. Anna Aa. fortæller: «Om natten den . . . vaaket jeg over hr. G. P. Han hadde faat sterke doser morfin og sov tungt. Kl. 2,30 hørte jeg med en gang en sterk snorken og saa var han død. Da jeg om morgenen kom for

[1]) Dens franske titel er: «Les forces naturelles inconnues». Et godt referat av den gir overlærer *P. Boye* (realist) i «Naturen» 1911, nr 7.

at underrette hans hustru, møtte hun mig i døren med ropet: «Anna, et kvarter før 3!» Da vi sammenlignet vore klokker saa vi, at hendes gik et kvarter fortere end min.» Jeg gaar ikke her ind paa de vidtløftige undersøkelser, som kontrollen har anstillet. Jeg vilde bare nævne et hverdagslig eksempel.

Den «psykiske energi» har altsaa her gaat ut i rummet og har truffet et «avstemt» mottagerorgan hos hustruen. (Barna vaaknet forresten ogsaa akkurat $^1/_2$3). Man har lagt merke til, at det særlig er i dødsøieblikket, at energien slik kan omsættes og sendes ut. Dette passer til teorien. Død betyr jo, at kontakten til legemsapparatet slaaes av — altsaa blir energien fri. Død staar forsaavidt paa linje med hypnose. Hvis der var et institut for sjæleforskning i Kristiania vilde der staa adskillige saadanne tilfælder til raadighet.

Av fænomener, som maatte komme til undersøkelse i denne forbindelse kunde vi nævne «vardøger» og sanddrømthet.

Værre er det at forklare sig forholdene hos de «synske». Her mottar personen syns- eller hørselsindtryk av ting, som foregaar langt borte (Visknut, Fløttumgutten o. a.). Og denne sansing gaar ikke igjennem øie og øre, men «like ind i bevisstheten». Undertiden kan saadant forklares som *meddelelse* fra en anden, som vet om tingen, enten bevisst eller underbevisst (tankeoverføring). Men der er tilfælder, da dette vanskelig kan antages. Det ser da ut til, at enten patienten utstrækker sit opfatterorgan til en videre kreds eller at indtryk utenfra sendes ham i energibølger, som han opfanger. Her blir vor forklaring mer svævende. Men det er ialfald værd at lægge merke til, at de synske har lettest for at finde eller se ting, som har eller har hat forbindelse med mennesker (de faar jo ofte en ting fra vedkommende person til at inspireres av), mens de ikke har held med sig, naar de skal paavise det som mennesker ikke har rørt ved, f. eks. sølv og guld i fjeldene. Skulde det være tænkelig, at energien kan opbevares, «akkumuleres» i «ting», naar den overføres til disse fra mennesker? Det lyder noget fantastisk, men en hel del tilfælde lægger denne hypotese nær.

Det er sørgelig, at vi har saa faa ordentlige undersøkelser. Vi er allerede ute i det blaa. Her er det da, at vi træffer tanken om aabenbarelser fra døde. Jeg behøver ikke

gaa nøiere ind paa eksemplerne. For om disse tilfælder er der skrevet og fortalt meget mer end om de enklere eksperimenter, jeg har referert ovenfor. Jeg gjør bare opmerksom paa, hvorledes vor teori — saavidt jeg forstaar — kan overføres til disse tilfælder. *Hvis det virkelig kan bevises*, at der kommer meddelelser fra døde — det kan foreløbig ut fra et nøkternt standpunkt hverken benegtes eller almengyldig bekræftes, der kræves en uendelighet av kontrol først, — men hvis det virkelig skulde bli bevist, da maatte man kunne tænke sig *psykisk energi* som noget, der kan gjøres løs fra vort synlige legeme og leve videre i en ukjendt koncentrationsform. Den vil da kunne sende straaler over i sin gamle kontaktledning, den materielle sfære, og derved utføre noget «synlig». Den kunde f. eks. dirigere et taleapparat hos et medium, naar hendes apparat ikke stod i kontakt med mediets egen «strøm», men denne var avslaat derved, at mediet var i søvntilstand («trance»).

Det er imidlertid en stor vanskelighet ved at anvende vor hypotese slik. Vi gik nemlig ut fra, at kraften kom fra ganske almindelig legemskraft, den var transformert kemisk eller nervøs-elektrisk energi. Hvor faar da «aanderne» sin kraft fra? Muligens er der to utveier. Enten kan man tænke sig, at mediet maa late sin kraft til. I saa fald blir der nogen ulemper med at forklare, hvorledes «aanden» uten selv at yde noget likevel kan dirigere den anden. — Eller man kunde tænke sig, at den psykiske energi slet ikke er den høieste («tyndeste») form, som energi kan transformeres til. Hvorfor kan der ikke være en endnu finere? Og hvorfor skulde ikke denne i saa fald kunne transformeres *nedover* til psykisk energi? Vor tanke arbeider her med lignelser fra vor kjendte erfaringsverden. Og det forekommer mig, at disse analogier gir vor fantasi retledning omtrent i den retning jeg her har nævnt.

Man kan spørre: hvorfor spekulere slik i det blaa? Hvorfor ikke heller holde sig væk fra det? Det er vel allikevel for høie ting for mennesketanken? Jeg indrømmer, at det næsten føles formastelig. Men kjendsgjerningerne er over os! De kræver, at vi bryter op fra vore leirpladser og rekognoserer. Jeg vilde ikke spandert arbeide paa disse ting,

hvis jeg ikke mente, at der virkelig foreligger saa slaaende ting, at vi ikke har lov til at holde os fornemt tilbake. Det er nok det behageligste og det letvinteste at avvise det hele. Men det vil ikke i længden være mulig uten at man blir sat ut av dansen. Allerede i 1892 sa nogen av Europas dygtigste og mest skeptiske videnskapsmænd: «Vi tror os ikke berettiget til at forklare fænomenerne som simple knep, hvilket mange og fremfor alt aviserne[1]) finder bekvemmest.»

Jeg tror, at det vilde være godt om saa mange nøkterne og sunde folk som mulig satte sig ind i disse ting. *Dette er i virkeligheten den eneste praktiske motvegt* mot den religiøse usundhet, som uvægerlig vil brede sig kraftig, om vor ubalancerte tid faar et nyt chok av spiritisme.

3.

Men hvorfor skal vi ikke støtte spiritisterne? Er det ikke noget godt, de igrunden vil?

Det er to ting de kristelige spiritister (og jeg taler her bare om dem) vil opnaa:

De vil finde trost for de sorgende. Og de vil finde frelse for slegten derved at den paa denne vei kan finde tilbake til gudstro og dermed til et liv i kraft.

Vi pligter virkelig at se paa disse motiver med respekt. La fremgangsmaaten efter vort skjøn være saa gal eller saa farlig den være vil — naar man handler ut fra slike motiver, da har ialfald ingen kristen lov til at møte denslags folk med haan eller foragt, ikke engang med kold avvisning.

Naar vi skal se paa det dobbelte, man vil opnaa, passer det bedst at ta det sidste først, for det er det mest omfattende: kan spiritismen bringe slegten frelse ved at gi den troen tilbake?

O. C. Breda mener ja. Han er den som har greid standpunktet bedst ut. Den ny morgenrøde skal vi vente av en digterprofet, som vækker folket med de ny kjendsgjerninger. «*Som et nyt evangelium lyder det til os i erfaringsvidenskapens egel navn, at agnosticismens dager er talt likesaavist som materialismens.*» (S. 47).

[1]) Ja se de norske!

Breda ser vor videnskapsredne tid som et lavt, kraftløst standpunkt, men nu lysner det!

Her vil jeg peke paa en farlig unøiagtighet hos Breda. Han skildrer fint og skarpt, hvorledes den slegt som nu er i manddommen har faat det religiøse, det mystiske, ja det inderlige i livet pint ut av sig. Men i vore dage oplever vi et skifte, siger han. Materialismen er paa høiderne et tilbakelagt stadium. Forstaaelsen av videnskapens grænser og aandens ubegrænsethet tar til at vokse. Der er en ny aandssøkende tid i anmarsj.

Ja vel, dette er rigtig nok. Selv agnostiske fæstninger som H. Høffding er erobret indenfra. Men er det da spiritismen, som har æren for dette? Er det «det ny evangelium i erfaringsvidenskapens eget navn», som har knækket agnosticisme og materialisme? Hr. Breda har selv svaret indirekte paa dette ved sin skildring av tiden. For der sier han, at tiden — uten at være hjulpet av aandematerialisationer — er naadd frem til det religiøse mysteriums tærskel. «Men den kommer ikke indenfor,» sier han, «døren er lukket, og den lar sig, mener man, ikke aapne.»

Men er det saa, at tiden av en ganske anden magt end «erfaringsvidenskapens nye evangelium er bragt i det nye spor, da er det en tilsnikelse at argumentere ut fra denne utvikling og saa konkludere: ser Dere, spiritismen kommer som en tidens fylde, den trækker tiden ut av materialismen, ind i troen. Dette er at bryte ind i en andens hus og gjøre sig tilgode med de materialer, han har lagt til rette for *sit* bygverk.

Der kan da ogsaa ut fra Bredas historiske vuer argumenteres akkurat stik motsat: Tidens ledende aander er selv ført bort fra den snevre erfaringsvidenskap. De førende staar med ryggen vendt til det som øine kan se og øren høre, det som kan veies og fotograferes. Deres sind leter fremover mot den verden, hvor det usynlige gir styrke og klarhet, mot *troens* verden, i ordets gamle og egentlige betydning. Og saa mener man at bringe dem noget glad budskap ved bakfra at rope til dem: vi skal greie os med materien likevel! Vi skal materialisere aander!

Fra en tidshistorisk tankegang er spiritismen saa langt

fra et nyt evangelium, at den tvertimot ligner materialismens sidste krampetrækning i lyst til at beholde magten — et sidste fortvilet og næsten offervillig bud: du skal faa al verden, hvis du bare vil holde fast ved mig, ved materien.

Der blir sikkerlig mange av *baktroppen*, som snur om! For dem er det letvinteste altid det sandeste. Og aandetilbudet kan derfor forhale materialismens død i det store folk. Men avvende dens undergang skal det knapt kunne.

Det tidshistoriske bevis er saaledes et levende ran i spiritistens kogger og pilen gaar mot ham selv.

Men saa hans andet bevis — vi rørte ved det ista: «Tiden er kommet til det religiøse mysteriums tærskel. Men den kommer ikke indenfor.» Hutetu — alle anstrengelserne krones som løn med — en stængt dør? Da lyder den reddende røst: «døren lar sig aapne! Forsøket har været gjort. Som et nyt evangelium . . . . o. s. v.»

Dette høres besnærende: den nye aandsbølge vil rende hodet mot væggen, hvis ikke spiritismen aapner en dør.

Men beviset er likevel slet. — Vi staar foran mysteriet. Dette finder hr. Breda herlig. Nu gjælder det bare — at vi igjen faar dræpt mysteriet i menneskenes sind ved at aapne det og kikke indi? For hvad er et mysterium, som man kan komme ind i og fotografere? Jeg forstaar ikke andet, end at det med rene ord burde uttrykkes saa: nu skal mysteriet utslettes av mennesketilværelsen. Nu begynder en ny tid, da der ikke længer blir tale om tro, men bare om viden. Troen har paa en maate seiret — d. v. s. den er bevist som et *foreløbig* nyttig stadium, men nu er dens forløpergjerning endt, den overgir sceptret til sin gamle modstander, den kolde viden.

Bare en slegt som vor kunde finde paa den tanke, at det var noget ideelt, at erfaringsvidenskapen skulde vise os Gud, at viden skulde være noget herligere end tro. Vor slegt er marereden av en falsk sandhetserkjendelse, den tror, at sandheten bare ligger i det, som de groveste sanser kan fornemme, mens det inderste, det fineste, det skal mistænkes for at være bedrag. En ond og lat slegt vil finde den utvei, at saa kan det fine gjøres grovt og sansbart. Og slegten vil endnu en stund kunne fortsætte i sit kolde plan. Men *livsfornyelsen*

kommer ikke slik. At drive materialismen ut ved spiritisme er den samme forkjerte ide som at ville drive djævelen ut ved Beelsebub: de to er jo bare forskjellige navn paa samme ting, de vil ved hjælp av forklædningen søke at redde sit eget.

Der er en anden vei og den finder man ved at «snu helt om». Vende blikket mot andre værdier, hengi sig til andre visshetskriterier. Dette er likesaa meget en lov for *slegternes* liv som for det *personlige* liv.

Er da virkelig mysteriet saa værdifuldt som mysterium, at vi bør beholde det? Er ikke dette en lysskyg tankegang? Jo det er lysskyt, hvis man derved vil stænge for forskningen. Det ukjendte driver os netop til forskning. Men naar man mener, at man kan forske mysteriets mysterium ut — da er menneskerammen sprængt, den ramme, som er sat om menneskets liv og som vi ikke kan komme utenfor uten at mennesket ogsaa gaar istykker. *Dette* er i virkeligheten erfaringsvidenskapens evangelium til vor slegt: mysteriet vil vi aldrig kunne utforske. Mysteriet overlater vi til den personlige verden, til inderligheten, til det som er *over* bevisning. Dermed gjenopretter selve videnskapen ogsaa fra sit synspunkt det andet livscentrum i menneskelivet: troens verden. Mysteriets kilder aapnes for slegten. Det er dette som skal ske. Ikke at vi skal spasere ind i mysteriet. Men at mysteriet skal berike vort liv.

Dette er spændingen, som bærer vort liv: at vi higer fremover med haab og indre fortrøstning, men aldrig kan lægge os til at sove paa fotograferte kjendsgjerninger. Det er slik med *alt* værdifuldt i menneskelivet, det *besiddes* aldrig uten idet man kjæmper for at eie det. Til den elementæreste psykologi hører jo dette om kraften som ligger i at *søke sandheten* — ikke at eie den i utvortes forstand. Det er et grundvilkaar for menneskelivet, at det er slik. Alt som gaar foran, gaar foran i tro. Hvor troen morkner, der sakker ogsaa fremskridtet bakut. Den som ikke har evnen til at *tro*, ikke bare til at se og konstatere, men til at spænde sin kraft mot den indre visshets maal, han vil aldrig yde mer end maskinen. «Ingen kan være høvding uten tro. Uten forvissningsevne ingen handling,» siger Gerhard Gran i sit lille skrift om «*høvdingen* Bjørnstjerne Bjørnson». «Menneskene er *frem-*

bringende i kunst og poesi bare saa længe de endnu er religiose. Siden blir de efterapere og gjentar sig selv.» (Goethe).

Der ligger i dette en lov, en historiens og psykologiens kjendsgjerning. Det er denne lov de kristne spiritister ikke forstaar rækkevidden av. De tror at alt blir godt bare slegten kan komme til at tro paa et evig liv. Men dette blir tro i en ny betydning. Det blir *en tro uten krav til forvissningsevnen*. Dette er dræpende for den kraftevne, som ligger i den virkelige tro. Vi vil efter min mening ikke faa nogen *styrkelse* av slegtens trosliv ved disse materialiserte aander. Vi vil tvertimot faa et *utmarvet* trosliv. Man vil bringe folk til igjen at misforstaa, hvad tro er. Man vil sætte den egentlige tro, den personlige forvissningsevne i miskredit som noget usikkert. Den skal folk ikke lite paa og fremelske. Nei de skal læse beretningerne fra Julias byraa — der faar man troens virkelighet. Nu har vi kjæmpet os frem til at utrydde den falske forestilling om hvad virkelighet er, den som videnskapen har skyld for og nu selv forlater. Vi er paa god vei til at gjengi folk trygheten ved den indre forvissnings virkelighet. Og saa kommer spiritisterne og vil ødelægge dette fremskridt — et fremskridt ogsaa fra rent socialt og nationalt synspunkt — og vil rive os tilbake til den gamle *avhængighet* av andres iagttagelser!

Selv om det skulde lykkes for dem — og det er det paa god vei til, naar det blir møtt saa uvettig som i Kristiania —, da vil det bli en kortvarig lykke. Slegten leter i virkeligheten ikke efter *bevis*. Den længter efter inderlighet. Gir man den saa en «tro» som er platt kjøbmandsvare, uten risiko, uten indre spændkraft, uten indre uro, da vil hele menneskenaturen tilsidst protestere. Den vil rope efter det som er *over* beviserne, den vil igjen *sulte* efter mystik. Det er de som har faat sin smak fordærvet, som roper efter grove kjendsgjerninger. Fik de dem, vilde de likevel ikke bli mætte. Det eneste som kan tilfredsstille mennesker er inderlighet som er fast, en anelse som de tør hengi sig til, men ikke kan bevise. Saligheten ved troslivet ligger deri, at vi nok griper efter det, men ikke har grepet det!

4.

Men kan da ikke de spiritistiske erfaringer *styrke troen* — om de ikke netop kan skape den eller erstatte den? Hvor er deres plads i den kristelige erkjendelse av livet?

Jeg gik i sommer en gang og drøftet med en ven det spørsmaal om ikke erfaringerne fra aandeverdenen kunde være en hjælp for troen paa det evige liv. For en tid siden fik jeg følgende i et brev fra ham, hvor han gir det klarnede resultat av sin tankegang: «For mig er *det evige liv* dypest set sikret ved min Guds-tro; naar den er svak, naar Gud ikke er en livslevende realitet for mig, men bare et navn, da blir det evige liv ogsaa tvilsomt. Da kommer jeg til at veie sandsynlighet mot sandsynlighet, paa den ene side: er det rimelig, at hele mit merkværdige menneskeliv tilsidst dog ingen hensigt har? og paa den anden side alt det meget som taler *mot* en evig individuel tilværelse: vanskeligheten ved at forestille sig en aand uten legeme, det faktum at al den aandsvirksomhet vi kjender, paa en eller anden merkelig maate er knyttet til materielle virksomheter i hjernen, fremdeles alderdomssløvhetens faktum, det at sjælen pines ut av legemet saa at si stykke for stykke — kan den da være evig? Og i *denne diskussion mellem sandsynligheter* vil nok ogsaa erfaringerne fra London kunne spille sin rolle. Men naar Gud saa igjen blir en sterk virkelighet for mig, da falder diskussionen bort. Da blir det mig umiddelbart visst, at samfundet med Gud efter sin natur maa være evig. Den, Gud har gjort til sit barn, slipper han ikke; for han er ikke de dødes, men de levendes Gud. Jeg tror ikke det er mulig at grunde nogen virkelig *tro* paa det evige liv paa noget andet grundlag. Uten det tror man heller ikke 'om nogen staar op fra de døde'. Alt det andet kan i høiden bli en støtte for troen, naar følelsen av Gud holder paa at dø.»

Dette minder mig om, hvad Pontus Wickner i et brev skriver om kjærlighet. «Kjærlighet er noget andet end agtelse. Man agter egenskaper. Men man elsker ikke egenskaper. Jeg vet ikke den feil du skulde kunne begaa, jeg maatte dog elske dig like høit.»

Paa denne maate vil man nok ved nye egenskaper kunne vække en viss glæde, *hvor der er kjærlighet*. Men hvor denne

er slukket — mon da endog 10 nyopdagede egenskaper vil kunne erstatte kjærligheten eller skape den?

Likesom kjærligheten ikke er opbygget av egenskaper, saa er troen heller ikke bygget paa sandsynligheter. Om der kommer en ny sandsynlighet til, eller der gaar en fra, det kan ikke ændre troen eller gi den et nyt grundlag. Det ligger nær at tænke det for dem, som i øieblikket opdager den ny sandsynlighet. Naar de da roper op, at nu kan troen grundes paa dette, da faar de ofte følge av ubetænksomme mennesker og saa oplever troen om en tid en krise — fordi sandsynligheterne er omskiftelige.

Om der derfor blir fremlagt aldrig saa mange beviser fra London, det kan ikke lægge noget til eller trække noget fra den tro, *som bunder i den indre forvissningsevne.*

Nu kan vi anbringe spiritismen paa dens rette plads. Den hører til i sandsynligheternes verden, i materien. Bringer den os noget, da er det ikke et fremskridt i tro, men *et fremskridt i viden.* La gaa, at denne videnskapens sidste erobring i tilfælde vil forøke de «sandsynligheter», som for den, som tæller paa knapperne, taler til fordel for troen. Den maa like fuldt *for troens renhets skyld* indrangeres der, den hører hjemme, og det er i vor videns verden. Den hører til i verdensbilledet. Det har voldt religionen stadige rystelser, at den har blandet ind i troen teorier om naturen. En slik halvfærdig viden som spiritismen frister altsaa virkelig folk til at gjøre dette eksperiment om igjen. Men saa vil vi ogsaa uvægerlig faa rystelsen paa ny, naar knappetællerne faar en ny knap, naar deres «sandsynlighet» enten brister eller der kommer en endnu nyere, som taler i motsat retning.

Spiritismen er ikke overtro, ikke heller tro, men viden. Overlat den til at utforskes av de dygtigste videnskapsmænd. Og ta imot resultatet med samme sindsro, enten det gaar i den ene eller den anden retning. Det vil i alle fald utvide vor erkjendelse av virkeligheten. Og netop fordi vi heri vil se Guds aabenbaring kan vi glæde os til mer kundskap!

Derimot skal jeg villig indrømme, at de spiritistiske fænomener kan gjøre folk en tjeneste ved at *vække dem* og faa dem til at tænke sit opgjør med virkeligheten om igjen. Men denne foranledning kan ikke danne troens grundlag. I likhet

med dødsfald hos ens nærmeste eller frygt eller sygdom kan disse ting nappe os i frakken. Og dette er bra. Især fordi nappet er populært. Men det er ikke nogen ny vei ind til troen!

Et andet spørsmaal er det for kristne, om det i det hele er *tillatt* at befatte sig med aandemaning. Her kommer det da an paa, hvorledes man opfatter bibelen. Eftersom hver enkelt her føler sandheten for sig, maa han selvfølgelig handle. Men man maa være klar over, at dermed binder man ikke andre! Forsaavidt er bibelens position lik med den enkeltes samvittighet: den er sterk og urørlig for en selv, men ikke argument eller lov overfor andre. Vil man gjøre forsøk paa at naa alle med sin argumentation, maa man ogsaa bruke almengyldige argumenter. Og til dem hører bibelen ikke, uten for dem, som selv føler sig forpligtet av den.

5.

Specielt er jeg ikke i tvil om, at man ikke med bibelen som argument kan holde tilbake de personer, som i spiritismen søker det, som vi ovenfor nævnte som deltagernes anden hensigt: *den personlige trøst*. Vi maa her se bort fra de ostentative seancer, som virker saa støtende, at man ikke fristes til at være overbærende i sin dom, og tænke paa de stille enkeltvæsener, som lever alene i verden med et stort savn — og saa utfyldes dette savn derved, at de «faar forbindelse med» den, de alene levet og lever for. De begynder saa at si det evige samvær endnu mens de er paa jorden. Dette staar for dem ikke som noget galt, men som en stor naade. Jeg kjender de prægtigste kristne, hos hvem dette er tilfældet.

Hvorledes skal vi stille os til dette?

Her forekommer det mig, at vi ialfald sterkt maa føle kravet paa takt og hensynsfuldhet. Jeg undres om vi ikke her bør trække vore uniformsanskuelser av og tænke paa, at en anden er dommer og ikke vi. At ville negte at der er dem, som her har fundet trøst, lar sig ikke gjøre. Om det er tillatt for dem tør ialfald ikke jeg ha nogen mening om. Jeg vet bare, at for hver enkelt maa dette bli et spørsmaal mellem ham og hans Gud. Alle andre kan nok her prøve at veilede, men at avgjøre og at dømme er ikke

deres sak. Kun saa meget kan vi si, at Herren har trøstet fuldstændig ogsaa uten dette og vel er mægtig til det fremdeles. Og det vet de som har faat trøsten, at den lignet den kilde, som naar man har drukket av den, tørster man aldrig mere. Jeg vet ikke hvordan det i saa maate er med spiritisternes kilde?

En ting er det nemlig, at sorgen overvindes indenfra, en anden at den døves utenfra. De ydre ting vil vi saa let miste taket paa, vi maa ha fat i dem igjen og igjen. Noget andet med det som vor egen indre forvissningsevne har grepet. Det vil si det vi har faat av Gud. — Her er vi ved den gamle feil: spiritismen bygger i virkeligheten ikke paa *tro*, men paa *viden*.

Det blir da efter mit skjøn ikke meget spiritismen kan gi os *som kristne*. Den bør snarest faa plads, hvor den hører hjemme. Den kalder paa videnskapsmændene. Gid de ikke maatte være saa gammel-dogmatisk snevre, at de for længe lot folkesensationen forsyne sig uhindret av fatene.

Eivind Berggrav-Jensen.

BRØDRESOCIETETETS FORSTANDER PAA REISE 1826.

Ved *D. Thrap.*

Mils Johannes Holm var en i sin tid meget bekjendt mand i Kristiania. Han var født i Farup ved Ribe 1778. Faderen, som var skrædder, satte ham i lære først hos en handskemaker, siden hos en lakerer. Han reiste til Tyskland, blev medlem av Brødremenigheten og var 11 aar i Neuwied. Smittet av tidens frivole tone blev han ved en visitats utstøtt av menigheten, kom 1805 hjem til faderen, blev antat som skolelærer og virkede som saadan i 10 aar. 1816 underkastet han sig en eksamination av generalsuperintendent Adler og sendtes derpaa til England som lærer ved Brødremenighetens skoler i Fulnek 1816. Hvor længe han blev her, har vi ikke kunnet faa rede paa. Muligvis er han blit her, til han av Brødremenighetens styre blev kaldt til forstander for Societetet i Kristiania, hvor han ankom om høsten 1821. Da han kom, var der kun ringe levninger av den ikke ganske ubetydelige samling, der i slutningen av 18de aarhundrede hadde flokket sig om slotspresten Johannes Green. Holm hadde under de strenge statskirkelige forhold ikke let for at gjøre proselyter, om han ogsaa hadde hat tilbøielighet dertil, men han var veltalende, hadde et vindende væsen og gode teologiske kundskaper. Han kunde derfor ogsaa faa indflydelse i adskillige dannede kredse og blev efterhaanden av ikke ringe betydning for det kristelige liv i hovedstaden. Ikke mindst gjælder dette om hans forhold til flere av de teologiske studenter, av hvilke enkelte — brødrene Gabriel og Jan Theodor Kielland, P. Dybdahl, Jacob Lindeman o. fl. — formelig traadte ind i Brødremenigheten. Til disse sluttet sig ogsaa en av universitetslærerne, Søren Bugge, professor i latin, siden rektor og prest i Gran. Ogsaa presten W. A. Wexels

stod i flere aar i det inderligste venskapsforhold til Holm, men det brast omsider, da Wexels kom ind paa den Grundtvigske retning. Holm var ikke presteviet, men utfoldet dog en større sjælesørgervirksomhet end nogen av byens prester. Wexels var endnu ganske ung. Holms stilling blev ogsaa styrket ved den store tillid statsraad Treschow, hvis fader tilhørte Brødremenigheten, viste ham. Holm var den eneste, statsraaden vidste at sende til Eidsberg, hvor der (1822) var opstaat en bevægelse, og for saadanne hadde man siden Hauges tid respekt. Senere sendte kirkedepartementet efter Holms raad student J. A. Lindeman utenlands for at studere døvstummeundervisning, da man begyndte at tænke paa disse ulykkelige.

Holm var meget søkt som lærer i religion og tysk, og da hans vindende væsen omtales fra saa mange kanter, er dette rimelig nok. Rikdom paa lærerkræfter var her nu heller ikke i 1820-aarene. Det har vel av økonomiske grunde været nødvendig at informere, og til sine tider hadde han ogsaa gutter i huset til opdragelse. Den mest bekjendte av disse var den senere biskop Andreas Grimelund, der 1826 fra Holm kom til Gabriel Kielland paa Finnø. Vi kan forundres over, at gaarden Grimelunds eier maatte indlogere sin søn i byen for at skaffe ham undervisning, men byen strakte sig i den tid ikke længer end til resp. Grand hotel, politibygningen og tugthuset. Der blev saaledes lang vei til byen fra Grimelund, hvortil vi nu kun har en liten spasertur. Man turde ikke vove sine børn paa de lange og ensomme veie. Den anden pleiesøn, Christian, som var med til Finnø paa reisen i 1826, har vi ikke kunnet faa rede paa. Fru Gustava Kielland synes ikke at ha hat nogen klar erindring om disse saker, da hun i sin bok ikke nævner Holms besøk paa Finnø, som dog maa ha været en begivenhet paa det fjernt liggende sted. Hun tror ogsaa, at det var i 1827 biskop Munch var paa visitas i Stavanger, mens det efter Holm maa ha været i 1826. 2 Aar i træk gjorde en biskop ikke denne i hine dage meget besværlige reise. Der synes ogsaa at være strid mellem fru Kiellands optegnelser og Holms indberetning, naar fruen fortæller, at biskop Munch i en skarp skrivelse paalagde Gabriel Kielland at ophøre med de gudelige forsamlinger i sit

hus og saa videre tilføier [1]), at han straks fulgte den givne befaling. Her fortæller Holm, at Kielland forelagde ham saken, og Holm raadet ham til at vedbli med forsamlingerne trods biskopen. Der staar imidlertid intet om, at han fulgte raadet, og saaledes kan fruen ha ret.

Der er meget i Holms indberetninger, hvorav vi nedenfor leverer hvad han skriver om sin reise til Finnø 1826. Det kan jo for nutids læsere ha sin interesse at se, hvorledes man reiste i Norge i vore bedsteforældres dage.

Gabriel Kirsebom Kielland, Gustava Kiellands mand, hadde allerede 20de januar 1823 sluttet sig til Brødresocietetet og holdt sig til dette hele livet fremover. Han var nu blit sogneprest til Finnø, og Holm skulde besøke ham med sin hustru 1826. Han skulde ha reist fra Kristiania i midten av mai med en skipper Mikkelsen, der hørte Brødremenigheten til og skulde til Bergen. Lastningen tok dog tid, og først 15de juni var han reisefærdig, men ikke før 20de juni kom de avsted. Holms pleiesøn, den 15-aarige Andreas Grimelund og en 11-aarig gut Christian, der begge skulde i huset til Kielland, var med. 2 dage brukte de paa reisen til Færder. De seilede nu utenskjærs i det smukke veir. Holm maatte beundre lodserne, der «ofte kom til dem kun for at bede om brændevin, som ogsaa efter landets skik maatte skjænkes dem». De var da ved Mandal og ved midnat passertes Lindesnes. De fik her slemt veir, men Andreas Grimelund var i tillid til sin Frelser saa rolig og tilfreds, at «det var os til opbyggelse». Det kan neppe forholde sig rigtig, naar han siger, at det bekjendte skjær «Bispen» er overskyllet og kun kjendes paa sjøsprøiten, naar det er storm. Synet herav skal betyde fare og skipperne søker havn, «naar bispen bytter messekaape». De naadde Bordvik, — 2 mil fra Vanse — og blev liggende 2 dage for storm. Holm glædet sig ved at finde «simple sæder i de nydelige boliger», men ærgrede sig ved synet av den temmelig vidt drevne luksus inde med spanske og portugisiske vine. Skipperen sendte straks bud

[1]) Gustava Kielland: «Erindringer av mit Liv», side 149.

til brødrene i nærheten, og mange kom, saa der kunde holdes forsamling, der blev gjentat 26de juni. Den lille Christian maatte græde under bønnen og sangen og spurte, om ikke dette var det samme slags folk, som omtales i Apostlenes gjerninger. Holm hadde efter dette en alvorlig samtale med den 11-aarige gut, som derpaa spurte, om ikke ogsaa han kunde bli — frimurer.

28de juni besluttet skipperen at seile, skjønt sjøen var urolig, ja om aftenen var de ikke istand til at komme iland for storm. 30te hadde de tyk taake og maatte gjætte hvor de var. De antok, at de var ikke langt fra «forbjerget Jæderen», men de var 2 mil fra land og kunde saaledes være nogenlunde tryg. Saa skrek rormanden: «Jeg hører en smale.» Skipperen blev forskrækket. Styrmanden maatte i baat og buksere fartøiet, mens Holm stod ved kompasset og maatte altid peke mot vest, i hvilken retning de saa rodde av alle kræfter. Her var ingen kanoner, men skipperen hamrede med en hammer paa ankeret og blev hørt av 2 fiskere, der rodde efter lyden. Før de kom tilsyne ropte de: «Kast anker, eller I er fortapt, – strømmen driver eder mere mot land end roningen fører eder ut!» De sagde, at vi endnu var 3 mil syd for Jæderen. Ved middagstid blaaste en liten søndenvind, men strøm og taake bragte dem fremdeles i en betænkelig stilling. De hørte ofte nødskud, men saa ingen lods.

1ste juli var taaken mindre tæt, og de saa land ret forud. En baat med 3 lodser kom ombord og sa, at de var forbi Jæderen og ved en ø, der kaldes «Rotten». Lodserne kunde nu føre Holm med følge til Finnø, og kl. 10 om aftenen kom de til Bukken. «Om natten,» siger Holm, «stormede det meget, og vi hadde utsigt til om morgenen at svømme paa havet i en liten baat med fremmede temmelig vilde mennesker.» Lodserne viste sig som meget ryggesløse folk. At de reiste til den vidt bekjendte «hellige» prest paa Finnø var dem en torn i øiet, og det var heldig, at Holm og familien talte tysk. Ved middagstid var de paa Finnø.

Presten kom fra kirken. Om søndagen pleiede han at holde forsamling i prestegaarden — offentlig — om fredagen kom kun de, der er forenet til et engere «samfund». Kielland læste Spangenbergs skrift om syndernes forladelse. Holm

fortæller videre, at han ikke kunde glæde sig ved «bekjendtskapet med de vakte, men at det gjorde ham — angst og bange. Det første møte var noget overraskende. 5 unge piker ventet efter forsamlingen i vort kammer. Vi ønsket dem, at de som hine 5 kloke jomfruer maatte møte sin brudgom. Siden kunde vi ikke bli dem kvit, før fru Kielland, som kjendte arten, kom ind og befridde os fra dem. Av vore samtaler med de vakte fremgik, at 2 aar tidligere var her intet spor av aandelig liv paa øen. Man dør og kommer til himlen. Det var en klar sak. Frelseren var en god mand, der var blit ilde behandlet. Den evangelisk-kristelige salmebok var dem paatvungen. Katekismen synes at være blit folket en tom lyd, naar man først har berøvet dem de kristelige sange. Da er jo ogsaa den bæk avledet, der kunde bringe længselen efter Kristus til den kommende slægt. Saadan skjæbne hadde rammet Finnø som mange andre steder i landet. Drukkenskap er sjelden her. Her er simple seder, fattige forhold. Folkene er milde og fredsommelige, men ikke meget arbeidsomme. Daarlig ungdom. Da Kielland kom, viste der sig stort fiendskap mot hans «nye lære», men det forundrede folket, at han slet ikke syntes at merke det. Hans rolige blidhet var dem noget ganske nyt. Da nogle kvinder blev vakt, var der snart et parti mot presten, men den fromme mand var maaske den eneste, som var uvidende herom. Anføreren, der skulde forme en anklage, gik 20de Trin. i kirken for at skaffe sig nyt stof. Da han hørte ordene: «Ven, hvorfor er du kommen?» følte han sig slaat, og under prækenen hadde han kun tanke paa den bryllupsklædning, han manglet. Han kunde ikke spise eller sove, — gik til presten for at søke raad.

Søndag 9de juli prædiket Kielland og anvendte paa menigheten Herrens ord: «Mig ynkes inderlig over folket.» . . . . Ofte kom mange mennesker til Kielland med ønske om at træde ind i den «engere forbindelse», men da forlangte han, at deres fædre skulde tillate det. Det blev aldrig negtet og gav undertiden anledning til forældrenes vækkelse Det samme forhold fandt sted med tjenere og husbønder. De 2 fredage Holms var paa Finnø, var hver eneste tjener tilstede og det midt under høionnen. Selskaper til fortrolig underholdning var i fuld gang. 12te juli overvar Holm et saadant

med 7 meget aapenhjertede mænd. Enkelte ting raadede han dem til at meddele sin prest under 4 øine og ikke videre. Saadant især til mænd, hvis hustruer ikke fulgte dem. Det var især selskaperne, der var disse imot. Holm mente, at de var til stor velsignelse, men kunde misbrukes. Hvad man mest maatte ønske disse gode folk var en bedre børnetugt. «Liberalitetens» svindel hadde endnu ikke naadd øen, men dens frukter viste sig dog, hvor uforstaaelig det end var.

7de juli holdt Holm forsamling. 14de juli, da Kielland var i Stavanger, fik de underretning om, at skipperen, der skulde ta dem hjem, laa seilklar i Bergen og snart kunde være ved Tananger. De reiste derfor dagen efter til Stavanger. Der var megen graad.

Om *Gustava Kielland* skriver Holm, at hun var rik paa naturlig skarpsindighet og talenter, men allikevel (sic) har Herren bragt hende paa den vei, at hun altid — som det sig bør — søker raad hos sin mand. Naar Holm ikke har mere at sige om denne merkelige kvinde, tør det ha sin grund i, at de ikke altid var enig. Vi tør maaske ogsaa her ha grunden til, at fru Kielland ikke omtaler dette besøk i sine «Erindringer». Holm har vel været mere for hendes mand end for hende.

Hjemreise fra Finnø.

Kiellands bror i Stavanger sendte 15de juli en stor baat for at hente familjen. Fruen var med, og de blev 11 ialt. Der var hele 7 sjøkyndige, men storm nødet dem til vendereise, og de tok op paa en bondegaard, der stod tom. Den gamle bonde forsikrede, da han kom hjem, at det den dag var umulig at komme videre. De *gik* saa tilbake til prestegaarden. Søndag 16de juli gik de atter tilsjøs, men efter en halv time blaaste det saaledes op, at de maatte styre paa Talgø, som de med nød og neppe naadde. De maatte gaa iland paa den første den bedste klippe, mens 4 mand bragte baaten i havn paa den anden side av øen. De gik derhen og blev venlig mottat av en ung kone. «Nordmændene ser en broder i enhver fremmed, og kan de bistaa en, der er i kamp med de vilde elementer, saa er det, som hadde de fundet en skat, — kun vil de ingen snak og ingen ros ha». De

4 mand naadde kun med livsfare havnen, og om natten blev stormen aldeles voldsom. Man spaadde ny storm, og de maatte bli der endnu en nat, om de ikke vilde reise straks. Det gjorde de, fik snart gunstig vind, og efter 4 timers seilas var de i Stavanger kl. 11. Før kl. 12 hadde de den heftige storm.

Holm besøkte om aftenen *biskop Munch*, som var i Stavanger. Han begyndte straks at tale om skolevæsen, som han tar med megen iver. Han lot Holm forstaa, at han kjendte hensigten med hans reise. Holm kunde — som han siger — gjerne ha «forklaret sig for en saa forstandig mand,» men biskopen ansaa det klogt ikke at gi ham leilighet dertil og hadde «ikke ugunstige» tanker derom for sig selv. Den følgende morgen begav de sig tilfods til Tananger, ledsaget av presten Kielland med hustru og 3 brødre og 1 søster. Vandringen gik over sten og myr, og da de kom frem, begyndte det at blaase saa sterkt, at man maatte opgi al tanke om at seile, og før aften var havnen fuld av fartøier. Om aftenen samlede det lille følge sig i kahytten til en syngetime med bøn og taksigelse. «Tilsidst lyste presten velsignelsen, og vi merkede, at den rette yppersteprest selv velsignet os».

Da de kom avsted, gik det hurtig. 20de juli var de i Bordvig, hvor brødre og søstre atter besøkte dem. 21de seilte de, men maatte ankre op øst for Lindesnes. De kom iland til et livligt sted og fik nattelogi hos en gammel skipper. 22de kom de til Mandal, blev søndag 23de liggende i vindstille og holdt gudstjeneste ombord. 24de fik de vind og seilte indenskjærs. 25de storm og fru Holm meget søsyk. Holm had skipperen søke ind til Fredriksvern, men han turde ikke, da han ikke var tilstrækkelig kjendt i farvandet. Der kom en lods fra Nevlunghavn ut, men skipperen avviste ham i den tanke, at naar vi først hadde naadd Færder, var det værste over. Da de naadde Færder ved midnat fik de en rykende nordenvind og motstrøm. Alle seil maatte berges, efter at et var blaast itu, og alt var i uorden. Med et litet seil gik det nu mot vest saa nær land som mulig. Saa vendte de og stod over mot Sverige — altid i fare for blinde skjær. Da dagen brød frem heiste de nødflag (lodsflag?), men ingen lods kunde naa dem. De krydset i 8 timer uten at komme videre. «Kun

en gang,» siger Holm, «saa jeg ut og glemmer aldrig det grufulde syn. At vi hadde jern til ballast var maaske vor redning. Jeg kan ikke tale om vor bøn i denne tid, ti vi var som forstummede. Jeg hadde ikke nogen tanke om, at vi skulde forlise, men jeg var bange for at komme hjem som enkemand, da det ikke saa ut til at min hustru kunde staa dette ut.» Kl. 8 om morgenen var de atter ved Færder. Styrmanden, der vilde at man skulde ta lodsen ombord ved Nevlunghavn, maatte nu lydes, da han vilde styre paa Fredriksværn. Det gik i flyvende fart, og de var der paa 1½ time. 27de juli hadde de god vind og seilte indenskjærs. Næste nat 8 mil fra Kristiania fik de vindstille og blev længe liggende, men kom dog ind til Kristiania 28de juli kl. 7 aften og blev mottat av broder (professor) Søren Bugge, der i Holms fravær hadde holdt forsamlingerne.

«JEG TROR KJØDETS OPSTANDELSE OG DET EVIGE LIV.»

Ved *Kristen Andersen*, Kr.sand S.

Hvad er det for en trang der finder sin tilfredsstillelse i troen paa kjødets opstandelse?

Det er trangen til identitet, til kontinuitet mellem det dennesidige og det hinsidige.

«Deres nylig saa ligblege aasyn
Hvis blod var fra kinderne veget,
Skulle smile hverandre i møde
Mere fagre end roser paa jorden.»

Kjødets opstandelse er det barnslige uttryk for *den individuelle identitets bevarelse i det evige liv*. Og det er i sin barnslige umiddelbarhet og selvfølgelighet et langt mere virkelighetsfyldt uttryk end det kan laves av filosoferende nutidsmennesker. Det er et helligt led i vor hellige tro. Gjensynets herlighet bor i det. Alle smilene, det straalende blik, den kjære stemme, den skikkelse som var præget av den aand, som boede i den, alt det higer vi efter at møte igjen. Fornemme det igjen med gjenkjendelsens glæde. *Det samme fra den samme.* Det evige liv, ikke som et os ukjendt ubestemmelig noget, men som den herlige fortsættelse av alt, der her er levet og elsket og ved Jesus Kristus løftet ind i det eviges verden, under det eviges vilkaar.

Ut fra denne trang har hine længst bortvandrede fromme i kirkens første tid skapt uttrykket «kjødets opstandelse». Og denne trang og dens tilfredsstillelse i tro er det dybe religiøse indhold, der vil bo i det, saalænge mennesker i smerte savner dem, der er gaaet forut og længes efter at se dem igjen. *Det er trangen til at fornemme den individuelle aand paany i dens adækvate form.* Og saa sterk er den trang, saa mægtig og saa til alle tider ensartet, at den smule metafysisk

uklarhet mere eller mindre forsvinder i oplevelsens øieblik som et uvæsentlig intet.

Men siden dette metafysiske synes at være saa væsentlig for vor tids mennesker, saa lad os vende blikket mot det. —

Vi tror for det første ikke «*stoffets opstandelse*», vi bekjender heller ikke det i vor hellige tro. Jeg har undertiden indtryk av at man er litt tilbøielig til at identificere de to uttryk: stoffet og kjødet. Stoffet, det avsjælede legeme, det er os helligt, ti en kjær aand har rørt ved det. Det er derved blevet *for os subjektivt* forskjellig fra alt andet stof i verden, og vi lægger det i den helligede jord som et dyrebart minde, som det sidste i den materielle verden, hvorved den bortgangne har rørt, og hvorover den levende aands pust endnu bæver. — Og vi gaar til graven, som til den port, hvor den bortgangne avla sin klædning og forsvandt for vort øie, gaar der altid paany, til det sidste sted. — Men *objektivt* er det stof som alt andet stof. Umerket og upræget av sin berøring med det levende vandrer det sin uendelige gang i stoffets kredsløp frem og tilbake, altid kun naaende dette at være et middel for aand.

Stoffet, det døde stof, de i jorden lagte atomer, de skal ikke opstaa i kristen forstand av opstandelse. Hvorledes det skal ende, — om det skal ende, vi ved det ikke; det er os ogsaa ligegyldigt uten som gjenstand for vor videnskapelige nysgjerrighet.

Men *kjødet* er ikke stoffet, ikke atomernes sum. *Kjødet er det levende stof,* d. v. s. det er *stoffet* ordnet og behersket av *kraft* saaledes at det blir et middel for *aand*. Kjødet er stoffet anordnet ved kraft saaledes, at netop den individuelle aand, som det var knyttet til, kunde bruge det som sit middel. Kjødet er *stof* + *kraft*. Det er en kombination. Men i denne kombination er det kraften som er det blivende, det identiske. Stoffet veksler stadig under legemets liv, men legemet, kjødet er dog altid identisk, fordi den samme kraft altid skaber av det nye stof den adækvate form for den aand kraften tjener.

Og nu staar vi ved det punkt, hvor den kristelige erkjendelses valg indtrær. Den kombination av kraft og stof, som danner vort legeme, er det den som skaper og frem-

bringer de fænomener, vi kalder aand? Eller er det omvendt aand som præger og former denne kombination til at bli netop det for vor aand adækvate legeme?

Det er et forfærdelig spørsmaal, naar det stiger frem som noget der angaar vor egen personlighet. Forfærdelig at staa ved det avsjælede legeme og fornemme udslukkelsens, tilintetgjørelsens mulighet og det evige livs haab kjæmpe mot hinanden i sindet, belyst i skiftende stemning av videnskapens kolde, grelle lys og av kjærlighedens varme glans. Derfor er det mig uforstaaelig, at der er mennesker, der tror, at Jesus Kristus har aapenbart sig for sine disciple efter sin død som seierherre over døden og legemets tilintetgjørelse, uten at tillægge denne tro central betydning. For mig personlig har den faktiske omstændighet at 11 ukunstlede og enfoldige mennesker med fare for sit eget liv, ja med den sikre død for øie gik ut i verden og fortalte, at de hadde set den døde og gravlagte Herre Jesus Kristus opstanden og levende, langt mere overbevisende magt, end om 100 verdenskloge og filosoferende moderne teologer fortæller mig, at «det i deres indre er dem umiddelbart fast» at der er et evigt liv ut over den materielt bundne livsform. Og min egen «indre fasthet» overfor denne tro vil jeg slet ikke tale om; ti jeg har dog saa ofte feilet i min subjektive fornemmelse, og jeg er dog desuten paa dette punkt saa sterkt subjektivt interessert, at min fornemmelsesevne i den retning ikke kan tillægges megen værd overfor den velbegrundede videnskabelige *agnosticisme*, der inderst i sit væsens nødvendighet er *fornegtelse*.

Jeg har selvfølgelig fuldt aapent øie for den omstændighet, at Jesu Kristi opstandelse i sin historiske bevidnelse ikke er et *empirisk faktum i videnskabelig forstand*. Ikke engang for disciplene selv var den det. Om de hadde kunnet benytte sig av den objektive videnskabelige metode for at «konstatere» opstandelsens og den opstandnes virkelighet, vilde dette været mislykket. Enhver, som læser opstandelsesberetningerne med tro paa deres sandhet og med fornemmelse av det navnlig av Johannes fint tegnede tilslørte præg, der hviler over dem, vil forstaa, at den virkelighet, man her stod overfor, ikke vilde præget sig paa den fotografiske plate. Men var end den opstandnes aabenbarelser ikke empiri i videnskabelig forstand,

saa hadde de noget dermed beslægtet. De fremkaldte hos dem de angik, en *tvingende visshet* om Jesu liv utover døden og graven og dermed om det evige livs virkelighet. En visshet, der ikke mer kunde komme i tvil, ligesaalidt som vi kan komme i tvil om at vi har seet og mødt et menneske under de mest høitidelige omstændigheter. Og ingen i verden skal faa mig til at tro, at det, disse 11 mennesker oplevet, ikke var væsensforskjellig fra «den umiddelbare indre fasthet» en moderne teolog føler om at «Jesus lever hos Gud». Skulde det ikke være bedre bevendt med fastheten, da synes jeg dog *det* er at bygge paa sand, og at den objektive empiriske videnskap i forhold dertil er en klippe.

Disciplenes tvingende visshet om Jesu opstandelse er den nye og centrale værdi, der er bragt ind i verden ved kristendommen. Denne visshet forplantet til andre har lagt og vil lægge verden under Jesu Kristi magt; ti den indebærer vissheten om det evige livs virkelighet og vissheten om at der lever en mand, der har faaet magten av Gud til at føre os ind i det evige liv. Nu som før kan menneskene *frelses* uten denne visshet, som engang alle skal faa, hvis de lever sit liv ind mod det evige livs vilkaar under ledelse av Guds og Jesu Kristi hellige aand. «Hvis nogen taler et ord mot Menneskesønnen, det skal bli ham forlatt, men om nogen taler mot den hellige aand, det skal ikke bli ham forlatt, hverken i denne verden eller i den tilkommende». Men den glade *visshet* om det evige liv vil altid bæres av den kristne kirke *i dens bevidsthet om sin opstandne Herre*. Derfor maa den aldrig miste denne bevidsthet og altid la den staa som det klovende skille mellem to tidsrum av slægtens liv og to grupper av slægtens mennesker. Ikke for at fradømme nogen *det evige livs mulighet* skal det opretholdes, dette skille, men for at bevare for sig selv og menneskeslægten *det evige livs kraft* hel og uavkortet som den er forhvervet den av Herren.

Som kristne mennesker tror vi saaledes ut fra Jesu opstandelse den individuelle aands selvstændighet overfor det til den knyttede legeme. Vender vi nu tilbake til det tidligere nævnte om legemet, kjødet som en kombination av stof og kraft, der ordner stoffet og derav danner en for aanden skikket form, saa synes det mig klart at denne kraft, dette

ulegemlige agens, der under stoffets skiften altid er identisk med sig selv, den er *en funktion av aand*. Endvidere synes det mig klart, at *det væsentlige* ved legemet, kjødet er netop denne formende funktion av aand. *Det er den som skal opstaa*. Den følger ikke stoffet i jorden, men aanden i Paradis, og naar den nye tilværelse begynder, da skal den atter møte et vehikel som den skal præge og skape til aandens form. Stofligt vil denne form være væsensforskjellig fra den dennesidige. Men det vi higer efter, vil vi møte. Det var aandens eruptioner der glødet gjennem materien, vi elsket. Det var aanden vi fornam i smilet og i blikket. Det er den samme aand vi skal fornemme i den nye form, kun saa meget fuldere og inderligere, og for vor fornemmelse og vor erindring vil derfor ogsaa den nye form staa som en forherligelse av den gamle.

En liden 5-aarsgammel gut uttrykte nylig denne tanke paa en bedre maate end jeg har kunnet. Han stod sammen med sin mor ved sin lille, nylig døde brors grav og sagde da: «Du, mor! nu smiler lille . . . . . ikke mer med munden. Nu maa han vist smile med hjertet». Det er det jeg har forsøkt at si med mange ord; det er saa enkelt for de smaa, hvem Himmeriges rige tilhører.

Av de hellige forfattere har kun apostelen Paulus indladt sig paa den metafysiske side av spørsmaalet om opstandelseslegemet. Hvad han herom bemerker findes i 1 Kor. 15, 35—58. Paulus anvender her billedet om *sædekornets spiren* for at anskueliggjøre sin tankegang, og han anvender de merkelige uttryk: «Og naar du saar, saar du ikke det legeme som skal vorde, men det nøgne korn, kan hænde av hvede eller noget andet slag; *men Gud giver det et legeme* efter sin vilje og hver slags sæd sit eget legeme». Intet billede kan klarere end dette tilrettelægge, hvad jeg ovenfor har paapegt: Det er ikke stoffets opstandelse vi bekjender. Det nye hveteaks er ikke dannet av det *stof* der er nedlagt i jorden. Det er dannet derved, at der til dette stof var knyttet en levende, formende *kraft*, der kunde opta nyt stof av jorden og derav danne et legeme. Og denne kraft er for Paulus *Gud selv*, *aanden*, den livgivende, formende, skabende aand. («Men *Gud*

giver det et legeme efter sin vilje, og hver slags sæd sit eget legeme»).

Naar Paulus har valgt billedet om sædekornet forekommer det mig sandsynligt, at dette er skeet ut fra idéassociationen om det i graven nedlagte avsjælede legeme. Der fremgaar herav billedet om kirkegaarden som *Guds ager*. Jeg vil imidlertid paapege, at netop her, hvor billedets skjønhet blir fremtrædende, blir ogsaa dets mangel paa uttømmende tolkning merkbar. Sædekornets spiren repræsenterer *en dennesidig form av «kjødets opstandelse» i slægtens jordiske liv* ved frembringelsen av et *nyt* individ; derfor er ogsaa den hele proces dennesidig og den skapende formende kraft er knyttet til det i jorden nedlagte stof. *Kjødets opstandelse i individets evige liv* er en *hinsidig* proces; den formende, skapende funktion lægges ikke med stoffet i graven, men følger aanden over i den nye tilværelsesform. Sædekornet er jordisk seet *levende* stof, vore avdødes legemer er *kun* stof. Dette bør man fra konservativ side indse, og ikke hævde halsbrækkende paastande, der kun kan skade vor kristne tro. Paulus har sagt meget guddommeligt, men hans metafysik er selvfølgelig ikke guddommelig.

Jesus har selv ikke uttalt noget om den teoretiske side av kjødets eller legemets opstandelse. Naar han Johs. 5, 28 siger: «Den time kommer, da alle de, som er i gravene skal høre Menneskesønnens røst, og de skal gaa ut, de som har gjort godt til livets opstandelse, men de som har gjort ondt til dommens opstandelse», er dette uttrykket for en mægtig skuen av en hinsidig begivenhet seet i sammenhæng med den dennesidige tilværelse og derfor umiddelbart knyttet til den dennesidige tilsyneladende avslutning. Naar «de er i gravene» er den dennesidige verden færdig med dem. Men Menneskesønnens røst maa de endnu lyde og Jesus ser dem i aanden myldre frem fra sine gravkamre, ind for hans domstol.

Jesu egen aabenbarelsesform efter sin opstandelse lader sig ikke anvende som middel for metafysiske spekulationer om «opstandelseslegemet». Dels maa jeg anse det tvilsomt om Jesu tilværelses*form* umiddelbart efter opstandelsen (i «de 40 dage») var den endelige (kfr. Johs. 20, 17 og himmelfartsbegivenheten). Dels maa man merke sig, at den opstand-

nes aabenbarelser repræsenterer et *exceptionelt møte mellem individer i en forskjellig tilværelsesform.* Jesus var utløst av det for denne tilværelse karakteristiske baand mellem aand og materie, hans disciple levede endnu under dette baands vilkaar. Men et av disse vilkaar er netop det, at man ikke kan erkjende *som individ* et væsen, der er traadt over i den hinsidige tilværelse. For mig staar det saa, at det kun er ved at hensættes *i en ændret bevidsthedstilstand* at disciplene har faaet evnen til momentvis at erkjende ham som den levende. Den opmerksomme læser av opstandelsesberetningerne vil merke, at der hviler ligesom et slør over dem, begivenheternes konturer er vage, man fornemmer, at man er i en anden virkelighets verden. Det som er oplevet i denne ændrede bevidsthetstilstand faar et underligt præg, naar det skal fortælles med nøgne ord, hentet fra det almindelige livs erfaringsfære. Navnlig synes dette mig karakteristisk for aabenbaringen ved Tiberiassøen Johs. 21 (se især v. 12; kfr. Math. 28, 17: «men nogen tviled»). —

Men kan man end ikke anvende Jesu aabenbarelser som middel for alle de ligegyldige spekulationer om opstandelseslegemets art og genese, der synes at fange denne tids interæsse i en saa høi grad, saa kan man dog se, at den form Vor Herres Jesu aand tok, den var av den art, at den kunde fremtvinge et jublende: «Rabbuni!» fra Maria Magdalenas læber og et: «Herre, Du vet alle ting, Du vet at jeg har Dig kjær!» fra den angrende Simon Peters hjerte. Og naar vi er naad frem til Maria Magdalenas savn og Simon Peters anger, har heller ikke vi mere metafysikken behov. Da nøies ogsaa vi med dette: «Herren er sandelig opstanden og seet av Peter!»

Saa vil jeg ønske, at vor kristne tro maa bli os alle kjær ogsaa paa dette punkt. Denne vidunderlige tro kan altid hjælpe os, men hvor har vi mere hjælpen behov, end naar vi staar ved den lukkede grav og kun fornemmer dødens ugjenkaldelige: *Forbi!* Det er menneskelivets mest haabløse punkt, ut fra dets egne forutsætninger. Derfor virker det ogsaa som et lys ut fra evighedens halvt aabne port naar det lyder:

Bødt er brøden,
Død er døden,
Død er døden som syndens sold
Nu ligger graven
Midt i Gudshaven
Midt i Gudshaven i Jesu vold.

Kristiansand, juni 1912.

HVORFOR TRÆNGER VI EN HISTORISK AABENBARING?

Foredrag ved det nord. studentermote paa Lillehammer av pastor *Gleditsch*.

Naar vi skal søke svar paa dette spørsmaal bør vi gaa ut fra det faktiske forhold. Men faktisk er den hele europæiske kristendom, den hele kristenhet med alle sine institutioner, sine ideer og sit følelsesliv vokset op i ly av en historisk aabenbaring. Som en skildpaddes rygskjold har den dækket kristenheten — en fast sammenkittet tradition om begivenheter bundet til tid og sted, om evige sandheter, forhaabninger for slegtens fremtid og Guds dypheter.

Saa godt et skjul over vor slegts indre liv har denne traditionsmasse været, at der er mange, som lever indunder den endnu idag. Instinktmæssig søker de ly der og finder der kraft til at leve og dø. Ja mange av de betydeligste praktiske aander har reddet sin viljekraft for utadvendt virke og sparet sit indre for oprivende kampe ved at støtte sig til den ubrudte tradition. Antagelig *kan* dette gjøres endnu en stund, navnlig i samfundets mellemklasser. Antagelig er der endnu dem, som ikke engang ser, hvor skjæbnesvanger den er den dag, da man spør: Hvorfor? Hvorfor trænger vi en historisk aabenbaring?

Spørsmaalet er imidlertid flere hundrede aar gammelt. Dets opstaaen betyr, at Europas middelalder er forbi og at nytiden begynder.

Denne nye begyndelse skedde ved reformationen. Men i reformationstiden opstod endnu ikke vort spørsmaal. Ti begge partier stod paa den historiske aabenbarings standpunkt, men med en skjæbnesvanger forskjel i opfatningen. Protestanterne sier, at den historiske aabenbaring er Kristus. I stort set kan vi uttrykke os saaledes. Men katolikerne sier, at den historiske aabenbaring er kirken. Det gjælder ogsaa for dem Kristus, men ikke den historiske Kristus, saa meget som den i kirken levende Kristus. Den fortsatte inkarnation i kirken

er den egentlige aabenbaring. Disse to standpunkter er hver for sig hele. Rygskjoldet er delt, men de to halve dele magter endnu at dække hver sin part av kristenheten.

Indtil 30-aarskrigen gik dette saaledes. Men i den stodte de to opfatninger sammen. Hver av de to halvdele vilde være det hele og fortrænge den anden part. Det lykkedes imidlertid ikke for nogen av dem. Efter den westfalske fred opstaar pariteten o: parternes likestillen. Parternes likestilling vil si: begge parter har ret — men — og det er det skjæbnesvangre punkt, denne ret er kun relativ, den findes kun indenfor bestemte landegrænser. Den historiske aabenbaring er ikke længer absolut, dens relativitet er praktisk bevist med hensyn til *sted* og teoretikerne ser klarere, at denne relativitet ogsaa omfatter *tiden*. Historien er paahinandenfølge og vekselvirkning. Natur, omgivelse og individ gir hver sit bidrag til tingens gang. Intet i historien er uforanderlig.

Men aabenbaring, trodde man, maatte være noget uforanderlig, evige sandheter fra et dyp utenfor historien. Uforanderlige begreper skrevet paa stentavler for evigheten. Følgelig maatte man soke aabenbaringen, den virkelige aabenbaring i noget andet end den foranderlige historie. Hvad er uforanderligt? Naturen er uforanderlig, dens love er de samme i alle tilfælde. Følgelig er naturen og ikke historien Guds aabenbaring og Gud selv er den matematiske intelligens, som aabenbarer sig i disse love. Saaledes tænkte de engelske deister, og samme tanke, omhyllet av den æstetiske betragtnings slør hadde Rousseau og hos os Henrik Wergeland.

Imidlertid var det ikke ganske sikkert, at aabenbaringen laa i naturen. Gjennem vor forstand forstaar vi naturen, og Gud er dog egentlig noget andet end den. Aabenbaringen foregaar i menneskets fornuft – i den findes visse ideer, som bare behøver at vækkes, saa opstaar den sande religion. Saaledes mente de egentlige rationalister — navnet brukt i rent begrepsmæssig betydning uten polemisk bismak.

Imidlertid mærket man snart, hvad man hadde tapt. De nye aabenbaringer hadde ikke den samme evne til at skape tro som de gamle. De maatte være vanskeligere at forstaa

end den. Men det er en slem ting for en aabenbaring. Ti hvad er en aabenbaring som ikke troes? Den har jo ingen anden mening eller hensigt end den at vække tro.

Følgelig kommer den historiske aabenbaring op igjen. Den kan ikke undværes; men hvordan skal man forklare sig, at historiens skiftende billeder bedst gjengir det uforanderlige, som ligger bakenom? Det maa være saaledes at forstaa, at den er billedboken for folket. Navnlig for gudstjenesten er den uundværlig, som salmesang eller farvet glas i kirkeruten. Saaledes mener vel frimurerne det, naar de har saamegen interesse for kirkelig kristendom som de har, mens de selv ikke gaar i kirke. De maa vel mene, at de indviede brødre bak forhænget skuer like ind i øiet i trekanten, mens folket og enfoldige prester utenfor ser paa historiens tantbemalte tæppe og aner det evige. Saaledes vel i endnu høiere grad den eiendommelige religionsblanding, som fra Orienten siger ind over kristenheten under navn av teosofi. Læg bare mærke til det uttryk de bruker om Kristus, at han er Vestens Buddha. Tænk over, hvad det vil si: Det maa vel bety, at baade Kristus og Buddha er historisk aabenbaring av noget evigt, som ligger bakenom. Og for de egentlige teosofer betyr det nok endnu noget mer. Det vil nok si, at ingen av disse sjæle er noget for sig, deres historiske eksistens gjør hverken til eller fra, de er bølger, som hæver sig op fra den store havflate, fra evighetens undergrund, som altid er sig selv lik. Jesus og Buddha er det samme — ja da betyr ikke karakterens tusen facetter noget, ikke personlighetens historie. Der er jo kun det, som er fælles for disse to, at de omfatter lidelsen med sin vilje og derfor aabenbarer sjælenes væsentlige sammenhæng i medlidenheten og deres fælles endemaal. at gaa op i det store upersonlige alt.

Lat os fæste vort blik paa disse eksempler, navnlig paa det sidste. Kanske det kan gi os noget lys over, hvorfor vi trænger en historisk aabenbaring. Ti historien er noget mer end en billedbok, historien er vi selv i vor tilblivelse og i vor virkelighet. «Studiet av historien,» sier Sars, «er at klare vort eget væsen.» Netop historien med sin foranderlighet, med sine samspundne traader, med sin sammensætning

av ydre realitet og indre aand, den er aabenbaringen hvad os selv angaar.

Ti hvad er historiens endemaal? Hvor sigter den hen? Den sigter aapenbart ikke mot en slap enhet, den vil ikke sluke alt sit i sig igjen, men den vil føde noget av sig, noget som stiger op over historien, op mot evigheten. Evigheten er ikke et uutgrundelig tidløst dyp under det som sker. Evigheten er ikke dødsriket under os, men himmel over os. Og op mot himmelrunden staar menneskenes personlige liv. Ikke kan det forklares eller forstaaes uten Guds rike ovenover, og heller ikke kan de enkelte sjæle forstaaes uten den historie, som skapte dem. Sjælen er historiens endemaal. Hvad gavner det et menneske om han vinder den hele verden, men tar skade paa sin sjæl? Nu vel: dette er tro, ti den usynlige verden, som er den ene side av saken, har ingen set. Men kan historiens verden, menneskeskjæbnernes verden, kan den forklares uten det oversanselige. Kant mente, at personlivet, friheten, viljen og formaalet helt hørte hjemme i en usynlig fornuftverden. Til to sider har han tat feil. Den usynlige verden er mer end en fornuftverden og historiens mangehaande knudrede realiteter hører med til personlighetens liv. Men til den tredje side har han ret — de verdslig vise skal slippe for at skrue sin visdoms kistelaak fast over os. Personlighetslivet ligger an mot himmelbrynets rand og leder historiens mangeslungne traader ind mot den sande evighet. Ikke mot umaalte dyp nedenunder, men til den guddommelige fremtid, som dæmrer over aasryggen, til Guds rike.

Er nu dette historiens kjerne, saa har protestanterne ret i at si, at Kristi person, Kristi historiske personliv er den historiske aabenbarings midtpunkt. Det er fra ham viljen til personliv mot evighetens horizont gaar ut. Og det forholder sig med Jesu liv saaledes, at det netop i denne henseende eier en eiendommelig befrugtende overlegenhet over alle andre liv. Vi kan uttrykke det saa, at som vort eget personliv ligger op mot det usynliges grænse, saa er det her paa denne smale kant vi stødse møter ham. Paa denne smale kant møter vi ham i døden. Hvor ofte vi har set det salige møte mellem ham og hans venner i dødstimen! Og likedan i den stund skyldfølelsen løftes av vor sjæl. Det er vort person-

livs hoihet, at vi kjender ansvar, fordi vi kjender os fri. Men det er vor tragedie, at vi kjender os skyldige og ikke kan lose os ut, vi er under lovens forbandelse. Og her, just paa dette punkt, moter vi ham i hans magt til at forlate synder paa jorden. Han har denne magt, det er sandt at han formaar det umulige. Han magter ogsaa det andet umulige, det at reise det brudte ror op igjen. Jeg sigter til den sædelige avmagt. Ti vi vet meget om hvad vi skal gjore, og adskilligt om, hvordan vi selv skal være. Men vi magter ikke gjore det vi bor og end mindre blive det vi skal. Vor historie vil ende med en katastrofe, vi naar ikke himlen. Da moter han os paa det muliges kant. Han tar os ind i sit venskap enten vi som tolderne var bukket under for mammon og egoismen eller som skjøgerne havde spildt vort livs enhet og kraft i sansernes tjeneste. Han magter ta os ind i sit venskap, holde os fast der og omforme os. Hvor dypt denne hans personlige magt griper ind i al kristenhetens liv er endnu ikke avsloret. Men jeg er overbevist om, at hvad kirkehistorien melder derom er smalsporet og pedantisk mot den brede himmelsk-jordiske virkelighet. Allikevel er kostbare og hellige reliquier fra hans overjordiske liv gjemt i kirkens historie som i guldskrin ved alterne. Og vi aner endnu dypere ting i folkets hjerte, i deres hjerter, som i stilhet bar kirkens overmot for Kristi hellige blods og vunders skyld.

Protestanterne har ret, den historiske aabenbaring er Jesus Kristus, midleren og forsoneren, den eviges avglans i den historie, som stirrer mot Guds rike. Men en ting er hans personliv, en anden ting de *sociale virkninger* derav.

Under den romantiske periode i forrige aarhundrede levet i England en fin stilist og ret skarpsindig tænker. Vi kjender ham under navnet kardinal Newmann, ti som flere av dem, der blev grepet av romantikens tilbakeskuende aand i forrige aarhundrede gik han over til den katolske kirke og blev sluttelig ifort dens purpur. I en liten bok han skrev ved sin overgang til dette kirkesamfund, gjorde han rede for sin opfatning av den historiske aabenbaring. Han gik ut fra moderne anskuelser, historien er ikke uforanderlig, historisk aabenbaring kan efter sit væsen kun staa i relation til tid,

sted, enkeltbegivenhet og utvikling. Følgelig er den protestantiske opfatning, som lægger hele tyngden paa den Kristus, som engang levede, en umulighet. Med utviklingslæren passer det overhodet ikke at fæste sig ved en bok, som engang er skreven og foreligger færdig, som protestanterne gjør. Sandhetsmeddelelsen maa følge slegten i dens gang og hver gang meddele lyset ovenfra til den givne situation. Men et saadant lys, som følger med er den katolske kirkes lære. Den utvikler sig fra den kristelige grundtype og sørger for at typens renhet bevares samtidig med at utviklingen gaar for sig.

Ja, er ikke dette rigtig? Det vilde være rigtig, hvis aabenbaringen gjaldt noget andet end vort personlige liv og dets utløsning. Det vilde selv for dette medføre vanskeligheter, hvis ikke Kristi person laa saa høit op imot det overhistoriske som den gjør. Men jeg ber om opmerksomhet for den ting, at han gjennem alle disse aarhundreder har været den personlige gjenfødelses yppersteprest for slegt efter slegt.

Men vi skal indrømme, at det for den sociale side av saken forholder sig anderledes. Om den rent intellektuelle forstaaelse av aabenbaring behøver vi vel ikke at tale. Vi vet vel alle, at Kristus var en jøde av sin tid og av sin stand. Vi vet noget om, hvad han visste, til forskjel fra, hvad vi selv tror at vite. Om rent intellektuel aabenbaring kan der ikke være tale i kristendom, kun om aabenbaring til liv og i liv. Men livet — eller historien — har foruten sin personlige kjerne ogsaa en social omkreds. Og hvad den angaar turde Newmann ha ret. Kun langsomt indvirker Kristus paa det sociale milieu. Vi kan ikke gjennemgaa kristenhetens sociale utvikling i sin helhet, vi faar nøies med et par springende punkter i de linjer, som strækker sig fra den første vennekreds omkring ham frem til vore dages rikt utfoldede og brogede samfundsliv.

Læg merke til kvindens stilling i kristenheten idag i forhold til den stilling hun har i bibelen. Paulus er slet ikke saa bestemt i sine uttalelser som man fra begge sider syntes at tro i det norske storting anno 1912. Men det er ganske sikkert at alt, hvad der siges om kvinder i det nye testamente forutsætter en ganske anden tankegang end den som

nu raader. Det gjælder ogsaa dem, som beroper sig paa Paulus, de er samtlige ute av stand til at tænke som Paulus i det stykke — likesaavist som de er ute av stand til at tænke som ham om slaverne. I det hele lar der sig anføre mindst 100 gode grunde mot kvindernes frigivelse, men de forslaar alle tilsammen ingenting mot det personlighetsprincip, Kristus har sat ind i verden. Langsomt og mange gange ad omveie har hans personlighets magt gjennemsyret samfundet og vil vedbli dermed. Det vil vedbli, fordi kvinder fra natursiden er anderledes end mænd og fordi den fulde personlige frigjørelsesvei vel for den enkelte naar frem, men i samfundslivet altid finder nye høider at bestige foran sig. Men hvergang der sker et gjennembrudd, finder der sted en historisk aabenbaring, hvor gudslivets evige kraft glimter frem i virkelighetens horisont.

Det samme er tilfældet med den sociale omformning, som vi nu almindeligvis kalder det sociale spørsmaal. La os begynde at fare forsigtig med ordet social. Det begynder at bli et moteord og kan anvendes til motepynt av folk med meget litet sociale motiver eller ringe social forstaaelse. Men hvorom alting er, saa anvendes ordet mest om den forskyvning av politisk magt fra overklassen til underklassen, som finder sted og om de forsøk paa at utjevne ulikheten i livsvilkaar, som gjøres med stigende held. Mange mener nu, at dette har litet med Kristus at gjøre og væsentlig er et spørsmaal om mammon. Man henviser da til lønsstridigheter og klassehat. Og det er sandt, at der har været nok av det i kristenheten. Men ret beset kommer striden av det gjæringsstof, som er indført i kristenheten ved Jesu personlige indflydelse. Der ligger nemlig i hans væsen spirer, som fører uendelig langt forbi det punkt, hvor den sociale utvikling staar idag. Ut over de sociale forskjelle i folkene og ut over de nationale grænsekamper løfter sig bergprækenens indre liv ind i det tusenaarige rike.

Ofte har tusenaarsriket været litet andet end en jødisk læremening, som vore lutherske fædre kaldte det, fordi det blev liggende i Jesu samtids historiske svøp. Men det er noget mer. Det er gryningen over virkelighetens aasbryn, det ligger mellem himmel og jord, det er den høieste aaben-

baring av verdenshistoriens sociale side. Stundom rykker det mennesker nær ind paa livet og de tar hverandre i haanden som brødre og graater over sine sociale synder. Stundom staar det som skinnende bræ i solglans over mørke aaser. Stundom druknes det i broderblod og ild, men stiger altid paanyt av asken. Utopia er kristenhetens fugl Fønix, Utopia dør ikke.

Kirkerne prøver ofte at sætte op sine grænser, sine formler og vedtægter og si: se her er Kristus. Og saa længe de er hvad de skal være: pleiesteder for det personlige Kristusforhold, trofaste vidner i Kristi sted om forlikelsen med Gud, saalænge de er dette, har de Kristus. Men naar de vil hindre bølgeringene fra at gaa stedse videre ut fra tingenes midtpunkt, saa staar de imot Kristi aabenbarings historiske utfoldelse. La os her mindes den vældigste utvidelse av kristenhetens omkreds, som har fundet sted i nyere tid. Det er hedningemissionen. Ingen sammenligning med ældre tider bør dække over, at de sidste par hundreaars hedningemission er noget nyt. Dens begyndelse er at vakte kristne, pietister, metodister og herrnhuter opdaget, at kristendom var noget mer end kirke, noget andet end kristelig konservativ stat. Vi faar indrømme, at det var disse folk, som opdaget det og som derfor begyndte at ane, at hele menneskeheten skulde tilhøre Kristus. Den korsfæstede, som nedbrøt adskillelsens mellemvæg mellem jøder og hellener og lot Paulus plante sit kors der, hvor folkestrømmene strømmede sammen, han vilde plante det videre ut til kulturfolk og barbarer, til vise og uvise.

Man skal ikke negte, at dette er den videste historiske utvidelse kristenheten har hat. De humanistiske drømme har ikke gjort det. Koloniseringspolitiken har efterhaanden faat øinene op for begangne synder og har nu bedre forstaaelse, tildels ogsaa bedre gjerninger end før. Men det egentlige gjennemslag ind i de nye folks sociale grundfølelse og givne tilstande er skeet ut fra de vakte kristnes initiativ. Nytidens missionspionerer er noget nyt og navnlig noget nyt i forhold til den selvtilfredse kirkelighet. Saavidt jeg ser er de kredser, som oprindelig satte saken igang, ikke nu længer dens bærere. Nu viser det sig stedse tydeligere, at den, som

bereder ogsaa denne utvidelse av den sociale horisont, er Kristus.

Og her viser det sig maaske allertydeligst, at denne fra ham utgaaende historiske virkende magt indeholder ny historisk aabenbaring. Det er fremfor alt missionen, som har forandret den kristelige grundstemning fra pessimisme til optimisme, fordi vi ikke længer behøver sørge over døende eller halvdøde kirkeformer. Heller ikke behøver vi tømre nogen ark for deri at redde de faa gjennem verdenskatastrofen. Vi er færdig med den romantiske tilbakeskuen mot indbildte paradiser, vi kan med frimodighet la toget vandre avsted til fremtidens hellige land, ti ildstotten gaar med os gjennem natten.

Hvorfor trænger vi saa en historisk aabenbaring? Vi trænger den, fordi det personlige liv kun kan ta form i virkelig historie. Vi trænger den, fordi Kristus er tilgjængelig for alle, som vil bli, hvad de skal. Og den aabenbaring, som foreligger i hans person, den møter os endnu altid — altid overlegen over alt, hvad vi er og kan, altid paa Guds side, i kanten av det virkelige livs høieste muligheter. Nogen død tradition er denne aabenbaring ikke, skjønt mange kristnes liv er vokset sammen baade med det levende og med traditionens døde skal. Død er den historiske Kristus ikke, han vandrer med os og gir os stedse nye aabenbaringer. I kirkens centrum gives hans aabenbaring kun som ny avsløring av nye sider ved ham vi kjender. Men i de sociale ringbølger, som utgaar fra ham, oplever vi stedse nye aabenbaringer av hans kraft.

Maatte det bli vor lod i det 20de-aarhundrede stedse kraftigere at opleve dette i vor egen historie. Baade i vor egen gjenfødelse til personlig kristenliv og de sociale aabenbaringer, som utgaar fra ham. Og maatte de to slags aabenbaringer ikke bli lukket inde hver for sig! Det spilder kraft og gir indre strid. Maatte de staa sammen om korsets fot, saa der blir én hjord, én hyrde!

NYERE FOLKEMINNE-LITERATUR.

I de siste aarene har interessen for folkloren — folkeminneliteraturen — øket sterkt her i landet. I 3—4 aar har folkeminnegranskingen hat sit eget tidsskrift «Maal og Minne» (utgit av Bymaalslaget), og ellers er der kommet flere bøker om folketro og folkediktning. Vi minner bare om at ifjor begynte to store utgaver av de norske folkeeventyrene og folkesagnene.

Mens eventyrene og sagnene er kommet i oplag paa oplag siden Asbjørnsen og Moe gav dem ut første gang i 1840-aarene, og nye folkeeventyr og folkesagn er git ut av andre, har folkevisene fristet en annen skjæbne; Landstads og Bugges utgaver fra 1850-aarene er ikke git ut igjen, og det som er kommet siden, er lite og spredt; en mængde ligger ennu i manuskript paa Universitetsbiblioteket eller hos privatmænn. Mens derfor folkeeventyrene har gjort en stor innsats i vor literære, sproglige og hele kulturelle utvikling, er det som staar i forbindelse med folkevisene i vor kultur spredt og lite gjennemgripende. Visstnok er der tydelige spor etter folkevisene hos flere av vore ypperste diktere som: Ibsen (især i «Gildet paa Solhaug»), Garborg («Haugtussa», «I Helheim»), i salmediktningen (især hos Landstad). Men i det store og hele fikk ikke den norske literatur og kultur noget islæt fra folkevisene, slik som de andre germanske folk fikk det fra sine folkeviser. Grunnen var for en væsentlig del den forholdsvis vanskelige form folkevisene blev offentliggjort i. Folkevisemaalet laa i og for sig langt borte fra det almindelige skriftsprog i 50-aarene, og Landstads etymologiserende tendenser gav dem en form som gjorde dem ennu mindre tilgjængelige for den ikke-sakkyndige. Vor folkevisediktning er altsaa nu praktisk talt utilgjængelig, idet Landstads og Bugges gamle utgaver i lang tid har været ute av handelen. Stortinget har git penger til at vi kan faa

en lærd utgave i likhet med «Danmarks gamle folkeviser» ved Svend Grundtvig og Axel Olrik. Men arbeidet maa forberedes, og der kan nok ennu gaa aar før vi ser resultater av det, enten i videnskapelige utgaver eller i folkeutgaver [1]). Vi maa da være glad for det vi faar av vor folkevisediktning mens vi venter.

Til julen 1911 kom det ut en samling «*Norske Folkevisur*» av samlingane etter Sophus Bugge. Med visur samla og utgjevne av Rikard Berge. (Jacob Dybwads forlag). Boken inneholder 22 folkeviser. Av dem har rigtignok de fleste (eller varianter til dem) været trykt før, men da som oftest i aviser og tidsskrifter. Visene er saa godt som ikke restituert, saa vi faar dem slik som Sophus Bugge eller utgiveren hørte dem paa folkemunne. Naturligvis har det sin interesse aa faa visene i den form, men størst interesse faar de jo naar den sakkyndige har rensket visen for uegte tilsætninger, og hver vise faar den form den skal ha. For de fleste læsere vil ikke det store tillægget med avvikende formationer av visene ha nogen interesse, for fagmannen derimot har oplysningene stor værdi.

Flere av visene hører til de mest interessante, f. eks. «*Liti kjærsti aa elvekongjen*» eller «Den innkvervde møyi», en av de faa viser som har satt direkte spor i literaturen i Norge (Ibsen: «Gildet paa Solhaug»); fremdeles «*Habbaar aa Signelill*», en fornorsket form for den kjente visen om «Hagbard og Signe», som ogsaa hos os er mest kjent i den danske form.

Boken har faatt det beste utstyr, den er prydet med tegninger av utgiverens hustru, fru Johanna Bugge Berge. Den har ogsaa et tillæg med «Tonar», som er opskrevet av utgiveren. — Boken vil ikke raa bot paa trangen til aa faa de norske visene utgit i en folke-utgave og en videnskapelig utgave. Den vil tvertimot øke denne trang og gjøre kravene sterkere. Vi vil haape at det utvalg av folkeviser til skolebruk som længe har været varslet av Moltke Moe og Knut Liestøl, snart maa komme [2]). Og vi vil ønske

[1]) Som de smaa billige utgaver av danske folkeviser ved Axel Olrik og Ida Falbe-Hansen.

[2]) Kravet paa en skoleutgave av de norske folkevisene er gammelt. Alt i 1864 skriver overlærer Knud Knudsen i «Modersmaalet som skolefag»

forarbeidene til den store standard-utgave all mulig fremgang.

Et annet lite verk om folkevisene kom ut i vinter: det var «*Utsyn yver gamall norsk folkevisedikting*» ved Leiv Heggstad og H. Grüner Nielsen. (Olaf Norlis forlag). Boken gir i korte utdrag innholdet av alle de visetyper som er funnet i norsk folkeminne, og som har sin rot fra middelalderlig diktning, baade de som er trykt, og de som ennu ligger i manuskript. Vi faar vite hvor visene er trykt, eller hvor de er i manuskript, og alt som er skrevet om dem, blir nævnt. Endelig blir det gjort rede for ved hver enkelt vise hvor den finnes i andre land. Boken vil derfor være en uvurderlig hjælp for den som arbeider med folkevisene. Den vil lette arbeidet med aa finne frem i væsentlig grad. Ogsaa for andre vil boken gi et kort og greit oversyn over folkevisediktningen vor.

Et vigtig verk for folkeminne-granskingen i Norge er Johannes Skars «*Gamalt or Sætesdal*» i 5 bind (Olaf Norlis forlag); hvert bind kan kjøpes og læses for sig; siste bind kom til jul med hovedtitelen «*Folk fraa bygdom*». — Disse bøkene inneholder nu den rikeste og betydeligste samling vi har av norske sagn, ættesagn, bygdesagn og sagn om overnaturlige; desuten er der meget annet av folkediktning, som eventyr, litt viser, gaater m. m. Og alt dette folkloristiske stoff er knyttet sammen ved en ypperlig skildring av folkeliv i Sætesdal. Der er ingen landsdel i vort land som har hat en slik iagttager og en slik skildrer som Sætesdal. Og der er vel ingen bygd som i den grad har utviklet en egen eien-

om folkevisene: «Jeg nytter denne Lejlighed til at udtale det Ønske, at der maatte blive udgivet et lidet Udvalg af dem til Skolebrug, med nogen Vejledning til deres rette Forstaaelse. Det har nemlig hidtil været vanskeligt at opdrive det Tal af Eksemplarer, som tiltrængtes, naar Hver skulde faa se Teksten med egne Øjne og ikke lade sig nøje med at høre den forelæst. (Og om vi havde et lignende Udvalg af vore Æventyr, vilde heller ikke det skade)». Det ønsket er ennu ikke opfyldt.

dommelig kultur heller. Denne kultur faar vi saa godt billede av gjennem Skars samlinger som man i det hele kan faa det i boker. Det er et umiddelbart og troværdig folkefærd vi lærer aa kjenne, et folkefærd som minner meget om de mennesker vi møter i de norrøne ættesagaene. Det er den samme livsopfatning og moral — ofte vill og hensynsløs, men ogsaa ofte mild og fin, og altid ærlig. «Ko agtar eg livet mot eit stort namn og rykte», sier en kjæmpe i Sætesdal. Vi minnes ordene i Haavamaal om det som aldrig dør, «dommen over enhver død», eller Magnus Barfots ord om æren som er mer værd enn et langt liv. Om en av kjæmpene i Sætesdal fortælles det at han en gang blev saa rasende at han «bolna upp so sokkebandi sprang, og gatone (knapphullene) slitna i halsen». Det er som vi skulde ha en moderne Egil Skallagrimsson for os. Ved siden av de prægtige karakterskildringer har vi saa skildring av livet i fest og arbeid, i helg og virke. Vi faar se hvordan store begivenheter og store kulturstrømninger utenfra sender sine forgreninger op i Sætesdal — baade «Storedauden», «Kyrkjevendingi» og «Skulevendingi». Sterkest virker kanske gjennembruddet etter Hauge, det er i all fall den strømningen som snur mest paa bygdeskikken i dalen. Store stykker i boken fortæller om dem som var i kongens tjeneste og kom hjem med fortællinger om kjæmpedaader og om livet utenfor i den store verden, som de rigtignok aldrig har latt sig imponere av. — Alle som interesserer sig for folkelivsskildringer, vil ha glæde og utbytte av Skars boker; de har i høi grad git nytt stoff til videnskapen. Baade kulturhistorikeren, sprogmannen og folkloristen finner et rikt tilfang i dem.

Skar fortæller udmerket; han har helt tilegnet sig den impressionistiske fortællemaate som særmerker baade sagaene og vore bygdefortællere. Dialekten ligger kanske langt borte for de fleste, men man vænner sig snart til den; dessuten staar der ordforklaringer under teksten. Lettest tilgjængelig — sproglig set — er bind I, IV og V. Bind II og III inneholder flest sagn.

Med Skars boker er Sætesdal «erobret» for literaturen. Likesom der er kommet op en landskapsliteratur i flere andre land i det siste, har vi ogsaa tendenser til det samme hos os;

Skars bøker staar i første række her. Det er ikke «skjønliteratur», men skjønliteraturen har hentet emner fra dem. Sørlændingen Olaf Benneche har skrevet en fortælling om «Rygnestadgutten» med emne og miljø fra Sætesdal, hentet fra Skars bøker. Vi skal nok kunne vente ennu mer fra Skar, saaledes en rik eventyrsamling.

Fra Nordland gir den gamle sogneprest O. T. Olsen ut «*Norske folkeeventyr og sagn*». (J. W. Cappelens forlag; 9 hefter er utkommet). Ogsaa denne samling er en værdifull tilvekst til vor folkeminne-literatur. Der er mange nye sagn og eventyr, og der er gamle kjente i nye formationer. Mange sagn som var stedfæstet til Sætesdal hos Skar, er stedfæstet til Nordland her. Det viser hvordan fremmede sagn lett knytter sig til kjente steder og mennesker i hjembygden.

Sagnene i Olsens samling er kanske lettere forstaaelige for mange læsere, men de savner den friskhet som Skars har, og som for en stor del skyldes at de er gjengit paa dialekt. Hos Skar hører man fortællerne selv, hos Olsen blir sagnene gjenfortalt.

Den gamle nordlænding har gjort et godt arbeide, som mange vil glæde sig over. I ungdommen hjalp han Asbjørnsen. Eventyret «Peik» hos Asbjørnsen er væsentlig grunnet paa en optegnelse av O. T. Olsen. Det er en ungdomsinteresse Nordlands-presten har dyrket hele livet gjennem vi her faar se resultatene av. Om boken ikke kommer op mot Skars samlinger i stilistisk eller videnskapelig henseende, vil den likevel med ære hævde en fremskutt plass i vor folkeminneliteratur

En bok om folketro, eller rettere om overtro for nogen hundredaar tilbake er Torkell Maulands «*Trolldom*». (J. W. Cappelen). Den gir et nytt bidrag fra vort eget land til den sørgelige historie om baal og brand i det 16de hundredaar mot trollkvinner. Det er en hel række processer mot slike trollkvinner det blir fortalt om, alle fra Rogaland. De ender med brand eller halshugging, sjelden med frikjenning. Fremstillingen er resultatet av studier i riksarkivet og bygd paa dokumenter der. Det er uhyggelig aa se hvordan Ryfylke, især Nerstrand, bli herjet av rædsel for trollkvinner

omkring 1640. Den ene trollkvinnen drar den andre med sig i sit fall; man bygger paa fantekjærringslarv og ingenting. Det er næsten som vi ummer fantekjærringen Kari Espeland hennes skjæbne: hun har drat den ene etter den andre til retterstedet ved sit slarvesnakk, men blir saa til slutt selv dømt for trolldom og maa late livet.

Troels Lund gjør opmerksom paa i «Dagligt liv i Norden i det 16de aarhundrede», at det er de svakeste og mest vergeløse som er mest utsatt for aa bli dømt for trolldom. Slik var det i Rogaland ogsaa. Det er som regel fattigfolk som ingenting eier, det gaar ut over. Hænder det at en velstaaende blir klaget for trolldom, blir klagen hævet forholdsvis lett. Et interessant eksempel paa det er Turid Litlasund fra Torvestad, som blev berget ved hjælp av historikeren Tormod Torfæus. Han bodde da paa Stangeland ved Kopervik og blev opnævnt til forsvarer i saken, som han med sine overlegne kundskaper greidde slik at Turid blev frikjent.

I de fleste sakene optrær en mængde vidner. Blandt dem moter vi ofte de samme navnene da som nu paa de forskjellige gaardene. Mange nulevende mennesker i Rogaland vil finne sine egne navn igjen i boken, enten som vidner eller som lagrettemænn.

Vi har faa boker fra vort eget land om trolldomsprocessene. Maulands vil derfor i mange maater føre os den mørke tid nærmere inn paa livet. Særlig vil folk fra Stavangerkanten ha stor interesse av aa læse boken, som er et kulturhistorisk dokument av rang.

Et stort tiltak er et *festskrift* til den danske folkeminnegransker og sprogmann *H. F. Feilberg*, til hans 80-aarsdag 6te august 1911 «fra nordiske sprog- og folkemindeforskere». Det er Feilberg som «har banet vej for et nordisk folkestudium, der mere nøje og lydhørt end nogensinde tidligere indfangede udtrykkene for folkets sjælelige liv i dets tale og daglige færd», heter det i den hilsen de nordiske folklorister begynner skriftet med. Og som de 55 forfattere i festskriftet allesammen har Feilberg aa takke for meget,

saaledes maa all nordisk folkegransking lægge veien om ham, eller rettere bygge videre paa det han la grunnen til[1]). Det er de tre nordiske folkeminne-tidsskrifter som har git ut verket, d. v. s. «Svenska Landsmålen», «Maal og Minne» og «Danske Studier», og der er artikler av 19 svensker, 4 finlændinger (paa svensk), 10 nordmænd (riksmaal og landsmaal), 20 dansker, 1 færøying (paa dansk) og 1 islænding (paa islandsk). Alle artiklene gir interessante resultater eller meninger paa alle omraader av folkeminne- og folkesprog-granskingen. De fleste er lett tilgjængelige og vil bli læst med utbytte av alle som har nogen interesse for disse ting.

Festskriftet blir aapnet av en orienterende artikel «Skandinavisk folkkunskap» av *J. A. Lundell*, Uppsala. Han gir en klar utgreiing om det folkloristiske arbeide som er gjort i Norden, han peker paa de opgaver som foreligger, og han karakteriserer formaalet for «folkkunskapen» som en gransking av et visst parti av nordgermansk kultur, «närmast allmogens, den stora massans kultur, dess yttre och inre liv, sådant det gestaltat sig i sin åtskilnad från den moderna europeiskt-internationella kulturen under «nyare tid», om vi därmed förstå tiden fr. o. m. renässansen intill omkring mitten av 1800-talet.»

Av de andre artiklene paa svensk er der mange som fortjente aa bli omtalt, men plassen forbyr det. Vi skal nævne den interessante paavisning av «Kvarlevor av en Frösritual i en svensk bröllopslek», av *N. E Hammarstedt*. Artiklen gir et eksempel paa hvordan ældgammel religiøs ritus kan leve i hundredaar uten noget innhold i den rituelle skikk, hvordan hedensk kultus har holdt sig tvers igjennem baade katolicisme og luterdom. Som en eiendommelig motsætning virker artiklen «Tyrs högra hand, Freys svärd» av *Kaarle Krohn*, Helsingfors. Paa en skarpsindig og fængslende maate viser forfatteren hvordan fortællingene om Tyrs høire haand og om Freys sværd har tydelige kristelige og bibelske forbilleder. Freymyten mener forfatteren er hentet fra kong Davids historie. Altsaa: midt i det norrøne heden-

[1]) Feilbergs hovedverker er hans ordbok over jyske maalføre, hans «Dansk bondeliv» og hans store verk om «Jul».

skap finner vi kristelige forestillinger og fortællinger, midt i nutidens kristendom kan ennu hedensk ritus holde sig.

Av de *danske* artiklene vil en med særlig interesse læse «Myterne om Loke» av *Axel Olrik*. Det interessante spørsmaal om den dobbelte stilling Loke har i den norrøne gudelære, har Olrik løst her. Loke er æsernes ven og hjælper i nød, og paa samme tid er han deres værste fiende og ophavet til alt vondt! Det er forskjellige tankerækker, forskjellige Loke-figurer som er blandet sammen i edda-mytologien og den nordiske folketro. «Den onde Loke» er etter Olriks mening kommet østenfra og er først opstaat hos goterne i folkevandringstiden og saa kommet til Norden, hvor han er smeltet sammen med forskjellige hjemlige forestillinger. — En meget interessant artikel er den av *Edvard Lehmann* om «Totemisme». — Av mer sproglig art er *Otto Jespersens* «Om banden og sværgen», interessante iagttagelser «om edernes sproglære». — En kulturhistorisk og sproghistorisk artikel «Nordiske minder, især sproglige, paa Orknøerne» av *Jakob Jakobsen* gir mange oplysninger, som visst vil virke overraskende paa mange. Saaledes lever der ennu omtrent 10 000 norrøne ord i de lavskotske dialekter paa Shetland, noget mindre paa Orknøene. Den musikalske aksent i sproget minner den dag idag om nordisk, og ellers er det meget i seder og skikker som minner om at folket paa disse øene er vore frænder. Angliseringen av sproget har skutt rigtig fart først i vor tid med den moderne skolegang, mener forfatteren.

De *norske* artiklene vil i mange maater være av mest interesse for os. Den største og betydeligste av dem er «Middelalderens visionsdigtning» av *Hjalmar Falk* og *Moltke Moe*. Med utgangspunkt i «Draumkvædet» gir forfatterne en oversigt over hovedkildene til visionsdiktningen i middelalderen, gaar saa nærmere inn paa de vigtigste visioner og ender med «Draumkvædet» igjen. I en stemningsfyldt form fortæller saa Moltke Moe om første gang han hørte «Draumkvædet» sunget i en fattig husmandsstue i Telemarken. «Jeg begyndte at skjønne at dette kvad kunde gaa fra mor til datter og fra far til søn i syv hundrede aar, magte at fylde slegt efter slegt med sin høihet og sin helhetsstemning.»

Alexander Bugge fremsætter sin mening i «Spørsmaalet

om Vinland», nærmest en polemik mot Nansens kjente hypoteser om eventyrmotiver i sagafortællingene om Vinland. — *Magnus Olsen* kommer med en forklaring av ordet *skald* («han som merker, gir agt»), og underbygger sin mening med sproglige og reale oplysninger. — *Knut Liestøl* peker paa den sammenhæng der er i folkeviser og sagaer mellem «Jøtnarne og joli». — Ogsaa de andre norske artiklene gir mange oplysende bidrag til folkelig norsk kultur.

Hele verket er et udmerket vidnesbyrd om det videnskapelige arbeide som blir gjort for tiden med aa lægge i dagen de forskjellige sider av den nordiske folke-kultur. Dette arbeide gransker sammenhængen ikke bare mellem de forskjellige kulturformer i de nordiske land, men peker ogsaa paa sammenhængen utad og finner frem de traadene som fører til Norden og fra Norden.

Hele festskriftet fikk man — foruten andre bøker — som medlem av Bymaalslaget 1911. Det blev sendt ut her i landet som en aargang av tidsskriftet «Maal og Minne». Det koster kr. 4,00 i bokhandelen. Nye medlemmer av Bymaalslaget faar det for kr. 2,40.

Didrik Arup Seip.

HVEM ER DE PREST FOR?

Det er nogen av os som synes, at vi ingen prest har. Dels har vi det likesom paa tæften, at naar De, hr. pastor, taler om Guds folk, saa er Deres tanker mindst hos dem som har kommet litt mere i berørelse med kultur, og som har aandelig trang og interesse ut over det, som i snevreste forstand kaldes Guds rike. Dels har vi synlige merker paa, at De har en særflok, som er Deres nærmeste kreds. La os for korthets skyld kalde den «vennerne». Navnet passer jo ikke saa svært godt. Men flokken bruker selv denne betegnelse, og med særlig betydning, saa det bør ikke støte at vi sætter ordet i gaaseøine. — De foretrækker altsaa disse som mener at de fremfor andre har oplevet noget underbart og som uten betænkning tør si, at de staar i et andet forhold til Gud end vi, som tænker og oplever uten at holde utstilling over vore oplevelser. Og De støtter denne opfatning som vennerne saaledes har av sig selv, idet De stiller presten i et særforhold til dem. Naa — De derom; — bare det ikke indirekte gik ut over os saaledes at vi ingen prest faar, fordi De lar Dem sluke av en saadan nærmeste kreds. Og bare ikke somme av os paa grund av dette særforhold gik med en demoraliserende følelse av at vi er betragtet som kirkens stedbarn. Det er nemlig ikke alle som kan hæve sig over den dom som dette forhold indeholder. Somme forarges, andre spør og undres: Presten har da selv interesser og syn utover «det ene fornødne». Ogsaa han bruker de utviklingsmidler som vi tror har hjulpet os selv et stykke frem og op; og vi merker, han kjender disse midlers værd. Selv følger han med paa literaturens omraade; han er ikke helt fremmed med saadant som teater. Og hans egne barn da? De er nok kjendte baade i Talias tempel og i selskapslivet, de? Vi kan ikke merke at han har noget imot at de er sammen med de bedre av bygdens ungdom i lek og lystighet. Efter sit *eget* syn

kan presten altsaa ikke betragte os som stedbarn Det maa være *andres* syn han ligger under for.

Ja, hvordan er det? De har da ikke den opfatning, De, hr. pastor, at det skjæmmer vor kristendom, at vi følger litt med i literaturen og forsøker at faa øie paa det vakre i kunsten? Er det en feil ved vort gudsforhold at vi aapner vor sjæl, ikke bare for de indtryk man kan faa i kirken og i bedehuset og av andagtsbøker, — men ogsaa for de tanker og impulser i god retning vi kan faa av foredrag og skrifter ellers? Er det f. eks. noget mistænkelig, at vi efter fattig leilighet forsøker at holde os en smule a jour med de religiøse bevægelser i tiden? — eller med andre aktuelle spørsmaal? — Efter vor opfatning er dette sandhetssøken, og vi antar at vi ikke taper i værd ved det, men heller kommer Guds billede og skaperens tanker med menneskene nærmere, jo mere av livet og sandheten i det hele vi kommer i korrespondance med, — naar vi ellers «holder vor sti ren». Vi kan i det hele ikke forstaa, at vor sandhetssøken skulde hindre os i at gripe «det ene fornødne».

Vi har altsaa indtryk av at Deres syn falder sammen med vort paa dette punkt. Deres akademiske opdragelse og Deres syn i det hele tillater ikke, at De rangerer os under «vennerne» for vore interessers skyld. Og De er formeget menneske til at De ikke skulde forstaa vor trang til berettiget eller endog nyttig fornøielse. Vi tar ikke feil i at Deres syn her er adskillig klarere end «vennernes». Blandt embedsbrødre, f. eks. paa prestemøterne, viser De Dem som en av de frieste inden den ortodokse leir. Og ogsaa blandt andre kan De lægge for dagen at De nærer frie menneskelige anskuelser. La os minde om Deres virkelige syn paa adiafora. Men straks nogen av Deres nærmeste kreds («vennerne») kommer tilstede, saa lukker De over Deres friske naturlige selv og blir «ven»-lig.

Bare «ven»-lig. — Men hvilken fordel for os, om De tonet flag! Om De viste os og al verden at De forstaar os! Forstaar at vor kristendom maa ytre sig paa en noget anden maate end hos folk som altid har været hjemme eller kun i ringe grad har havt med skoler og tanker at gjøre.

Nu skal vi imidlertid gaa ut fra at De har grunde for

at indta den omhandlede holdning til os og «vennerne». De tror vel f. eks. at «vennerne» er de egentlige kristne, de som (i motsætning til os) har havt de store grundlæggende oplevelser. De er vakte og har fred med Gud i troen paa blodet, og ved daglig syndsforladelse lever de av og ved naaden. Denne grund kan maaske være tilfredsstillende for Dem. For os er den det ikke. Vi vet ikke, hvad «vennerne» har oplevet. Ikke De heller, hr. pastor — *likesaa litt som De vet hvad vi har opleret.* — Men ikke det store spørsmaal blir: Hvem har mest av gudskræfterne i sig? Men det er saadan en avgjort sak at de som er sterkest i mundens bekjendelse, og som gaar flittigst paa møterne, til kirken og til alters, eier mest av de himmelske kræfter? Eller er det de som ivrigst arbeider for søndagsskole, indremission og hedningemission som er gudskraftens egentlige indehavere? Som De vist vil indrømme, har De gaat langt i at indarbeide betydningen av at samles, gaa paa møter, bekjende. De har ogsaa formaaet at fylde sindene med den bevidsthet, at det egentlig kristelige bestaar i dette som De og «vennerne» kalder arbeidet for Guds rike. Derimot har De forsømt at betone hvad vi vil kalde *arbeidets gudstjeneste*: troskapen i det daglige stræv; utholdenheten i det arbeide, som menneskene først og fremst er skapte til, og som bærer samfundet — kjærligheten og selvfornegtelsen i hjemmets ensfarvede og upaaagtede gudstjeneste. Efter vor mening er det her prøven staar. Her er det nemlig man faar bruk for gudslivet *som kraft.* Og vil vi faa en tanke om hvem som eier mest av gudskræfterne, saa gaar vi ikke til bedehusene og missionskomiteerne, men til hjemmene eller til menneskene i deres daglige liv, og bruker øinene der. Har oplevelserne (vækkelsen, opdragelsen, utviklingen) git kræfter til at greie livet *der*, saa har de efter vor mening sit rette, reelle værd. Og træffer vi mennesker *der* som klarer livet bedre end folk flest, som *der* seirer over det onde og over livets vanskeligheter, saa er det kristelig skyldighet at holde dem for rette bønnefolk, om de tier med sine oplevelser og holder sig hjemme blandt pligterne, naar de andre gaar paa møtet. Ja, kanske de ikke engang er sig sine oplevelser saa klart bevist, at de *kan* tale om dem, om de ellers var robuste nok til det. Endda kan de eie mere av det som det egentlig kommer

an paa, end de som bekjender. Mundens bekjendelse, møtegjengeriet og arbeidet for Guds rike kan ha et slags værd som missionsarbeide (vækkelsesmiddel), og det kan være et merke paa at man av en eller anden grund har religiøse interesser. Men som kjendetegn paa at man eier gudskræfterne er det efter vor mening saare ufuldkomment.

Efter dette vil De skjønne:

1. Hvorfor vi støtes over at De saa ugenert og uforbeholdent vælger en klik og saaledes utpeker den som Guds folk par excellence.

2. Hvorfor vi holder os tilbake og ikke deltar i bekjenderiet.

Med et ord: — hvorfor vi maa føle os presteløse.

Nu er det Deres tur, hr. pastor, og vi vet hvad De vil si: Hvordan kan presten komme i kontakt med folk som ikke bekjender? Jeg ser dere aldrig; ikke paa kontoret, ikke ved alterbordet. Hvordan kan jeg bli prest for dem som aldrig viser at de har bruk for presten?

Ja der har vi situationen: Vi paa vor side kan ikke betro os til en prest som utvælger en klik med kristelig særpræg, og *De* kan ikke opdage andre kristne end de som har dette særpræg? Eller De vil (tør?) ikke. Vi er i tvil om Dem her altsaa. Vi er stundom i kirken, og just naar det er De som skal tale i bedehuset er vi ikke saa sjelden der heller. Private samtaler avlurer vi Dem ogsaa. Men De møter os likesom aldrig paa vort eget nivaa. Det gjør De bestandig naar det gjælder «vennerne». De *kan* «vennerne» saa godt, ser De. Underlig at en mand med Deres forutsætninger ikke skal kunne *os* likesaa godt? Skal De forsøke at gjøre tilnærmelser, saa prøver De altid at møte os paa «vennernes» nivaa. Akkurat som der ikke gaves noget andet! — Og finder De os ikke der, saa har De intet med os, synes De visst.

Men De finder os ikke der. Og det nytter ikke at kræve at vi *skal* være der. Vi vil og maa bli frelste ved den samme naade som «vennerne» har behov. Men i syn paa livet ellers er vi forskjellige fra de fleste av dem. Tildels i syn paa hvorledes denne naade tilegnes ogsaa. Det burde De være vidsynt nok til at regne med. Skulde *det* falde saa vanskelig

for en akademisk dannet mand som følger med tiden og som elsker sjælene? Og hvis De møtte os der vi er, og opdaget at vi har trang til Gud, vi ogsaa, skulde ikke da den gode hyrdes tjener kunne tolerere det meste av det hvori vi avviker fra «vennerne»? — Saa var det altergangen. — Jo, det er vel galt at somme av os kommer saa sjelden til Herrens bord, og somme aldrig. Men vær ikke for streng, hr. pastor. Naar vi merker at «vennerne» møter ved alteret som de selvskrevne, de egentlige gudsgjester, saa — — Vi vet nok at vi paa en maate var velkomne, vi ogsaa. Men Deres særforhold til «vennerne» vilde gi os en følelse av at vi bare er andenrangs. Og det tror ikke vi, at vi er — i virkeligheten. Hvorfor skulde vi egentlig tro det, naar vi sammenligner «vennernes» dagligliv med vort eget?

Endnu et ord; og det blir desværre mere nærgaaende end vi ønsker. Men sakens alvor kræver at det kommer frem. — Naar vi ser paa Deres omgang med «vennerne» og lægger merke til det dus- og broderforhold som dere etablerer, saa opstaar uvilkaarlig disse spørsmaal: Føler presten sig saa vel blandt «vennerne» som han gir det utseende av? Naar han gaar der og gouterer naiviteten, smiler til de gudelige vitserne, sluker paastandene, tier til dommene over tanker og interesser, som han i sit hjerte elsker — er det da fuld sandhet i dette forhold til «vennerne»? Men er der ikke fuld sandhet, hvorfor indtar han ikke en rankere holdning? Er han avhængig? — Vil vi være kjærlige og tænke: han er «jøde blandt jøderne» for at vinde dem, saa kommer spørsmaalet: Hvorfor er han saa ikke græker blandt græker for at vinde *dem* ogsaa? — Vi har nogen faa i vor flok, hvis kristendom De ikke kan dra i tvil, og som dertil er begavede foredragsholdere. Naar De en sjelden gang ber nogen av dem tale i Deres forening, betegner De det gjerne som en dristighet. Det kunde nemlig støte. Hvem? «Vennerne» selvsagt. Og ofte naar De vover Dem til at bruke en av vore, formaner De ham til forsigtighet; han maa ikke komme ind paa det eller det, uagtet De for Deres del er saa hjertens enig i det — naturligvis. Det kunde nemlig støte — «vennerne». Og til tak for foredraget har der ikke sjelden vanket «spøkefulde» reprimander for uttryk som kunde misforstaaes

og støte — «vennerne». Om vi (vore) støtes, støtes bort ved urimelige paastande, utidige domme, eller ved overseen og tilsidesættelse, hvad gjør det? Vi kan bare gaa vor vei, vi. Vi er bare luft for «vennerne», og da maa det jo se ut som vi var luft for Dem ogsaa. Men overfor «vennerne» er der en hensyntagen over alle grænser. — Nei likeoverfor «vennerne» maa der ikke voves noget for sandheten, eller for at avvende utidig mistanke. Selvfølgelig gjør De paa denne maaten «vennerne» en daarlig tjeneste. Men derom en anden gang. Nu er det for os selv og det bedste i os vi fører sak. *Ti ogsaa i os* er der «en kjerne til en blomst med himmelsk flor, herlig som en stjerne.» Hvorfor, i den gode hyrdes navn, vil De ikke ta Dem litt av den kjernen?

Spørsmaalet tar dimensioner: Er presten avhængig? Er det *han* som behøver «vennerne» eller er det «vennerne» som behøver ham? — Og kristendom, hvad blir saa det? *Er* det noget for oplyste mennesker i grunden? De av presten utvalgte og i menigheten betroede udmerker sig ialfald ikke ved nogen rummelig horisont. Presten siger at kristendom er liv i Gud. Ja vel. Men er dette liv fuldkomnest naar det er saa ureflektert som mulig og staar i saa liten korrespondance med fremskridt og interesser som mulig og er saa fremmed for menneskeaandens høieste ytringer som mulig? — da skjønner vi ingen ting, hverken Dem, hr. pastor, eller den sak hvis specielle tjener De er. Og naar den kristendom vi har, er værdiløs, og den presten knæsætter, er umulig for os, hvor skal vi da hen? Dersom Gud virkelig kræver at vi skal stikke øiet ut (skille os ved lyset) og hugge foten av (være saa ensidige som mulig), saa faar det i al rimelighets navn være med hele greien, og gaa som det kan.

Se dette er tanker som vaakner og faar næring i de mindre befæstede av os ved at se Deres særforhold til «vennerne». Vi er ikke religiøst indifferente, men vi staar i fare for at bli det, fordi vi ingen prest har. — Ærlig talt, saa tror jeg «vennerne» har mindre bruk for Dem end vi. «Vennerne» er i det store og hele tat tilfredsstillet, naar de har emissærerne og hverandre og sin egen trygge følelse av at ha fundet sandheten. Vi føler sikkert mere trang til en akademisk dannet veiviser, vi, end de.

Kjære hr. pastor! De har stundom samtalemøter i menigheten. Som de møterne oftest er sammensatte kan vi vanskelig aapne vore hjerter der, si vor mening og komme med vore spørsmaal. De skjønner nu hvorfor. Ikke synes vi der er noget at lære for os heller, og ikke kan vi lære andre noget. Ikke *der*. Vi agtes jo ubrukelige, vi, vet De. — Men skulde ikke en praktisk mand som De kunne finde paa noget som samler en del av os? Bare at vi fik være hos Dem eller under Deres ledelse vilde være en begyndelse. Vi vilde føle at vi har en prest, vi ogsaa, om vi saa til at begynde med ikke gjorde andet end læste vore forfattere, pratet og lo sammen, hørte musik, sang nogen sange og sluttet med andagt. De fik os i tale, og efterhaanden kunde De komme i rapport med vor sjæl.

Saa vilde *De* faa en berettiget følelse av at ha optat arbeidet paa en forjættelsesrik, men forsømt mark midt i kristenheten. Og *vi* vilde faa en glad følelse av at vi ikke er stedbarn og presteløse — vi, mer end andre.

Menneske.

LITERATUR.

Vi trænger filosofisk dannelse.

William James: **Religiøse erfaringer.** Folkeutgave. Kr. 3.50. V. Pios forlag. Kjøbenhavn.

Vær opmerksom paa, at dette Standard Work nu er kommet i billig folkeutgave. En omhyggelig sammenligning (under hoitlæsning) av den forrige utgave og denne, viser at Lehmann har revidert oversættelsen ordentlig. Den er blit rigtigere og sproget er renere. Et helt nyt kapitel er kommet til.

Der er saa megen tale om underbevissthet og religiøs psykologi nu, at det vilde være en stor fordel om flest mulig læste et indgaaende originalverk som James's. Det vidner ikke smigrende om vor filosofiske dannelse, at en krigskorrespondent kan opkaste sig til veileder angaaende underbevisst «natarbeide» uten saa meget som at kjende de elementæreste forskerresultater, som foreligger paa omraadet. At han langt om længe «blir gjort opmerksom paa» en *andenhaands* redegjørelse bør være et varsko til vore aandsarbeidere om ikke at komme ut for noget lignende.

O. C. Breda: **Livstro.** H. Aschehoug. 181 s. Kr. 3.00.

Bredas arbeide er helt igjennem filosofisk dannet. Undertiden næsten slikket og snirklet. Men overalt fint og vakkert. Hans argumentation skal jeg andetsteds imøtegaa. Den er efter mit skjøn uholdbar. Men boken er et tegn blandt mange, paa hvad der *nu* er den «ny grund». — Første del fører ind i den ændrede situation — videnskapen paa retræt, mystiken i fremmarsj —, anden del er et godt referat av den nu saa omtalte spiritisternes ABC. Myers om den menneskelige personlighet. Endelig gir sidste del et av fantasi baaret utsyn over den betydning denne aandetro vil

faa for de kristelige dogmer — de blir «trolige» alle sammen! — og for utviklingen av en ny livstroende generation.

Bredas syn deler jeg ikke. Men hans utsyn vækker tanker og gir liv.

Thv. Klaveness: **De kunde ikke tro.** Tre prækener. Steen'ske Bogtr. og Forlag. Kr. 0,50.

Det er kanske rart, at *jeg* anmelder denne bok. Men jeg fik slik lyst til at gjøre det, da vi i en kreds av unge hadde læst høit den første prækен: De kunde ikke tro. Der er slik inderlig forstaaelse i den av dem som ikke kan tro! Derved kan ogsaa dens faste ord om troen faa indgang i ellers lukkede sind. Den løfter os op. Og det er vel det prækener skulde være til. De to andre er kortere, «Djævelen» og «Korsets anstøt», og derfor ikke saa indgaaende. De træffer karakteristisk det paradoxale og det praktisk-personlige forhold til Kristus og til det onde, de gir evangeliet dets kraft og det onde dets magt — og saa gaar da kampen paa, den kamp som danner menneskelivets grund og kristenlivets herlighet.

G. O. Kløvstad: **I Jesu følge gjennem Mattæi evangelium.** 64 s. Steen'ske Bogtr. og Forlag. Kr. 0,85.

Den kristne religion er *moral for Guds aasyn.* Slik summerer Kløvstad op Jesu programtale. Opbyggelige bøker hefter sig gjerne ved én side av det stof, som foreligger. Alsidighet tilhører mere den tankemæssige utredning. Her er det den *etiske* side, som gir ledetraaden. Jeg vilde derfor kaldt boken: Jesus som etisk veileder i Mattæi evangelium. Der er nemlig ogsaa andre vigtige ting man faar se ved at følge Jesus end de religiøst-etiske. Men for dem som særlig i det moralske føler sit sind mest oplatt baade for kristendommens gave og dens opgave er skriftet fint og sterkt.

E. B.-J.

Edv. Bull: **Folk og kirke i middelalderen. Studier til Norges historie.**

Vort folks historie er præget av de store forandringer. Den har sine perioder, skarpt skilte fra hverandre og med

hver sit særpræg: først en særegen, eiendommelig historie, med et sterkt nationalt aandsliv og saa igjen en overvældende indflydelse av fremmed magt. Under slike forhold er det ikke saa underlig, at der hos os er mindre sans for sammenhæng og kontinuitet i folkets historie, end mange andre steder. Særlig naar det gjælder vor gamle historie, middelalderens, saa staar vi fremmede overfor den, litet vet i almindelighet om den, og vanskelig er det for os at faa et indtryk av den. I det gamle norske, det hedenske, kulturliv kom der jo utenfra en sterk aandsmagt, kristendommen og skulde rydde sig plads; og denne magt var ikke længer en bevægelse baaret av nogen første begeistring, men den kom som en mægtig, vel utviklet organisme, den katolske kirke. Hvor litet indtryk vi igrunden har av brytningstiden og kanske endnu mindre av den katolske kirkes liv og magt hos os. Vi kan likesom se glimt av det i vældige levninger som Trondhjems domkirke, men vi har faa spor av dens virkelige liv iblandt os, iallefald er de uendelig litet kjendte. Det er dette Edv. Bulls bok vil gi os. «Hvad jeg vil vite, var altsaa ikke hvad kirken lærte; men hvad den virkelig hadde faat folk til at tro; ikke de krav den stillet; men de, folket stillet sig selv». Boken vil altsaa av et spredt og antydningsmæssig kildestof søke at gi os et indtryk av den gjenklang den katolske kirke fik i nordboernes sind. Boken er lærd, den har fremdrat en mængde stof; men den vet at sammenarbeide det, og gjennem alle disse detaljer kan man undertiden faa likesom gløt ind i tidens indre liv, likesom komme disse fremmede, eiendommelige og dog saa norske forhold og personer litt nærmere.

Forfatteren har delt boken i tre avsnit. Først undersøker han i kapitlet «Presteskap og lægfolk», hvordan de personer var, som skulde bære frem kirkens krav, deres nationalitet og deres evne til at virke paa folket. Han viser os flere interessante utviklingslinjer. Først brytningstiden mellem fremmed og national indflydelse, saa litt efter litt det sterkere nationale præg, ofte med høiættede kraftige mænd, som vilde ha passet like godt til høvdinger som til prester (s. 53) — og kun sjelden faar vi skimtet av en virkelig religiøs personlighet som bispen Gudmund Aresön paa Holar. Saa viser han os videre hvordan det nationale forsvinder, og

kirken mer og mer blir et led av den storkatolske kirke. I det andet avsnit: *Bod og skrifte*, skilder saa forfatteren det omraade hvor kirken griper mest ind i det praktiske liv. Det mest iøinefaldende her er en stadig stigende tendens til at utnytte bodsvæsenet til bedste for kirkens økonomi. Forfatteren samler utviklingen paa følgende maate: «Den nationale indvirkning paa den katolske bosdisciplin er, saavidt vi kan se av rent negativ art. Nordmændene omformer den neppe paa noget eneste væsentligere punkt, bare stritter imot. indtil den folkelige motstandskraft slappes i løpet av det 14de og 15de aarhundrede». I det sidste avsnit «*Mirakler og helgener*» kommer forfatteren ind paa det omraade, hvor der helst kan synes at være tale om religiøsitet i virkelig moderne forstand. Men i det store og hele gjør de mange beretninger ikke noget egentlig religiøst indtryk. Det hele er likesom magisk opfattet, miraklerne har oftest et svært praktisk tilsnit. Saaledes da Ravn Sveinbjørnsen er ute paa hvalrosjagt, og dyret synker, saa lover han den hellige Thomas begge tænderne og faar dyret velberget iland. Stundom træffer vi ogsaa en viss kjølig skepsis overfor de mange jærtegn. Under et skibbrudd er det gudsnavnet som virker rent magisk beskyttende, andre steder hjælper korstegnet paa samme vis. Det er det gamle hedenske tænkesæt som bryter igjennem, sammenlign her den interessante skildring av den gamle frugtbarhetskultus ved Eidsborg kirke. Her er i dette avsnit fremdrat et overraskende rikt stof, og man kan sandelig være forfatteren taknemmelig for det nye eiendommelige lys der falder over denne vor kirkes ældre historie. Hovedindtrykket samles tilslut i følgende ord: «Trods alle forbehold blir det indtryk sittende igjen efter gjennemgaaelsen, at kristendommen i Norge i middelalderen mest maatte nøie sig med formen uten at ta det saa strengt med indholdet. Nordmændene bekjendte sikkerlig mere med munden end med hjertet.»

Reidar Th. Christiansen.

PRESTENS STILLING TIL ADIAFORA.

Kristianssand den 8. mai 1894. [1])

Fra Kristianssands biskop
til
hr. kaldskapellan N. N. i X.

Deres skrivelse af 14. f. m., hvori De beder om mit raad og veiledning i anledning af hr. N. N.'s og andres optræden mod Dem, modtog jeg under en visitatsreise; jeg har derfor ikke havt tid til at besvare Deres skrivelse.

Spørgsmaalet om, hvorledes presten bør forholde sig til de fordringer, en borneret pietisme stiller til hans livsførelse, er saa kasuelt, at et almengyldigt svar neppe lader sig give. Menighedens dannelsestrin og dens derav følgende større eller mindre evne til at forstaa prestens deltagelse i det selskabelige liv med dets mangehaande adiafora, — den bornerte opinions større eller mindre udbredthed — den grad af tillid, presten har vundet, — de personers indflydelse og hele aandelige habitus, fra hvem fordringerne stilles, — selve fordringernes art og gjenstand, — alt dette vil i de enkelte tilfælde maatte veies, forinden presten tager sin position, og denne vil i de forskjellige menigheter derfor kunne blive meget forskjellig.

Som hovedregel vil det maatte gjælde, at presten er villig til at fornegte alt, hvad han maa antage vil være til hinder for hans embedsgjerning, saalænge en saadan fornegtelse kun kræver en opgiven af hans egen nytte eller fornøielse. Dersom en prest, uagtet han ved, at han derved i vide kredse

[1]) Dette embedsbrev har redaktionen faat overlatt av den prest, som i sin tid bad biskop Heuch om raad.

stænger hjerterne for sig, ikke vil give afkald paa tilladelige, men undværlige ting, vil han handle uret; det er saaledes ganske vist tilladeligt for en prest at gaa paa skøiter, men gjør han det til trods for, at han derved paadrager sig mistanke om at være et uomvendt menneske, hindrer han for sin fornøielses skyld sin gjerning som Herrens tjener, og det lader sig ikke forsvare, undtagen hvis han har vundet saa stor tillid, at han har ret til at antage, han ved sit exempel kan føre menigheten frem til en klarere erkjendelse. Men da skal han i sandhed ogsaa staa rodfæstet og høiagtet.

Hvis derimod de opstillede fordringer ere af den beskaffenhed, at deres efterfølgelse vilde vanskeliggjøre prestens sjælesørgergjerning eller hindre ham i at opfylde sine pligter mod andre eller bringe ham til at handle som en hykler, vil han ikke et øieblik kunne give efter. Saaledes naar der fordres, at presten ikke skal deltage i selskabelig omgang; her kan presten, naar han kun sørger for, at han ikke som husven færdes i med rette berygtede familier, umuligt give efter af den simple grund, at han derved vilde hindre sin adgang til at øve sjælesorg i menigheden. Den, der af godt hjerte indbyder presten, føler sig fornærmet ved at faa avslag; den, der ikke kjender presten som menneske, vil have vanskeligt for at oplade sig for ham som Kristi tjener; den prest, der afskjærer sig omgang med menighedslemmer, afskjærer sig derved tillige adgang og leilighed til rig paavirkning, som just den selskabelige omgang ofte foranlediger. Allerværst vil det være, om presten vil omgaaes enkelte udvalgte familier, men ikke de øvrige; thi derved sætter han et ligesaa uretfærdigt som harmeligt stempel paa folk. Enten faar presten omgaaes alle skikkelige folk, som indbyder ham, eller han faar afholde sig fra al omgang, til største skade for sit embede. — Som exempel paa en fordring, ved hvis efterkommelse presten vilde krænke sine pligter mod andre, vil jeg nævne fordringerne om at han skal lade sine børn opdrage efter den pietistiske pædagogik. Da en prest, som kjender sin tid, maa forstaa, at resultatet af en saadan opdragelse i vor tid, da selv børnene snart blive reflekterte, sandsynligvis vilde blive enten hyklere eller fornegtere, vil han ikke kunne føie menigheten i at ville tvinge børnene ind

i en for dem unaturlig kristendomsform. Her kan han kun for saa vidt give efter, som han gjør, hvad han kan, for at holde slige ting, der særligt vækker anstød, borte; saa han f. eks. heller lader børnene springe og lege end danse, heller spille dam end kort o. s. v. — Endelig vil presten, selv hvor han efterkommer fordringerne, altid være som den, der ved at alt er ham tilladt, om end ikke alt er nyttigt, saa at han ikke deltager i dommen over dem, der ikke føier sig, og derved bliver usand i sin tale.

Hertil kommer, at presten i sin forkyndelse maa søge at vise, at «verden» ikke kun er en samling af visse, bestemte skabninger og livsforhold, men at alt, selv det i sig selv helligste, som prædikegjerningen og gjerninger for Guds rige kan blive «verden», hvis de gjøres i vor egen synds interesse og saaledes bliver vore afguder. Lad folket forstaa, at man ikke kan optage inventarieliste over «verden»; thi i denne indbildning ligger for en stor del feilen i hele det pietestiske livssyn. Det og det og det hører til «verden» mener man, og skal derfor skyes; hvad der bliver tilbage efter en saadan udrensning er derimod ikke «verden» og kan derfor uden frygt øves. Her gjælder det at gjøre det klart for samvittighederne, at der er ikke den skabning, som ikke kan blive til «verden», hvis den sætter sig paa den levende Guds plads i hjertet.

Og saa maa presten lægge al sit hjertes kraft i arbeidet for menigheden. Lad en troende, i sandhet alvorlig prest længe nok blive miskjendt. Holder han kun ud i trofast arbeide uden heste- og pengekrangel, uden noget slags jus, uden bureaukratisme, — gaar han omkring ydmyg, sagtmodig, altid villig til at bringe Guds ord til hvem, der har det behov, — og mærkes det af hans prædikener, at det er hans inderste begjær at ville vække og frelse sjælene, da skal han nok med tiden faa en saa fast position, at dømmesyge og fanatiske lærere ville skade sig selv mere end ham ved at anfalde ham.

Se dette er, hvad jeg i almindelighed kan sige Dem om den mig forelagte sag. Hvad den specielle leilighed angaar, som medførte hr. N. N.'s overfald, vil De kunne forstaa, at jeg aldeles billiger Deres deltagelse i hint selskab. Maaske

kunde De stærkere have anmodet om, at man af hensyn til Deres vanskelige stilling vilde undlade at danse. Men muligens saa igjen en saadan anmodning vilde bleven opfattet som en presten uværdig feighed; det er ikke godt at sige. — At De har vist forstandige mænd hr. N. N.'s brev, billiger jeg. Lad en saadan mand faa føle sine sambygdingers mishag; det kan kun være ham til gavn. — Ham selv antager jeg, at jeg vilde svaret ved kort og godt at henvise til ord som: «Hvo er den, som dømmer en fremmed svend?» o. s. v. Nogen diskussion om selve sagen er jo derimod umulig med et saadant menneske.

Jeg føler meget vel, at den veiledning, jeg her har givet Dem, er aforistisk og lidet indgaaende. Men spørgsmaalet er saa omfattende, at en udtømmende behandling vilde kræve en hel pastoral-theologisk afhandling. Derfor har jeg maattet nøie mig med at berøre hovedpunkterne.

I. C. Heuch.

De to oversendte skrivelser remitteres.

DE UNGES FORHOLD TIL NADVERDEN.

Foredrag ved et menighetsmøte i Kristiansand om de med den nye konfirmationsordning sammenhængende spørsmaal
ved *Kristen Andersen*, læge.

Det er ikke mulig at tale om det tema, vi iaften har for os uten at ta sit utgangspunkt i spørsmaalet om nadverdens væsen. Dette maa ogsaa jeg gjøre Det er et saare vanskelig spørsmaal at behandle, især inden en forsamling, hvor der paa dette punkt visselig hersker forskjellige synsmaater. Jeg har fuldt øie for disse vanskeligheter. Men som det er mit eneste og inderlige ønske iaften at tjene den hellige nadverds stilling blandt os, saaledes er det mit haab, at vi ogsaa alle vil forsøke at møtes i det, som ener os, og ikke at fremhæve hvad der adskiller os. Et saadant forhold fra os alle er ogsaa det eneste som passer vel til det tema, vi har for os. Lad os dog ikke strides med hverandre om vor Herres Jesu Kristi sidste vilje!

Naar jeg kortelig maa fremdrage de momenter, der tilsammen danner nadverdens indhold, vil jeg derfor begynde med de, der er aabenbart indlysende, og hvorom vi alle er enig. Saameget mer vil jeg gjøre dette, som det netop er disse momenter, der mest umiddelbart er skikket til at være det, der drager de unge til nadverden.

Den første nadverds væsen er da først og fremst dette, at den var *avskedsmaaltidet*, som Jesus feiret med sine disciple. Avskedens vemod og gjensynets haab dirrer gjennem denne sal, hvor Jesus sitter tilbords med sine venner. Og de av os, som klarere eller mindre klart har levet sig ind i de 3 aars samliv mellem Herren og hans disciple, de av os som har lært at kjende noget av Herrens milde, kjærlige skikkelse, de vil kunne leve den aftens timer med. For sidste gang er han mellem dem, for sidste gang rækker han dem

brødet, for sidste gang drikker han av bægeret og sender det om i kredsen! Og hans vemod utløser sig i de stille gode ord, som Lukas har opbevaret for os, og hvori jeg næsten synes vi fornemmer hans tales klang: «Jeg har hjertelig længes efter at æde dette paaskelam med eder, før jeg lider; ti jeg siger eder: Jeg skal aldrig mere æde det, før det er blit fuldkomment i Guds rike.» Og idet han sender bægeret rundt: «Tag dette og del det mellem Eder. Ti jeg siger Eder: Fra nu av skal jeg aldrig mere drikke av vintræets frugt, før den dag, da jeg skal drikke den ny i Guds rike.» — — Denne avskedsfestens tone, den maa ogsaa altid vedbli at gjennembæve den hellige nadverd. For hine første 11 var det *skilsmissen*, som skabte vemod, for os er det *adskillelsen*. Dette, at ihvorvel vi tror, at vi møter Herren, saa lever *vi* dog endnu under det ufuldkommes form, mens *han* er gaat over i sin Faders fuldkomne hus, hvortil veien for os gaar gjennem døden. — Derfor har vore nadverdsalmer vemodets tone over sig. Naar jeg skal fremstille nadverden som den senere fra hin aften stadig har gjentat sig, saa ser jeg altid for mig denne sal med disciplene rundt bordet, — de mange tiders mange disciple. Men øverst ved bordet staar der en tom plads, den plads hvorfra vor Herre Jesus reiste sig og gik bort. Den plads skal staa tom indtil han kommer igjen. Det var hans ønske, at den skulde gjøre det. «Til hans ihukommelse!»

Farvel skulde han si dem den aften. Tom skulde pladsen nu staa. Men som han hadde lovet dem, at hvor to eller tre var forsamlet i hans navn, der vilde han være midt iblandt dem, saa vilde han ogsaa, at dette hans usynlige nærvær skulde ta form i et synlig billede. Han vilde erindres av dem som han stod der denne aften med brødet og bægeret i sin haand. Og derfor vilde han til bægeret og brødet knytte noget av uendelig blivende værd. Og saa rækker han dem brødet, han som staar ansigt til ansigt med sin hengivelse i døden, rækker dem det med de stille enkle ord: «*Dette er mit legeme, som hengives for Eder.*» Rækker dem bægeret med de ord: «*Denne kalk er den nye pakt i mit blod som udgydes for Eder.*» — Saaledes vilde han mindes, og naar han mindes saaledes, da vil han være personlig, levende til-

stede paa den plads, som synes tom, og hengi sig for os altid paany i den kjærlighet, som sætter livet til for sine venner.

Jeg vilde saa gjerne, at vi alle med aandens øie altid saa denne milde Herre Jesus Kristus, som er den usynlige husfader ved vor nadverdfest. At vi kunde opfange glansen av hans *blik paa os*. For da kan jeg ikke tro andet, end at vore smaa uenigheter om det metafysiske ved denne fest og dens midler, vilde blegne i lyset av hans kjærlighet. Derfor vil jeg iaften ikke komme ind paa dette metafysiske spørsmaal. Min mening derom har jeg sagt, i hvad jeg før har skrevet om nadverden. — Og enige er vi dog i dette, hvorledes vi end tænker, at Herren i nadverden hengir sig selv for os i kjærlighet.

Jeg har forsøkt i korte drag at tegne nadverdens væsen. Jeg vil spørre dernæst: *Hvad er nadverdens værdi?* Dens værdi først og fremst for kirken som helhet.

Mit svar paa dette spørsmaal er dette: Nadverden bevarer kristendommens umiddelbarhet som et personlig samfund med den levende Kristus. Den gjør os altid samtidige med ham og de han var sammen med i sit jordiske liv. Den hindrer kristendommen fra at bli en lære, en filosofi (ortodoks eller moderne) og gjør den altid paany til discipelforholdet til Mesteren. Og kun paa den maate faar kristendommen den evige livskraft, der altid paany kan møte de skiftende tider. Gjennem forholdet til ham, der lever sit liv under Guds evige forhold og er hævet uendelig høit over de systemer, der gulner og smuldrer hen. Derfor er det den kristne kirkes eneste livshaab i denne tid, der netop karakteriseres ved systemernes fald, dette, at vække nadverdlivet og den derigjennem givne berøring med den historiske og levende Kristus til bevisst utfoldelse. Hvor gjerne jeg vilde faa sagt det til Dem alle, saa det kunde gjøre det indtryk, jeg vet det fortjener: Spild ikke tiden med hadefuld teologisk strid, men væk den kristne menighets sans for Herrens aand og tale i den hellige nadverd. Saa skulde der fremblomstre en livsfrisk, kristen kirke, samlet om Herren og skikket til at møte den aand, som vel utrustet staar færdig til at fjerne vore barn fra Kristus.

Og som nadverden for kirken har den betydning at be-

vare oprindeligheten, saa for den enkelte. Der møter vi Herren, som han har tegnet sig selv, utilhyllet av al menneskelig spekulation. Der møter *vi* personlig *ham* personlig, i tidens og rummets forhold, og fornemmer hans røst til *os*. Og vi slutter os til denne kreds, der stadig har vokset, men som ad den historiske sammenhængs vei kan følges ned til salen i Markus mors hus hin aften i Jerusalem.

Men nadverden gir os ikke bare noget som enkeltpersoner, likesaalitt som vi *er* enkeltpersoner. Naar mand og hustru, forældre og barn, ven og ven knæler sammen ved bordet, da lyder der en forjættelse derover, en forjættelse om, at naar Herren engang drikker den ny vin med os i Guds rike, da skal vi ogsaa der sitte side om side ved bordet. Saa løftes vort venskap og vor kjærlighet op over det forkrænkeliges sfære ind i den evige verden, hvor al skilsmisse er ophævet, og al ufuldkommethet utslettet Vi lever i de helliges samfund, det samfund, der tror kjødets opstandelse og det evige liv.

Hvem skal saa gaa til alters? Der er efter min mening syndet saare i svaret paa dette spørsmaal. Og jeg er meget bange for, at det netop her lyder over os fra Herren: Ve Eder, I som har himmerikes nøkler! Dem, som vil gaa ind i himleues rike, formener I det.» Skulde jeg besvare dette spørsmaal ganske enkelt, vilde jeg gjøre det saaledes: *Den, som vilde ha søkt Jesus, om han hadde været synlig iblandt os, den skal ogsaa søke ham i den hellige nadverd.* Derfor vil jeg si til de unge og til alle dem, der staar ubestemte, søkende: Drages du av Jesu skikkelse, merker du at han alene har det evige livs ord, da søk ham i den hellige nadverd! Søk ham ubekymret av al dogmatisk tale om nadverdens væsen, om værdighet og uværdighet, uavhængig av menneskers dom om din kristendom! Drages du av ham, da er du værdig Da «gjør du forskjel paa Herrens legeme». Nærmere og nærmere ham skal vi da komme, bedre og bedre skal vi se ham, og naar vi engang møter hans ansigt paa den anden side, da skal det ikke være den ukjendte dommers, men den milde Herres, som vi ante om søndagen ved vor nadverdgudstjeneste saa mangen gang. Saa skal vi vokse vort selvstændige kristenlivs vekst under hans aasyn, og overfor dem der dømmer os

kan vi rolig og uten al bitterhet si: Iøvrig agter jeg det for lite at dømmes av Eder eller av nogen menneskelig ret. Men den, som dømmer mig, er Herren.

Hvad skal vi saa si om vore unges forhold til nadverden? Det vil, av hvad jeg har sagt, fremgaa, hvad jeg mener derom. Netop de unge er vel skikket til at slutte sig til kredsen ved bordet omkring denne Herre, der er alt menneskelig ideal i levende form og dertil saa mild og barmhjertig. Netop de unge skal vi søke at faa til at se Herrens usynlige skikkelse ved alterbordet og følge dette syns dragende magt. Derfor skal vi først og fremst ikke skræmme dem. Og dernæst skal vi fjerne fra nadverdbordet dette præg av noget exceptionelt, noget uvant som hefter derved. *Den kristne selvfølgelighet burde hvile over det.*

Men for at opnaa det, bør først og fremst vi ældre kristne gaa flittig og gjerne til Herrens bord og dvæle ved denne Herrens sidste vilje i vor tanke, vor følelse og, naar det er beleilig, i vor tale. Vi gaar sjelden til alters, vi gjør det, fordi kristendommen og Kristus, med al vor tale derom, dog har saa meget uvirkelig over sig for os. Jeg vet vel, at kirkelig skik i denne henseende er vanskelig at bryte. Selve bruddet med den virker som en disharmoni, der kan forstyrre andagten. Men saa er der én ting vi kan gjøre: *Vi kan overvære kirkens altergang* og derved ialfald delta i et av nadverdens momenter: Herrens ihukommelse, saaledes som han har villet den i nadverdens form. Det vilde være godt at se en kirke fuld av kristne mennesker, der i andagt samledes i tanken om «det uskyldige Guds lam», mens deres medkristne gik til alters. Og jeg synes det vidner om liten virkeligbevissthet om at Herren netop nu paa en egen maate er iblandt os, naar kirken tømmes, saasnart nadverden begynder. Jeg tror ogsaa, at menigheten skulde sande, at der fulgte velsignelse med en saadan stille ukentlig andagtsstund til Jesu ihukommelse i tilknytning til nadverden, at *det* ikke bare er tom form.

Hvis vi ældre gjør dette, selv gaar ofte til alters og i andagt bivaaner nadverden, da vil vore barn forstaa, at dette maaltid for os, deres forældre, var en rigdomskilde, og de vil

bevare dette indtryk, og om vor Herres Jesu aand beholder sin magt over dem, selv drages derhen.

Den første betingelse for, at vore unge skal kunne drages mot nadverden er den, at de lever og vokser op i en kristen menighet, der som helhet er grepet og gjennemtrængt av nadverdens idé. Her ligger der for os et ansvar overfor den gave, Herren har skjænket os i sin nadverd, et ansvar, der strækker sig langt ut over vort personlige kristenliv og ind i den kommende slegts kristelige livsmuligheter.

Der er imidlertid ogsaa andre momenter, som man bør ta hensyn til, og jeg skal i det følgende fremstille mit syn paa disse:

Nadverden skjænker os alle det samme. Den skjænker os *det personlige møte med Herren i en av hans egen vilje særpræget form.* Men likesom Herren under sin dennesidige tilværelse mødte de forskjellige individer med de vekslende avskygninger i sin egen individualitet, saaledes gjør han det ogsaa i den hellige nadverd. Det gjælder derfor for den kristne kirke paa den ene side at forstaa, hvad der særpræger den ungdommelige individualitet, og paa den anden side overfor ungdommen at utvælge de nadverdmomenter, — de specielle sider ved nadverdens tankeindhold, der kan gripe den unge. Utvælge dem og fremhæve dem. Sætte dem i aandelig relief i forhold til andre i saa henseende mindre velskikkede momenter.

Skulde jeg nu nævne enkelte ting, der i kristelig henseende særpræger vore unge overfor os ældre, er det første punkt dette: De unge har gjennemgaaende en sterk og umiddelbar livsglæde og dermed sammenhængende en sterk og ensidig fornemmelse av den dennesidige tilværelses realitet. Der fremkommer herved en viss følelse av fjernhet og nedsat virkelighetsbevissthet overfor det, som hører det religiøse liv til. Og denne nedsatte virkelighetsbevissthet blir endnu mer fremtrædende, naar det religiøse liv væsentlig tegnes for dem som bestaaende i en række vel utformede indre oplevelser, der er mer eller mindre skematisk fremstillet i deres religionslæreboker og under undervisningen i det hele. Den unge staar overfor kristendommen og alt dette med Kristus og

Gud, som overfor noget, andre har talt om, men hvis virkelighet han ikke kan gripe i samme grad og paa samme maate, som han griper og tilegner sig det ham omgivende liv iøvrig. Specielt tror jeg det vil falde ham vanskelig overhodet at faa *begyndt* paa en positiv tilslutning til det hele.

Netop her, netop overfor denne trang til at faa et positivt, paaviselig og ukunstlet tilknytningspunkt, der ikke bare en aandelig oplevelse, men har, om jeg maa bruke det uttryk, et historisk legeme, som man kan ta og føle paa, netop her kommer nadverden til hjælp. Den gaar som den historiske sammenhængs røde traad tilbake gjennem aarhundrederne til den aften, da Jesu sidste gang stod blandt sine venner. Er ikke det en mægtig og merkelig tanke, at dette maaltid, der med sit enkle indhold stille og ubemerket holdtes i en sal i Jerusalem for 1900 aar siden, det har gaat sin gang, altid like livskraftig gjennem tiderne, mens saa mange geniale aanders tankespind smuldrer og kun har historisk interesse som aandelige antikviteter? Er ikke det noget, der kan gripe vort sind, at rundt dette bord har de flokket sig i hundreder av aar, først de 11 første, saa deres personlige disciples og saa videre fremover alle de store og alle de smaa? Skulde det ikke kunde drage den mottagelige unge til ogsaa selv at ta plads i denne kreds om bordet, og faa regne sig blandt Mesterens disciples, der ihukommer ham i hele hans aabenbarelse, men mest saaledes, som han var den sidste aften, da han stod rede til under den største sjælelige kval at ofre sit liv for os alle.

Lad dem faa sætte sig ned, lad dem faa være disciples og ha disciplenes ret til at være med ved disciplenes fest, selv om de kun kan gripe det ene, historisk utvilsomme: Til Mesterens ihukommelse! Litt efter litt skal hans nærværende skikkelse ta form for dem, og de skal faa troens oplevelse av nadverdens dype indhold, av *kristusnærværelsens mysterium*.

En anden side ved den unges individualitet synes mig at være den, at hans sind staar aapent for de idéelle impulser, mens den hos os ældre sterkere fremtrædende følelse av det ondes magt i os selv og i verden er ham mer fremmed. For os blir det i nadverdens møte med Herren saa sterkt fremtrædende, at han kommer til os med sin tilgivende kjærlig-

het, med syndernes forladelse, og at det har kostet ham den blodige død at kunne komme saaledes. Den unge vil vanskelig kunne se dette paa den maate. Den indre nødvendighet i korsets tildragelse vil være tilsløret for ham. Derfor skal det efter min mening være den kirkelige pædagogiks sak overfor den unges forberedelse til altergang, at peke hen paa de andre sider ved nadverdens Kristusskikkelse: Den sterke, av sandhet lysende skikkelse, der forener alt menneskelig ophøiet med det zarteste vennesind for den enkleste menneskesjæl, denne skikkelse, der med døden for øie og forræderen ved sin side stille og inderlig til sit sidste aandedrag kun tænker paa dette: at sætte alting til for sine venner. Denne skikkelse skal man vise dem og la dem høre hans milde stemme: «*I er mine venner, dersom I gjør, hvad jeg byder Eder. Og dette er mit bud, at I skal elske hverandre.*» Og som jeg ovenfor sagde om opfattelsen av nærværelsens mysterium, at erkjendelsen derav vokser frem litt efter litt, saaledes vil det ogsaa gaa med forstaaelsen av korsets nødvendighet. — Ak, hvor snart vil de erfare, at det nok er smaat med det venskaps indre forpligtelse fra vor side, dette at vi skal elske hverandre, dette hans eneste venskaps bud! Hvor snart vil de lære af drikke bægeret, den nye pagts bæger i hans blod til *sine* synders forladelse!

Jeg staar ved avslutningen av hvad jeg har at si Dem. Der er kun én ting tilbake. Det er dette *at lette og lede de unges første skridt til Herrens bord.* Det er derfor jeg vil ha en særlig konfirmationsaltergang, hvor forældre med sine barn møtes til den fælles handling. Der er styrke i samfølelsen. Der skal mot til at staa alene. Det mot og den aandelige beslutsomhet, som skal til for at gjøre det første skridt til Herrens bord, det skal vi hjælpe de unge til at faa ved at la dem gaa sammen med sine jevnaldrende og ved at vi gaar sammen med dem alle. Personlig har jeg kun én gang gaat til en saadan konfirmationsaltergang sammen med en av mine. Den hører til mine bedste nadverdminder. Der er en egen glæde over det at gaa med de unge til Kristus.

Saa er jeg færdig. Det har været mig en trang at fremholde i den menighet, hvori jeg lever, værdien av og ansvaret

ved Herrens hellige nadverd, den kristne kirkes dyreste skat, det hvormed den efter min inderlige overbevisning vil staa eller falde, fordi Kristus bor i den fremfor i noget andet. Maatte det virke som det er ment: ikke til strid, men til ening! Maatte nadverden i denne tid, da vi *maa* strides om saa meget, vise sin enende kraft og samle os alle gamle og unge, saa vi kunde se realisationen av vor nadverdformanings ord, der hver søndag lyder til os: «Saa skulle I ogsaa tilsammen takke den almægtige Gud, vor Herres Jesu Kristi Fader, for saa stor en gave, elske hverandre av et rent hjerte og med hele den hellige kirke ha trøst og glæde i den Herre Kristus.»

Saa vil vi sammenfatte vor tak i en gammel salme av Bernhard av Clairvaux, den mand, der vel mer end nogen av kirkens store mænd, har levet og aandet i den hellige nadverd. Han hører sikkert til dem, med hvem Herren nu drikker den nye vin i Guds rike. Lad os høre hans ord med den ærbødighet, vi skylder en, der har fuldendt løpet:

Vor Herres Jesu mindefest
den høitid er, som glæder bedst;
thi hvor han kommes ret i hu,
lyslevende han er endnu.

Vær, Jesus, da mit liv, min lyst,
den skjulte perle i mit bryst!
Vær du min trøst, vær du min fred,
vær du mit lys, min salighed!

Et lys, som aldrig bliver slukt,
en blomst, som altid sætter frugt,
en videnskab, som Gud kun ved,
er livet i din kjærlighed.

Som Faderen saa ærer dig
hvert englekor i himmerig,
og som du elskes her paa jord,
av støv opelskes englekor.

Saa bryd da ud i fryderaab,
du gamle tro, du unge haab,
og du, som ei af alder ved,
du evig glade kjærlighed!

I Jesu navn syng Jesu pris
i ørken og i paradis,
alt hvad som tunge har og røst,
alt hvad som hjerte har i bryst!

Halleluja for Herrens bord
i himlen hist og her paa jord!
Halleluja, stig op, stig ned
for Jesus i al evighed!

ÆSTETISKE HVERDAGSSANDHETER.

Stiller én sig med ryggen mot solen, saa ligger landskapet foran én dødt, uten spil av lys og skygge. Naar én saa snur sig, saa én har solen paa tvers, da blir landskapet straks levende.

Dette billede gjælder for al literatur. Landskapet er livet, slik som det ligger i digterens erfaring og fantasi. Solen er den særegne idé som gir lys og faar landskapet til at forme sig ut. Men naade den digter som staar med ryggen mot sin idé og gransker sit stof uten spil av lys og skygge.

At digte er nemlig ikke det samme som at skrive avhandlinger. Kunst blir ikke til paa den maaten at man studerer et vist stof, noterer erfaringer og iagttagelser og gir problemet en direkte behandling. Hemmeligheten ved al kunst ligger i ordet: indirekte.

Jeg vil ta et let eksempel. La mig si jeg vil skildre et landskap, en norsk dal. Jeg kan beskrive det likefrem. Saan og saan er det, med fjeldene paa begge sider og elven i bunden og de spredte gaarde osv. i den kjendte stil; og den siden maa bli kjedelig og daarlig. Ingen forfatter kan føle glæde ved at gjøre den gamle naive historie om igjen, og ingen læser kan føle glæde ved at staa og glo rundt i et landskap av slike slitte papkulisser. Men sæt saa en kone som staar og stirrer gjennem et vindu paa den store gaarden eller i den vesle stuen. Og det hun stirrer efter, er f. eks. doktoren som kommer rundt svingen dybt nede, og hun synes hun kan høre bjelden hitop i den stille luft osv. Saa kan én faa fortalt at der ligger nogen dødssyk, uten at fortælle det. Saa kan én male landskapet likesom med det samme. Saa kan altsammen bli levende, og saa er læseren med.

Likedan med menneskeskildring. Snak side op og side ned om en mands karakter og utseende og handlinger, og han blir knapt mere levende end en træfigur. Men sæt ham op i

en situation, og se ham et sekund med hans kones øine, f. eks. skeptiske og overbærende øine, saa kan manden bli levende paa nogen linjer, ja med et par ord.

Jeg gaar videre. Jeg sætter at en mand skriver en bok, fordi han ikke kan la være (og det er næsten den eneste undskyldning i denne masseproduktionens tid). Der er en harme som verker i ham, han maa gi den luft, han maa skrike ut. Og han skriver en flammende tendensroman. Paa 300 sider prøver han at utrydde en samfundsløgn. Han skal faa prøve hvad det vil si at hugge i luften. Han lager jo selv de mennesker han siden slaar ihjel, og det er for let en seier at knuse papirhelte. Læseren blir koldere og koldere. Hvis heltene er laget efter levende model, saa kan jo forfatteren ofte glæde sig ved en skandalsucces Men en digterisk succes faar han først, naar han gaar til den indirekte metode. Han maa snu siden til den stygge samfundsløgn. La ham se paa nogen mennesker som knapt blir streifet av den, la ham tie om sin egentlige hensigt, la ham skjule sin mening mellem linjerne, la ham smile og ikke skjende, da kan han haabe at skape et kunstverk som er sandt og som beholder sin sandhet fra aar til aar.

Eksempler: Et dukkehjem, Det flager, Paa Guds veie, hvor tendensen i høi grad har skadet kunstverkets sandhet. Vi bør nu kunne høre hvor falsk tonen er i opgjøret i «Et dukkehjem», selv om vi rent historisk forstaar dette dramas vældige virkning, den gang det kom.

Hvad det først og fremst gjælder er at gi verket den dype livssandhet.

Det er derfor rigtig at en digter ikke skal være dommer. Han skal skildre uten fordomme, la det menneskelige frit utfolde sig i alle avskygninger. Dette er ikke det samme som at han lever hinsides godt og ondt. Det er bare et kunstnerisk spørsmaal. Heller ikke bør man tro at forfattere er ædle, fordi de uttaler ædle meninger eller omvendt.

I virkeligheten er der ikke noget som heter slet moral men god kunst. Overflatekunst er ikke god kunst; bare den kunst som staar i et alvorlig forhold til livet er god kunst. Den kan kjæmpe mot livet, den kan være søkende, tvilende, angstfuld, trodsig, ironisk. Men saasandt der er dyp livsfølelse,

i den, er det god og «moralsk» kunst, selv om den for et flygtig syn tar sig aldrig saa «negativ» ut.

For det er livsfølelse, det er sjælsrigdom som er forutsætningen for alle digteriske værdier. Det er aldrig det ydre stof som gir en bok værdi, det er den indre, personlige sandhet. Somme tider, naar der likesom er saa faa store bøker, kommer en mand og skriker: Nu er det forfald, nu trænges fornyelse, nu maa der skrives tendensbøker, nu maa der videnskap ind i poesien, nu maa de sociale problemer frem! — Som om litt populærvidenskap eller nogen draaper arbeiderblod kan frelse digtningen! Nei, det som ebber ut, er selve livsfølelsen, hjertet blir koldt, sjælen drømmer ikke mere. Indenfra maa fornyelsen komme. Hele samfundet utenom kan ikke gi mere end en tilskyndelse og en bunke uorden.

Dette kan paradoksalt formes slik: En stor digter skriver om en grøft, og den blir fuld av undere. En liten digter skriver om en verdensrevolution, og hans bok blir en graa lergrøft.

Man kan hverken lære eller lyve sig til talent. Der er endda en hemmelighet i kunst: Den kræver absolut sanddruhet! Saadan som man er, slik som man føler og sanser, maa man være i sin kunst, ellers er spillet tapt fra begyndelsen av. Bevars, én kan leve fett og godt paa at spille falsk, og én kan bedrage baade sig selv og sin samtid. Der er mange kjeltringer som anser sig selv for moralister, og forresten er det ogsaa tillatt for umusikalske mennesker at glæde sig over en lirekasse, saavist som det er et forholdsvis hæderlig erhverv at dreie paa den. Men da er man overhodet ikke med i problemet «kunst».

En uærlig kunstner er kanske — dypt set — den bedrøveligste skabning paa jorden. Hvis nogen forraader livet, saa er det ham. Han er en Judas som ustanselig sælger sig paany for nogen lumpne slanter, og hvis det er noget som skulde gjøre én mismodig over menneskene, saa er det at de saa villig kjøper Judas paany og paany.

Kravet paa sandhet, indre, personlig sandhet, bærer i sig kravet paa naturlighet. Ikke nogen ydre naturlighet, nogen fastslaat smak, men den naturlighet som springer frem av et menneskes særegenhet og oprindelighet.

F. eks. sproglig. Der er forfattere som skriver saa kunstig og broget som de bare er istand til. De gjør det med forsæt, de tror at slik skal godt sprog være. Selvfølgelig er godt sprog først og fremst naturlig sprog. Bare det som én kan si naar én taler naturlig har værd. Dette betyr igjen at det altid maa være følelsen som skaper det sproglige uttryk. Bak knot og kunstlethet gjemmer sig altid indre tomhet.

Naturlighet og originalitet er nemlig ikke motsatte begreber, slik som mange tror. At være original, er det nogen som tænker, det er at være forskjellig fra de andre. Og saa gjør de alleslags hop og spræl for at bli saa forskjellige som mulig, og de kommer længer og længer bort fra sig selv. Originalitet er ikke andet end at være sig selv i hel naturlighet, ganske usøkt. Men det er vanskelig nok, det er netop vanskeligheten. Og her kommer den store prøve for enhver kunstner: Har han noget at sætte ind, naar han simpelthen gir sig selv uten fusk og pral? Har han da ingen rigdom, saa har han tapt sit spil. Her gjælder ikke noget utenom.

En forfatter gir altsaa ikke noget originalt, fordi han byr et nyt stof. Men det nye stof, de uvante forhold og mennesker kan hjælpe ham til at utfolde sin originalitet, fordi det sætter hans fantasi i svingning.

Men ellers er der stof nok i hver liten stue, i samlivet mellem nogen faa mennesker. Den kunstneriske opgave er netop at skildre det store gjennem det smaa, det mangfoldige gjennem det enkle. Tænk bare paa de samfundsskildringer, Jonas Lie har git i sine borgerlige romaner. Kunsten er altid indirekte. Det vil igjen sige, den er et billede, et symbol.

Kunsten er et symbol paa livet, ikke nogen direkte gjengivelse av livet. Hver eneste bok, hvert digt skal være et symbol.

Hvorfor er det en skikkelse som «Ma» i «Familien paa Gilje» rører os saa sterkt? Fordi der bak hende staar en hær av kvinder med samme skjæbne. Her er igjen et symbol. Hvorfor er Frøding saa stor en lyriker? Hvert av hans digte virker som et symbol. Den kunst som forenkler og fortætter, den faar spændkraft. Men den som vil virke ved bredde og

masse blir tom. De fleste store samfunds- og miliøromaner er ulidelig kjedelige. Hos os har man længe strævet med at skrive en rigtig ægte Kristiania-roman, og der er endnu ikke kommet nogen værdifuld skildring. Hvorfor? Man har prøvet at gi en typisk skildring av forhold som ikke er fæstnet, av en by uten særpræg. Det er netop det typeløse som skulde skildres, og saa har man prøvet at finde typerne.

Den lov at kunsten bruker indirekte midler, gjælder uforkortet i al menneskeskildring. Enkeltmennesket er det rikeste og største stof for al kunst, og det burde være overflødig at sige at en dyp og sand skildring av to—tre menneskers liv har større kunstnerisk værdi end en stor, broget miliøroman. Men paa den anden side er det næsten galskap at skildre et enkelt menneske isolert. Miliøet maa være med som bakgrund, og samlivsmenneskene maa være med, fordi det jo netop er i sit forhold til omgivelserne at den enkelte skal vise sin særegenhet.

Og her kommer jeg til en eiendommelig foreteelse, som den literære kritik ikke altid forstaar at bedømme. I livet vil hvert menneske vise likesom en egen farve overfor enhver. Vi indstiller os likesom anderledes overfor enhver vi møter. Naar vi nu vil prøve menneskeskildringen i en bok, saa maa vi efterføle om de forskjellige mennesker ogsaa virker «rigtig» paa hverandre, om de utløser den rigtige stemmeklang og sindsstemning hos hverandre. Hvis der her er noget falsk, saa er menneskeskildringen usand og laget. For slikt kan ikke gjøres med aldrig saa meget klokskap Det er ikke mange skuespil som staar sig i denne prøve. Fortællingerne kommer lettere fra det, mest fordi én læser dem med større overbærenhet. Men det kan nok være tillatt at sige, at én sjelden finder den store kunst, originalitet og naturlighet, sjælelig rigdom og klar sansning.

Dette er bare nogen smaating som falder mig ind. Saavidt jeg kan forstaa, er det spørsmaal som ingen literaturelsker burde gaa forbi. En kan nyde kunst rent naivt, men én nyder dobbelt hvis én nyder med indsigt.

Alf Harbitz.

HVAD BYGGER VI VOR KRISTENTRO PAA?

Av cand. theol. *Henrik Seip.*

Hvorfor er vi kristne? — Der kunde være mangt og meget at si om det spørsmaal. Fra grunden av lar det sig selvsagt ikke behandle i en kort artikel. Momenter til svaret kan hentes baade fra historien, fra den ydre virkelighet vi lever oppe i, og fra vore egne behov som mennesker.

Men det inderste og egentlige motiv til at vi er kristne, er at søke i Jesu Kristi person. Jeg tror det i virkeligheten gjælder alle kristne at det egentlige motiv er at søke der. Jeg mener ikke at enhver *religiøs* livsanskuelse er grundlagt paa tilslutning til Jesus Kristus. Men vel tror jeg at det i længden vil bli umulig for et moderne menneske at anskue livet religiøst uten ved ham.

Og at den *kristne*, naar alt er prøvet, ikke har noget andet mulig grundlag for sin tro end Paulus's: «Jeg er grepet av Kristus Jesus» — det turde være temmelig klart og selvsagt.

Naar vi saa spør *hvad* det er ved Jesu person som saaledes har vundet ham vor tillid at vi kalder os med hans navn, og at det at høre ham til for os er ensbetydende med at leve i Guds rike, da tror jeg nok jeg tør vente almindelig tilslutning naar jeg sier: Det er *ikke* de undere som fortælles om ham. Saadanne undere fortælles ogsaa om andre, og de er, ogsaa naar det gjælder andre, saaledes bevidnet at der ikke er nogen anden grund til at forkaste deres historicitet end netop deres underbare natur. Men allikevel er det Jesus Kristus alene vi tilber. Ja, om vi med vore øine saa en mand gjøre de uforklarligste underkurer eller herske over naturens kræfter, om vi lærte at kjende fænomener hvis underfulde karakter det ikke kunde falde os ind at benegte — alt slikt vilde i og for sig være ganske og aldeles utilstrækkelig til at faa os til at vurdere undergjøreren religiøst slik som vi kristne

vurderer Kristus. Det vilde, alt efter vore forutsætninger, fremkalde forundring, forbauselse, skræk, beundring, begeistring, men religiøs tilbedelse neppe hos nogen eneste av nutidens mennesker i civiliserte land.

Og paa den anden side: hvor vanhjulpne vilde vi ikke været, om det var i herredømmet over naturens kræfter at Kristi egentlige storhet bestod. Vel kan sygdom og anden legemlig nød tit være meget tung for et menneske; men den egentlige menneskenød ligger dog ikke paa det punkt. Den ligger langt dypere. Og selv overfor den legemlige nød: vilde der egentlig — naar alt kommer til alt — være nogen stor og varig trøst i at vite at Gud i nogen faa, enkeltstaaende tilfælde griper ind og helbreder sygdom som efter naturens orden er uhelbredelig, stiller elementernes rasen, ja opvækker døde, som saa efter nogen aars forløp igjen skal ind i dødens mørke? — Maa ikke den kristne forsynstro, som utvilsomt er et betydningsfuldt led i det kristelige troes-indhold, tilsidst søke en anden og dypere begrundelse end den som er at finde i Jesu og hans disciplers undere?

Vi tør da ogsaa trygt gaa ut fra at det for den almindelige kristelige bevissthet ikke er paa disse omraader Jesu egentlige storhet ligger. Den hører hjemme paa det religiøse og etiske omraade.

Det er paa ingen maate min mening at jeg i de følgende linjer skulde kunne — om end bare tilnærmelsesvis — fremstille denne Jesu storhet. Den staar for mig som udefinérbar; en personlighet lar sig overhodet ikke uttømmende beskrive, langt mindre da *han*. Og er det i det hele umulig at redegjøre i ord for Jesu storhet, saa falder det umulige end mere i øinene naar opgaven stilles til en enkelt kristenslegt, endsi da til en enkelt kristen. Hver ny slegt dvæler særlig ved de sider av hans personlighets uendelige rigdom som den trænger, mens andre trær i bakgrunden. Saa ogsaa for de enkelte kristne. Han er altid den samme; men ingen eneste av os har endnu set ham «ansigt til ansigt», slik som han er.

La mig bare faa peke paa enkelte grundtræk av hans storhet.

Først fremstiller sig da for mig det faktum at centret for hans liv ganske umiddelbart og selvfølgelig var et andet

end centret for vort. Tør nogen av os, naar han forsøker at gaa tilbunds i sig selv, negte at centret for hans bestræbelser, ønsker, anstrengelser, for hans arbeide og liv i det hele, er ham selv —, og at han, om han er kommet langt, dog bare er i kamp for at flytte centret? — Læser vi derimot fremstillingerne av Jesu liv, blir det os umiddelbart klart at centret for ham var et andet. Det var Gud, hans himmelske fader, som hadde utsendt ham, og hvis gjerning han var sig bevisst at gjøre i alt. — Vel blev han ofte fristet til at lægge centret over i sig selv — som i ørkenen, som i Getsemane, og sikkert mange ganger ellers. Men ikke en eneste gang blev det virkelig forskjøvet. Det er os saa klart og indlysende at det i det hele ikke kan være gjenstand for tvil, det at han «elsket Herren sin Gud av alt sit hjerte og av al sin sjæl og av al sin hu».

Av denne kjærlighet avhænger i virkeligheten alt hvad der ellers kan siges om hans storhet, saa jeg for den saks skyld gjerne kunde stanse her. Med den hænger uløselig sammen hans kjærlighet til menneskene, som gjorde at han intet øieblik tænkte paa at spare sig selv, at han aldrig spurte hvad der gagnet ham selv mest, men gav hele sit liv hen i en ustanselig tjeneste. — Med den har ogsaa hans brændende, alt fortærende sandhetskjærlighet sin sammenhæng: han som fremfor andre var barneven, og som var fuld av medynk og mildhet mot samfundets utskud, som ikke oversaa den svakeste længsel efter et renere menneskeliv hos de dypt faldne, han kunde hvor han møtte selvgod usandhet, flamme op til taler som satte alle hensyn tilside, som ubønhørlig skar igjennem al den moralske flitterstas som *vi* lar os blende av, og som tilsidst bragte ham selv paa korset og tilsyneladende tilføiet hans sak et knusende og endelig nederlag.

Evangeliernes fremstilling gaar i en sum ut paa at vise hvorledes denne hans kjærlighet til Gud gjorde sig gjældende i hans livs konkrete situationer, hvorledes den var den seirende magt i hans liv, fra han som barn forsikret at han burde være «i sin faders hus», til han overgav sin aand i sin faders hænder. At gjøre Guds vilje var hans «mat», som det heter i Johs. 4. — Jeg tror at den som formaar at læse

evangelierne med friske øine, ikke vil kunne unddra sig dette indtryk.

Men et slikt personlighetsliv, helt og uten noget forbehold viet kjærlighetens tjeneste, det er uten nogen virkelig analogi blandt menneskene. Derfor strækker ingen av de betegnelser vi ellers bruker for menneskelig storhet, til, naar vi skal si hvad Jesus er. Et religiøst geni, et hellig menneske — det blir alt sammen for fattig. Han blir Guds enbaarne søn, ja vi kan ikke av frygt for at krænke en abstrakt monoteismes grundsætninger, la os forhindre i at bruke det eneste uttryk som tilsidst strækker til: «Min Herre og min Gud.» For vi ber til ham, som vi ber til vor himmelske fader; vi tilber ham ogsaa. Men intet menneske kan vi bede til eller tilbede. For Jesu persons hemmelighet finder vi intet bedre uttryk end «*Gud*» — bare at vi ikke paa rationalistisk vis mener at vi dermed har forstaat og klargjort hvad vi mangler evnen til at forstaa og klargjøre, bare vi heller ikke mener at det vigtigste er at finde det rette *uttryk* for den rigdom vi har i ham, ikke denne rigdom selv: vissheten om at vi er Guds frie barn, som har «alle vore synders naadige forladelse», som i samfundet med ham har en kraftkilde vi daglig kan øse av, som har det evige livs haab. Dette har Jesus git os, og derved har han frelst os fra «synd og død og Satans rike».

Men hvilken rolle spiller saa Jesu opstandelse for vor tro paa ham, vor tilbedelse av ham? I én forstand er den os aldeles uundværlig, saaledes at alt det han er for os, blir til intet, dersom den ikke er. Dersom det sidste som kan siges om Jesus av Nasaret, er dette at han blev naglet til et kors og lagt i en grav — og saa var der ikke mere — da maa den stemning som aabenbart grep apostlene like efter langfredag, ogsaa gripe os, og bli varig hos os. Saa er hele vor tro bare vakre drømme; den «er forgjæves, og vi er endnu i vore synder» ɔ: ondskapen og egenkjærligheten og usandheten er tilværelsens sterkeste magter, og døden er det sidste for ethvert menneske. Vi har ingen frelser hverken fra synd eller død.

Bare dersom Jesus gik *gjennem* døden til et nyt liv i fuld realitet, har Gud gjennem virkelighetens egen tale erklært at den seier som egenkjærlighet og ondskap vandt paa

Golgata, bare var en tilsyneladende seier, og at døden *ikke* er det sidste.

Derfor er troen paa Jesu opstandelse ɔ: paa Jesu seier over døden, saa umistelig for os. Uten den vet jeg overhodet ikke hvad vi kristne skulde ha at leve paa.

Derimot har det ikke lykkes mig at faa tak i den umistelige værdi som det efter mange kristne menneskers mening skal ha at denne seier over døden antok den form at Jesu gravlagte legeme atter blev forenet med hans sjæl, at det «aandslegeme» hvormed han aabenbarte sig for disciplene, var en omdannelse av hans jordiske legeme[1]).

Man har hævdet at den tomme grav og den «legemlige opstandelse» er den eneste form hvori vi overhodet kan tænke os Jesu seier over døden, mens man indrømmer at denne seier dog er den realitet det egentlig gjælder at holde fast paa. Nu vil jeg ikke negte muligheten av at der *er* dem som trænger denne ydre form dersom de skal kunne holde fast paa den indre realitet. Det er godt mulig at jeg selv trænger den eller engang vil komme til at trænge den. Men noget helt andet er det at si til de mennesker som vet sig at eie realiteten, men som ikke har vundet den ad samme vei som en selv, at de tar feil og ikke eier hvad de mener sig at eie. Overfor en slik paastand maa det være den som lever i samfundet med den levende Jesus Kristus og kjender de kræfter som utgaar fra ham, tillatt at bruke Paulus's ord: for mig har det litet at si at dømmes av eder eller av en menneskelig domstol.

Jeg ser vel de store vanskeligheter som forkastelsen av beretningen om den tomme grav fører os op i. Størst er for mig den vanskelighet at en forkastelse av denne beretning synes at angripe de nytestamentlige vidners troværdighet temmelig sterkt; for den tomme grav er ret fyldig bevidnet i det Nye Testamente. Men naar der er mange som finder at den spænding som saaledes opstaar, ikke medfører uoverkommelige vanskeligheter, saa faar dog det helt bli deres egen

[1]) Doktor *Kristen Andersen* har belyst dette spørsmaal i en fortrinlig artikel i novemberheftet 1911 av «For Kirke og Kultur».

sak. Det spørsmaal som her foreligger, er ialfald av historisk, ikke av religiøs art.

Som ovenfor antydet finder jeg det ogsaa fuldt vel mulig at mange av os trænger at en aandsrealitet gir sig et kraftig uttryk ogsaa i den ydre virkelighet forat vi skal kunne tilegne os den som realitet. Og jeg finder intet umulig i den tanke at Gud er kommet denne trang imøte. Det vi kalder love, er dog vel bare uttryk for *vor* maate at opfatte sammenhængen mellem fænomenerne paa. Hvad er saa iveien for at tænke sig en sammenhæng av en høiere art?

Men noget helt andet er det at regne dem som ikke trænger den ydre manifestation, dem hvis tro er saa sterk at den ikke trænger nogen ydre hjælp, for kristne av ringere art, eller endog for ikke-kristne. — Naar slikt sker, synes det mig paa sin plads at minde om Paulus's ord i Romerbrevets 14de og 15de kapitel. Mon ikke begge de stridende partier vilde ha godt av at overveie hans formaninger der — til de sterke om ikke at foragte, til de svake om ikke at fordømme. Ogsaa i vore dages stridigheter gjælder ordene: «Hvem er du som dømmer en fremmed svend? Han staar eller falder for sin egen herre; dog, han skal bli staaende; ti Herren er mægtig til at holde ham oppe.»

SPIRITISME OG TRO.

Jeg skal med redaktionens tilladelse svare litt paa Berggrav-Jensens artikel om spiritismen i septemberheftet.

Først en forhaandsbemerkning.

Navnet spiritist har det tilfælles med alle navn paa «-ist» at det i og for sig litet sier om den samlede personlighet som derved presenteres. Et levende menneske er som regel for sammensat til at kunne karakteriseres ved en saa enkel formel selvom den rammer noget væsentlig — egenskaper og synsmaater som ikke rummes i formelen kan være like væsentlige og gi «-ismen» en individuel farve som navnet i sin rene almindelighet ikke kan uttrykke. Misvisningen økes yderligere derved at den populære opfatning av en «-isme» gjerne bunder i et bestemt utslag av aandsretningen, nemlig det alment bedst kjendte, som vanligvis ogsaa vil være det groveste.

Jeg kan ikke negte at jeg synes Berggrav-Jensen i sin kamp mot spiritismen vel meget søker støtte i den groveste opfatning av bevægelsen — og derved til gjengjæld *yder* denne opfatning en ubillig støtte — naar han fortrinsvis taler som om spiritistens religion bestod i at materialisere aander og samle paa fotografier av dem. Slik kan man til nød karakterisere det mest lavstaaende seance-publikums forhold til den evige verden. Men spiritismen har jo tilhængere av en helt anden type — mænd som en Myers og en Oliver Lodge f. eks. — og denslags folk rammer man ikke med saa grovt et sigte.

Hvad jeg vilde komme til er dette, at naar jeg tar til gjenmæle mot Berggrav-Jensens dom over spiritismen saa tænker jeg ikke at svare for andet end min egen spiritisme, saadan som den kommer tilorde i min bok «Livstro».

Egentlig er det ogsaa den Berggrav-Jensen mener at kjæmpe med. Selv kjender jeg rigtignok ikke min tankegang igjen i den karakteristik han gir av spiritismen. Men alle som læser hans artikel vil maatte tro det er mig han helt

igjennem sigter til i sit «opgjør» — jeg er den eneste han citerer til imøtegaaelse. I den korte anmeldelse av min bok i samme nummer — som ellers hovedsagelig omhandler bokens form — henviser han da ogsaa uttrykkelig til opgjøret som en kritik av argumentationen.

Da altsaa mit forsvar for spiritismen i formen maa bli et selvforsvar vil jeg helst ikke svare direkte paa de anker som indeholder en mere eller mindre personlig moralsk dom — som naar det sies at den tro jeg forkynder er en «platt kjøbmandsvare» man bare kan by folk som «har faat sin smak fordærvet», en indrømmelse til den aandelige «lathet» som altid regner «det letvinteste for det sandeste», uttryk for en brist paa personlig troesevne som gjør at man maa «tælle paa knappene» for at finde ut hvad man skal tro, og følgelig skifter tro med hver nyopdaget «knap», og meget andet av samme art. Til belysning av kritikens ret eller uret i disse henseender maa jeg faa lov bare at henvise til min «Livstro» selv.

Ser jeg nu paa den rent saglige del av kritiken saa finder jeg enkelte antagne motsætninger mellem mig og min kritiker som straks kan slettes av anklagelisten som blot og bart antagne. Saaledes er jeg *ganske enig* med Berggrav-Jensen naar han hævder at spiritismen ikke er tro (eller overtro) men viden. Den hører hjemme i den del av vort aandsliv som gransker og samler sig kundskaper om den verden vi lever i.

Derimot er jeg *uenig* med ham i hans *anden* hovedsats: at en paa videnskabelig vis indvundet kundskap om sjælens udødelighet og livet hinsides tilintetgjør troen og sætter den «kolde viden» isteden. Paa det punkt er jeg mer enig med *Paulus* som tænker sig at troen — likesaavel som haab og kjærlighet — «vedblir» selv i den fuldkomne erkjendelses verden og altsaa aldrig *kan* «avskaffes av viden. Den tro som bestaar i at anta for sandt noget jeg ikke kan bevise — *den* tro vil naturligvis bli avskaffet i det øieblik man faar syn for sagn. Men det er jo ikke *den* tro som er *livet* i troen, i moralsk og religiøs betydning. Den tro er jo netop hvad vi kalder en *død* tro — medmindre det kommer noget til som gjør den levende. Livet i troen er den praktiske holdning at jeg leder mit liv i *tillid* til den sandhet jeg har erkjendt paa

den ene eller den anden maate. Og denne livstillid — troen i den forstand — dør ikke av bevis for virkeligheten av det man tror paa.

Jeg er paa den anden side fuldstændig klar over at denne levende tro ikke *skapes* av beviset — likesaalitt som av nogen anden overbevisning om sandheten, hvor umiddelbar eller vovet den saa maatte være. Jeg vet da heller ikke at ha antydet noget slikt som at «alt blir godt bare slegten kan komme til at tro paa et evig liv».

Men overbevisning — av den ene eller anden art, ved bevis eller ved instinkt — er en nødvendig *betingelse* for troen i denne personlige og egentlige betydning. Man kan jo ikke — og bør saavist heller ikke — bygge sit liv paa værdier hvis virkelighet man ikke er overbevist om. Vi har set det i den materialistiske tid slegten netop har gjennemlevet: troeslivet døde ut av mangel paa overbevisning om virkeligheten av værdier som aand, udødelighet, Gud. Og hvad var det som røvet menneskene den overbevisning de før hadde? Som bekjendt videnskapen. Dens resultater syntes at fornegte troesinstinktets pek. Troesevnen var der jo — men den magtet ikke at hævde sig overfor videnskapen.

Nu er det sandt nok, som Berggrav-Jensen sier, at i den sidste tid har troesinstinktet igjen ytret sig med en magt som lover en ny troens tid. Dette er ganske vist ikke troesinstinktets skyld *alene* — ikke *bare* et vovestykke av det religiøse behov, paa trods av videnskapen. Videnskaben selv har ved at erkjende sin egen begrænsning levnet rum for troen paa en mulig verden utenom den videnskapen hittil har kartlagt. Men har videnskapen før undertrykt troen saa kan det hænde om igjen, i en ny videnskabelig stormagtsperiode — saalænge det ikke er blit videnskabelig erkjendt at troens verden hører virkeligheten til. Men er hin verden — som jeg tror — virkelig aapnet, omend bare paa gløt endnu, av den granskende videnskap selv, saa vil aandstroens gjennembrudd bli uimotstaaelig, dens seier *endelig* — den evige strid mellem tro og viden, som vekselvis har sinket dem begge, vil være i al hovedsak forbi for bestandig. *Derfor* er det jeg hilser den nye psykiske erkjendelse som noget av et evangelium — den gir *betingelser* for et aandens liv som al-

drig før. *Vet* vi endelig engang, paa videnskabelig vis, at vi lever naar vi dør saa vil vi ikke alment kunne komme til at tvile igjen og synke ned i lutter stoftro og jordiskhet. Og slipper vi for fremtiden at ofre noget av vor sjæleenergi paa troens *tanke*kampe saa frigjøres derved en kraft som hos de villige kan nyttes til en intensere hengivelse i troes*livet*. Derav venter jeg mig en blomstring for det religiøse liv som sætter frugt i ny og rik inspiration.

Dette er den virkelige tankegang i min bok — hvis jeg har formaaet at uttrykke min sande mening. Alt troesliv bunder i den umiddelbare troesevne, evnen til direkte vekselvirkning med den evige verden — den almene aabenbaringssans. Hvad vi eier i denne evne — *det* er hvad de spiritistiske foreteelser efter min tanke først og fremst beviser.

Min stilling til den umiddelbare troesevne er saaledes i principet ganske den samme som da jeg skrev «Ny grund» — bare at jeg nu tror at *vite* mere.

Det er denne viden Berggrav-Jensen ikke kan forlike sig med — den utsletter mysteriet og tilintetgjør dermed troen. Ikke desto mindre vil han at de spiritistiske fænomener denne viden bygger paa *skal* studeres videnskabelig — og forlanger tilmed at resultatet skal mottages «med samme sindsro enten det gaar i den ene eller anden retning».

Sæt altsaa at det som endelig resultat blev fastslaat at de tilsyneladende mest aandsprægede mediumsforeteelser intetsomhelst hadde med aandevirksomhet at gjøre. Naturligvis — vi maatte jo finde os i det. Men jeg bekjender at *jeg* kunde ikke ta det med den forlangte sindsro — hvis det med sindsro menes et bare teoretisk berørt sind. Jeg vilde maatte føle det, netop *det*, som et tapt slag for — troen. Ikke som om al religion dermed vilde være umuliggjort. Den religiøse sans vilde fremdeles kjæmpe for at holde det religiøse liv i hjerterne vedlike — og hjertets mystik er og blir kjernen i den religiøse tro. Men en ganske stor del av hvad vi har trodd paa som kristelig aabenbaring vil være dømt upaalidelig — ikke bare drømmeaabenbarelser og englebud og tildragelser som «forklarelsen paa bjerget» men likesaavel Jesu aabenbarelser for disciplene efter døden.

Sæt paa den anden side at det endelige resultat gav

spiritisterne ret i *sin* forklaring paa fænomenerne. Hvad man dermed *visste* om en aandens verden og et liv efter dette kunde man ikke godt *la være* at vite av hensyn til værdien av den selvanspændelse det koster at tro hvad man ikke kan bevise. Tvertimot vilde da for al fremtid sjælens udødelighet bli forkyndt fra alle prækestoler som et stykke videnskabelig *bevisst* tro.

Er det nu tænkelig at Berggrav-Jensen *da* vilde kunne ta med «sindsro» noget han *nu* dømmer som troesmord og karakteriserer som en materialisme saa meget farligere end den nys overvundne materialisme som en ulv i faareklær er farligere end det samme udyr i sit eget ærlige skind?

Det er ikke tænkelig — og han *bør* ikke kunne det — uten i kraft av en ændring i sin dom om saken.

Jeg stoler imidlertid paa at naar resultatet foreligger uimotsigelig — da om ikke før — vil han erfare at en viden som stadfæster troesevnens umiddelbare vidnesbyrd i sjælen er det mystiske troeslivs ven, ikke dets fiende — og indse at de alvorlige spiritisters værste «feil» er den at de hylder aandebudsteorien som forklaring paa visse kjendsgjerninger og ikke kan la være at glæde sig over den endelige frigjørelse fra materialismens aak som fænomerne efter deres mening indvarsler.

Det er langt fra mig at ville negte at spiritismen *kan* gjøre skade. Det er nok av mennesker som i kritikløshet og mangel paa sans for gudslivets inderste væsen sluker fænomerne raa og tror det er en gudsdyrkelse. Men det er da *menneskenes* skyld — det ligger ikke i *sakens* natur. Selv har jeg ingen trang til at importere troesopskrifter i forundringspakker fra et aandebyraa — har en mand som Berggrav-Jensen virkelig kunnet opfatte mig slik saa er jeg taknemlig for den anledning han gir mig til at rette misforstaaelsen. Hvad mediumsevnen har at skjænke vor erkjendelse i enkeltheter vil vise sig efterhvert som vi lærer at skjelne klart mellem virkelige, paalidelige aandebud og bud fra andre kilder. Foreløbig er den eneste forsvarlige holdning overfor hver enkelt meddelelse den kritisk-granskende.

Men la os ogsaa slaa fast at mulighet for misbruk ikke bør hindre den rette bruk av en sandhet.

Man kan ha sin egen mening om hvad de spiritistiske fænomener rettelig betyr — og jeg skal ikke opta pladsen med forsøk paa at forsvare selve den teori om kjendsgjerningerne som jeg hylder. Men *hvis* denne teori er rigtig saa har spiritismen ogsaa et erend ogsaa til de troendes tankeliv — og særskilt til de troesvillige tvileres. Og da teorien ialfald *kan* være rigtig saa bør vi vogte os for ved forhaandsdom at stænge den mulige nye erkjendelse veien til menneskenes sind. Vi bør ha lært litt ikke bare av videnskapens overgrep men ogsaa av de sunde seiere den har vundet paa omraader der troen før hersket alene. Gang paa gang har en ny videnskabelig erkjendelse været forkjætret som uforenelig med troen — og gang paa gang har troen optat i sig den nye viden uten at lide det skibbrud man spaadde den. Har troen kunnet opta i sig evolutionslæren, som til en begyndelse syntes at sætte Gud ut av spillet, saa bør den ogsaa kunne taale en videnskabelig erkjendelse som tydelig gaar i dens favør. Den taaler i virkeligheten *al* sand erkjendelse, alt mulig bevis, uten derved at bli noget andet end tro, mystik — dens mystiske værd ligger nemlig, som før sagt, ikke i tankens men i hjertelivets mysterium.

Jeg mener ganske vist — hvad jeg uttrykkelig har gjort opmerksom paa i «Livstro» som en lærdom spiritismen gir os idet den bekræfter den umiddelbare troesevnes vidnesbyrd — at det er større skade, om galt skal være, ved at gaa troeserkjendelsen for nær end at gaa videnskapen for nær. Men skade er det ogsaa at gaa videnskapen for nær, saavist som *al* sandhet er en aapenbaring av *hans* væsen som usynlig vidner i vor sjæl men endnu saa langtfra er grepet av os i al sin fylde at vi meget mere maa tænke at vi bare har fanget ind de første straaler av hans herlighet og kan vente os evig nyt saalænge vi er vaakne for lyset han tænder.

Vaakne, altid vaakne, mot løgn, for sandhet! — faar *det* være vort løsen, det vi følger uten fordom og uten prut hvor det saa synes at bære hen, saa vet jeg at alt bare fører «nærmere Gud».

I denne tillid hører jeg «med sindsro» en Berggrav-Jensens varsku mot min «Livstro» — jeg vet det kommer fra en mand som ønsker at holde sit folk og sig selv vaaken. Det er begavet ungdom av denne type som skal erobre vort folk for det nye aandens rike jeg tror paa.

O. C. Breda.

VIDSYNTE KRITIKERE.

Et nordisk trekløver.

For et publikum, som bare læser de norske bokanmelderes præstationer, maa det være paafaldende, hvor specialistbegrænset deres domme om kunsten oftest er. Bøkene blir ikke sat ind i en større sammenhæng og set ut fra deres plads der. De faar gjælde som noget avsluttet i og for sig og bedømmes ut fra sine egne forutsætninger. Dette er rigtig nok, for saa vidt som dette ogsaa maa være med ved en indtrængen i boken. Men der blir noget løsrevet og rotløst ved kritiken, naar man ikke imellem gjør sig selv og publikum klar over de længere maal og de dypere sammenhænge. Naar *Sigurd Ibsen* siger, at det er forbausende, hvor liten føling de skjønlitterære forfattere later til at ha med moderne tilstande, da kunde dette gjerne siges ogsaa om litteraturens kritikere. Det er da nærmest aandslivets strømdrag de burde være bedre orientert i. Vor «filosofisk forraaede tidsalder» har git dem føling med adskillige «moderne tilstande», men de er nærsynte og kan ikke gi perspektiv til tilstandene.

Det har slaat mig, at Sverige og Danmark har litteraturkritikere med en ordentlig filosofisk utdannelse. Redaktøren av «Ugens Tilskuer», Danmarks mest skarpskodde blad, hr. magister *Harald Nielsen* har magisterkonferrens i *filosofi*. Han er ikke bare filolog eller selvlært litteratursmaker. Han har grundig maattet sætte sig ind i aandslivets art og historie. Det merkes da ogsaa i alt han skriver, at manden kjender perspektivets betydning for en dom. Det samme er tilfældet med hans kollega paa den anden side sundet, docent *Fredrik Böök* i Lund, litteraturanmelder til «Svenska Dagbladet» i Stockholm. Ogsaa hos ham vil man finde en videnskabelig utdannelse i filosofi. Han har derfor ogsaa i fuldt mon kunnet tilgodegjøre sig alt det friske og frie som filosofiske bevægelser har bragt frem i det sidste.

Man kan let forstaa, at slike mænd ikke har fundet sig nøid med bare at utfylde de knappe linjer et dagblad kan avse til litterære domme i de faa maaneder av aaret, da der holdes litterært skue. De har tydd til essayet. Harald Nielsen har desuten startet sit ukeskrift, som i art og indhold er enestaaende i Norden. Hans sidste essaysamling «En moderne reaktionær» har været omtalt her før. Böoks nyeste samling har titelen «*Studier och Ströftog* i dikten och historien» [1]).

At gjøre bekjendskap med Böök er som at føle en vaagnende tid paa pulsen. Man faar et bølgeslag, hvis kraft og fart overrasker og man kjender en varme som tidligere ikke var passabel for kritikere. Böök lar sig beta — han er som et barn saa henrevet og lykkelig. Og han bruker ikke superlative ord, som er paa lager i skuffen, men han fylder alle jevne ord med intensitet. Villig indrømmet, at han undertiden lar hodet være litt for meget tilbaketrædende for hjertet. Men det er da noget andet med slik blodfuld hengivenhet end med disse kalde tilgjorte «aarets bedste bok»-kritikere, som med alle sine kraftord virker blekt anemiske mot den vaarsevje som syter i den unge svenskes kar.

Böök er her ogsaa meget forskjellig fra Harald Nielsen og fra en nordmand, som ellers paa en maate kan omtales i samme forbindelse, *Sigurd Ibsen*, fordi begge disse er meget mer den isolerte intelligentses typer og — Sigurd Ibsen mest, Harald Nielsen mindre — savner den umiddelbarhet, som er den svenske docents styrke.

Men ellers er der meget likt mellem disse tre, at jeg vil stille dem sammen, for derved at forsterke det indtryk de alle tre gjør hver for sig: at alle som overhodet er orientert i tiden ser noget nyt sprænge sig vei. *Sigurd Ibsens* samling av betragtninger lover i saa henseende i sin titel «Udsyn og Indblik» meget mer end Böoks forsigtige «Studier och Ströftog», hvad der ikke forhindrer at indholdets og forfatternes værd i tilfælde staar i omvendt forhold til titelens pretentioner [2]).

[1]) Nordstedt & söners förlag, Stockholm, 304 sider, kr. 3,25.

[2]) Sigurd Ibsen: Udsyn og Indblik. Gyldendals forlag, 255 sider, kr. 13,80.

Ser vi først paa den stilling dette nordiske trekløver indtar *overfor religionen*, da merkes det straks, hvor forskjellige veier de gaar til sit fælles resultat. Hos Böök er det nærmest et livsinstinkt som taler. Hos Sigurd Ibsen er det kjølig observation som har bragt signalerne til at skifte. Harald Nielsen er den mer komplicerte, hans skarpe hjerne er forenet med en øvet virkelighetssans ogsaa for sjælelige værdier, og disse faktorer er det som sammen har stillet ham en garde overfor de baade logisk og sjælelig livsfattige rationalismens tropper.

Böök stiller en rikt utrustet og vidtfavnende agnostiker som Oscar Levertin op mot en utpræget religiøs tænker som Victor Rydberg og imøtegaar saa — til trods for at han beundrer og elsker Levertin — den opfatning, at av disse to var Rydberg den kortsynte. Forholdet var omvendt mener han. Levertin «fann endast den som obevekligt följde förnuftets kraf förtjena namnet tänkare i egentligaste mening. Att det i själfva verket är *känslan*, som väckar de djupaste livsproblem, och förnuftet, som sedan arbetar på att lösa dem, . . . det såg Levertin icke». Men paa dette vis maa mangelen paa følelse ogsaa bli en mangel paa kritisk klarhet og kan ikke — som det saa ofte sker — roses som hensynsløs sandhetskjærlighet. «Rydbergs brist paa hensynsløshet var helt enkelt kundskapsteoretisk kriticism, det var en obeveklig sanningskärlek af långt högre filosofisk dignitet än den materialistiska empirism, som Levertin omfattade». Böös kritik av Levertin rammer her de videste kredse: «Den rent naturvetenskapliga världsuppfattningens oerhörda förflackning hade han aldrig till fullo genomskådat . . . . Rent filosofiskt sedt stod han på den dogmatiska materialismens botten. Kants filosofiska insats, ur principiel synpunkt långt viktigare än den Mayer-Helmholtzska teorien om energiens bestånd och utveklingsläran, hade Levertin icke tillgodogjort sig, och det stora omslaget i den moderna filosofien, som för hvar dag framträder allt tydligare, stod han fullkomligt frammande för».

Hvad som saaledes for Böök er en mangel ved den kritiske sans, foraarsaket ved svækkede eller sløvede instinkter, ser Harald Nielsen som en halvhet i opfattelsen av det *virkelige*. Reak-

tionen — den moderne reaktion — vil derfor komme fra naturen, fra virkeligheten. «Den *gudforladte* udvikling er ogsaa en *naturforladt* udvikling». Derfor mener han, at det ikke blir *kirken* som aktivt kommer til at gjenerobre menneskenes bevissthet, men det blir den paa ny oplatte menneskebevissthet som av sig selv vil vende sig til livsmysteriets repræsentant.

«Kirken kommer aldrig til at lide en saadan skjæbne (som at gaa til grunde, fordi troen forsvinder fra livet). . . . Den vil opstaa i nye former og gjenvinde sin indflydelse, hver gang et udbrud av de *naturlige* kræfter har vækket sansen for de *overnaturlige* og gjort troen paa dem nødvendig, og den vil atter trænges tilbage, hver gang skorpen er blevet saa tyk, at i hvert fald de ikke alt for fintmerkende kan gaa paa den uden at ane de ubændige kræfter, der slumrer under den».

Man merker saaledes ogsaa hos Harald Nielsen, om end svakere end hos Böök, en personlig forbindelse med problemet, en ærlig erkjendelse av at selv en kritiker ogsaa er et objekt.

Sigurd Ibsen er derimot hævet over dette. Det klare og indgaaende, det behandsket fine og det tilsynelatende robust uforfærdede kan ikke blende os saa vi ikke merker savnet av det personlig grepne. Det klare egger os til at se klarhetens grænser, det indgaaende besnærer mer end det vækker gjenklang, det fine imponerer plebeieren i os men løfter os ikke, og overfor den uforfærdede tumlen med farlige ideer og skræmmende utsigter kan vi ikke glemme, at der gives salonsocialister som har millionæren i ryggen. I artikelen om arbeiderbevægelsen siger han: «Hvad fremtiden vil bringe imøtesees af de besiddende med uro, af de intellektuelle med interesse, men av arbeiderne med haabefuld forventning». Hverken «uro» eller «haabefuld forventning» findes hos Sigurd Ibsen, men netop den blaserte intellektuelle interesserthet. I hvad der end sker har han intet at forlise, intet at vinde. Mange vil da finde hans førerskap gjennem problemutstillingen dobbelt værdifuld. De intellektuelt interessertes familie er utbredt. Ibsen har forresten et mon foran de fleste i aapenhjertighet, naar han indrømmer, at denne megen skepsis og personlige ubundethet sætter ham selv og likesin-

dede ut av hele spillet, fordi «det i regelen er de troende, sjelden de tvilende, som kan haabe paa fremgang» (s. 141).

Man kan gjætte sig til hvordan en saadan natur maa se paa den religiøse nydannelse. Han har kun medlidende smil til hele den i universitetskredse endnu almindeligste livsanskuelse, den «troskyldige materialisme, som vil forklare alle foreteelser ud fra stoffet». «Naturen frembyder ikke længere det faste støttepunkt, den ansaaes for at yde». Grundlaget svigter! «Ved siden av den virkelighed, som giver sig til kjende, er der en anden virkelighed, hvis ansigt er dulgt for os . . . Ingen saakaldt sund fornuft, ingen fladbundet materialisme kan mere komme og fortælle os, at virkeligheden falder sammen med det man kan se og høre, kan tage og føle paa, kan maale og veie. Den ukjendte verden er lige saa virkelig som den vi er fortrolig med».

Men vil man nu slutte, at den «nye» halve verdens virkelighet maa fylde os med betagelse og presse alle evner frem, som kan hjælpe os til at erobre dens kræfter for vort liv — da siger den intellektuelt interesserte stop!, og holder sig fornemt tilbake. Det tyvende aarhundredes viden tyr uten blussel hen under den ubarmhjertige resignation: Vi maa nøie os med at konstatere denne verdens virkelighet Længere kan vi ikke komme. «Hvad *den* betyder for *os*, hvad *vi* betyder for *den*, kan man ikke udgrunde. Man maa derfor lade den ligge som praktisk ligegyldig».

Dog, her kommer der en indrømmelse: «Den som engang har draget konsekvensen av naturvidenskabens lære, *ham vil mysteriet vedbli at forfølge*». Men den, hvem mysteriet forfølger vil en gang maatte gjøre den erfaring, at intelligensen i dette løp trækker det korteste straa.

Man ser saaledes tydelig hos disse tre, hvorledes den som mest hævder visdommen for sig kommer til kort overfor livet i sidste omgang Men han gjør det ogsaa i grunden allerede naar talen er om de praktiske livsproblemer, som døgnet kjæmper om. De sunde instinkter er mer at lite paa end den alsidigste intelligens. Med intellektet kan man aldrig opdage nogen lov eller regel eller værdi i livet, som ikke atter ved intellektets hjælp kan forflygtiges og reduceres. Her er det typisk, Sigurd Ibsens stadige utbrudd: «Ja, hvorfor ikke?». Man

skulde vove at by de to andre en saa slap formel. Deres pen vilde slænge den over fra ungdomsblodet til det glidende lad-gaa-standpunkt, som har født vendingen. Et «hverdagsmandfolk» — hvad der hos Sigurd Ibsen ikke er anvendt til ros — vil gjøre motstand overfor søndagmandfolkets ovenfra-betragtning, som negligerer yrkesmomentet i et hvert virkelig liv. Man kan si, hvad man vil: søndagen er den syvende dag og ikke den første. Dens værdi er netop dette at der gaar 6 yrkesdage foran.

Men de 6 dage er i pakt med livsinstinkterne i deres mangfold, ikke med hviledagens intelligens alene. Det er de 6 dage som med pragmatismen kommer og kræver sin ret i filosofernes overlægninger.

Blandt disse hverdagsspørsmaal vælger vi den *erotiske litteratur* og ser hvorledes de tre kritikere reagerer overfor den.

Her er det atter Harald Nielsen som slaar den med virkelighetskravet. Erotikerne lar en eneste enkel side ved mennesket svulme op til en monstrøs uformelighet, «saa der ikke blir lys og luft tilovers for andre sider av det menneskelige». Han optrær freidig i en tid hvor alle paa moten beundrer D'Annunzio og erklærer, at «ud af hans bøker taler en aand, der har indsuget al overkulturens barbari, dens trang til at pirre de trættede sanser ved barokke overdrivelser, til at ophobe virkningen paa ett punkt, og endelig dens indgroede foragt for de magter: skjønhed og sandhed, med hvilke den lefler.»

Men dernæst gir den umiddelbare natursans ogsaa Harald Nielsen syn for *lovene*, *det indre system* i tilværelsen, som er glemt bort under jagten efter det ydre i nydelse og effekt. «Det er lovene man skal søge tilbage til. Ogsaa menneskeverdenen er kun en helhed i kraft af fælles aandelige love, og det egentlig «usædelige», perverse, værdiløse, eller hvad man vil kalde det, er i kunsten det lovløse, det usammenhængende, det meningsløse.» Saaledes slaar han realisterne med realiteten og naturalisterne med naturen. Harald Nielsen kræver faktorerne sat hver paa sin rette plads og git sit rette navn. «At udrede aarsagsammenhæng» er kritikerens opgave.

Fredrik Böök føier hertil de sunde instinkters krigssang overfor det utpint sansemonomane.

Han citerer glad Per Hallströms analyse av «den erotiske religion, som i vore dage prækes hos os og i utlandet,» hvor forf. ytrer, at man i al denne litteratur om kjærlighet forgjæves leter efter et forelsket menneske.» «I grunden er den erotiske emancipation forenet med en tilbakevenden til den primitive raahet: der er kommet kjøkkenlugt i parfumen, den ugenerte frihed tenderer mot drengestuens ubesværede kurtis». I sin omtale av «Kvindehjærter» ironiserer Böök over dette aandsaristokrati, som tror sig at være de mest frigjorte: «At føle sig som overmenneske fordi om man uten motstand følger den menneskeligste av alle drifter — se det er en moderne uhyrlighed, det er som om nogen skrøt av sin kraft, idet han motstandsløst underkastet sig tyngdeloven» (s. 204).

Den moderne litteraturs sanselighet blir i det hele saa unaturlig siger han. Og med det humør, som ret som det er kaster skjælmske solkast over denne ivrige rytters vei, fristes han da snarere til at sukke tilbake til «flydda dagars, i alt sit fördärf dock naivt naturliga sinnlighet!» Det mest fortærende ved moderne erotikere er dette, at de skal kaste et forlorent skin av ophøiet lidelse over sine simpelheter. I saa henseende finder Böök det symbolsk, at forfatterinden av «Kvindehjærter» ophøier sine personer i en aristokratisk og diplomatisk farvet miljø. «Man misstar sig ändå inte; bakom alla de franska glosorna och de distingerade allurerna igjenkänner man lätt nog den högre köpenhamnska bourgoisiliderligheten — med estetiskt förtecken.»

Men individualiteten — kunsten for kunstens egen skyld, — han glemmer jo ganske denne høieste lov? Ja, han underordner den helt under en anden: «Den anarkistiske individualisme indenfor erotiken hænger nøie sammen med en slags radikalisme, som man ofte kan træffe paa hos dannede personer: den naive forherligelse av *individets* bevissthet om godt og ondt, den tankeløse foragt for *samfundets* historiske retsbegrep.»

Parolen «Kunsten for kunstens egen skyld» henviser han til visse tider, da kunsten trænger at frigjøre sig fra konventionelle baand. Saa længe den uklare forvandlingsproces

da varer, vil kunsten forme sin ret til at faa gjære i fred som en teori om l'art pour l'art. «Men naar resultatet er naadd og brygget klares, da viser det sig, at de evige lover beholder sin gyldighet, om end i ny og kanske fordypet mening. I virkeligheten kan ingen litteraturhistoriker og kritiker praktisk fastholde l'art pour l'art-opfatningen. Man kan med den nok drive atelierkritik . . ., men historikeren og kritikeren maa sammenligne og *vurdere*.» (S. 13).

Saa snart *vurderingssynspunktet* kommer med, er l'art pour l'art færdig. Da kan man som Böök siger «ikke komme ut av artisteriets kaos uten at gripe til de intellektuelle og moralske love.»

Mange har nok lagt merke til, at ogsaa *Sigurd Ibsen* ved sidste nyaar protesterte mot den *«litterære erotik»*. I mangt falder hans syn sammen med de to unges, som her er fremstillet. Men naar man læser ham *efter* dem — hvor fattig og hvor litet betagende han virker! Han indser nok, at det er unaturlig overdrivelse med al denne erotiske overspændthet. Men han bedømmer det hele saa pas exclusivt intellektuelt, at han vist for mange skyter over maalet Han tviler sogar paa om instinkterne her ikke mest er en slags litterær affektation — erotiken spiller ingen egentlig rolle i livet. Den kan i høiden være «en pikante sauce, den fristende garniture!» Til dette vilde vore to andre venner formodentlig si: Han er av arten! Han understøtser med intelligens den opfatning som de andre praktiserer!

Mon der ikke i Sigurd Ibsens ræsonnement ligger skjult en svakhet netop fordi dets styrke er saa ensidig forstandens, ræsonnørens og har saa liten kontakt med den sunde og friske umiddelbarhet? Og mon om han er den eneste sedelighetstaler, som dette er tilfældet med?

Her er hovedforskjellen mellem de to unge og Ibsen, den sidste tilhører de færdige, de betragtende, de andre staar midt oppe i det og er med med liv sjæl. Den ene vil kriticere og belyse, opløse i faktorer og kanske til en cigar blæse enkelte ringer av profetiske salonutsyn prøvende op i luften De andre vil ogsaa kriticere, belyse — og deres intelligens har den fulde magt dertil — men de har en mening med det, de vil etsteds hen, de mener noget er *galt* og noget er *ret*.

Det viser sig paa to maater, at de paa det vis har et bedre tak paa virkeligheten end den blotte tænker. Først faar deres ræsonnement noget at styre efter, og dernæst faar de et mer aapent syn for meget som tænkeren ikke blir var, f. eks. i *historien*. Man kan se dette illustrert ved et par av de avhandlinger, hvor Sigurd Ibsen er fuldstændig svævende, fordi han bare filosoferer og ikke har noget fast som kan holde ham fra at gli med «Hvorfor ikke?» — strømmen. Bedst ser man det i de to avsnit, hvor barnebegrænsning og ægteskap omtales. Det er ikke saa, at han mangler syn for natur og instinkter En intelligent mand regner selvfølgelig ogsaa med dem. Men instinkter kan ikke forstaaes bare med forstand, man maa selv leve med i instinktet for at kunne bedømme det. Overfor ægteskapet falder — saavidt jeg kan se — Ibsen i den samme grav som Schopenhauer: de tar begge det groveste ved instinkterne, bøier sig for dette som virkelighetens lov og de blir — den ene pessimist, den anden agnostiker. At la «vor gaardhane» være typisk for det mandlige er i virkeligheten at undervurdere *det psykologiskes magt*. I stedet for at gnaale denne gamle grove lekse op igjen var det snarere en værdig opgave for en kronikør at sætte denne instinktside paa sin rette plads i forhold til det sjælelige. Dette gjælder endnu mer hans artikel om to-barn-systemet. Her er han helt utenfor al diskussion, naar han ikke tar det sjælelige med. Baade for de enkelte og for samfundet. Harald Nielsen betoner mange rent samfundsmæssige farer ved denne praksis, men intet er saa skjæbnesvangert, mener han, som det at man paa denne vei er i færd med at undergrave *den sjælelige marv:*

«En kultur, der skal reddes ved indskrænkning av børneavlen, er nemlig blot undgaaet een fare for at støde paa en anden endnu større. Overbefolkning er en tilstand, der kun rent ydre er unaturlig og ubekvem. Den rammer kun samfundet i periferien. Den skaber social nød; men den ødelægger ikke initiativet. Tværtimod, den driver til erobringer, tekniske, købmandsmæssige og militære.

En kunstig begrænsning av fødslernes antal rammer derimod samfundet i selve livsnerven. Overfladisk set vil alt kunne tage sig fortræffelig ut, men hemmeligt og paa mange

maader virker kræfterne til at ødelægge det samfund, der har været utro mod sit eget opholdende princip».

«Men de hemmeligste virkninger er maaske baade de sikreste og farligste. Den unaturlige, ufreidige og ufrodige kønsnydelse vil nemlig paa tusind stille maader øve sin ødelæggende indflydelse paa nationalkarakteren, den, hvoraf nationens skæbne til syvende og sidst bestemmes».

Der kan gnages paa marven uten at det endnu merkes paa yttersiden.

«Ofte har saadanne dødsmerkede perioder et præg av blomstring, idet kunst og poesi — *det tænkte liv* —udfolder sig, hvor det virkelige viger, men det varer kun kort, kun saa længe som virkningerne fra en kraftigere og sundere fortid mærkes, fysisk og etisk. Derefter vil ogsaa dette aandsliv visne og i samme grad, som det tager til i mængde, tabe sin oprindelighed og kraft».

Hvem ser saa dypest — intelligensen eller instinktet?

En speciel liten omtale maa jeg tilslut gi Sigurd Ibsens benyttelse av historien. Der er ikke en kronik, hvor han ikke — og altid besnærende — underbygger sine synsmaater med historisk bevis. Men gjælder det behandlingen av instinkterne, at man maa leve i dem for at forstaa dem ret, saa gjælder det endnu mer historien, at man maa ha instinkterne i orden for at fatte ret deres utslag i historien og deres forbindelse med ligesindede i den forgangne tid. Her er Sigurd Ibsens mangel dobbelt følelig, fordi han selv mener, at der er noget som kan kaldes objektivt historisk bevis, noget hvor ens egen historiefilosofi ikke spiller en et puds. At filosofere over historien har han nemlig megen foragt for. Men kan man undgaa det? Er et menneske ikke i og for sig et begrænset filosoferende væsen? Har ikke Harald Nielsen ret, naar han om denne slags historiebevis siger, at «selv med den bedste vilje og de heldigste anlæg i retning af det fuldkommen aandløse, vil de ikke, naar de sysler med større eller mindre afsnit af historien kunne undgaa at anlægge synspunkter og opstille hypoteser, der intet har med exakt videnskab at gøre, men som er ren og skær «filosofi»».

Med disse sterke reservationer vil jeg anbefale Sigurd Ibsens bok til ansporende læsning for alle som vil være med

i debatten om fremskridtet. Den maa bare ikke forføre os til at bli intellektualister. Hans skarpe øie har opdaget nyt land i sigte, men han forstaar, at der skal yngre kræfter til at vove overgangen. Her synes jeg de to andre, Böök og Nielsen, er ganske anderledes gode speidere. De er færdige med det forgangne, med *Brandes*, som Harald Nielsen foragter, med «de exacta vetenskapernas groflinjade rationalism», og de aner i det ny en rikere dag for menneskene.

Eivind Berggrav-Jensen.

KULTUR OG KULTURPESSIMISME.

Av *Hanna Isaachsen.*

Der har vel aldrig været skrevet saa meget om «kultur» som i vore dage. Fra en kant tilbedes kulturen som en alt helbredende magt, fra en anden kant fordømmes den som kilden til al elendighet. Men — ingen siger hvad de mener med «kultur». De fleste taler, som om de mangfoldige kulturer kun var trin i en sammenhængende række, idet de helt overser den *typiske* forskjel mellem dem. Men vil man bedømme, hvorvidt kultur har en skadelig tilbakevirkning paa dem, der lever under den, maa man selvfølgelig kun holde sig til denne specielle kultur eller kulturtype. Og det er jo da selvsagt, at den kultur, hvis virkninger vi har interesse av at undersøke, det er den moderne vesteuropæiske kultur.

Jeg tror, jeg træffer saa nogenlunde den almindelige opfatning av, hvad «den moderne vesteuropæiske kultur» betegner, naar jeg bestemmer den som: de aandelige, religiøse, moralske, sociale (derunder indbefattet industrielle og tekniske) og politiske tilstande, hvori de mest utviklede europæiske folk (United States befolkning iberegnet) befinder sig.

Naar vi ser paa disse tilstande, kan vi vel alle være enige i, at der er mangfoldige ting, som er skadelige, likefrem undergravende for folkenes kraft. Men — hvad kulturpessimisterne overser — disse tilstande er ikke konstante, nødvendige kulturtilstande. Ti *vor* kultur befinder sig i en uavbrudt utvikling.

Er denne utviklings retning en fremskridtsretning, eller fører den til nedgang, til undergraven av kulturfolkenes kraft? Det er hovedspørsmaalet. Alle de mangfoldige tidens elendigheter er tegn paa vor kulturs mangler, men ikke nødvendigvis paa dens falske retning.

Imot den megen tale om kulturtilstandens elendigheter sammenlignet med «naturtilstandens» herlighet og «natur-

folkenes usvækkede livskraft» etc., vil jeg paastaa: I det store og hele, trods mange kunstigheter og naturstridigheter i detaljer, hvor vi endnu ikke har lært at forstaa og at adlyde naturen, er den store opadstigende hovedretning for vor moderne kulturelle stræben en stræben henimot det naturlige. Vel at merke det naturlige i betydning av lydighet mot hvad vi efterhvert erkjender som naturens «love». Lydighet mot disse «love» ogsaa saaledes, at vi underordner den lavere natur (den i almindelig forstand legemlige natur om os og i os) som tjenere for den høiere, den aandelige natur i os — under den intellektuelle, den aandelige, den ideale stræben, der melder sig som en naturdrift i os — i vor «hvite race».

Netop ved denne klart utpekede retning adskiller vor kultur sig fra alle andre kulturtyper.

Her kan kun bli plads til at nævne endnu ett særtræk ved vor kultur, dens sterke maalbevissthet og dermed sammenhængende fremskridtsmulighet

Bortset fra hvad der kan skyldes naturlige raceevner, er denne maalbevissthet i første række utviklet gjennem vor religion og gjennem vor videnskap: Kjernen i vor religions krav til os, befriet fra alle dogmatisk-teologiske svøp, er «stræb efter fuldkommenhet». Og i vor kultur er naturvidenskapen skapt, naturvidenskapen i allervideste forstand — og dermed er kravet om lydighet mot naturen vakt. Disse krav er det, der altid paany stimulerer fremskidtstrangen, maalbevissthetен.[1])

Vor kulturs maal vil jeg karaktericere som det: At lære naturen utenom os at kjende, den levende og den livløse, lære at kjende dens «kræfter» og de «love» efter hvilke disse kræfter virker,

At lære menneskene selv at kjende, lære at kjende naturen *i* os, den legemlige som den aandelige, med de love efter hvilke disse «naturkræfter» virker,

At lære at kjende de «naturlove», der virker i samlivet mellem menneskene, i samfundslivet,

[1]) Vor kulturs maalbevissthet begynder nu at utløse fremskridtstrang hos de farvede racer, der søker at tilegne sig vor kultur paa en fornuftig maate.

For at vi efterhvert kan anvende alle disse indvundne kundskaper til fordel for menneskenes egen fremgang paa alle de omraader menneskelivet omspænder, likesaavel paa de ideelle som paa de materielle omraader.

Igjennem dette maalbevisste arbeide er der skapt en agtelse for naturen og dens orden, som mer og mer driver os til at søke at vokse os sterke paa lydighet mot den, mot de fysiske som psykiske «naturlove».

Ut fra denne vor kulturs hovedretning maa vi se kulturfolkenes fremtid imøte, forsaavidt vi overhodet kan bedømme fremtiden. Likesaa sikkert som der findes mange nedbrytende kræfter i virksomhet i vore kulturforhold, likesaa sikkert findes der en intens stræben efter at bringe disse forhold i overensstemmelse med, hvad vi har erkjendt av naturens lærdomme. Ganske vist er denne erkjendelse endnu uhyre mangelfuld. Vi ser klart nok, at der er mægtige kræfter med i spillet baade ved et folkeslags opgang og forfald, om hvilke vi intet vet og overfor hvilke vi intet formaar. Men i dette stykke staar vi like med «naturfolkene», mens kundskaperne om naturen og den intense stræben efter lydighet mot disse kundskapers bud — det er kulturfolkenes *plus* i sammenligningen.

Jeg skal her kun ta for mig et par uttalelser om kulturens uheldige virkninger. De er saa temmelig vidtrækkende, at de igrunden indeslutter hovedankerne mot vor kultur.

«Es besteht ein innerer Widerspruch zwischen der organischen Züchtung und der kulturellen Entwicklung einer Rasse». Der bestaar en indre motsætning mellem den organiske «Züchtung» og den kulturelle utvikling hos en race.[1]) Av dette maa man slutte, at den organiske Züchtung, det vil her sige «den naturlige utvælgelses Züchtung», har friest spillerum i de saakaldte naturtilstande. Vi maa da ogsaa kunne slutte, at dens virkninger her viser sig paatageligst, viser sig i kraftig fremskridt, ialfald i rent fysiologisk retning.

Lad os derfor først se litt paa «naturfolkenes» «naturlige» levesæt og derav følgende kraftige fremskridt!

[1]) L. Woltmann, «Politische Anthropologie». - Et helt tilsvarende norsk ord for «Züchtung» har jeg forgjæves søkt — et ord, som uten at støte for grovt kan brukes om mennesker, har jeg ikke kunnet finde.

Rigtignok møter vi straks den hindring, at et virkelig «naturfolk», et folk i absolut primitiv tilstand, uten antydning til familieordning eller samfundsordning, uten andre redskaper end «de medfødte», uten anden rettesnor end instinkter — det findes ikke, saavidt man hittil kjender kloden. Kan man overhodet forestille sig et saadant folk? Endog om de lavest-staaende av de kjendte folkestammer sier moderne forskere, der bygger paa virkelighetsiagttagelser istedetfor paa fantasi-billeder, at man kun behøver at kaste et blik paa disse stammers kultureie for at overbevise sig om, at dette trods al nødtørftighet dog er resultatet av en meget lang erfaring og av et møisommelig arbeide.

Men kan vi ikke gaa til de absolute naturtilstande, saa maa vi ha ret til at slutte fra Woltmanns ovenanførte sætning, at de kraftigste virkninger av den naturlige utvælgelse vil vi finde der, hvor der ogsaa er mindst kulturutvikling at merke. Vi maa da vente at finde de kraftigste og mest motstands-dygtige folk blandt dem, som staar lavest i kultur, f. eks. buskmændene, veddaerne, botocuderne og australnegerne. Vi finder tvertimot legemlig smaa og svake, ofte rene dvergracer, der netop paa grund av sin svakhet er trængt tilbake av kraftigere folkestammer.

Men ialfald skulde man da vente, at de formerte sig uhyre sterkt — det maatte dog være naturlig, naar de skulde sitte inde med «den usvækkede livskraft», som vi kulturfolk skulde ha bøtet for at vinde kultur!

Men ogsaa i dette stykke staar de langt tilbake for de fleste kulturfolk. Hvorvidt dette skyldes deres svakere bygning — hvad der fra enkelte hold har været ment — eller det kun er et resultat av deres *mangelfulde kulturelle utvikling* er vel ikke let at avgjøre. Deres kvinder blir utslitte og sterile i en meget tidlig alder, sandsynligvis væsentlig paa grund av altfor tungt arbeide. De ernærer sig hovedsagelig ved jagt og fiskeri, og næringsmidlerne blir paa grund av deres primitive fangstredskaper og deres ringe utvikling i det hele saa utilstrækkelige — «beskytter ofte ikke engang mot den bitreste nød» — at dette baade direkte og indirekte faar indflydelse paa folketallets vekst. Paa grund av de trange kaar sørger de nemlig for at holde familiens tal lavt, for en

uhyggelig stor del ved barnemord, og den enorme barnedødelighet gjør resten, saa selv om der fødtes mange barn, vilde tilveksten neppe bli stor. Et par eksempler kan belyse virkeligheten i motsætning til overtroen om disse folks livskraft: I Californien siges kvinderne at være gamle og nedbrudte, naar de er 25—30 aar. For en indiansk kvinde er 4—5 barn en stor sjeldenhet. — Emin Pascha sier, at i Unyoro, i det indre Afrika, saa han aldrig en kvinde over 25 aar med smaabarn. Blandt fulaherne, ogsaa i Afrika, blir en kvinde sjelden mor efter hun er 20 aar. En negerinde i Sahara begynder at ældes av ydre allerede ved 16—17 aars alderen.[1]) Tilbakegang i folketal møter vi hos talrike farvede folk og det i en paafaldende grad. Barnemord foregaar efter en aldeles utrolig maalestok, selv blandt forholdsvis høit utviklede folkeslag. Blandt de australske folk nævnes der stammer, hvor mere end halvdelen av barnene dræptes, og «der fandtes neppe én gammel kvinde, som, naar man spurte hende, ikke vilde fortælle, at hun hadde dræpt to til fire av sine egne barn.» — Det unaturligste eksempel paa denne «naturfolks» behandling av barn — til støtte for den naturlige utvælgelse! — er dog, hvad der endnu synes at være skik paa Salomonøerne: næsten alle barn dræpes straks efter fødselen og saa kjøpes der igjen barn av fremmede stammer, «idet man sørger vel for, at de ikke blir kjøpt for unge.»

Som man kunde vente sig, gaar det særlig utover pikebarn. Blandt todafolket i Indien var det saaledes, helt ned i det 19de aarhundrede, kun tillatt at la én datter vokse op. Blandt khondstammerne blev pikebarn — ialfald indtil 1860-aarene — dræpt i den grad, at en datter kun fik leve, om hun var en kvindes første barn. De hadde landsbyer paa ca. 100 huse, hvor der ikke fandtes et eneste pikebarn.

Hvis man sammenligner dette træk med den «omhu», hvormed naturen selv beskytter hunkjønnet, ved beskyttelsesfarver, «mimicry» etc., trær denne utrydden av pikebarn endnu sterkere frem som eksempel paa de velsignede «natur-

[1]) Det blev tidligere altid fremholdt, at i de varmere strøk av jorden blev kvinderne meget tidligere fuldt utviklede end i koldere egne. Nyere undersøkelser stadfæster ikke dette.

folks» naturlighet — paa deres harmoni med den naturlige utvælgelses virken!

Den overordentlig store barnedødelighet blandt de lavere staaende folk er jo i sig selv et talende vidnesbyrd om «naturfolkenes» manglende forstaaelse av, hvorledes de skal skaffe sine barn sund og styrkende ernæring og pleie. Hvis virkelig alle disse barn, der dør tidlig, er saa svake, at deres død er en racehygienisk fordel, viser det en *svak* slegt.

Den naturlige utvælgelse kræver, at de kraftigste og bedst utstyrede individer kommer til at forplante sig tidligst og sterkest. Dette antages da uten videre at være tilfældet blandt «naturfolkene». Virkeligheten viser derimot ofte noget ganske andet. Ofte er de herskende regler for det sexuelle liv likefrem til skade. Og selv om enkelte stammer har en slags forstaaelse av dette, vover de ikke at rygge ved nedarvet skik. Der er mange folk, særlig kanske blandt øboerne i Stillehavet, hvor den mest løsslupne frihet er tillatt begge kjøn før egteskapet. Der er stammer, hvor en jomfru overhodet neppe kan bli gift.

Blandt australnegrene er der ofte en meget stor ærbødighet for de ældre. Som følge herav har gamle mænd forret til at utvælge sig de bedste, smukkeste og dygtigste unge kvinder, de unge mænd maa nøie sig med hvad de kan faa — hvad der ofte vil sige *ingen*. Hvor polygami hersker, har naturligvis høvdingerne førsteretten til at vælge, da blir det visselig ikke de bedste kvinder, der blir tilbake til de folkelige egteskaper. Der siges om fyrsten av Loango, at han skal ha 7000 hustruer — det er vel selv blandt afrikanske fyrster en sjeldenhet, men hundreder er neppe noget sjeldent tal for fyrsteharemernes kvinder.[1]) At dette ikke kan være til støtte for den naturlige utvælgelse er indlysende. Dertil kommer at kvinderne ofte er ufrugtbare, saa der selv blandt folket ikke sjelden er flere hustruer end barn. — Og der er likefrem mangel paa hustruer for kanske netop de yngste og friskeste mænd.

[1]) Ganske vist er ikke disse hustruer altid av samme folk, men ser man hen til det hele folkeslag — til racen, ikke bare til «nationen» — blir virkningen noget der gjælder racen.

Til alle disse ovennævnte hindringer for den naturlige utvælgelse — hindringer som der aldrig gjøres noget for at fjerne — kommer saa blodhevnens hellige plikt. Den virker klart nok ikke til gunst for «utvælgelsen». Hevnen indstilles ikke før den er fuldbyrdet, likegyldig om det gjælder en sterk eller svak person, om det gjælder én eller hundrede personer.

De spredte træk jeg her har nævnt, belyser «den organische Züchtung's» stilling paa de laveste kulturtrin. Til bedømmelse av folkeslags naturlige racehygiene er det helt bortkastet kraft og møie at bygge paa antagelser om deres samfunds- og livsforhold. Man faar gaa til moderne forskere og faa besked om de virkelige tilstande, naar man vil høste utbytte.

Jeg kan dog ikke slippe «naturfolkene» helt endnu, før jeg har set litt paa deres sundhetstilstand og motstandsdygtighet overfor forandringer i livsforhold. Jeg kan bare faa plads til nogen faa karakteristiske eksempler.

Det er forbløffende almindelig at møte den tro, at sygdom er et kulturprodukt, mens «naturfolk» altid er friske. Og likesaa forbløffende er troen paa disses sikre sunde instinkter. Beretninger fra virkeligheten styrker ikke denne tro. Jeg anfører et litet stykke fra tidsskriftet «Scientia» for oktober 1911: Dr. Dean C. Worster fortæller, at paa øen Mindaro blandt Philippinerne, der saa at sige aldrig har været besøkt av europæere, maatte han forbli i flere dage for at ta sig av de syke, som kom til ham i mængde. Og tilfælde av denne art er ikke sjeldne. Befolkningen av Mikir i Assam har i den senere tid avtat betydelig som følge av en slags tropisk feber «Kolajar». — Dr. Külz beretter, at kopper, dysenterie, spedalskhet, malaria, kolera, indvoldsorme og andre folkesygdomme er meget hyppige blandt de indfødte i Cameroon. Likesaa sier han, at enhver forandring av tilvante livsforhold blir straks skjæbnesvanger for dem. — Selv øienlidelser møtte Dr. W. R. Rivers ofte blandt de indfødte paa øerne i Torresstrædet. Ørelidelser forekommer derimot sjelden. — De nordamerikanske indianere, som har været litet paavirket av den europæiske civilisation, decimeres av tuberkulose. Dr. A. Hrdlicka fandt, at av de undersøkte familiegrupper var f. eks. blandt aglala-sioux-stammen kun 34 %, blandt hupa-stammen

kun 34,5 % fri for ethvert symptom paa tuberkulose. Lignende forhold viser flere stammer. — Saavidt efter «Scientia». — Dette viser *litt av*, hvor meget klarere man vilde kunne bedømme «naturfolkenes» herlige sundhetstilstande, om man byggede mere paa virkeligheten og mindre paa drømme.

En fortegnelse over de midler, det naturlige, av lægevidenskapen ufordærvede instinkt anvender til helbredelse og styrkelse, vilde neppe heller friste til «tilbakevenden»!

Saaledes er det at dræpe og spise kraftige barn en hygienisk foranstaltning blandt flere naturfolk.

Hos en stamme i Centralaustralien er det «en ikke ualmindelig skik, naar et barn er av svak helbred, da at dræpe et yngre, kraftig barn og saa føde det sykelige op med det sunde barns kjød, idet man tror, dette vil gi det svake det sterke barns styrke». — Mødre æter sine førstefødte for at bli sterke til senere fødsler. — Fra den naturlige utvælgelses synspunkt er det ogsaa værd at nævne, at hvor barn spises uten saadanne sundhetsformaal, der er det ikke det svake barn som utvælges, men netop det rigtig trivelige barn «is considered a sweet mouthful» og i morens fravær strækker en klubbe i et par kraftige næver det snart til jorden.

Jeg har med hensigt kun talt om den fysiologiske virkning, som man skulde ventet sig i forhold, hvor den organiske «Züchtung» hadde saa frit spillerum som antat. Men var det virkelig saa, at den organiske Züchtung, naturens sundhetspoliti, var saa meget virksommere i disse lavere forhold, maatte man vel ogsaa ha set noget utslag av den i særlig kraftige og virksomme intelligenser. Dette utslag har vi hittil ialfald ikke set noget til.

Vi har tvertimot gjentagende hørt, at forsøk paa at paatvinge saakaldte naturfolk europæisk kultur har endt med moralsk nedgang og fysiologisk utartning — slet ikke som der altid paastaaes bare fordi de har lært civilisationens laster at kjende, de fleste kjender laster nok fra før — men likefrem fordi deres psykiske kraft var for ringe til at bære kulturens anspændende arbeide. «Die Macht der Ideen scheitern an die organische Begrenztheit der Rasse».

Jeg antar alt dette oven anførte viser, at de saakaldte naturforhold, de lavest staaende folks forhold, ikke kan betegnes som dem, der er mest overensstemmende med naturens «love» for menneskenes kraftige utvikling.

I en ny artikel skal jeg se paa vore kulturforhold.

LITERATUR.

Stof til revolutionen i skolen.

Historie — nutid — fremtid.

Mon der ikke er samlet op stof nok til en revolution i skolen? Baade forældre og lærere og — særlig de ældre — elever gaar ladet med sprængstof. Der svirrer nye tanker, nye planer, der er vilje til at gjøre noget bedre ut av vore dyreste vekstaar. Men i opdragelsens historie har det aldrig været nok bare at ha projekter. En fabrik kan bygges av haandverkere efter en tegning. Men til at skape en ny skoleundervisning kræves der en *personlighet*. Der har været nok av projektmakere. Men først naar *manden* er kommet, da er det nye brutt igjennem.

Edv. Lehmann er tilstrækkelig belært av historien til at vite dette. Han imøtegaar derfor disse bemerkninger ved at begynde sin nye opdragerbok med et kapitel, som heter: *En mand, der har utført det.* Og det han har utført og som Lehmann ved bokens titel angir som program, det er at skape en skole, hvor der læres «**Opdragelse til arbeide**» [1]). Manden som har gjort det og som skal belære Europa om de nye linjer i skolepolitiken, det er negeren *Booker Washington*. Paa hans skole er princípet, det, at eleverne lærer tingene at kjende, idet de arbeider med dem, Legemets mange arbeidsorganer utvikles i *samarbeide* med hjernen, ikke slik at alt andet maa staa i stampe til hjernen er fuldproppet. Mennesket blir intelligent ved at arbeide paa en intelligent maate. Her staar vi ved den egentlige opgave, siger Lehmann, det

[1]) Boken er paa 166 sider, koster kr. 3,00 og er utkommet paa V. Pios forlag i Kjøbenhavn.

gjælder ikke blot menneskets *civilisering*, men menneskets *etisering*. «Den som vil kalde det gode frem i et menneske, han maa ha fat i hele mennesket og reise ham lem for lem: Hænder og tænder og hud og haar, øine og øren og hele hans omtanke, alle hans evner, hele hans sjæleliv.»

Et eksempel paa hvordan dette er gjennemført hos Booker er det naar denne f. eks. siger at mennesket bl. a. maa ha lært at være renslig, før han kan lære at være et forsæt tro og føre en tanke igjennem! Paa denne skole for negere lægges der langt mere vegt paa holdning og manerer end vi tør gjøre i de norske skoler.

Lehmann nøier sig selvfølgelig ikke med at falde i staver over den geniale neger, som «har utført det». Hans hensigt er først og fremst at faa de nordiske folk til at gjøre det efter. Hans bok er allerede oversat til svensk og har særlig i Syd-Sverige vakt stor interesse.

Naar man skal tænke paa at følge i Bookers spor, da er der tre ting som maa undersøkes nøie. Det er — i Lehmanns rækkefølge —: Menneskenaturens vidnesbyrd, historiens vidnesbyrd og om det *praktisk* lar sig gjøre. Man kan tænke sig, at disse vidneprov, naar Lehmann fører ordet, ikke er indviklede og kjedelige. Hans mangesidige interesser og moderne forstaaelse av baade kultur og natur gjør dette forhør høist spændende.

Som i enhver sund revolution er ikke det som her skal frem noget splinternyt, en indtrængen av ikke akklimatiserte teorier. Der kan snarere være tale om et gjennembrudd av modnede kræfter. Dette forstaar man ikke bare naar man gjør sig klar at barnenaturen er en *spørgernatur*, som vil ha svar paa det som blir spurt om og ikke paa noget andet. Men allersikrest føler man sig, naar historien kommer med i regnestykket. Denne faktor virker her avgjørende. Det er utvilsomt en utvikling og en utfyldning naar Lehmann ændrer den kjendte pædagogiske sats: intet er i *bevidstheten* som ikke først har været i *sanserne*, og isteden siger: intet er i bevidstheten som ikke først har været i *hænderne*. Med Lehmanns sans for folkelig point har denne noget pædagogiske façon ogsaa faat sit folkelige slagord: Ved al praktisk erfaring maa der *gripes* for at *begripes*.

Man forstaar let, hvad det er for specielle fag denne pædagogik maa begunstige. Det er tegning, gymnastik og sløid. Sløid især. Det er det typiske fag. Sløiden ikke som snekker-klatteri, men pædagogisk middel. Maalet for sløiden maa ikke være det *sælgelige*, men det *sjælelige!* Enhver pædagogisk vaaken sløidlærer vil her gi Lehmann ret. Det er utrolig hvor man lærer elevernes hele sind at kjende godt i sløiden. Hvor meget der kan læres for *karakteren* av dette haandverksfag, det vet bare de som har prøvet det. Naar denne erfaring blir almen, vil sløiden præge skolen mer, men ogsaa sløiden bli mer præget av *skolen*.

Hvad der i andre fag — «aandsfag» — kan gjøres, naar man ikke vil klistre kundskapsstøv paa tjærede hjerner, men opdra til haandens *og sjælens arbeide*, det er det vor pædagogiske opgave at finde ut. Fra humanismens latinregiment er vi kommet over i realfagenes styk-regiment, hvad der pædagogisk er en tvilsom fordel. Nu skulde der ske en organisk omsmeltning av alt stykgodset. At man er paa vei hos os viser f. eks. Sigurd Høsts foredrag om historieundervisningen.

Den overbevisende magt i historiens vidneprov kommer kanske ikke fuldt til sin ret i Lehmanns bok, fordi Lehmann bruker historien litt paa sin egen vis. Imidlertid har vi paa norsk en letlæst og instruktiv historisk fremstilling av skolens fremvekst i *Otto Andersens* bøker. De gir ikke en skematisk pædagogikens historie, hvorav man intet husker og intet lærer (som f. eks. i den bok vore seminarier bruker). Otto Andersen anvender i praksis den moderne forstaaelse av, at det er de enkelte karakteristiske billeder i en utvikling, vi kan fængsles av og som kan præge sig i vort minne. Hans oversigt er derfor «**Billeder av dannelsesarbeidets historie**». Der er hittil kommet to bind: I. Humanismen og reformationen, II. Den ældre realisme til filantropismen [1]).

[1]) Begge hos Aschehoug, første del paa 192 s., kr. 2,75, anden del 244 s., kr. 3,25. — Efter at dette er skrevet er ogsaa 3dje bind utkommet: Fra Rousseau til Frøbel. 240 sider, kr. 3,75. Den skal bli omtalt siden.

Det gjælder aabenbart at flest mulig interesserte faar den historiske ballast ombord, naar vi nu skal tænke paa en forandring i skolen, eller rettere: historisk indsigt maa hjælpe os til at det ikke bare blir en ny revolte men en fødsel av det som længter efter liv, et gjennembrudd av modnede kræfter. Til dette arbeide egner Otto Andersens bøker sig godt. Deres elegance er undertiden tungvindt og det er umulig at forbigaa deres sprog uten at ønske dets riksmaal mer korrekthet, men saa er til gjengjæld humanistens fordele der i rigt maal, fin, historisk dannelse og et lydhørt øre for aandssiden og personlighetssiden i utviklingsløpet.

Like saa meget jeg vilde ønske vor skoleforhandling utdypet ved historiske prospekter, like meget vilde jeg ønske den beriket ved utsyn til andre skoleretninger end netop «den lærde». Jeg synes ikke *folkehøiskolen* har faat befrugte vor norske pædagogik som den burte. De høie pædagoger har vist holdt den for simpel. Og litet har høiskolen ogsaa søkt rapport. Den har søkt til sine egne omraader og er blit rekrutert derfra. Jeg tror vi kunde faa en forandring i dette. Begge parter, baade de lærde og de folkelige vilde staa sig paa det. Det er et vigtig punkt for nydannelsen i vor skoleoplæring.

Men saa maa ialfald *nogen* lære folkehøiskolen at kjende. Der er utkommet to tjenlige bøker til dette. Den ene er paa norsk reformlandsmaal (d. v. s. maal avændret i østlandsk retning), den anden er tysk, oversat til dansk. *Rasmus Stauri*: **Folkehøgskulen** i Norge, Danmark, Sverige og Finland vil være et «folkskrift» [1]). Dette er et bevis paa, at forfatteren ikke forstaar sit arbeides art. Det mangler netop den friske futt, som høiskolen har vundet folket med. Det har isteden de gode fakta — og en uendelighet av lange citater. Derfor er boken netop ikke egnet som folkeskrift. Men desto mer egner den sig for dem som vil sætte sig ind i skolens historie, dens personel og dens økonomiske stilling. Til dette er citater og fotografier bedre end aandfulde vuer. En feil er det forresten, at ikke den rent pædagogiske side er utførligere behandlet.

[1]) Norlis forlag, 315 sider, kr. 4,50.

Men det man savner hos nordmanden faar man des fyldigere hos tyskeren. Han har den fordel at se det hele utenfra. Han er ikke parthaver i høiskolen. Han er ikke engang pædagog. Han er diplomat, landbruksattaché ved det tyske gesandtskap i Kjøbenhavn. Han heter *Hollmann* og bokens titel er: **Den danske folkehøiskole**[1]). En slik mand av det «høiere publikum» kan se med øine, som faar fat i det som interesserer ikke-fagfolk. Hans tankegang er frisk, greit er sproget og der er en varme over fremstillingen som river med. Og likevel har han faat plasert er række fakta fra historie og statistik. Danske høiskoleledere siger, at det er det bedste, det klareste og det varmeste, som er skrevet om Grundtvigs skolesyn. Men de tar en reservation: Han har set skolen som den burte være og kunde være. Slik som den er nu er billedet i lyseste laget. — Men det gjør den ikke mindre lærerik for os.

Med dette har jeg villet peke paa en del av det stof, som foreligger og som burte nyttes av alle, som vil være med paa utviklingen av landets skolevæsen.

E. B.-J.

En svensk prækensamling.

Anmeldt av sogneprest *Marcus Gjessing*, Stord.

Det er värmande ljus tiden behøver.
Av kalla ljus ha vi fått nog.

Disse ord læser jeg i en præken paa Alle helgens dag i hofprædikant Clemens Åhfeldt's *Predikningar, hållna i Stockholms Slottskapell.* (Stockholm, C. E Fritze, 1912).

Ordene er typiske for denne prækensamling og — som det synes — typiske for Clemens Åhfeldts hele prædikantvirksomhet. Jesu disciple skal være verdens lys — de *kristne* skal være det. Ikke lys, hvorfra der bare gaar intellektuelt eller utvortes moralsk skinnende straaler. Men lys, som varmer — den personlige kjærlighets lys. Lyset som varmer — det som tiden «behøver» — er den dypt personlige tilegnede

[1]) Gyldendalske forlag, 160 sider, kr. 3,00.

kristentro. Det er den kristendom som gjenspeiler Jesu sind — Jesu sind i vore sind — Jesu liv i vort liv.

Clemens Åhfeldts prækener har den samme grundtone som gaar igjennem al Jesu egen forkyndelse: Ikke enhver som sier til mig Herre, Herre, skal gaa ind i himmelriket, men den som gjør min fars vilje, som er i himmelen. «Kom ihåg — det skal vara rät linje mellan ditt inre och dina handlingar. Genom ditt yttre handlande skall man kunna skåda rakt in i din själ».

Sandelig — det er den præken, vor tid trænger. Ti med den følger den sande kjærlighets forkyndelse Og den sande kjærlighet, som springer av kjærligheten til Gud og den han utsendte, Jesus Kristus, bestaar i, at man er glad i menneskene som mennesker — at man søker at forstaa dem med al deres forskjelligartede tvil og søken, selv om det endnu kun er en forstandsmæssig søken — at man søker at trænge ind i deres forskjelligartede forutsætninger — i deres gjøren og laden av hvad art det end er.

Derfor lyder der fra Åhfeldts prækestol — saa «bekjendelsestro» han end synes at være — ingen haarde domsord, uten over skinhellighet og over de religiøse frasers mænd. Men fin, forstaaelsesfuld og kjærlighetsrik veiledning til den levende Kristus.

Det er den personlig gjennemarbeidede kristnes sande og herlige frisind, som præger Åhfeldts prædikantskikkelse. Det er det *varmende* lys — det som brænder med het og klar frostflamme. Derfor er der ogsaa magt og kraft i hans prækener. De glatter ikke over synden, som saa mangen mildhetens prædikant fristes til. Han blotlægger den — i det private liv, i det offentlige liv — i det politiske — i det religiose. Det er Jesu sind som mangler — det er Jesu sind, som maa ind i det altsammen. Dette er, om jeg saa maa si, fremtidens reformationstanke. Og Åhfeldt streifer ind i alle lag — i kunstens — i videnskapens — i socialismens — i rikdommens — — altid forstaaelsesfuld — altid praktisk — altip retfærdig dømmende — altid lys og forhaapningsfuld. Og som den interesserte lærer for unge har han sine sterke, klare, fængslende ord ogsaa til dem.

Ogsaa fra formens side er Ahfeldts prækener fortrinlige — fast bygget, sproglig fint gjennemarbeidede og dog naturlige og fri. Der er nok dem, som vil finde sproget noget vel blomstrende, noget poetisk høitliggende, noget for billedrikt. Men man skal huske, at prækenerne er holdt for en fint dannet og høit kultivert menighet. Og ogsaa det *varmende* lys kan spre skjønhetens straalende farvespil om sig.

Baade fra formens og fra indholdets side er Ahfeldts prækener i sandhet «for kirke og kultur».

En præken som den paa «Första böndagen» — *Våra gemensamma synder* — burde spres i særtryk ogsaa paa norsk!

Mattæus-Evangeliet, forklaret av *J. H. H. Brochmann.* **Markus-Evangeliet,** likesaa. (Bibelen med forklaringer. 5te del, I, Kr.a. Lutherstiftelsens forlag, 1910)

Brochmanns forklaring av Mattæus har allerede foreligget i over to aar og burde derfor været omtalt i dette tidsskrift for længe siden. Men vi trøster os med, at kommentarer hører til de verker som ikke har bare en øieblikkelig interesse, og at dette i særlig grad gjælder om et saa gediegent arbeide som Brochmanns kommentar til Mattæus, hvortil han nu ogsaa har føiet en tilsvarende til Markus.

Paa én maate er det skade, at Brochmanns forklaringer til evangelierne fremkommer som led i Lutherstiftelsens populære bibelverk; ti mange teologer fristes derved til at overse dem som noget der kan være godt nok for lægfolk, men intet har at si videnskabelig dannede bibellæsere. Nu er det sandt nok at disse bibelforklaringer nærmest er beregnet for lægfolket, og at de har opfyldt sin fornemste mission naar de kunde faa rigtig mange lægfolk i tale. Men likesom de fleste medarbeidere i Lutherstiftelsens bibelverk bygger paa et ganske solid videnskabelig grundlag, saa kan dette uten forkleinelse for andre ganske særlig siges om Brochmann; det er jo ogsaa bekjendt at han i sin tid utdannede sig som nytestamentlig exeget av fag, og man merker det paa hans evangelie-utlæggelse at han rigtig har arbeidet *con amore*, fordi han ikke bare for leiligheten streifet ind paa dette omraade, men ved

aarelange studier er blit hjemme der som faa. Derfor bør heller ikke teologiske bibellæsere forsmaa den veiledning som han byr os til bedre forstaaelse især av det første og i mange henseender fornemste av evangelierne.

Det er ganske vist de ting som den moderne teolog savner eller ikke finder tilstrækkelig behandlet i en bibelforklaring som Brochmanns; det ligger begrundet baade i forfatterens egne forutsætninger og i hensynet til den læsekreds som her først og fremst skulde tilgodesees. Og paa den anden side dvæler forklaringen kanske vel utførlig ved spørsmaal der mere interesserte en ældre tid end vor, som. f. eks hvem der menes med Jesu brødre. Men til gjengjæld hjælper Brochmann sine læsere til at holde den føling med den ældre kirkelige bibelutlæggelse som tilsidst er vel saa vigtig som den megen diskussion med de allernyeste fortolkere, som vi teologer har en svakhet for. Noget andet som er særlig værdifuldt just for teologisk-kritiske læsere, er den ædle forening av det *teoretiske* og det *praktiske* moment ved utlæggelsen som Brochmann har en særlig styrke i. Vor tids altid videregaaende arbeidsdeling har ført det med sig, at teologien mindre og mindre synes at bli en *scientia eminens practica*, som den efter de gamles opfatning skulde være. Den historiske og den opbyggelige skriftutlæggelse sondres mere og mere ut fra hinanden. Men saa uundgaaelig dette kan være, saa er det dog ikke bare til fordel for den virkelige forstaaelse av bibelen. Det lar sig neppe negte at meget av den moderne bibelfortolkning blir hængende ved ordene istedenfor at trænge ind til ordet, eller at den gir os en mere ydre end indre forstaaelse av meningen. Man kræver kanske i teorien at fortolkeren skal være kongenial med skriften, likesom man hævder at religios oplevelse og erfaring er grundvolden for religiøs erkjendelse, men man glemmer altfor ofte at gjøre alvor av denne teori i praksis. Og dog vil skriften tilsidst forstaaes ikke bare med hodet, men med hjertet; derfor tør nogen hver ha gjort den erfaring at det bedste lys blev kastet over en teksts mening, naar man behandlet den ikke bare teoretisk, men ogsaa praktisk-homiletisk. Ganske vist kan den praktiske utlæggelse let bli vilkaarlig, idet man stoler mere paa troens eller erfaringens analogi end paa

grammatik og historie; derfor maa den altid ha sit grundlag og sit korrektiv i disse hjælpemidler. Men naar dette er tilstede som hos Brochmann, føler man sig tryg, og glæder sig desto mere ved det overlys som hans homiletiske fordypelse i teksten kaster over utlæggelsen. Og har end hans prestegjerning ført ham bort fra den rent teoretiske bibelforskning, saa har den til gjengjæld git os ham tilbake som en desto bedre praktisk bibelfortolker.

Hvad nu Brochmanns Mattæus-kommentar angaar, lægger man først merke til den greie og indlysende maate hvorpaa han *inddeler* evangeliet. Nærværende anmelder er rigtignok tilbøielig til at tillægge det saklige inddelingsprincip en større betydning[1]). Dernæst er hans behandling av de enkelte avsnit, hvor han mest mulig samler de enkelte vers i grupper og utlægger parafrastisk, jevn og klar, ofte lykkelig pointert og rik paa sideblik saavel til bibelske som til kirkelige problemer. Om mange enkeltheter lar der sig naturligvis disputere, men her er ikke stedet til at opta en diskussion om disse. Særlig taknemlig maa man være for de utførlige *anmerkninger* («exkurser») B. har tilføiet om en række vigtige historiske og dogmatiske emner, hvorav skal fremhæves anmerkningerne om besættelsen, Kristi person, evig straf, Jesu dødsdag, nadverden, forsoningen, Jesu opstandelse, hans guddom, treenigheten og daaben. De gir alle uttryk for et konservativt teologisk standpunkt, men dog ikke for nogen blot og bar repristinationsteologi. Hvad besættelsen angaar, holder B. den med rette for det samme fænomen som vi betegner ved navnet sindssygdom, men han hævder at den lægevidenskabelige betragtning ikke utelukker den bibelske, hvorefter den sidste aarsak til sygdommen er av aandelig art. B.'s nadverdopfatning avviker forsaavidt fra den traditionel-lutherske som han avviser tanken paa det forklarede legeme og blod: «Kristus gir os sit for os *ofrede* legeme og blod i rene jordiske næringsmidler, saadanne som de hvorav hans legeme og blod var dannet». Han synes her at følge en impuls fra dr. *Horn*, som han ogsaa ellers viser sig paavirket av, navnlig i sin opfatning

[1]) Sml. mit skrift «Paulus und die evangelische Geschichte», Leipzig 1911.

av straffen og av forsoningen, hvor han søker at gjøre gjældende en mere «organisk» synsmaate end de gamle dogmatikeres «mekaniske». Men det forekommer os dog tvilsomt om B.'s hævdelse av stedfortrædelsen lar sig forene med hans sterke urgering av den naturlovmæssige betragtning, hvorefter synden bærer sin straf i sig selv, at «den paafører døden, fordi den er døden» (s. 133). Det historiske eksempel B. tar til utgangspunkt ved sin forklaring av forsoningen, kong Saleukos's behandling av sin søn, forutsætter dog at straffen ikke bare er av naturlig, men av positiv art, en paalagt bod, hvad man ogsaa religiøst maa fastholde. Man kan vel ogsaa ellers bemerke ujevnheter i B.'s teologiske forklaringer, grundet paa et sammenstøt mellem moderne og apologetiske synspunkter; men hovedindtrykket blir dog at det er lykkets ham i høi grad at forene sandt human og egte kirkelig tænkemaate i sit syn paa de bibelske problemer.

Brochmanns forklaring av *Markus-evangeliet* er ganske kort og forutsætter kjendskap til hans Mattæus-kommentar. Formodentlig kan vi snart ogsaa vente en forklaring av ham til Lukas-evangeliet. For disse gediegne arbeider fortjener forfatteren den norske kirkes varme tak, som ikke kan ydes ham i nogen bedre form end at forklaringerne blir flittig læst og nyttet baade av teologer og lægfolk. *Olaf Moe.*

Anmeldt av *Berggrav-Jensen:*

Jakob Knudsen: **Angst.** Fortælling. Gyldendals forlag. 313 sider. 5 kr.

Martin Luther — ingen ringere end reformatoren er det som i «Angst» biograferes i romanform av Jakob Knudsen. Den angst som i Luthers sterke sjælsliv fødte frigjørelsen fra autoritetsaaget, er saa at si det eneste boken handler om. Den gaar ikke længer end til klostertiden, da angsten blev overvundet. Dette var der i og for sig intet at si paa. Det kunde netop være bra om vi ræsonnerende lutheranere fik rigtig brændt ind i os slik som Jakob Knudsen kan gjøre det, at det var *angst* som fødte den bevægelse, der gav reformationen liv. Ikke overveielse, heller ikke oprør mot tryk, men indre sjælelig angst! Vi faar da ogsaa her en 300 siders erfaring om det nervesyke i Luthers skræk (— det

er et spørsmaal om det ikke i guttedagene skulde hete *skræk* istedenfor angst —), om dens ophav i fadertampen, dens næring ved ulykkelige hændelser og dens ytring i de latterligste smaating. Der blir gravet slik i denne skræk-redne gut, at det gaar rent fysisk ind i vor bevissthet.

Og som sagt: dette kunde være bra nok. Men for at faa en god roman ut av det, kræves der dramatisk *utvikling* av motivet. Denne utvikling mangler saa godt som helt, til side 200. Derfor blir der noget monotont over disse første to tredjeparter av fortællingen. Angsten kan varieres en tid og likevel holde vor opmerksomhet fangen. Men til sidst virker den dræpende som en fiks idé. Der kunde fra romanens synspunkt været bøtet paa dette ved at gi angstfænomenerne en bakgrund av kraftig sjælsliv, som hadde git de mørke linjer relief, og kunde gjort angsten mer levende uhyggelig og mindre nervøst monoman. Men dette vilde ikke været saa let at gjennemføre nogenlunde historisk korrekt.

En roman om angst kræver uvilkaarlig som sin avslutning enten en eksplosion i form av selvmord eller lignende eller ogsaa som den anden mulige utvei – og den er her den virkelige: angstens overvindelse og gjennembrudd til *tro*. Her skulde traadene føres sammen og floken redes ut. Vi skulde opleve vaaren, naar vi nu har været klemt i vor sjæl av de værste vinterfænomener. Men frigjørelsen blir avspist med nogen faa slutningssider. Hadde vi bare spart de 200 første sider til nu! Det historiske stof er desuten daarlig utnyttet her. Bibelens indflydelse under krisen er helt fortiet. Og den vilde da kunnet gi baade psykologisk og dramatisk gode momenter. Isteden faar vi det nu fremstillet som om vissheten vokser frem indenfra, litt efter litt. Men med skrækkens sygdom bak os spør vi: hvorfor *holder* vissheten denne gang mer end de andre, da skrækken atter fik jaget den paa dør? Skulde denne historisk tvilsomme skildring virket godt maatte den krævd meget omhyggeligere analyse og bredere fremstilling.

En række gode enkeltheter fra barneaar og skoleaar har Jakob Knudsen hentet i de to første hefter av et populært verk, som for tiden kommer ut i Danmark: Martin Luthers liv og hovedverker. Men fortællemaaten er i dette arbeide

noksaa uintelligent. Hvor ganske anderledes faar ikke Jakob Knudsen indblæst repliker og episoder friskt liv! Ved siden av angstens uhyggelige ensformighet er der mange smaatræk som saaledes prenter sig ind i en som noget oplevet. Naar det da dreier sig om en person, som vi i vort indre elsker som Luther, da er det ikke godt at negte, at boken blir en kjær trods alt.

Rektor Fasting: «**Jeg er saare angst**». Avskedstale i Holmestrand 2den juli 1912. Aschehougs forlag. 15 sider, 30 øre.

Som en bekræftelse paa at reformationens kildeoplevelse stadig paa ny bryter frem hos lutherske kristne kommer rektor Georg Fastings avskedstale til eleverne: «Jeg er saare angst». Det er menneskelivets angst og ansvar overfor det evige, Fasting søker hvile for. «De som slutter sin livsgjerning, de har grund til at gjøre som David: de vandrer ut til «Aravnas landeplads» og søker der fred og forsoning. De vil ønske, at ikke alt for mange har lidt ved deres mangler og feil. De vil haabe at en fuldkomnere tid maa oprinde over det sted, hvor de har virket».

«Ja, forfærdelige er ofte livets foreteelser og forfærdelig er livets ansvar, ikke mindst naar *selvanklagens* mørke skikkelse reiser sig mot os. Vi har da tidt grund til at sige med David: «Jeg er saare angst!»

«Men vort sidste ord vil være: la os falde i Herrens haand, ti hans barmhjertighet er stor.» —

— Dette er det nytestamentlige i gammeltestamentlig form. Det er reformationssindet.

A. Chr. Bang: **Den norske kirkes historie**. Gyldendals forlag. 1ste hefte av 20 à 50 øre.

Et subskriptionsverk kan man jo ikke i almindelig forstand anmelde efter bare at ha set første hefte. Man kan f. eks. ved Bangs kirkehistorie — bortset fra det storladne utstyr — ikke uttale sig om *verkets* værd, kun om opgavens betydning og forfatterens betingelser.

Om det første kunde der siges meget. Vore historiske kundskaper er daarlige nok. Men det kunde endda gaa an, bare de hadde git os en tilsvarende historisk dannelse, histo-

risk ballast. Men dette savner vi — i alfald mange av os unge, som skal ta fat paa arbeidet i kirken. Vi savner den umiddelbare føling med vort folks kristelige historie. Det er at lægge merke til, at den svenske ungkirkelige bevægelse har hat utpræget sans for historien og i den har fundet stof og retledning for den begeistring, de har været fyldt av. At se bare paa nutiden gir saa let grund følelse. Historien gir dybde og tvinger samtidig enhver som betages, til at se modig og energisk paa fremtiden. At der utkommer en stor norsk kirkehistorie maa vi være svært gla over. Den blir bare i knappeste laget, 480 sider med megen illustration. — Om forfatterens betingelser for arbeidet bør man paa forhaand ikke uttale sig avgjort uten at kjende hans tidligere produktion tilstrækkelig. Men saa meget tør nok sies, at biskop Bang eier en kjærlighet til emnet og en folkelig sans til at fremstille alt som faa andre har. Hvad det kan komme til at skorte paa blir kanske den historiske korrekthet, som man faar ved at kunne bøie sig ind under stoffet uten selv at ville bøie stoffet saa det passer i ens opgjorte teorier, og ved at være istand til en *kritisk* vurdering, som ikke lar letflagrende hypoteser forføre en. Her blir det historikerens sak at tale med, naar verket er færdig. I det første ark, hvor det dreier sig om vore forfædres religion, er der feil, som burde været undgaat. Man fristes til at føle sig utryg overfor hans ordavledninger, naar han uten reservation kan hævde en helt forældet fortolkning av et saa omtalt ord som «Edda». Værre er det at hans fremstilling av det centrale ved gudsfesterne, blotet, blir helt skjæv, naar han reducerer øllets betydning til det rent verdslige «kjære øl», mens man nu har paavist at øllet var det særskilt vigslede, og ølbollen likesaa central som alteret for selve gudesamfundet. (Se Grønbech: Vor folkeæt i oldtiden, IV, s. 14 ff.).

Imidlertid vil saadanne fortegninger selvfølgelig vanskeligere forekomme, hvor forfatteren kommer over til sine specialomraader. Og disse rent kirkelige ting blir jo kjernen. For den nyeste norske kirkehistorie mener forlaget endog at biskopen som «rikets øverste geistlige» sitter inde med særskilte betingelser for at gi en nøiagtig fremstilling. Dette sidste vil i tilfælde gi denne bok av biskop Bang øket værd,

da det jo nu dreier sig om en *historisk* fremstilling, hvor kravet paa fordomsfrihet har *principiel* vegt.

Rene Bazin: **Donatienne**. Oversat av J. Koch. Gyldendal. (I serien moderne verdenslitteratur, redigeret av *Harald Nielsen.*) Kr. 2,50).

Da jeg hørte at forf. var juridisk professor og blev drevet ut paa digterbanen ved at se bøndernes idealer i kamp med det moderne kulturlivs opløsende tendenser, at hans hensigt var at vække igjen kjærligheten til jorden, arbeidsomheten, nøisomheten, da fik jeg lyst paa den ukjendte mand. Jeg læste boken og vil i høi grad anbefale andre at gjøre likesaa. Det centrale i den er en bretagnsk bondes forhold til sin jordlap, men dette kjærlighetsforhold er saa mesterlig skildret i sin inderlighet, at spændingen hos læseren er fuldstændig romanmæssig. Paris faar tat fra ham hans hustru, hun lokkes av god betaling til at bli amme derinde, og da kjæmper han alene med barna, mens hun blir borte i gatelivet, med længselen voksende aar for aar efter det gamle nøisomme liv. Som brutte mennesker finder de hverandre igjen. — Mon evnen til at skildre «ren» kjærlighet kanske skal findes igjen ved at forfatterne lærer at skildre menneskers kjærlighet og hengivenhet i forhold til jorden? Kanhænde dette er veien ut av den erotiske heksekjedel. — Naar Harald Nielsen har valgt at la Donatienne oversætte i sin serie «Moderne verdenslitteratur», da er det et nyt bevis paa, hvor godt han forstaar sin opgave og et varsko om at vi skal nyttiggjøre os dette fortrinlige utvalg av utenlandsk literatur i en tid, da vor egen er i en slags selvopløsning.

Til studerende. Taler ved russ- og gymnasiastmøtet paa Lillehammer 1912. (Av cand. real. Devik, student Hesselberg, Gunnar Engberg i Kjøbenhavn, Ole Iversen o. fl.). 50 øre.

Det er ufattelig, hvordan der kan bli avsætning paa alle de smaa foredrag, som utgives i vore dage. Det er vist ogsaa saa som saa med salget ofte. Studenternes lille hefte her vil jeg med velberaad hu anbefale. Det er friskt og lødig. Det har et varig indhold, saa man kan komme tilbake til det gang paa gang. Hvor er der en ganske anderledes ungdommelig og fri fart over vor kristne studenterbevægelse nu end dengang de gik og knotet halvengelsk metodisme!

FOLKEHØISKOLEN PAA SKILLEVEIEN.

Av *Eivind Berggrav-Jensen.*

Det skulde vel gaa an i Christopher Bruuns gamle tidsskrift at slaa til lyd for den norske folkehøiskole?

Ja, det vilde være uret ikke at gjøre det netop her. For baade ved hvad den var og ved hvad den kan bli ligger den norske folkehøiskole tæt op til den opgave, som har sin standard i titelordet «For kirke og kultur».

Folkehøiskolen i vort land befinder sig i øieblikket i en stilling som jeg tror maa karakteriseres slik, at den staar paa skilleveien. Enten gir man nu efter for tidens mote som er det praktisk-anvendelige og synbare, eller man holder fast ved den gamle fane, som — overført til vor tids mundart — bærer indskriften: almendannelse, karakterdannelse, interessevækkelse, orientering i livsspørsmaalene. Man kan si: dette valg blir ikke forelagt nu med ett, utviklingen fra det ene til det andet har jo foregaat langsomt og længe. Ja, det er rigtig nok, at uklarheten har ligget over os, men nu blir der i 50 aaret for skolernes første opkomst tat et skridt, som saa temmelig vil avgjøre i hvilken leid fremtiden skal styre. Den nye «topskole», som stortinget vil ha oprettet kommer til at bli avgjørende for de idealer folkehøiskolerne retter sig ind efter. Selv om det bare blir med *planerne* til den, saa vil dette papir og de synsmaater som der kommer frem, virke autoriserende og normdannende paa fremtiden. Hvis de «praktiske» fag der sættes i høisætet og «aandsfagene» kommer i annekset, da er folkehøiskolens skjæbne visselig beseglet. Vi staar foran et avgjørende retningsvalg.

1.

Folkehøiskolen har som *ungdomsskole* det meste tilfælles med en række andre skoler for ungdom. Hvad som skiller den ut er væsentlig to ting, dens historiske rot og dens maate at drive undervisning paa.

Som alle andre skoler for ungdom vil den *lære* sine elever noget. Den har — ialfald nu for tiden — de aller fleste fag fælles med amtsskoler og private kristelige ungdomsskoler. Her er der intet avgjørende skille.

Naar folkehøiskolen har værget sig saa avgjort mot at slaas i hartkorn med de andre, da er det ikke av faglige grunde. Det kommer først av oprindelsen. Og med den hænger noget meget vigtig sammen: den *aand* som skal drive verket. Da *Grundtvig* undfanget tanken om en skole for voksen ungdom og da denne tanke slog ned i Kristen Kold og gjennem ham gik over fra fantasi til virkelighet, da var det ikke *oplysningstidens* rationalistiske aand, som hadde git disse skolefrø deres vinger. Det gjaldt ikke at *meddele kundskaper*, at *oplyse*, at øke menneskenes *viden*. Den tid som hadde gaat foran, encyklopædisternes tidsalder, den vilde sætte ungdommen til at spise fremfor alt av *kundskapens* træ. Men Grundtvig staar i opposition til hele denne spidsborgerlige alvidenhets-humbug. Livets kilder for et menneske rinder ikke av kundskap men av kjærlighet, av vaakne, grepne sind. «For den har aldrig levet som klog paa det er blevet, han først ei havde kjær.» Kristendom og folkelighet var kjærlighetens livscentra, at faa livet der til at pulsere, det var den lysende opgave. Derfor var kundskapen noget *underordnet*, den var som stof og materie i forhold til aand: et uundværlig grundlag, et arbeidsmateriale, men ikke noget som hadde værd i sig selv.

Derfor har det altid staat som folkehøiskolens maal at vække liv, at tænde interesser, at «trække op den uroa i et menneske, som driver verket» (O. Arvesen), at «skaffe de unge møte med den begeistrings orn, som suser om os paa brede vinger» (Chr. Bruun). — Nærmest som karikatur møter vi dette nu i frasen om at «løfte og høine».

Allerede nu forstaar man hvorfor folkehøiskolen ikke har taalt at stilles i klasse med «de lærde skoler», «de sorte skoler» (latinskolerne), og hvorfor de ikke ser andet end sorte kundskapsskoler i amtsskolerne heller. *Amtsskolerne* blev jo oprettet som et *mottræk* mot de frie folkehøiskoler. Det skal aldrig glemmes, at disse skoler i virkeligheten er utsprunget av rationalismens og encyclopædismens aand og at det norske

høireparti gjennem dem fik git en fribaaren aandsretning en frostnat i spiringen, saa den aldrig fik sætte fuld blomst i Norge.

Derimot skjønner jeg ikke at man nu længer kan hævde at forskjellen mellem de to skoler er saa forskrækkelig avgjort og klar. Der ligger en del historisk affektation i nu at fordømme amtsskolen fra høiskolehold og omvendt. Forskjellen er nok ikke utvisket, men der er skedd *overgange* fra begge sider, som hindrer at man kan sætte noget klart dele. Dette gjælder ikke bare den aand, hvori skolerne drives, men ogsaa det andet punkt, hvori jeg nævnte høiskolen som en særretning: *undervisningsmetoden.*

Her har høiskolerne villet banlyse lektier og tvang. Grundtvigs skole har forsøkt sig paa at realisere Rousseaus idé mer end nogen anden praktisk skoleretning. Naar det gjaldt at *vække*, da var jo ikke pugg og stræv metoden. Men det *levende ord.* I dette slagord ligger hele høiskolens undervisningsmetode. Og saavidt jeg kan forstaa har den her gjort en indsats, som endnu ikke paa langt nær er nyttet ut. Tænk bare paa de døde ords dræpende gift i religionsundervisningen den dag idag. Eller tænk paa hvor man endnu i den videnskabelige undervisning savner det levende ords vækkende, igangsættende magt.

Som praktisk skolespørsmaal former dette program sig som foredrag kontra lekser, *frivillig* tilegnelse kontra *paalagt* arbeide. Folkehøiskolen siger: Kundskapen skal trænge ind derved at den *møter elevens trang.* Den lærde skole siger: Kundskapen skal stoppes ind, om det saa maa ske *ved tvang.*

Dette er hvad folkehøiskolen er tænkt at skulle være: et møtested for de unge, hvor de fandt hvad de søkte, kundskap og livsmagt i forening, et sted hvor de fik *mer* end de tænkte paa forhaand: fordi nye livskilder blev aapnet for dem.

2.

Det er vanskelig for os nu i 1912 at se, hvad det var for et nybrudd i pædagogikken, da *personligheten* i sin fulde suveræne frihet fik holde indtog i den lænkernes og rottingens skole, som «humanismen» — menneskeligheten! — hadde faat istand. Vor opgave er heller ikke at skildre det historisk betydnings-

fulde i dette. Vi maa prøve om det er mulig ogsaa i længden at bygge en skole ikke paa plan og pensum, men paa personligheters suveræne frihet.

Et princip saa frit som Grundtvigs maatte selvsagt i aarenes løp gi anledning til adskillige utglidninger. Naar lærerens evne skal møte elevernes trang, maa alt komme til at avhænge *hvorledes* lærerens evne er. Det er ved at spænde buen høit her, at høiskolen har kunnet utfolde et saa fribaarent og sterkt liv. Men dette buespænd er der ogsaa mange, som har sprængt sin indre elasticitet paa.

Den principielle vanskelighet er denne: Gaar det an at lage institution og etat av «profeter»? Maa ikke slike profetpersonligheter faa virke spontant eftersom de trær frem nu og da og uten baand av tabel og kontrol? Gaar det an at avertere profetposter ledig?

Det er nu litt overdrevet dette med «profeter». Lad os kalde dem fribaarne, ideelt brændende personligheter. Men selv dem kan man ikke faa ved avertissement. Se prestestanden, den skulde jo være «kaldets» etat. Men er det halvparten som har det «levende» ords evne? Naar nu høiskolen er blit institution og et nummer paa statsbudgettet, kunde det derfor være rimelig at man slog av paa fordringerne til idealitet og nøiet sig med landeveisfolk.

Men det er likevel ikke nødvendig. Folkehøiskolen staar som en fri mark mellem etaterne, der er leilighet til at gaa og komme eller bli alt eftersom man passer her eller der. Paa den ene side er folkeskolen og paa den anden side den akademiske stand. I Danmark er det stort set universitetets frigjængere som har baaret skolen, i Norge var det ogsaa saa i førstningen. Men i den sidste periode har i det hele de «dannede» hos os vist saa liten forstaaelse for folkehøiskolen, at det ikke har været lokkende for en embedsaspirant at styre indom disse lavere sfærer.

Dette maa bli anderledes. Vel er det den norske folkeskolelærerstands ære, at den har holdt høiskolen oven vande i en tid, da kundskapens priviligerte svigtet. Men nu roper man efter studiernes styrke. I længden kan det ikke gaa som det er, uten at fanen sænkes.

En akademisk lært mand kan *noget* ordentlig. Og det

han ikke kan, vet han besked om hvordan han skal faa tilforladelig rede paa. Det er denne orientering i kundskapen som er hans styrke i den fri undervisning. Det kan nok sies, at aanden er det avgjørende, — det er den selvfølgelig —, men er den ikke underbygget av virkelig kunpskap og næret ved *fortsat studium,* saa trues den av banaliteten og det overfladiske. Folkehøiskolens alt for faa autodidakter kan tale med om dette, de har kjæmpet i lange aar for det som en student faar i faddergave. Nu blir autodidakterne ikke saa talrike, rastløsheten i tiden gir dem ikke groluft. Derfor maa akademikere rykke ind. Det er ikke nok med *studenter*. De maa ha embedseksamen. Artium er nu bare en «høiere middelskoleeksamen», den fører paa ingen maate i dybden.

Er det utænkelig, at ideelt og nationalt vaakne kandidater kan tænke paa at finde sin gjerning paa disse fri skoler for norsk ungdom? Fik vi bare istand at de prøvde sig nogen aar, at de fik lyst til at ta denne erfaring med — f. eks. som studium av det folk de skal virke blandt siden, men mer paa avstand —, da vilde nok nogen bli og alle ha tat med sig en glæde for deres manddomsvirke.

Jeg taler selv ikke av saa lang erfaring — 4 aar —, men den gir mig ret til at si, at studietiden nok lærte mig meget, men min plads i det norske folk fandt jeg først mellem de 100 landsmænd her paa skolen i vort daglige samvær under mange slags forhold i aarets 6 vintermaaneder. Jeg ber ikke for min syke mor, naar jeg siger til akademici: gaa indom folkehøiskolen, jeg bare ønsker andre en berikelse som jeg ikke kunde tænke mig selv at ha undvært.

Og ser vi det etatsmæssig, da vil vore akademici tape like saa meget som folkehøiskolen, hvis denne avstand skal opretholdes. Kundskapens forskjellige «høiskoler» skal møte folkets «høiskoler», saa skal nok baade folk og kundskap ha gavn og glæde av det samvær.

3.

Men saa er det selve maaten at ta undervisningen paa: at lærerens evne skal møte elevens trang, at al egentlig hensigt er at vække, løfte, sætte fyr paa det døde, faa vekst i det levende. Kan ikke denne løftelse overdrives?

Den er uten tvil blit overdrevet. I Danmark har man mest erfaringer, og der lyder ogsaa kritiken skarpest.

Det er umulig at komme bort fra, at den danske høiskole for tiden er i skuddet, at det er *en motesak* for bondebarna *at komme paa høiskole*. Men dette vil si at hele grundlaget for skolens yrke er skjøvet over paa et nyt plan. Den Floor-Kold'ske skole kunde regne paa at det var vitelystne selvstændig villende karer som sat om deres kateter. Slike *findes* ogsaa nu. Men gaar det længer an at basere undervisningens anlæg paa dem? Saa sandt det er indrømmet, at en aandelig bevægelse er kommet paa moten, da er den naadd til et krisepunkt i sin utvikling, hvor den maa se sine virkemidler efter i sømmene.

Ingen hjemmenorsk gjør sig forestilling om hvad folkehøiskole*verdenen* betyr i Danmark. Den siger mer end hele vor missionsverden (indre og ydre). De har politikens tøiler (J. C. Christensen, Klaus Berntsen, Jacob Appel), skolerne faar understøttelse i massevis, de staar i rapport med opsamlerapparater for elever, kaldet «foredragsforeninger», de holder folkemøter sommer, høst og vaar, hvorfra tilsammenlagt visselig halvparten av hele den danske befolkning føler paavirkning. Den som vil «være med» maa paa høiskole!

Kan man under disse vilkaar fremdeles uten fare gaa ut fra «elevens trang» og lægge foredraget an paa at møte og besvare den? Eller maa man regne med at elevens trang først maa oparbeides, hans selvarbeide sættes igang?

Skulde dette været gjort, men blir forsømt, da blir foredragene mættende istedetfor vækkende. Dette kan ske ogsaa hvor eleven oprindelig er en vakt natur. Den masse stof han mottar kan ikke akkurat alt sammen svare til hans trang. Saa blir han sløvet og ikke skjærpet i sin vitelyst. Hvem kjender ikke til at en masse mat virker det motsatte av appetitvækkende, mens man med begjær vilde gaat løs paa et enkelt smør-og-brød-bord?

Gaar det ikke desuten ogsaa slik med kundskapsfraadseriet som med andet vellevnet, at det «opblæser»? Naar man forutsætter at eleven har «trang», da behøver man ikke være ræd for at han skal bli for stor paa det. Men eftersom alt møter ham svarende til hans trang og trangen efterhvert

blir sløvet, danner der sig avrundede og uforbederlige anskuelser om al' ting, og da blir kundskapen av den sort som gjør vigtig. Man kan nok da staa støtt i hvad feide det skal være, likesom firkanter staar. Men der er noget man savner: vekstpunktet i personlighetslivet, dets fineste skud: *ydmygheten*, livets egentlige fornyelseskilde, selvvirksomhetens skjulte bærer.

En schweitsisk student, som har faat adgang til alle høiskolekredse og har brukt øine og øren godt i et helt aar, har bakefter sagt tak for sig med en kraftig kritik — ikke den daarligste tak det, forresten! — hvori han bl. a. fortæller at han «mange gange har set, hvordan en ung, bredbenet bondekarl, med frakke efter nyeste købstadsmode, flippebeskytter, en pibe i mundvigen og hænderne i bukselommen» med et overlegent smil spurgte: Er nu schweitserne lige saa oplyste som vi?» Han mener at flertallet mangler det, han «anser for den virkelige oplysnings hovedkjendetegn: beskedenhed».[1])

Naar nu vi andre som har tat til os kundskap, spør os selv, hvad det er som har fristet os til alvidenhetens hovmod og hvad det er som har dukket os ned i granskningens ærbødighet, da maa vi vel alle si, at vi skylder følelsen av det avsluttet færdige og gjennemskuede den nævnte fristelse, mens det er naar vi *arbeider* — med os selv og med stoffet — at vi blir smaa og alvidenhetens blændlys blir bergmandens lille praas.

Det er med andre ord ikke uvidenheten som er faren, men «alvidenheten». Under arbeidet med at samle kundskap gjælder det at holde den rette uvidenhetsfølelse levende.

Naar Harald Nielsen imellem lar det dryppe av bitterskaalen over høiskolen, da ligger hans kritik i dette plan. Han kalder høiskolerne «kulturens svampede steder», han mener at de driver med «billigkjøpt, aldrig prøvet idealisme», at de «forfusker selverkjendelsen» og faar folk til at leve paa «færdiglavede fraser».[2])

Det var Harald Nielsens psykologiske skarpsyn en vær-

[1]) Artikelen «Dansk bondeoplysning» i «Ugens Tilskuer». Optrykt i «Højskolebladet» 25, 26 1912.

[2]) En moderne reaktionær side 140—42.

dig opgave at finde ut, hvori feilen her stikker og prøve at faa den rettet. For min egen del mener jeg at man maa lægge metoden om, saa læreren ikke skal møte elevens trang, men skal vække og bli klar over denne trang for at lede den over i *personlig selvvirksomhet hos de enkelte.*

Og med al tro paa «det levende ord» maa jeg da være enig med *Edv. Lehmann* naar han sier, at det ikke gaar an at faa et menneske igang ved at la det evig og altid sitte og *høre.* Det danske system med *foredrag* saa mange timer av dagen er her en av kilderne til lammelsen. «Nu har de hørt nok!» siger Lehmann. «Den der ideligt hører, holdes derved ideligt i uselvstændighed, ja trænes saa at sige i uselvstændighed, og mange av disse bestandig hørende faar ogsaa et præg af aandelig umyndighed deraf». Lehmann fortæller om en kosmopolit han traf i en jernbanekupé, som var blit skuffet over det «oplyste» danske folk. «Og det der undrede ham mest i dette oplyste folk, det var, som han sagde, *at man aldrig saa et menneske med en bog i haanden*».

Dette antyder revisionens retning.

4.

Derfor er «*høiskolen og bogen*» paa dagsordenen i Danmark og dette fører os over til *forholdet mellem arbeide og aandelighet* som det former sig i det daglige skoleliv.

For os norske er det ogsaa brændende det om høiskolen og boken. Hos os har boken længe været i høiskolen. Dens regimente er her snarest truende! Men de to lande kunde vel netop derfor gi hinanden noget at tænke paa.

Der er en betydelig forskjel paa den danske og den norske høiskole. Karakteristisk syner den sig deri, at de danske skoler ikke har opvarmede elevværelser, mens de norske har ovn eller centralopvarmning.

Til dette svarer nemlig at eleverne i Norge maa utføre ikke saa litet arbeide paa egen haand. De har *hjemmeopgaver*, hvad der saa godt som ikke forekommer paa de danske skoler, og de leverer undertiden prøvearbeide under kontrol paa skolen. Videre blir ikke hele dagen lagt beslag paa av timetabellen, der er i regelen fri eftermiddag og kveld.

I danske øren høres alt dette forfærdelig ut. Og for ikke

at stille os i bedre lys end rigtig er, saa lad os straks nævne ogsaa lekser og eksamination.

Disse fordærvelige ting blev helt skutt ut av den fri skole, det var jo netop paa grund av slike ting at den sorte skole var dødens skole. Jeg undres om vi ikke av de ændrede livsvilkaar, som høiskolen staar i idag, blir nødt til at ta dem til naade, d. v. s. gjøre en rigtig anvendelse av dem, hvor der før blev gjort en gal?

Folkehøiskolens gjerning er som saamandens, vil man si, og ikke som cirkusdirektørens, der han dirigerer sine liv rundt i den regulerte manege. Det er det levende ord som skal saaes! Selvfølgelig kan ikke da alt spire. Noget falder paa stengrund, noget mellem torne. Men noget ogsaa i god jord. Man skal ikke tukle med liv for at faa det fra stengrunden og ned i muldet.

Fra dette synspunkt og med dette billede har selvfølgelig høiskolens folk ret. Dette «gamle» standpunkt mener jeg maa være vor standard saa længe vi vil kalde vore skoler folkehøiskoler.

Men spørsmaalet er om dette ogsaa er *det hele*. Skal det partout være to motsatte ting det at lære og det at vækkes? For mit personlige vedkommende har de været organisk forbundne som safterne og rørene i planten. Det er jo derfor like sikkert, at livet *staar over* det stof som bærer livet — like saa sikkert som at livet ikke kan leve uten et hylster til at bære det. Det er det gamle: legeme og aand.

Der vil altid bli fag og timer, hvor eksamination og lekser og bøker er utelukket, fjernt fra tankerne som verdslig burde være fra hellig. I livsøieblikkene gjælder sædemandens lov. Der kan snart sagt i *alle fag* være saadanne timer eller stunder. Men til at *bære* disse trænges «et jevnt og muntert *virksomt* liv», der trænges *træning* av alle sjæls- og legemslivets muskler og kræfter, der trænges pligt og ansvar, der trænges de avgjørende skjel, som ikke er til at komme undav — der trænges *pløining*.

Jeg tror at ungdommen i vor tid selv længes efter dette. Jeg tror at som de søker sport for at faa sin egen personlige kraft i omløp og ikke tilfredsstilles av at være skuelystne ved specialisters opvisning, og som de søker den

personlige dyst og risiko i handel og arbeide, saa søker de ogsaa i viljesliv og aandsliv til det selvegne, til det ikke at ta drøvtygget mat fra dem som snakker foran, — de vil *i virksomhet*, de vil selv *være med*.

Se hvordan de frie universitetsstudier er paa vei til at gaa over til eksaminatorier og seminarøvelser! Og se at det er de frie studenter som selv lægger denne lænke paa sig. For fornøielsens skyld sker det saa vist ikke. Tænk hvor lunt man kan sitte paa en forelæsning — notere litt og kritisere litt og skyte alt som ansvar heter langt ut i det blaa. Paa et eksaminatorium sitter man pludselig utsat for at bli totalt blotstillet, man skjælver. Men vore studenter vil heller dette. For dette spænder evnerne! Det er et *unaturlig* liv aandelig at nyde i 6 aar (eller paa høiskolerne 6 maaneder) og sættes igang av andre, men ha sit eget ansvar hvilende paa chaiselongue.

Nu gjælder det bare at man ikke i aandløshet falder tilbake paa pugg og eksamenslæsning og øientjeneste. Fordi dette var tilfældet i datidens oplysningsskoler blev alt som het kontrol og selvarbeide banlyst fra den fri skole. Nu skulde vi vel være sterke nok til at gjøre en rigtig bruk av ondet?

Er det et absolut onde at pugge?

Min mening — jeg har ikke nogen god hukommelse — er den, at det er en hjælp for ens aandsfrihet at *vite noget sikkert*. Jeg tror ikke at man under uvidenhet rigtig kan faa løftet vingerne. Saa meget kundskap skal man ha inde — i nødsfald ved pugg — at ens aand blir selvstændig og fri. Kundskap og evneøving gjør fri!

La os f. eks. ta *regning*. De gamle vilde kanske blit forstøkt om nogen hadde nævnt dette fag i forbindelse med aandens vinger. Men i mange maater er det vort mest «løftende» fag. Det at løse en regneopgave, det er en moralsk reisende bedrift. Saa sikkert som det *ikke* er moralsk reisende at faa den løst av andre, læreren paa tavlen eller kameraten paa værelset. Der ligger virkelig vegt — selv for voksne mennesker — paa dette, at hjælp er utelukket. Først da kommer den rigtige anspændelse. Eleverne skal ha ordentlige nøtter at knække! Klarer de dem ikke, er det en

gavnlig oplevelse i den ellers letvindte høiskoletilværelse engang at *staa fast*. Og greier de sig ut av floken, saa er dette en selvvirksomhet, en personlig seir, som vækker tiltroen til at prøve egne kræfter mer en anden gang.

Jeg ser i dette den psykologiske forklaring paa, at eleverne kan bli besat av fuldstændig regnemani — de kan komme og be om at faa opgaver, for idag har de saa litet at gjøre! Nogen høiskolefolk vil slaa hænderne sammen og si: det var da rædselsfuldt, de burde jo da paa en *høiskole* be om et foredrag eller om «Adam Homo». Hertil kan svares, at for eleverne er løsningen av regneopgaver en aandelig selvvirksomhet, avpasset netop efter deres evne og trin, de føler at de vokser paa det, de er med i spændingen paa første haand. Er ikke dette «aandsliv»?

Der kunde fortsættes med stilopgaver, med sløid og haandarbeide, med lekser i naturfag og geografi og historie — men jeg vil endnu bare røre ved dette sidste: forholdet i de egentlige «aandsfag» mellem paavirkning og arbeide.

Chr. Bruun omtaler særlig *historien*. Han har prøvd begge dele, baade at eksaminere og at la være, og hans dom er avgjort mot alle forsøk paa at fæste noget i elevens hukommelse ved overhøring eller lignende. Denne metode er for ham kort og godt *utilladelig*.[1]) *«Hvis mine unge tilhørere var istand til kort tid bakefter nogenlunde at gjengi det jeg hadde sagt, saa vilde jeg i det se et vidnesbyrd om at mit ord ikke var sunket ind i deres indre, men blevet liggende ovenpaa som det der blev «saaet ved veien», at det var opbevaret usmeltet i deres hukommelse, men ikke opfanget av spiregrunden i deres sind.»*[2])

Jeg har spærret hele denne uttalelse fordi den sikkert maa være et av de ypperste og mest blivende ord som nogen pædagog har uttalt. De er simpelt hen ikke til at komme forbi.

Det er derfor ikke nogen akkord med dette princip jeg her vil forsøke — der er nok av dem som handler slik —, men jeg mener at Bruun ikke har set, hvorledes ogsaa historie-

[1]) Folkelige grundtanker s. 94.
[2]) Nævnte bok s. 95.

foredragene uvilkaarlig præges av livets eget skille mellem livsaanden og det som bærer den. Historiens aand kan ingen læse sig til og ingen eksaminere over. Derfor har ogsaa de stivbenede pædagoger holdt sig til konger og slag og aarstal. Og derfor har høiskolen skydd dette. Men hvordan gaar det med historiens aand om den ikke faar holdepunkter? Ikke stort bedre end det er gaat holdepunkterne uten aand! Der er enkelte aarstal, som danner det skelet, man *maa* ha stivt og fast for at ikke det hele skal bli en sammensigende kjødmasse. Disse aarstal, dem skal man, hvor de ikke fæster sig av sig selv, simpelthen pugge og ofte repetere. Dette mener jeg at den frieste aand selv bør gjøre, hvis han vil kunne holde klare linjer i sine «indtryk». Hvorfor ikke gjøre det ogsaa naar en klasse arbeider sammen i fuld frihet og med lærelyst?

Dette gjælder ikke bare aarstal og navne, det kan gjælde visse karaktermerker for epoker, det kan gjælde utprægede mænds indsats som den formet sig i samfundslivet. Vi behøver her ikke at holde nogen teoretisk grænse mellem hvad der skal læres og hvad der skal samtales om. Men «aanden» lar vi være utenfor dette haandgripelige. Har *den* ikke gjort sig gjældende av sig selv i det «levende ord», da kan man bare dræpe dens sidste liv ved at ville gjenoplive den ved tekniske midler.

Derimot kan en fri samtaletime baade fra lærer og *elev* kalde frem levende ord, som har fuldt saa stor betydning som naar de kommer ex katedra. Den fri samtale i en time er det rikeste en lærer kan opleve. Men det er et personlig spørsmaal om man kan faa det til.

Massen av elever vil her altid hæmme *bevægeligheten*. Mon det derfor ikke vilde være praktisk at indføre *studiekredser* ved folkehøiskolen? Ta et enkelt emne med en lærer som leder og 8 à 10 deltagere med interesse for det fælles, og saa i forening og med arbeidsydelse av hver enkelt arbeide sig ind i stoffet. Hermed fik man en smak av sin uvidenhet! Og man lærte arbeidsmetode. For ikke at snakke om at man fik kundskaper. Naar jeg ikke her gaar nærmere ind paa studiekredser er det fordi jeg mener de først bør *prøves*.

— — For alt dette som her er fremholdt er norske forhold bakgrund. De danske skoler har *ældre* elever end vi. Det er noget av det mest fortvilede for os, at stortinget iaar har sparket ben under høiskolernes forsøk paa at faa elevalderen op. Jo ældre elever des mindre behøver man av «kontrol», jo yngre des mere. Jeg tror ogsaa der er forskjel paa unge fra de forskjellige landsdele. Mon ikke der er mer nøreto i vestlændingen end i østlændingen?

Disse variable forhold kræver imidlertid ikke forskjellige metoder, bare en tillempning av hovedtankerne efter tid og sted.

5.

I Norge gaar folkehøiskolen en krise imøte netop paa *kundskapernes* omraade, fordi man vil gjøre ungdomsskolen til en «nyttig» kundskapsskole. I samme øieblik er den en humbugskole. Paa 6 maaneder at gi 16-17-18 aars unge et virkelig kjendskap til den vigtigste viden i de forskjellige fag er simpelthen en umulighet. For at faa et grundlag hos læserne til denne betragtning og for at vise hvorhen folk flest drar, selv de kristelige skoler som bedst skulde kunne skjelne mellem det ene fornødne og de mange ting, avtrykker jeg her en skoleplan for en kristelig ungdomsskole, slik som den blev forelagt publikum i indbydelsen til skolens dannelse. For at lette oversigten er der foretat nogen uthævelser.

Religion (kristendomskundskap).

Et av de fire evangelier læses og gjennemgaaes med henvisning til de øvrige evangelier. Herunder søkes særlig at *paavirke elevernes hjerteliv* og saavidt mulig gjøre bibelen kjendt og kjær for dem, saa de selv kan komme til med frugt at læse den. I *kirkehistorie* gjennemgaaes i store træk de betydningsfuldeste begivenheter og kirkehistoriske personligheter i aposteltidens, oldkirkens, middelalderens og den nyere tids historie, idet der lægges særlig vegt paa reformationstiden og det 18de og 19de aarhundreders kirkelige og religiøse fremtoninger indtil vor tid.

Norsk.

Læsning og literaturhistorie, gjennemgaaelse av *sætnings- og formlære*, øvelse i skriftlig bruk av morsmaalet, herunder avfattelse av *breve*, forretningsskrivelser, kontrakter, ansøkninger o. s. v. samt *stilskrivning*.

Ved *læsning* opøves eleverne til færdighet *baade i riksmaal og landsmaal*, likesom de skriftlige arbeider efter omstændigheterne avfattes paa det almindelige riksmaal eller landsmaal.

Hveranden uke gives hjemmeopgaver i stil og hveranden uke skrives gjenfortælling paa skolen. Alle *skriftlige arbeider gjennemgaaes* av vedkommende lærer *utenfor skoletiden.*

Regning.

De almindelig forekommende regningsarter gjennemgaaes efter Ole Johannesens regnebok — som almindelig brøk, decimalbrøk, procent- og renteregning, delings- og selskapsregning m. v. *Hjemmeopgaver gives hver dag.*

Historie.

Den utvikler tankeevnen og virker ansporende og karakterdannende som knapt noget andet fag, religionen undtat. Derfor findes den ogsaa ved alle ungdomsskoler i verden.

Av *verdens- og fædrelandets historie* gjennemgaaes de *merkeligste begivenheter fra de ældste tider indtil vore dage.* Vegten lægges paa kultur- og samfundsliv, og hvor anledning gives, søkes paapekt, at alle begivenheter ligger i Herrens haand og sigter mot det store maal: Folkenes frelse.

Særlig vegt lægges paa fædrelandets historie ved og efter 1814, likesaa *samfundslære.*

Geografi.

Oversigt over geografien i utstrækning som i *Horns lærebok* for amts- og folkehøiskoler. I de mundtlige foredrag gives imidlertid en noget fyldigere fremstilling av vore egne næringsveie, samt skildringer av typiske landskaper, naturforhold, folkefærd, kultur- og samfundsliv, nogen foredrag om *himmellegemerne* og over enkelte dele av den *fysiske geografi,* der kan være av særlig interesse.

Naturfag.

Det menneskelige legeme med *sundhetslære,* det eiendommelige i bygning og liv hos de forskjellige *dyreklasser;* endel *plantelære, fysik og kemi;* særlig dvæles ved de love og foreteelser, der faar anvendelse i det praktiske liv.

Husdyrlære.

Huldyrenes røgt og pleie; *fjøsstel* og de mest almindelige *fødemidler;* eksempler paa *foderblanding.*

Skrivning.

Øvelse i *skjønskrift,* grei og læselig haandskrift.

Geometri.

Der gjennemgaaes efter Deinbolls lærebok utregning av flater, kubik, cirkler m. v. *indtil kubikroten.*

Landmaaling.

Der læres at *maale op landstrækninger, krokere og nivellere samt tegne karter.*

Sang.

Vegten lægges paa indøvelse av gode enstemmige sange. I de fleste timer begyndes med sang; *sikkerhet i noterne* og nogen flerstemmige øvelser.

Bokholderi.

Der læres kommunale regnskaper, gaardsregnskaper og *enkelt og dobbelt bokholderi.*

Sjæle- og opdragelseslære.

Noget kjendskap til *barnets sjælelir* og de vigtigste betingelser for opnaaelsen av maalet: En sund sjæl i et sundt legeme.

Samfundslære.

Over dette emne holdes foredrag *utenfor skoletiden.*

Haandarbeide for gutter og jenter.

a. *Træsløid* med *sløidtegning* efter en ny systematisk ordnet modelrække.
b. *Stopning, lapning, strikning, linsøm* med knaphulssøm og tilklipning av undertøi m. m. *Desuten værning av drestøi, kjoletøi,* bolstrer osv.

Husholdslære.

Denne tilsigter at oplære unge kvinder til *praktisk og økonomisk husstel.* Dette maal vil først kunne naaes, naar skolen har faat sit skolekjøkken.

Jordbrukslære.

I dette fag vil der bli undervist *utenfor skoletiden.*

Forøvrig vil der bli møte paa skolen en gang ukentlig til foredrag, samtale og oplæsning av et blad, som eleverne selv skriver.

Der vil bli sørget for at gi eleverne saa megen *friluftsgymnastik som mulig* — samt skisport og idræt.

Denne plan fortjente at bli historisk. Den er typisk for den forvirring som raader. Den vil tækkes alle, vi savner bare skogbruk og meieribedrift, ellers er det der alt sammen, fra enkelt og dobbelt bokholderi til vævning av drestøier og kjoletøier, fra astronomi til fjøsstel og foderblanding, fra Horns store geografi med tilføielser til sikkerhet i noterne.

Hvad er det for en retning som her har tat magten?

Det er intet andet end den gamle encyklopædisme, oplysningstidens rationalistiske jag efter viden, koketteriet med det «praktiske» og nyttige — det er Grundtvigs arvefiender. Mot slike forvildelser var det høiskolen reiste de enkle og sterke folkelige og kristelige idealer. Og nu er fortiden over os!

Men dette var jo en kristelig ungdomsskole, ikke en folkehøiskole, vil man si. Paa en høiskole vilde vel ikke

slikt komme frem? — Noget er der i det. Det bedste i en høiskolemand maa jo sortne av skam ved en slik vold mot sandhet og natur. Men er der noget i høiskolens verden som holder igjen? Eller er den ikke smittet av det samme jag efter effekt og nytte og koketteri med moten?

Læg merke til avertissementerne. Det som aar for aar fremtrær alt mer med spærret tryk, det er *jordbruksfag*. Det er nemlig noget bønderne vil ha! Og det er rigtig nok: vi skal ha kulturens moder ordentlig med i vor høiskolesfære, — men skal vi konkurrere med landbruksskolerne? Skal vi prøve at gjøre lapverk, hvor de har al anledning til at gjøre noget helt? Nogen lokker ogsaa med engelsk og tysk. Husholdning findes flere steder. Andre drages i sløiden hen mot snekkerskolen. Havebruk dukker ogsaa op. Skal høiskolen specialiseres paa denne maate, da blir den en bastard, som bør berøves livet jo før jo heller. Dens bo bør deles mellem dem, som gjør ordentlig arbeide: landbruksskoler, husholdsskoler, snekkerskoler, elektrikerskoler, havebruksskoler o. s. v. At kalde de skoler som klatter med litt av hvert av alle ting *høiskoler*, det er en ironi som livet i længden vil gjøre om til den dræpende dolk.

En overgang som denne *er* ikke allerede skedd. Endnu vil de fleste — ialfald av ældre — høiskolefolk i Norge ta bestemt avstand fra en slik kurs. Men vi *glider*.

Nansens foredrag i Studentersamfundet forgangen aar var av de symptomer, som viser hvor strømmen gaar. Lær ungdommen at smi, at snekre, at pode, at dyrke jord, at kultivere naturen, lær den et nyttig haandverk, skomakeri, blikkenslageri, at bruke murskeen — omtrent slik lød det. Lad dem ikke kaste tiden bort paa slikt som at høre vækkende foredrag.

Den slags tale kan være sikker paa gjenlyd. Imot den kan der siges dette: en smed er ikke bare en smed, han er ogsaa et menneske. Han skal nok lære om smia og jernet og om kul og alt det, men dermed skal der ikke være punktum. En smed bør ogsaa lære noget utenfor smia, han blir bedre *smed* naar han faar mer syn for helheten i livet, faar greie paa hvorledes der er faret frem utenfor smia og hvordan livslovene arter sig der. Den blotte «nytte»-undervisning vil

bli en retur til isoleringen, til laugsskjellene aandelig talt, til mindre kultur.

En av Nansens eftersnakkere, en «gammel høiskoleelev» som av «Morgenbladet» faar redaktionens festklær paa gaar paa en lærerik maate i vandet i denne sak.[1]) Han er saa uheldig at holde frem de danske høiskoler som de der «væsentlig arbeider for at utvikle befolkningens praktiske sans». De danske skoler vil smile ved den attest! Landbruksattaché Hollmann oplyser, at $^2/_3$ av tiden i danske skoler brukes til historie og morsmaal! «Morgenbladet»s mand tar derfor grundig feil og det er bare saa morsomt naar han fortsætter: *derfor* er ogsaa det danske landbruk saa høit utviklet! Naar han ganske rigtig siger, at landbruket i Danmark «ikke vilde naadd sin nuværende avkastning, om disse skoler hadde været borte», har han uten at vite det pekt paa det faktum, at folkehøiskolens vækkelse av interesse og personlig grepethet hos de unge har vist sig at ha dette paafaldende utslag i det praktiske landbruksarbeide. Det er efter den sjælslov, at et vaakent menneske gjør noget, hvor den dorske lar det være, selv om den dorske har de fleste kundskaper!

Har vi endnu ikke lært, at fagkundskapens nødvendighet ikke gjør almendannelse og karakterdannelse overflødig? Industrialismens tid skal nok sørge godt for fagdannelsen. Men sørger nogen for at de mennesker ogsaa faar opøvet sin aand og sin karakter til selvstændig yrke?

Det er merkelig, at man ikke har hørt hvorledes de fagredne roper netop efter almendannelsen. En praktikus som direktør *Hirsch* har stadig fremholdt det. Paa Norges landbrukshøiskole siger eleverne det i kor: specialisten dræper almenmennesket; skolens lærere har derfor netop søkt at faa høinet det nivaa — ikke av landbrukskundskap, men av almendannelse, som aspiranterne skal ha. Jeg har for litet kjendskap til de almindelige landbruksskoler til at uttale mig med sikkerhet, men saa meget er alle enig om, at deres svakhet er det manglende grundlag av almindelig menneskeorientering.

Mellem fagskoler og almene ungdomsskoler skulde der i

[1]) I «Morgenbladet» nr. 506, 1911.

det hele ikke være splid men samarbeide, ikke *samrøring* men *arbeidsdeling*. Det er dette de praktiske dansker har faat istand. Høiskoler og landbruksskoler arbeider med hver sit, men de utfylder hinanden, og de staar i stadig rapport gjennem den fælles «Forening for højskoler og landboskoler».

Her synes jeg veien maa gaa ogsaa i Norge: almendannelse og fagdannelse hver for sig, men en bro mellem dem.

Vi er paa et farlig spor, naar vi rører dem sammen. Danskerne har gjort arbeidsdelingen til et skille ogsaa i metode. Vi vil blande alt sammen, baade fagene og metoden. Men der er en naturlig vei imellem: at bruke selvvirksomhetens metode uten at forta sig paa faglæsset.

6.

Gjør ikke «almendannelse» arbeidssky og pralesyk?

En tjenestepike, siger den schweitziske student, kan i Danmark tale om Søren Kierkegaard. Og i hendes tale kan man kjende sidste foredragsholders ufordøiede brokker igjen.

Jeg maa si nogen ord om dette med at *høiskolen trækker folk væk fra arbeidet*. Der er tilfælder hvor bondejenterne er blit for fine til at staa ved et vaskebret. En provst nordpaa fik en gut som skulde kjøre ut gjødselen — men han gik sin vei, «det var for simpelt arbeid naar en var saa godt lært». En smaabyredaktør for paa mig: det er nogen skidt skoler folkehøiskolerne, vi fylder papirkurven med kassable digterier fra eleverne. — «Morgenblads»manden: «de underviser i landsmaal, huldreeventyr og anden romantik. Og utvandringen øker.»

Dette er alvorlige anker. Det er utenfor tvil at høiskolerne her har et stort ansvar. Men hør ogsaa hvad der kan siges til denne kritik:

1. Det er en stor overdrivelse naar man generaliserer de enkelte tilfælder. Her kan statistiken tale med. Departementet har latt ta op en oversigt for 10 høiskoler i 10 aar. Det viser sig derav, hvor uheldig *de* kommer avsted, som mener at «romantiken» drar de unge bort fra deres stand og virke og øker utvandringen. Særlig uheldige er de, som isteden holder paa amtsskolerne som de mere «nøgterne».

Antal elever	Fortsatte i fædrelandet efter endt skolegang i sin tidligere livsstilling	Er senere gaat over til fagskoler eller har søkt videre bokmessig utdannelse	Er utvandret
Amtsskoler 11 688.....	8 090 eller omtrent 69 pct.	2 369 eller omtrent 20 pct. [1])	784 eller omtrent 7 pct.
Folkehøiskoler 3 692.....	2 807 eller omtrent 76 pct.	564 eller omtrent 16 pct. [1])	212 eller omtrent 6 pct.

Hvor mange av de 16 pct. som er gaat over til andre bok-skoler er det desuten ikke som *likevel* skulde været avsted paa en slik, men nu tok veien om folkehøiskolen først! Og hvor mange av de 6 pct. vilde ogsaa uten høiskoleophold ha utvandret? Vi kan snarere si: hvor mange fler vilde uten skolen gjort det!

2. Dette leder mig ind paa det andet punkt: er kritikerne saa sikre paa, at det er skolen som forgjør eleverne?

Der findes overalt unge som har hang til digteri. Oftest er det forbigaaende, sjelden uhelbredelig. Denslags er netop av dem som søker til en folkehøiskole. Undertiden blir de kurert, undertiden ikke. Naar saa redaktøren faar vers fra dem siger han: se skolens frugt. Men han hadde faat versene om de aldrig hadde været paa skolen, bare med fler skrivfeil. Det er altfor letvindt bare at gi høiskolen skylden her.

3. Derimot er der andre, som faar ta noget av den, det er bl. a. *redaktørerne!* Eller i det hele det sig av overflatecivilisation, som brer sig fra byernes utkanter ut over landet og som bl. a følger jernbanelinjerne og aviserne!

Overfor disse fænomener er det netop høiskolen har sin opgave. Den maa bevidst hædre arbeidet. Den maa ikke være akademisk ophøiet.

«Det er med arbeid me fram skal vinna,
i arbeid skal me vor æra finna,
det er med arbeid me fram os slær
og baade vyrdnad og vinning fær.»

[1]) Særlig til landbruksskoler, lærerskoler og underofficersskoler. — Indstilling fra ungdomsskolekomiteen av 1908 side 17.

7.

Det er en svær opgave som med alt det her fremholdte lægges paa høiskolens mænd. Men skal vi bøie undav? Det er bedre vi leter efter kræfter!

Og da skal det siges, at der er ingen forskjel paa før og nu angaaende det, som bærer en høiskolemands virke. Det er det indre livs forhold til folket og til aandslivets fader.

Skal de altsaa være maalmænd og kristne?

Jeg faar ikke plads til at gaa ind paa maalsaken — artiklen blir saa lang at jeg er ræd jeg tilsidst rider alene. Men saa meget vil jeg si, fordi jeg tror at de som endnu har forstaaelsesevnen i behold, vil kunne gripe dets mening: man ser paa maalsaken med andre øine naar man hører dialekterne som elevernes eneste naturlige og umiddelbare uttryk for deres sjælsindhold. Fra dette indtryk faar ogsaa historieutsynet farve: hvor er roten? Og saa energisk jeg end vil hævde *mit* morsmaals ret for mig nu, jeg kan aldrig komme fra, at den som vilde misagte landsmaalet aldrig kunde finde veien ind til sindets dypeste hos mesteparten av den djerveste ungdom i Norge. Det dreier sig her ikke om en teoretisk diskussion, men om kjendskap til de faktiske forhold. — Naar man sier: hvorfor er omtrent alle skolerne landsmaals, da skulde man heller spørre: hvorfor har riksmaalet ikke samlet nogen norsk ungdom om en fri almendannelse, hvorfor har ingen fra det hold været baaret over den økonomiske risiko ved den offerhug, som idealerne gir?

Det er med glad sind jeg læser Christopher Bruuns ord i «Folkelige grundtanker» om maalsaken, og helt og holdent slutter jeg mig til dem.

Men saa vil jeg ogsaa verge mig mot den forfærdelige overdrivelse, at maalsaken skulde været ett med det nationale og at den alene skulde kunne *bære* en høiskolemands liv og virke. Der er engang oprettet en høiskole «paa radikal politik og maalsak» [1]). Den gik ikke. Og likevel tror jeg der er dem, som ikke tar den rette lære av dette, men mener at det nationale er nok til aandsmerke. I motsætning til dette

[1]) M. Hægstad i Namdalen. Se Stauris bok side 198.

sa *Lars Eskeland* i høst paa det nordiske høiskolemøte i Roskilde: «Det er os ikke nok alene at bygge paa det nationale. *Nationaliteten er seilet paa folkeskibet, kristendommen er vinden som fylder seilet*».[1])

Man kan ikke komme fra, at det som skapte folkehøiskolen var bevægelsen i Grundtvigs indre. Det var hans kristelige oplevelse. Skolens bedste folk har været av den sort som har hat et rikt indre liv. Naar man i vore dage snakker saa meget om at høiskolen gaar agterut, ja endog «truer med at ende i en karikatur av det som blev saa godt begyndt»[2]), da er det underlig at man ikke først og fremst søker indover og spør: har vi den samme brand i sindet som de gamle, gjør vi om igjen de grundlæggende sjæleerfaringer — eller flyter vi ovenpaa? «Det er vel i det hele tat det, der skræmmer fra «Grundtvigianismen», at den mangler ensomhet» (Vilh. Andersen). Er der ikke noget i dette? Staar vi eller falder vi i fristelsen til at stole paa avstøpninger og til at leve i aandelig markedsbod-stemning?

Der er mange som vil si: det gaar ikke an at forlange, at de skal være kristne, alle folkehøiskolefolkene.

Lad os gaa ind paa ræsonnementet. Spør vi: Er da hvem som helst brukbar til lærer? siger man straks: nei han skal da i alle fald være baaret av idealitet i nogen grad. Men er ikke dette noksaa uklart? Findes der farligere folk for ungdommen end de som «i nogen grad» er baaret av idealitet? Derfor maa begrepet nærmere analyseres. Det falder sig saa, at jeg netop hos vore fornemste nordiske aandshistorikere har læst tanker om, hvem som bringer det til noget i verden. De er saa enige alle, Gerh. Gran, Sigurd Ibsen, Geijer, Vilh. Andersen, Harald Høffding — de bruker bare forskjellige ord for dette samme: det er begeistringen, troen som bærer menneskene frem. Uten tro ingen daad! De mener, at det er folk i hvem livet bevæger sig sterkt, vi trænger. Nogen som ikke gaar utenom grundfølelserne i et menneskeliv. Det gjælder ikke bare at gaa med «uroa» i lommen i form av «aandslivlighet», den skal ind i *livet*, man

[1]) Referat i «Høiskolebladet» (dansk) nr. 37.
[2]) V. Bucher, «Høiskolebladet» 18. juni 1909.

skal kjende grundbrottene. Og der maa bli noget *helt* av det. Begeistringen kan ikke dele hus med det stykkevise. — Nu siger jeg: kald dette hvad De vil, men skal der bli nogen ærlig mening i det, saa tenderer det mot det som paa godt historisk sprog kaldes kristendom.

Folkehøiskolen har aldrig villet skilte med kristendom, den har ikke villet fabrikere kristne. Men i ly av denne blufærdighet har der holdt paa at komme rust paa selve grundbjelken for hele dens tolerance: kristentroen i hjertehøisætet hos dem som gaar foran. De som hævder den ubevisste indvirkning maa des skarpere hævde at der da maa *være noget* hos den som skal virke ubevisst. Ellers vil tomheten bre sig istedet for livstroen.

Om kristendommens — svækkede? — stilling i vore ungdomsskoler skal jeg si mere en anden gang, og vi faar nok ogsaa vente med at veie i detalj det nyeste tiltak: «topskolen».

Hvad dens princip bør være ligger klart i det syn som her er fremlagt.

I en sum vil jeg om folkehøiskolen i vore dage si — og med dette haaber jeg at naa ogsaa dem, som bare læser slutningen av en saa lang artikel —, at det kan hænde den staar foran en nyreisning til stort folkegavn, men det kan ogsaa bli til, at den staar foran sin avvikling som folkehøiskole i historisk mening.

Personlig ser jeg lyst paa det. Midt i den kulturspredningens tid, som vi lever i, har høiskolen stadig større og videre opgaver. Der farer med avis-vinden løsrevne blade av videnskap og mote og ny-moral ut over det ganske land, der blir brokker opfanget og der blir halvhet og hulhet, hvor der før var marg og mod. Den skole, som kan faa fat i ungdom i 17—22 aars alderen og ordne brokkerne for dem, utfylde hullene, rede op i forvirringen, samle sindene, sætte ind igjen den sunde sans og det enkle viljeliv, den skal ha en lys stjerne over sin opgave og sit kald!

TIDENS TEGN.

En præken av *Thv. Klaveness.*

Matt. 16, 1—4.

Himmelens utseende vet I at tyde, men tidernes tegn kan I ikke tyde, sier Jesus til jøderne. Det var en anklage mot dem. «Tidernes tegn» skulde de kunne tyde. De saa det for sine øine klart og tydelig. Jesus var nemlig selv «tidernes tegn».

Slik som Jesus stod der for dem, med sin aandsfyldte forkyndelse og sine mægtige gjerninger, var han det store tegn i tiden, som viste at nu var Guds rike kommet, nu var Guds faderfavn aapnet, nu var det tid til at kaste alt andet fra sig og følge Jesus ind i Guds rike og bli Guds barn. Men det skjønte ikke farisæerne og sadukæerne. De skjønte det ikke, for de vilde det ikke. De vilde ikke rykke op fra det som var gammelt og tilvant og bragte dem ære og fordel, og flytte over til det nye som nu brøt frem og ikke lovet hverken ære eller fordel. De vilde bli som de var. Derfor lukket de øinene igjen for det tegn som stod for dem. De saa det ikke; de skjønte det ikke. Det var deres synd, og det var en synd til døden.

Men Jesus vilde ikke bare være et tegn for sin tid. Han vilde være «tidernes tegn», et tegn for alle tider. I enhver tid vil han altsaa optræde og gripe ind og varsle slegten om hvad klokken er slagen.

Er da Jesus virkelig et tegn ogsaa for vor tid? Kan man si at han griper saa levende og virksomt ind i vor tid, at han kan kaldes tidens tegn — det tegn som gir vor tid sin særegne karakter?

Ved første øiekast ser det ikke saa ut. Det første vi faar øie paa naar vi ser utover tiden, er sandelig ikke Jesus. Det første vi faar øie paa, er en kultur med høi oplysning og storslagne foretagender og vældige fremskridt, men — uten Gud. I en hel del av de menneskers sind som gaar i spidsen for tidens

kultur og leder den, er Gud død — en størrelse de ikke længer regner med. De andre følger dem i stadig voksende skarer. Det er forfærdelig at se hvorledes gudsfrygten mere og mere visner og dør ut hos vor tids slegt, særlig hos dens ungdom Og med gudsfrygten moralen. Den moral hvis første bud er: du skal elske Herren din Gud av hele dit hjerte og din næste som dig selv, den begynder at bli temmelig avlægs nu. Rundt om i sindene avles der for hver dag mere og mere av den umoral som frækt og kjækt proklamerer: følg din lyst og din drift; følg din elskovslyst, bry dig ikke om det sjette bud; følg din vindesyke, bry dig ikke om det syvende bud; følg din magtbrynde, er du sterk da tramp kun de svake under dig. Saaledes menneskene imellem i dagliglivet, i forretningslivet, i det politiske liv. Saaledes nationerne imellem. De hvite nationer væbnet til tænderne mot hverandre; de farvede nationer undertrykt og utplyndret av de hvite.

Hvor er her Jesus Kristus? Ja, hvor er han? Gaa omkring og se dig om: i videnskaben, i kunsten, i literaturen, paa børsene, i bankene, paa kontorene, paa verkstedene, paa folkemøtene, i nationalforsamlingene, i salonene, i dagligstuerne, — gaa hvor du vil, møter du Jesus Kristus der? Fornegtelse av ham og hans ord møter du nok, men ham selv? Slike merker og spor av ham at du kan si: se Jesus!

Nei, men i kirken møter vi ham, sier du. Visselig; vi som tror paa ham og søker ham, vi møter ham der i ord og sakrament. Og naturligvis — kirken, den gamle Jesu Kristi kirke, slik som den staar der, omsuset av aarhundredernes storme som gjorde at «taarne fuld mange sank i grus», den er et tegn som vi kan peke paa og si: se Jesus Kristus! Allikevel føler vi, at dermed kommer vi ikke langt med nutidens mennesker. Kirken staar nemlig for dem, ikke som en levende og livfyldt virkelighet midt i nutidens bølgende liv; nei, den staar som en langsomt hensmuldrende levning fra en forgangen tidsalder. Og vi kan ikke negte for, at de har adskillig ret i det; kirken har, hvad den ydre form angaar, meget forældet ved sig. Den har ikke fornyet sig med tiderne.

Kan saa være, sier du, men livet inden kirken, troes- og kjærlighetslivet, det er stadig nyt. Ja; og det er virkelig

ogsaa et tegn vi kan peke paa og si: se Jesus! for Jesus Kristus gir sig tilkjende i det. Dog — vi betænker os paa at peke saa sterkt paa det. Vi gjør det dæmpet og med forbehold. Ak, troes- og kjærlighetslivet hos kirkens lemmer, det er dog saa svakt, saa ustadig og saa splittet.

Hvor ser vi saa tegnet? Hvor er Jesus Kristus henne i vor tid? Hvor sætter han sit merke, saa vi kan peke paa det for nutidens mennesker og si: se tidens tegn; se Jesus!

Den skildring jeg nu gav av vor tid, den var sand, men — var den den hele sandhet? Nei, den var ensidig. Vor tid er en brytningstid; motsætninger krydser hverandre og brytes med hverandre paa alle hold. Den frække og hjerteløse egoisme jeg skildret, den er der, og den er forfærdelig. Men motsætningen er ogsaa der. Se bare alt det som blir gjort for de lidende og helseløse, de døve og blinde, de vanføre og aandssvake, de faldne og forvildede, de smaa og hjælpeløse, de gamle og utslitte. Man kan trygt si: vor tid kan ikke se nød og jammer uten at ile til hjælp.

Fra hvem skriver *dette* sig? Hvem har plantet barmhjertigheten ind i slegten? Gaar vi tilbunds i det spørsmaal, da kommer vi tilbake til ham som for nitten aarhundreder siden gik omkring ved Genesaretsjøens bredder og gjorde vel og helbredet. Han vandrer nu omkring hele verden over, og hvor han kommer gjentar det gamle sig: «blinde ser og halte gaar, spedalske renses og døve hører».

Fremdeles: hvad sier du om det stræv som gaar gjennem vor tid for at faa utjevnet forskjellighetene i livsvilkaar mellem menneskene, og faa jænket det saa at alle kan opnaa en menneskeværdig tilværelse?

Ja, du liker kanske ikke det stræv? Du føler, at det truer med at ta fra dig en del av den velvære du har forut for en hel del av dine medmennesker, og det vil bli et svært offer for dig. Saa kan det jo heller ikke negtes, at kravet paa større likhet i livsvilkaar ofte blir fremført paa en maate, som viser at avindsyke og had luer i det. Men det maa ikke gjøre os blinde for at det er et retfærdig krav, og at det vilde være godt om alle kunde opnaa slike vilkaar at de ikke var utsat for at trykkes ned i sølen av slit og stræv.

Hvem skriver nu dette stræv sig fra? Hvem har plantet ind i slegten det brodersind, som ikke gir den ro saalænge der er dem som livsforholdene trykker ned i smudset?

Vi kommer ogsaa her tilbake til ham som omgav sig med rike og fattige, høie og lave uten at gjøre nogen forskjel, og som sa til dem: *I er alle brødre*, han som da en rik ung mand engang kom til ham, møtte ham med dette: Sælg det du har og gi det til de fattige og kom saa og følg mig!

Fremdeles: Saa væbnet folkene staar mot hverandre i vor tid, saa ser vi dog at de betænker sig paa at dra sverdet. Krigens avskyelighet føles stadig sterkere. Folkene nærmer sig hverandre. Og de farvede folk kommer ogsaa med. De hvite vil nok gjerne se paa dem med foragt og holde dem nede. Men — de maa ta imot dem. Nordamerikas neger er foragtet av den hvite; den hvite vil ikke reise i samme jernbanekupé som han; men borgerret maa han finde sig i at negeren har. Japan er med i staternes raad; man kommer ikke forbi det. Kina vil ogsaa snart være der. Og rundt om paa alle kyster og øer og i verdensdelenes indre utfører tusener av missionærer sit stille stadige arbeide paa at løfte de farvede op av hedenskapets elendighet, bringe dem evangeliet og dermed ogsaa kulturen, og saaledes jevne kløften mellem farvet og hvit.

Er det ikke underlig: i en tid da kirken er saa svak som den kanske aldrig har været, ryster den otte aarhundreders søvn av sig og gir sig ut paa erobringstog til nye verdensdeler og nye lande, og det med en kraft og iver som minder om kirkens første friske ungdom?

Hvad er det vi her staar likeoverfor? Jo, en verdensutvikling som gaar ut paa at forene alle jordens folkeslag — ikke saaledes som de delvis før har været forenet: som herrer og træller, nei: *som brødre.*

Men hvem skriver denne verdensutvikling sig fra? Hvem satte den igang? Hvem anden end han som sa til sine disciples baade det ord vi nys hørte: I er alle brødre; og: *gjør alle folkeslag til mine disciples.*

Det var Jesu kongstanke: alle nationer og alle mennesker brødre. Denne hans kongstanke lyser os imøte fra vor tid.

Gjennem den frække og hjerteløse egoisme som danner tidens forgrund, lyser den frem som tidens straalende bakgrund. Se dette store og løftende; se Jesus i nutiden. Se tidens, vor tids, straalende tegn!

Men, vil du si; var dette da Jesu kongstanke? Var det hans *hele* tanke?

Nei, du har ret; her mangler noget, og det som mangler, er netop hovedsaken.

Jesu kongstanke var ikke slet og ret dette: alle nationer og alle mennesker brødre; men det var: alle nationer og alle mennesker den himmelske faders barn, og *saaledes* brødre.

Han kjendte ikke noget broderskap mellem menneskene uten i Gud. Av den simple grund, at der ikke gives noget.

Forsøk saa meget du vil at gjøre menneskene til brødre uten Gud. Det gaar ikke. Den menneskelige egoisme vil spotte alle dine bestræbelser. Den menneskelige egoisme er for sterk en magt til at la sig overvinde ved patetiske deklamationer om at vi er brødre. Den er saa sterk en magt, at der maa guddomskraft til for at overvinde og bryte den, og denne guddomskraft er den himmelske faders kjærlighet. Den alene kan smelte vor egoisme, saa vi virkelig føler broderlig for menneskene omkring os trods alle deres feil og synder. Derfor var Jesu Kristi evangelium dette: Guds faderfavn er aapen for alle folk og alle mennesker paa jorden; kom og bli hans barn; da er I brødre.

Dette hovedtræk i Jesu kongstanke — gjenfinder vi ogsaa det i vor tid?

Jeg maa indrømme, at det ikke er meget at se av det.

Gud er i en forfærdelig grad død ut av nutidsmenneskenes bevissthet.

Dog — i underbevisstheten lever han. Fra den stiger længsler og suk op, som vidner om at han lever.

Der er nylig utkommet en bok hos os: «Religiøs Uro». Forfatteren er ingen kristen. De fleste av dem han skriver om heller ikke. Allikevel leverer boken en række av vidnesbyrd om, hvorledes vor tids kulturmennesker vansmægter midt

i sin storslagne materialistiske kultur; de længes, de speider efter Gud. I underbevisstthetens dunkle dyp lever han fremdeles.

Og hvad nu bevisstthetslivet angaar, saa har det dog noget at bety, at over 150 000 akademikere hele verden over er forenet i det kristelige studenterforbund. La være, at kanske størsteparten av disse 150 000 endnu ikke er kommet længere end bare til at søke efter Gud — at 150 000 av folkenes høieste dannelse har slaat sig sammen om at søke Gud, viser dog trods alt, at han *lever* i nutidens bevisstthet.

Jo, Jesus Kristus staar lys levende midt oppe i nutiden med den kongstanke han ofret livet for og bragte seirrig frem av graven: alle folkeslag, alle mennesker Guds barn, og *saaledes* brødre. Se ham staa der. Se tidens tegn.

Saa gjælder det da at vi vet at tyde tidens tegn. Naar tyder vi det ret?

Naar vi — du og jeg — slutter os til Jesus og gir os helt i hans tjeneste.

Ja, hel tilslutning til Jesus, hel hengivelse til hans tjeneste — det kræver tidens tegn, det kræver vor tid av os.

Tiden, vor tid, netop vor tid, kræver det. Den nøier sig ikke med, at vi vedtar og opretholder visse former og formler. Den kræver tilslutning til Jesus personlig. Den nøier sig heller ikke med en lunken og halv tilslutning. Den kræver hel tilslutning. Former og formler, lunkenhet og halvhet veires hen av tidens sterke kultur med dens frække gudløshet og hjerteløse egoisme. Hel tilslutning til Jesus og hans kongstanke er det eneste som kan staa sig. Hel hengivelse, saa vor hele sjæl blir gjennemglødet, vort hele liv baaret av den bevisstthet: jeg, fattige synder, Guds barn av naade ved Jesus Kristus, og alle mennesker paa jorden mine brødre! Amen.

FRU MARTHA HOLTER: BODINS GAMLE PRESTEGAARD OG KIRKE.

Indledning og enkelte tillæg av *Kristian Gløersen.*

Efter omtrent en halv times spasertur fra *Bodø* kommer man til *Bodins* nye prestegaard, *Rishougen.* Fra landeveien fører en kort bivei til høire op til prestegaarden. Denne ligger lunt og vakkert paa sydostheldingen av en med en bjerkelund klædt haug, efter hvilken den har faat sit fordringsløse gode landsens navn, takket være provst *Holters* sunde sans og gode smak, der med bestemthet motsatte sig alle slags romantiske navne som Elverhøi og lignende, som var foreslaat.

Fra hougen, som danner en meget vakker naturlig park, likesom ogsaa fra prestegaardens fasadevinduer og haven, som vender mot syd, har man det vakreste utsyn over Saltenfjord med de mægtige fjelde og tinder paa dens sydside: Sandhornel, Børvastinderne med flere samt Godø med sin annekskirke og Strømø, mellem hvilke den farlige og berømte «Saltstrømmen» har sit ind- og utløp i flo og fjære.

I et rifleskuds avstand fra Rishougen mot øst laa endnu, mens jeg i sommerferien 1896 opholdt mig der, den gamle, nu desværre forlængst nedrevne, i mange henseender merkelige Bodin prestegaard, hvis tomt nu indtas av landbruksskolen og dens bygningskompleks.

Mine venner, provst *Holter* med hustru og barneflok var den sidste prestefamilie, som i en række av aar fra 1887 til 1894 bodde i denne gamle, efter fortidens forhold helt herskapsmæssig utstyrte prestegaard, hvis hovedbygning ganske vist hadde fortjent at bevares som et interessant fortidsminde.

Den av alle, som kjendte hende, saa varmt elskede provste-frue *Martha Holter* er desværre nu ikke længer blandt de levendes tal. For flere aar siden var hun saa elskværdig paa min opfordring at tilstille mig følgende optegnelser om

Bodins gamle prestegaard og kirke, hvilke jeg her skal gjengi væsentlig med hendes egne ord. Hvad jeg hist og her tilføier, blir sat i parenthes.

«Naar jeg stanser utenfor den endnu gjenstaaende rest av den gamle ærværdige prestegaard, og ser paa de hundredaarige trær der, da rinder mig ihu et par strofer av en gammel sang, jeg i min tidlige barndom hørte i teatret, — i hvilket stykke mindes jeg ikke: «Det gamle træ, o lad det staa, o lad det aldrig fældes!» Saa vilde jeg bede for den gamle hæg, under hvilken vi og saa mange generationer før os har sittet saa koseligt, naar den lunefulde sommer av og til har git en varm dag. Og ikke alene mennesker har frydet sig der. Hvad tror De vel stæren vil si, naar den til vaaren kommer og og intet mere finder paa den gamle plads, — intet hus med de mange hyggelige huller op under det lange tak, intet træ at sitte i og juble over livets deilighet. Stakkels stær, den blir husvild. Det nye hus, der nu staar paa stedet, er ikke saa gjestfrit. Der er taket tæt, ikke den mindste leilighet at faa for mage og unger.

I halvandet hundrede aar har det staat det store efter fortids fordringer praktfulde hus. Nu har nutids kloke hoder og travle hænder tat alt i besiddelse, og intet minder mer om hvad der har været, om alle dem, som der har levet, litt og stridt tilvisse ogsaa. Lad mig optegne for Dem, hvad jeg ved om den gamle prestegaard.

Like til slutningen av det 16de aarhundrede var Bodø prestegaard — Bodin — et umaadelig stort jordegods. Der blev da fraskilt en del til embedsgaard for lensherrerne i Nordlandene. Disse var i reglen unge danske adelsmænd, «junkere». (Et navn som man endnu finder igjen i det saakaldte Junkerfjeld). Men gaardens størrelse var fremdeles meget vidstrakt.

Ved siden av jordbruket drev presterne som de øvrige embedsmænd ogsaa et betydelig sjøbruk, saa der hørte sjøboder og nøst til nede ved Skandsholmen.

Besætningen paa gaarden opgives fra den tid til 10 hester, 70 kjør, 60 faar, saa man forstaar derav, at prestegaardens utstrækning har været meget stor, da der selvfølgelig ikke dyrkedes paa nutids vis i hine tider. Til gaarden hørte stor skog, og mange var de læs ved, som der blev hugget og opbrændt i de mange store rum i den vidtløftige bygning.

Den, der bygde prestegaarden var sogneprest *Nikolaus Christian Friis*, som tiltraadte embedet i 1744 og indehadde det til 1770. Han hadde titel av «Consistoreal Assessor» og og var vikarius for «missionskollegiet» og kasserer for det nordlandske og finmarske missionsfond. Aar 1754 fik han endog titel av biskop. Han var gift med *Sophia Møinichen Kolderup*, enke efter velfornemme monsieur «*Søren Randulph*», kongl. Majestets foged «i Steigen». — «Sølvfuten» kaldet, — og fik med hende en meget betydelig formue. Han var en meget myndig prælat og har faat det omdømme, at han var en forfængelig og praktsyk mand.

Da hans indtægter var meget store, var vel noget av det første han tænkte paa at bygge sig en passende bolig. Og det gjorde han da i en efter datidens og Nordlands fordringer rent fyrstelig stil.

Hovedbygningen, opført 1750, var en omtrent 100 fot lang 2-etages bygning med et høit taarn, som dog allerede 1809 blev borttat som farlig i storm. Fra hovedbygningen utgik retvinklet to sidefløie, ogsaa 2-etages, men lavere end hovedbygningen, og disse fløie var igjen forbundne med en tverbygning, saa der dannedes en stor firkantet gaardsplads, belagt med stenheller, og som den høie herre skal ha tænkt at lægge et glastak over, hvilket dog maatte opgives paa grund av veirforholdene. I disse fløibygninger var da alle slags rum for tjenere, kontor for klokkeren, konfirmantværelser, enkebolig, arkiv, og i tverbygningen snekkerstue, melkestue, fladbrødstue, materialstue osv. Derfra var gjennemgang til den bakre gaardsplads, hvorom stald, fjøs, kornstabur, kjøtstabur, tiendestabur og torvhus dannede en anden firkant.

I den vestre fløi var indkjørslen gjennem en bred port, og naar man kjørte op for indgangsdøren i hovedbygningen, møttes man af den latinske inskription over døren: «*Nil sunt absgue Deo vigilum vigilante labores*».

At der ikke hadde manglet paa bygningstømmer, viste de svære tømmerstokke, hvorav husene var opført. Sortbrune av ælde virkede de imponerende, idet man traadte ind i den store gang, der førte tvers gjennem hovedbygningen. Stor, bred og høi, med en bred, makelig, grønmalet trap, der førte til overetagen, virkede den herskapelig. Loftet i gangen var malt i rødt og hvidt med underlige snirkler.

Paa begge sider var to brede døre. Paa den ene side førte døren ind til den saakaldte storstue, et stort værelse tvers over hele bygningens bredde med to fag vinduer til begge sider. Her var paa den ene tvervæg en svær kamin opmurt helt opunder loftet. Hjørnerne var av klæbersten, og hele det øvrige parti var dekorert med Friis's navn og vaaben. Kaminens aabning var, naar den ikke bruktes, dækket med en avrundet skjærm, hvorpaa var malet en park med en sprudlende fontæne. Væggene var betrukne med malet lærred. Farven var sterk blaa med hvidtmalte søiler, omslynget av blomsterguirlander, taket blaat med røde bjælker. Alle døre var blaamalt med røde lister og felterne utstyrt med meget fantastiske billeder, japanesiske figurer, offerscener, eller hvad det nu kan være, malerens fantasi hadde tumlet med.

I denne stue befandt sig i længere tid et antikt ekebord, der gik som inventar fra prest til prest, indtil det i 1864 blev indkjøpt av Hs Maj. kongen mot bytte i et solid nyt eketres spisebord. Det gamle bord er nu at se paa Bygdø.

Indenfor denne største stue var to store værelser, brukte til gjesteværelser, «herrekamre» som de kaldtes. Det ene var det saakaldte «*Louis Philips* værelse», der av den senere franske konge under hans landflygtighet blev benyttet i nogle uker. Som erindring herom opbevares endnu en broncemedalje med høistsammes portræt. Dette værelse var ogsaa oprindelig betrukket med lærred, hvor malerkunsten hadde utfoldet sig i form av et stort skib, som fylder den ene væg. Det andet værelse var et meget elegant hjørneværelse med tre fag vinduer likeledes med lærredstræk og utstyret med malerier. Her indtokes hele den ene væg av et jagtstykke, hvor man i skogen saa vildsvin jages av elegante herrer til hest og tjenere med hunde. Figurerne var i halv legemsstørrelse. Paa den anden side saa man damer i fiskebensskjørter og

med blomster i haaret, samt herrer i knæbukser, spadserende i haver med fontæner og sirlige anlæg. Taket var inddelt i felter, bundfarven høirød med grønt, i felterne store medaljoner med allegoriske fremstillinger av de fire aarstider. (Disse syntes baade i farve, tegning og utførelse at skrive sig fra en mer øvet haand, var rimeligvis kopier — heldigere end de øvrige — efter en hollandsk eller maaske fransk dekorationsmaler, maaske ogsaa utført av en saadan).

Paa den anden side av gangen var dagligværelserne fordelte paa samme maate, kun med den forskjel, at det ene rum var indrettet til kjøkken.

Ovenpaa i anden etage var værelserne ordnet paa samme maate, kun at de største blev avdelt i flere rum. Alle døre var ogsaa her utstyrt med «malerier» — som i første etage — men her fandtes kun de nøkne bjælkevægge, malt med grønt, rødt eller blaat. Her var bibliotekværelse, studerværelse, gjesteværelser, ja endog et stort billardværelse, der dog senere degraderedes til tjenerværelse.

Et værelse kaldtes professorværelset efter sogneprest *Erik Gerhard Schytte* — 1776—1808 —, der hadde titel av *professor theologiæ extraordinarius*. Han hadde ogsaa studert medicin, var en kundskapsrik og meget anseet mand, drev en ikke liten virksomhet som læge, og har efterladt sig et navn, som længe vil mindes i Bodø. Nogle av hans medicinhylder forefandtes endnu da nedskriverinden herav bodde i den gamle prestegaard.

Ja mange og store rum var her, og høit blev her vel ogsaa levet. Mange har nok ogsaa de gjester været, som har opholdt sig her og det ikke paa korte besøk. Lensherren (amtmanden) bodde paa den anden side av «elven», egentlig en liten aa), hvad der ogsaa fortælles av *Petter Dass*, og nede ved sjøen var lægebolig med sykehus.

Til dagligdags var selvfølgelig et stort folketal paa gaarden, mange drenger og piker, dertil alle husmænd og saa desuten de mange Lofot-folk, som der skulde ha sin utrustning. Ikke mindre end 8 baatlag holdtes av presten, og det var forsvarlige mængder av fladbrød og anden kost, der skulde laves til for de fire maaneders fiske til saa mange mand.

Saa var der de mange av menigheten, som paa grund av de lange kirkeveie kom allerede lørdag og maatte overnatte. For dem maatte der gives plads i fløibygningen, og i flere av rummene her var der faste sengesteder langs alle vægge. Naar der saa var brudevielse, kom det hele følge, — og det var som regel stort — til prestegaarden. Der skulde skjænk og niste indtages, bruden pyntes, og efter forretningen det hele følge trakteres med kaffe inde hos presten.

Mangt og meget blev der saaledes av arbeide, men saa begyndte ogsaa dagen meget tidlig. Vé den mand, som kl. 4, naar den gamle provst i sin slobrok kom, ikke var i arbeide. Til gjengjeld var der saa tidlig ro om aftenen. Kl. 8 var sengetid.

Over elven fører en liten bro. Paa den anden side ligger den gamle kirke. Hvor gammel den egentlig er, kan ikke med bestemthet siges, man mener fra det tolvte aarhundrede Koret har fra først av været klosterkirke for nonner, som boede her. Efter at biskop *Friis* i 1750 hadde bygget sin bolig færdig, forestod han i 1754 kirkens reparation. Oprindelig var den en langkirke — basilika — av sten, svære mure med dype vinduer. Indgangen i rundbuestil med uthugninger og klæberstens hjørner lignende Trondhjems domkirke. I 1780 fik kirken en likeledes av sten med svære mure tilbygget fløi, der gir den form av et enarmet kors, og i hvis endemur der utvendig er indfældt en ganske interessant gravsten.

Det første der ved indtrædelse i kirken endnu falder i øiet, er den i sit slags praktfulde altertavle, utskaaret fra øverst til nederst. (Den er helt av træ, rigt forgyldt og malt, vakkert arkitektonisk opbygget, omslynget av delvis gjennembrudte ornamenter, der er godt utførte, billederne derimot klodsete, rimeligvis en i saa henseende slet, men ellers i sin helhet godt utført kopi efter hollandsk eller nordtysk original). Nederst i midtfeltet nadveren i utskaarne figurer. Til begge sider Aron og Moses, syndefaldet og Jesu daab. Det store midtparti: korsfæstelsen med de to røvere. Øverst himmelfarten. Til siderne de fire hovedapostler, allegoriske billeder, engler og englehoder. Prækestolen og opgangen til den er likeledes rigt utstyret i samme stil med rik forgyld-

ning og utskaarne malte billeder: evangelisterne, den hellige Christofer med Jesusbarnet, Mariafigur og kardinaler.

Oppe i koret var en indelukket kirkestol med grønne silkegardiner til bruk for amtmanden. Like overfor prækestolen, høit paa væggen med særskilt trappe op var prestefamiliens indelukkte stol utstyret baade med vinduer og gardiner, og med en antik, høirygget lænestol til «bispindens» bruk. Flere indbyggede stole oppe paa væggene med trappeopganger, tilhørende de fornemste familier, fandtes der ogsaa. Utenpaa var disse kirkestole malte med vaaben og navn. Nede i kirken var menighetens pladse i lukkede stole.

Under taket hænger tre massive lysekroner av messing, forærte kirken av presten *Blix*, ansat 1626 og fungerte i Bodin til sin død 1666. Hans hustru skal ha forært kirken den praktfulde altertavle. Deres i legemsstørrelse malte billeder hænger fremdeles i kirkens kor og viser en stor, alvorlig mand i prestedragt og en mindre, fint bygget dame i sort dragt med høit opstaaende hvit krave. Et bilde av deres søn «stiftsskriver» *Erik Blix* hang i prestegaarden.

Ved siden av koret er sakristiet med skriftstol og prestens stol. De gamle med fløiel og skind trukne stole findes endnu i oppudset stand. Oppe i koret var i kirkens mur indrettet laasfærdige skape for kirkens sølv og hellige kar. Mellem koret og kirkens skib skilte et stængende gitter.

Kirken blev i 1894 helt restaurert, saa kun altertavle, prækestol og lysekroner minder om utseendet av dens indre i svundne tider. (*Meget tvilsomt* er det, om denne restauration og modernisering har været heldig).

Prestegaardens façade vendte mot den brede Saltenfjord, der her skjærer sig ind. Ned mot denne breder sig en meget stor slette, forhen og delvis endnu med gravhauge, minder fra længst svundne tider om slag og mandefald.»

(Olav Trygvesson hadde i sommeren 999 uten hinder kristnet den sydlige del av Haalogaland, men de nordlige Haaleyger lavet sig derimot til motstand under anførsel av de mægtige høvdinger *Thorer Hjort av Vaagan* og *Raud den ramme* (sterke) der bodde paa *Godøerne* (Godø og Strømø?) i fjorden *Salpt* (Saltfjorden). De drog med mange velrustede skibe kongen imøte og begyndte en hidsig kamp. Sagnet henlægger sjøslaget til utenfor stranden ved det nuværende *Bodin*. Seiren vendte sig snart paa Olavs side. *Thorer Hjort* flygtet iland, vilde redde sig ved sit hurtige løp men gjennemboredes av *Olav* med et kastespyd. Gravhaugen paa den nævnte store slette menes da at skrive sig fra gravlagte faldne i hin kamp.

Se forøvrigt *Keysers* «Norges historie», bind I, side 303).

VOR KRAFT.

Vi beundrer Paulus for hans store arbeidskraft. Det er næsten ufattelig hvorledes en mand med saa skrøpelig et legeme, med al den overlast han led og med de hindringer som lagdes i veien for ham, liketil tvungen arbeidsløshet i lange fængselsophold, kunde utrette hvad han utrettet. Han var en mægtig aand, siger vi. Visselig var han det, i mange maater den mægtigste aand historien kjender, den ypperste av de mange «sterke» som den ophøiede Kristus har grepet og gjort til sine begeistrede tjenere i verden.

Spør vi hvorledes han blev en saa aandsmægtig mand er der bare et svar: *Det var Kristi kraft som gjorde ham sterk.* Men var han ikke av naturen en energisk mand? Uten tvil. Han fnyste av iver da han forfulgte de kristne. Men det var intet mot hvad han utførte efter at han var blit kristen. Og han paastaar selv at det var Kristus som gjorde ham sterk.

Kristi kraft er den uavladelige aarsak til al aandskraft i Guds rike. Det er den uuttømmelige kilde hvorav alle de som har levet for Gud har øst sin kraft. Den tar menneskelige legemskræfter i bruk, men den er ikke avhængig av menneskekraft. I den største legemssvakhet kan en fylde av Kristi kraft gjøre sig gjældende.

Denne vældige kraft er vor. *Vor daap* gir os adkomst til den. «Lad dig døpe og du skal faa gaven, den hellige aand» lyder det fra Kristus til hvert menneske i verden. Er et menneske døpt, om end kun med barnedaap, saa er det stillet like ved kraftkilden, og der kan til enhver tid strømme av den ind i det menneske til utførelse av al god gjerning. Det spørres kun om tro, d. v. s. overbevisning om tilstedeværelsen av den usynlige kraft, tillid til dens godhet og saapas kjendskap til «aandens lov» at kraften kan bli ret brukt.

Kristi kraft er vor, sikret os ved hans uforanderlige

kjærlighet. Den er kristenkraften, vor egen, gaven som Gud gir hellere end nogen anden gave. Den er det uavbrutte under i kristenheten.

Allesteds hvor nogen *vil gjøre Guds vilje* gjør Kristi kraft sig gjældende, enten det er til «kraftige gjerninger», eller til tro utførelse av et kristenmenneskes daglige dont.

Den stationære kristendom har næret tillid til det stille, dagligdagse kristenarbeide. Den har en viss frygt for «kraftige gjerninger». De kan saa let bringe forstyrrelse ind i det tilvante. Derfor ber den stationære kristendom: «Vi underkraft begjære ei!» Forsaavidt den driver hedningemission kan den nok medgi at «kraftige gjerninger» muligens forekommer paa missionsmarken. De hører hjemme i grundlæggelsestiden, og hedningemissionen er forsaavidt grundlæggende som Guds rike ved den kommer først til et folk; men missionen *forplanter* kun Guds menighet og missionsmenigheterne blir dattermenigheter i modermenighetens dragt. Til grundlæggelsen hører der apostler, og missionærerne er saavist ikke apostler; de er almindeligvis et selskaps loyale tjenere. — De kraftige gjerninger regnes altid til de «mindre ting», som der ikke maa lægges større bret paa. At det ofte er i den største armodsdom at kirken slaar vrak paa de kraftige gjerninger, ser den ikke altid selv. Det kan jo ikke siges at kirken altid er *saa rik* paa de «større ting», at den av den den grund ikke skulde sætte pris ogsaa paa de «mindre».

I kirkens skrøpelighet fuldkommes dog Kristi kraft, baade hjemme og ute. Der opleves slik hjælp i nød, en saadan nedstrømmen av kraft i skrøpelige kar, at hvis det var naturkraft maatte karret sprænges, en saa overvættes aandsmagt at «de svake blir sterke i allerstørste strid», saa den arme kristenhet nu som før er fuld av vidnesbyrd om «hvad Kristi kraft formaar». Vi har ogsaa nu en levende, virksom, nærværende Gud. — Men der maa ikke tales høit derom; det kunde se ut som vi atter roste os selv, — vi som dog har erklæret at «vor ros er udelukket — ved troen»!

Av og til nævnes det dog herhjemme. Som nu naar det fortælles i «Kr. Ukeblad» hvad missionsveteranen *Rosaas* har gjort for de spedalske, særlig den sidste paaskeuke han var prest for dem i Ambolupiantrana ved Antsirabe. Hvor godt

det er at verden faar vide, at «end er der kjæmper paa jorden»! Sandelig, «Sankt Olavs korsets ros» gives mangen for mindre heltedaad! — Større end at bære Olavskorset er det dog at bære vor Herres Jesu merketegn paa sit legeme. Den ære trænges der ingen kongelig kirkeminister til at gi; den gir han om hvem Jesus siger: «Dersom nogen tjener mig, ham skal faderen ære».

* * *

Jeg kjender en missionær som arbeidet i mange aar i et av de usunde strøk paa Madagaskar. Han fortalte engang til et par venner — rent privat og som noget dagligdags — hvorledes han engang i stor legemlig svakhet blev styrket ved Kristi kraft.

Det var i grundlæggelsestiden i indlandsmissionen, da alt endnu var primitivt, da begeistrede missionærer brøt nyt land og vide døre aapnedes for evangeliet; da missionærerne omtrent alene bar de svære arbeidsbyrder; da malariafeberen brøt ned de sterkeste mænd og man litet forstod at verge sig mot den fordi man kjendte saa litet til dens aarsak; da der endnu næsten ingen tanke var paa hjemreiser og da et ophold paa det høitliggende, kjølige og sunde Antsirabe ansaaes for en rekreation, som man gjerne brukte en stor del av sin ringe løn for at kunne opnaa og man med og uten forstand brukte de varme, mineralske bad som lægedomskilder mot al sygdom og skrøpelighet.

Han som fortalte var dengang en ung, kraftig, godt utrustet og ivrig arbeider. Hans sterke konstitution, lyse syn paa opgaven, kjærlighet til folket og store evne til at finde sig tilrette og trives i de mest primitive forhold gjorde at han i mange aar kunde føre et selv i den tid usedvanlig reiseliv blandt folket uten tilsyneladende at skades av giften i veir og vind. Men ogsaa han fik føle malariaens nedbrytende kraft.

Det var juletid, fortalte han. Det hadde været varmere end ellers selv paa denne midtsommertid i troperne. Han hadde arbeidet haardt og tunge tak ventet ham juledagene. Der samledes dengang tusender av skoleungdom, menighets-

lemmer og hedninger fra hele det vidstrakte strøk med de mange snese utstationer til stationen. Der var ingen indfødte prester, ingen læger, ingen europæiske lærere; al prestegjerning, alt læge-, skolemester- og bygningsmandsarbeide maatte utføres av den ene mand, missionæren. Der var et gjærende og brusende liv paa og om stationerne i de dage. I mange uker hadde han reist fra skole til skole, fra utstation til utstation, hadde eksamineit i skolerne, undervist og overhørt de mange som hadde faat daapsundervisning og som ventet at bli døpt ved det store møte paa stationen i julen. Julaften kom han hjem. Der ventet hundrede ting paa at bli gjort. Juletræfest om eftermiddagen for de nærmestboende, meget at ordne til mottagelsen av de mange som kom langveisfra og som blev paa stationen og i dens nærhet juledagene. Saa en liten hjemlig julaften inde i stationshuset og den overtrætte mand søkte den hvile som heten og de plagsomme giftige myg vilde la ham faa. —

1ste juledag fyldtes sletten utenfor stationen av store og smaa flokke hvit- og brogetklædte voksne, ungdom og barn og sang og bøn og skriftlæsning og prædiken lød under det blanke soldirrende hvælv til langt ut paa eftermiddagen. Og da de tilsidst i et langt, langt tog gik gjennem stationshaven mellem de høie trær og rosenhækkene, og sangen steg som et stort mangestemmig kor, — da glemtes træthet og feberhete for glæden ved haabet om at se dem alle i de frelstes menighet.

Om natten kom et voldsomt anfald med frysing, opkastelse, smerte i hode og lemmer og endelig en sterk sved, saa han da morgenen kom vanskelig kunde reise sig fra leiet. Det led mot samlingstid og lyden av folkeskarerne som kom ned paa stationen naadde ind til ham; klokkeklangen og sang strømmet ind gjennem det aapne vindu. Hvad skulde han gjøre? Ute ventet folket paa ham. 120 voksne stod færdig til at motta daab, mødre hadde bragt deres barn til daaben, en del mænd og kvinder fra katolikerne og independenterne skulde optages i den lutherske menighet og henved 600 nadvergjester var indskrevne og forberedt til at gaa til alters. Og der skulde prædikes for folket og alle vilde høre missionæren; mange var kommet langveisfra for at høre ham; ingen talte

som han, syntes de. De hadde hørt at han var svak av feberen, men de visste at han endnu aldrig hadde ladt sig hindre av noget til at utføre det som var bestemt.

Han hadde intet nydt siden den foregaaende morgen og det eneste han nu hadde lyst paa var et par smaa kolde poteter og et stykke av en gammel, gul sild (en levning fra en liten portion spekesild som en ven i Norge hadde sendt ham i en gjenloddet blikboks) — — — —

«Paa dit ord, Herre», tonet det gjennem ham, han sprang op, klædte sig, gik hen i den tætpakkede kirke, messet, læste skriftstykkerne, prædiket om Stefanus, manden fuld av hellig aand og tro, døpte de 120 voksne og mange barn, optok nogen og utdelte Herrens nadverd til henved 600. Det led mot aften da alt var gjort som gjøres skulde, og der var lovsangs lyd og en klang fra de dype livsens grunde i det «Lev!», som til slutning raaptes ut, det vanlige farvelord som ved slike anledninger fyldes med livets store haab om seier over alt det som kan skille Kristi venner ad. — — — Dagen efter var han tidlig oppe, reiste et par mil til et møte av henved tre hundrede prædikanter og lærere. Der holdt han foredrag, gav praktisk prøve paa kristendomsundervisning og ledet forhandlingerne til sol gik ned.

Saaledes fortalte han dette ene træk av de mange som vidner om «hvad Kristi kraft formaar»; den som er blit vor ved opfyldelsen av hans løfte om at sende «kraften fra det høie», Faderens og sin aand, forat han skulde være hos os altid, han som er Gud av Gud, ham med hvem vi har at gjøre.

Utenfra kommer al aandskraft — «vor egen» er intet værd —, fra den aandeverden som omgir os. Vor arbeidskraft, baade til godt og til ondt, kommer derfra, slaar ned i os, driver os, blir vor iboende livskraft, eftersom vi stiller os til det ene eller det andet av aandsrikerne.

«Salig er det menneske hvis styrke er i dig, Herre, hærskarernes Gud. Naar de gaar gjennem taaredalen gjør de den til en kildevang. — De gaar frem fra kraft til kraft, du træde frem for Gud paa Zion» (Salme 84, 6).

M. I. . . . .

VI MØTES TIL ANDAGT.

Jens Gleditsch: Andagtsbok.[1])

Gleditsch er i nogen maate blit et motsigelsens tegn. Man skulde tro at der til dette maatte svare en motsigelse i hans eget indre. Men saa dypt bunder det ikke. Det er bare at han i daglig fægtning gir sine pile nogen zirater som for ham er humor og attisk salt, men som av andre kaldes giftpile, ondskap og spydighet. Paa denne maate er Gleditsch blit som en slags fredløs: *ham* kan enhver kaste paa. Selv hans venner indrømmer, at han kan misforstaaes i sin fabelagtige evne til at lave zirater paa pilene.

De som kjender ham bedst, den faste tilhørerskare, mest mænd, i Vor Frelsers kirke, og studenterne fra hans elskede manuduktionstimer, de vil sige, at ingen som han har optat motsigelserne i sig for gjennem Kristus at aande dem ut som fred. *Gjæring til klarhet* skylder vi ham. Blandt vore moderne teologer findes der mer personlig inderlighet end man ofte skulde tro efter deres skrifter, men hos ingen er denne inderlighet saa kristelig som hos Gleditsch. Inderligheten har ingen utflytende tendens, men den retning og dybde som navnet Kristus angir. Derfor *gir* hans inderlighet saa meget. Den er som en ledning tilknyttet en kraftkilde.

Det har kunnet siges, at det vil vække opsigt, at der utkommer en andagtsbok av Gleditsch. Man vil nu forstaa, hvem som blir forbauset og hvem ikke. Det merkelige er, at grænsen mellem disse ikke falder sammen med teologiske delelinjer. I kristusinderligheten møtes Gleditsch med hjertets haandslag av folk, som paa dagsstridens arena trækker haanden til sig. Mon ikke dette haandslag vil komme fra flere end de gamle venner, naar nu nogen nye har laant øre til

[1]) Steen'ske Bogtrykkeri og Forlag. 235 sider. Kr. 2,80 heftet.

andagtsbokens malmsterke toner? Om dette haandslag da — det være sagt som bøn — ikke bare var et mellem forfatteren og de enkelte fra anden side, men at det kunde være som i en kirke hvor vi alle var og mødtes foran Herren, vor og alles. I ords utformning er avstanden stor mellem os. En konkordieformel lar sig ikke skrive i vore dage. Men i andagt for Guds aasyn — kan vi ikke der finde konkordien?

Det er det mandige som er det tydeligste i denne kristendom. En filosof har sat en motsætning mellem det østerlandsk kristelige, som bøier knæ, og det græske som gaar med opreist holdning gjennem livet. Det er skarpt set, men galt. Kristusskikkelsen slaar uttalelsen til jorden – er ikke kristenliv i ham fuldt av opreist holdning? Men savner man derfor det sterkeste av alt: det at kunne bøie sit hode?

Det er ikke den haarde styrke, men den staalsætning som vindes gjennem motsætningers frugtbare paavirkning vi sporer i disse andagter. Nogen føler savn av dette i manges forkyndelse. De længes efter opreist kristendom. Og en ting til: efter virkelighet. Andagtsuttryk er ofte uldne, slik at de blir borte naar en tar paa dem. Som ordene er her staar de som smidd av menneskevirke. Vi er der selv, det er ord av vort liv. Og for vort eget aapner vi dører som er stængt for fremmed tale. Dette er den skaperakt, som Aanden endnu kan fuldbyrde: at han gir mennesker av muld at smi vaaben for Gud. En andagtsboks opgave i dette er her naadd for vor tid.

Mer eller mindre kan det glæde os ogsaa at møtes menneske til menneske under andagtens ord, i en vending av det daglige liv, som er saa hverdagslig, at vi kvækker til over at bli presentert i hverdagssjæl her for Guds aasyn. Det fælles menneskelige slaar os. Det er godt at andagten river helligklædningen op sommetider. Ellers blir den let fernis, kalkpuds. Men det var det i vort hjerte begravne, som skulde frem for Herren. Det er nogen ganger en skarp bok vi tar i haand med Gleditschs andagter. Skuddfrihet er ikke at opnaa. At fældes for at fris av baand — det er kristenlære Og denne lære lever sig ind i os gjennem ordene vi her møter. Dypt kristelig er andagtens syndserkjendelse.

Et gjenskin av mildhet hviler til gjengjæld over bokens poesi. Mon ren poesi har fundet saa nøgterne billeder i andagtsord som her? Læs den lille «Velsignelse» f. eks. Med rette er poesi nævnt i pagt med mystiken, en nabo til Gud. Væggen er ikke tykkere, end at Gudslivet kan lytte og kvæges naar poesien rører strængene — rører dem med aandeslag. Nogen mennesker lar ikke andet end dette naa ind til sig av aandernes tale. Poesi kan være adventstonen i et liv. Derfor hører den med i en kristelig andagtsstund. Det er underlig at der kan rummes saa megen poesi i opreist kristendom.

Den gamle ordning med en betragtning til hver dag i aaret er her forlatt. De 202 stykker er delt i grupper efter indholdet. Nogen kan læses i sammenhæng. De fleste passer til høitlæsning. Imellem er der nogen som bærer saa intime bud til enkeltmanden eller til hustru og mand, at de er lønkammerlæsning. Tilsammen danner alle et hele, som har git boken dens undertitel: Kristelig tro og kristelig liv. Uten at være hverken dogmatik eller etik har boken forenet dem begge slik som de er forenet i livet og slik som en andagtsstund omslutter dem begge. Først i andagtstimen faar enkelheten raade, enkelhet i ord og enfold i tanke. Det er merkelig, at en andagtsbok skulde bli den første lysning av ny produktivitet indenfor vor tænkning! Det er et memento til spekulationen: den maa dukkes i livets bad for at gjenfødes.

Det er stor forskjel paa os i det stykke at kunne føle andagt. Nogen maa ha sterk musik, andre sterke ord eller gamle kjendte ord. Og vi er ogsaa selv mangfoldige efter vekslende tider. Derfor skal en anmelder av en andagtsbok være reservert. Og naar han ikke er det, bør han si at han her har talt for personlig regning. Det kan bøte noget, naar de følgende sider gir læserne et par stykker av boken selv. Det er i og for sig en glæde at bære dem ut i verden, og de av tidsskriftets læsere, som allerede har dem i originalen vil nok med mig avse denne plads for at alle kan læse dem.

Eivind Berggrav-Jensen.

AV GLEDITSCH'S ANDAGTSBOK.

Ind til Gud.

Som en av stormen drevet maake kredser menneskesjælen om Gud og evigheten uten at kunne finde hvile. Naar bønderne i Bretagne ser maaken kredse om et kirketaarn, siger de at det er en prestesjæl som søker kirken for at si sin messe. Sjælen har ikke fundet hvile hinsides heller, den kredser fremdeles om det sted paa jorden, hvor Gud kom den nær. Den mindes endnu Kristi overnaturlige hjælp i det hellige sakrament.

Vi protestanter tænker ikke særlig paa presten, for os er alle sjæle like, alle er stormdrevne og glider til og fra det hellige og evige. Nogle drives hen i nærheten av Gud engang imellem av haarde tilskikkelser og indunder døden. Andre jager jevnlig hen over sine og slegtens hellige minder. Hvor langt de end færdes over skumsprøit og rullende bølger, saa kommer de allikevel stedse paany derhen. Den dype gudsfred, den bitre forløsende anger for Guds ansigt, den hellige opløftelse i Herrens nærhet kan vi ikke glemme.

Men magter vi at komme ind til det hellige sted og hvile ved hvilens vande og leire os paa de grønne græsbakker? Det magter vi kun, naar Herren selv utrækker sin haand og tar os ind til sig som Noa utrakte haanden og tok duen ind til sig i arken. Naar vi kommer ind til Guds fred, ser vi at det var han som gav hvilen, mens vi selv kun bragte det til hvileløs flugt om det, vi ikke kunde naa.

*

Hjemover.

Naar vi har været ute hos fremmede nogen tid, saa staar Norge for erindringen i eventyrglans. Og kommer vi op under kysten og de første snefjeld stiger av havet, falder

der høitid i vort sind med usigelige tanker. Naar vi skjærer ind forbi de første lave graa holmer, mindes vi vel vore haarde livsvilkaar; men den første lune vik med et hvitt hus oppe i bakken og baatstøen nedover i fjæren gir os lunhet og stilhet i sindet.

Men mange av dem som for ut, kom aldrig hjem igjen. Nogen glemte det gamle land og levde fra dag til dag uten at se længere frem eller tænke tilbake. Men mange bevarer mindet om hjemmet i et stille rum indeni. Derinde er der ganske stilt, derinde aander den tindrende sommerluft og man hører kirkeklokken sende sin lyse, syngende tone utover. Stundom blir dette minde saa sterkt at de lar støpe en klokke av malm og sender den hjem til kirken i bygden eller til landet som Liberty bell paa Akershus. Ti der er himmelske toner i klokkeklangen, og det er de sterkeste toner vi kjender her paa jorden. De kalder os hjem fra adspredelsen i verden, op fra bygd og by til det evige hjem, til Gud i himmerike.

*

Bøn om lys.

(Joh. ev. 9.) Herre Jesus Kristus, du verdens lys! Se til mig som gaar og famler i mørket og ikke kan finde veien! Jeg har hørt du har hjulpet andre. Hjælp ogsaa mig! Jeg har set kristne mennesker gaa ind gjennem dødsporten omstraalet av dit lys. Jeg har set mennesker vandre paa vanskelige veie og mørke steder sikkert og frit; de har vist hat din lygte for sin fot! Selv har jeg ofte faret vild og været meget blind, men stundom skimter jeg dog dit lys. Og hver gang jeg ser litt av lyset, sander jeg at lyset er godt og at Gud med rette gjorde skjel mellem mørke og lys. Og jeg velsigner ham som sendte lyset.

Men stundom blir jeg meget bange. Ti det er imot aften og dagen helder, og jeg har endnu lang vei foran mig. La ikke natten falde over mig, ti den er dunkel, la den ikke komme før jeg har naadd hus og er kommen hjem. Alt kjender jeg dens gysninger gaa gjennem mig, derfor ber jeg dig Herre Jesus Kristus, du verdens lys, det eneste, lys for mig!

*

Havesyke.

(Luk. 12, 13 f.) Hvem er havesyk? Ikke jeg, siger han som bad Jesu bruke sin myndighet til at være skifteforvalter. Ikke jeg, siger den rike bonde med sine fremtidsplaner. Det er heller ikke mig, siger en tredje. Jeg har aldrig kunnet lægge noget op, jeg maa takke til jeg kan ha fra haand til mund. Og den fjerde vil heller ikke være det, uagtet han har lagt op noget og vedblivende holder paa dermed. Sparsomhet og omsorg for alderdommen og barna er dyder, der er ikke noget galt i det.

Nei der er ikke noget galt ved nogen av disse utvortes handlinger. Havesyken er som ordet selv antyder ikke nogen handling men en sygdom En sjælesygdom er det, naar eiendommen faar magten over vor sjæl. Navnlig nævner bibelen pengene, den kalder dem likefrem en gud, fordi pengene samler i sig al eiendommens magt og evne. Alt som eiendom er kan kjøpes, men sjælen er eieren av al eiendom, og sygdommen er at eiendommen eller pengene tar magten fra eieren selv. De blir sterkere end sjælen, saa forholdet mellem dem vendes om, sjælen blir eiendom og mammon dens eier. Hvorpaa kjendes dette?

Det kjendes derpaa, at man maa samle og ikke kan bruke. Det kjendes derpaa at man ikke kan sende penge eller anden eiendom ut i sjælens erind. Det kjendes paa at mennesker glemmer sit eget liv for den arvs skyld, som han vil efterlate sig. Det kjendes mest derpaa at et menneske ikke kan bli rikt i Gud. Det kommer til at mangle tro, det lever uten haab og uten kjærlighet. Og hvad hjælper det saa om man er ifærd med at samle den femte million?

*

Tro og bøn.

«Alt hvad I beder om med tro i eders bøn, det skal I faa.» (Math. 21, 22.)

Uten tro er det ikke mulig at bede, men uten bøn faar vi ingen tro. Saaledes er bøn og tro slynget sammen i evig ring inde i sjælens liv. Der hvor denne sammenslyngede bevægelse begynder, der begynder livet i Gud. Og ingen kan

sige, om livet i Gud begynder med troen eller med bønnen, eller hvor det finder sin hvile, i bønnens evig strømmende tilbedelse eller i troens evig salige beskuelse.

Troen er livet i Gud, og troen er vort liv. Tag al tro ut av dit liv og se hvad der blir igjen! Og bønnen er livet; under al pligt og alt arbeide, over al din lykke og igjennem alle dine sorger skyter sig bønnens regnbuebro ind i evigheten. Derfor er det saa, at alt hvad vi ber om med tro, det skal vi faa.

*

Bed!

Aldrig fatter vi Gud helt, og derfor er vor bøn bestandig stammende. Den er maaske nærmest ved ham, naar den er et uudsigelig suk. Men saa ufuldkommen og uudsigelig som bønnen er, saa maa vi dog bede den. Ti den som gaar gjennem verden uten bøn, gaar gjennem huset uten at hilse paa dets herre, han plukker frugterne av havens trær uten at spørge eieren om lov. Uten bøn er vort liv uten aand, selv om mennesker klapper i hænderne til os og kalder os aandfulde. Ti Gud er aand, og tilbedelsen sker i aand og sandhet selv om den er betlernes gang for døren, selv om den sker med stammende tunge, fordi vi er fremmede i landet og endnu ikke kan Kanaans sprog.

Smaa ting er vel meget av det jeg har at tale om, mot hvad der er Gud i sinde, mit daglige brød, min skyld, min fristelse og hvad jeg venter og haaber av Gud. Men jeg kan dog ikke tie med det, og stundom drager Jesus mig saa nær til sig, at jeg ber i hans navn. Da ser jeg tydelig min fader i himlen, og han bøier sig ned til mig som er saa liten, og sier: Tal, mit barn, din far vil høre paa dig! Bed!

*

Kristi aand.

(Luk 9, 51 f.) Jesu disciple hadde lært av ham. Deres evne til at skille mellem godt og ondt var blit større og den nidkjærhet, som brændte i profeten Elias, begyndte ogsaa at brænde i dem. Og deres læremester var Guds hellige paa

jorden, han var den største av alle, han var den bedste og den eneste. Ved siden av ham var alle andre kraftløse og livløse, han hadde det evige livs ord.

Hvor skammelig, naar andre ikke vilde motta ham! Hvor blindt, naar andre ikke vilde tro paa ham! Over saadanne folk maatte dommen komme. Ilden fra himmelen passet for saadanne folk, hvis synd ropte til himmelen.

Saadan tænker det menneskehjerte let, hvis sans er oplatt for Jesu straalende herlighet. Og dog har et saadant menneske endnu ikke set indsiden av denne herlighet, endnu ikke kjendt Kristi aand. Kristus er ikke kommen for at fordærve men for at frelse. Der er domsmyndighet i ham og han dømmer syndere. Men han dømmer dem med kjærlighet og han ber for dem som hater ham. For den store dom skjærmer han os alle med sin egen død.

Saadan er Kristi aand, den han selv har uten maal. Saadan er aanden i kristenmenigheten. Hvad vi er som kristne, det har vi av denne aand. Det er denne aand som gjenføder eller skaper nye skabninger paa jorden.

*

Kristus vor konge.

(Slm. 110.) Profeterne hadde fra gammel tid av ment at Kristus skulde være konge. Som David og som Salomo, som Esekias eller Josias, bare mægtigere end de hadde været og retfærdigere i dommen end nogen før ham. Den almægtiges salvede maatte herske over Israel og lægge de andre folk under sin fotskammel.

Men Jesus var ydmyg av hjertet, sagtmodig og fattig. Han optraadte ikke som hersker men var helt avmægtig mot ondskapen, lydig indtil døden, ja døden paa korset. Og dog blev han kaldt med herrenavn av sine disciple. Ja de tilla ham navnet over alle navn, det eneste navn hvori der var frelse. Hans herskermagt gjør sig gjældende i det sande Israel og kasteskovlen er i hans haand, saa han utvælger for sig det bedste i Israel, de fattige i aanden som der fandtes, til sin arvelod. Langt ut over grænserne strækker sig hans scepter, langt flere seirrike krige fører han end David, langt

dypere fred bringer han end Salomo bragte. Endnu er hans magt opgaaende, hvert aar indskrives nye rekruter til hans hær og frivillige møter de op for at tjene ham. Ti han bygger sin kongestol paa taknemmelighet hos dem, som han har frelst og sandhetens himmelhvælv er hans trones tak.

Derfor regjerer han med uindskrænket myndighet over sine, og mange maa tjene ham uten selv at ville det. Med kraft fører han sine krige og der skal ikke være ende paa hans rike, før hvert knæ har bøiet sig for ham og hver tunge bekjendt *at han er Herren.*

*

Guds velsignelse.

«Det er Herrens velsignelse som gjør rik.» (Ordspr. 10, 22.

Guds velsignelse er som duggen. Staar man tidlig op om morgenen, kan man endnu se den, men den sænket sig ned paa blomst og blad i stille nattetimer, uset av menneskeøine. Og naar soløiet aapner sig over den, blir den snart ganske usynlig. Der blir ikke dugdraaper paa bladet mere men et sterkere liv i bladet selv, og den glinsende perle i blomsterkalken gaar over i ny evne til at sætte frugt.

Saa er det med Guds velsignelse, en kan ikke finde ut av hvor den er eller hvad den virker. Den virker alt og er, selv usynlig, tilstede i alt det menneskeliv som blir velsignet.) Derfor velsignet Herren de smaa barn og derfor velsigner vi ungdommen, naar ungdomsaarene skal til at begynde. Og paa vor bryllupsdag bøier vi hodet ydmygt for Gud og ber om hans velsignelse for mand og kvinde, for hus og hjem, for samliv mot evighetens horisont.

Stundom *ser* vi ogsaa at der følger velsignelse med. Vi kan ikke angi det ene eller det andet i særdeleshet som en følge av Guds velsignelse. Men det hele føier sig harmonisk sammen og der blir en egen magt over livsførelsen. Der blir et rikt liv derav som sætter mangehaande frugt. Der kommer rigdom av velsignelsen, mange gange ogsaa verdslig velstand, som alle kan se. Der kommer ikke netop dynger av penger, men det sker, at jorden gir sin frugt under flittige hænder og at forretningen gaar frem og at barnene trives og

gaar frem i det gode. Og selv om dette ikke sker, saa samles der under alleslags utvortes hændelser en indre rigdom, som egtefællerne eier sammen. Den bytter de ikke bort for guld eller sølv, ti jo længer de lever des mere fatter de at livets egentlige indhold, dets sande rigdom er den kjærlighet, trofasthet og sjæls renhet som gror op i et hjem under Herrens signende hænder.

*

Mónolog.

«Og Gud byggede av det ribben han hadde tat av mennesket en kvinde og ledede hende til mennesket.» (1 Moseb. 2, 22.)

Gamle Swedenborg hadde sine egne meninger om hvad der stod i bibelen, og som han ogsaa hans tilhængere. En av dem saa i denne beretning om kvindens skabelse en karakteristik av kvindens væsen. Som ribbenet er krumt, saa er kvindens væsen kroket og ugreit. Men han har uret, ti ribbenet er ikke kroket, det er hvælvet som en bue, og denne bue er bøiet om menneskets hjerte. Det er den kvinde, Gud har git mig til hustru, hun er mit hjerte nærmest av alt det som lever. Hun er mit hjerte nærmest, saa nær er hun ved mit livs rot, at jeg ikke altid mindes hun er en anden end jeg selv. Stundom kan andre fantasiskikkelser skyde sig ind nærmere end hun sitter. Men det er bare fantasiskikkelser, det er form men ikke aand og karakter. Derfor glider skikkelsens skjønhet snart forbi, den blir ikke fast ved livsroten som ribbenet over hjertet. La de andre gaa hurtig forbi, la dem ikke forstyrre noget i den indre harmoni.

Det er let gjort at forstyrre harmonien, der skal ikke saa stor feil til, før det er gjort. Skilsmisse er haardere end nogen vet, for det er prøvet, det er en operation, som kan være nødvendig men som griper meget dypt ind. Og den skilte mand eller hustru har vanskelig for at finde livsharmonien igjen, saadan som den engang var, saadan som den skulde kjæmpe sig frem til klarhet gjennem viljernes brytning og karakterernes formning paa den grund skaperen la, da hun og han blev ledet sammen.

*

Gjensidig hjælp.

«Bær hverandres byrder og opfyld saaledes Kristi lov.»

Alle mennesker maa bære byrder for hverandre enten de vil eller ikke. Ti de er avhængige av hverandre enten de forstaar det eller ikke. Det gjælder alle mennesker, men mest av alle mennesker gjælder det kvinde og mand, mand og hustru. Men de to som saaledes *maa* leve sammen, de har ogsaa den egenhet at de *vil* leve sammen. De er saadan av natur og ifølge beslutning.

Allikevel falder det ikke altid like let at bære hverandres byrder. De blir stundom større end en har tænkt. Forsørgelsespligten blir meget ofte en tungere byrde end manden har tænkt. Forsagelse av livsgoder kræves ofte av en hustru i langt større utstrækning end hun har tænkt. Den enes feil og synder lægger ofte meget større byrder paa den anden end det har været mulig at forutse

Men det værste er at ens egen villighet til at bære tar av, tar sørgelig av med aarene. Det var engang en glæde at bære den unge kvinde høit paa armen. Det var en gang en tindrende fryd at fornegte sig noget for sin mands skyld. Men det blev ikke altid saaledes, glæden minket, offerevnen tok av eftersom byrderne tok til.

Bær hverandres byrder allikevel! Det er en velsignelse deri, som snart merkes og tilslut indtar os ganske. Der er en hemmelighet deri, som vi endelig maa lære at kjende, det er Kristi lov eller offerlov. Den bestaar deri at ingen blir lykkelig ved at tænke paa sig selv, ingen blir salig ved sine egne byrder. Livsglæden ligger i samfølelsen, den egteskabelige lykke i det at bære hinandens byrder. Derfor er det de lykkeligste egteskaper, hvor der er byrder at bære. Derfor er mor som bar barnebyrden lykkeligere end den barnløse. Derfor er far i det fattige hjem lykkeligere end den rike far, fordi den rike ikke behøver negte sig noget for sin families skyld, mens den fattige deler sit eget, det som han skulde brukt med sine.

Bær hverandres byrder og sig aldrig den ene til den anden: det er din sak, det kommer ikke mig ved. Alt som vedkommer den ene, berører ogsaa den anden i deltagende kjærlighet.

*

Ved aftentid.

«Men de hørte lyden av Herren deres Gud, som vandrede i haven da dagen blev sval.» (1 Mosebok 3, 8.)

Ved aftentid gaar der en sagte luftning gjennem træ-topperne, den er som et suk fra tingenes dypeste væsen, den er som den eviges aandepust hen over vor møie, naar sol-branden stilles og dagen blir sval. Ved aftentid, naar vore barn har støiet fra sig og er reist langt ind i drømmelandet, da kjender vi svalheten efter den hete arbeidsdag. Og just paa kanten imellem dagens møie og nattens hvile kjender vi evighetens aandepust ind i vort liv.

For en egen hvile og fred der er over de slumrende barn. For en samling av stilhet der kommer over det urolige hjerte. Sagtelig gynger livets baat paa den store sagte rindende elv og alle er ombord og alle er omsluttet av de evige arme. Far og mor har stridt dagen igjennem for at forsørge sine og gi dem livsglæde. Men nu kjender de sig selv som barn i den evige fars omsorg. Se han slumrer ikke, han som bevarer Israel, han sover ikke den evige som er vogter over hjemmets fred.

Bred dine vinger over
Din kylling mens han sover.
Tag vare paa vor sjæl,
Gjem alt udi din naade,
Vær god i al vor vaade
Du øie over Israel!

LITERATUR.

Anmeldt av *Eivind Berggrav-Jensen:*

Robert Herrick: **Den virkelige verden.** Oversat av Paul Læssøe Møller. Gyldendals forlag. Av serien Moderne Verdensliteratur. 287 sider. Kr. 4,25, indb. 4,75.

Det er en sjelden følelse hos en anmelder at gaa til at skrive om en bok og saa tænke: hvordan skal jeg bedst faa sagt, hvor sterkt det ligger mig paa hjerte, at denne bok blir læst viden om? Man føler sig i et saadant fald næsten hjælpeløs, for det vil jo sjelden kunne lykkes for en bok at opnaa succes, naar den ikke kan vifte med i nogen maate at avsløre lokale intimiteter.

Manden er fuldt og helt *digter,* det maa først siges. Her er ikke tale om at ta et maatelig digterverk til naade, fordi indholdet er godt. Som realisme er det noget av det mest reale som kan fremlægges. Kompositionen er mesterlig.

Den virkelige verden er ikke den som *Amerika* er typen paa i vor populære forestilling. Her kommer en amerikaner og sætter speil for sine strebere av landsmænd, for at spørre dem paa deres samvittighet om det ikke er et bedrag naar de tror den virkelige verden blir deres ved hjælp av forretning og ærgjerrighetsjag.

Den gamle Wall Street-spekulant sitter tilslut og tænker over en transaktion, som *han* vil vinde enormt paa, men som samtidig kaster hundrede ærlige folk paa fattigkassen. «Han hadde aldrig blandet forretning og godgjørenhet sammen. Men nu, da han selv var ved at opgi deltagelsen i den menneskelige veddestrid, dreves han ikke længer frem av ønsket om at vinde. Han saa paa livet fra et høiere stade, og da saa han nogen enkelte, simple sandheter som ledemotiver, — barmhjertighet, tillid, retfærd.»

I disse sidste ord ligger uttrykket for den *virkelige* verden. Det er den samme «virkelige verden» som hos bokens central-

figur, den unge jurist er malet i de ord: «Han hadde hele ungdommens tro paa viljens, ideens, beslutningens evne til at seire over vane, lidenskap, arv, kjød og natur — alle de trolde aanden maa kjæmpe med.» Det var den dag Jack Pemberton fandt sin aandelige *vilje* at han satte foten for første gang paa fast grund!

Klarere end nogen anden har Herrick vist mig forskjellen mellem realisme og naturalisme. Realisten vil bygge paa virkelighet. Og her findes ikke en snev av tendensforskyvning av det reale. Men naturalisterne vil *blotte*, for at nyte, svelge i blottelse. Eller antyde for at gjøre pikanteriet større endda. Realisten tar mer «naturlig» paa det. Som virkeligheten er fri for det vamle, saaledes lar realisten det tildækkede være tildækket, uten at det blir mindre virkelig for det. En skildring av fristelser saa levende som Herricks har vi faa av. Den som forstaar, han forstaar. Og den som ikke forstaar blir ikke revet op av kvalmende blottelser.

Dette er en bok for os alle i vekst eller voksne like godt - -, for alle som staar i livskamp og trænger til viljenæring, i smaat som stort. Den er en virkelighetens selvbesindelse paa hvad der er i sandhet er virkelig. Fra Amerikas dollarfeber kommer denne gjennemskjærende analyse. Her har vi pragmatismen i romanen! *En slik bok gir hvad vor tids ungdom venter av sine digtere!*

Det vilde være banalt at gjøre reservationer fordi om man ikke finder hele sin livsanskuelse i boken. Der er sjæleføde i den like fuldt for det. Nytter vi ikke slike bøker, da svigter vi den positive opgave, som vi ikke skulde glemme over al kritiken av tidens forfattere.

Karl Larsen: **De, der tog hjemmefra**. II. Forvalterfarmeren og hans hustru og to andre brevsamlinger. Gyldendals forlag. 231 sider. Kr. 3,75.

Skal man læse noget spændende, er det av dobbelt *værdi*, naar det er virkelighet og ikke digt. Karl Larsen har faat fat i hele bunker av brever, som danske utvandrere har sendt hjem. Vi faar de intimeste historier i umiddelbare uttryk, gripende blade av den moderne folkevandrings historie. At læse sig ind i ganske almindelige menneskers livsroman paa

denne maate er den tilforlateligste maate at samle sjælekundskap paa. Vi har savnet saadanne dokumenter. De er guld værdt. Og Karl Larsen har sigtet dem med pietet og sammenføiet dem varsomt. Han lar hele tiden de utvandrede tale selv. Tænk om Nordmandsforbundet kunde skaffe os noget lignende for Norge. Men ogsaa disse danske brever er gode nok for dem vil leve sig ind i sindenes liv i fremmed land. Interessantere læsning skal man lete efter.

Jonas Dahl: **Søren Pittersens liv i ægtestanden.** Gyldendals forlag. 198 sider. Kr. 3,25.

«Søren Pittersens liv i ægtestanden» kunde for indholdets skyld havt flere andre titler. Men ingen vilde saa godt ha begrænset pretentionerne og angit den undertone av lykkelig jovialitet, som bærer hele skildringen. Der er enkelte personer — f. eks. religionslæreren — som falder helt mellem to stoler. Men Søren Pittersen seiler boken i havn om han saa hadde været alene.

Bokens værd i forhold til Dahls andre bøker er det ikke saa godt at angi, den staar ialfald under «Cargadør Sahl», men kanske over «Broder Peder». Om alle Dahls bøker gjælder det, at de ikke er for humørløse folk. Gir man sig derimot Dahl i vold, da blir meget smittende fornøielig, som de utenfor trylleringen maa rynke paa næsen ad. En slik lun gemytlighet baaret paa en understrøm av intelligens morer ikke masserne, men vennerne. For den som føler hjemlig lugt i sjøluft og vestlandsdialekt — med isprængte *bon mots* som sedvanlig — er der en særskilt glæde ved Søren og det hele.

Astrid Ehrencron-Kidde: **Alle sjæles nat.** Av Martin Willéns underlige hændelser. Gyldendals forlag. Kr. 3,00.

Den sympatiske forfatterinde behersker i en ganske sjelden grad den kunst at fortælle spændende og dog fornemt. Indholdet er uten personlig lød, men er yndefuldt, undertiden bizart. For dem som vil ha spænding og renhet forenet er fortællingerne gode, den som vurderer stilens kunst vil faa megen glæde ekstra.

August Steinhamar: **Stormvarsel.** Fortælling. 111 sider. Kr. 1,60. Erik Gunleiksons forlag, Risør.

Naar en avholdsmand skriver en roman om samlagsavstemningen (i sin egen by?), maa man forlange denne ene ting: at hensigten ikke skal faa hellige midlerne. Derimot kan man ikke forlange at læserne ikke skal merke hvor forf.'s sympati ligger. — Fra anti-avholdshold kom der for tre aar siden et skuespil om det samme emne, «Fru Bene» av Olaf Storm. Sammenlignet med denne skribler, som *kunde reklamere med at stykket var antat av Nationalteateret, tiltrods for at det aldrig siden er blit spillet der,* er Steinhamar baade digter og tidshistoriker. Det vilde være uretfærdig ikke at komme med denne sammenligning, naar den pjattede pjolterforfatter kommer paa vort bedste forlag og vifter med landets nationalteaters anerkjendelse, mens den tænkende og skarptseende avholdsmand kommer ut hos et ukjendt forlag nede i Risør og vel knapt blir anmeldt av storbladene (?).

Men som dom over arbeidet vil jeg si, at det er en dygtig haandverkers, ikke en digters. De indblik man faar i husagitation og borgerpræk er saa tilforlatelige og morsomme, at de bent frem er tidsdokumenter, baaret oppe av det faktiske ved dem, ikke av en digters dypblik. De bedst tegnede personer er de vi hører mindst om, forf. kan bedre skizzere en skikkelse end utføre tegningen i bredere maal. Det er ogsaa skildringen av miljøet som holder os i spænding, ikke kjærlighetskonflikten. Det glir saa helt ut paa slutten, forsoningen er skjærende uegte, og det vilde været meget mer «Stormvarsel» om avholdsfolket hadde *tapt* istedenfor vundet med 157 stemmers overvegt.

Fanatisk er boken ikke. Den støter ikke an mot den betingelse vi satte, den er en utmerket fortællingsagtig indførelse i sympatisk avholdstankegang. Folk kan ha baade utbytte og glæde av at læse den.

L. Dietrichson: **Svundne Tider.** 12 rikt illustrerte hefter à 40 øre. J. W. Cappelens forlag.

Det er noget av det bedste man kan opnaa: at bli indført i kulturen av en gjennem kultiveret aand. Ved siden av sit værd som memoirer har Dietrichsons bok denne særskilte

betydning: den er en indledning i kultur, som ikke er for specialister, men for os alle, like fra den alder av da vi ønsker introduktion i de rike aanders sociale og sjælelige miljø.

Gerhard Gran: **Religiøs uro. Streiflys.** H. Aschehougs forlag. 109 sider. Kr. 1,75.

Naar man ikke selv tør bade, men likevel anbefaler badning, da vil ens ord altid ha en egen virkning. Gjør som jeg siger men ikke som jeg gjør! Der er noget imponerende i at en mand med fuldkommen ro skriver om — uro.

Dette er det karakteristiske ved Grans religiøse uro, at forfatteren anstiller sig komplet uberørt og gjør sig om til et registrerapparat. Men det er unegtelig en styrke for en som vil *dokumentere*. Grans arbeide er en administrators indberetning av boets stilling, med uttog av bøkerne og opgave over konjunkturerne. Den vil i visse maater faa større virkning som den er nu end om Gran f. eks. var blit betat selv av religiøs uro og hadde skrevet personlig. I saa fald vilde virkningen blit mer begrænset i omfang, men dyperegaaende, nu rækker den vidt men tør nok stikke grundt.

Dette er den første samlede oversigt vi i Norden har over tidssignalerne i den nye kurs. Der hører mot til at si sine kolleger og forhenværende aandsfrænder sandheten, selv om man trækker sig personlig tilbake, og lar sakerne tale. Der er en fribaarenhet over Grans optræden i denne sak, som viser at idealiteten har været sterkere end hensynene. Men det varer ikke længe, saa vil den aristokratiske fornemme ro ikke kunne føle idealitetens krav tilfredsstillet ved denne tilskuers og rapportørs rolle. For det blir jo tilsidst de kjæmpende og ikke korrespondenterne som er de vigtigste for livserobringen!

Grans bok er akademisk, men letlæst. Der utkommer i disse dage en populær oversigt over «tidens kurs» av Richard Erichsen. Hvilken av disse to gir den greieste oversigt kan jeg endnu ikke si. Hvis Erichsens bok er fri for altfor store særegenheter skulde jeg tro, at han har det alsidigste stof. Hos Gran mangler bl. a. ganske den filosof, som i Europa for tiden vækker den største opsigt, Henri Bergson i Paris.

Vilh. Grønbech: **Videnskapens stilling i folkelivet.** En tale Pios forlag, Kjøbenhavn. 50 øre

Det er sjelden man maa si om en videnskapsmand, som man maa gjøre det om Grønbech: der er sprængkraft i ham. Han er ikke bare en av Danmarks *dygtigste* historiske forskere — allerede det sier meget —, men han er ladet med en urgermansk oprindelighetens energi, saa det futter og knitrer i hans sprog og fremstilling. Hans store verk er det netop utsendte: Vor folkeæt i oldtiden, fire store dyptgaaende, letlæste bind, som siden skal bli ordentlig omtalt her. Som forridder kan dette foredrag tjene. Her lærer vi manden at kjende. Den lille brochure er en ny tids fanfare, den varsler systemskiftet i videnskapen paa historiens omraade, den bevæger sig paa en undergrund av det gjærende liv, som er brutt synlig igjennem i vor nyeste personlighetsfilosofi, og endelig er talen sprængfyldt av videnskapsmandens lykke. «Der var vismænd, der kun saa en del, og kun *vilde* se en del av det værende, og som domte alt utenfor deres synskreds som om det ikke var. Deres ord er vrange, fordi de ikke har ærbødighet for det menneskelige.» Man hører det er de nye toner. Men her er personen selv med: «Vi er specialister av nød. Men dypest nede — nei ikke dypest, *like under overflaten* der er vi alle det motsatte av fagmænd.» Det er et skrift, som er flere gange værdt sin pris.

Peter Hognestad. **Det gamle testamente og bibelsoga.** Populære fyredrag um brennande spursmaal. — 74 sider. H. Aschehougs forlag..

Jeg har tænkt, at det faar likevel ligge alt det, jeg følte lyst til at si om denne bok og mot dens forfatter, mens jeg læste den. At kriges med Hognestad vilde være pennen en glæde og hjertet en sorg. — Bare dette for os alle saa alvorlige spørsmaal vil jeg stille Hognestad: Er det ikke en *farlig* apologi, er det ikke en døende position dette at avfinde sig med situationen som den i *bedste fald* kan tænkes at være? I bedste fald kunde det hænde, at videnskapen i det og det spørsmaal ikke endnu har sagt sit sidste ord, derfor er det mulig endnu ikke at opgi bibelen paa dette punkt. Men tvilerne vil føle tvilen yngle frodig ved dette ræsonnement.

For tvilen spør: hvordan staar det i *værste fald?* Slik spør jo i det hele alle som vil sikre værdier. De siger ikke: forutsat at alt gaar godt, men de siger: sæt at det værste hænder. Først naar de har sikret sig for det fald *føler de sig fri.* En apologi som Hognestads gir min tro slavemerke, knuger mit sind, driver mig i kroken. Der kan man nok med et slør over det øvrige gjøre sig det lunt, men ikke erobre fremtiden.

Hvorledes skal jeg undervise. Haandbog i praktisk skolearbeide. Redigeret av lærerne *Fr. Aagesen* m. fl. samt professor *Edv. Lehmann*. Kjøbenhavn 1912. Pios forlag. 562 sider. Indbundet kr. 6,50.

Mer end for privatmanden er dette et verk for alle lærerværelser. Den overraskelse og glæde man har av at konferere med andre lærere om egne fag er en stor hjælp i skolearbeidet. Metodiske og praktiske vink er her forenet i de fortællinger om eget virke, som de 100 lærere gir i uttalelser paa 4—5 sider, hver om en gren av sit fag. Der findes ubegavede ting iblandt, men som regel høster man stor glæde av at slaa op paa sit fag og se, hvorledes disse — nogen av Danmarks mest erfarne lærere — tar det i skoletimen.

Den prøve paa seksualundervisning som gives virket hos mig støtende. Det er godt at slike prøver offentliggjøres, for først da kan man dømme om denne undervisnings plads i skolen. Efter erfaringen her peker alt paa, at den hører til i hjemmet.

Der findes ingen slik bok endnu i Norge. Og denne er ikke saa særs dansk, at ikke alle norske lærere kan ha den fortrinligste nytte av den.

Musik og kultur.

Av sjømandsprest *A. Fasmer Dahl.*

Ingen av de saakaldte skjønne kunster lægger fristelsen til ensidighet saa nær som musikken.

Det er ikke underlig, saasom den musikalske kunstart, mer end nogen anden, appellerer til følelsen.

Saa altfor let blir, baade for dem som utfører og dem, som hører, musik mer eller mindre løse og lunefulde stemningsutbrud og fantasilek.

Men musikkens historie, og fremfor alt: dens banebrytende personligheter, belærer os om, at denne kunst er noget meget mer, den er *tænkning* og *maalbevidst sandhetssøken,* med andre ord *kultur*, med en historie og et aandsindhold, fuldstændig like saa rigt som enhver anden aandskulturs.

Dette mangler man, ikke mindst i vort folk, i sørgelig grad forstaaelsen av, og derfor er menigmands musikalske sans saa bedrøvelig uutviklet, trods vore enkelte musikalske genier og vort folkelige musikalske anlæg.

Her har *Thorvald Lammers* været en av de faa, som virkelig har gjort en indsats, ofte desværre som en røst i ørkenen.

Som Norges gamle barde har han, med sin malmrøst, sunget den glemte og tilsidesatte norske folkevise og dermed vor gamle sangkultur, ind i vort folk, og mens vore mandssangere skraalte og skrek paa sine serenader, som om der ikke eksisterte anden musik i verden, førte Lammers, gjennem fremførelsen av de store mesteres verker, os ind i tonekunstens mægtige historie.

Hvad han saa som sanger gjennem alt sit arbeide har tilstræbt samler han nu i sin alderdom i sin netop utkomne bok «*Store musikere*»[1]). Og den forfatter, som vi her møter, taler ikke mindre varmt og vækkende til os end den utøvende kunstner altid gjorde.

Betydningen av Thorvald Lammers' bok er den samme som den, der ligger i hele hans kunstnervirke, nemlig: *at vække tillive hos os en virkelig musikkultur.*

Og et av de vigtigste hjælpemidler her er at gi os *musiklitteratur,* som for det første fører os ind i musikkens utvikling og paaviser dens sammenhæng med den almindelige kulturhistorie, og dernæst fører os ind i de store mesteres verker.

Lammers har i sit skrift den udmerkede plan at samle musikhistorien i skildringen av en række av dens største heroer, hvis livsgjerning betegner milepæle i tonekunstens historie.

[1] H. Aschehoug & Co.'s forlag, Kr.a.

Skildringen blir herved baade oversigtlig og i høi grad personlig og livfuld.

Begyndelsen sker med *Johan Sebastian Bach*, maaske alle tiders største musikalske gigant. Hvad Luther var for kirken var Bach for kirkemusikken, ja for al nyere musik, dens fundamentale grundlægger og reformator.

Om hans kompositionskunst kan det træffende siges, som ogsaa Lammers bemerker, at den ikke bare er løs melodi og løs stemning, men arkitektur, idet de store kontrapunktiske korsatser, hvor den ene stemme taarner sig op paa den anden, er at ligne med gotikens himmelstræbende buer.

Særlig vier Lammers Bachs passioner en indgaaende behandling. Skildringen av den skjønne og gripende lidelsens høisang, som særlig Mathæus-passionen er, viser en varm begeistring for den bibelske musik og en urokkelig tro paa dens religiøse og æstetiske betydning.

Bachs store samtidige Händel gir os i sin Messias den musikalske tolkning av ikke bare frelserens lidelse, men hans hele liv, med bakgrund i folkenes længsel og den gammeltestamentlige forberedelse.

Vi ledes her over til den karakteristiske eiendommelighed ved Händels musik, som han har uttrykt i sine talrike fra den jødiske historie hentede sterkt dramatiske oratorier, saasom Judas Makkabæus, Josva, Saul, Samson, Esther og flere. Händel utfylder Bach paa den maate, at han for *det gamle testamentes* musikalske tolkning er, hvad Bach er *for det nye*. Træffende paaviser Lammers her sammenhængen med samtidens gammeltestamentlige opfatning særlig i det puritansk prægede England, hvis store musikalske heros Händel fremfor nogen anden er blit.

Saalangt fra at være ordinære biografier er i virkeligheten skildringerne i «Store musikere» fuldstændige *musikalske tidsbilleder*, som viser, hvordan enhver av musikkens store mænd uttrykker sin tid musikalsk likesaa typisk og karakteristisk som enhver anden kulturfører.

Vi hører gjennem Gluck og Haydn oplysningstidens sundhet, klarhet og humør, gjennem Mozarts perlende koloraturer øiner vi den yndige skjælmske rokoko, Bethoven det er klassiciteten i kunsten, musikkens imposante og høifornemme empir-

stil. Han er jo selv en tonekunstens Napoleon, og hans 9 symfonier likesaa mange felttog ind i tonernes rike, med nye seiervindinger for al verdens og alle tiders musik.

Saa kommer romantikken. Indgaaende skildrer Lammers *Franz Schubert*, skaberen av das deutsche Lied, kanske den største sangkomponist, som nogensinde har levet. Vi merker i skildringen, at ikke bare den musikforstandige men fremfor alt: sangeren har ordet. Om jeg ikke tar feil har Schuberts ballader altid hørt til Lammers' kjæreste repertoire.

Mendelssohn, høiromantikkens store mester, vies likeledes en varm og utførlig omtale, særlig hans store oratorier Paulus og Elias. Sin dom om denne noble og fornemme kunstner sammenfatter forfatteren tilslut i den utvilsomt rigtige bemerkning, at «omend nutiden staar i fare for at undervurdere ham, kommer nok den tid, da man vil gjøre med Mendelssohn som han gjorde med Bach: hæve ham op av glemselen og sætte ham paa den plads, hvor det tilkommer ham at staa».

Den hele bok sluttes saa med en beaandet skildring av Robert Schuman, nyromantikkens drømmerike tonedigter, det sensibleste og kanske det mest poetiske sind.

Schuman med sit «halvdunkle, mystiske følelsesliv» staar midt i romantikkens høisommer og har det for denne tid fuldlødige musikalske uttryk. — «Men en saadan kunstnerpersonlighet, som i sig rummer en tidsalder, har mere end midlertidig betydning, thi her stadfæstes det bekjendte ord: Wer seiner Zeit genug gethan, er lebt für allen Zeiten.»

Med disse ord, hvormed skildringen av Schuman avsluttes, ender passende ogsaa den hele bok. Dens plan er jo at vise, hvordan de store tonedigtere har gjort sin indsats i aandskulturen netop derved, at de har været egte repræsentanter for hver sin tid.

Et saadant skrift fortjener efter min mening at bli et folkeskrift. For det første har det en saadan populær og fængslende form, at alle vil kunne tilgodegjøre sig det. Og for det andet evner det i høi grad at utvide vor musikalske horisont, gi vor musikforstaaelse det fundament som den tiltrænger og bibringe os litt mer musikalsk dannelse end vi i almindelighet har. Endelig turde ogsaa Lammers' indgaaende og begeistrende gjennemgaaelse av de gamle mestres store

korverker vække interesse hos vort folk for at gi sig ikast med musikalske opgaver, som ligger over vore sangerfesters banale nivaa. Men først og sidst vil vor høifortjente sangers musikalske testamente aapne vore øine for, at tonekunsten ei blot er til lyst, hvad der altfor ofte er den gjængse opfatning, men at den har en høi og hellig kulturel mission, baade i kirkens og i kunstens verden.

Av subskriptionsverker

utkommer der for tiden en statelig række. Da flere av dem enten ikke blir anmeldt eller først blir det siden opfører vi her en oversigt:

Paa H. Aschehougs forlag:

Dr. Fredrik B. Wallem: Det norske studentersamfund gjennem 100 aar. 15 hefter à 50 øre rikt illustrert. Hittil 2 hefter.

Sir John Murray og Dr. Johan Hjort: Atlanterhavet. Fra overflaten til havdypets mørke. Med bidrag av prof. dr. H. H. Gran og dr. B. Helland-Hansen. 12 hefter à 1 kr. Hittil 9 hefter.

Nordmænd i det 19de aarhundrede. Bind III. Hittil 6 hefter.

Charles Dickens: Pickwick-Klubben. Paa norsk ved C. J. Hambro. Ca. 10 hefter à 40 øre. Hittil 9 hefter. (Der maa sikkert bli mer end 10 hefter.)

Kulturens historie er begyndt paa bind II med 3 hefter à 50 øre.

Av *Norske huldreeventyr* og norske folkeeventyr (den norske utgave ved Moltke Moe) er hittil kommet 2 hefter à 40 øre.

Paa Jacob Dybwads forlag:

Roald Amundsen: Sydpolen. 40 hefter à 50 øre. Hittil 14 hefter.

Paa Gyldendals norske forlagsavdeling:

Bjørnstjerne Bjørnson: Artikler og taler. 35 hefter à 30 øre. Hittil 2 hefter.

Amalie Skram: Samlede verker foreligger komplet i 3 bind. Pris kr. 12,30.

J. E. Sars: Samlede verker. 60 hefter à 30 øre. Hittil 44 hefter.

Camilla Collett: Mindeutgave. 41 hefter à 30 øre. Hittil 2 hefter.

Jacob B. Bull: Folkelivsromaner og folkelivsbilleder. Avsluttet folkeutgave. 50 hefter à 40 øre. Hittil 2 hefter.

Alexander Kielland: Samlede verker i ny folkeutgave. 33 hefter à 30 øre Hittil 2 hefter.

Ivar Aasen: Skrifter i samling. 20 hefter à 50 øre. Hittil 19 hefter.

Norske Folke- og Huldreeventyr (jubilæumsutgaven). Hittil mottat 6 hefter à 30 øre.

Tidligere er omtalt biskop *Bangs kirkehistorie.*

Gyldendals skjønliterære serie for i høst har 6 bøker (av Sophus Bauditz, Jonas Lie, H. Pontoppidan, P. Fr. Rist, Z. Topelius, Clara Tschudi). Pris i pragtbind kr. 7,10, heftet 75 øre pr. bok.

Paa danske forlag (Kirkelig forening for indre mission. I Norge: Lutherstiftelsen):

H. I. F. C. Matthiesen: Stilhet og styrke. Husandagtsbok. Hittil 12 hefter.

Louis Blauenfeldt: Den indre missions historie. Et festskrift i anledning av 50 aars jubilæet. 22 hefter à 50 øre. Avsluttet.

J. Brodesen: Fra gamle dage. Kirkelig liv i Slesvig. Hittil 6 hefter à 25 øre.

Hos forlagsmagasinet (i Norge: Lutherstiftelsen):

P. Severinsen: Luthers liv og hovedverker. 40 hefter à 25 øre. Hittil 24 hefter.

DEN NYE VIN.

En adventspræken av *Jens Gleditsch.*

Markus ev. 2, 18 ff.

Doperens disciple og farisæerne brugte at faste. De var forskjellige i mangt og meget, men om fasten var de enige.

Det var rimeligvis ogsaa den samme tankegang som førte begge parter til at faste i Jesu dage, det var deres længsel efter Messias og hans rike, deres trang til retfærdighet for Gud.

De ventet paa Guds frelse og vilde gjerne ha hans retfærdighet, men de saa den endnu langt borte i det fjerne. Messias var ikke kommen, løfterne hadde de vel, men ham selv hadde de ikke. Hvorfor nølet han med at komme? Aarsaken til hans nølen maatte være den, at hans folk endnu ikke var færdig til at motta ham, det var endnu ikke klædt i hellighetens skrud, og derfor blev det nødvendig at gjøre noget særdeles Vi maa holde loven nøiagtigere end vi har gjort, mente farisæerne, vi maa faste nogen ekstra gange i uken Men profetens børn hadde hørt profetens botspræken og derfor var hellighetskravet gaat dypere ind i dem. De maatte faste for alvor, ikke bare visse dage i uken, ikke bare efter de frommes almindelige skik men alle dage forsage alt verdens væsen. Alslags vold og svik maa der bøtes for ved faste og al verdens lyst maa brændes ut i forsakelsens ild. Naar dette sker, da vil Messias komme, da skal bryllupet staa.

Men Jesu disciple fastet ikke, ti de ventet ikke længer paa frelsen, *de var frelst:* kongesønnen var kommen og bryllupet begyndt. Der var bryllupsfest for kongesønnen og under festen blev der skjænket ny vin. En ny, gjærende vin blev skjænket for dem, et nyt uendelig liv rørte sig i dem, en ny aand vidnet med deres aand at de nu var Guds

børn, men det var endnu ikke aabenbart hvad de skulde bli. Ingen grænser kunde de se for det nye, de kjendte kraften uten maal og norm, ti de merket at det gamle var forgangent og alt var blit nyt.

Denne nye vin er den nye religion, den som vi kalder kristendom. Men efter Jesu dager har messiastroen vandret gjennem mange riker og lande og det som var ny vin synes ikke længer at være noget nyt. Derfor aapner sig ofte nye veier for menneskene og der springer ut nye tanker i deres sind hvis rot de ikke kjender. De fornemmer bare at de nye tanker smaker som ny vin ved livets gjæstebudsbord, en ganske anden vin end den gamle kristendom. Og enkelte glæder sig ved den nye vin, mens andre finder at den gamle smaker bedst.

Men nu vil vi spørge os selv, om den nye vin, som mennesker glædes ved, ogsaa er ny eller om det kanske er den gamle vin, der endnu ikke har gjæret ut. Ti Kristus har som vi ser av Markus' beretning i sin tid staat ved skillet mellem gammelt og nyt, han kjender baade den gamle og den nye vin og vet hvordan de smaker. Han kjender fordelen ved den gamle religion og han kjender den betagende smak i den nye. Den gamle religion, den findes der, hvor mennesker frygter Gud og hvor de længes efter ham. Begge disse følelser, frygt og længsel kan bo i samme hjerte; og de vil bo sammen saalænge Gud er fjern, ukjendelig og ophøiet. De som har det saaledes, kjender godt til avstanden mellem himmel og jord og de stræver alvorlig med at komme opover de bratte bakker mot stjernerne. Nogen av dem tar det mer utvortes som farisæerne, de henfalder let til hykleri. Andre har større dybde i sjælen, det er viljens folk, og deres synd heter fanatisme. Men i begge er ofte kjerne, de kjender livets alvor, dets pligt og krav.

Herren kjender denne religion og han respekterer den, dens gamle former skal ikke brytes i stykker, de gamle lærsækker passer til den gamle vin og skal gjemme den fremdeles Men Herren kjender ikke bare den gamle vin, han kjender ogsaa den nye. Hvem skulde kjende den nye vin om ikke han? Hans liv er vinstokken, hvorav den blir høstet, indeni ham fik det nye liv sit liv, i hans barm fattet gnisten ild, og der blev der aandet paa den saa der blev tændt en

uslukkelig brand paa jorden. Det er hos ham vi drikker den nye vin, Guds evige kjærlighetsvin, den som driver frygten ut. Det er i hans kjød og blod at Gud, den ufattelige, træder ut av sin dunkelhet og blir lys. I ham rinder livets kilder, og den som tror paa ham han har det evig friske kildevæld i sig.

Kan det siges om ham at han kjendte den gamle vin, saa kjendte han dog bedst den nye, den nye livsfyldte religion han bar til os i sine hænder som Prometheus bar *ilden* ned til jorden fra de himmelske ildsteder. Religion kjendte han som ingen anden, men kjendte han derfor alle nye tanker, alle nye aandsretninger, alle nye følelsesbølger som griper slægterne og gir dem ny aand? Sat han ved det samme gjæstebudsbord, hvor vi sat dengang vi var unge? Og sitter han i de unges kreds, naar nu idag begeistringens ørn bærer dem ut over deres eget liv og op mot høiere riker?

Det ser ofte anderledes ut. Det ser nemlig ut som om de gamles tanker, de som de graaskjæggede lever paa, ikke er religion. Og endnu mer tykkes de unge ofte at gripes sterkt av alle idealer uten de religiøse. Den slægt som nu begynder at gaa i frø, har maattet leve paa agnosticisme og realiteter. Religiøst set har den fastet, for sit indre liv var den sjelden buden til fest. En og anden gang faldt en himmelsk skjønhetsstraale ind i sindet, men ordet med sin trygge visshet var den fjern. Saa synes der at ha været litet religion i den slægt som svinder. Men kanske der ikke var saa litet endda. Kanske der var noget av den gamle vin, av den gamle gudsfrygtens aand i slægtens bøielse for det virkeliges majestæt. Kanske det var den samme Guds og frelsens fjernhet som igjen lot os faste uten gjæstebudsdage, skjønt Messias kanske var os nærmere end vi vidste. Ti alt dette ligger like op til religionen og det er religion saalænge længslen lever inde i barmen. Men hos mange av slægtens bedste børn døde længslen ut, de fjerne lys døde ut og den sidste gnist av livsvarme sluktes. Det bar henimot den evige faste.

Og i den nye slægt som kommer synes det æstetiske at være sterkere end det religiøse. Den religiøse uro er et tegn paa firmamentet, men hjerterne slaar endnu fuldkommen rolig.

Romantik lar følelsen raade og merker uendeligheten i verdensaltet, men det er endnu ikke religion. Og dog ligger det ganske nær op til den nye vin som Herren skjænket sine. Bare vi forstod at uendeligheten er Gud, bare vi kjendte evighetens heftige uro som gjærende vin i vort eget liv! Ikke uten grund bryter slægten op fra sine fædres leirpladser, den kan ikke bo der, ti det er en ny slægt som har drukket en ny vin, religion er det vel endnu ikke, men vi kan se det vil bli religion for de utvalgte.

Saaledes ligger de tanker hvorav mennesker lever og de virkeligheter de staar paa like op til religionen selv om vi ikke selv merker det. Saa nære ligger livsvirkeligheterne op til Gud, at vi kan se de trange porter og de smale veier som fører fra dem til religionens liv. Ja alt er saa nær op til Kristus, at vi kan kjende igjen skiftningen mellem den gamle Guds fjernhet i fasten og den nye Guds nærhet i festdagene som bølgeslag under kulturlivets gang. Det er ikke bare denne sidste avløsning, hvor realismen viker for ny romantik, det var saavidt vi kan se likedan da romantiken forrige gang kom efter oplysningstiden. Det var vel ogsaa saadan da pietister og metodister kjendte Guds nærhet i omvendelse og gjenfødelse — dengang var rettroenheten den gamle vin, som ikke længer smakte den nye slægt. Og ingen kan ta feil av at kjæmpen Martin Luther hadde sin kraft i sin umiddelbare grepethet av Guds nærhet, mens hans ærlige motstandere blev i frygtens og længselens fjernhet fra Gud. Det er bare det ved dem allesammen, mændene og slægterne, de sterktroende og de svake, at de ligger kurs langt ut til den ene eller den anden kant, mens Kristus staar just paa skillet mellem det gamle og det nye. Det er jo han som har tat i sin mund det ord: Min Gud, min Gud, hvorfor har du forladt mig. Og det var jo igjen han, som overgav sin aand i faderens hænder med tryghet og fred, fordi hans fader var ham ganske nær. Det var jo han som lærte lydighet av det han led og ham som priset Gud, fordi faderen kjendte sønnen og sønnen faderen i nær forening. Han kjendte den nye gjærende vin, den aand som i sig selv er uten maal og grænse men frygten var ikke langt borte og gav maal og grænse for saligheten. Derfor er og blir han

den fuldkomne, hos ham blir frygten ikke til hykleri og Guds nærhet hos støvet ikke til sværmeri, men det samler sig i et vidunderlig harmonisk indre liv. Hvert punkt deri er under den ytre virkelighets tugt og hvert punkt er helt bestemt indenfra, helt levende og selvstyret, helt avhængig av faderen og hans gjerninger. Et saadant liv kalder vi et personligt liv og vi har merket at et saadant personliv var den største magt i verden, verdens salt og verdens lys. Om vi som er hans lærlinger og har smagt den nye vin end ikke lever dette liv fuldkomment, saa klinger dog ordet om fuldkommenhet som en søt sang for vore øren. Om vi end driver av — den ene slægt hit, den næste slægt dit — fra det som han har indgydt av liv og livsvarme i menneskeheten, vi har dog smakt den nye vin og den gjærer i os mot andre livsformer end de vi har. Den kommer først til ro i evigheten, og derfor kan vi nok drikke den gamle vin og finde den god. Men bedst er den nye, har vi den ikke endnu saa stunder vi mot den.

FÆRDENS SIDSTE BOK.

M. J. Færden: Aandsbrytningerne indenfor urkristendommen. Kristiania. Steen'ske Bogtrykkeri og Forlag.

Naar man har et posthumt arbeide for sig, og det til og med av en saa sympatisk forfatter som Færden, da føles det næsten pietetsløst at imøtegaa det med en kritik som forfatteren selv jo ikke kan ta til gjenmæle mot. Allikevel gjør jeg det. Og jeg gjør det i fuld forvisning om derved at handle mere i den avdødes aand, end om jeg hadde holdt min kritik tilbake. At bli forbigaat i taushet var visselig det Færden mindst av alt ønsket.

Jeg kan ikke forstaa andet, end at boken ved selve sit anlæg viser sig at være forhastet. Av dens 93 sider optages de 62 av utviklinger som i forhold til bokens tema maa kaldes indledende. Selve temaet faar bare 31 sider. Paa disse 31 sider faar man saa samtlige hovedpunkter i kristendommens tilblivelseshistorie fremstillet efter den mest radikale moderne teologis opfatning. Det sier sig da selv, at denne fremstilling ikke blir stort mere end et kort referat. Begrundelsen av de mange for læserne nye og for dem som staar paa den gamle kristendoms grund noksaa haarreisende paastande, kan kun gives med rask henkastede pennestrøk. Dette maa av mange grunde beklages. Det vil saaledes let forlede dem som ikke er synderlig inde i disse ting, til at anse for videnskabelig fastslaat det som i virkeligheten er langt fra at være det. Færdens kulsviertro paa videnskapen har forledet ham til at gaa langt utenfor den grænse man bør sætte sig, naar man vil referere videnskapens resultater for dem som ikke selv kan kontrollere referatets rigtighet.

Mellem Jesu og Paulus's forkyndelse er der ganske vist en forskjel som det er teologiens opgave at klare. Den ortodokse teologi er for bundet av sine forutsætninger til her at

kunne gjøre fyldest. Den faar nok de to forkyndelser til at klaffe sammen; men det gaar altfor let, forskjelligheterne kommer ikke til sin ret; knuterne blir overdækket, men ikke løst. Den radikale teologi hugger knuten over. Den lar Paulus bruke Jesus som etikette paa flasken; vinen lar den ham selv lage. Paa denne maate skal det som hittil er blit anset for kristendom, være blit til. Nu — mener man — er det paa tide at sætte Paulus's vin bort, og hente Jesu vin op av kjelderen og drikke den. Jesu vin er Guds rike, hvori Gud tilgir den angrende *uten forsoning*, — de par ord om soning som synoptikerne tillægger Jesus, er senere tilsætning.

Er nu dette saa sikkert? Jesus var jøde; han var vokst op med sit folks hellige skikke, som var aldeles gjennemtrængt av sonetanken; han levet og aandet i sit folks hellige skrifter, som ogsaa var gjennemtrængt av sonetanken. Skulde han virkelig ha forkyndt et Guds rike hvor der ikke var tale om soning!

Sonetanken er den nye vin Paulus har øst ind i kristendommen. Men merkelig nok tilfredsstilles ikke Paulus selv ved denne tanke. «Det levende hjerteslag» i hans kristendom — fortæller Færden — er ikke Kristi soning i vort sted, men det «at *dø* med Kristus for igjen at *leve* med ham».

Men hvorfor tok han da soningen op og lot den beherske sit system? Er det i det hele tat rimelig, at en saa helstøpt aand som Paulus har rummet to opfatninger av Kristus, og at disse to opfatninger har staat side om side uten organisk forbindelse?

Merkelig nok gaar radikalismen og ortodoksien her i spand sammen. Ortodoksien har heller aldrig formaadd at forbinde til organisk enhet Jesu soning og Jesus som helliggjørelsens princip, Rom. 3—5 og Rom. 6—8. Disse to kapitler av den kristelige lære har ortodoksien behandlet som to bretter som den har limet sammen; men limingen har aldrig villet holde. Radikalismen gjør likedan; bare at den aapent erklærer at limingen ikke holder.

Mon det ikke er en feilagtig opfatning av den bibelske sonetanke som er skyld i det hele? Baade ortodokse og radikale gjør det til soningens hovedpunkt at Kristus har

lidt straffen i vort sted. Er dette Bibelens sonetanke? Ja, naar man læser den med anselmske briller paa. Da finder man soning ved straffidelse baade i Det gamle og i Det nye Testamente. Jeg trodde dog at det nu var almindelig erkjendt, at det er en misforstaaelse naar offerdyrets slagtning i Det gamle testamente opfattes som sonende straffidelse. Offerdyret slagtes ene og alene for at man kan faa blodet frem. Det er ikke slagtningen, men det er blodet som soner, idet det bringes frem for Gud; men blodet er «livet». Det er med andre ord ikke straffidelsen, men det er *det til Gud ofrede liv* — og det alene — som soner.

Hvis man forfulgte denne tanke videre, mon man da ikke skulde finde en organisk sammenhæng baade mellem de to sider hos Paulus: den retfærdiggjørende tro paa soningen og helliggjørelsen, og mellem Jesus og Paulus? Under alle omstændigheter er det langt fra at være teologiens sidste ord, hvad Færden her forklarer, at Paulus skal ha forkyndt et helt andet evangelium end Jesus. Var det sandhet, da var kristendommen dømt.

Ogsaa forholdet mellem synoptikerne og Johannes hører til de vanskelige opgaver nutidens teologi har faat at løse. Ortodoksien sitter endnu igjen med altfor meget av mekaniske inspirationsforestillinger til at kunne løse den. Men radikalerne er ogsaa paa den anden side for bundet av sine teorier til at kunne greie den. Det kan synes noksaa slaaende naar Færden sier: «Jo nærmere de (evangelierne) staar selve historien, desto paalideligere maa de ansees for at være. Men jo større tidsrum der ligger imellem, desto større plads har der ogsaa været for legendedannelsen.» Det rammer dog ikke. Naar man uhildet sammenligner Johannes's underfortællinger med synoptikernes (smlg. især Joh. 6, 16—21 med Matt. 14, 22—23 og Johs. 19, 31 ff. med Matt. 27, 51 ff.), da er det umulig at si at der er mere legendedannelse hos den første end hos de sidste. Tvertimot: det mirakuløse træder sterkere frem hos synoptikerne end hos Johannes. Man burde heller ikke lukke øinene for den kjendsgjerning, at hos Johannes finder man ret som det er spor av at det er et øienvidne som fortæller, noget man aldrig finder hos synoptikerne. — Hvad er nu ogsaa det for tale, at apostelen Johannes umulig kan være forfatter av

det fjerde evangelium, for da vilde «den underbare forvandling» være foregaat, at «den galilæiske fisker var blit til den alexandrinske filosof». Som om en ung begavet jøde, hvis aandsliv tidlig var vakt til potenseret virksomhet, ikke i løpet av en 60—70 aar skulde kunnet tilegne sig tidens modefilosofi, som Filo desuten hadde gjort jøderne fortrolig med. — Hvad er dernæst det for en forstaaelse av Johannesevangeliet som følgende ord aapner for os: «I prologen møter vi de store hovedbegreper: ordet, livet, lyset, herligheten, naaden, sandheten. I evangeliet forefinder vi seks store avsnit, som samler sig om de her nævnte evige livsgoder, saaledes at hvert enkelt av disse avsnit har en guddommelig undergjerning til sin tilknytning og sit utgangspunkt. Saaledes knytter 1ste avsnit om ordet sig til forvandlingen av vandet til vinen. 2det avsnit om livet knytter sig til bespisningen i ørkenen og Jesu hævdelse av sig selv som livets brød. 3dje avsnit om lyset knytter sig til helbredelsen av den blindfødte. 4de avsnit om herligheten knytter sig til opvækkelsen av Lazarus fra de døde; 5te avsnit om naaden knytter sig til Jesu sonedød; 6te avsnit — sandheten — knytter sig til Jesu opstandelse.»

Her kan man nok si med digteren: Ak, de skjønne, spildte kræfter! Man forsøke bare at læse evangeliet med forfatterens anvisning for øie, og man vil føle hvor laget den er. De fleste avsnit har bare antydning til den tanke som ifølge forfatteren skal være avsnittets hovedtanke. Ingen videnskap kan opvise saa mange eksempler paa forloren skarpsindighet som teologien.

Forfatteren vil en «ombytning av Jesu utvortes livshistorie med hans indre livs billede som troesgrund». Derved, mener han, vil intet tapes. «Jesu autoritet er fremdeles den samme. Hans personlighet, hans liv som hans ord, bærer den forpligtende myndighet i sig. Med manende magt tvinger den samvittigheterne ind under hans aandsvælde. Jesu autoritet grunder sig altsaa paa hans indre liv.» Det store vil derved være vundet, at «om bibelvidenskapen rokker den historiske paalidelighet av den ene eller den anden begivenhet i Jesu historie, behøver ikke derfor troen at rokke».

Ja — denne vise har jeg hørt før, men jeg har aldrig kunnet forstaa den. To spørsmaal fremstiller sig for min sjæl saa

ofte jeg hører denne vise kvædet, og saalænge jeg ikke faar svar paa disse spørsmaal, er og blir jeg uforstaaende.

Det første spørsmaal er dette: hvor mange begivenheter av Jesu historie kan bibelvidenskapen rokke uten at troen rokkes? Hvis videnskapen rokker ved *alle* begivenheter av Jesu historie, hvis den rokker selve Jesu eksistens, er ikke da troen rokket? Det er altsaa en fiktion, dette at man mener at kunne gjøre troen i den grad uavhængig av videnskapen, at den staar like fast hvad resultat videnskapen saa kommer til. Det lar sig ikke gjøre med en tro som har en historisk personlighet til grundvold. Men hvor gaar saa grænsen som ikke kan overskrides uten at troen rokkes? Hvorfor vil de moderne teologer aldrig ind paa dette spørsmaal? For menigheten er dette det brændende spørsmaal som den vil aldrig kunne gi teologien ro for.

Det andet spørsmaal, som hænger nær sammen med det første, er dette: hvordan har det sig med Jesu «indre liv», hvis den moderne teologi har ret? Har det været slik at det kan avgi nogen sikker «troesgrund» som vi kan leve og dø paa?

Har den moderne teologi ret, da har Jesus levet og er død i den forestilling at han kjæmpet med et rike av onde aander med djævelen i spidsen; men denne forestilling var en fiktion; noget saadant rike gives ikke; der er ingen djævel.

Han har fremdeles levet og er død i den formening at han gjorde mirakler som beviste hans guddommelige sendelse, og at der vilde bli gjort et mirakel med ham efter døden: Gud vilde opvække ham; men det var altsammen feilagtige forestillinger; mirakler sker ikke.

Han har ment og sagt, at der var mennesker hvis synd aldrig blev tilgit — heller ikke i «den tilkommende verden»; ogsaa det var en feilagtig forestilling; der gives ingen evig fortabelse.

Han har ment og sagt at han vilde komme igjen og skille menneskene i de to flokker: salige og fortapte; ogsaa feilagtig; han vil ikke komme igjen; der er ingen saadan verdensdom.

Dette var feilagtige forestillinger som han delte med sin samtid, vil man si: «Utviklingstanken gjør det mulig og

naturlig for os at tænke anderledes end de gjorde for 2 000 aar siden» (Skjeseth).

Ja — men hvad blir der saa av Jesu autoritet som «med manende magt tvinger samvittigheterne under hans aands vælde»? Hvad blir der av den «troesgrund» som hans indre liv skulde avgi?

Kan et indre liv som har været behersket av saa feilagtige forestillinger om Gud og evigheten, være nogen virkelig «autoritet» og «troesgrund» *for os*, som ser feiltagelserne?

Kan han ha næret disse falske forestillinger, uten at de kastet skygger over hans religiøse liv og formørket hans sind og karakter?

Jeg beklager meget at Færden ikke mere er mellem os. Da vilde jeg lagt disse spørsmaal frem for ham, og han vilde hat mod til at ta dem op til samvittighetsfuld overveielse. Det var ikke hans sak at gaa utenom. Jeg vender mig nu med mine spørsmaal til dem som deler hans standpunkt, og jeg ber: gaa ikke utenom!

Thv. Klareness.

AV AARETS LYRIK.

Jónas Guðlaugsson: **Viddernes poesi.** 101 sider. G. B. N. J. 1912.

Jeg gjentar hvad jeg sa ifjor om «Sange fra Nordhavet»: Vil nogen læse skjær, stemningsrik lyrik, kemisk ren for «syk kjærlighet», saa foreligger den her. Dyp naturstemning, kjærlighetens fryd og smerte, fædrelandsvemod og hjemlængsel har her git sig tildels fuldkomne uttryk. «Nordlys» er et pragtfuldt digt:

Hvad er menneskers magt,
hvad er narrenes dragt,
hvad er vaabnenes klang,
hvad er kirkernes sang,
hvad er døgnliv og død,
mot de drømme som tændes av Nordlysets flammende glød?

Vi er faldende fnug,
vi er draaper og dug
i den evige strøm,
som er altets drøm.
Men vi hører dog med,
for vi sanser og ser,
vi aander og er
et glimt av dit skjær,
o evighet!

Jeg vil tillate mig den kritik av min landsmand (jeg er selv av islandsk æt) at han undertiden lar noget fremmed komme ind og forstyrre stemningen. I «Vinteraften» f. eks. (side 22) gir han en skildring som efterlater indtrykket av en stor stilhet:

Natten har seiret, og mørket
siver fra skyerne ned,
det falder som regn paa de bleke
gløder i vesterled.

Der staar de rimhvite bjerge
paa vagt som trold ved trold
og skjuler den svindende strime
av solens blodige skjold.

Skyggerne slikker de sidste
stænk av straalernes blod . . .
der hviner storm ned fra vidden.
I dalen hulker en flod.

Stormen bringer her ind en forstyrrelse i stilheten; man kunde heller si, f. eks., at «der skjærer et pust ned fra vidden» eller lignende. Desuten kan man ingen hulken høre fra floden naar stormen hviner. Desuten er der ingen «flod» paa Island.

Sproget er mere dansk end sidst. Men stemning og grundtone er mere norsk end dansk.

Hans Brix: **Tonen fra himlen.** Billeder av den kristelige lyrik. 179 sider. G. B. N. F. 1912.

Dr. Hans Brix er en dansk literaturkritiker, som tok sin doktorgrad paa en avhandling om H. C. Andersen, og senere har skrevet et par bøker, «Fagre ord» og «Gudernes tungemaal», fulde av skarpsindige iagttagelser og analyser av dansk og norsk skjønliteratur. Den foreliggende bok indeholder tre kapitler om jule-, paaske- og pinsesalmer, et om salmernes form, deriblandt deres avhængighet av musiken, fire om Ingemann, Kingo, Brorson og Grundtvig, og tilslut et om døden, dommen og det evige liv. De er alle instruktive og interessante, og saa meget mere tidsmæssige, som vi her i Norge i høi grad trænger en gjenfødelse av vor poetiske smak paa det religiøse omraade. Jeg vet ikke om det skyldes den almindelige demokratisering av hele det religiøse møteliv, eller om det er fordi man mener at den religiøse sang ingen krav stiller til poetisk tone og smak, saa hver stymper kan skrive og oversætte salmer og aandelige sanger, — men saa meget er sikkert, at det norske kristenfolk oversvømmes av en syndflod av slet religiøs poesi, original eller oversat (fra svensk og engelsk). Og publikum protesterer ikke. Bare melodien er let og indholdet ret (det sidste er man forresten ikke saa nøie med), saa kan hvadsomhelst leve en stund.

De som forener literær dannelse med ærlig bibelsk kristendom skulde gjøre mere for at løfte kristenfolkets sans for god religiøs sang. Blix's indlæg synes jeg er det bedste Norge har levert, Landstad ufortalt (han er for klynkende); men naar faar vi vor *store* salmedigter?

Mens vi venter, saa la os utdanne vor smak ved at bruke det bedste vi har; det samler sig altid om de tre store navn: *Kingo*, *Brorson* og *Grundtvig:* og la os med tak ta mot den indførelse i deres og i kristendommens grundstemninger som denne bok av dr. Brix gir. Den er skrevet ut av dyp forstaaelse og vækker, selv der hvor man ikke er enig, nye tanker, aapner utsyn og viser hvordan den kristne tro er uadskillelig fra digterisk stemning og skabelse.

Alf Ingebrekt: **Vinterlandet**. Digte. 102 sider. G. B. N. F. 1912.

Fortvilelsens sanger!

Lad os slaa leir ved fortabelsens flod,
begrave i aske det ulmende mod!
— — — — — — —
I dødsriket er ei skjæbne og tid, ei kval, ei møde;
ak, fromme kvinder, stans eders bøn, de døde er døde.
— — — — — — —
Dyrene stønner for høie læs og langsomt rinder
de store taarer i leier av sved paa oksernes kinder.
— — — — — —
Mørket er om os og sjælen er graa.
Kom, lad os lyset og glæden forsmaa!
Kom, lad os stænge med taager det blaa!
Ussel er fienden, os selv vil vi slaa.

Høst, vinter, fortvilelse og død! Redningsbøier og opstablede melsækker ser begge ut som dødninger, lasteprammer som likkister, og vaarbruddet tar sig slik ut:

Af evigt mørke staar skove fulde,
og spirer kæmper i raadne mulde. (!)

Men efter min ringe forstand er der allikevel digterisk kraft i mange av disse linjer og i billeder som disse:

Alting er paa vandring og ingenting faar ende,
timerne er lange som længsel og elende
— — — — — —
rustent gaar livets hjul — —
— — — — — —
efter os altid løber
lydene av vort skridt — — —

Forlaget gir forfatteren plads mellem Hjorth-Schøyen og Wildenwey som repræsentant for ung norsk lyrik, men han skriver braad for braatt, sav for sag, veddet for veden, bov

for baug, røn for rogn etc., saa man vet hverken ut eller ind naar han pludselig sier paa norsk at «vinden dreier sørlig».

Summa: Mener digteren det alvorlig med sin fortvilelse, saa maa han omvende sig, om han har sit liv kjært; men mener han ikke noget med den, saa maa han snarest skaffe sig nogen nye strenger til sin lyre; ellers mister han sine læsere.

Arnulf Overland: **De hundrede Violiner**. Digte. Aschehoug 1912.

Ifjor var det «Den stille Fest», iaar violinmusik; og der er musik i versene og i de smaa impressionistiske stemningsbilleder, men de faar ikke lov at synge længe for sjælen slik som en Frødings eller Karlfeldts digte, for de flagrer videre og det eneste som holder sig under dette stemningsflagger er *fortvilelsen*:

Det raatner paa løkken. Det lukter
ut i den syke dag
av visnede blade og frukter.
Mit kolde hjerte fornemmer
opløsningens raa behag.
Aa Gud, hvor fortrinlig det stemmer!

Der er fortvilelsen over den «almægtige bøddel» som

«— — lot vel et lune raade
og gav mig at leke et liv.
Det leker han med i naade,
for det er hans tidsfordriv.»

«Jeg er tyve forbandede aar
og jeg er for ung til at dø.»

Og livet er en edderkop som lurer paa den surrende flue, og

«— — ingen stjerne-ø
aapner sin hvite kyst.
Døden er bare at dø,
og saa blir der ganske tyst.»

Ett digt, indledningssangen, lyser op i al denne begavede elendighet, og det maa jeg faa citere, for det viser endda klarere at manden er en lyriker som der kunne bli noget av:

De hundrede violiner.

Én vaar skal endog det fattigste hjerte eie.
En stjerne skal vaake over de mørkeste veie.
En drøm skal sænke sig over det usleste leie.

Der venter os alle bak øde aar
en time av naadig smerte.
Gud, hvad vi hører og ser og forstaar
ved cellens ensomme kjerte,
naar engelens sorg over jorden gaar!
Og engang kommer den hellige nat
da evighedens sordiner
forvandler den hæsligste kval du har hat
til hundrede violiner.

Gabriel Scott: **Sverdliljer**. Vers. Aschehoug. 1912.

Det er en meget blandet samling: Sønnesorg, naturstemning («Vestland» er deilig!), anløpen erotik, rene ubetydeligheter (som «Gravskrift»), harme over samfundsuselheten («Til en Kirkestatsraad»). Ogsaa formen er meget ujevn. Men netop derfor tar man boken op igjen og fordyper sig i den; det er da ikke den flate, graa fortvilelse som hos Alf Ingebrekt og Overland. Men kanske det heller ikke er den fantasiens vingestyrke som hos dem.

Ragnv. Vaage: **Livet som strir**. 82 sider. Kr. 1,25. Olaf Norli. 1912.

Denne lille digtsamling begynder derimot med ordene: Eg elskar live». Den er skrevet av en landsungdom som saavidt jeg forstaar gir store løfter; han har baade tanker, fantasi og formende evne. Efter en god barndom og folkehøiskole har han mottat haarde indtryk av det ondes magt og herjing og tilværelsens svarte gaater, men hans kjærlighet til livet har allikevel git ham denne visdom:

Døy til dess du vinn dei slag du tapar,
døy til dess du sjølv din livsrett skapar,
daa eig du liv!

Han minder baade om Garborgs tungsind og Frødings humor, men har ellers sit eget rike baade i tænkning og sprog; gid han maa gjøre store erobringer der! Jeg vover at haabe at vi har noget at glæde os til. Og i hvert fald: Landsungdom med romantik og maal og hjemmestel, — hvor er det forfriskende mot den kristianiapjolter og gatetræthet som ellers brer sig i vor lyrik!

Johannes Johnson.

ET BLIK PAA HEDENSKAPET.

Foredrag[1] av *A. Fleischer.*

Efes. 2, 1—3. 12.

Rom 1, 18—32.

Det nye testaments skildringer av hedenskapet gir et grufuldt mørkt og forfærdende indtryk av nød og ulykke. Dets definition av hedenskapet finder vi uttrykt av apostelen *Paulus*, som siger, at de (hedningerne) dyrket skabningen fremfor skaberen, at de er uten Gud og uten haap i verden, og at de vandrer i sit hjertes tomhet.

1. Jeg finder det mest anskuelig, om jeg av personlig erfaring og bekjendtskap fremstiller for eder netop hedenskapet i *Kina*, og ikke f. eks. i Zulu. Ti zuluerne er oprindelig et meget primitivt og lavtstaaende hedningefolk uten national kultur, saa man kunde sige, at de sociale onder, som maatte kunne paavises blandt dem, blot skyldes mangel paa kultur og ikke hedenskapet i og for sig; tilmed er jo nu zuluerne forlængst kommet under europæisk civilisert styre, hvad ogsaa kan hindre, at hedenskapet viser sig i hele sin eiendommelighet, som det er, nemlig det største av alle samfundsonder. I Kina har vi derimot det mest klassiske eksempel paa et hedensk kultursamfund. Det er verdens ældste nu bestaaende kultursamfund, med en sammenhængende historie paa 4610 aar. Det er fremdeles, trods store nationale ulykker og ydmygelser, uavhængig og selvstyret, og det er fremdeles *hedensk*, d. v. s. dets aandsliv er bygget paa ateisme eller polyteisme, og endnu mindre paavirket av den moderne vesterlandske aand end Japan og Indien. Her gjælder endnu saa temmelig bokstavelig, hvad der blev sagt om det romerske rike paa Jesu tid, at for den jevne mand er alle religioner like sande, for den dannede er alle like falske, og for regjeringen er de alle like nyttige. Mægtige verdens- og aands-

[1] Ved Schreuder-missionens stevne i Bergen den 31te august 1912.

religioner, som buddhisme og muhammedanisme, har holdt sit indtog i landet og vundet millioner av tilhængere for saa at tape sit særpræg, synke ned til en vulgær overtro og fetischdyrkelse, uten aandelig spændkraft, uten evne til at skape nye idéer eller frembringe ledende mænd.

Naar jeg da, efter et intenst arbeide blandt det største hedenske kulturfolk i henved 8 aar, skal søke at gi et indtryk av hedenskapet som det største sociale onde, er for det første at bemerke:

2. I hedenskapet mangler *aandelig liv*. Dette er at forstaa rent alment, ikke blot om religiøst liv, men politisk, socialt, humant.

I den senere del av mit missionærliv i Kina bodde jeg i byen Yiyang, en stor folkerik handelsby paa en 150 000 indbyggere. Den ligger blot en 100 km. fra Changsha, Hunans hovedstad, som staar i daglig dampskibsforbindelse med Hankow og derigjennem med hele verden. Men tiltrods for, at der gik telegraflinjer gjennem byen, aapnedes ikke telegrafstation før nylig, — ingen hadde bruk for den. Til postkontoret kom næsten udelukkende brevskaper til missionsstationerne og den øverste magistrat, ellers omtrent intet. De store kjøpmænd læste ingen aviser. Almindelige elementærskolebøker, som dog ved lov var besluttet indført i Kina som grundlag for barneundervisningen, kunde ikke erholdes i hele Yiyang, vi maatte reise til Changsha for at faa dem kjøpt. Traf vi en lærd, saa kjendte han ingen anden litteratur end de kinesiske klassikere fra 5—400 før Kristus, saa jeg meget vel kunde forstaa en vicekonge av Canton, som under opiumskrigen blev fanget og ført til Indien, og som, da hans britiske fangevogtere bød ham bøker at læse, svarte: «Det behøves ikke! Jeg har allerede alle de læseværdige bøker i maven!» Og finere folk av kjøbmands- eller landmandsklassen interesserte sig kun for mat og drikke og klær og penger. Jeg la merke til, at naar folk i almindelighet pratet sammen, saa gjaldt det som regel penge, — «tsien» — det ord man hyppigst hørte i samtale mellem folk. Aandelig religion interesserte ikke. De konfucianske embedsmænd skulde tidligere etpar ganger om maaneden holde moraliserende foredrag for folket,

Men disse var næsten helt gaat av bruk, og vedkommende embeder er næsten overalt ophævet.

Avgudsdyrkelsen er uten mening, idéer eller indhold, kun en kjøpslaaen med overnaturlige magter.

Paa socialpolitikens omraade viste ogsaa idéløsheten sig. Under naar og hungersnød, som vi oftere oplevet, var der kun ett middel fra de styrendes side: at utdele almisser, eller heller at faa missionsselskaper og utenlandske filantroper til at gjøre det. Og fra folkets side kun at søke avgudenes hjælp til at «lære at slaa», den saakaldte «boxerisme», mest bekjendt fra «boxer-aaret» 1900. Denne bevægelse gik ut paa ved besværgelser og tilbedelse av auguder at gjøre sig usaarlig, saa at almindelige bønder uten fare med stokker og kniver skulde kunne bekjæmpe soldater bevæbnet med kanoner og geværer. Likesom i 1900 er da ogsaa senere, i 1906 og 1910, disse bevægelser blit kvalt i blod. Under den sidste hungersnød, i 1911, sat folk i Anhui og Hunan derfor rolig og sultet ihjel i tusenvis. Ti naar ikke avguderne «hjalp dem at slaa», og de heller ikke fik tilstrækkelige almisser, saa var kun det at dø tilbake. Paa det politiske omraade hersket fuldstændig uvidenhet og likegyldighet. Under krigene med utlandet har det kinesiske folk været nøitralt, eller endog mot dagløn hjulpet de fiendtlige hære. En av de dygtigste og mest intelligente kinesere jeg har kjendt, fortalte mig, at mens de allierte utenlandske hære i 1900 besatte hovedstaden Peking, og keiserhoffet flygtet ind i landet, visste de i Hunan ikke andet, end at utlændingerne var jaget til Nordpolen, og var ute av sig selv av glæde over dette, — indtil utlændingerne pludselig holdt sit indtog i Changsha under officiel kinesisk beskyttelse og aapnet en toldstation der.

Denne mangel paa aandelig liv er det, som har bragt den ældste kulturstat med den talrikste befolkning og sandsynligvis verdens rikeste land paa avgrundens rand og gjort den til et vergeløst bytte for nabostaterne. Selve begrepet fædrelandskjærlighet og den patriotiske nationale bevægelse er noget, det unge Kina i de sidste aar har lært og faat impulsen til i missionsskolerne og ved studier i Japan, Amerika og Europa.

3. Hvad det enkelte individ angaar, saa viser hedenskapets indflydelse sig i en utviskning av individualiteten og en utsultning av alle høiere tilløp og anlæg. Den omvendte japaner Kanzo Uchimura siger i sin udmerkede bok «Hvorledes jeg blev en kristen», at i hedenskapet lever alle mennesker i en graa taake, som utsletter forskjellen mellem gode og onde i en almindelig usseldom og slethet.

Inden kristenheten derimot finder man virkelig *gode*, men ogsaa utpræget *onde* mennesker. Gjælder dette i Japan, saa meget mere i Kina. En meget indflydelsesrik litterat Liang Tsi-sheng skrev for etpar aar siden en artikel om kinesernes slette karaktertræk, som han betegnet som: En mistænksomhet, som kvalte alle nye, friske impulser, en uvilje mot alt særpræget og eiendommelig, som utryddet enhver orginal og uavhængig personlighet, og en træghet, som umuliggjorde ethvert fremskridt. Jeg skylder at tilføie, at artikelen *kun* omhandlet de karakteriske *feil, ikke dyderne*. Men faktum er, at for overklassen i Kina har like til det sidste ti-aar ethvert motiv til personlig utvikling og personlig anstrengelse, utenom den mulighet at kunne bli embedsmand og opnaa magt og penge, helt manglet. Jeg møtte derute utallige mennesker paa min alder, som intet andet bestilte end at «bo hjemme». Dette betydde ogsaa før 1907 i 9 av 10 tilfælde, at vedkommende røkte opium. Naar opiumslasten var blit en saa forfærdelig folkesynd, som den var, skyldtes det i væsentlig grad, at folk intet andet hadde at fylde sin tid og sine interesser med. Dette at høiere interesser ganske mangler, har ført til, at kinesernes eneste drivkraft til at foreta sig noget under sidste dynasti, Manchudynastiet, var dette: at opnaa *vinding*. Dette sa de jo som en dadel mot det fremmede dynasti. Under det sidste kinesiske dynasti, Ming-dynastiet, tragtet folk efter navn og ære; men under manchuerne sank de ned til kun at tragte efter vinding. Hvorledes nu end dette forholder sig, saa er det sikkert, at indtil den nye revolutionære bevægelse begyndte, kjendte den almindelige kineser kun dette ene motiv: pekuniær vinding. Hvad dette har ført til, er, at toldvæsenet er kommet under utlændingers forvaltning for at sikre ærlig færd. Og jeg hørte en ellers meget elskværdig engelskmand i kinesisk regjeringstjeneste sige til en engelsktalende, meget fint dannet

kineser: «De vet jo, at selv de bedste kinesere begaar underslæp!» Og overfor ideelle formaal som den kristne missionsvirksomhet, ser de kun skidne bevæggrunde: For missionærernes vedkommende, at de er statslønnede speidere og politiske agenter; og for de kinesiske kristnes, at de «æter fremmed lære», - - til for ganske nylig det almindelige uttryk i Kina for at bli kristen, — d. v. s. de blir kristne bare for *matens* skyld, er meningen.

4. Disse betragninger har allerede ført os ind paa det faktum, at hedenskapet savner virkelig *humanitet* og sans for *menneskets* værd. Dette er saa meget merkeligere at bevidne i Kina, som den gamle kinesiske moralfilosofi konfucianismen igrunden har *humanitet* og utviklingen av *menneskeværd* til sit hovedformaal. Men den slaar selv benene væk under sit formaal ved at frakjende *kvinden* enhver betydning utover det ene: at føde sønner og at være mandens slavinde. Kvinden har efter den gammel-kinesiske opfatning intet værd som *person*, kun som *slegtsvæsen*. Fattige familier drukner derfor ofte sine pikebarn. Jeg traf i Sinhwa en gammel kone, som sa: «Jeg er et svært godt menneske. Ti jeg har født 3 døtre og ikke dræpt en av dem!» Utenfor missionsstationernes døre faar vi hyppig slængt pikebarn, som man ønsker, vi skal ta os av, derimot yderst sjelden gutter. At kvindernes stilling er yderst ussel, viser sig ogsaa i det faktum, at langt flere *kvinder* begaar *selvmord* end mænd. Selvmordenes antal er i det hele i Kina forholdsvis over 50 gange saa stort som f. eks. i Norge. Men ogsaa for *mændenes* vedkommende viser det sig, at de kun betragtes som *slegtsvæsener*, kun har betydning som søn, far eller bror. Jeg har saaledes ofte hørt kinesere si om en ung, velbegavet mand: «Han er en udmerket mand.» «Hvorfor det da?» «Jo, han bor hjemme hos sin far, er gift, og har allerede faat to sønner!» «Hvad bestiller han da?» «Ingenting!» Derfor møter vi ogsaa i Kina det for os saa frastøtende forhold, at mennesket er den billigste av alle varer. Som en mand uttrykte det under en dyrtid i Sinhwa: Her i distriktet kan vi nu faa kjøpt et menneskebarn for 4000 cask (ca. kr. 6,00), mens en grisunge koster 10 000 cask (ca. kr. 15,00)!» En av de ting, som volder de største vanskeligheter i Kina nu for tiden,

er, at mens priserne paa alle livsfornødenheter under det livlige handelssamkvem med utlandet er steget til det tre-fire-dobbelte av, hvad de var for 10 aar siden, er arbeidslønnen ofte ikke engang steget til det dobbelte.

Derfor ser vi ogsaa i Kina stadig under pest, dyrtid, oprør og krig den brutale ødslen med menneskeliv, som kunde bringe en til at tvile paa, at der er en kjærlig og naadig Gud i himlen, som styrer hvert menneskes skjæbne og uten hvis vidende ikke en spurv falder til jorden.

5. Men saadanne fristelser til tvil hos missionæren motvirkes og overvindes langt ved erfaringen av, at evangeliet har den levende kraft til at gjenføde og frelse ogsaa gamle, forsumpede hedningesamfund som Kina.

Vi har set hundreder, ja tusinder av enkeltmennesker, mænd og kvinder, unge og gamle, bli vakt til nyt liv og faa evighetsværd som vidner om Herrens herlighet.

Og vi har set hele byer og distrikter merkbart forandres paa 8 aar. Vi har set moderne skoler avløse de gamle konfucianske klassikere; vi har set et urolig gjærende aandsliv fremspire, hvor der før var sløv likegyldighet og uvitende selvgodhet. Og vi har set de indolente kinesiske sønner og døtre gripes av den nye tids aand og reise sig til kamp for sit folks fremtid, set dem med store ofre styrte et forældet og raaddent styre og reise et nyt av folkets bedste mænd til folkets vel.

Og det falder os derfor let at tro, at ogsaa i Kina hedenskapets mørke snart skal avløses av evangeliets klare dag.

Tre digte.

1 Duggdraapen

Mig lyser Guds solskin i hjerte
og drømmenes stjerner i sind.
Jeg skaptes for livets vidunder
og evighets dæmrende skin.
Min vinge er dagen og vaaren!
Min vinge er natten den blaa —
Fra blomst og til blomst blir jeg baaren,
og vindene gynger jeg paa

I svævende flugt over grave
fra jord og til jord gaar min vei.
Og jordens og himmelens ynde
og kloderne speiles i mig.
Saa let kan jeg stige og falde!
Min lykke er evig og klar —
For jeg er den mindste av alle,
kun sollysets farver jeg har!

2. Den som lykken traadte hen til, engang livets roser blomstret.
fast og mild, med aapne hænder, pekte ut og hvisket: 'kom'!
— men som nølte, halv av hjertet, i forfængelige tanker
eller angst for veiens løndom: han har selv sagt ut sin dom.

Den som feigt forstøtte livet, ham vil livet selv forstøte.
Ham vil aldrig lykken vinke mildt og alvorsfuldt paany.
Og den dype, underfulde rikdom, som alene føles
av et ung og ydmygt hjerte, vil hans tørre veie fly.

Derfor takker jeg den Gud som sendte mig blandt livets roser, —
sendte mig i smertens ildfavn, — at han naadig lot mig se
lykkens alvorsfulde øines evig friske blik i mine,
saa jeg fulgte hvor der kaldtes, og lot livets offer ske!

Derfor ber jeg til den Gud som gav mig livets tornerose,
at han lar dens ild-duft strømme stedse bedre mig imot.
Gir mig varm og modig vilje til at fatte tornestænglen
og at træde min forfængelighets feighet under fot.

Derfor ber jeg ham som naadig lar sin sol gaa op for alle,
som lar alle hjerter kvæges med de friske bygers flod, —
at hans ild maa gripe alle, — vække dem før valgets skille,
før de har forspildt sin ret til ungdomsvarmens hjertemod.

3. *Den vilde vind, den milde vind —*
To vætter væddet om mit sind.

Den ene skuttet, steil og stind,
i ulveskind sig til mig ind.

Den anden smutted, let og lind,
mig bløtt om kind med silkespind.

En barskt i brus. En søtt i sus —
Da klang og sang mit stille hus!

— av sus og dus, — av nynn og brus, —
et friskt og festlig foraars rus!

Skal tro, de lægger det i grus?
mit ringe hjem? Mit lille hus?

Helga Bekker.

SOCIAL LITTERATUR.

Ivar Hikander, kyrkoherde: «**Sociala studier**». Helsingfors 1911. 247 sider.

Forfatteren har en kristelig konservativ tankegang:

Maskinernas tidsålder ställer för oss uppgifter, som aldrig kunna blifva lösta genom maskiner, uppgifter til hvilkas lösning det behöfs kristliga personligheter, ei nya partier, ty dessa kunna icke lyckliggjöra samfundet».

Men han er meget lydhør for de nye bevægelser og kræver, at kirken skal aapne baade øre og mund. Kirken — sier han i indledningen — bør i sin forkyndelse belyse den nye opgave, som forsynet har git kirken i den sociale bevægelse. Den skal plante Gud i *samfundets* hjerte. Den maa præke ogsaa om *samfundets* synd. Kirken maa spørre efter, hvad der er *retfærdig*, ja, den kaldes til et hovedslag paa det sociale omraade.

Imidlertid er det et spørsmaal om ikke kirken da maa slaa ind paa andre veier, end de forfatteren har fundet under sine sociale studier.

Boken er et samlerverk, som byder noget for alle. Den begynder med en saklig fremstilling av arbeiderbevægelsen i Finland, mens de sidste 55 sider handler om «pastor von Bodelschwinghs rädningsverk ved Bielefeld». I ham ser han typen paa en kristelig personlighet, som vor tid trænger den. «Stor er v. B. i sina tankar, och till stora resultat har han kommit, men störst er han likväl i sin kärlek».

Jeg vet ikke, om det er indtrykket av v. B., som gjør at forfatteren saa ensidig ser løsningen av nye opgaver i «Kristliga personligheter, ei i nya partier» og som gir ham slik tro paa den indre mission.

Der skal mod til at forene saa uensartede størrelser, som skedd er i de to første kapiteloverskrifter: I *Arbetarerörelsen* i Finland och *inre missionen*». II «Bidrag til kännedom om *arbetarerörelsen i Danmark och inre missionen i Skandinavien*».

I fremstillingen er heldigvis enhver sammenblanding undgaat. Forfatteren ser, at de nu gaar ad forskjllige veier. Og det er vel tvilsomt, om de nogengang kommer til at ta hinanden i haanden. Det vil ialfald ikke ske, før der indenfor den indre mission fremstaar mænd, som har forstand paa denne verdens ting — utenfor sin egen forretning og barmhjertighetsarbeidet. Det vil heller ikke ske, før kirken og den indre mission forstaar, at den moderne arbeiderstand har en *fællessjæl*, som litt efter litt maa ledes fra materialisme til religion.

Dette er kun kritik over kapiteloverskrifterne. Indholdet rammes ikke derav. Det vil ha stor interesse baade for dem som ønsker indblik i andre landes arbeiderbevægelse og nutidens barmhjertighetsarbeide, hvor v. B. staar som mester.

Forfatteren har som motto over første kapitel sat disse ord av Amos Comenius: «Was alle angeht, sollen alle betreiben, wenigstens wissen».

Med disse ord vil jeg anbefale baade denne og de to følgende bøker.

Harald Scavenius: **Av den nyere engelske arbeiderbevægelses historie.** Gyldendalske boghandel, Nordisk forlag. 1912. 158 sider.

Den danske diplomat *Harald Scavenius* utgav ifjor en bok om fagforeningsbevægelsen i Frankrike, som overalt fik god omtale.

Denne nye bok om arbeiderbevægelsen i England røber grundige studier og en hartad utrolig objektivitet. Det er godt gjort av en diplomat at betragte og behandle den revolutionære syndikalisme med saa stor sindsro, som det her sker. Like beundringsværdig er hans evne til retfærdig bedømmelse av de sidste store engelske streiker. I kapitlet om «Engelske arbeideres kaar» citerer han, hvad en omhyggelig undersøkelse har godtgjort «at en familie paa mand, hustru og tre barn ikke kan eksistere blot nogenlunde ordentlig under 23 sh. 8 d. om uken . . . . Allikevel er dette et uopnaaelig ideal for det store flertal av ikke faglærte arbeidere». Som motsætning sætter han for egen regning: «Ved siden av elendigheten staar en rikdom og luksus, hvortil faa andre lande kjender maken.»

Arbeiderbevægelsen i England har utviklet sig paa ganske

anden vis end paa fastlandet. Der var i lang tid strid mellem de originale engelske fagforeninger og den importerte socialisme. Litt efter litt vandt socialismen terræng, og forstaaelsen av arbeidernes politiske arbeide og deltagelse i parlamentet trængte igjennem.

Men saa kom atter nyt fra utlandet, denne gang fra Frankrike med syndikalisten Tom Mann. Der blir krig med de gamle ledere og «arbeiderbevægelsen blir revolutionær baade i formaal og metode; i formaal, fordi den gaar ut paa at avskaffe lønsystemet og paa at sikre arbeiderne den fulde frugt av deres arbeide, revolutionær i metode, fordi den ikke vil være med til at avslutte lange overenskomster med arbeidsgiverne, og fordi den vil gripe enhver chance for at kjæmpe for en almindelig forbedring av arbeidsvilkaarene, indtil den dag kommer, da den endelige, befriende generalstreik kan erklæres.»

«Syndikalisterne er et forholdsvis lille, men determineret korps, der mere virker ved sin agitatoriske kraft end ved sin talrikhet.»

En ganske særlig interesse har dette kapitel om syndikalismen og de senere aars streiker, fordi syndikalismen er os noget nyt og fordi streikerne har berørt os selv. Men ogsaa de første kapitler om den eiendommelige form for den engelske arbeiderbevægelse vil finde mange interesserte læsere ogsaa i Norge.

Fernando Linderberg: **Sociale Tilstande og Bevægelser ute og hjemme.** 188 sider. Kjøbenhavn 1912.

I enkelte lande, særlig i Schweitz, er vi for tiden vidne til en kursændring i socialdemokraternes forhold til kristendom og kirke. Det er arbeidernes *fællessjæl* som der er blit omsnudd, saa at de religionsfiendtlige slagord fra socialismens grundlæggere ikke længer har samme magt over massen.

Dette omslag vil ganske sikkert komme til de andre lande. Naar det kommer til Danmark er det en mand, som mere end nogen anden maa ha æren for det. Det er *Fernando Linderberg*, som nu i en lang aarrække har staat i den sociale kamp med front mot to sider. Paa den ene side hvæsser han sin pen mot de nuværende samfundsforhold, og faar den særlig skarp, naar kritiken gjælder kirke og prester. Paa den anden side sparer han heller ikke socialdemokraterne

for salt kritik. Uten frygt slaar han til begge sider med hele sin personlighet grundfæstet i en kristelig-social livsanskuelse. Selv er han noget paavirket fra Schweitz av mænd som Kutter og Ragaz.

Han er *revisionismens* — den reformvenlige socialismes — ivrigste talsmand i Danmark, og ser i *social oplysning* den nødvendige forberedelse for de kommende reformer.

Den ovennævnte bok gir et godt indblik i den energiske og maalbevisste mands utrættelige oplysningsarbeide. Den bestaar av opsæt og artikler fra forskjellige blade og tidsskrifter: I «Var Jesus socialist?»; II «Grundtvigianismen og Oplysningsarbeidet i Hovedstaden»; III «Sociale Tilstande og Bevægelser i Italien»; IV «Fra Landreformsammenkomsten i Paris 1889»; V «Fra husmandsbevægelsens frembrud»; VI «Den sociale Kongegave»; VII Socialismen»; VIII «Sang til Danmark.

Et par av artiklerne kan snart ha 20 aarsjubilæum, og en snart 10 aarsjubilæum. Men man behøver ikke være bange for at det skal lugte gammelt. Artiklerne var godt saltet, og verden har ikke forandret sig saa overmaade, siden de blev skrevet.

Ove Ansteinsson: «**Det røde Vælde**». Aschehoug & Co. 280 sider. Pris kr. 4,40.

Johan Magnus Beilegård faar tilslut et telegram fra *Helge Varde* paa Solgård: «Deres vei er åpen».

Jeg vet ikke om Ove Ansteinsson nogensinde har faat et slikt telegram. Men han fortjener det i hvertfald.

Oppe paa «Kvitmyra» ovenfor Sagatun ved Hamar traf vi i skoledagene en lyslugget koselig gut. Han hadde altid nogen billeder at vise frem, som han selv hadde tegnet. Dengang var det Oves maal at bli maler. Han er istedet blit forfatter. Det er bra, for saa kan han glæde flere, end en maler har leilighet til. Det er en glæde at læse hans bøker. Han har meget av J. B. Bulls lyse varme. Han er ærlig og uaffektert som Johan Bojer. Han stræver trofast med fornorskning og for sit kjære østlandssprog.

Hans evne til intim sjæleskildring og til med faa repliker at tegne en karakter har været god i hans tidligere bøker. Undertiden, som i den sidste fortælling, i «Hedemarksfolk» og

i Broder Nikolai» har han naadd det fortrinlige. Hvis ikke disse personer hadde været saa sande, vilde jeg være fristet til at tro, at Johan Magnus for en stor del var selvbiografi.

Det røde Vælde» har ikke blot litterær interesse. Jeg var ganske spændt paa at se, hvordan han vilde greie at analysere den mangehodede person: *Arbeiderne*». Det maa indrømmes at han ikke har den samme kraft som Gustaf Janson og ikke den samme dype medfølelse som Johan Falkberget og Valdemar Carlsen. Han reagerer likesaa sterkt mot de simple instinkter hos massen og hos enkelte agitatorer, som mot landsmaal og forbud i sine avisartikler. Han viser disse instinkter frem uten slør i repliker fra taler og samtaler i fabrikken og ved folkemøter. Hos den ungsocialistiske redaktør Karl Eddy ser han kun ondskap og feighet og nedrighet.

Trods megen ensidighet, er denne skildring av «arbeiderne» i streik og ved folkemøter paa mange steder fortrinlig — ja, sørgelig sand. Og der findes, som man maatte vente av Ove Ansteinsson, glimt av dyp forstaaelse av det gode og berettigede i denne brutale og ofte uretfærdige solidaritet. Dette kommer særlig sterkt frem i den tale, Johan Magnus holder ved borgermøtet under streiken.

Alle læsere vil ha glæde av denne bok, baade de med social interesse, og de som væsentlig har øie for romanen mellem Johan Magnus og kammerherrens datter Severa, som var «saa høi og saa lys og saa deilig».

Oskar Braaten: **Stor-Anders.** Skoespel i 4 akter. Olaf Norlis forlag 1912. 131 sider.

Det gik mig som da jeg for to aar siden læste: Kring Fabriken. Jeg blev sittende og spørre: Hvad vil han egentlig med disse uhyggelige fotografier? Han vil tydelig noget mere end bare fotografere. Kanske han stoler paa at fotografierne skal gjøre sin nytte uten nogen forklaring.

Det er livet i «Dronninga» den store leiegaard med brændevinssjappen i kjelderen og Stor-Anders paa loftet, som her fotograferes. Stor-Anders gaar fra brændevinsrus til vækkelsesrus, og hjælpes tilbake til brændevinet av Tilla, Frans og kapellanen. Kapellanen kunde ikke godt handle anderledes, men gjorde han allikevel ret? Det er spørsmaalet som fører en prest langt utenfor «Dronninga».

Kristen Skjeseth.

KULTUR OG KULTURPESSIMISME.

Av *Hanna Isaachsen.*

II.

Naar jeg her taler om kultur, mener jeg dermed ogsaa hvad man specielt betegner som civilisation. At skille mellem kultur og civilisation vilde kun bringe uklarhet og unødig bredde.

Jeg skal ogsaa i denne artikel holde mig væsentlig til en bestemt uttalelse, der omfatter hovedankerne mod vort kulturliv.

Prof. Dr. E. Kräpelin sier: Kulturen berøver os vor frihet, idet den uløselig føier os ind i samfundslivets maskineri med de tusen pligters lænker, og den river os løs fra ethvert direkte forhold til naturen. Videre finder han, at kulturen indebærer faren for bløtagtighet og svækkelse, idet vi kommer ind under den absolute avhængighet av kulturens institutioner og av fornødenheter, som den utvikler hos os. Vi blir avmægtige og ute av stand til at orientere os, naar vi ikke længer har til vor disposition samfundslivets rike midler. Denne fjernelse fra livet i naturen og denne undertrykkelse av kampen mot dens indflydelse har til følge, som hos husdyrene, en formindskelse av motstandskraften mot svækkende indflydelser og en nedsættelse av frugtbarheten. Specielt bykulturen utvikler ensidig aandelige egenskaper paa bekostning av de legemlige.

Vanskeligheten ved denne klage som ved de fleste er, at der som motstykke til kulturen ikke opstilles eksisterende naturforhold, men opereres med uklare drømmebilleder om tilstande, som slet ikke findes paa noget primitivt niveau. Tvertimot, bedre tilstande kan kun skapes gjennem en altid høiere kulturutvikling — det vil si gjennem en kulturutvikling, der altid mer og mer tar de indvundne kundskaper om naturen i sin tjeneste.

Der siges altsaa, vi berøves vor frihet gjennem de altid mere uløselige samfundsbaand! — Frihet kan her kun betegne individuel frihet, personlig frihet. Hvor finder man denne frihet større end i vore kultursamfund? Ganske vist ikke i de saakaldte naturtilstande — allermindst der. Blandt vilde folkeslag indtar nedarvet skik og sæd samme plads som lovene i kultursamfundet. Og ve den, som bryter skik og sæd! Og sæd og skik bestemmer *alt*, likefra religionens forskrifter til størrelsen paa hyttedøren, til formen paa og bruken av redskaper. Som fædrene har gjort, saa maa efterkommerne gjøre! Selv en despotisk fyrste vover ikke at forandre sæd og skik — prøver han imellem, hvad der hænder, maa han gjerne bøte med sin trone. Og selv om vi ikke visste, hvilken uindskrænket magt denne uskrevne lov utøver paa de laveste trin i menneskeheten, saa vilde den overvældende ensartethet i fysiognomi, i uttryk, blandt disse folk røbe os, hvor litet av individuel, av selvstændig utvikling der findes. I barbariske nationer», sier v. Humboldt, «findes der et særlig fysiognomi for stammer heller end for individet.» Dette er un fait acquis á la science», og den gjælder ikke bare fysiognomiet, men hele legemet.

Det er aldeles bokstavelig sandt, at der er folk, blandt hvilke det vilde paaføre en mand en bot, om han vovet at gjøre døren til sin hytte større end skikken kræver.

Hvilken frihet er det, der berøves os ved samfundslivets tusende lænker? Tænkefrihet? Troesfrihet? Handlefrihet? Denne sidste har igrunden i vore kultursamfund ingen anden grænse end den, at vi ikke maa skade vor næste direkte eller indirekte. Det er netop denne side av friheten som, sammenlignet med hvad den er hos alle lavere folk, har vundet mest ved samfundenes høiere utvikling. Ti «de tusen lænker» er likesaa mange stimulantser til en alsidig utvikling av handlekraften, og derigjennem vindes en større frihet for de indre kræfters utfoldelse, for selve personlighetens utfoldelse. *Personlighet*, begrepet som realiteten, er overhodet et produkt av kultur, av den frihet, som kultur alene kan skape.

Naar der sies, at vi kulturmennesker rives løs fra ethvert direkte forhold til naturen, studser man og spør, «hvor er da dette mystiske, som kaldes naturen? Findes der kun natur.

hvor man løper nøgen omkring og æder av markens uforskyldte rigdoms grøde, og skyter dyr med bue og pil? Findes ikke naturen rundt om os, hvor vi vender os?» Meningen maa vel være den, at kulturmennesker, paa grund av deres bedre midler til at gjøre sig uavhængig av naturens uregelmæssigheter, derved skulde miste en hærdning. Lad os se paa virkeligheten om det er saa, at dette indebærer fare for bløtagtighet og svækkelse, mens de folk, der ikke er «revet løs fra sit forhold til naturen» strutter i overmaal av kraft og uavhængighet av klimat og levesæt? Jeg har vist, hvorledes en frygtelig barnedødelighet herjer blandt «natur»-folk og vidner om deres «kraft»! Hvor avmægtige overfor hærjende sygdom, hvor avhængige av, at deres levesæt bevares uforstyrret, hvor litet frugtbare, hvor litet kraftig byggede netop de mindst kultiverede folkeslag er, det har jeg allerede vist. Likeledes hvor de ofte lider sult og nød netop som følge av, at de ikke har formaadd at «rive sig løs» fra sit *slaveforhold* til naturen. De har ikke som kulturfolkene har gjort, søkt at omskape dette til et *herskerforhold*. Netop i kraft av dette kulturfolkenes[1]) forandrede forhold til naturen i kraft av deres herskerforhold er det, at de høieste kulturfolk ogsaa er dem, der er mest uavhængig av vekslende naturforhold, mest skikkede til at staa imot baade sygdomsangrep og kraftanspændelse, vedholdende anstrengelse, det er blandt dem sjælens, viljens herredømme over legemet naar høiest, saaledes at den legemlig kraftige utvikling kan lægges ind under naturens «love».

Vi ser jo stadig for vore øine, at det er fra de høieste kulturfolk, og fra de høiest kultiverte lag i disse folk, at den uoverskuelige række av mænd fremgaar, for hvem der saa at si ingen hindringer gives i farlige naturforhold, i usunde eller i strenge klimater. Vore store opdagelsesreisende, vore store naturforskere, vore sjøfarts- og handelsledende, vore ingeniører o. s. v. ingen av dem er steget op fra naturfolkenes dyp, de

[1]) Man faar ofte indtrykket av, at kulturpessimister ser mest paa de to ydergrænser blandt kulturmennesker, *parasitorerklasse* og *proletariat*, istedetfor at studere det egentlig kulturbærende samfundslag. Det er vor kulturs ufuldkommenhet, ikke dens overmaal, der faar sit utslag i disse to ydergrænser.

er høit kultiverte mænd fra de høieste kulturfolk. — At den hvite mand ikke er skikket til at slaa sig ned i troperne, er en anden sak og hører ikke med under kulturens virkninger. Det er en «rase»-egenskap. — Men vi ser hvor litet den tropiske naturs sundhetsfarer formaar at avskrække. Selv for jagtfornøielsens skyld, for jagt paa farlige rovdyr, trodser mangfoldige europæere disse farer. Naar ser vi det motsatte, at australnegere, buskmænd etc. drives av overmodig kraftfølelse til at drive jagt i kolde egne?

Fare for bløtagtighet! Der er enkelte forfattere, som ynder at fortælle os, at der i ældre tider, f eks. i Rom og i Grækenland (sic!) hersket en mere *mandig* aand, i vor tid blir alt mere feminint. Ja, dersom mandig skal være synonym med brutal, da kan denne opfatning være rigtig. Men hvilken virkelig mandig mand vil erkjende denne synonymitet? Hvis man erkjender, at mandighet er en uendelig nobler, høiere og *kraftigere* egenskap end blot og bar raa slaaskjæmpelyst, at dens væsentligste bestanddeler er mot, energi og ansvarsfølelse, saa er det barneskolesnak at tale om oldtidens større mandighet. At tale om de vildes mandighet kontra kulturfolkenes blir likefrem latterlig, om man erkjender de tre hovedbestanddele av mandighet, som jeg har nævnt.

Men selv om vi bare vilde tænke paa krigsmot, hvilken dygtig general vilde foretrække en hær av australnegre eller veddaer fremfor en kultivert europæisk paa grund av de førstes større mandighet?

Men der er andre sider av mandighet end krigsmot! Naar vi ser paa, hvorledes vor tids kulturfolk, med den fuldeste forstaaelse av alle de farer og vanskeligheter, der venter dem, rolig indlater sig paa alle slags opdagelsesreiser, over øde ishave som i tropernes urskove eller i haapløse ørkener eller rolig gaar tilveirs for at erobre luften, ramler ned og slaar sig halvt ihjel, gaar op igjen like uforknyt, rolig lar sig sænke ned i havets dyp, selv om en undervandsbaad er forsvundet dagen i forveien, rolig kjører i vei i den vildeste hastighet, uagtet de ved, at en ubetydelig hindring kan gjælde livet, — eller som «Titanic»'s telegrafist rolig sidder ved sit apparat til han gaar tilbunds — ja, da er det likefrem lat-

terlig at ville fortælle os, at kulturen har gjort menneskene umandige!

Der er ogsaa andre sider av mot, som kun kan tænkes i kulturforhold, f. eks. forskeres mot, naar han vet at hans eksperimenter kan være likefrem livsfarlige, eller naar hun vet, at han maa ind i sjælekampe, kampe mot opinionen, og mot autoriteter o. s. v. der kan bringe ham lidelser, som for ham er langt mer kvalfulde end legemlige smerter.

Alt hvad jeg her har sagt om mot, slaar med det samme til jorden beskyldningen for blødagtighet.

Naar det siges, at kulturen river os løs fra ethvert direkte forhold til naturen, vil jeg, foruten alt hvad jeg tidligere har sagt, tvertimot paastaa, at kulturen bringer med sig nye berøringspunkter mellem menneskene og naturen.

Saalænge forholdet er, som jeg har betegnet det for vilde folks vedkommende, et slaveforhold fra menneskenes side, saalænge er dette kun et «overfladisk» forhold, om jeg maa betegne det saa. Men gjennem vor kulturs kamp for at beherske naturen kommer vi i berøring med dens «kræfter» paa en helt ny maate. Det er formodentlig netop dette, at vi søker at underlægge os disse kræfter, der sigtes til, naar det siges, at vi kommer væk fra «direkte» berøring med naturen. En underlig opfatning! Men hvor er fordelen for den, som paa grund av sit «direkte» forhold er nødt til at anvende alle sine kræfter og evner paa det allermest elementære i livet, mat og drikke og ly mot denne naturs hærjinger? Den, der er opslukt av dette «direkte» forhold, rækker aldrig saa langt som til at studere og arbeide paa sundhetens og livskraftens utvikling, og hvad jeg tidligere har sagt om disse «direkte-levende» folks legemlige bygning og frugtbarhet, synes mig at vise, at dette direkte forhold betegner meget mere en kraftspilde end en kraftkilde.

Det er først ved det «indirekte» forhold (et meningsløst uttryk forresten), ved at gjøre naturens kræfter til vore tjenere, at vi vinder frihet til at utvikle os *alsidig*, baade fysisk og psykisk i overensstemmelse med «lovene» for menneskets væsen. Ti det kan dog ikke oversees, at den trang til utvikling, som aldrig tilsteder os at stanse tilfreds paa et *færdig* standpunkt — det er en naturdrift. Men det er kun

ved at gaa videre fremover i herredømme over naturen, at vi vinder fremover i menneskelig kraft — ikke ved at vende tilbake til slavisk underkastelse under naturens «luner» — jeg kunde fristes til at si under dens brutalitet.

Kräpelin fortæller os, at vi kommer ind under den absolute avhængighet av kulturens institutioner og av fornødenheter, som den utvikler hos os, at vi blir ute av stand til at orientere os, naar vi ikke længer har samfundslivets rike midler tilhjælp!

Den eneste forklaring for denne absurde paastand maa være, at den er fremsat av en stuelærd, stovet professor, der selv er haabløs upraktisk! Tror virkelig nogen for ramme alvor, at en ildlænder eller en hottentot vilde være flinkere til at orientere sig i fuldstændig uvante forhold, end en kultiveret europæer? Tror man, han kunde opta konkurrencen med Livingstone, Stanley, Nansen, Hedin, Amundsen o. s. v. i det mangfoldige?

Det tror selvfølgelig ikke engang Kräpelin! Jeg er ganske vis paa, desuten, at om denne forfatter selv skulde strande paa en øde ø, hvor alt kun var øde natur og han selv kunde vælge sit selskap, saa vilde han for sin fremtidige eksistenses betryggelse langt foretrække et par europæiske ingeniører fremfor en hærskare av «naturmennesker». Netop i saadanne omstændigheter, hvor kulturfolk og vilde begge blir sat helt ut av sine respektive tilvante forhold, viser kulturens gavn sig saa paatagelig i den større psykiske utvikling, i det rikere ideforraad, i den livligere energi og i den alsidigere praktiske sans, at man kun kan forbauses over, hvordan det motsatte overhodet kan siges for alvor.

I en saadan kortfattet artikel maa jeg nodvendigvis holde mig bare til enkelte sider av det omfangsrike spørsmaal om forholdet mellem kultur og degeneration. Foruten de punkter jeg har berørt, maa jeg si litt om kulturfolk og militærdygtighet.

En av de klager man hyppigst hører, er, at militærdygtigheten, den rent legemlige holden maal ved rekrututskrivning, avtar.

For Norges vedkommende kunde det være nok at henvise til en del artikler av chefen for vort militære sanitetsvæsen, dr. Hans Daae, i «Verdens Gang» for 1909. Efter at ha

gjennemgaaet resultaterne av en lang aarrækkes utskrivning (helt fra 1888) sier han: Den viser os et sterkt, sundt folk i jevn og rask utvikling.

Men da det jo ikke er Norge alene, her er tale om, vil jeg si noget mer. Dr. Hugo Meisner viser for Tysklands vedkommende, at i det store og hele er der stigning i militærdygtigheten fra 1883 til 1903. Aarene fra 1903 viser mange steder nedgang i antallet av militærdygtige. Men en periode av 8 aar er altfor kort en tid til at slutte noget definitivt med hensyn til et folks kraft. «Man maa ogsaa ta i betragtning forøkelse av antallet (ganske vist ikke en uavbrudt forøkelse, men dog en forøkelse) av dem, som er underkastet militærtjeneste og stadigheten av militærkontingenten i disse 6 aar».[1]) (Fehlinger). Naar man tænker paa, hvilken hær Tyskland nu kan stille mot i Napoleons-krigene, synes en nedgang i antallet av militærdygtige i de sidste 8 aar at maatte sees i et andet lys.

Hvad jeg imidlertid vil pointere her, hvor det gjælder kulturens biologiske indflydelse, det er spørsmaalet: Er den militære maalestok den rette bedømmelsesbasis for et kulturfolks kraft? Mon den ikke er likesaa ensidig som bedømmelse av mandighet efter slaaskjæmpenivaaet?

«Den menneskelige organisme varierer kun litet, men den er ofte overordentlig foranderlig (modifiable)»[2]). Naar man vil bedømme et kulturfolks kraft, forekommer det mig aldeles ensidig kun at ta hensyn til denne ene faktor, militærtjenesten. Et intenst kulturliv gir — hvor man ikke som i England praktisk talt altid har *bruk* for soldater — ingen «stimulus» til at utvikle militærtyper. Den naturlige utvælgelse vil i kulturlivet ganske naturlig fremme typer, som der er mere praktisk bruk for end den militære. Men heri findes intet som beviser, at disse andre typer er mindre kraftige, mindre levedygtige for kulturlivets behov.

Der er endnu en faktor, som muligens kan spille en betydelig rolle netop for antallet av militærdygtige. Det er ordningen av vernepligtstjenesten. Dersom vernepligten, hvad

[1]) Til 1909.
[2]) Fehlinger «Scientia».

der har været klaget over fra naturvidenskabelig hold, paa forskjellige maater blir en konstant hindring for tidlige (normalt tidlige) egteskaper netop blandt den militærdygtige mandlige ungdom, mens de «kasserede» kan gifte sig, naar de vil, — da er det forstaaelig, at militærdygtiges antal kan avta netop paa grund av militærtjenesten. En saadan for racehygienen tvilsom ordning er selvsagt ingen kulturbetingelse, men kan rettes paa. Hvorvidt dette hensyn har været medvirkende ved de forsøk, der er gjort paa at faa utskrivningsalderen nedsat til *20* aar hos os, det vet jeg ikke. Men i allefald er vore vernepligtsforhold gunstigere fra racehygienisk synspunkt end f. eks. de tyske, saavidt jeg kan forstaa. Det synes ogsaa dr. Daaes tidligere anførte uttalelser at vise.

Vel drives der ofte avguderi med den naturlige utvælgelses almagt, men dette kan dog neppe være for meget sagt, at vore militærforhold — heldigvis — ikke er av den art, at den type, der først og fremst opelskes, er den militære.

Det gjælder da at faa paa det rene, hvorvidt denne militærtype er den kraftigste, ogsaa i den forstand, at den er den bedst skikkede til at holde ut vort kulturlivs mangesidige anstrengende krav.

Men selv overfor militærlivets krav er det aldeles ikke sikkert, at pragtkarer i det ytre bedst magter disse krav. Det er ialfald værd at lægge merke til, at i krigen i 1870 viste det sig, at berliner-studenterne, der tilsyneladende var svakere end almindelige soldater, holdt ut strabadserne bedre end disse[1]). Og de russiske storkarer holdt mindre ut end de smaa japanere.[2])

[1]) Marshall.

[2]) Jeg kan ikke undlate at ta med følgende beretning av *H. C. Potter, biskop av New York.* Av alt han saa paa en reise til Japan, gjorde lastningen av en dampbaad med kul det dypeste indtryk paa ham: Rundt det svære skib laa 4—5 rader av platformer, paa hver stod der en ung japanesisk pike. Fra kulprammen nedenunder raktes dem op kurve med ca. en 20 lt. kul, og i uavbrudt række passerte disse kurve fra den ene til den anden av disse unge piker med en hurtighet og rytmisk præcision, som vilde ha fyldt en amerikansk atlet med motløshet. Dette arbeide utførte disse unge piker uavbrudt og lystig fra kl. 10 om morgenen til kl. 4 eftm. De *løftet* ombord saaledes «I was told, more than 1000 tons of coal».

Jeg skulde tro, at mangen general vilde foretrække en armé av kultiverte mindre militærtypiske mænd fremfor en arme av ukultiverte pragtgrenaderer, ogsaa med hensyn til deres fysiske utholdenhet.

Det er jo en kjendsgjerning, som ogsaa F. Galton for længe siden har gjort opmerksom paa, at mer end én rødkindet kjæmpe bukker under f. eks. i et kontorarbeide, hvor en tilsyneladende svakere bygget mand holder ut gjennem et langt liv.

Den type, der danner sig under vort kulturliv, er en anden, en slankere mere gracios type. Hittil tror jeg ikke, man kan paavise, at den er svakere, dersom man som maalestok tar utholdenhet.

Men endnu et! Ved denne vurderen av et folks kraft ensidig efter militærtypens rikelige forekomst, overser man helt den ene halvdel av et folk, kvinderne. Saavidt mig bekjendt foreligger der intet samlet undersøkelsesmateriale, som kan gi utgangspunktet for en rigtig bedømmelse av denne halvdel — noget analogt med militært utskrivningsmateriale.

Det er den syke og svake kvinde, der kjendes av lægerne. Den sunde, sterke vet de litet om. Gamle fastslaaede fordomme spiller en svær rolle, saasnart der blir spørsmaal om kvindens legemlige utvikling.

Naar der er tale om kulturens biologiske indflydelse, er det temmelig indlysende, at kvindens utvikling maa tages med. Og det er en kjendsgjerning, at det er først i vore moderne kultursamfund, og i de allernyeste tider, at en naturmæssig utvikling, hærdning og styrkelse av det kvindelige legeme er paabegyndt. «Schuld an den vielen Entwickelungsstörungen ist . . . die bis in die letzte Zeit hinein arg vernachlässigte körperliche Erziehung der Mädchen.» (Dr. L. Pincus). Denne forsømmelse har skadet ikke bare kvinderne selv, men folkenes kraft, «denn der Träger der körperlichen Entwickelung des Volkes ist die Mutter» (Dr. Grassl). Selv om moren ikke *alene* er «Träger der körperlichen Entwickelung» er det sikkert nok, at denne overveiende vigtige

faktor i et folks utvikling hittil har været forsømt — «arg vernachlässigt»[1]), til stor skade for et folks kraft.

Der er neppe noget omraade, hvor vor kulturs stræben efter at bøie sig ind under lydighet mot naturens lærdomme, vil faa en større virkning til fremme av et folks sundhet og kraft end dette, den vaagnende agtelse for kvindens, for *morens* sunde utvikling.

«Denne fjernelse fra livet i naturen og denne undertrykkelse av kampen mot dens indflydelse har til følge, som hos husdyrene, en formindskelse av motstandskraften mot svækkende indflydelse og en nedsættelse av frugtbarheten», fandt Kräpelin. Hvad er meningen med at sammenstille «kultur» av husdyr med menneskenes kultur? Kulturmenneskene er dog vel de sidste, man kan sammenligne med en ko i en grøn eng eller i en baas! Den eneste likhet ligger i ordet kultur. Men ordet betegner i det ene tilfælde *passivitet* under menneskenes forsøk paa ensidig utvikling av specielle egenskaper hos dyrene, der er særlig nyttige for os og forøker deres salgsværdi I det andet tilfælde betegner ordet *aktivitet* med stræben efter mest mulig alsidig utvikling av alle vore evner og anlæg — legemlige som sjælelige.

Formindskelse av motstandskraften har jeg tidligere omtalt. Den kan ikke paavises hos europæere sammenlignet med «naturfolk». Saa er det frugtbarheten. Det er jo noksaa besynderlig at tale om nedsættelse av frugtbarheten for husdyrenes vedkommende! Vilde hønsearter lægger ca. 20 eg, en tam høne op til 200 om aaret, for at nævne bare et eksempel paa denne «nedsætten». Hvorvidt der findes husdyr, som i vild tilstand er frugtbarere, skal jeg ikke kunne si. Men er dette saa, saa er aarsaken til den ringere frugtbarhet at søke deri, at menneskene har fundet sin fordel ved at utvikle andre egenskaper hos dem paa frugtbarhetens bekostning.

Men saa menneskene! Jeg har i min første artikel vist, at naturfolkenes myldrende frugtbarhet er overtro. Og jeg

[1]) Den samme Dr. Grassl sier et andet sted i samme artikel: Hier rächt sich in unserer Erkenntniss, dass wir zwar die kriegerischen Taten der Männer kennen, aber die für die Völker weitaus wichtigeren Eigenschaften der Frauen in unserer Geschichtsforschung vernachlässigen. (Archiv für Rassen- und Gesellschaftsbiologie 1909).

har videre vist, at deres evne til at opelske — likefrem opdrætte barn, er betydelig ringere end kulturfolks.

Men en saadan sammenligning med de laveststaaende menneskeracer gir i virkeligheten intet svar paa spørsmaalet om, hvorvidt en kulturutvikling er «eine biologische Leistung, welche die Produktionskraft einer Rasse physiologisch erschöpft».[1])

Saavidt jeg kan forstaa, kan dette spørsmaal kun besvares ad ren biologisk vei. Genealogiske og historiske undersøkelser av en slegts eller et folks frugtbarhet kan jo kun berette de faktisk foreliggende fødslers antal, de kan jo intet si om de fysiologiske muligheter for en betydelig større frugtbarhet. Og endnu ialfald foreligger der intet biologisk bevis for kulturens svækkende indflydelse paa den «fysiologiske produktionskraft». Saalænge dette ikke er tilfældet, har man lov til at betvile, at kulturen i længden med nødvendighet skulde nedsætte frugtbarheten, al den stund folkeforøkelsen i Europa har foregaat i en forholdsvis voldsom grad netop under kulturens utvikling. Der tales saa meget om fødslernes avtagen i vore kulturlande, og som om folkemængdens forøkelse hadde været saa meget større i tidligere tider end i senere.

Om dette forhold sier J. H. F. Kohlbrugge i «Archiv für Rassen und Gesellschaftsbiologie» 1909: «Man taler saa ofte om den store frugtbarhet i egteskaperne i gammel tid, men dette er kun berettiget for saa vidt som man har for øie den nærmest tilbakeliggende tid, den første halvdel av det 19de aarh., gaar man videre tilbake, da var nataliteten i 17de og 18de aarh. visselig ikke større end nu.» Et par tal sier mer end mange ord: Befolkningen i Europa tillikemed nationer av europæisk oprindelse som f. eks. United States anføres av Sir R. Giffen i 1900 til noget over 500 millioner. I 1800 har det tilsvarende tal været ca 170 millioner. Denne tilvekst som man neppe finder sidestykke til, inden hvad man kjender av folkelige forhold, var især sterk hos de engelsktalende folk, hvor tallene var i 1900 ca. 130 millioner mot ca. 20 millioner i 1800.

[1]) Ludwig Woltmann.

I den nævnte artikel sier Kohlbrugge: «Jeg formoder her er en bølgebevægelse, der fremgaar ikke av fysiologiske, men av psykologiske grunde.» Som før nævnt foreligger der intet bevis for kulturens biologiske virkning til nedsættelse av frugtbarheten. Derimot er det jo en kjendsgjerning, at psykologiske grunde spiller en stor rolle overfor folkeformerelsen i vor tid.

Der er ingen som betviler, at en vilkaarlig nedsætten av fødslernes antal finder sted. Jeg sigter herved aldeles ikke bare til Ny-Malthusianismen og dens tilhængere med deres folkefordærvende to-barnesystem[1]). Der er mange andre faktorer: Gjennemsnitsalderen for egteskapsstiftelsen blir høiere, ansvarsfølelsen for efterslegten — baade den fysiologiske og den pædagogiske — blir alvorligere, hensynet til kvinden, til moren, er vaagnet, hensynet til hvorvidt hendes kræfter (de individuelle) magter en stor barneflok, baade fysiologisk, saa hverken hun eller barnene lider ved for nær paa hinanden følgende fødsler, og pædagogisk, saa hun kan magte opdragelsen — og ogsaa andre faktorer, der ikke altid er av moralsk værd.

Alt dette er paatagelige, haandgripelige aarsaker, der virker nedsættende paa tallet av fødsler, mens kulturens, særlig denne mystiske «over»-kulturs biologiske kraftfortærende virkning er et postulat.

Dersom det hovedsagelig er psykologiske grunde, der gjør sig gjældende, faar saken et ganske andet utseende. Da vil botemidlet netop være at søke *i en videre kulturutvikling*, i en dypere indtrængen i forstaaelsen av naturens «love» for slegtens fremgang, i racehygienen og dermed beslegtede videnskaper. Paa alle andre omraader ser vi, hvorledes den voksende videnskabelige forstaaelse av naturen ansporer til lydighet mot den, fordi vi ser, denne lydighet ogsaa gir os herredømme over den, gir os magt til paa de mangfoldigste maater at forbedre vore livsforhold. Der er da ingen grund til at tro, at ikke det samme skal vise sig at bli følgen av en dypere indtrængen i forstaaelse av, hvad der tjener til slegtens racehygieniske fremgang.

[1]) Forholdene i Frankrike skyldes for en stor del særlige aarsaker, som der her ikke kan bli plads til at gaa nærmere ind paa.

Tilslut maa jeg si et par ord om Kräpelins paastand, at specielt bykulturen ensidig utvikler aandelige egenskaper paa bekostning av de legemlige.

Sammenligner man i det store hele bønder og byfolk er vel bønderne større og mere storlemmet bygget end byfolk.[1]) Men det er en kjendsgjerning, som ikke kan bestrides, at det er bykulturen - vi kan likesaa godt slet og ret kalde den den moderne kultur — som lægger sterkest vegt paa utviklingen av de legemlige egenskaper. Gjennemgaaende er bykultiverte mennesker lettere, vakrere bygget, fører sit legeme bedre end bønder, der er tungere, har mindre beherskede legemer.

Hvor der i europæiske kulturlande endnu eksisterer virkelig bondekultur, har denne den samme skjæbnesvangre uryggelige ærefrygt for nedarvet sæd og skik som lavere-staaende folkeslag. Hvor denne ærefrygt er svækket saa pas, at man har vovet at indføre nyt, der kan man være sikker paa, at det er den moderne kultur, som virker.

Der er hos os bygder, f. eks. Sætesdalen, hvor en vakker holdning og gang hører med til den hævdede kultur. Men nogen systematisk opøven av legemlige egenskaper, saaledes som i byernes idrætsforeninger eller plastikskoler, er der ikke tale om — uten hvor der er bykulturs paavirkning.

Vor skisport gir kanske det mest karakteristiske eksempel paa, hvor meget mere den fuldt maalbevidste legemlige utvikling er at finde i byforhold end i bondeforhold. For bonden var skiernes bruk en nødvendighet. I første halvdel av 19de aarh. endnu var deres bruk nærmest barneleg i byerne.

Ikke destomindre er det byfolk, der har utviklet den til, hvad den nu er. Det er kulturmennesker der systematisk har utviklet denne legemsfornyelsens sport. Hvem er det som tar flest præmier ved Holmenkolrendet? — Fra hvilket kulturlag — bonde- eller bykulturen — skriver sig de unge, som utvælges til de store idrætsstevner?[2]) Man søker ikke op i fjeldbygderne for at finde den mest harmoniske legemlige

[1]) Spørsmaalet om hvem der bedst holder ut kulturlivets krav har jeg tidligere behandlet.

[2]) til de europæiske idrætsstevner.

utvikling, for at finde de bedste idrætsmænd at sende til de olympiske lege, eller for at finde de bedste skyttere. Man gaar ikke engang til vore kystbønder for at finde de fineste seilere[1]).

Jeg kan ikke la være i denne forbindelse igjen at peke paa de mænd, hvis kraftige legemlige utvikling har sat dem istand til at gjennemføre sine planer for de farefulde opdagelsesreiser, som har hævdet Norges ære saa storslagent. De er mænd, som har været under bykulturens paavirkning.

Der gaaes uten videre ut fra, at jo fuldkomnere redskaper kulturmennesker danner sig, jo mere negligerer de sine legemlige organers utvikling. Der er utvilsomt mange tilfælde, hvor det vil gaa saa. Men man overser da, at mekanikens utvikling til gjengjæld befrier arbeideren for megen likefrem skadelig bruk av legemet. Og man overser videre, at i likesaa mange tilfælde kræver det fuldkomnere redskap en fuldkomnere, mere nuanceret behandling, det vil igjen si en fuldkomnere legemlig utvikling. Tag f. eks. moderne kirurgiske instrumenter — de nøier sig ikke med en plump haand! Det samme gjælder ikke alene alle videnskabelige instrumenter, men ogsaa en mangfoldighet av andre. Et par fuldkomne skøiter fritar ikke skøiteløperen for utvikling, for træning.

Det er til syvende og sidst alene gjennem at fortsætte vor kulturs utvikling i den paabegyndte retning, at vi naar frem til altid fyldigere harmoni med naturen. Ti denne retnings maal er, som jeg har søkt at vise, netop harmoni med naturen.

Dersom vor kulturutvikling simpelthen bestod i at studere himmel og jord og akkumulere resultaterne i vore hjernekister, vilde vel beskyldningerne for nedsættelsen av legemlig utvikling være berettiget. Men dens mest karakteristiske træk er netop dens trang til at omsætte al slags indvunden kundskap til aktivitet, til betydning for vort liv. Den kund-

[1]) Jeg er naturligvis fuldt opmerksom paa, at seilsporten kræver ikke bare krop men ogsaa hjerne.

skap, som er *magt*, er ikke en kundskap, som sætter sig i en krok og nyder sig selv, men én som omsættes i verdenserobring, aandelig som fysisk.

Al den megen tale om vor tids og vor kulturs fordærvelse er litet gavnlig. Den retter ikke paa elendigheterne. Den er likesaa ufrugtbar som gamle dages svovl- og helvedespræken i kirkerne. Den nedtrykker og forkuer haab og tro til fremtiden og til fremgangen i et folk. Og haab og tro er likesaavist opbyggende magter i vort kulturliv, som de i religiøs forstand er det i vort religiøse liv.

6te juni 1912.

«JULEMERKER».

75 romaner, skuespil og digte er utkommet i Kristiania de sidste to maaneder. Tar vi med den del av den danske flom, som har bølgekraft nok i sig til at række herop, gaar tallet adskillig over 100.

Men likevel er denne «skjøn»-litterære del slet ikke endog numerisk den overlegne part av julebøkerne. Til de 75 er ikke regnet den mer saglige litteratur (historie, skildringer, memoirer, kunst, filosofi), hvor tallet for de norske bøker gaar op i 41, uten at hverken her eller ovenfor er medregnet subskriptionsverker eller paa nyt optrykte bøker (derimot er nye oversættelser tat med). Den religiøse litteratur alene opviser 22 numre. Paafaldende rikholdig er barnebøkerne, som er den mest «nationale» bod paa markedet for saa vidt som vi næsten ikke henter en eneste fra Danmark (men rigtignok selv oversætter en masse fra engelsk). Tallet er 43!

Sammenlagt utkommer der da i Norge (omtrent bare i Kristiania) til julemarkedet 180 bøker. Det blir omtrent 5 om dagen i høstmaanederne. Skulde man kjøpe et eksemplar av hver bok blev det tilsammen 475 kr., som fordeler sig slik: Skjønlitteraturen 210 kr. (gjennemsnitspris pr. bok 3 kr.), den saglige litteratur 150 (gjennemsnitspris 4 kr.), den religiøse 40 kr. (gjennemsnitspris 2 kr.), barnebøkerne 75 kr. (gjennemsnitspris 2 kr.). Regner vi subskriptionsverkerne med kommer den samlede pris av høstens bøker op i 600 kr. Antar vi et gjennemsnitlig oplag pr. bok av 1000 (hvad vi trygt kan gjøre), saa spres der (eller man *forsøker* at spre) bøker for ialt 600 000 kr. paa to maaneder.

Hvor stor sum vi maa regne som tillæg til dette for omsætningen av danske bøker, er ikke godt at si. Jeg skulde anta det blev forholdsvis litet.

Selv om vi sætter «ca.» foran alle tal, danner denne

diletantstatistik et bidrag til karakteristiken av det aparte fænomen som kaldes julelitteratur.

*

Gehalten av bøkerne er det umulig at uttale sig om med sikkerhet. At dømme efter gamle julemerker, som neppe slaar feil iaar heller, præges aarets bøker av jevn ubetydelighet. Sammenlignet med de utpræget ubetydelige kan da enkelte bøker forekomme endog betydelige og faa omtale derefter. Men dette betyr bare noget for anmelderne, som læser alle de ubetydelige og derved faar en anden maalestok end de andre. Et godt uttryk for hvert aars bokavl faar man om man spør sig selv: hvad vil endnu bli husket næste jul av alt dette? Av *alle* fjoraarets hundreder staar der nu kanske to eller tre igjen. Hvis bokavlen derfor var et videnskapelig eller teknisk-praktisk forsøk, og gav saa litet resultat i forhold til forsøksbudgettet (her ca. ½ million) vilde man vel her uten tvil straks maatte ta rev i seilene.

Blandt aarets bøker er der paafaldende mange som viser forfattere «paa stedet marsch». De bevæger sig aabenbart bare fordi økonomien kommanderer aarets bok frem. Disse producenter er de kostbareste, for de gir ikke engang haab. Og de tar bort kraft fra de forsøk, som det virkelig var værdt at ofre noget paa.

Det ser foreløbig ut til at der knapt skal bli en eneste av aarets originale skjønlitterære bøker, som overlever den dag, da markedstidens forrykkede meter igjen erstattes med det lange løps maal.

Kunde der saa endda være haab om, at folk vendte opmerksomheten mot den langt mer gedigne saglige litteratur, hvor der findes adskillige arbeider av varig værd, da hadde heller ikke de 75 været trykt forgjæves.

*

Anmelderne blir gjenstand for sterkere opmerksomhet for hvert aar som gaar. Et merkelig dokument var den appel til redaktørerne, som 100 borgere utsendte med krav om «oplysende» anmeldelser. Merkelig fordi kravet var saa uimotsigelig rigtig, at ingen kunde komme utenom det. Dokumentet

blev da ogsaa angrepet bare for ting, som det ikke indeholdt et ord om. En frisindet mand klædte sig i Stuart Mills rustning og talte gamle ord om tale- og tænkefrihet, under protest mot at anmelderne skulde fortie en bok om den hadde sin egen moral. Manden oversaa ganske, at opropet netop var rettet mot anmeldernes *fortielse* av bokens aandsretning, saa at folk gaar hen og trækker personer ind i sit hus forlokket av falske visitkort. Opropet krævde at aviserne skulde «tjene publikum med oplysning». Ordene er som ført i pennen av journalisternes egen ugle og kravet som hentet av Stuart Mills katekisme. Hvad er det saa frisindet er bange for?

*

Maalestokken er umulig at fastsætte, naar man skal bedømme en bok moralsk. Dette er en sandhet som opropets underskrivere har faat sig serveret av en del folk, som i pressen har hat ordet i denne sak. Men ingen har bedre skjønt dette end underskriverne selv. De kræver ikke at anmelderne skal være moralske overdommere. Tanken herpaa vilde være saa ironisk, at den gjorde argumenter overflodige. Men dette hindrer ikke, at man bør merke sig, at sin egen *følelse* overfor en bok kan man ikke kræve hos anmelderen. Det er umulig i dette kapitel at tilfredsstille alle[1]).

Men er nu den *æstetiske* maalestok saa meget sikrere og saa absolut almengyldig? Netop denne høst har været belærende i saa henseende. Fru Ankers bok blev av Carl *Nærup* i «Tidens Tegn» ophøiet til en virkelig (!) berikelse for vor litteratur. Dette vil si ikke saa litet, naar det gjælder den norske litteratur. C. J. *Hambro* i «Morgenbladet» begynder derimot sin anmeldelse med — diskret nok paa fransk! — at citere mundheldet: enhver genre er tillatt, kun ikke den kjedelige! Og anmeldelsen er saa derefter. — For Andreas Hauklands «Ormungerne» kan forlaget reklamere med at en

[1]) «Morgenbladet» gjorde en gang opmerksom paa, at stiftsprovst Gustav Jensens anmeldelse der i bladet av Garborgs «Trætte Mænd», hvori boken blev fremstillet som et gripende tidsbillede, gav anledning til at en fremtrædende trøndersk geistlig kjøpte den til sin datter. Da indholdet blev opdaget blev boken høitidelig brændt og protest indsendt. — Man ser: det kan hænde den bedste!

E. G. i «Dagsposten» siger, at Haukland atter har vundet *et stort slag*. «Det er intet mindre end et **mesterverk** han denne gang har git os.» Den ovenfor nævnte anmelder i «Mrgbl.» har imidlertid ikke opdaget mesterverket. «Som helhet virker «Ormungerne» noget anstrengt, og som tidsbillede fra en ubestemt fortid er boken uklar og utilfredsstillende.» I stedet for om et stort slag taler han om «smaa stemninger».

Den «rent litterære» bedømmelse av bøkerne er saaledes ikke absolut stø den heller.

*

Avhængig kan man imidlertid ikke si at vor kritik gjennemgaaende er. Der anstilles jo mand og mand imellem egne refleksioner, naar man ser enkelte tilfælder, hvor den ene roser overmaals og en anden kritiserer nøgternt I regelen er da sagligheten paa den misnøiddes side.

Men det er en høist uretfærdig overdrivelse, naar enkelte vil ha det til, at saa godt som alle anmelderne er «venner med» de respektive forfattere. Der findes rigtignok slike anmeldende «venner» — hvem kan i vore snevre forhold si sig fri? —, men dette er ikke uten videre det samme som en «avhængig kritik».

Imidlertid bør man møte alle tvilsomme foreteelser des skarpere. Det maa ha været paafaldende for mange, at der er store aviser, som lar anmelde *uten signatur*. Dette vil si saa meget som at ingen har ansvaret Paa denne maate kan avisen anmelde en medarbeiders bok i ordelag, som i høi grad lar sig trykke op til reklame, men som ingen mand i redaktionen kunde sat sit navn eller merke under. Naar ordene da benyttes av forlaget, kan dette med en viss jesuitisk ret indlede citatet med den fete oplysning, at det følgende sis i en **redaktionsartikel**! — Skal der gaaes videre paa denne vei kan det begynde at skraane betænkelig. Men vi har jo en presseforening?

*

Blaar i folks øine er i det hele noget av det som holder den utprægede «jule»-litteratur oppe. I en merkelig grad lar redaktioner sine blade bruke til dette øiemed under følgende form: En avis har faste anmeldere, som gir behandlingen av

litteraturen en viss ensartet karakter. Naar en bok roses i det organ, vet man omtrent hvordan den ligger an. Men nu hænder det at redaktøren slipper tilfældige folk til, som ønsker i det utbredte f. eks. liberale blad at rose en aandsbroders høist reaktionære arbeide. Og saa kan man avertere: boken roses sterkt av N—bladet! Den reaktionære forfatters signatur er ugjennemskuelig og citeres desuten aldrig i avertissementet. Der lar man *bladet* d. v. s. *redaktionen* gaa god for boken? *Ser* ikke redaktørerne dette, de som kaldes «ansvarlige»?

*

Bestikkelse blev der talt om for nogen aar siden, og det gjaldt den utenbys presse. Ordet viste sig farlig at bruke og blev av vedkommende taler kaldt tilbake. Jeg vil om følgende forhold ikke bruke noget fiksert ord — bestikkelse er ialfald for sterkt —, men bare berette faktum.

En del av vor provinspresse lar ikke de mottagne anmeldereksemplarer gaa til anmeldere, men putter dem ulæst i sin egen hylde. Nu, det gjør vi alle med adskillige bøker, som der ikke er plads og tid til at anmelde. Forlagene stiller liberalt alle til disposition til utvalg. Men hvad en del av provinspressen er alene om, det er allikevel at anmelde disse ulæste bøker, nemlig med en av *boksælgeren* (forlaget) avfattet reklame! Der er blader som i høsttiden faar en storpart av sit redaktionelle stof paa denne maate redigert av kjøbmanden. Det koster dem ikke noget, de faar tvertimot betaling for at ta dette stof ind. Ikke i rede penger, men i en bok til 3 eller 5 kroner.

Hvad sier Stuart Mill til dette?

*

En appel lot sig i denne forbindelse rette til de folk i provinsen, som *kunde* paata sig at melde bøker: at de tilbyr redaktørerne hjælp. Det er ofte vanskelig at finde den. Og det er galt at saa mange undslaar sig. Bedre end den almindelige fordømmelse av anmelderiet vilde det være om de dertil skikkede tilbød personlig tjeneste.

At den utenbys presse kan levere anmeldelser som staar paa høide med, ja over hovedstadspressens, viser bl. a. kontor-

chef Sven Nielsen i «Stavanger Aftenblad» (en av landets bedste og mest utbredte aviser). Hans omtale f. eks. av Hamsuns «sidste glæde» er saavidt jeg har set den eneste anmeldelse[1]) som ikke har været fedtet til med fjæsk for den «store», som landet «helst av alle vil høre».

Men slike uavhængige folk blir ikke citert i hovedstadspressens annoncer, derfor vet ikke folk om dem. Des mer grund er der til at sætte merke ved, at der fins slike folk og fins aviser, som er uavhængige nok til ikke at lokkes av den gratis reklame det er, ogsaa for *avisen*, at bli citert med fett i de store blade. Merk hvad forlæggerne fortalte ifjor: der er blader som tigger om at bli citert. «Har vi ikke rost kraftig nok da?» spør de.

Jeg synes ikke alle julemerker tyder paa, at vor litteraturs lille verden kan si sig ganske fri for at der er ansatser i den, som let kunde utvikle sig til «something rotten».

Eivind Berggrav-Jensen.

[1]) bortset fra en bare refererende.

RELIGION OG MORAL.

I.

I sit forord til religionsdebatten i februarheftet av «For Kirke og Kultur» karakteriserer tidsskriftets redaktør den blot etiske livsanskuelse som «dennesidig», blot menneskelig; og naar man holder denne livsanskuelse sammen med den specifikt religiøse, saa antar jeg at man maa være enig i karakteristiken.

De etiske retningslinjer, som hr. Wildhagen nævner, er retningslinjer for menneskelig livsførsel, har altsaa sit omraade og sin opgave indenfor det menneskelige, er forsaavidt dennesidige.

Det er da vel ogsaa hovedsagelig det den anden debattant, universitetsstipendiat Paasche, vil fremhæve, at det religiøse ikke er identisk med det etiske, men er noget for sig; og efter min mening har han ret i det.

Den forutsætning, at der er en gud til utenfor og uavhængig av den menneskelige aand, ikke bare som en idé i os, er central for religionen. Men den er ikke i samme grad nødvendig for etiken. Med religiøs tro forstaar man netop den eiendommelige vekselvirkning mellem noget dennesidig, det menneskelige, og noget hinsidig, det guddommelige. Det er da ogsaa den iøinefaldende forskjel mellem mennesket, naar det er etisk-moralsk og naar det er religiøst, at mens det i i morallivet er aktivt, selvvirkende, er det i det religiøse forhold passivt, mottagende.

Det er dette sidste forhold hr. Paasche karakteriser som *hengivelse* (i troen paa Kristus som frelser fra synd og død). Saa langt finder jeg mig i overensstemmelse med hr. Paasche og tidsskriftets redaktør.

Men er saaledes religionen noget for sig, forskjellig fra moralen, saa følger herav dog ikke, at den blot etiske livs-

anskuelse bare betegner et *overgangsstadium til religion:* eller forsaavidt den vil være noget selvstændig for sig, at den da blir religionen en farlig ven. I motsætning hertil er jeg enig i det som er den bærende tanke i den anden debattants indlæg: moralen — og det som blot etisk livsanskuelse — bør være grundlaget for religionen.

Hvorfor maa moralen lægges til grund for religionen?

Sæt at vi gjorde det omvendte: la religionen til grund for moralen, hvorledes vilde det ta sig ut? Vi gaar altsaa ut fra troen paa en gud, i hvis magt det staar at belønne de gode og straffe de onde. Hvis menneskenes moralske handlinger skulde avledes av denne tro, saa ophørte de i samme øieblik at være moralske. De kom i intet væsentlig til at skille sig fra alle de andre handlinger, som har sit utspring i menneskenes egeninteresse, mens det eiendommelige ved den moralske handling netop bestaar deri, at man for det enkelte tilfælde bortser fra egeninteressen [1]). Der maa altsaa indrømmes moralen selvstændighet likeoverfor religionen. Hvis ikke gaar den til grunde, og det vil naturligvis ogsaa si, at religionens nivaa trækkes ned.

Den usvikelige ledestjerne, som viser mennesket den rette kurs i moralsk henseende, maa derfor fra først av findes i dets eget væsen. Selv maa mennesket trække op de etiske retningslinjer for sin livsførsel, og av al sin evne stræbe at følge dem.

Er saa denne stræben haabløs? Netop de som har arbeidet alvorligst for at fyldestgjøre kravet, har kanske været længst inde i tvilen: kan jeg? Det er en stor kløft mellem at *erkjende* det gode og at *være* god. «Det gode som jeg vil, gjør jeg ikke, men det onde som jeg ikke vil, gjør jeg».

Saaledes utspringer av den moralske stræben med nødvendighet trangen til en overnaturlig bistand, saledes fremspringer religionen av moralen. Men det moralske arbeide kommer først. Det staar til mennesket selv at gjøre sig *værdig til* bistand. Heri bestaar dets frihet.

Men gud er ikke bare den som styrker mennesket i den

[1]) Dette er nærmere utviklet i en artikkel: «Moralens oprindelse» i januarheftet av «For Kirke og Kultur» 1911.

moralske kamp; og dermed vender vi tilbake til det første gudsbegrep: den gud som straffer og belønner. Vi saa hvorledes det tilintetgjorde moraliteten, ifald vi søkte at avlede den av denne gudstro. Ogsaa her skal vi slaa ind paa den omvendte vei, lægge moralen til grund, og saa avlede gudstroen av den.

Sæt altsaa at der gaves mennesker, som likeoverfor et enkelt bestemt tilfælde formaadde at sætte sig ut over hensynet til sig selv og sin jordiske lykke, uten derfor at regne paa nogen belønning i et andet liv. Tænk Dem altsaa en ateist, et menneske, som ikke er sig nogen religiøs tro bevisst, tænk Dem at han ofrer sit liv eller sin livslykke for en sak, for en ide. Tør man uten videre avvise en saadan tanke som umulig?

En fornuftdyrkende sansculotte som gaar i døden for sine politiske og sociale ideer, skulde han være ganske utænkelig? Hvis ikke, saa har vi her et eksempel paa de moralske impulsers selvstændighet likeoverfor religionen.

Allikevel, saa paradoksalt det kan høres sammenholdt med nævnte eksempel, ogsaa her fører moralen med nødvendighet til religion.

Endeformaalet for det naturlige menneskes hele higen og tragten er lyksalighet. Alle andre formaal har bare værdi som midler til at opnaa dette ene. Saa kommer moralen og forlanger overfor et enkelt bestemt tilfælde, at der skal handles uten hensyn til naturformaalet. Retfærdigheten tilsier den romerske konsul, at han ikke sparer sin søns liv. Har han forbrutt sig, maa han dø som de andre.

Saaledes bringer de moralske krav en sterk dissonans ind i menneskets væsen. For mennesket blir altid et naturvæsen og kan aldrig endelig opgi sin lykketragten. Av denne splid med sig selv som det moralske menneske ser sig hensat i, er der bare en utvei. Man maa anta at der er et væsen som har magt til at belønne den moralske handling og utjevne den bestaaende splittelse mellem mennesket som moralsk og som naturvæsen. Saaledes springer ogsaa her gudstroen frem av moralen. Men moralen maa gaa først, krisen først. Ut av den etiske personlighets nød og vaande fødes gudstroen.

Saaledes rettes menneskets opmerksomhet fra det dennesidige mot det hinsidige. Vort blik søker bakom hvad der sker i vor verden. Men søker vi nu at fatte og begripe, saa merker vi snart, at vor fatteevne her ikke slaar til. Saa udmerket et redskap vor forstand er til at orientere os i det dennesidige, hvad enten det nu er den ydre verden eller den menneskelige natur med dens drifter og lidenskaper, saa er dens anstrengelser her spildt. Med vor forstand ordner og føier vi sammen det vi iagttar, saa vi «forstaar» det. Men her har vi intet stof at arbeide med. Det er jo noget som staar bakom alt det givne, alt som kan iagttages, som her skulde gripes.

Saa maa vi da opgi med vor erkjendelse at trænge ind i religionens felt.

Der blir endnu plass for en aabenbaret sandhet om det hinsidige. Men mennesket kan ikke *erkjende* den som aabenbaret sandhet, da en kontrol jo her er umulig. Bare følelsen har man at holde sig til. Vor sikkerhet paa dette omraade blir derfor aldrig fuldkommen. Tilhængerne av de aabenbarede religioner vil kunne strides indbyrdes om hvem der har fundet den rette ring (kfr. Lessings «Nathan»).

Men denne mangel ved den religiøse visshet tjener igjen moralen, som uten den atter vilde staa i fare for at forsumpes. Hvis nemlig det religiøse forhold gav nogen absolut visshet om det hinsidige, saa maatte denne viden virke bestemmende tilbake paa os som handlende væsener. Var t. eks. Guds vilje os umiddelbart givet, saa synes dette at maatte bevirke en forskyvning i bevæggrundene for vor handling. Bare en fornuftig beregning av egen fordel synes at maatte tilsi mig, at jeg handler som Gud vil. Han har jo magten til at belønne og straffe. Men paa denne maate trænges det moralske motiv, evnen til at se bort fra egeninteressen, tilbake.

Saa kan vi da øine en hensigt netop med mangelen i vor viden om det hinsidige. Det moralske anlæg i os skal bevares.

Har saaledes moralen en helt selvstændig stilling likeoverfor den aabenbarede religion, saa kan den sidste med hensyn til dens sædelære stevnes for en etisk domstol. At en religion i moralsk henseende staar over andre, ansees da ogsaa av

lens tilhængere for et bevis paa dens egthet o: paa at den er den aabenbarede sandhet om det hinsidige. Men dette bevis forutsætter det etiske tribunals selvstændighet overfor religionen.

Adjunkt Sverre Klausen.

II. En bemerkning.

Et usedvanlig klart indlæg i problemet: kan moralen alene bære mennesket? gir forfatteren Robert Herrick i den bok, som blev anmeldt i forrige hefte: Den virkelige verden. Herrick staar aabenbart paa det standpunkt, at moralen alene er nok. Hans unge sakfører kjæmper sig frem til en moralsk vilje og finder i dette usynlige stof den «virkelige verden». Saa sandhetskjærlig er imidlertid Herrick, at han paa det avgjørende punkt blotter sin svakhet. Med et mesterskap, som man yderst sjelden møter det, skildrer han det koglende og brusende, «forførende» i mandens sind, gir hans sjæls bølgegang ord, og fører ham saa til hans vilje, den faste mandsvilje, som nu staar for ham som den mest faste grund.

Men saa er det det heter nogen tid efter: Der kom med et en lettelse over Jack, da han hørte, at Elsie var taget til Europa. Thi den triumf, han følte, den nat han hadde forladt hende, var ebbet ut, som det altid sker med den blotte viljes seiersfølelse, og han hadde atter og atter maattet gjennemleve kampen mellem vilje og begjær. En gang, to gange siden den dag, han var blit fristet, var han vandret hen til huset i Madison Avenue, draget av det frygtelige vanvid, den fornegtelse av viljen, der tvinger bjergbestigere mot avgrunden. Han hadde kastet et blik til døren og var gaat forbi. Nu visste han at han kunde gaa forbi! Mellem det virkelige og uvirkelige laa det gapende taakesvælg, som han for stedse hadde revet sig løs fra under hine lange øieblikke i den tyste sal med hendes ansigt op ad hans.»

I litteraturen vet jeg intet sted, hvor den blot-moralske linje er ført saa klart frem til fallit. Herrick lar den ende i flugt som eneste redning, ikke egen flugt, men gjenstandens. Man spør uvilkaarlig: Men om hun nu tilfældigvis *ikke* var reist til Europa?

Moralen har her tydelig nok angit retningen, men har ikke kunnet skaffe kraften. Herricks fortjeneste er, at forholdet er lagt saa klart i dagen. *E. B.-J.*

LITERATUR.

Anmeldt av *Thv. Klaveness.*

Gode Stunder. Betragtninger av *J. J. Jansen*, fhv. sogneprest til Røken. Utgit efter forfatterens efterladte manuskript. Kristiania. Aschehoug & Co.

Jansens tanke var at skrive en andagtsbok med betragtninger for alle aarets dage. Saa langt rak han ikke. Han efterlot sig 117 betragtninger som er skrevet uten orden. Hans tanke var at fordele dem paa aarets dage, naar han hadde alle færdige. En stor del av de betragtninger han har efterlatt sig, er knyttet til stykker av søndagsteksterne. I et tilføiet register har man derfor kunnet fordele dem paa kirkeaarets søn- og helligdage. Betragtningerne selv burde vel ogsaa været ordnet saaledes. Nu staar de uten enhver orden. Ved et nyt oplag bør dette forandres.

Dette blir altsaa den sidste bok fra Jansens haand. Den avlægger et talende vidnesbyrd om, at han like til sin død holdt fast ved den gamle kristentro uten nogensomhelst akkorderen, men i en kjærlighet som favnet alle. Som et saadant vidnesbyrd i enkelhet og enfold vil den være kjær for alle dem som i aarenes løp har samlet sig om hans forkyndelse i skrift og tale. Det blir et savn ikke at faa mere fra hans haand. Vor religiøse literatur er nok rik paa bøker; men det er ikke saa ret mange som kan læses.

Søndagsord av *Johannes Johnson.* Kristiania. Johs. Bjørnstad.

Likesiden Johnson kom hjem fra Madagaskar, har han skrevet søndagsbetragtninger for Morgenbladet. En aargang av disse har han her samlet og utgit: en postille med korte prækener over en av dagens tekster. Det maatte kunne gaa an ogsaa for dem som endelig maa ut paa tur om søndagen, at faa tid til at læse en av disse prækener. Det er snart

gjort. Og den friske stemning i dem staar i god samklang med naturen og det bølgende menneskeliv, paa samme tid som der er et alvor i dem, der kalder og løfter op over naturen og menneskevrimlen, og lar en føle baade ansvaret og herligheten ved at være menneske. Gid mange av vore moderne kulturmennesker vilde unde sig selv saa megen søndagsfred som skal til for med litt opmerksomhet at læse en av disse prækener. — Ogsaa menigheten kan ha godt av at læse dem.

Der er et pust av kultur i dem, som vi ikke har overflod av i vore kristelige kredser, litt videre vuer end vi er vant til i vor religiøse forkyndelse.

Bøker anmeldt av *Fredrik Paasche.*

Fredrik Otto: **Gamle Skilderier.** (Aschehoug & Co.)

Forfatteren av disse «Minder og Optegnelser fra svundne Tider», konsul Fredrik Otto fra Farsund, døde i 1909 i en høi alder. Hans bok fortæller jevnt og lunt om de Farsunds borgere i den første halvpart av det 19de aarhundrede, om «Cancelliraadens Bal» og «Bal paa Havnen» og «Dagligt Liv i Byen» og «Kuriøse Skikke» og meget mere. Av og til dukker en gammel kjending op i den temmelig anonyme kreds av mennesker, f. eks. Theis Lundegaard og kunsthandler Schmar. Boken vil interessere alle, som liker at hvile ut i «de gode, gamle dage»s idyl.

Christian Koren-Wiberg: **By og Brygge.** Billeder fra Bergen. (Aschehoug & Co.)

Bergen synes uuttømmelig, hvor det gjælder historier om originale mennesker og originale skikke. Blandt Koren-Wibergs «Billeder fra Bergen» er der ganske rigtig et som heter «Originalerne», og som har nye ting at berette — et par gamle ogsaa, forresten — om mægtige borgere av byen. Ellers gir boken mere end Bergens-historier; det er i grunden utvalgte kapitler av *Bergens historie*, Koren-Wiberg har skrevet. Av størst interesse er kanske de, som handler om rokokoens og empireus tid, Claus Fastings og Lyder Sagens Bergen, og om forholdene i det tyske samfund i byen.

Forlaget har sørget for et smukt utstyr. Billederne er mange og heldig valgt.

At boken har en *særlig* værdi for bergensere, bør ikke avholde andre fra at læse den.

Olav Sletto: **Smaaord**. (Ringen forlag.)

Dette lille hefte av en ung landsmaalsdigter vil jeg faa lov til at gi en varm anbefaling. «Smaaord» er en bok om «livskunst» og sjælelige værdier. Forfatteren har set sig om i sin tid og er ræd for, at personligheten skal gaa til grunde i dens kolde travlhet. — Paa de første 33 sider naar han længst. Det spørsmaal, som en gammel haugianer har stillet til ham, og som aapner boken: «Liver du?» — blir et spørsmaal til os alle, og «han som øvde verket» blir en en høvding for os alle. Slettos bok er litt av en andagtsbok, — dog vet jeg ikke, om den er saa rik, at den ogsaa har bod for sorg og «bittert savn».

Sproget er et varmt og vakkert landsmaal, med en sterk gammelnorsk tone, som undertiden leder tanken hen paa «Kongespeilet».

Guder og Mennesker. **Døde Røster**. Ny Samling. (Gyldendal.)

Den anonyme forfatter av dette lille arbeide gir paa en gang historie og aktuel polemik. Historien avbryter stadig sig selv for at holde en liten tale til menneskene av idag. Forfatteren har ofte held med sig, — «Ille faciet» er originalt set og godt fortalt, og bokens sidste avsnit, hvor gjerningen forherliges paa snakkets bekostning, er skrevet med kraft og varme.

Men det er farlig at være saa streng. Det forekommer mig, at enkelte av forfatterens teorier ikke er uten anvendelse paa ham selv. Som helhet staar hans bok nærmest i klasse med de «bunker av papir, avisartikler og avhandlingssniksnak», som skolemestrene og deres avkom skal ha «efterlatt fædrelandet»; den er ingen daad.

Polemiken er ofte dunkel, — i et enkelt tilfælde altfor tydelig; anonymiteten burde her lagt visse baand paa forfatteren.

Han smykker sit verk med megen lærdom. Bare fordi den ofte virker litt søgt, litt utenfor sammenhængen, maa det være tilladt at nævne, at den ikke altid synes helt paalidelig.

Sproget er ikke godt. Trykfeilene er mange. I deres række hører forhaabentlig «Norbonne» og Einar «Skælaglamm» hjemme?

Kristian Elster d. y.: **Landeveien.** (Aschehoug & Co.)

Kristian Elsters nye fortælling er en bok med mange vakre detaljer, dens stemning er fin og inderlig, dens vilje er altid sikker, dens medlidenhet altid egte, dens domme ofte retfærdige. Men intet av alt dette kan hjælpe «Landeveien» op til at bli et kunstnerisk betydelig arbeide. Forfatteren vilde rukket længer, om han hadde lagt mere vegt paa karakteristiken — som nu er stadig svigtende, og om han hadde arbeidet paa at fortætte skildringen, — som nu virker opløst og ofte tilfældig. Ketil Kaass er en sjæl, som hungrer og tørster efter retfærdighet. Slik er han ved bokens begyndelse, slik ved dens slutning. Stort nærmere kommer vi ham ikke paa alle de hundrede blade. Han er den eneste, som optræder i alle bokens tablaaer, han skal føre dem sammen til ett billede. Men da han er for meget teori og for litet menneske, saa magter han det ikke; vi ser omgivelserne klarere end ham.

I skildringen av Ketils forhold til Margrete hadde Elster en stor kunstnerisk opgave at løse, en opgave, som han lægger godt til rette. Men det er, som han ikke magter at løfte stoffets idé — for at bruke et uttryk av Fredrik Bøok. Vi vilde gjerne vite, hvordan de to kunde bryte sig igjennem den mur, som stængte mellem dem. Her staar vi ved kjernepunktet, her er det, digteren skal vinde sin seier. Men han har ikke stort mere at si end dette: «Hele den nat sat de sammen og snakket. Hun spurte, og han svarte. Da det blev morgen, og vaarhimmelen lyste kold og gul, sat de der endnu.» — Men vi er holdt utenfor det avgjørende, vi hører ikke samtalen, vi er ikke med om oplevelsen.

En overraskelse har «Landeveien» bragt. Foran hvert kapitel gaar et digt, og her har forfatteren faat leilighet til at inderliggjøre bokens stemning. Der er et par perler blandt Kristian Elsters digte.

Ivar Sæter: **Domkirkens Bygmester.** (Gyldendal.)

«Domkirkens Bygmester» er halvveis historie, halvveis roman, — et livsbillede, hvor kilder og fantasi har arbeidet

sammen. Ingen av delene har hat ubetinget lykke med sig. En kjæde av anakronismer støter den, som først og fremst hefter sig ved det historiske i boken, — og den, som læser den som roman, vil finde handlingen temmelig spinkel. Allikevel har Sæters bok sin værdi: vi *ser* hans erkebiskop Eystein og hans Tjodrek munk, og vi rives efterhaanden med av den kjærlighet til emnet, som besjæler forfatteren. — Kong Sverre har Ivar Sæter like lite faat tak paa som i sin tid Andreas Munch og Bjørnstjerne Bjørnson. Naar kommer den digter, som naar ind til vor histories merkeligste personlighet?

Sæters sprog er ikke værre end mange andres i vor tid, snarere bedre. «Norskefolket» er en bytting, som bør dø i vuggen.

Anmeldt av *Ågot Ræder.*

Sigrid Undset: **Fattige Skjæbner**. (Aschehoug).

Forfatterinden sender dennegang en række mindre skildringer av ulike værdi.

Man finder først i boken slik en varm og tryg og klarnet kunst som stykket «Simonsen» og «Første møte».

Efter dette tør det være forfatterindens egen skyld naar resten av bokens skildring virker mer ufærdig, noget mer som ord, mindre som liv; hun har jo selv git os en maalestok for kritisk vurdering.

Nini Anker: **De Vaabenløse**. (Aschehoug).

Det egentlige i disse skildringer tør ligge mer til siden av bokens titel; det tør ligge i dens varme syn for, hvordan selv den fattigste tilværelse har livets underfulde evne til at samle om sig vern, en hel liten verden av følelser og forestillinger, som gjør det mulig baade at være til og leve frem.

At kunne føle med og skildre dette er en kunst; indirekte lærer vi av den, at vi maa ikke træ paa disse fine bygverk.

Men naar forfatterinden her i denne bok saa understreket og flere gange gjentat vil vise os en jernskodd hæl, som trær dem ned, saa virker dette mindre som kunst, mer som moral; eller, — om en faar lov at bruke et gammelt ord, — saa godt, som brukt —: «Man merkt die Absicht — wird verstimmt.»

Anmeldt av *Berggrav-Jensen.*

Regine Norman: **Dengang —.** Aschehoug & Co.

Hadde denne bok været fortiet eller miskjendt, vilde man fristes til at slaa et slag for den. For den hæver sig over massen og den er et paatagelig skridt fremover fra den stagnation, som ifjor synte sig i forfatterindens bok med den talende titel «Faafængt». Men nu er «Dengang —» blit rost saa sterkt, at man læser den med kritiken særs vaaken. Det som da er paafaldende er særlig miljøskildringens bredde. Bare andethvert kapitel handler om bokens personer. Selve fortællingens traad blir ved dette i tyndeste laget, spændingen utløses pr. kapitel. Der kan vel ogsaa være tvil om, hvorvidt alle naturskildringene vil gripe umiddelbart andre end dem som kjender Nordland. Men hvad fru Norman fuldt ut har mestret det er overtroen. Her kan man vaage at kalde boken makeløs. Herfra har den ogsaa sin titel: Dengang —. Og dette dengang har hun faat gjort saa levende, at man kunde tænke sig boken bli staaende i litteraturen som en sjelden spil-levende gjengivelse av overtroens magt i vort folks liv.

Andreas Haukland: **Ormungerne.** Aschehoug & Co.

Her er en type paa en stipendieret-stagneret digter. Kraften er nu blit til manér, livligheten virker forcert. Men uskyldig som aldrig før er han i denne tomme bok.

Johannes Johnson: **Husandagtsbok.** Utgit av selskapet til kristelige andagtsbøkers utgivelse. 397 sider.

Johannes Johnsons andagtsbok har en praktisk fordel, som Gleditsch og Jansen mangler: den er avpasset til høitlæsning ved husandagten. Formelt er den i det hele som Laaches. Like til bindet svarer den til vore barneforestillinger om andagtsboken. Men indi finder vi Johannes Johnson. Kanske er han litt længere end Laache, og barn og tjenere vil altid finde at andagtene senkvelds er for lange, men Johnson er til gjengjæld — jeg har ikke set en eneste anmeldelse uten at netop dette ord har været brukt — friskere. Det er rent herlig at ha faat en andagtsbok, som man tryg og glad kan bruke i huset. Man tænker sig, at det ofte for Johnson har været vanskelig nok at indskrænke sig til det,

som passet for alle. Men dette maa til, hvis vi ikke skal miste fællesandagten. Og nærmere det eiendommelige, det rivende kan man ikke da komme end hos Johnson. — Det er glædelig at de bønner han ofte slutter med *ikke* er saa personlig særpræget og aparte i ord og uttryk som J. J. Jansens er. Disse vilde vel ingen av os kunne ta i munden og samtidig helt bevare vor naturlighet. Johnsons er jevne uten at være platte, barnlige uten tilgjorthet og vil falde selvfølgelige og naturlige i de flestes mund.

Richard Eriksen: **Tidens Kurs.** H. Aschehoug & Co.

Richard Eriksen annoncerte sit lille skrift som *populært*, derfor tok jeg den reservation overfor Grans akademisk elegante bok, at Eriksens kanske vilde gi en mer alsidig oversigt med mer facta og mindre betragtninger. Til min overraskelse ser jeg ogsaa at f. eks. Johannes Johnson anbefaler boken som helt igjennem populær og letlæst. Der skal imidlertid en trænet hjerne til at læse med lethet sætninger som denne: «Det Hegelske i Münsterbergs filosofi ligger naturligvis i dens apriorisk-konstruktive karakter, og man kan kanske sige, at «værdiernes filosofi» giver os hegelianismen, som den vilde være, hvis den forvandledes fra en begrebsapriorisme til en værdiapriorisme.» Man faar atpaa til sin ærgrelse vite, at «denne forskjel er saare vigtig». Men hvilke andre end filosofer kan faa fat i meningen? Og om ikke netop saadanne sætninger er gjennemgaaende, saa er ordføringen og stofvalget saa specielt næsten overalt, at man avgjort maa paastaa, at boken ikke er populær. I det stykke er Grans mangefold bedre.

Er først dette sagt, kan man med des større tryghet anbefale den f. eks. til alle teologer. Vi faar vite en masse, som vi burte fulgt med i og vidst selv, og for os er de festlige, de nyheter som Eriksen bringer. Eriksen har læst meget mer av faglitteraturen end Gran. Man faar en masse faktiske ting at vite. Kjendsgjerningerne fængsler saa pas sterkt, at man gjerne stræver en del med at komme sig gjennem.

Nationalteatret.

Den gamle prest av *Jakob Knudsen* skulde blit en stor succes for Nationalteatret, om vi hadde hat en moralsk opinion, som var like saa vaaken for det *gode* teatrene fremfører som den er for det *slette* de byr os. Det er den ensidig kritiske aand overfor kulturlivet, som er skyld i at det slette lykkes saa godt, og det gode ikke lønner sig. Saa længe vi bare kriticerer, er det *vor* skyld, at det gaar saa skakt som det gaar.

Nu skulde folk været undskyldt, om det «gode» hadde været kjedelig. Men «Den gamle prest» var noget av det mest dramatiske man kan se. Stykket hadde frem for alt den indre sjælespænding, som gjør folk tause, naar de gaar fra teatret. Teaterkafeen gjør ikke gode forretninger, naar slike stykker gaar.

Han gaar ikke ut av sindet denne gamle prest. Han *præker* ved sit liv saa at alvorsstrengene i os skjælver. I opposition mot det tilvandte ofte, kanske til forargelse for doktrinære, men til vækkelse for alle. Jeg citerer finalen av Sigurd Bødkers teaterartikel i «Tidens Tegn»: «Siden tænker man ofte paa Mogens Castbierg i det lille Brinsted sogn i Jylland, den gamle prest, som var ramt konservativ og bredt demokratisk paa samme tid, en høikirkelig prælat og en medfølende sjælesørger, en meget mild og en meget myndig mand. Og ingen, tænker man, ingen, selv ikke den, som vet sig fri for al slags kristendom, vil kunne unddra sig magten i hans sind, den rolige selvbevissthet, som gav hans tanker og hans handlinger præg og værd.»

Boken «Den gamle prest» hører til de billige seriebøker, som faaes for 1 kr. pent indbundet (Gyldendals forlag).

Brandes om den religiøse uro.

Artiklen i «Politiken» 27de november begynder saa:

«Der er ikke mange videnskabsmænd i det skandinaviske Norden, med hvem undertegnede i en lang aarrække har følt sig saa uforandret ysenskabelig forbunden som med professor Gerhard Gran ved universitetet i Kristiania. Enhver av hans tidligere bøker har interessert mig og lært mig noget.» — Man har her straks faat føle skuffelsens dype bakgrund.

Videre heter det: «Jeg tilstaar, at hans bok mindre ved sit indhold, der mest er refererende, end ved sin tone er i strid med nogen av mine dypeste instinkter. Referaterne er nemlig saaledes vredne over til en bestemt side, at de gjør indtryk av vrængebilleder.» «Gran tillægger ganske forbigaaende foreteelser en uforholdsmæssig betydning». — Og nu kommer noget av det værste: Gran lignes med — en teolog:

«Alt dette tar sig ut som skrevet av en prest, der sammensanker vidnesbyrd til sin propaganda.»

Desuten er det jo i virkeligheten alt sammen gamle, velkjendte saker. Brandes ser gamle kjendinger staa op av grave:

«Efter et godt aarhundredes forløp er vi, kort at melde, altsaa paa ny vendte tilbake til den fortærskede og falske grundsætning: Aladdin-Nureddin. Paany blir fornuften karikert som Nureddins-avmagt, geni og instinkt og tro forherliget som Aladdins-forvissning, kun denne gang saaledes at de lyssky aandsmagter fryder sig derover og høilydt gir deres bifald tilkjende. Men vi vil nu en gang ikke skjælve i knærne av ærefrygt, hver gang en gammel vildfarelse paany viser sig i horizonten.»

— Dette sidste lille forsøk paa at sætte sig i høvdingsætet og tale det myndige og vise ord, svækkes betydelig ved Brandes's noble antydning av at den Gran'ske uro egentlig hører hjemme i knæregionen, hvorved man faar det indtryk, at det egentlig er *der* Brandes selv føler det skjælve for tiden.

E. B.-J.